

Armin Mikos von Rohrscheidt

Regionalne szlaki tematyczne

idea, potencjał, organizacja

PROKSENIA

Kraków 2010

Recenzent: prof. dr hab. Jacek Kaczmarek

Korekta tekstu: Marek Chadziński

Zdjęcia na okładce:

1. XX
2. XX
3. XX
4. XX

Spis treści

Wprowadzenie w problematykę badawczą	5
Cel, zakres i problematyka pracy	5
Procedura badawcza	8
Terminy i etapy prowadzonych badań	11
Układ pracy	12
Materiały źródłowe i wtórne oraz sposób ich uzyskania	12
1. Szlaki tematyczne i ich funkcje w ofercie turystyki kulturowej	15
Wstęp	15
1.1. Szlaki turystyczne – terminologia i funkcje	16
1.2. Klasyfikacje szlaków turystycznych	22
1.3. Szlaki kulturowe i turystyczno-kulturowe jako oddzielna grupa szlaków turystycznych	26
1.4. Szlaki turystyczno-kulturowe funkcjonujące w Polsce	45
1.5. Propozycja klasyfikacji szlaków turystyczno-kulturowych według kryterium stopnia organizacji	51
1.6. Inne istotne postulaty odnoszące się do konstrukcji ofert szlaków turystyczno-kulturowych	63
2. Metoda oceny potencjału regionalnych tematycznych szlaków turystyczno-kulturowych	69
2.1. Potrzeba i cele oceny potencjału polskich szlaków turystyczno-kulturowych	69
2.2. Przegląd i krytyka wybranych analiz walorów turystycznych	71
2.3. Założenia koncepcyjne przy opracowywaniu metody analizy potencjału szlaków turystyczno-kulturowych	80
2.4. Procedury identyfikacyjne	88
2.5. Etapy oceny potencjału turystyczno-kulturowego szlaku tematycznego oraz zastosowane procedury badawcze	92
2.6. Źródła i narzędzia badawcze zastosowane do analizy potencjału szlaków	104
2.7. Zasady bonitacji i przyjęte proporcje bonitacyjne	113
2.8. Zasady konstrukcji i struktura formularza waloryzacyjnego	117
2.9. Formularz waloryzacyjny dla tematycznego szlaku kulturowo-turystycznego o zasięgu regionalnym	135
2.10. Zasady interpretacji wyników badania	163
3. Waloryzacja potencjału turystycznego i analiza wyników dla poszczególnych systemów	175
3.1. Analiza potencjału turystyczno-kulturowego Szlaku Piastowskiego	176
3.2. Analiza potencjału turystyczno-kulturowego Szlaku Cysterskiego (pętla pomorska)	206
3.3. Analiza potencjału turystyczno-kulturowego Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego	232
3.4. Analiza potencjału turystyczno-kulturowego Pomorskiego Szlaku Bursztynowego	259
3.5. Analiza potencjału turystyczno-kulturowego Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna	286
4. Zbiorcza interpretacja wyników analizy potencjału regionalnych szlaków tematycznych	313
4.1. Analiza stanu badanych systemów w kontekście kryteriów szlaku materialnego	313
4.2. Analiza stanu badanych systemów w kontekście potencjału tematycznego i w odniesieniu do pozostałych form turystyki kulturowej	325
4.3. Analiza porównawcza pozostałych elementów potencjału turystycznego badanych systemów	336
4.4. Propozycje w odniesieniu do konstrukcji oferty polskich regionalnych szlaków tematycznych sformułowane na podstawie wyników analizy wybranych systemów	358
5. Wnioski końcowe	365
Spis tabel, rycin i załączników	369
Wykaz literatury i źródeł	371
Załączniki	389

WPROWADZENIE W PROBLEMATYKĘ BADAWCZĄ

Cel, zakres i problematyka pracy

Podniesienie standardu życia w Europie w ostatnich dziesięcioleciach, wyrażające się między innymi zwiększeniem dochodów, znacznym wzrostem ilości czasu wolnego, a także poprawą ilości i jakości połączeń komunikacyjnych i relatywnym obniżeniem ich kosztów uczyniło z turystyki powszechne zjawisko społeczne i jednocześnie ważny dział gospodarki krajów rozwiniętych. Jednocześnie upowszechnienie kształcenia na poziomie średnim i wyższym oraz poszerzenie oferty edukacyjnej w masowych mediach, szczególnie szybko w ostatnich dwóch dziesięcioleciach następujące w uwolnionych z ograniczeń poprzedniego systemu politycznego krajach Europy Środkowej pośrednio wytworzyły i nadal będą wytwarzać zwiększony popyt na turystykę o charakterze nie tylko rekreacyjnym, lecz także poznawczym i edukacyjnym, w węższym zaś zakresie także na bardziej wymagającą pod względem intelektualnym turystykę tematyczną, odnoszącą się do dziedzin tradycyjnie związanych ze sferą kultury w jej dawnym, elitarnym rozumieniu.

W ramach organizacji turystyki w ogóle, a turystyki kulturowej w szczególności, coraz większe znaczenie posiadają skoordynowane systemy lub powtarzalne oferty podróży, sterujące potoki zwiedzających wzdłuż wyznaczonych tras. Określane są one mianem szlaków turystycznych. Na podstawie przeglądu aktualnych ofert wypraw zorganizowanych, proponowanych przez touroperatorów oraz ofert pakietowych, publikowanych w mediach elektronicznych można stwierdzić, że już dziś jedną z wiodących form współczesnej turystyki kulturowej stanowią wyprawy po szlakach tematycznych. Tymczasem zagadnienie szlaków tematycznych wciąż jeszcze traktowane jest marginalnie w polskiej literaturze naukowej. Z uwagi na znaczne różnice w ich zasięgu, strukturze, docelowej grupie konsumenckiej, a w rezultacie także w kryteriach doboru atrakcji i sposobie konstruowania oferty, różnią się one istotnie od pozostałych szlaków turystycznych, w związku z czym wymagają zestawiania odrębnych modułów usługowych oraz innych metod ewaluacji ich atrakcyjności. O ile istnieją już powstałe w ostatnich latach opracowania, odnoszące się do oferty i potencjału szlaków turystycznych w ogólności, jak dotychczas nie została podjęta żadna próba stworzenia metody oceny potencjału szlaków turystyczno-kulturowych. Nieliczne prace w polskiej literaturze naukowej dotyczącej turystyki, poświęcone szlakom kulturowym, mają charakter opisowy i nie podejmują problemów teoretycznych, metodologicznych i analitycznych.

Niniejsza praca ma w zamiarze jej autora przyczynić się do zamknięcia tej luki. Przedmiotem podjętych badań jest grupa szlaków turystyczno-kulturowych o zasięgu regionalnym, zaś **cel pracy jest czworaki**:

- **systematyczny**, polegający na zestawieniu i ujednoczeniu terminologii dotyczącej szlaków kulturowych, w tym w szczególności na zdefiniowaniu szlaków tematycznych jako osobnej grupy linearnych systemów penetracji turystycznej, będących zorganizowanymi ofertami zwiedzania z wiodącym aspektem kulturowym, czyli rozwiniętymi produktami turystyczno-kulturowymi,
- **metodologiczny**, wynikający z potrzeby opracowania odrębnej metody analizy potencjału turystycznego polskich szlaków tematycznych o zasięgu regionalnym,
- **poznawczy**, związany z ustaleniem i porównaniem potencjału kulturowego, atrakcyjności turystycznej, stanu zaawansowania organizacyjnego oraz poziomu bazy infrastrukturalno-usługowej wybranych szlaków o zasięgu regionalnym, funkcjonujących w Polsce,
- **praktyczny**, zakładający ustalenie silnych i słabych stron oferty turystycznej polskich szlaków tematycznych oraz sformułowanie postulatów modyfikacji tej oferty, w celu zwiększenia jej atrakcyjności dla turystów kulturowych.

Wszystkie cztery cele są względem siebie komplementarne: ich realizacja ma doprowadzić do skonstruowania i skutecznego użycia narzędzia, pomocnego w określaniu stanu aktualnego oferty tematycznej i logistycznej istniejących i planowanych polskich szlaków turystyczno-kulturowych. Wymienione cele mogą być osiągnięte za pomocą opracowania oryginalnej metody badawczej i zastosowania jej do analizy szeregu typowych, już funkcjonujących szlaków turystyczno-kulturowych i wyciągnięcia wniosków o charakterze porównawczym. Metoda taka musi przy tym obejmować sześć podstawowych aspektów badania i odpowiednio do tego umożliwić stwierdzenie:

- 1) stanu zasobów turystyczno-kulturowych szlaków ze szczególnym uwzględnieniem tych, które odpowiadają ich deklarowanej tematyce,
- 2) istnienia innych walorów kulturowych oraz turystycznych w przestrzeni badanych systemów, mogących stanowić ofertę uzupełniającą dla zwiedzających je,
- 3) stopnia ogólnej atrakcyjności turystycznej warunkowanej przez lokalizację i strukturę przestrzenną tych systemów,
- 4) stanu funkcjonującej w ich przestrzeni infrastruktury turystycznej i około-turystycznej,
- 5) stanu zaawansowania organizacji szlaków jako systemów zwiedzania,
- 6) czynników innego rodzaju, mogących przyczynić się do wzrostu potencjalnej grupy turystów, korzystających z oferty tego rodzaju szlaków.

Z ogólnym celem pracy łączą się ściśle problemy badawcze obejmujące:

- wyodrębnienie – na podstawie dokumentacji oficjalnej wytwarzanej przez międzynarodowe instytucje i organizacje oraz literatury fachowej – kategorii szlaków turystyczno-kulturowych jako odrębnej grupy w ramach linearnych systemów penetracji rekreacyjnej,
- ustalenie – na podstawie literatury naukowej – kryteriów szlaku jako rozwiniętego produktu turystycznego a także modyfikacja i zaadaptowanie tych kryteriów dla potrzeb turystyki kulturowej w Polsce, wynikających z aktualnego stanu jej oferty, w tym specyficznych dla naszego kraju niedociągnięć,
- analizę oferty wybranych istniejących szlaków tematycznych o zasięgu regionalnym i o różnych profilach tematycznych pod kątem spełniania tych kryteriów,
- ustalenie na podstawie analizy faktycznego potencjału tematycznego i turystyczno-kulturowego badanych szlaków, wskazanie mocnych i słabych stron ich oferty w układzie porównawczym, a także sformułowanie wniosków odnoszących się do zalet i mankamentów polskiej oferty turystycznej w tym zakresie i postulatów jej modyfikacji.

Podstawy teoretyczne badań systematycznych stanowią:

- opracowana przez autora na użytek tego opracowania funkcjonalna definicja turystyki kulturowej, bazująca na szerokim ujęciu kultury oraz oparta na dostępnej międzynarodowej literaturze fachowej, i tym samym zakreślająca szerokie ramy turystyki kulturowej w ramach całego spektrum aktywności turystycznych,
- rozwinięte przez zagranicznych i polskich badaczy przedmiotu koncepcje szlaków turystycznych oraz wynikająca z ich klasyfikacji, jak również na oparta na oficjalnych dokumentach instytucji światowych i europejskich definicja szlaku turystyczno-kulturowego,
- sformułowane w naukowej literaturze obcej i polskiej kryteria szlaku jako złożonego produktu turystycznego służącego penetracji turystycznej obszarów,
- zestawione z literatury fachowej oraz wyartykułowane na jej podstawie nowe uzasadnione przez wyniki dotychczasowych badań i obserwacji działania szlaków postulaty, odnoszące się do koncepcji i realizacji współczesnych szlaków turystyczno-kulturowych, w tym tematycznych, jako pełnych produktów turystycznych, umożliwiających rzeczywiste i atrakcyjne w formie spotkanie turystów z dziedzictwem kulturowym lub wartościami współczesnej kultury wysokiej lub popularnej,

Cel metodologiczny pracy realizowany jest za pomocą:

- zestawienia i krytyki istniejących metod badania struktury, walorów i potencjału turystycznego obszarów i szlaków,
- modyfikacji istniejącej klasyfikacji szlaków turystycznych o elementy konieczne w odniesieniu do wyodrębnienia i oceny szlaków turystyczno-kulturowych,
- zdefiniowania na użytek polskiej turystyki kulturowej istotnych kryteriów: szlaku materialnego jako produktu pełnego, szlaku realnego jako produktu częściowo rozwiniętego oraz szlaku wirtualnego jako oferty nie będącej produktem turystycznym,
- opracowania przy adaptacji metod stosowanych w odniesieniu do obszarów oraz do innych typów produktów turystycznych odrębnej metody oceny potencjału szlaków turystyczno-kulturowych, uwzględniającej ich specyfikę oraz umożliwiającą uzyskanie przydatnej wiedzy o eksploatowanych przez nie treściach kulturowych, ich faktycznym potencjale turystycznym, formach jego wykorzystania oraz stopniu rozwinięcia oferowanego przez nie produktu,
- zastosowania tej metody dla zbadania wybranych szlaków.

Cel poznawczy pracy może zostać osiągnięty dzięki zestawieniu i porównawczej interpretacji wyników badań wybranych szlaków, a także przez sporządzenie na podstawie zgromadzonej dokumentacji i wyników badania odrębnego opracowania każdego ze szlaków jako osobnego studium przypadku.

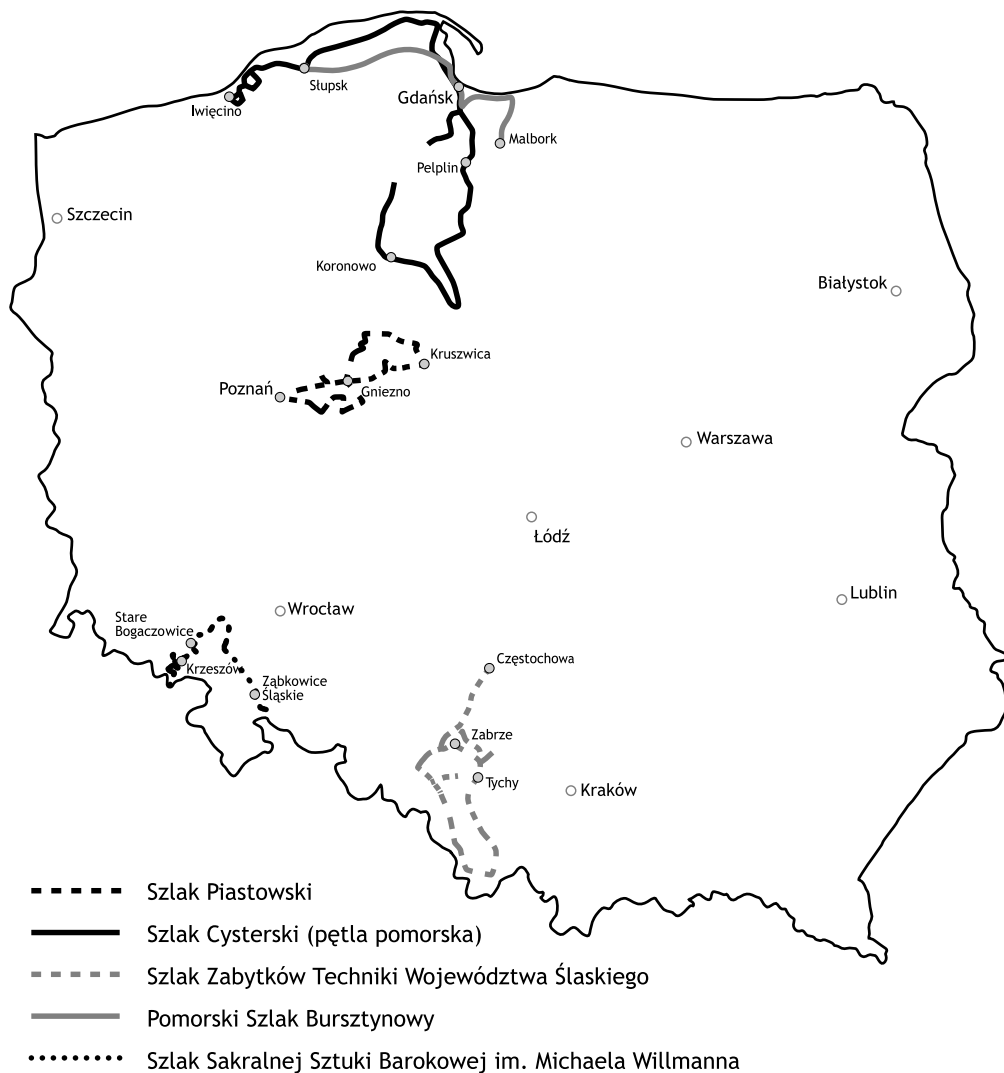
Osiągnięte wyniki badań mogą przynieść korzyści praktyczne w postaci ustalenia potencjału turystycznego i stopnia organizacji analizowanych szlaków. Mogą jednocześnie stanowić punkt wyjścia zarówno dla dalszych, dobrze ugruntowanych analiz indywidualnych dla poszczególnych szlaków, jak i dla prac koncepcyjnych i procedur postępowania w tworzeniu nowych ofert tego rodzaju. Wypracowane na podstawie niniejszego opracowania narzędzie powinno okazać się przydatne w konstrukcji nowych lub modyfikacji istniejących ofert tego rodzaju w kierunku opartych na autentycznym dziedzictwie kulturowym, dojrzałych z punktu widzenia organizacyjnego, nowoczesnych w formie – a tym samym atrakcyjnych dla współczesnych konsumentów produktów turystycznych. Tymi zaś konsumentami są zarówno organizatorzy grupowych podróży, jak i – coraz częściej – indywidualni turyści.

Procedura badawcza

Zarówno zakres problematyki pracy, jak i brak ściślejszego zdefiniowania podstawowych pojęć w tej dziedzinie w polskiej literaturze fachowej, zdeterminowały kompleksowy charakter procedury badawczej, polegającej na wieloaspektowej analizie szlaków, wybranych do tego celu zgodnie z przyjętymi ustaleniami definicyjnymi i klasyfikacyjnymi.

Wybrane dla celów przeprowadzenia badania systemy to: Szlak Piastowski, Pętla Pomorska Szlaku Cysterskiego, Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, Pomorski Szlak Bursztynowy oraz Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna¹. Lokalizację i przebieg tras wybranych do badania szlaków ilustruje **rycina 1**.

Ryc. 1. Regionalne szlaki tematyczne poddane badaniu

Źródło: Opracowanie własne.

¹ Używanie wielkich liter w pisowni nazw tych i wszystkich pozostałych szlaków jest praktyką powszechnie stosowaną w dokumentacji samych szlaków, a także w literaturze fachowej oraz popularnej na ich temat, w tym w cytowanych w niniejszej pracy polskojęzycznych pozycjach. Ponieważ z punktu widzenia zasad gramatyki polskiej stosowanie takiej pisowni mogłoby okazać się sporne, autor stwierdza niniejszym, że w żadnym wypadku nie mając zamiaru podważać obowiązujących reguł ogólnych języka, jedynie stosuje się do istniejącej praktyki i czyni to konsekwentnie w całym opracowaniu.

O ich wyborze, dokonanym w oparciu o zasadę celowego doboru próby, zdecydowały następujące przesłanki:

- 1) Wymienione szlaki bez wyjątku funkcjonują już w ramach polskiej oferty, badanie obejmie zatem realne produkty turystyczne i doprowadzi do porównania stanu istniejącego, nie zaś formułowanych często życzeniowo koncepcji i projektów. Jednocześnie szlaki z wybranej grupy stanowią znaczący ułamek realnie funkcjonujących w Polsce tematycznych systemów zwiedzania o zasięgu regionalnym, co zapewnia reprezentatywność próby.
- 2) Jako systemy ciągle o charakterze regionalnym reprezentują one najczęstszą postać turystyczno-kulturowego szlaku tematycznego, którą jest szlak pasmowy o zasięgu regionalnym.
- 3) Wybrane szlaki reprezentują także w ujęciu tematycznym możliwie szerokie spektrum współczesnej turystyki kulturowej. Sięga ono od systemów obejmujących najważniejsze obiekty i treści narodowego dziedzictwa kulturowego, poprzez eksponujące regionalnie uwarunkowane charakterystyczne typy materialnych artefaktów kulturowych, aż po prezentujące unikalne rodzaje jej wytworów, zatem obejmujące wąską tematykę. Tym samym wybrane szlaki cechują się znaczną różnorodnością, reprezentując jednocześnie pięć najliczniejszych grup tematycznych, co wykaże przydatność zastosowanej metody dla badania różnych typów szlaków turystyczno-kulturowych.
- 4) Wymienione szlaki zlokalizowane są na mniej więcej porównywalnej przestrzeni, obejmując miejscowości na terenie od jednego do trzech województw, przy czym w tym ostatnim przypadku przeważająca ilość obiektów koncentruje się na obszarze jednego z nich.

Przyjęta procedura obejmuje następujące etapy badania:

- 1) zebranie i zestawienie materiału źródłowego i wtórnego, dotyczącego problematyki szlaków turystycznych w ogólności i szlaków turystyczno-kulturowych, w tym tematycznych,
- 2) ustalenie grupy funkcjonujących w Polsce linearnych systemów penetracji turystycznej, spełniających kryteria szlaku turystyczno-kulturowego oraz wykazujących cechy realnego produktu turystycznego,
- 3) dobór spośród tych szlaków reprezentatywnej grupy systemów, które zostaną poddane badaniu,
- 4) rekonesans terenowy na obszarze wybranych szlaków, obejmujący m.in. nawiązanie osobistego kontaktu z ich koordynatorami oraz zbieranie dokumentacji dotyczącej koncepcji ich funkcjonowania oraz struktury i przebiegu,
- 5) ustalenie zakresu koniecznych badań szczegółowych,

- 6) opracowanie metody analizy porównawczej potencjału szlaków turystyczno-kulturowych, dobór technik i opracowanie narzędzi badawczych,
- 7) przeprowadzenie badania próbnego na jednym szlaku (Szlak Piastowski) i weryfikacja narzędzi badawczych,
- 8) inwentaryzacja i waloryzacja całej wybranej grupy szlaków za pomocą opracowanej metody we współpracy z koordynatorami wybranych dla celów badania szlaków,
- 9) weryfikacja danych za pomocą wybiórczego sprawdzenia przez zapytania kontrolne i wizje lokalne na miejscu oraz sporządzenie dokumentacji fotograficznej,
- 10) analiza potencjału i organizacji funkcjonowania badanych szlaków,
- 11) sporządzenie studiów przypadku dla poszczególnych szlaków wraz z wnioskami dotyczącymi stanu i potrzeb modyfikacji ich struktury oraz oferty turystycznej,
- 12) analiza porównawcza ofert badanych systemów.

Na postawie dokonanych badań dokonane zostało sformułowanie oraz zestawienie wniosków i postulatów, odnoszących się modyfikowania oferty istniejących szlaków tematycznych w Polsce lub koniecznych do uwzględnienia w procesie planowania i organizacji nowych systemów tego rodzaju.

Terminy i etapy prowadzonych badań

Materiał źródłowy oraz opracowania w zakresie tematyki gromadzone były i analizowane w okresie ostatnich dwóch lat, od października 2007. Metoda oceny potencjału regionalnych szlaków tematycznych opracowana została w miesiącach lutym i marcu 2009. Została ona sprawdzona i skorygowana za pomocą pilotażowej waloryzacji potencjału Szlaku Piastowskiego, dokonanej w kwietniu 2009. Badania szczegółowe szlaków (obejmujące m.in. zbieranie dokumentacji dotyczącej poszczególnych obiektów, samych systemów oraz obszarów, na których są on zlokalizowane) zostały rozpoczęte w maju 2009 i zrealizowane do końca października 2009. Natomiast w listopadzie 2009 miały miejsce wizje lokalne w obiektach poszczególnych szlaków i połączona z nimi weryfikacja nadesłanych ankiet szlaków i obiektów. Następnie, w grudniu 2009, podjęta została ewaluacja i interpretacja zgromadzonych danych. Przyczynę przyjęcia takich ram czasowych stanowiły dwa fakty: z jednej strony teoretyczna część pracy, obejmująca kwestie definicyjne oraz klasyfikację szlaków została wykonana wcześniej i stanowiła część dorobku naukowego autora, konieczność jej opracowania nie wymagała zatem poświęcenia dodatkowego dłuższego okresu czasu. Z kolei badanie systemów służących turystyce, takich jak szlaki, powinno być realizowane w dwóch różnych porach roku. Uzyskanie kompleksowych i dobrze udo-

kumentowanych odpowiedzi na pytania kwestionariusza wymaga od koordynatorów szlaków i administratorów poszczególnych obiektów poświęcenia większej ilości czasu, co jest możliwe w okresie względnie mniejszego obciążenia, zatem poza sezonem turystycznym (w Polsce przykładowo w okresie zimowym). Natomiast okres wzmożonej eksploatacji turystycznej (sezon jesienny, wiosenny lub letni) umożliwia badanie weryfikacyjne szlaków na miejscu, jest to bowiem sytuacja pełnego funkcjonowania ich oferty, czas deklarowanej dostępności wszystkich obiektów oraz odbywania się większości eventów, stanowiących dopełnienie turystycznej oferty szlaku. Redakcja opracowania dokonana została w lutym 2010 r., zaś procedura recenzji została przeprowadzona w marcu i kwietniu 2010 r.

Układ pracy

Praca składa się z 4 rozdziałów. W pierwszym na podstawie istniejącej literatury określone jest pojęcie i funkcje szlaku turystycznego jako odrębnego sposobu penetracji turystycznej i jako nowoczesnego produktu turystycznego. W tym kontekście wyodrębniony i zdefiniowany zostaje szlak turystyczno-kulturowy jako specyficzna postać szlaku, następnie dokonana zostaje klasyfikacja i przedstawione są wyniki inwentaryzacji polskich szlaków regionalnych. Ponadto ukazana jest rola szlaków turystycznych w ramach realizacji poszczególnych form turystyki kulturowej, wreszcie zestawione są postulaty sformułowane pod ich adresem ze strony teoretyków turystyki, co wydaje się konieczne dla wyjaśnienia kontekstu i wyznaczenia właściwych ram zamierzonej analizy. Kolejny rozdział 2 stanowi zasadniczą część pracy i szczegółowo przedstawia opracowaną na jej użytek metodę analizy potencjału szlaków turystyczno-kulturowych. Z kolei rozdział 3 prezentuje wyniki przeprowadzonej oceny potencjału poszczególnych szlaków, zaś rozdział 4 porównawczą analizę potencjału badanych systemów tematycznych wraz z postulatami odnoszącymi się do stanu i potrzeb modyfikacji ich struktury i oferty oraz wnioski z przeprowadzonych badań. Wykaz literatury i źródeł, spis tabel i rysunków oraz załączniki umieszczone są kolejno na końcu opracowania, przy czym zrezygnowano z pełnej publikacji szczegółowej dokumentacji badawczej, dotyczącej szlaków i obiektów (wypełnione ankiety, formularze zapytań inwentaryzacyjnych, notatki z weryfikacji danych na miejscu oraz dokumentacja fotograficzna) ze względu na jej znaczne rozmiary (ponad 400 jednostek dokumentacyjnych), pozostawiając ją w postaci elektronicznej.

Materiały źródłowe i wtórne oraz sposób ich uzyskania

Materiał pierwotny dla celów analizy w postaci danych pochodzących z ankiet został zebrany w ośrodkach koordynacji szlaków oraz w ich kluczowych obiektach. Ankiety przeprowadzono na dwóch poziomach: koordynatorów szlaków (ankieta szlaku) oraz kluczowych

obiektów szlaków (ankieta obiektu), wyznaczonych każdorazowo w oparciu o deklarowaną tematykę szlaku, jego dokumentację, położenie obiektu w relacji do przebiegu szlaku i w wyniku konsultacji z koordynatorami danego szlaku. Przeprowadzenie ankiet szlaku i obiektów zostało poprzedzone rozmowami osobistymi lub telefonicznymi z koordynatorami szlaków albo z osobami odpowiedzialnymi za ich funkcjonowanie oraz korespondencją za pomocą poczty elektronicznej, służącą wyjaśnieniu wszystkich dodatkowych kwestii. Dla celów inwentaryzacji szlaków wykorzystano także oficjalne informatory tych systemów, zaakceptowane dla celów badania jako miarodajne przez ich koordynatorów, oraz własne upublicznione zbiory informacji, wytwarzane przez zarządców poszczególnych obiektów i odnoszące się do nich. Do części obiektów funkcjonujących w przestrzeni szlaków, nie posiadających własnych publicznie dostępnych informatorów albo udostępniających niewystarczającą dla celów badania ilość danych zostały wysłane zapytania inwentaryzacyjne, obejmujące węższy zakres pytań. Każdy wypełniający ankietę miał możliwość dokonania korekty przekazanych danych w okresie 30 dni od jej wypełnienia. Materiał fotograficzny, spełniający zadanie dokumentowania faktycznego stanu obiektów oraz ich faktycznej dostępności został sporządzony przez autora podczas wizyt dla celów weryfikacyjnych na miejscu w wybranych obiektach wchodzących w skład szlaków lub podczas imprez zaliczanych do ich oferty.

Materiał wtórny w postaci opracowań naukowych, katalogów zabytków, dokumentów oficjalnych, dokumentacji szlaków kulturowych i turystyczno-kulturowych został zebrany w wyniku kwerendy w bibliotekach: Instytutu Szlaków Kulturowych Rady Europy w Luksemburgu (sierpień 2009), a także w polskich bibliotekach zakładów naukowych, w szczególności Zakładu Turystyki i Rekreacji Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu (marzec 2009), Uniwersytetu Łódzkiego (listopad 2008), Uniwersytetu Warszawskiego (maj 2009), Biblioteki AWF w Poznaniu (kwiecień 2009, październik 2009) i innych instytucji. Materiał dotyczący poszczególnych szlaków w postaci map szlaków, informatorów, innych publikacji o charakterze przewodnikowym, filmów dokumentalnych lub programów informacyjnych, ulotek dotyczących ofert dodatkowych oraz pozostałych publikacji został zebrany podczas osobistych wizyt w regionalnych organizacjach turystycznych, biurach koordynacji szlaków, w wybranych obiektach, a także w lokalnych punktach informacji turystycznej. W przypadku braku lub niepełnych danych, dotyczących infrastruktury okolicy turystycznej, informacji poszukiwano w zasobach lokalnych Internetu oraz bezpośrednio na portalach internetowych samych oferentów, a następnie weryfikowano je przez bezpośredni kontakt z poszczególnymi instytucjami, formami, organizacjami i innymi podmiotami świadczącymi usługi. Informacje dotyczące sposobu koordynacji szlaków i świadczonych usług pochodzące bezpośrednio od koordynatorów szlaków i dotyczące wykonywanych przez nich zadań zostały zweryfikowane za pomocą zapytań kontrolnych o konkretne

Wprowadzenie w problematykę badawczą

usługi, kierowanych do instytucji, organizacji, firm i innych podmiotów wskazanych jako usługodawcy i pośrednicy usług.

Uzyskany w ten sposób materiał empiryczny o charakterze pierwotnym i wtórnym poddany został dodatkowo sprawdzeniu i uzupełnieniu podczas wrywkowej weryfikacji danych, przewidzianej w przyjętej procedurze badawczej, a następnie posłużył jako podstawa do przeprowadzonych w pracy analiz.

Armin Mikos von Rohrscheidt

1. SZLAKI TEMATYCZNE I ICH FUNKCJE W OFERCIE TURYSTYKI KULTUROWEJ

Wstęp

Jako podstawowe określenie treści i zakresu zjawiska turystyki kulturowej, w kontekście którego rozpatrywane będą szlaki tematyczne i ich potencjał, przyjęto tutaj zaproponowaną przez autora [Mikos v. Rohrscheidt 2008a, s. 31] i w międzyczasie szeroko akceptowaną definicję. Jej treść w lekko zmodyfikowanym brzmieniu przytaczamy poniżej¹:

Nazwą turystyki kulturowej możemy określić te wszystkie grupowe lub indywidualne wyprawy o charakterze turystycznym, w których spotkanie uczestników podróży z wytworami kultury (czyli z czymś, co odsyła ich do kultury jako rzeczywistości myślowej, a ich samych czyni interpretatorami owych wytworów), skutkujące jakościowym powiększeniem ich wiedzy o niej i o zorganizowanym przez człowieka świecie otaczającym jako jej wytworze, jest zasadniczą częścią programu podróży lub stanowi rozstrzygający argument dla indywidualnej decyzji o jej podjęciu lub wzięciu w niej udziału.

Szersze uzasadnienie i dokładniejsze omówienie tej definicji turystyki kulturowej oraz poszczególnych form składających się na nią było przedmiotem wcześniejszych publikacji autora, odnoszących się do fundamentalnych kwestii związanych z jej fenomenem [Mikos v. Rohrscheidt 2008a, s. 4–52; Mikos v. Rohrscheidt 2008b]. Na podstawie tej definicji we wspomnianych publikacjach dokonane zostało wyodrębnienie poszczególnych form współczesnej turystyki kulturowej. Szerzej temat poszczególnych form został opracowany w dostępnych już publikacjach [Buczowska, Mikos v. Rohrscheidt 2009], a niniejsze opracowanie odnosi się do niego krótko w rozdziale 1.3.4

---

¹ Pierwotny tekst definicji brzmiał jak następuje: „*Nazwą turystyki kulturowej możemy określić te wszystkie grupowe lub indywidualne wyprawy o charakterze turystycznym, w których spotkanie uczestników podróży z obiektami, wydarzeniami i innymi walorami kultury wysokiej lub popularnej albo powiększenie ich wiedzy o zorganizowanym przez człowieka świecie otaczającym jest zasadniczą częścią programu podróży lub stanowi rozstrzygający argument dla indywidualnej decyzji o jej podjęciu lub wzięciu w niej udziału*” [2008a, s. 31]. Jej treść została zmodyfikowana w 2 wydaniu cytowanej pozycji, w roku 2010. Zmiana w stosunku do definicji pierwotnej obejmuje zaakcentowanie pośredniczącej funkcji wytworów kultury w spotkaniu turysty z nią samą jako rzeczywistością myślową, a także rezygnację z wyodrębnienia wśród celów wypraw turystycznych artefaktów tzw. „kultury wysokiej” i „kultury popularnej”, co jest rezultatem dokonanego w międzyczasie procesu akceptacji dla szerokiego pojmowania sfery kulturowej w środowisku zajmujących się turystyką.

1.1. Szlaki turystyczne – terminologia i funkcje

W literaturze fachowej, w publicystyce turystycznej oraz w powszechnym użyciu w potocznym języku turystów funkcjonuje szereg rozmaitych definicji i kilka kryteriów klasyfikacji polskich szlaków turystycznych. Obowiązujące akty prawne, posługując się niekiedy pojęciem „szlak turystyczny”, nie podają definicji tego pojęcia [Robaczyński 2006, s. 2]. Natomiast w świetle treści dokumentów oficjalnych, zawierających definicje szlaków turystycznych, głównym zadaniem tych określeń jest wyodrębnianie szlaków jako tras oznaczonych w ramach całej przestrzeni turystycznej. Pomagają one ponadto potencjalnemu odbiorcy oferty szlaków rozróżnić same systemy pod kątem ich tematyki oraz pod względem sposobu uprawiania turystyki w wyznaczonej przez nie przestrzeni. Już samo użycie oznaczeń szlaków w przestrzeni turystycznej stanowi także dla korzystającego z nich rodzaj gwarancji (przynajmniej ograniczonego zakresu) bezpiecznego przebiegu wytyczonej trasy oraz zastosowania podstawowych środków zabezpieczenia turysty na niej. I tak na przykład obowiązująca „Instrukcja o znakowaniu szlaków turystycznych PTTK”, po podaniu ich definicji², zawierającej wspomniane cechy szlaku, rozróżnia następujące kategorie szlaków: piesze górskie i nizinne oraz ścieżki spacerowe, przyrodnicze i dydaktyczne, narciarskie, rowerowe, kajakowe i jezdzieckie [PTTK, 2007, s. 4]. Zarówno sama definicja szlaków, wyraźnie pozostająca pod wpływem starszej fachowej literatury geograficznej³ jak i ich kategoryzacja oraz przedstawione w cytowanym dokumencie zasady prowadzenia szlaków (rozdział VI) wydają się jednak być ukierunkowane przede wszystkim na tworzenie i funkcjonowanie lokalnych systemów rekreacji o charakterze terenowym, choć instrukcja w innym miejscu przewiduje ich znaczną rozległość, a nawet łączenie w sieć o charakterze krajowym i międzynarodowym [rozdział III, punkt 4]. Zarówno koncentracja autorów przytaczanego dokumentu na szlakach funkcjonujących na terenach pozamiejskich, jak i zastosowana w nim kategoryzacja rodzajów szlaków wydaje się w znacznym stopniu nieadekwatna do bardzo licznych istniejących aktualnie ofert turystycznych tego rodzaju, ponieważ tak zdefiniowane szlaki nie obejmują swoim zakresem szeregu nowych propozycji turystyki krajowej i międzynarodowej. W szczególności brak w omawianym dokumencie uwzględnienia tych systemów, które zlokalizowane są na znacznych przestrzeniach kraju lub kontynentu, oraz których struktura zakłada inne środki przemieszczania się turystów, jak choćby samochód, autokar czy kolej. Używana na podstawie tej definicji nomenklatura

---

² Zgodnie z tą instrukcją szlakiem turystycznym jest „wytyczona w terenie trasa służąca do odbywania wycieczek, oznakowana jednolitymi znakami (symbolami) i wyposażona w urządzenia informacyjne, które zapewniają bezpieczne i spokojne jej przebycie turyście o dowolnym poziomie umiejętności i doświadczenia, o każdej porze roku i w każdych warunkach pogodowych, o ile szczegółowe wymagania nie stanowią inaczej (...)”. Por. Instrukcja o znakowaniu szlaków turystycznych PTTK, s. 4, rozdział III p.1.

³ Por. Styperek 2002, s. 23–24. Autor przedstawia tam szereg definicji polskich teoretyków turystyki z lat 60. i 70. ubiegłego stulecia (m.in. R. Bara, O. Rogalewskiego, J. Szuszkiewicza i L. A. Dębskiego), którzy koncentrują się na walorach rekreacyjnych i ekologicznych, niekiedy dołączając do nich bliżej nieokreślone walory krajoznawcze, czy ujmując całość walorów za pomocą jeszcze ogólniejszego terminu „turystyczne”.

nie przystaje także do powszechnie stosowanych w europejskiej zagranicy określeń szlaków turystycznych⁴, zarówno tych używanych w znaczeniu potocznym, jak i fachowym. Dotyczy to także powszechnego użycia języka polskiego, co potwierdza choćby wyjaśnienie hasła „szlak” w jego wyodrębnionym aspekcie „szlaku turystycznego”, zamieszczone w jednym z najobszerniejszych, standardowych polskich słowników języka współczesnego [Zgólkowa 2003, s. 365]. Termin „szlak” jest tam wyjaśniony z uwzględnieniem wielu aspektów jego znaczenia. W aspekcie „szlaku turystycznego” autorzy podają następującą definicję: „trasa naturalna lub specjalnie wytyczona, najczęściej oznakowana, służąca celom turystycznym”. Ponieważ autorzy publikacji encyklopedycznych, dotyczących języka standardowego kierują się najpowszechniej występującym znaczeniem danego wyrazu lub zwrotu, występującym w literaturze fachowej, w publicystyce oraz w języku potocznym, takie sformułowanie objaśnienia hasła można uznać za dowód faktycznie dokonanej redefinicji znaczenia terminu „szlak turystyczny”, zgodnej z międzynarodowymi trendami. Zapewne dlatego w jednym z najnowszych podręczników geografii turystycznej Polski [Kruczek 2007, s. 277]⁵ określenie szlaku turystycznego wydaje się już uwzględniać nie tylko bardziej złożoną rzeczywistość rozmaitych współczesnych szlaków turystycznych, zróżnicowaną przestrzeń, w której występują, czy niejednolity zakres ich oznaczenia, lecz także wskazuje na najczęściej występujący faktyczny cel wyznaczania szlaków: połączenie za ich pomocą miejsc i obiektów atrakcyjnych z punktu widzenia turysty. W jednym z najnowszych polskich opracowań, poświęconych problematyce szlaków turystycznych A. Stasiak [2006, s. 12] zwraca jednak uwagę na nadal istniejący chaos terminologiczny, panujący w polskojęzycznej refleksji naukowej nad turystyką w odniesieniu do pojęcia szlaku. W licznych analizowanych przezeń opracowaniach termin „szlak” przyjmuje najczęściej znaczenie bliskie jednemu z dwóch następujących, różniących się pod względem treści i zakresu: albo 1. „oznakowanego ciągu obiektów krajoznawczych, zlokalizowanych wzdłuż ogólnodostępnych dróg, po których poruszają się turyści własnymi lub publicznymi środkami lokomocji”, albo 2. „drogi lub ścieżki wiodącej przez atrakcyjne turystycznie obszary, miejscowości, obiekty, przystosowanej do różnych form turystyki kwalifikowanej”. Zdaniem tego autora dodatkowym utrudnieniem jednoznacznego rozumienia pojęcia szlaku turystycznego jest częste stosowanie go zamiennie z określeniem „trasy turystycznej”, którą on sam definiuje jako drogę wchodzącą w skład ogólnej sieci turystycznej, po której odbywa się ruch turystyczny pomiędzy regionami lub miejscowościami

⁴ Stwierdzenie odnosi się do definiowania terminów: „*touristic route*” w języku angielskim, „*touristische Route*” lub „*Touristenstrecke*” w języku niemieckim, „*itinerario turistico*” w języku włoskim „*ruta turistica*” w języku hiszpańskim czy „*turisticheskij marsrut*” w języku rosyjskim. Zestawienie tłumaczeń powszechnie używanego pojęcia „*touristic route*” podaje dla języka polskiego następującą definicję: „szlak turystyczny: ustanowiona lub wybrana trasa, złożona najczęściej z mniej uczęszczanych dróg pozwalająca na poznanie miejsc ciekawych pod względem krajobrazu, kultury, historii, geologii lub przyrody”. Por. [EEA Eionet, www 2010].

⁵ Treść tej definicji brzmi jak następuje: „szlakiem turystycznym nazywamy wytyczoną trasę w przestrzeni turystycznej dla potrzeb zwiedzających (nie zawsze oznakowaną), prowadzącą do najbardziej atrakcyjnych miejsc (obiektów) z zachowaniem szeregu przepisów, w tym m.in. bezpieczeństwa i ochrony walorów”.

turystycznymi. Stasiak sugeruje także, że źródłem trudności w precyzyjnym definiowaniu szlaku turystycznego może być znaczna różnorodność struktur szlaków turystycznych, który to problem zostanie omówiony poniżej.

Stosunkowo najbardziej ogólnie ujmując szlak turystyczny definicja J. Styperka, który widzi w nim „**przestrzenny ciąg turystyczny służący do linearnej penetracji rekreacyjnej inicjującej interakcyjne związki pomiędzy turystą a środowiskiem geograficznym, zachodzące w strefie percepcji krajobrazu multisensorycznego**” [Styperek, 2002, s. 25]. W tak wyznaczonym zakresie tej nazwy faktycznie mieszczą się wszystkie rodzaje szlaków, służących turystyce i turystom. Termin „penetracja rekreacyjna” odbija w kontekście rozważań autora odniesienie zarówno do rekreacji fizycznej, stanowiącej istotę wędrówek szlakami stricte przyrodniczymi (jak przykładowo piesze szlaki górskie i szlaki leśne), jak również do pozostałej aktywności turystycznej, odbywanej wszak w ramach wolnego czasu zwiedzającego. Dużym atutem przytaczanej definicji, decydującym o jej przydatności funkcjonalnej jest zaakcentowanie kilku istotnych wyznaczników, wyodrębniających szlak od innych systemów owej turystycznej „penetracji”. Należą do nich jego linearna struktura oraz zamierzona przy wyznaczaniu szlaku określona interakcja na linii turysta – środowisko. Z kolei szersze wyznaczenie zakresu szlaku nie tylko jako linii w przestrzeni, łączącej poszczególne miejsca lub obiekty, ale także otaczającej ową linię pewnego rodzaju strefy, ogarnianej każdorazowo (różnymi) zmysłami turysty umożliwia pełniejsze, kontekstowe czy raczej przestrzenne rozumienie treści tego terminu. Zdaniem J. Styperka krajobraz przyrodniczy i przetworzony przez działalność człowieka, rozciągający się wzdłuż szlaku, postrzegany przez turystę wieloma zmysłami i ujmowany wieloaspektowo stanowi tym samym – niezależnie od ewentualnie narzucanej „warstwy” tematycznej szlaku – integralną całość, określaną przez niego jako krajobraz multisensoryczny. W takiej koncepcji szlaku sam „ciąg turystyczny” znajduje się niejako „wewnątrz” krajobrazu, zaś przebieg trasy penetracji spełnia rolę przewodnika po krajobrazie jako całości [Styperek 2002, s. 26]. Tak nakreślona i w ten sposób rozumiana ogólna definicja szlaku turystycznego może zostać zaakceptowana i przyjęta jako podstawowa dla celów niniejszego opracowania. Zatem określenie to odnosi się także do zwiedzania szlaków o charakterze kulturowym, będących przedmiotem naszej analizy. Ze względu na ich charakter i strukturę, a także przeważający sposób ich zwiedzania, nie eksponujący funkcji rekreacji fizycznej, a raczej aktywność o charakterze poznawczym, w odniesieniu do tej grupy szlaków, przyjmując definicję Styperka jako podstawę ich określania, będziemy używać bardziej związłego określenia **linearnego systemu penetracji turystycznej**.⁶

---

⁶ Określenie to akceptuje sam autor w innej publikacji [Śniadek, Styperek 2007, s. 87]. Użyty w tym określeniu termin „system” będzie odnosił się tylko do szlaków rzeczywiście istniejących jako w minimalnym przynajmniej stopniu zorganizowane produkty turystyczne. W ich przypadku, w przeciwieństwie do wirtualnych w swym charakterze propozycji zwiedzania, użycie tego terminu jest uprawnione. Szersze wyjaśnienia na temat szlaków jako produktów turystycznych zamieszczone są w podrozdziale 1.3.5, na temat szlaków materialnych, realnych i wirtualnych w podrozdziałach 1.4 oraz 1.5.

System należy przy tym rozumieć w jego ujęciu otwartym [Bartalanffy 1984, s. 69–72], to jest takim, w którym poszczególne tworzące go jednostki oddziałują nie tylko wzajemnie na siebie nawzajem w przyjętej strukturze organizacyjnej, ale także na otoczenie, w tym wypadku na turystów jako odbiorców podejmowanych działań. Taki sposób powiązania uznawany jest za typowy dla organizacji turystyki [Nawrot, Zmysłony 2009, s. 42–46], w tym szczególnie w interesującej nas w tym opracowaniu skali regionalnej. W przypadku szlaku turystycznego skutkiem określenia szlaku jako systemu jest zastosowane w tej pracy podejście badawcze do jej przedmiotu – tematycznego szlaku turystycznego – jako szczególnego przypadku systemu turystyki w regionie, obejmującego walory turystyczne oraz podmioty zaangażowane w różnej formie i stopniu w działalność turystyczną [s. 43], którego efektem jest zaspokojenie potrzeb turystów, w tym także poznawczych [s. 45–46] jak również skutki ekonomiczne [s. 46]. Wynikająca z niego analiza systemowa obejmuje nie tylko relacje zachodzące w samym systemie (szlaku), ale i przewidywane wyniki jego funkcjonowania w stosunku do elementów zewnętrznych, czyli w tym wypadku korzystających z niego turystów. Takie podejście w analizach dotyczących turystyki jest stosowane w ostatnich latach coraz szerzej [por. Nawrot, Zmysłony 2009, s. 43]. Spośród opisanych przez cytowanych badaczy funkcjonowania regionów turystycznych relacji wewnętrznych i zewnętrznych [s. 46–47] w systemie, w odniesieniu do szlaku relatywnie niewielką rolę odgrywają relacje finansowe (jako że może on w tym odniesieniu stanowić system luźno powiązanych elementów bez wzajemnych przepływów finansowych) oraz relacje administracyjne, których znaczenie ogranicza się z reguły do poszanowania porządku ogólnoprawnego, regulującego m.in. zasady bezpieczeństwa turystów lub znakowania przebiegu szlaku przy drogach. Natomiast wymienione tam relacje *transformacyjne* (polegające na przekształcaniu środowiska lub obiektów materialnych na potrzeby ich wykorzystania turystycznego), relacje *kooperacyjne* (obejmujące bieżącą współpracę w ramach systemu, wymianę informacji, wzajemne wspieranie inicjatyw w sferze turystycznej) oraz relacje *konkurencyjne* (polegające w wypadku szlaku głównie na dostosowywaniu oferty do potrzeb nabywców i – w niektórych przypadkach – działań konkurujących podmiotów w ramach szlaku-systemu) mają dla jego funkcjonowania poważne znaczenie, przy czym znaczenie dwóch ostatnich wymienionych typów relacji dodatkowo rośnie wraz ze wzrastającym poziomem organizacji szlaku (por. rozdz. 1.3.5. i 1.5). System turystyczny funkcjonuje bowiem tym efektywniej i tym lepiej kreuje pożądane efekty, jeśli jego elementy są zintegrowane a rozwój jest koordynowany [National and regional... 1995, s. 6, Nawrot, Zmysłony 2009, s. 48]

Istotną wartością w funkcjonowaniu systemów jest **synergia**, czyli współdziałanie odrębnych, często różnorodnych czynników, którego efekt jest większy niż suma poszczególnych oddzielnych działań. W odniesieniu do szlaku turystycznego efekt synergii polega na stworzeniu nowej kompleksowej oferty, łączącej różne atrakcje w nową jakość, obniżającą koszty przygotowania i promocji poszczególnych usług, a jednocześnie podnoszącą

zadowolenie i satysfakcję turystów [Stasiak 2006, s. 18], a w rezultacie także na wzroście ruchu turystycznego w przestrzeni całego szlaku i w poszczególnych miejscach do niego zaliczanych lub obiektach składających się nań. Dzieje się to dzięki różnorodnym działaniom, z których podstawowymi i obejmującymi zakres minimalny są włączenie miejsc i obiektów do deklarowanej przestrzeni szlaku i połączenie wyznaczonymi (a lepiej, jeśli także fizycznie oznaczonymi) trasami, w przypadku szlaków tematycznych także uwydatnienie ich znaczenia tematycznego lub nadanie im nowego, znaczenia jako elementom nośnym dla wspólnego tematu wiodącego, mogącego być eksploatowanym dla potrzeb turystyki jako czynnik przyciągający zwiedzających (tematyzacja szlaku). To właśnie zakładane i oczekiwane wystąpienie efektu synergii – czyli w tym wypadku zwiększenie ilości odwiedzin i zysków poszczególnych obiektów oraz miejscowości, a w przypadku szlaków kulturowych (w tym tematycznych) także dodatkowo zwiększenie wiedzy turystów w określonym zakresie i powiększenie jakości i skali dialogu kulturowego, odbywanego poprzez aktywności turystyczne – stanowi główny czynnik generujący działania na rzecz tworzenia nowych szlaków turystycznych. Konkretno walory szlaków tematycznych w kontekście potrzeb turysty kulturowego, stanowiące zdaniem autora pozaekonomiczne aspekty efektu synergii takiego szlaku, zostały przedstawione w podrozdziale 1.3.3.

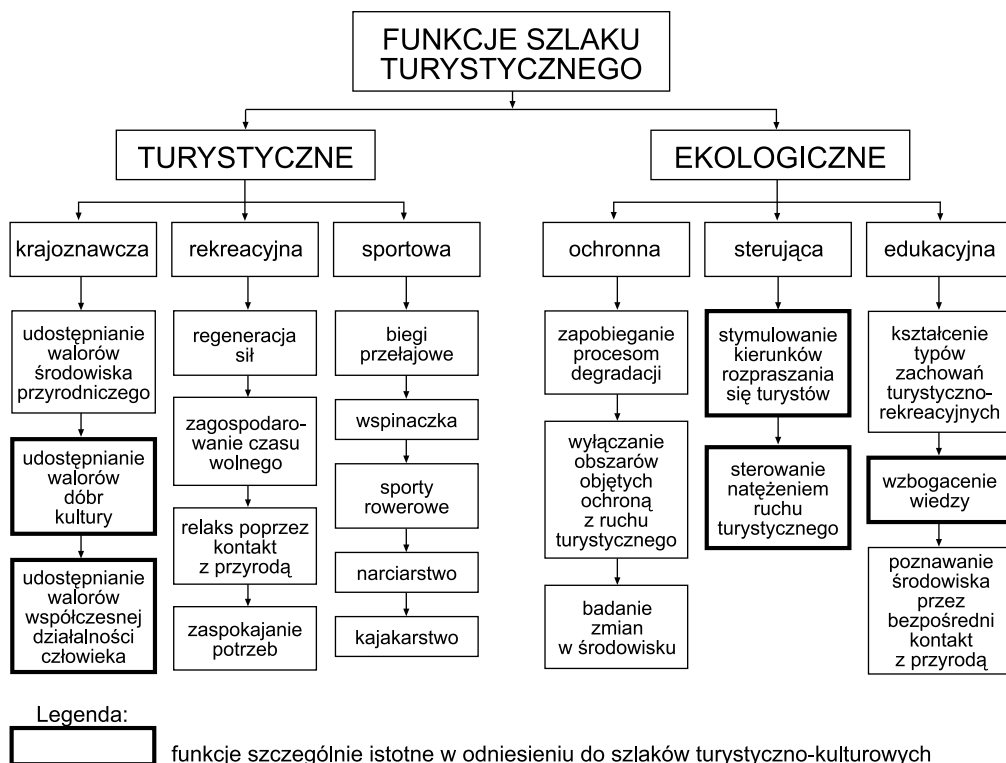
W odniesieniu do funkcji spełnianych przez szlaki turystyczne, Styperek [2002, s. 29] dokonuje ich podziału na ściśle turystyczne (w tym krajoznawcze, rekreacyjne i sportowe), oraz ekologiczne (w tym ochronne, sterujące i edukacyjne). Jakkolwiek do szlaków turystyczno-kulturowych odnosi się większość funkcji wymienionych przez przytaczanego autora, należy zwrócić uwagę na dominującą w ich przypadku (bo określoną za pomocą tematu szlaku) funkcję krajoznawczą, w tym zwłaszcza odnoszącą się do udostępniania dóbr kultury lub walorów współczesnej działalności człowieka. W odniesieniu do niektórych szlaków turystyczno-kulturowych na plan pierwszy wysuwa się ich funkcja edukacyjna, w tym zwłaszcza wzbogacanie wiedzy turystów w zakresie ustalonej dla szlaku tematyki. Opisaną klasyfikację wraz z wprowadzoną na użytek naszego opracowania modyfikacją, polegającą na wyodrębnieniu funkcji najbardziej istotnych dla szlaku turystyczno-kulturowego, ilustruje **rycina 2**.

Znaczenie szlaków dla wyodrębnienia i promocji najbardziej atrakcyjnych walorów turystycznych (kulturowych i przyrodniczych) obszaru, a także pozytywny ich wpływ na powstawanie wrażeń estetycznych u turystów akcentuje z kolei A. Stasiak [2006, s. 14].

Prócz wskazanej już powyżej funkcji łączenia punktów przestrzeni turystycznej stanowiących atrakcje, szlaki spełniają we współczesnej, masowej turystyce również coraz istotniejsze zadanie sterowania natężeniem ruchu turystycznego. Takie ich oddziaływanie umożliwia z jednej strony rozproszenie ruchu turystów i tym samym uniknięcie degradacji przyrodniczej [Styperek, 2002, s. 30; Stasiak 2006, s. 14], ale także rozszerzanie aktywności turystycznej poza powszechnie znane destynacje turystyczne. Tym samym – w przestrzeni szlaku – pojawiają się dodatkowe korzyści gospodarcze, wyznaczane są nie tylko nowe rodzaje aktyw-

ności rekreacyjnej turystów, ale także nowe kierunki rozwoju ekonomicznego w kolejnych miejscowościach i mikroregionach [Stasiak 2006, s. 15; Kruczek 2007, s. 280].

Ryc. 2. Funkcje szlaku turystycznego ze wskazaniem istotnych zadań szlaku turystyczno-kulturowego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Styperek, 2002, s. 29.

Niektórzy badacze problematyki szlaków turystycznych jako główny powód kreowania i wspierania tej formy turystyki wskazują ich element marketingowy. Zgodnie z tą koncepcją szlak turystyczny stanowi możliwość linearnego połączenia szeregu miejsc lub punktów – ewentualnie przynależnych do różnych jednostek terytorialnych – przez jeden temat, aby poprawić ich pozycję na rynku [C. Becker 1994, s. 1; P. Becker 2000, s. 137]. Każdy szlak tematyczny, przez połączenie w nową całość już istniejących obiektów, staje się nowym produktem turystycznym [Kruczek 2007, s. 280]. Szersza prezentacja szlaku jako specyficznej formy produktu turystycznego zamieszczona została poniżej w ramach niniejszego rozdziału (1.3.5.).

Przedstawione funkcje szlaku turystycznego decydują jak widać nie tylko o jego atrakcyjności z punktu widzenia turysty, ale również o pozytywnym wpływie istnienia takiego typu oferty na eksploatowane turystycznie środowisko, na budowanie świadomości przyrodniczej, ekologicznej i kulturowej społeczeństwa, a także na rozwój gospodarczy poszczególnych obszarów.

1.2. Klasyfikacje szlaków turystycznych

W zależności od położenia geograficznego, stopnia organizacji, tematyki lub nawet coraz częściej artykułowanych określonych potrzeb rynkowych, wyodrębniono szereg kryteriów podziału szlaków turystycznych. W rezultacie ich krzyżowania (koniecznego na przykład dla celów wyboru odpowiedniego szlaku dla planowanej wyprawy turystycznej)⁷ można otrzymać liczbę nawet kilkudziesięciu typów szlaków. **Tabela 1.** przedstawia najważniejsze z kryteriów i wyodrębnionych na ich podstawie typów szlaków, z których niektóre zostaną bliżej opisane.

Poza kryteriami oczywistymi i nie wymagającymi wyjaśnień, takimi jak kryterium okresu wykorzystania (funkcjonowania) szlaku, wykorzystywanych środków transportu czy tematyki, powyższy podział proponuje kilka kryteriów ważnych z uwagi na sposób wykorzystania szlaku przez turystykę zorganizowaną i indywidualną, które w tym miejscu należy bliżej wyjaśnić.

Należą do nich kryterium podziału szlaków według ich struktury przestrzennej, zaproponowane przez J. Sewerniaka [1982, s. 44–47] i zmodyfikowane na użytek naszej analizy w oparciu i analizę nowych produktów turystycznych tego typu. Wyodrębnienie m.in. szlaków pasmowych (w tym klasycznych prostych, czyli jednoliniowych) i szlaków rozproszonych oraz uwzględnienie różnicy pomiędzy nimi jest konieczne przy planowaniu podróży turystycznej. Wynika to między innymi stąd, że osiągnięcie kolejnych obiektów szlaku tematycznego, rozproszonych na znacznej przestrzeni nierzadko nawet kilku krajów, przy nie oznaczonych trasach przebiegu szlaku wymaga zdecydowanie więcej czasu i znacznie lepszej orientacji terenowej lub umiejętności korzystania z map, niż w przypadku struktury szlaku ciągłego, jednoliniowego, oznaczonego w terenie kompletnie (czyli zarówno przy drogach, jak i przy samych obiektach). Ten ostatni stanowi także propozycję znacznie łatwiejszą do wykorzystania dla turystów indywidualnych niż np. inny pasmowy typ szlaku: o strukturze drabinkowej lub o strukturze linii wielokrotnych, wymagające wyboru kolejnych celów oraz kalkulacji odległości między nimi przy różnych przyjętych wariantach zwiedzania szlaku.

---

⁷ Taka sytuacja może zajść na przykład w biurze podróży, planującym zorganizowaną wycieczkę i poszukującym jednocześnie: odpowiedniej tematyki szlaku, zapewniającej jego atrakcyjność dla potencjalnych konsumentów wycieczki, właściwego dla posiadanych możliwości transportowych typu szlaku (np. samochodowy, kolejowy, wodny), odpowiedniej lokalizacji i rozciągłości przestrzennej szlaku, warunkującej długość jego zwiedzania, a także gotowych oferowanych usług w odpowiadającej ich oczekiwaniom jakości, których zakup umożliwi ograniczenie zakresu prac koncepcyjnych i logistycznych w samym biurze podróży (jak np. ustalanie tras zwiedzania i zamawianie poszczególnych usług). Coraz częściej wybór szlaku, funkcjonującego jako złożony produkt turystyczny, jest także wynikiem zastosowania odpowiednich kryteriów poszukiwania oferty przez turystów indywidualnych, świadomych swoich preferencji i możliwości czasowych oraz finansowych, którzy oszczędzają sobie w ten sposób trudu pojedynczego rezerwowania poszczególnych usług.

Tabela 1. Klasyfikacje szlaków turystycznych

Kryterium podziału szlaków	Rodzaje szlaków
Tematyka szlaku	przyrodnicze: m.in. krajobrazowe (w tym górskie), faunistyczne (w tym ornitologiczne), inne, kulturowe: w tym: a) rzeczywiste szlaki historyczne (w tym militarne, pielgrzymie i handlowe), b) szlaki tematycznie zorganizowane: historyczne i archeologiczne, biograficzne, literackie i filmowe, szlaki kultury architektonicznej i budowlanej, religijne, etnograficzne, szlaki techniki i przemysłu, artystyczne i dawnych rzemiosł, inne,
Zasięg terytorialny szlaku	miejskie i lokalne (trasy) regionalne regionalne transgraniczne krajowe międzynarodowe subkontynentalne międzynarodowe kontynentalne
Środek transportu na szlaku	piesze narciarskie rowerowe samochodowe kajakowe żeglarskie kolejowe konne mieszane
Motywy podróży	poznawcze rekreacyjne religijne przeżyciowe (w tym przeżyć ekstremalnych) mieszane
Sposób wyznaczenia w terenie	wytyczone i oznakowane wytyczone i nie oznakowane (lub oznaczone tylko przy obiektach) nie wytyczone (zestawiony zbiór zalecanych miejsc)
Okres wykorzystania szlaku	całoroczne sezonowe jednorazowe (np. jubileuszowe) krótkookresowe powtarzalne
Rola szlaku w większych systemach	główne uzupełniające łącznikowe doprowadzające
Struktura przestrzenna szlaku	pasmowe (proste, wielokrotne, drabinkowe, kołowe) rozproszone arealne (regularne, nieregularne, kołowe) mieszane (łączą cechy pozostałych)
Znaczenie szlaku	lokalne regionalne krajowe międzynarodowe Szlaki Kulturowe Rady Europy
Stopień organizacji szlaku	materiałowe realne wirtualne

Źródło: Opracowanie własne, w części oparte na: Stasiak 2006, s. 13.

Z kolei kryterium znaczenia szlaku, odnoszące się zdaniem autora w szczególności sposób do oferty szlaków kulturowych, obrazuje faktyczną (wynikającą ze skali i struktury strumienia turystów) lub zamierzoną (przyjmowaną przy konstrukcji szlaku i zestawianiu jego potencjalnych atrakcji) skalę przyciągania szlaku i jego ekonomiczny „target”, czyli główną grupę konsumentów. W przypadku szlaku turystyczno-kulturowego kryterium znaczenia będzie jednocześnie obrazowało jego odniesienie do dziedzictwa kulturowego o określonym zakresie oddziaływania. I tak na przykład – w zależności od znaczenia historycznych obiektów wchodzących w skład szlaku, ich powszechnie uznawanej „wartości”, stopnia ich znajomości w poszczególnych kręgach turystów krajowych lub zagranicznych, wreszcie tematyki szlaku jako całości, mogącej stanowić potencjalny przedmiot zainteresowania np. wyłącznie elitarnych grup zwiedzających z jednego kręgu etnicznego, lub też masowego turysty skądkolwiek – można wskazać szlaki o znaczeniu lokalnym, regionalnym, krajowym lub międzynarodowym. Przy zastosowaniu tego kryterium do klasyfikacji szlaków turystyczno-kulturowych należy uwzględnić także – jako klasę najwyższą – oficjalne określenia, wynikające z faktu zaliczenia przez Radę Programową Europejskich Szlaków Kulturowych niektórych szlaków historycznych lub tematycznych do grupy Szlaków Kulturowych Rady Europy (por. 1.3.1.). Jest to swego rodzaju dodatkowa nobilitacja tych szlaków i potwierdzenie ich ogólnoeuropejskiego znaczenia, poprzedzone każdorazowo wnikliwą analizą znaczenia tematycznego w odniesieniu do dziejów i kultury naszego kontynentu oraz stopnia organizacji danego szlaku. Konsekwentne stosowanie tej terminologii powinno przynieść szerszą popularność tej grupy szlaków i dać miejscom i obiektom do nich zaliczonym większe szanse wejścia w skład ofert touroperatorów oraz stania się celem indywidualnych wypraw turystów. Właśnie w celu jasnego odróżnienia od tej właśnie grupy szlaków, które nazwiemy szlakami kulturowymi w znaczeniu ścisłym, w dalszej części naszego opracowania wszystkie polskie szlaki o tematyce kulturowej, nie znajdujące się na liście Szlaków Rady Europy będą określane mianem szlaków turystyczno-kulturowych. Tematyczny podział tej grupy szlaków zostanie przedstawiony poniżej.

Do podstawowych kategorii opisujących szlaki należy także faktyczny zasięg szlaku, mający zasadnicze znaczenie dla programu i sposobu jego zwiedzania, jako że warunkuje on w oczywisty sposób także czas spędzony w przestrzeni szlaku przez turystów. Tak więc [za: Puczko, Ratz 2007, s. 133] możemy wyróżnić szlaki lokalne (które w polskiej terminologii dla odróżnienia od pozostałych zgodnie z powszechnie w ostatnich latach stosowaną praktyką proponujemy nazywać trasami), szlaki regionalne, krajowe i międzynarodowe. Dodatkowo szlaki o charakterze regionalnym, przebiegające zasadniczo w granicach danego kraju, z powodów tematycznych wykraczające poza jego granicę tylko w skali jednego regionu w sąsiednim kraju lub krajach proponujemy nazywać szlakami transgranicznymi. Zdaniem Silbergha [1994, s. 129] i Styperka [2002, s. 32] właśnie kryterium zasięgu należy

uważać za pierwszorzędne w przypadku wszystkich szlaków, jako najlepiej wpisujące je w strukturę turystyki i podające najistotniejszą informację na ich temat.

Jednak dla bardziej precyzyjnego określenia rodzaju i potencjału ogromnej większości polskich szlaków turystyczno-kulturowych większe znaczenie praktyczne może mieć właśnie zastosowana kombinacja dwóch wyżej wskazanych kryteriów: zasięgu i znaczenia. I tak na przykład Szlak Hanzeatycki, którego przedmiot i grupę destynacji stanowią śródkonoeuropejskie miasta należące do tego historycznego związku polityczno-handlowego, posiada zarówno międzynarodowy zasięg, jak i znaczenie, ponieważ przebiegając przez teren kilku krajów (zasięg), odnosi się do tematu kulturowego dziedzictwa o międzynarodowym charakterze i oddziaływaniu (znaczenie). Oznacza to w praktyce, że tak podana klasyfikacja polskiego odcinka tego szlaku wskazuje zarówno na wykraczającą poza teren kraju obejmowaną przezeń przestrzeń turystyczną (a zatem i możliwość ofert wyjazdowych dla polskich turystów w ramach zwiedzania tego szlaku), jak i na potencjał przyciągania turystów zagranicznych (przyjazdowych) na jego polski odcinek. Taką samą rangę przyznać należy m.in. polskim odcinkom Drogi Św. Jakuba (będącej także Wielkim Szlakiem Kulturowym Rady Europy), czy poszczególnych polskich „pętli” Szlaku Cysterskiego (który również znajduje się na liście Rady Europy). Z kolei np. Szlak Piastowski czy Szlak Orlich Gniazd powinny w odniesieniu do kryterium zasięgu być określone jako szlaki regionalne (choć oba przekraczają granice dzisiejszych regionów administracyjnych)⁸, a jednocześnie – odnosząc się do znaczenia prezentowanego tam dziedzictwa kulturowego w skali całego kraju – mają rangę szlaków krajowych. Inaczej ma się rzecz ze Szlakiem Zamków Piastowskich, który pod względem zasięgu nie przekracza granic jednego regionu, a w odniesieniu do swojego znaczenia (Śląsk w okresie rozbitcia dzielnicowego) także może zostać zakwalifikowany jako szlak regionalny. Z kolei międzynarodowy w swym koncepcyjnym założeniu [Bursztynowy Greenways, *www* 2009] Bursztynowy Szlak Greenways, który jak dotąd wciąż nie jest ukończony jako projekt i składają się na niego poszczególne odcinki regionalne i lokalne o różnorodnej koncepcji i sposobie organizacji turystyki – może w tym kontekście, jeśli chodzi o kryterium zasięgu być aktualnie uznany za system regionalny, lub ewentualnie za szereg osobnych systemów regionalnych. Innym przykładem dokładniejszego rozróżnienia jest zyskujący coraz większą popularność transgraniczny szlak „Via Sacra”, łączący wspólną ofertą kulturową pogranicze czesko-polsko-niemieckie [Szlak Via Sacra, *www* 2009]. Oczywisty jest jego transgraniczny zasięg, natomiast ze względu

---

⁸ Z uwagi na dzisiejszy przebieg granic regionów administracyjnych Polski (w znacznej mierze nie odpowiadający granicom regionów historycznych i kulturowych, istotnych dla rozwoju kultury oraz dla ustalania destynacji turystyki kulturowej) musimy przyjąć, że w przypadku niektórych szlaków, obejmujących historycznie przestrzeń jednego regionu, będą one klasyfikowane jako regionalne, pomimo przebiegu w przestrzeni dwóch sąsiadujących wielkich jednostek administracyjnych (województw). Tak będzie przypadkowo w przypadku Szlaku Piastowskiego (przebiegającego przez terytorium dzisiejszych województw wielkopolskiego i kujawsko-pomorskiego, czy Szlaku Orlich Gniazd (województwa małopolskie i śląskie).

na eksponowane przez niego tematy pod względem znaczenia należałoby sklasyfikować go jako regionalny.

Ponadto, poza dotychczas w Polsce stosowanymi klasyfikacjami szlaków turystycznych i turystyczno-kulturowych, koniecznym wydaje się sformułowanie i uzasadnienie postulatów dodatkowego kryterium kategoryzacji szlaków, mogącego mieć istotne znaczenie dla ich funkcjonowania w ramach nowoczesnej turystyki, w szczególności turystyki kulturowej. Chodzi o umieszczony na końcu opisywanego zestawienia podział opisywanych systemów w zależności od stopnia ich organizacji na szlaki materialne, realne i wirtualne. Szerszemu przedstawieniu tego kryterium oraz uzasadnieniu potrzeby jego powszechnego wprowadzenia będzie poświęcony jeden z kolejnych fragmentów niniejszego rozdziału.

1.3. Szlaki kulturowe i turystyczno-kulturowe jako oddzielna grupa szlaków turystycznych

---

1.3.1. Oficjalnie uznane europejskie szlaki kulturowe

Znaczenie szlaków kulturowych w kontekście dziedzictwa kulturowego świata oraz potrzeby jego ochrony jest w ostatnich latach coraz bardziej doceniane. Najdobitniejszym tego dowodem jest instrukcja UNESCO z roku 2005, wydana dla usprawnienia wprowadzania zasad konwencji o Światowym Dziedzictwie Kulturowym [*Operational Guidelines*, 2005]. Szlaki dziedzictwa kulturowego zostają w niej zaliczone – obok historycznych miejscowości, krajobrazów kulturowych i historycznych kanałów – do naturalnych kandydatów do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO [s. 34, 83 oraz 88–89]. Co dokładnie pod pojęciem szlaków kulturowych rozumie UNESCO, precyzuje z kolei Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków – ICOMOS. Instytucja ta, afiliowana przy UNESCO i posiadająca od 1998 własny Międzynarodowy Instytut Szlaków Kulturowych (ICOMOS-CIIC), przyjęła obszerną i wieloaspektową definicję, według której szlak kulturowy to „lądowy, wodny lub mieszany typ szlaku, oznaczony fizycznie i scharakteryzowany przez posiadanie własnej historycznej dynamiki i funkcjonalności, ukazujący rozwój ludzkości jako wielowymiarową i ciągłą wymianę dóbr, idei, wiedzy i wartości w obrębie krajów i regionów jak również pomiędzy nimi, przez znaczne okresy czasu; powodującą wzajemną interakcję kultur w przestrzeni i czasie, którego odbiciem jest materialne lub niematerialne dziedzictwo” [ICOMOS, 2003, *Annual Meeting Report*]⁹.

---

⁹ W dosłownym brzmieniu: “A cultural route is a land, water, mixed or other type of route, which is physically determined and characterized by having its own specific and historic dynamics and functionality; showing interactive movements of people as well as multi-dimensional, continuous and reciprocal exchanges of goods, ideas, knowledge and values within or between countries and regions over significant periods of time; and thereby generating a cross-fertilization of the cultures in space and time, which is reflected both in its tangible and intangible heritage” [ICOMOS, CIIC, 2003, *Annual Meeting Report*, Załącznik 2].

Wprawdzie tak nakreślone pojęcie szlaku kulturowego wydaje się być znacznie szersze niż wyróżnione imiennie w raporcie „szlaki dziedzictwa kulturowego”, niemniej sam fakt zaliczenia choćby tylko kilku najcenniejszych spośród nich jako osobnej kategorii do formalnie uznanych najcenniejszych obiektów dziedzictwa całej ludzkości nadaje całej grupie znaczny prestiż i wskazuje te szlaki jako wyjątkowe i zalecane cele dla turystyki. Z kolei w związku z dynamicznym rozwojem turystyki kulturowej, a także na skutek udzielanego jej zwłaszcza w Europie instytucjonalnego wsparcia¹⁰, w ostatnich dwóch dziesięcioleciach w oficjalnych dokumentach instytucji i organizacji międzynarodowych, a także w publikacjach zagranicznych i polskich badaczy, zajmujących się turystyką kulturową, wyodrębniona została osobna kategoria Europejskich Szlaków Kulturowych. W kontekście dziedzictwa kultury europejskiej wspomina o nich najpierw uchwalona w 1985 rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy, a następnie dokumenty powołujące w roku 1987 Program Europejskich Szlaków Kulturowych i w 1997 Instytut Szlaków Kulturowych w Luksemburgu, który rozpoczął działalność w roku następnym [*The Council of Europe* 2004, s. 2; Orzechowska-Kowalska 2003, s. 70–72]. Komitet Ministrów Rady Europy przyjął w roku 1998 rezolucję ustalającą kryteria dla formalnego uznawania poszczególnych systemów jako Szlaków Kulturowych Rady Europy i jednocześnie ustalił ich trzy kategorie: Wielki Szlak Kulturowy Rady Europy („*Major Cultural Route of the Council of Europe*”), Szlak Kulturowy Rady Europy („*Cultural Route of the Council of Europe*”), oraz Szlak w ramach Szlaków Kulturowych Rady Europy („*In the framework of the Cultural Routes of the Council of Europe*”) [*Resolution 98*, 1998, Zał. IV]. W świetle wszystkich tych dokumentów i inicjatyw zadaniem nowej grupy specjalnie wyodrębnionych systemów: Europejskich Szlaków Kulturowych ma być ukazywanie, poprzez koncepcję podróży w czasie i przestrzeni, jak dziedzictwo poszczególnych państw Europy współtworzy wspólne dziedzictwo całego kontynentu, jednocześnie zaś popularyzowanie podstawowych wartości Rady Europejskiej: praw człowieka, demokracji, różnorodności kulturowej, dialogu międzykulturowego, poprzez turystykę kulturową jako szczególnie wspieranego sposobu spędzania czasu wolnego. Zgodnie z przyjętymi ustaleniami szlaki te mają przebiegać przez teren więcej niż jednego kraju lub regionu, być zorganizowane wokół tematu określonego wątkami historycznymi, artystycznymi lub społecznymi, dotyczącymi spraw Europy, oparte na licznych i różnorodnych atrakcjach kulturalnych. Jako główne tematy oficjalnie powoływanych szlaków wyznaczono przy tym te, które zdaniem autorów rezolucji m.in. ilustrują treści związane z paneuropejską pamięcią, dziejami i dziedzictwem, w tym wątki biograficzne wielkich Europejczyków, historyczne migracje oraz rozprzestrzenianie się głównych osiągnięć cywilizacyjnych, a także służą ukazaniu różnorodności kulturowej współczesnej Europy

¹⁰ Tematyka przedsięwzięć podejmowanych przez Unię Europejską i jej instytucje oraz agendy na rzecz wspierania turystyki kulturowej jest szeroko opracowana w publikacji S. Bąka [2007, s. 127–146].

[*Resolution 98, Zał. I. 3; The Council of Europe, 2004, s. 1–2*]. Wpisanie szlaku na tę listę winno dokonywać się nie tylko po stwierdzeniu jego reprezentatywności w odniesieniu do kulturowych wartości ogólnoeuropejskich lub przynajmniej grupy krajów [*Resolution 98, Zał., I. 1*], ale także w oparciu o uzasadnienie na podstawie badań i zgodnej opinii ekspertów z różnych dziedzin nauki i różnych regionów Europy [*Resolution 98, 1998, Zał. I. 2*] co stanowi najwyższe stosowane wymaganie odnośnie poziomu tematykacji szlaku.

1.3.2. Szlaki turystyczno-kulturowe

Jako oczywisty należy traktować fakt, że turystyka kulturowa – rozumiana tutaj nie tylko jako wyodrębniony segment ruchu turystycznego, ale i jako specyficzny rodzaj oferty spędzenia czasu wolnego – nie ogranicza się tylko do miejsc i szlaków najważniejszych, najbardziej popularnych lub też uznanych za wspólne dziedzictwo świata albo kontynentu. Korzysta ona także coraz szerzej z lokalnych, regionalnych i narodowych szlaków – czy to powstałych w sposób naturalny z biegiem historii politycznej, społecznej lub gospodarczej, czy też skonstruowanych jako propozycje tematycznych wypraw po danym kraju lub regionie, albo wprost jako produkty turystyczne. Wyróżnikiem tych systemów jest koncentracja ich przebiegu (lub oferty) wokół wiodącego tematu z zakresu szeroko pojętej kultury.

Ze względu na odrębną tematykę tej grupy szlaków w stosunku do pozostałych systemów służących turystyce, na w znacznej mierze różną grupę docelową ich konsumentów oraz na szczególną strukturę i skład usług turystycznych, proponowanych i świadczonych w ich ramach, wyróżnianie szlaków turystyczno-kulturowych jako osobnej grupy w ramach linearnych systemów penetracji rekreacyjnej wynika już z samej potrzeby porządkowania ofert tego rodzaju, kierowanych do turystów. Ich wyodrębnienie stanowi jednak także konieczny warunek dla przeprowadzenia wiarygodnej analizy ich specyficznego potencjału turystycznego, która dokonuje się w znacznej mierze na podstawie istniejącego materialnego i duchowego dziedzictwa kulturowego, siły przyciągania wykorzystywanej i prezentowanej w ich ramach tematyki, wreszcie dającego się przewidzieć popytu na ich zwiedzanie, generowanego przez konsumentów preferujących poszczególne formy współczesnej turystyki kulturowej. Z tego powodu są one od dawna osobno ujmowane w licznych klasyfikacjach szlaków turystycznych, jednak jak dotychczas grupa ta jest niejednolicie określana. I tak – obok ofert z grupy formalnie wyróżnionych mianem Szlaków Kulturowych Rady Europy [Buczowska 2008, s. 75–78] – nazywanych także w oficjalnej dokumentacji instytucji zajmujących się tą grupą „szlakami dziedzictwa kulturowego” [*Operational Guidelines (UNESCO) s. 34, 83, 88–89*], w innych dokumentach oficjalnych oraz w fachowej literaturze anglojęzycznej stosuje się do całej (znacznie szerszej) grupy szlaków, odpowiadających swoją tematyką treściom i zakresowi turystyki kulturowej zarówno określenie „*culture route*” [ICOMOS, 2003] jak i „*themed route*” [Puczko, Ratz, 2007, s. 133] albo „*theme trail*”

[Silbergh i inni, 1994, s. 123], z kolei w obszernej naukowej literaturze niemieckiej oprócz terminu „*Kulturstrasse*” [Becker, Steinecke 1997, s. 105] oraz jego synonimu „*Kulturroute*” [Hey 1993, s. 213–215] funkcjonuje także określenie „*Themenstrasse*” [Steinecke 2007, s. 262–268], odnoszące się do szlaków tematyzowanych, w znakomitej większości mających za swój przedmiot wydarzenia, postacie lub procesy historyczne, albo obiekty i wydarzenia, stanowiące dziedzictwo różnych sfer kultury dawnej, albo też świadectwo funkcjonowania kultury w dzisiejszym społeczeństwie. Także w języku polskim stosowane są oba te najpopularniejsze określenia: „*szlaku tematycznego*” [Stasiak 2006, s. 29–33; 2007, s. 48] i „*szlaku kultury*” [Buczkowska 2008, s. 86] lub „*szlaku kulturowego*” [Gotowt-Jeziorska 1996, s. 239; Kuleczka 2007, s. 35; Buczkowska 2008, s. 40; Wyszowska 2009, s. 415]. Dla zdefiniowania szlaku kulturowego w tym szerszym rozumieniu najłatwiej posłużyć się definicją autorstwa L. Puczko i T. Ratz [2007, s. 133]. Współautorzy publikacji, uznawanej za klasyczny podręcznik w dziedzinie turystyki kulturowej, ujmują istotę szlaku kulturowego następująco: „szlak kulturowy to szlak tematyczny, posiadający jako swój punkt ogniskujący walor kulturowy lub element dziedzictwa kulturowego, przy czym kluczową rolę odgrywają w nim atrakcje o charakterze kulturowym”¹¹. Oznacza to, że zarówno tematyka tej grupy szlaków, jak i zestaw atrakcji do nich zaliczanych odpowiadają jednej lub kilku formom współczesnej turystyki kulturowej w jej szerszym pojęciu. Przyjmując to właśnie kryterium dla określenia grupy szlaków, będącej przedmiotem naszej analizy, będziemy jednak w stosunku do takich systemów stosowali w dalszej części niniejszej pracy pojęcie **szlaku turystyczno-kulturowego**, używane już w ostatnim czasie w publikacjach dotyczących turystyki kulturowej¹², uzasadnione zaś głównie potrzebą odróżnienia tej grupy szlaków od Szlaków Kulturowych Rady Europy. Puczko i Ratz proponują także podział tak rozumianych szlaków kulturowych według kryteriów ich zasięgu (na lokalne, regionalne, narodowe i międzynarodowe), sposobów zwiedzania, charakteru (np. szlaki pielgrzymie, historyczne szlaki handlowe, historycznych granic, współczesne wielkie drogi kulturowe) a także tematyki [s. 139–140].

Tym samym zaproponowana zostaje kategoria znacznie szersza niż termin „szlaki kulturowe”, coraz częściej rezerwowany dla oficjalnie za takie uznanych szlaków znajdujących się na liście Rady Europy. Z kolei celem stosowania szczegółowych kryteriów opisu i podziału tych szlaków oraz wynikających z nich poszczególnych kategorii jest przede wszystkim ich wyodrębnienie spośród innych szlaków turystycznych oraz przeprowadzenie badań porównawczych w zakresie ich potencjału turystycznego. Mogą one także okazać

¹¹ Dosłowne brzmienie definicji: „a cultural route is a themed route that has a cultural value or an element of cultural heritage as its focus and that assigns a key role to cultural attractions”.

¹² Do grupy tej zaliczane są szlaki turystyczne o znaczeniu kulturowym, czyli takie, które „eksploatują wątki kulturowe” w swojej ofercie [Mikos v. Rohrscheidt 2009b, s. 385].

się przydatne w dokładniejszym i bardziej niż dotychczas jednoznacznym formułowaniu oraz ukierunkowywaniu oferty turystycznej tej grupy szlaków, kierowanej do jasno określonej grupy konsumentów. Oczywiście w odniesieniu do szlaków turystyczno-kulturowych można i należy stosować także inne wymienione powyżej, a powszechnie przyjmowane kryteria podziału szlaków turystycznych. Stosując w ich klasyfikacji kryterium podziału tematycznego, szczególnie ważne właśnie w odniesieniu do tej grupy, należy wyróżnić wśród nich przede wszystkim szlaki historyczne (w tym militarne, archeologiczne, pielgrzymie i handlowe), a następnie szlaki biograficzne, literackie i filmowe, szlaki kultury architektonicznej i budowlanej, etnograficzne, techniki i przemysłu, dawnych rzemiosł, artystyczne (np. malarstwa barokowego) oraz inne, odpowiadające swojej tematyką poszczególnym typom wypraw turystyki kulturowej, wymienionym w rozdziale 2¹³. Właśnie w tym szerokim wyliczeniu zawarte jest pewne novum: zakresłony w ten sposób wachlarz tematów szlaków turystyczno-kulturowych odpowiada coraz powszechniej dziś przyjmowanej szerokiej definicji turystyki kulturowej, obejmującej zarówno turystykę dziedzictwa kulturowego i pozostałe formy turystyki kultury w jej tradycyjnym, elitarnym rozumieniu, jak i rozmaite formy powszechnej turystyki kulturowej, a także wyprawy realizujące programy i zamierzenia edukacyjne. Przez fakt przyjęcia takiego właśnie rozumienia pojęcia szlaków turystyczno-kulturowych chcemy zaznaczyć wyraźny zamiar uzupełnienia mocno akcentowanej w dokumentach europejskich idei „wymiany” międzykulturowej o – załączkowo jedynie jak dotąd wspomniane w kontekście tych szlaków – aspekty poznawania partykularnego (narodowego i regionalnego) dziedzictwa historycznego i kulturowego (stanowiącego jednocześnie własne dziedzictwo turysty krajowego) oraz tematyzowanej edukacji kulturowej.

W tym miejscu konieczne jest jeszcze jedno uściślenie, odnoszące się do wspomnianej już nomenklatury szlaków turystyczno-kulturowych. Przytaczani autorzy z reguły nie czynią rozróżnienia pomiędzy „szlakiem kulturowym”, a „szlakiem tematycznym”, co w zasadzie odpowiada rzeczywistości, ponieważ niemal wszystkie istniejące szlaki o charakterze turystyczno-kulturowym posiadają ściśle określoną (szerszą lub węższą) tematykę. Autor niniejszego opracowania także przyjmuje termin szlaku kulturowego w jego powyżej zdefiniowanym szerszym znaczeniu „szlaku turystyczno-kulturowego” jako w praktyce równoznaczny z określeniem „szlaku tematycznego”. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że możliwe jest tworzenie i funkcjonowanie także takich linearnych systemów penetracji turystycznej, które posiadałyby charakter kulturowy, nie będąc jednocześnie szlakami jednoznacznie tematyzowanymi. Przykładem już istniejących systemów tego rodzaju (jak do-

---

¹³ Por. także zakres zaproponowanej w tymże rozdziale definicji turystyki kulturowej oraz wyodrębnienie poszczególnych form turystyki kulturowej, dokonane w monografii im poświęconej [Buczowska, Mikos v. Rohrscheidt 2009].

tychczas funkcjonujących niemal wyłącznie w wersji lokalnej), są liczne multitematyczne trasy miejskie [Mikos v. Rohrscheidt 2009d, s. 103 i 105–107], posiadające wprawdzie liczne niedoskonałości uwarunkowane swoimi założeniami i strukturą, niemniej bez wątplenia stanowiące ofertę turystyki kulturowej. Z kolei dla potrzeb turystyki dziedzictwa kulturowego albo kulturowej turystyki regionalnej mogą powstawać multitematyczne szlaki dziedzictwa albo multitematyczne szlaki regionalne, eksponujące w pierwszym rzędzie dziedzictwo danego obszaru i nie koncentrujące się na wyraźnie deklarowanej tematyce. Takie propozycje zwiedzania (w bardzo niewielkiej liczbie i odnoszące się raczej do mikroregionów) już istnieją w polskiej przestrzeni turystycznej; mieszczą się one także w ustalonym w poprzednim rozdziale zakresie współczesnej turystyki kulturowej [Mikos v. Rohrscheidt, 2009b, s. 395; 2010 s. 86]. Należy zatem liczyć się z faktem, że w niedalekiej przyszłości może zaistnieć odrębna podgrupa szlaków turystyczno-kulturowych, nie będących jednocześnie systemami tematycznymi. W aktualnej sytuacji polskiej oferty turystycznej, przy praktycznym nieistnieniu takich propozycji o regionalnym zasięgu i regionalnym lub ponadregionalnym znaczeniu, można jeszcze mówić o tożsamości obydwu grup: regionalnych szlaków tematycznych i regionalnych szlaków turystyczno-kulturowych.

1.3.3. Walory szlaków w kontekście potrzeb współczesnej turystyki kulturowej

---

Organizacja indywidualnej wyprawy kulturowej. Szlaki kulturowo-turystyczne oferują korzystającym z nich turystom indywidualnym możliwość względnie bezpiecznego podróżowania w znanym i opisanym, najczęściej także dla ich potrzeb fizycznie oznaczonym obszarze [Stasiak 2006, s. 15]. Funkcjonujące w ramach dobrze zorganizowanych systemów trasy, moduły, opcje i pakiety oraz usługowa działalność koordynatorów i punktów informacyjnych ułatwiają im sprawne planowanie i realizację ich indywidualnej podróży.

Tematyzacja turystyki kulturowej jako ważny czynnik marketingu wypraw grupowych i obszarów. Współczesny szlak turystyczno-kulturowy powstaje niemal zawsze jako sposób urzeczywistnienia zamierzonej tematyzacji oferty turystycznej. Jako „tematy” w turystyce kulturowej mogą zostać określone osoby, wydarzenia, treści i przedmioty, którym nadaje się odniesienie do tradycyjnych form aktywności turystycznych, czyli stają się przedmiotem oferty podróży [Schwark 2000, s. 117]. Konstruowanie szlaku wokół określonego tematu lub grupy tematów, wychodzących naprzeciw zainteresowaniom współczesnych turystów zwiększa atrakcyjność podróży turystycznych, odbywanych w ramach konkretnej destynacji i ułatwia ich organizatorom zdobycie nowej grupy klientów [Dreyer 2000, s. 34]. Szlak tematyczny stanowi także ukonkretnienie oferty turystyczno-kulturowej danego obszaru, umożliwia stworzenie w jego ramach nowej marki turystycznej dla zespołu miejsc i obiektów, często powoduje także pozytywną redefinicję znanej od dawna

i wyeksploatowanej destynacji turystycznej. Powstanie i funkcjonowanie prawidłowo koordynowanego szlaku ułatwia ponadto organizację i realizację kulturowych podróży tematycznych, stanowiących osobny segment turystyki edukacyjnej. Dokonana w ten sposób reorganizacja oferty zwiedzania istniejących już i znanych atrakcji turystycznych w formie szlaków tematycznych jako kompleksowych produktów i prezentacja tych atrakcji w nowy sposób i w nowym kontekście pomaga znaleźć kolejną grupę zainteresowanych zwiedzeniem ich, stanowiąc tym samym skuteczną metodę poszukiwania nowego „targetu” – docelowej grupy konsumentów turystyki i kultury [Puczko, Ratz 2007, s. 137].

Walory edukacyjne szlaków turystyczno-kulturowych. Wyprawa odbywana w przestrzeni szlaku turystyczno-kulturowego stwarza w życiu świadomie poszukującego turysty dodatkową wartość, wnosząc do niego nowy obszar dla posiadającego aspekt edukacyjny spotkania z wydarzeniami wielkiej lub lokalnej historii, kierunkami lub etapami rozwoju materialnego i duchowego ludzkości, poszerza ponadto pole jego osobistych odkryć estetycznych. W tak zarysowanym kontekście największe znaczenie mogą mieć szlaki historyczne (w tym m.in. pielgrzymie, a także cała bardzo różnorodna grupa szlaków tematycznych, m.in. szlaków architektury, militarnych czy etnograficznych) oraz szlaki biograficzne i literackie, podejmujące wątki osiągnięć twórców artefaktów szeroko rozumianej kultury oraz wybitnych postaci, dzieł i idei. Funkcjonując w ramach oferty turystyki edukacyjnej, szlaki mogą odegrać znaczącą rolę w odniesieniu do obydwu grup jej potencjalnych odbiorców: osób znajdujących się w procesie kształcenia (młodzież szkolna, studenci) i tych, którzy korzystają z takiej okazji tylko jako z ciekawej oferty spędzenia wolnego czasu (dorosli czynni zawodowo, emeryci). Włączone w szersze curricula edukacyjne na wszystkich poziomach kształcenia, podróże po szlakach tematycznych mogą stanowić pożądaną odmianę w stosunku do szkolnych zajęć i otwierać nowy, atrakcyjny sposób przekazu treści programowych, charakteryzujący się zróżnicowaniem wrażeń wizualnych, zmianą miejsc i wymianą osób przekazujących informacje [Hey 1993, s. 218], a w przypadku nowoczesnie zorganizowanych obiektów udostępniać także interaktywne techniki zdobywania nowej wiedzy [Hey 1993, s. 224 nn]. Z kolei turyści pozostający poza instytucjonalną edukacją mogą dzięki skorzystaniu z możliwości podróży szlakiem w sposób aktywny i pozytywnie oddziałujący na ogólną kondycję zdrowotną pogłębić wiedzę na interesujący ich temat i poszerzyć swoje intelektualne horyzonty [Mikos v. Rohrscheidt 2009b, s. 394]. Dlatego instytucje europejskie jednoznacznie zalecają włączenie szlaków kulturowych w przedsięwzięcia międzynarodowej wymiany młodzieży, organizowanej w ramach edukacji [*Resolution 2007, II, 3*]. Współczesna turystyka edukacyjna chętnie i coraz szerzej wykorzystuje możliwości stwarzane przez szlaki turystyczno-kulturowe.

Wolor „ukierunkowanego krajoznawstwa”. Podróże realizowane w ramach szlaków turystyczno-kulturowych kontynuują i realizują szczytne idee ruchu krajoznawczego,

ukierunkowanego na poznawanie (obok piękna ojczystej ziemi) własnego środowiska historycznego i kulturowego przez turystów, a mającego w efekcie wypełniać zadania natury wychowawczej [Gaworecki 2003, s. 28]. Wyprawy krajoznawcze, odbywane po licznych szlakach kulturowych, w tym zwłaszcza historycznych, mogą w efekcie budzić w turystach poczucie patriotyzmu, dumę z kulturowych i cywilizacyjnych osiągnięć własnego państwa i narodu, wreszcie dążenie do naśladowania pozytywnych wzorów wybitnych jednostek. Liczne szlaki tematyczne umożliwiają przy tym pożądaną modyfikację nowoczesnie rozumianego patriotyzmu przez rozszerzenie jego horyzontów. Taka podróż może przecież – poprzez podążanie śladem ludzi i idei – stworzyć okazję do głębszej refleksji w odniesieniu do własnych korzeni [Turos 2004, s. 35–38]. Podróż wzdłuż szlaku może stanowić także okazję do podjęcia osobistej refleksji nad kwestiami istotnymi dla kształtowania indywidualnej drogi życia i funkcjonowania w społeczności. W kontekście ich zwiedzania turysta (zwłaszcza człowiek młody, poszukujący jeszcze ukierunkowania w procesie rozwoju własnej tożsamości) może przecież uznać za właściwy wzorzec nie tylko heroiczne postaci z epoki walki o przetrwanie narodu lub niepodległość, inicjatorów ruchów narodowych lub społecznych albo znaczących literatów, lecz także wybitnych ludzi nauki, architektów i artystów, wynalazców, inżynierów i konstruktorów, czy założycieli przedsiębiorstw. Dla aktualnych potrzeb współczesnego europejskiego społeczeństwa może to mieć niebagatelne znaczenie.

Szlak jako dogodna przestrzeń realizacji „żywej historii”. W propozycję podróży szlakami turystyczno-kulturowymi znakomicie wpisują się zbieżne z ich tematem projekty służące „turystyce żywej historii”, stanowiącej jedną z najmłodszych i najdynamiczniej się rozwijających form turystyki kulturowej i edukacyjnej [Bogacki 2008, s. 308–310; Mikos v. Rohrscheidt 2008a, s. 129–131; Buczkowska 2008, s. 59–60]. Z jednej strony bowiem zainteresowani eventami takimi jak inscenizacje historyczne, rekonstrukcje ważnych wydarzeń historycznych, festiwale archeologiczne czy spektakle o treści historycznej mogą wykorzystać ofertę podróży szlakiem do miejsca wydarzenia jako jego swoisty szerszy kontekst tematyczny, natomiast sam event „żywej historii” stanowi z kolei kulminację kilkudniowej wycieczki. Tym samym uczestnicy eventu osadzają swoje przeżycie w ramach dłuższej wyprawy i rozciągają je w czasie, co może zwielokrotnić efekt satysfakcji z wakacyjnej przygody. Z drugiej strony imprezy organizowane dla miłośników żywej historii nie muszą ograniczać się tylko do przebiegu „punktowego” w jednym miejscu, mogą one także rekonstruować przemarsze wojsk, pielgrzymki, kupieckie karawany, zjazdy monarchów, wędrówki bohaterów, translacje relikwii świętych, udokumentowane wydarzenia historyczne, posiadające charakter przestrzennych przemieszczeń, dokonując ich zgodnie z biegiem szlaku i korzystając z jego (oryginalnych, historycznych) miejsc i obiektów. W ramach szlaków (jako produktów turystycznych) lub na zasadzie stowarzyszenia z nimi

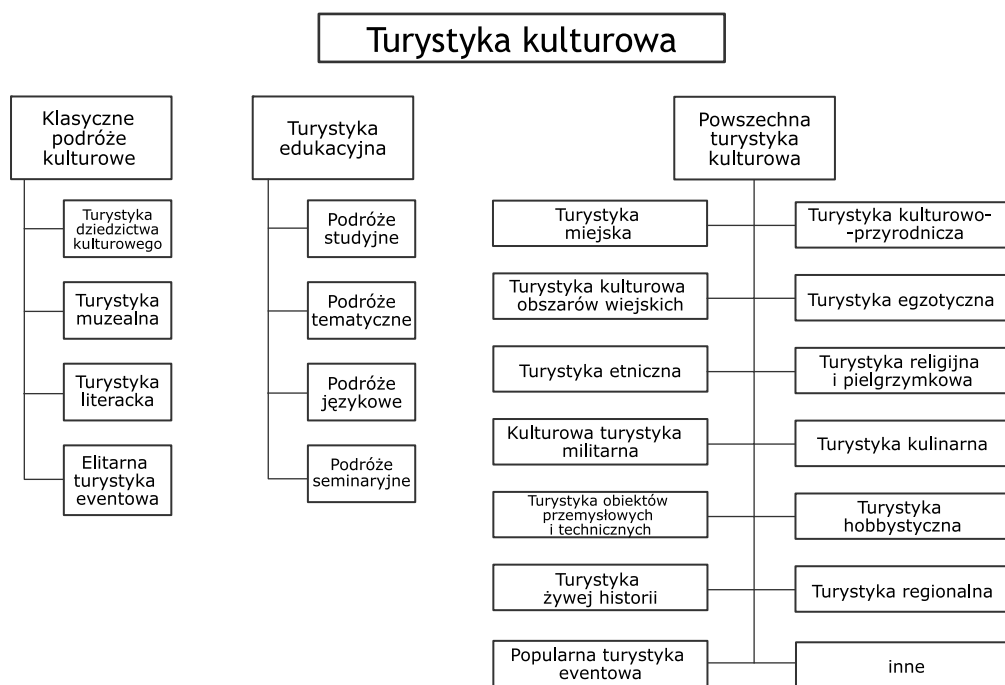
mogą więc funkcjonować (i w coraz liczniejszych miejscowościach funkcjonują) grupy rekonstrukcji historycznych, oferujące swoje usługi nie tylko w wyznaczone dni dorocznych eventów, ale także na zamówienie grup turystycznych. Nie dziwi zatem fakt, że także w naszym kraju znaczna liczba takich grup powstaje właśnie w miejscowościach, objętych funkcjonowaniem bardziej popularnych szlaków turystyczno-kulturowych.

1.3.4. Funkcjonowanie szlaków w ofercie poszczególnych form turystyki kulturowej

---

W świetle przyjętej definicji turystyka kulturowa jest zjawiskiem wieloaspektowym, realizującym się nie tylko w licznych kontekstach tematycznych, w odniesieniu do różnych wartości jako celów i motywów, ale także na wielu możliwych poziomach intelektualnych czy merytorycznych. Z socjologicznego punktu widzenia jest to zjawisko zrozumiałe: „nowa” turystyka kulturowa, odwołująca się do szeroko rozumianej sfery wytworów kultury, z elitarnej formy spędzania czasu wolnego stała się w ostatnich dziesięcioleciach zjawiskiem popularnym i jednocześnie wewnątrznie mocno zróżnicowanym. Niektóre jej formy pozostają przy tym niszowe, podczas gdy inne mają charakter masowy [Podemski 2008, s. 12–13]. Wyprawy kulturowe, mające swoją genezę w starożytnych pielgrzymkach, a przynajmniej w aktywności podróźniczej elit społecznych sprzed kilku wieków [Towner 1985], prezentują aktualnie urozmaicone spektrum, począwszy od ściśle edukacyjnych wypraw o naukowym niemal charakterze, poprzez realizowane w warunkach podróży spotkania z przejawami i dziełami kultury „elitarnej”, aż po popularne wyjazdy urlopowe z dużym udziałem „treści” kulturowych w bardzo szerokim znaczeniu tego pojęcia. Należy przy tym zaznaczyć, że bardzo liczne oferty biur podróży o charakterze kulturowym i poważna część indywidualnie podejmowanych wypraw stanowią kompilację tych elementów: programowo zamierzoną lub wynikającą ze ściśle pragmatycznych przyczyn. Oznacza to, że wyodrębnione na podstawie analiz ofert klasyczne formy turystyki kulturowej mogą i będą się w wielu konkretnych wypadkach wzajemnie przenikać [Kowalczyk 2008b, s. 14] i tworzyć formy mieszane. Odnosi się to szczególnie do oferty adresowanej do mieszkańców krajów z mało rozwiniętą turystyką kulturową (w tym wciąż jeszcze Polski). Jednak obserwacja popytu i podaży na rynku turystycznym wskazuje, iż w miarę upływu czasu i powiększania się liczby potencjalnych klientów w kulturowym segmencie turystyki coraz więcej zwolenników zyskują sobie oferty o jednolitym charakterze, prezentujące jasno określony rodzaj podróży [Nahrstedt 2000, s. 8–9]. Z uwagi na ten stale postępujący proces specyfikacji zarówno wymagań samych turystów, jak i odpowiadającej im oferty organizatorów turystyki, niektórzy badacze turystyki kulturowej podejmowali kwestię jej podziału na rozmaite formy, odpowiadające już to typom preferowanych przez samych turystów destynacji [Smith 2003, s. 37], już to przeważającym rodzajom aktywności podróźnych podczas wyprawy [Jätzold

1993, s. 136; Freyer 1997, s. 36–38]. Dla jasności naszego opisu zjawiska turystyki kulturowej także podejmiemy poniżej próbę dokładniejszej klasyfikacji poszczególnych rodzajów turystyki kulturowej. Jest to tym bardziej wskazane, że tematyka i konkretne walory ogromnej części szlaków turystyczno-kulturowych, stanowiących przedmiot niniejszej pracy, odpowiadają w szczególności sposobowi deklarowanym celom niektórych z tych form. Poniższa propozycja wyodrębnienia poszczególnych form została opracowana w oparciu o (1) istniejące naukowe analizy poszczególnych rodzajów lub form¹⁴, (2) zamieszczone w ramach szerszych analiz turystyki kulturowej charakterystyki tych form lub krótsze fragmenty analiz im poświęcone¹⁵, (3) analizy destynacji i programów poszczególnych najczęściej oferowanych typów wypraw zorganizowanych, odpowiadających konkretnym zainteresowaniom turystów, dokonane na podstawie studiów przypadku ofert wyspecjalizowanych w tej dziedzinie turystyki touroperatorów [Mikos v. Rohrscheidt 2008a, 53–162], lub też (4) wyżej wymienione klasyfikacje turystyki kulturowej, których autorzy uwzględniają daną formę z przynajmniej krótkim uzasadnieniem.

Ryc. 3. Formy turystyki kulturowej
 Źródło: Opracowanie własne.

¹⁴ Szersze zestawienie analiz naukowych, odnoszących się do poszczególnych form turystyki kulturowej zostało opublikowane w Mikos v. Rohrscheidt 2010, rozdział 2].

¹⁵ Szersze analizy dotyczące kilkunastu form turystyki kulturowej zostały zebrane w pracy zbiorowej, wydanej przez AWF w Poznaniu [Buczowska, Mikos v. Rohrscheidt, 2009].

Poszczególne typy i formy podróży kulturowych, ukazane w rycinie 3 przedstawione zostały szerzej we wcześniejszej publikacji [Mikos v. Rohrscheidt 2008 a].

Szlaki w turystyce dziedzictwa kulturowego. W ramach klasycznej turystyki kulturowej, w szczególności zaś turystyki dziedzictwa kulturowego, funkcjonują często od setek lat szlaki turystyczne, których klasycznym przykładem może być znaczna grupa powstałych historycznie lub skonstruowanych wokół wiodącego tematu Szlaków Kulturowych Rady Europy [Orzechowska-Kowalska 2003; Buczkowska 2008, s. 75–78; Mikos v. Rohrscheidt 2009b, s. 385]. Wiele z nich przebiega wprost zgodnie z potwierdzonym przebiegiem historycznych tras handlowych albo pielgrzymich lub odnosi się do procesów albo wydarzeń historycznych. Jednocześnie eksploatują one w ramach swojego tematu wyłącznie lub w znacznej mierze obiekty i miejsca, które stanowią niekwestionowane dziedzictwo kulturowe całego kręgu cywilizacyjnego lub mniejszego, na przykład narodowego terytorium albo nawet konkretnej grupy etnicznej, czy społeczności lokalnej. W zastosowanej na użytek niniejszego opracowania definicji szlaków turystyczno-kulturowych takie ograniczające jej zakres ogólnoeuropejskie odniesienie nie jest natomiast obecne. Ma to swoje źródło w przekonaniu autora, że szlaki turystyczno-kulturowe powinny stanowić uzupełnienie akcentowanej w dokumentach instytucji europejskich idei „wymiany” międzykulturowej o dwa inne niemniej ważne aspekty turystyki kulturowej, załączkowo tylko wspomniane w kontekście oficjalnych europejskich szlaków kulturowych. Są nimi: poznawanie przez turystów własnej historii i dziedzictwa kulturowego oraz tematyzowana edukacja kulturowa. Zaliczają się one do głównych motywów wypraw turystycznych ku celom uchodzącym za obiekty i świadectwa powszechnego, narodowego lub regionalnego dziedzictwa kulturowego. Wyprawy tak wytyczonymi szlakami pozostają zatem w ramach turystyki dziedzictwa kulturowego, przyjmując za oś swojego programu nie tylko zaproponowaną przez kreatorów szlaku marszrutę (a zatem i dobór poszczególnych celów), ale i korzystając w całości lub w części z zestawionej w ramach organizacji szlaku oferty, która może (w zależności od stopnia zaawansowania konstrukcji danego systemu) obejmować całe spektrum różnorodnych usług, składających się na mniej lub bardziej rozwinięty produkt turystyczny. Tematyka i zestawienie obiektów niektórych polskich szlaków turystycznych, jak na przykład Szlaku Piastowskiego [Mikos v. Rohrscheidt 2009b, s 396–400], poszczególnych regionalnych pętli Szlaku Cysterskiego, Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej im Michaela Willmanna [Drogi Baroku, www 2009], czy Szlaku Architektury Drewnianej w Małopolsce [*Szlak Architektury Drewnianej*, 2005] lokuje ich ofertę także w grupie destynacji typowych dla wypraw ukierunkowanych na dziedzictwo kulturowe.

Szlaki w turystyce edukacyjnej. W odniesieniu do treści, przekazywanych w procesie dydaktyki historii czy wiedzy o literaturze albo szerzej o kulturze narodowej, niektóre formy

turystyki, określane jako „krajoznawstwo szkolne” o odpowiednim do zakresu przedmiotu ukierunkowaniu (jak geograficznym, ale także historycznym, literackim, artystycznym, wydają się pożądanymi narzędziami takiej konkretyzacji [Grad, Kaczmarek 2005, s. 179, 183]. Wydaje się, że niektóre szlaki tematyczne (jak na przykład Szlak Piastowski), których struktura i przebieg oparte są o zasoby dziedzictwa kulturowego albo o świadectwa historyczne, dotyczące konkretnej epoki lub nawet wydarzenia – są optymalnymi propozycjami dla takich szkolnych wycieczek. Z kolei w ramach szerszej rozumianej turystyki edukacyjnej (wykraczającej poza kontekst nauczania szkolnego) szlaki turystyczne wykorzystują najczęściej **podróże tematyczne**. Wybierając dla nich poszczególne cele i ich sekwencje, organizatorzy wypraw stosują bowiem kryterium tematu wiodącego, zatem szlaki o charakterze kulturowym, najczęściej eksponujące wątki tematyczne, idealnie nadają się jako gotowe i częściowo zorganizowane trasy [Becker P. 2000, s. 137; Mikos v. Rohrscheidt 2009b, s. 386]. Jednak także niektóre współczesne podróże studyjne z węższym zakresem tematycznym coraz częściej odbywają się wzdłuż szlaków, stanowiących gotową propozycję zwiedzania kraju lub regionu [Mikos v. Rohrscheidt 2009a, s. 128]. Ważny czynnik wpływający na bardzo częste wykorzystanie oferty szlaków przez turystykę tematyczną stanowi fakt, że w odniesieniu do licznych tematów ta właśnie forma podróży kulturowych jest możliwa do realizacji tylko za pomocą wypraw z programem zwiedzania o linearnej strukturze. Dotyczy to przykładowo turystyki biograficznej (stacje życia bohatera wyprawy), wypraw odnoszących swój program do procesów i wydarzeń historycznych i kulturowych posiadających charakter grupy zjawisk następujących po sobie (np. szlaki kampanii wojennych, powstań i rewolucji) albo po historycznych szlakach handlowych, podróży mających za swój temat dzieła sztuki z określonej epoki lub poszczególne style architektury. Szlaki wpisują się także dobrze w ofertę turystyki kulturowo-religijnej, podążającej śladem utrwalonych tras pielgrzymich i miejsc związanych z powstawaniem i rozwojem idei i procesów religijnych (jak Reformacja), ale mogą być także sposobem organizacji wypraw śladami charakterystycznych produktów kultury materialnej określonych regionów. Systemy linearne wykorzystuje także turystyka literacka, koncentrująca się już to na miejscach akcji konkretnego dzieła (zgodnie z etapami rozwoju jego fabuły), już to na miejscach związanych z zespołem (serią) dzieł, lub nawet z całością dzieła literackiego danego autora, wreszcie na miejscach ważnych dla jego biografii [Wyszowska 2008, s. 384 n]. Jako typowe przykłady istniejących fizycznie szlaków tematycznych mogą posłużyć niemiecki *Szlak Kultury Przemysłowej* w Zagłębiu Ruhry [*Industriekultur*, 2009; *Route Industriekultur*, www 2009], nadreński *Szlak Legend* [*Sagenweg*, www 2009], szkocki *Szlak Whisky* [Whisky Trail, 2009], francuski Szlak Jacques-Coeur [*Route Coeur*, www 2009], łączący miejsca i obiekty z jednej epoki, powiązane osobą ich byłego posiadacza, kulinarny austriacki szlak górskiego sera w Vorarlbergu [*Käsestrasse*, 2009] i setki innych. W Polsce funkcjonującymi

szlakami, wykorzystywanymi przez turystykę tematyczną są m.in. *Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego* [Szlak ZTWŚ, 2009], czy biograficzny *Małopolski Szlak Papieski* [Szewczykowie 2008, s. 119–120]. Należy już w tym miejscu zaznaczyć, że wyprawy tematyczne realizowane są zarówno w przestrzeni i z wykorzystaniem oferty szlaków zorganizowanych fizycznie (materialnych i realnych), jak i po trasach wyznaczonych jedynie przez program danej wycieczki (zatem po szlakach wirtualnych).

Szlaki w powszechnej turystyce kulturowej. Podróże po szlakach stanowią ważne ogniwo oferty **regionalnej turystyki kulturowej**. Wykorzystanie szlaków w jej ramach różni się od regionalnych wypraw po szlakach tematycznych jednym istotnym szczegółem: w tym wypadku na etapie konstrukcji szlaku regionalnego uwzględniany jest nie jeden temat, ale szereg tematów i obiektów, istotnych dla dziejów i kultury danego regionu i ukazujących je wieloaspektowo. Szlaki powstające na podstawie tego kryterium, jednocześnie ograniczone do granic regionu, można określić jako multitematyczne szlaki regionalne [Mikos v. Rohrscheidt 2009c, s. 85–86]. Takie szlaki powstają zarówno w formie realnej, jak i w formie wirtualnej, w postaci powtarzalnej oferty wycieczek. Od dawna już liczne regionalne wyprawy turystyczne realizowane są zgodnie z programami proponowanymi przez katalogi biur podróży i posiadającymi formę (a nawet nazwę) „szlaku” regionalnego. Przykładem takich wyjazdów, realizowanych według stałego programu o strukturze linearnej mogą być polskie wycieczki do Toskanii, proponowane przez liczne biura podróży [*Itaka Toscana*, www 2009; *Solo Tours Toskania* www 2010]. Konkretnie działania na rzecz komercjalizacji szlaku turystycznego o ograniczonym zasięgu, odpowiadającemu m.in. regionowi zostały już wyczerpująco opisane w polskiej literaturze fachowej [*Droga szlaku* 2006]. Ofertę multitematycznych kulturowych szlaków regionalnych mogą przy tym wykorzystywać również regionalne podróże studyjne. Oferty wypraw wzdłuż szlaków funkcjonują także w innych formach turystyki kulturowej. Przykładowo **turystyka kulinarna** korzysta ze szlaków tematyzowanych wokół konkretnych produktów [Kruczek 2009, s. 337–338]. Do najstarszych szlaków turystycznych, a jednocześnie kulturowych zaliczyć można bez wątpienia liczne **szlaki pielgrzymie**, jak przebiegającą przez szereg krajów europejskich Drogę Św. Jakuba do Composteli [Jackowski, Mróz, Chodorowicz, 2008], szlak Via Francigena z Canterbury do Rzymu albo irlandzki Szlak Św. Declana [Mikos v. Rohrscheidt 2009b, s. 386]; szlaki te i liczne inne, także w obszarach zdominowanych przez inne światowe religie, od wieków stanowią przestrzeń, w której realizuje się idea pielgrzymowania. Coraz liczniejsze miasta posiadają także historyczne lub tematyczne trasy turystyczne, stanowiące osobną podgrupę szlaków turystyczno-kulturowych o charakterze lokalnym, zwiedzanych w ramach klasycznej **turystyki miejskiej**. Coraz częściej wzdłuż osi, wytyczonej przez taki lokalny szlak budowana jest cała oferta zwiedzania miasta i turystycznego pobytu w nim [Mikos v. Rohrscheidt 2009d, s. 107–108]. Od lat funkcjonujące propozycje szlaków uzupełniają w ostatnim czasie

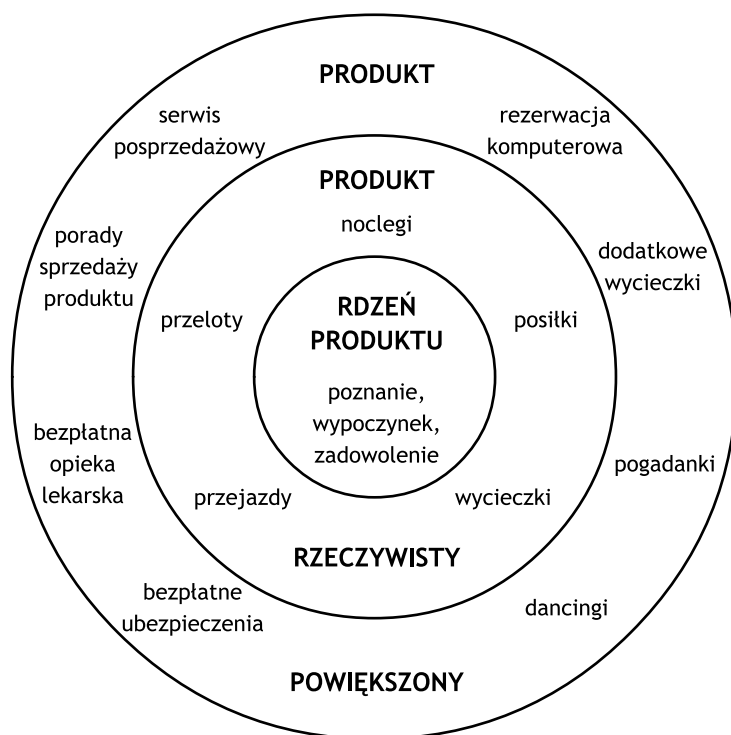
nowe oferty także w dziedzinie **turystyki militarnej** [Szewczykowie 2008 s. 38–41; Mikos v. Rohrscheidt 2009e, s. 44–52] **industrialnej** [Szewczykowie 2008, s. 74–77; *Route Industriekultur*, www 2009; *Szlak ZTWŚ*, www 2009] czy **kulturowo-przyrodniczej** [Szewczykowie 2008, s. 136–139]. Oferty wypraw po szlakach są konstruowane i wykorzystywane także w mniejszym stopniu w niemal wszystkich pozostałych formach turystyki kulturowej.

1.3.5. Szlak turystyczno-kulturowy jako produkt turystyczny

Wszystko, co stanowi przedmiot rynkowej wymiany, w teorii marketingu określane jest jako produkt. Produkt ten może przybierać rozmaite formy: przedmiotu, usługi, miejsca, organizacji lub nawet idei [Altkorn 2002, s. 97], a także (złożonych) form mieszanych, na które w różnej liczbie i proporcji składają się elementy wyżej wymienionych. Powszechnie przyjmuje się, że klasyczny produkt stanowi kompozycję usług na trzech poziomach: 1. rdzenia produktu, 2. produktu rzeczywistego oraz 3. produktu powiększonego (poszerzonego) [Kotler 1980, s. 368–369; przytaczany za: Altcorn 2002, s. 100]. Produkt turystyczny definiowany jest przez teoretyków turystyki jako „zbiór użyteczności związanych z podróżami turystycznymi, czyli dostępne na rynku dobra i usługi turystyczne umożliwiające ich planowanie, odbywanie, przeżywanie oraz gromadzenie doświadczeń z nimi związanych” [Kaczmarek, Stasiak Włodarczyk 2005, s. 74]. Z kolei z punktu widzenia klienta produkt turystyczny stanowi zawsze pewien pakiet składników materialnych i niematerialnych, opartych na możliwościach spędzania czasu w miejscu docelowym i jest przezeń postrzegany jako przeżycie dostępne za określoną cenę [Middleton 1996, tutaj za: Gołembski 2002, s. 68]. Jako rdzeń produktu turystycznego definiowana jest ta potrzeba, którą turysta zamierza zaspokoić, decydując się na podjęcie (zakupienie) wyprawy; jest on więc ściśle związany z głównym motywem podróżowania, którym może być wypoczynek, zwiedzanie (w tym także motywowane poznawczo), poprawa stanu zdrowia, satysfakcja [Altkorn 2002, s. 100–102]. Cechą charakterystyczną produktu turystycznego jest zatem fakt, że jego rdzeń nie ma postaci materialnej. Jednak zaspokojenie potrzeb turysty wymaga nabycia realnej kompozycji usług (jak transport, nocleg, wyżywienie, wycieczki, zagwarantowanie dostępu do zwiedzanych miejsc i inne), która umożliwia skorzystanie z rdzenia produktu; ona to stanowi rzeczywisty przedmiot transakcji pomiędzy konsumentem (turystą) a oferentem lub zespołem oferentów. Ta właśnie oferta, stanowiąca zestaw podstawowych usług związanych z realizowaną podróżą jest w turystyce produktem rzeczywistym [Altkorn 2002, s. 100–102; Gołembski 2002, s. 70; Stasiak 2006, s. 26]. Poziom produktu poszerzonego w odniesieniu do turystyki tworzą z kolei wszelkiego rodzaju świadczenia dodatkowe, nie będące koniecznymi dla zaistnienia produktu, lecz zwiększające jego atrakcyjność i konkurencyjność (jak dodatkowe propozycje zwiedzania lub wypoczynku, udział w imprezach) albo wygodę korzystania z niego (jak dodatkowe ubezpieczenia,

system rezerwacji itd.). Badacze ekonomicznych aspektów turystyki zwracają przy tym uwagę na fakt, że z powodu konkurencji na rynku turystycznym istnieje stała tendencja do przemieszczania się poszczególnych usług z poziomu produktu rozszerzonego do produktu rzeczywistego. W ten sposób elementy, które pierwotnie stanowiły uzupełnienie produktu turystycznego stają się stopniowo integralną częścią oferty podstawowej [Altkorn 2002, s. 101; Gołębowski 2002, s. 70]. Z przytoczonych stwierdzeń wynika, że klasyczny produkt turystyczny jest w głównej mierze zespołem świadczeń niematerialnych (usług), opartych na istnieniu walorów materialnych (jak miejsca, krajobrazy, obiekty i inne) oraz niematerialnych (jak wydarzenia, przeżycia, idee), stanowiących element przyciągający konsumenta oraz na funkcjonowaniu elementów niematerialnych (usługi, świadczenia) i materialnych (miejsca wykonywania świadczeń i instrumenty służące ich realizacji jak hotele, lokale gastronomiczne, ośrodki wypoczynkowe, środki transportu i inne). Jako cecha wyróżniająca produkt turystyczny spośród innych produktów konsumpcyjnych wskazywana jest jego wyjątkowość i niepowtarzalność, polegająca m.in. na tym, że jest on konsumowany tylko w miejscu wytworzenia i nie może być transportowany na inne miejsce, nie można go też produkować na zapas ani magazynować. Strukturę produktu turystycznego w tym ujęciu ilustruje rycina 4.

Ryc. 4. Struktura produktu turystycznego

Źródło: Altcorn 2002, s. 102.

Dodatkowe różnice pomiędzy produktem turystycznym a większością innych produktów polegają na tym, że w momencie jego faktycznego zakupu (czyli decyzji o wyjeździe) konsument nie ma możliwości bezpośredniego zapoznania się z nim, a tylko z różnymi formami informacji o nim oraz na fakcie, że ze strony oferentów istnieje konieczność ponoszenia znacznych kosztów stałych, generowanych przez zachowywaną gotowość do świadczenia usług. Ponadto produkt turystyczny jest najczęściej złożony z mniejszej lub większej liczby usług (a często także dóbr materialnych), jest różnorodny, ponieważ obejmuje usługi o niejednorodnym charakterze i występujące w różnych zestawieniach, jest elastyczny (w reakcji na zapotrzebowanie turysty może przybierać różne formy i poziomy usług) i ma charakter sezonowy, bo zapotrzebowanie na niego podlega cyklicznemu wzrostowi i spadkowi zarówno w ujęciu rocznym, jak i tygodniowym, a nawet dziennym [Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2005, s. 94–95] musi być użyteczny (nie wynika on bowiem z potrzeb podstawowych), oryginalny (zatem musi wyróżniać się spośród innych ofert na rynku, dzięki czemu może być częściej wybierany i nabywany), wreszcie spójny – wszystkie elementy powinny być podporządkowane nadrzędnej idei i uzupełniać się wzajemnie, tworząc produkt wieloaspektowy, ale zwarty [Kaczmarek, Stasiak Włodarczyk 2005, s. 95]. Autorzy przytaczanego opracowania formułują istotną dla naszych dalszych wywodów, w tym dla konstrukcji metody badawczej zasadę „*kontinuum materialności*” złożonego produktu turystycznego [s. 94], określającą konieczność zestawienia w przypadku tego rodzaju specyficznego produktu elementów niematerialnych (jak zwiedzanie, wydarzenia), pośrednich (transport, posiłki, noclegi) i materialnych (m.in. pamiątki, przewodniki). Zgodnie z tą zasadą każdy rozwinięty produkt turystyczny, w tym także szlak jako oferta dłuższego zwiedzania, wymaga koordynacji nie tylko na etapie tworzenia, ale także codziennego funkcjonowania.

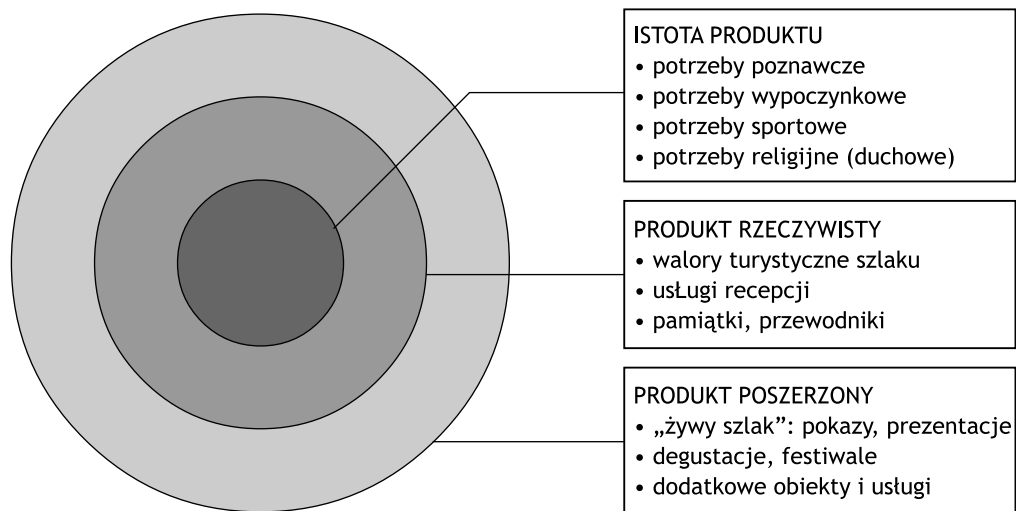
Szlaki turystyczne – obok obiektów, obszarów, rzeczy, usług, wydarzeń i imprez – są uważane jedną z podstawowych form produktu turystycznego, oferowanego i dostępnego w ramach współczesnej turystyki [Kaczmarek, Stasiak Włodarczyk 2005, s. 76; Stasiak 2006, s. 17; *Droga Szlaku...* 2006]. Jako rodzaj złożonego produktu turystycznego szlak może zespalać wokół swojego tematu i związanych z nim określonych miejsc i obiektów różnorodne usługi turystyczne zlokalizowane wzdłuż jego przebiegu, przyczyniając się do ich łączenia (pakietyzacji), lepszej dystrybucji oraz zwiększenia zysku usługodawców. Szlak w aspekcie swojego funkcjonowania jako produkt turystyczny definiowany jest jako szczególny przypadek produktu o charakterze „miejsca”: „składa się on z szeregu ‘miejsc’ lub ‘obiektów’ związanych z pewną nadrzędną ideą, połączonych ze sobą wytyczoną, zwykle oznakowaną trasą (pieszą, wodną, samochodową itd.) oraz z różnorodnej infrastruktury turystycznej zlokalizowanej wzdłuż szlaku” [Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2005, s. 76]. Szlak jako produkt turystyczny zaliczany jest do produktów złożonych, wymagających

integracji organizacyjnej (polegającej na połączeniu wielu produktów cząstkowych w jedną całość), a jednocześnie przypisanych do konkretnej lokalizacji przestrzeni geograficznej [Stasiak 2006, s. 17]. Ta przestrzenna determinacja szlaku jest dwójakiego rodzaju: po pierwsze jego tematyka, charakter i przebieg wynikają z określonego dziedzictwa lub zasobów danego obszaru, po drugie w takiej postaci może on być „produkowany” czyli zorganizowany i oferowany tylko w jednym miejscu na świecie. Szlak posiada ponadto charakter multiwytwarzalny – posiada bowiem wielu wytwórców, producentów i oferentów poszczególnych dóbr i usług. Przez fakt powiązania wielu punktów (atrakcji) w formie trasy tworzy on ponadto nową jakość – ma zatem także charakter synergiczny (por. 1.1.). Wymiar szlaku jako zintegrowanego produktu turystycznego i wchodzące w jego skład usługi o charakterze podstawowym i złożonym zaprezentował szerzej A. Stasiak [2006, s. 17–19; 23–26]¹⁶. Wylicza on także [s. 18–19] trzy najczęstsze rodzaje podstawowych koncepcji, spajających szlak i stanowiących główny pomysł na ten rodzaj produktu turystycznego. Są nimi: tematyka szlaku (która może obejmować m.in. różne aspekty materialnego lub niematerialnego dziedzictwa kulturowego), motywy (cele podróży, m.in. poznawanie świata, aktywny wypoczynek, przeżycia religijne) oraz sposób wędrowania, czyli preferowany rodzaj turystyki (np. konna, piesza, rowerowa, wodna, samochodowa itd.). Dwie pierwsze z wymienionych koncepcji mogą stanowić wiodące idee szlaków turystyczno-kulturowych, w tym tematycznych szlaków regionalnych, trzecia ma dla omawianego przez nas zagadnienia znaczenie drugorzędne. Aby szlak turystyczny mógł stać się pełnym – czyli rozwiniętym – produktem turystycznym, konieczna jest jego komercjalizacja, czyli skonstruowanie gotowej do sprzedaży oferty, która będzie w stanie zaspokajać konkretne potrzeby określonego segmentu docelowego (kręgu potencjalnie zainteresowanych tym rodzajem produktu turystów), a więc dostarczyć im korzyści, wiedzy, satysfakcji, przeżyć, emocji, itd., a następnie skierowanie tej oferty do owej grupy docelowej. Z ekonomicznego punktu widzenia szlak jako produkt turystyczny stanowi zatem konglomerat pojedynczych usług i dóbr, z których korzystają turyści w trakcie podróży. Na pełną strukturę tego rodzaju produktu turystycznego składa się sześć typów komponentów: usługi (w tym noclegowe, gastronomiczne, informacyjne, przewodnickie), rzeczy (w tym przewodniki i mapy, książki, prezentacje w formie publikacji elektronicznych, pamiątki itd.), obiekty (m.in. zabytki architektury, sztuki lub techniki, muzea i placówki o podobnym charakterze, wystawy, obiekty przyrodnicze itd.) wydarzenia (w tym eventy jak np. festiwale i festyny oraz mikroeventy jak pokazy i prezentacje), obszary (jak miejscowości, krajobrazy, regiony, tereny chronionej

---

¹⁶ Obszerny artykuł A. Stasiaka [2006], będący najpełniejszym opracowaniem teoretycznym dotyczącym szlaku turystycznego jako produktu w ramach oferty turystycznej, stanowi w tej części rozdziału podstawę wyводу i punkt odniesienia autora. Podstawowe komponenty szlaku turystyczno-kulturowego, stanowiącego szczególną postać szlaku turystycznego są sformułowane w kontekście przedstawionych tam analiz oraz artykułowanych tez.

przyrody i inne) wreszcie imprezy (pakiety) turystyczne (jak wycieczki, zwiedzania, oferty pobytu). **Rycina 5** obrazuje rozkład podstawowych elementów, składających się na szlak jako produkt turystyczny w rozbiciu na istotę (rdzeń) produktu, produkt rzeczywisty oraz produkt poszerzony.

Ryc. 5. Elementy składowe produktu turystycznego – szlak
Źródło: Opracowanie własne za: Stasiak 2006, s. 23.

W strukturze szlaku jako rozwiniętego klasycznego produktu turystycznego można wyróżnić rdzeń produktu, produkt rzeczywisty oraz produkt dodatkowy. Na ten pierwszy element mogą się składać wszelkie potrzeby turystów, mogące stanowić motyw decydujący o wyborze wyprawy na szlak jako formy spędzenia wolnego czasu. Stasiak [2006, s. 26] wymienia wśród nich: potrzeby poznawcze, rekreacyjno-wypoczynkowe, religijne, sportowe, doznawania mocnych wrażeń. W kontekście zarysowanego w drugiej części niniejszego opracowania spektrum form turystyki kulturowej i profilu turystów kulturowych wydaje się, że w przypadku szlaku turystyczno-kulturowego na plan pierwszy wysuną się (w zależności od rodzaju i tematyki szlaku) potrzeby poznawcze (w tym edukacyjne) oraz potrzeby przeżycia duchowego (w tym religijne i estetyczne), i to one zadecydują o wyborze konkretnego szlaku jako destynacji podróży turystycznej. Pozostałe potrzeby wymienione przez cytowanego autora (jak wypoczynkowe lub sportowe) będą miały znaczenie drugorzędne, choć możliwość ich zaspokojenia będzie mogła w wielu wypadkach wpłynąć na atrakcyjność danego produktu (szlaku) w oczach poszczególnych turystów.

Produkt rzeczywisty szlaku turystycznego obejmuje wszystkie standardowe elementy, umożliwiające korzystanie z niego przez turystów. Stasiak [2006, s. 26] zalicza do nich: walory turystyczne (głównie te związane z ideą lub tematyką szlaku), usługi recepcji,

umożliwiające przemieszczanie się po szlaku i pobyt w jego przestrzeni (w tym noclegowe, gastronomiczne, transportowe, informacyjne, przewodniczące) oraz rzeczy (pamiątki, przewodniki, mapy itd.). W przypadku szlaku turystyczno-kulturowego w pierwszej z wymienionych sfer wiodącą rolę będą – co oczywiste – odgrywały walory antropogeniczne, w tym w szczególności miejsca i obiekty o znaczeniu kulturowym, w pierwszym rzędzie te zgodne z deklarowanym tematem szlaku. W odniesieniu do niektórych szlaków turystyczno-kulturowych do produktu rzeczywistego należy zaliczyć także główne eventy tematyczne, które stanowią zasadnicze atrakcje szlaku i cykliczne kulminacje jego funkcjonowania w skali sezonu; w określonym czasie przyciągają one znacznie większe grupy turystów, dla których udział w nich stanowi zasadniczy element realizacji wyprawy po szlaku¹⁷.

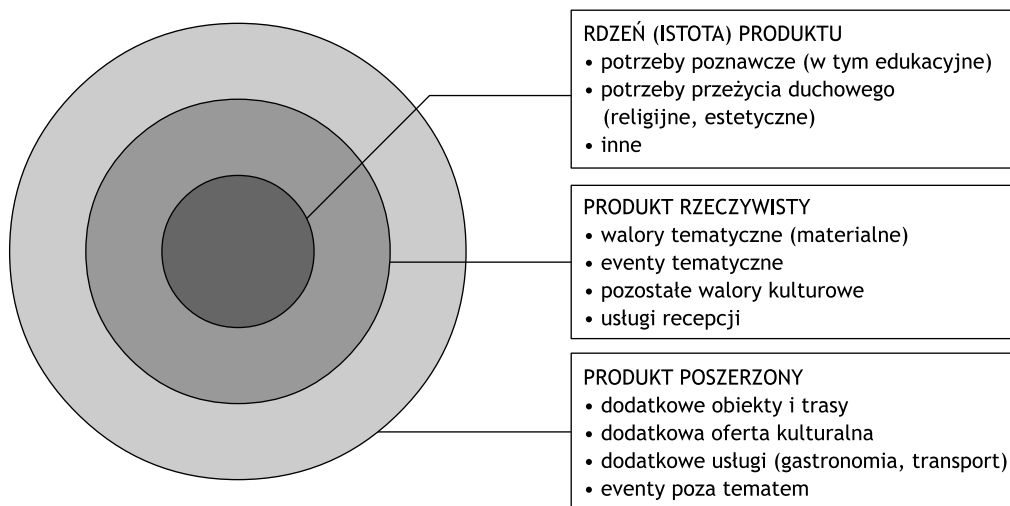
Elementami produktu poszerzonego w przypadku szlaku turystycznego są działania i usługi zmierzające do powiększenia atrakcyjności tych systemów zwiedzania, m.in. pokazy i prezentacje, degustacje produktów kulinarnych, imprezy kulturalne, np. koncerty, inscenizacje, spektakle teatralne, ponadto propozycje biernego i czynnego wypoczynku, zwiedzania obiektów „poza szlakiem”¹⁸, oferta kulturalna poza tematem szlaku, oraz pozostałe usługi dopełniające. W przypadku szlaku turystyczno-kulturowego znacząca grupa elementów produktu poszerzonego, takich jak eventy tematyczne (w tym także mikroeventy w obiektach, rekonstrukcje historyczne), a w pewnej części także tradycyjna lub regionalna oferta kulinarna (o ile jest związana z tematyką szlaku), powinny być raczej zaliczone do produktu rzeczywistego (zob. **ryc. 6**). Natomiast wszystkie pozostałe elementy wymieniane w tym module produktu turystycznego (jak zwykle oferty gastronomii, eventy kulturalne poza tematem szlaku, dodatkowe pakiety pobytowe, alternatywne środki transportu) mogą znaleźć swoje pełne zastosowanie, przy czym w niektórych przypadkach szczególnie istotna dla zwiedzających będzie autentyczność (np. potwierdzone pochodzenie receptury danej potrawy z kuchni tradycyjnej lub przynajmniej regionalnej i pełna zgodność produktu z tą recepturą, albo historyczny rodowód obchodów czy inscenizacji, nawiązujący do rzeczywistego wydarzenia z przeszłości).

Postulaty dotyczące koniecznych działań związanych z organizacją szlaku turystyczno-kulturowego jako rozwiniętego produktu turystycznego, zestawione na podstawie opublikowanych opracowań teoretyków turystyki, a także sformułowane i uzasadnione przez autora, zostaną przedstawione poniżej, w podrozdziałach 1.5. oraz 1.6.

¹⁷ W tym konkretnym przypadku owo przesunięcie głównych eventów tematycznych z elementu produktu rozszerzonego (tak u Stasiaka) do produktu rzeczywistego należy rozumieć jako przykład wspomnianej powyżej tendencji rozszerzania produktu rzeczywistego, typowy właśnie dla szlaków tematycznych i mający podstawę w ich specyfice.

¹⁸ Użyte w tym miejscu (s. 26 przytaczanego artykułu) przez Stasiaka określenie obiektów „poza szlakiem” należy rozumieć w kontekście jego wywodu jako obiekty znajdujące się w jego przestrzeni (położone na terenie miejscowości, przez które przebiega szlak), jednak pozostające poza deklarowaną tematyką tego systemu zwiedzania i listą formalnie przynależnych do szlaku obiektów.

Ryc. 6. Struktura szlaku turystyczno-kulturowego jako produktu turystycznego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Stasiak 2006, s. 23.

1.4. Szlaki turystyczno-kulturowe funkcjonujące w Polsce

Na terytorium Polski zostały dotychczas wytyczone jako propozycje zwiedzania, w części zaś funkcjonują także jako produkt turystyczny liczne linearne systemy penetracji turystycznej, mieszczące się w zakresie sformułowanego powyżej (1.3.2.) pojęcia szlaku turystyczno-kulturowego. Część z nich posiada strukturę (bardziej lub mniej rozwiniętego) produktu turystycznego, jest oznaczona w terenie, w wielu przypadkach także koordynowana jako rodzaj oferty. Inne nie są w żadnej formie wytyczone w terenie, a jedynie – jako tematyczne propozycje zwiedzania o linearnej strukturze – wyznaczone i opisane w przewodnikach, regionalnych turystycznych portalach internetowych lub w innych publikacjach, służących turystyce lub opisujących ruch turystyczny¹⁹. Niemniej i one spełniają wyartykułowane w przytoczonych powyżej definicjach kryterium „wyznaczenia”, mogą (choć zapewne w minimalnym tylko stopniu) mieć także wpływ na kształtowanie preferencji uczestników penetracji rekreacyjnej, i tym samym przyczyniają się do sterowania ruchem turystycznym. W konsekwencji i takie

¹⁹ Poza przewodnikami w formie książkowej co pewien czas ukazują się także w polskich czasopiśmiech opisy szlaków tematycznych. Ostatnią taką serią publikacji, pod wspólnym tytułem „Półprzewodnik Polityki” było osiem artykułów pióra M. Henslera, które ukazały się w lecie 2009 (a zatem w pełni sezonu turystycznego) w tygodniku „Polityka” (Numery: 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34 i 35), jako propozycje tematycznego urlopu, spędzanego wzdłuż danego szlaku. Wśród nich obok szlaków już wcześniej opisywanych, a nawet wyznaczonych w terenie, jak polski odcinek Drogi Św. Jakuba (nr 32, s. 50–55, Szlak Architektury Drewnianej (Nr 29, s. 62–66), Szlak Cysterski (Nr 27, s. 60–64), znalazły się także zupełnie inne propozycje, jak powstające dopiero jako produkty turystyczne „Lubuski szlak wina i miodu” (Nr 31, s. 52–56) czy „Szlak Chasydzki” (Nr 28, s. 60–64) funkcjonujące dotychczas wyłącznie w przestrzeni wirtualnej, „szlak krzyżowców po Polsce” (Nr 34, s. 57–62), stanowiący zestawienie elementów różnych szlaków i pojedynczych obiektów, lub nawet skonstruowane przez samego autora w ramach przewodniego tematu, jak propozycja „Rowerem po ścianie wschodniej” (Nr 35, s. 54–59) czy „Szlak Nadwiślańskich Twierdz” (Nr 30, s. 58–62).

niepełne systemy mogą być określone jako szlaki turystyczno-kulturowe w najszerszym znaczeniu tego terminu. Systemy te były w ostatnich latach zestawiane lub szerzej opisywane w publikacjach o charakterze naukowym lub popularyzacyjnym (głównie w przewodnikach turystycznych), znaczna część z nich posiada także własne kanały publikacji informacji lub/i pośrednictwa usług w postaci oficjalnych portali internetowych²⁰. Ich dokładniejszy podział na grupę rozwiniętych produktów turystycznych, grupę szlaków „niepełnych”, lecz wyznaczonych w terenie, oferujących przynajmniej niektóre usługi i tym samym funkcjonujących jako rzeczywiste systemy, wreszcie grupę wyłącznie publikowanych tematycznych propozycji grupowych lub indywidualnych wypraw, może być dokonany po dokładniejszej analizie ich struktury, rzeczywistego potencjału turystycznego, oraz poziomu usług. Taka analiza jest celem niniejszej pracy i zostanie zrealizowana w stosunku do niektórych z nich.

Poniżej (**tab. 2**) znajduje się (sporządzone na podstawie dokonanego przeglądu źródeł i opracowań na temat regionalnej oferty turystycznej) zestawienie polskich ofert turystyczno-kulturowych, posiadających formę szlaku. Po wstępnym ich wyodrębnieniu przy zastosowaniu kryterium przynależności do ofert turystyczno-kulturowych (por. rozdział 1.3.2) w zestawieniu uwzględnione zostały wszystkie te systemy, które mogły zostać uznane za posiadające następujące cechy rzeczywistej i trwałej oferty turystyczno-kulturowej w formie szlaku²¹: jednolicie opisany przebieg, oznaczenie w terenie lub za pomocą elektronicznych systemów nawigacyjnych, powszechnie stosowane jednolite logo, imiennie wskazany ośrodek informacji na temat szlaku lub posiadanie własnego samodzielnego portalu internetowego. Dodatkowo spełniają one następujące warunki, wynikające z przyjętego zakresu niniejszego opracowania: mają zasięg przynajmniej regionalny²² i zostały już uwzględnione w polskiej literaturze fachowej, albo przynajmniej były przedmiotem publikacji o charakterze popularyzatorskim, co umożliwi ich identyfikację jako tematyzowanych ofert zwiedzania. Spośród tej grupy szlaków, po wstępnej identyfikacji i weryfikacji ich oferty (por. rozdział 3, wstęp), dokonany zostanie wybór systemów poddanych analizie potencjału turystycznego. Grupa pozostałych szlaków, jako nie wykazujących wymienionych cech realnego systemu penetracji turystycznej, została uznana za nie będące systemami rzeczywistymi, stanowiące tym samym oferty czysto wirtualne. Ta grupa została zaprezentowana za pomocą pojedynczych przykładów, uznanych za typowe dla różnorodnych celów ich tworzenia i sposobów prezentacji ofert.

²⁰ Szlaki kulturowo-turystyczne, wyliczone w zestawieniu, zostały opisane w publikacjach, które ukazały się w ostatnich latach. Dokładne referencje tych publikacji znajdują się w spisie literatury naukowej oraz pozostałej, zamieszczonym na końcu niniejszej pracy. Dlatego przy nazwach szlaków zaznaczono tylko odсылaczce do poszczególnych pozycji. Ostateczne stwierdzenie funkcjonowania tych szlaków jako rzeczywistej oferty turystycznej nastąpiło na etapie ich identyfikacji dla celów badania, opisanym w rozdziale 3 (wstęp).

²¹ System posiadający wymienione cechy, przy spełnieniu innych minimalnych wymagań wymienionych poniżej (1.5.), proponujemy określać mianem szlaku realnego.

²² W odniesieniu do tego kryterium zostały dopuszczone pewne wyjątki. Stanowi je kilka szlaków o zasięgu mniejszym niż regionalny, posiadających jednak ze względu na swoją unikalną tematykę duże znaczenie historyczno-kulturowe lub/i obejmujące obiekty unikalne w skali kraju, jak Szlak Tatarski czy podkarpackie Szlaki Ikon.

1.4.1. Szlaki prezentowane jako rzeczywiste produkty turystyczne

Spośród funkcjonujących w krajowej przestrzeni turystycznej systemów linearnej penetracji turystycznej o zasięgu przynajmniej regionalnym, jako turystyczno-kulturowe można określić znaczną grupę szlaków o różnorodnej deklarowanej tematyce, zasięgu terytorialnym i znaczeniu. W zestawieniu prezentowanym w **tabeli 2** zamieszczono każdorazowo oficjalnie używaną nazwę systemu, jego deklarowaną tematykę, faktyczny zasięg oraz wskazówki do opracowań naukowych, uwzględniających i opisujących go, a także (o ile istnieją) adres oficjalnego internetowego portalu informacyjnego szlaku i odsyłacze do najważniejszych publikacji tematyzujących go.

Tabela 2. Szlaki tematyczne funkcjonujące w Polsce o zasięgu krajowym i regionalnym

Nazwa szlaku	Tematyka	Zasięg	Referencje/opis
Szlak Romański	architektoniczny	krajowy (sieciowy, regionalnie linearny) ²³	Stasiak 2006, s. 32; Mikos v. Rohrscheidt, 2008, s. 301; Romański, www 2009; Borowińska 2004
Droga św. Jakuba (odcinki polskie)	pielgrzymkowy	międzynarodowy	Stasiak 2006, s. 30; Mikos v. Rohrscheidt, 2008, s. 294–295; Ceglińska, Karaś, inni, 2006; Droga Jakuba, www 2009
Szlak Piastowski	historyczny, architektoniczny	regionalny	Szlak Piastowski 2006; Łęcki 2006; Kruczek 2007, s. 284; Szewczykowie 2008, s. 16–19; Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 297–298; S. Piastowski, www 2009
Szlak Orlich Gniazd	militarno-historyczny, architektoniczny,	regionalny	Kruczek 2007, s. 282; Szewczykowie 2008, 84–87; Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 298–299
Szlak Literacki	literacki	regionalny	Szewczykowie 2008, s. 66–69; Literacki, www 2009
Małopolski Szlak Owocowy	kulinarny, rzemiosła	regionalny	Stasiak 2006, s. 30; Owocowy Młp., www 2009
Szlak Hanzeatycki (odcinek polski)	historyczny szlak handlowy	międzynarodowy	Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 295–296
Szlak Gotyku Ceglanego (odcinek polski)	architektoniczny		Stasiak 2006, s. 30; Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 296; Gotyk ceglany, www 2009
Szlak Gotycki (w Małopolsce)	architektoniczny	transgraniczny	Apostoł 2005; Kruczek 2007, s. 284
Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego	techniki i przemysłu	regionalny	Stasiak 2006, s. 33; Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 304–305; Szewczykowie 2008, s. 70–73; Szlak ZTWS, www 2009

²³ Szlak Romański jako całość nie posiada struktury linearnej, nie spełnia zatem ścisłej definicji szlaku turystycznego. Nie posiada on także jednostki koordynacyjnej. Jednak ze względu na jego znaczenie w krajowej ofercie turystyki kulturowej, a także z uwagi na istniejące projekty jego wytyczenia także jako regionalnego systemu o charakterze linearnym [Borowińska 2004], szlak ten został uwzględniony w niniejszym zestawieniu.

Nazwa szlaku	Tematyka	Zasięg	Referencje/opis
Świętokrzyski Szlak Zabytków Techniki	techniki i przemysłu	regionalny	Szewczykowie 2008, s. 74–77
Szlak Kanałem Augustowskim	kulturowo-przyrodniczy, szlak techniki	regionalny	Szewczykowie 2008, s. 132–135
Szlak Kanałem Elbląskim	kulturowo-przyrodniczy, szlak techniki	regionalny	Szewczykowie 2008, s. 136–139
Szlak Zabytków Hydrotechniki (na Pomorzu)	szlak techniki	regionalny	Szlak Hydrotechniki, www 2009
Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im Michaela Willmanna	sztuki i architektury	regionalny	Drogi Baroku, www 2009
Szlak Bursztynowy (różne wersje przebiegu)	historyczny szlak handlowy techniki i rzemiosła (wersja pomorska)	międzynarodowy (wersja Greenways) regionalny (wersja pomorska)	Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 305–306 (wersja: Greenways); Szewczykowie 2008, s. 34–37, Bursztynowy Pomorze, www 2009 (wersja regionalna szlaku na Pomorzu)
Szlak Zamków Gotyckich	historyczno-militarny, architektury	regionalny	Stasiak 2006, s. 33; Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 299; Szewczykowie 2008, s. 102–105; Zamki Gotyckie, www 2009
Szlak Zamków Krzyżackich	historyczno-militarny, architektury	regionalny	Szewczykowie 2008, s. 78–83
Szlak Grunwaldzki	historyczno-militarny	regionalny	Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 302–303; Szewczykowie 2008, s. 38–41;
Szlak Cysterski (odcinek polski, w tym autonomiczne struktury i trasy pętli regionalnych: pomorsko-kujawskiej, zachodnio-pomorskiej, małopolskiej, wielkopolsko-lubuskiej i dolnośląskiej)	kulturowo-religijny, niematerialnego dziedzictwa kultury, architektoniczny	międzynarodowy (poszczególne pętle mają charakter regionalny)	Jurkiewicz 2006; Stasiak 2006, s. 31; Slyszewska 2009; Szlak Cysterski ... 2005; Szewczykowie 2008, s. 28–33; Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 297; Szlak Cysterski, www 2009; PSC Pomorski, www 2009;
Szlak Via Sacra	kulturowo-religijny	transgraniczny	Begegnungen 2008; Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 306–307; Via Sacra, www 2009
Turystyczny Szlak Kolejowy przez Karpaty	techniki	regionalny	Stasiak 2006, s. 33; Szewczykowie 2008, s. 174–179; Kolejowy Karpaty, www 2009;
Nadbużański Szlak Przyjaźni	kulturowo-przyrodniczy	regionalny	Szewczykowie 2008, s. 50–53
Szlak Tatarski	etnograficzny dziedzictwa kultury	lokalny	Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 307–308; Szewczykowie 2008, s. 54–57
Szlak Kamiennych Kręgów (na Pomorzu)	archeologiczny	regionalny	Szewczykowie 2008, s. 20–23
Szlak Chasydzki	kulturowo-religijny	krajowy	Stasiak 2006, s. 31; Henzler 2009, nr 28, s. 60–64; Chasydzki, www 2009

Nazwa szlaku	Tematyka	Zasięg	Referencje/opis
Szlak Architektury Drewnianej (pętla małopolska)	architektoniczny	regionalny	Szlak Architektury Drewnianej, 2005; Kruczek 2007, s. 279; Szewczykowie 2008, s. 88–91, Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 300–301; Architektura Młp. www 2009
Szlak Architektury Drewnianej (pętla podkarpacka)	architektoniczny	regionalny	Szewczykowie, 2008, s. 88–91; Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 300–301; Architektura Podkarp., www 2009
Szlak Naftowy	techniki i przemysłu	transgraniczny	Stasiak 2006, s. 32; Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 303; Naftowy, www 2009
Szlak Rękodzieła Ludowego na Podlasiu	rzemiosła	regionalny	Stasiak 2006, s. 32; Szewczykowie 2008, s. 62–65; Rękodzieło, www 2009;
Szlak Zamków Piastowskich	architektoniczny, historyczno-militarny	regionalny	Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 300, Szewczykowie 2008, s. 92–95
Szlak Latarni Morskich	techniki	regionalny	Szewczykowie 2008, s. 110–117; Szlak Latarni, www 2009
Szlak Renesansu w Małopolsce	architektoniczny, niematerialnego dziedzictwa kulturowego	regionalny	Szewczykowie 2008, s. 106–109; Renesans, www 2009
Szlak Kościołów Drewnianych Wokół Puszczy Zielonka	architektoniczny	regionalny	Szlak Zielonka, www 2009
Lubuski Szlak Wina i Miodu	kulinarny	regionalny	Henzler 2009, Nr 31, s. 52–57; Lubuski Szlak, www 2009
Szlak Fryderyka Chopina	biograficzny	regionalny	Szewczykowie 2008, s. 130–131
Szlak Mikołaja Kopernika	biograficzny	regionalny	Mikos v. Rohrscheidt, 2008, s. 302, Szewczykowie 2008, s. 126
Turystyczny Szlak Rodowych Gniazd Lubomirskich	biograficzny architektoniczny	transgraniczny	Stasiak 2006, s. 33; Lubomirscy, www 2009
Szlak Ikon (2 trasy: w Dolinie Sanu i Dolinie Oslawy)	niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sztuki	lokalny	Stasiak 2006, s. 31; Bańkosz 2007; Szlak Ikon, www 2009
Szlak Dobrego Wojaka Szwejka	literacki	transgraniczny	Stasiak 2006, s. 32; Szlak Szwejka, www 2009
Szlak turystyczny Śladami Aleksandra Fredry	biograficzny	transgraniczny	Stasiak 2006, s. 32; Szlak Fredry, www 2009
Szlak Husarii Polskiej	historyczny	regionalny	Rościszewski 1984; Pawlik 1985

1.4.2. Przykłady szlaków wirtualnych

Obok szlaków realnych istnieje także znaczna grupa propozycji w pełni wirtualnych, a więc nie funkcjonujących jako produkty turystyczne ani nie oznaczonych w żadnej formie w terenie. Do takich szlaków w najszerszym znaczeniu tego pojęcia należy najpierw

zaliczyć szlaki planowane docelowo jako realne, jednak aktualnie znajdujące się na etapie zainicjowanego i opublikowanego projektu tematycznego. Przykładami takich projektów mogą być tworzone w Lublinie jako ich przewidywanym centralnym punkcie na terenie naszego kraju polskie odcinki Szlaku Jagiellońskiego [Jagielloński, www, 2009] i Szlaku Kupieckiego Wschód-Zachód (projekt) [Wschód-Zachód, www 2009].

Liczną podgrupę wirtualnych szlaków turystyczno-kulturowych stanowią publikacje turystyczne z propozycjami szlaków tematycznych, w tym mające formę opracowań tematycznych, lub też formę przewodników. Przykładami tych pierwszych mogą być: propozycja Szlaku Adama Mickiewicza w Wielkopolsce [Maluskiewicz 1993] czy Szlaku Nadwiślańskich Twierdz [Henzler 2009, nr 30, s. 58–62]. Do drugiej grupy można zaliczyć m.in. obszerne opracowanie A. Dylewskiego [2004], w ramach którego opisywane są m.in. koncentrujący się na tematyce religijno-historycznej Szlak Mennonitów od Gdańska do Elbląga [s. 22–36] czy etniczny Szlak Litewski [s. 98–119]. Przykładem opracowania całej serii takich przewodników po wirtualnych szlakach, skoncentrowanych na regionalnym dziedzictwie kulturowym, może być sześć niewielkich objętościowo tematycznych opracowań pod wspólnym tytułem „Wielkopolska”, bogato ilustrowanych i zawierających mapy z przebiegiem proponowanych wycieczek, wydanych przez Wielkopolską Organizację Turystyczną; wśród nich są m.in. książeczka zawierająca cztery propozycje szlaków biograficznych [Sobczak, Kucharski, 2009], zestawienie czterech szlaków o tematyce przemysłowej i technicznej [Plenzler, 2007a] czy dziewięć propozycji wycieczek po regionie śladem zamków, pałaców i dworów [Plenzler, 2007b]. W publikowanych przez wyspecjalizowane domy wydawnicze przewodnikach turystycznych znajdują się dziesiątki propozycji tematycznych, ujęte w formy wypraw wzdłuż prezentowanych schematów o charakterze linearnym. Przykładowo w zbiorze autorstwa R. Glinki i M. Piaseckiego [2007] wśród 60 propozycji wycieczek weekendowych znajdują się: wyprawa przez Kurpie (o charakterze etnograficznym) [s. 70–73], wycieczka biograficzna śladami Zygmunta Krasieńskiego [s. 82–85], albo wycieczka wzdłuż fortyfikacji Wału Pomorskiego [s. 126–129]

Do bardzo licznej grupy propozycji wirtualnych należy także zaliczyć publikowane w ramach katalogów sprzedaży lub internetowych portali biur podróży oferty wycieczek tematycznych, skierowane bezpośrednio do klientów i opracowane w atrakcyjnej formie szlaku. Jako ich typowy przykład może posłużyć trasa „Katolickie sanktuaria Polski”, oferowana – jako zorganizowana podróż grupowa – przez krakowskie biuro podróży Jan-pól [Polen. *Städtereisen...* 2007], czy znajdująca się w ofercie poznańskiego touroperatora KulTour.pl propozycja wyprawy biograficznej „Śladami Jana Pawła II” [KulTour.pl, 2006, s. 16]. Na portalu tego ostatniego biura podróży znajdziemy także m.in. propozycję realizacji turystyki obiektów militarnych w postaci wyprawy „Śladami Dawnych Fortec” [Śladami Fortec, www. 2009].

Niektórzy touroperatorzy wydają także publikacje o charakterze przewodnikowym, luźniej powiązane z ich ofertą. Przykładowo w opublikowanym przez wspomnianego organizatora podróży kulturowych, biuro KulTour.pl dwujęzycznym (wersje polska i niemiecka) elektronicznym atlasie *Polska dla Turysty* [2006] zamieszczonych jest 9 tras tematycznych o zasięgu ogólnokrajowym, m.in. dwie propozycje wypraw po polskich obiektach UNESCO, szlak wirtualny „Żydowska obecność w Polsce” czy przeznaczona głównie dla turystów niemieckich trasa „Śladami Niemców w Polsce”, albo historyczny szlak kulturowy „Polska wzdłuż Wisły” oraz propozycja „Polska – pogranicze kultur”, prezentująca trasę przebiegającą przez wschodnie pogranicze naszego kraju, od Sejnu po Sanok i koncentrującą się na tematyce materialnych śladów dawnej wieloetnicznej i wielowyznaniowej Rzeczypospolitej. Ponieważ publikacja ma w całości charakter opisowy, a jedynie krótka wzmianka informuje o możliwości zorganizowania przez wydawcę grupowej wycieczki wzdłuż prezentowanej trasy, ten rodzaj propozycji może być jednocześnie zaliczony do grupy publikacji z propozycjami szlaków o charakterze czysto wirtualnym.

1.5. Propozycja klasyfikacji szlaków turystyczno-kulturowych według kryterium stopnia organizacji

---

Pojęcia i kategorie stosowane dotychczas w literaturze fachowej i w publicystyce turystycznej dla bliższego określenia i podziału szlaków turystycznych, w tym szczególnie turystyczno-kulturowych, okazują się wprawdzie w wielu aspektach pomocne, nie są one jednak w stanie w pełni realizować zadań informacyjnych w stosunku do potencjalnych konsumentów, przez co ich funkcjonalność jest ograniczona. Organizator turystyki oraz indywidualny turysta, sięgając po informacje o szlakach, zamieszczone w oficjalnych spisach i rejestrach szlaków²⁴, w ich własnych materiałach drukowanych i w innych źródłach (jak przewodniki turystyczne), dowiaduje się najczęściej o długości i przebiegu danego szlaku, jego najciekawszych atrakcjach, rodzaju oznaczenia (lub jego braku), nierzadko także o rodzaju i historii obiektów na szlaku. W niektórych szerzej opracowanych opisach szlaków turystycznych i poszczególnych miejscowości, szczególnie tych zamieszczanych w nowoczesnych przewodnikach, potencjalny zwiedzający może odnaleźć także dodatkowe informacje o obiektach noclegowych i gastronomicznych, godzinach otwarcia poszczególnych atrakcji, a nawet ciekawostki, anegdota i legendy, związane z tematyką szlaku. W przypadku przewodników brak jednak jakiegokolwiek standaryzacji podobnych opisów i związanej z tym gwarancji, że informacje tam podawane są aktualne i można oprzeć się na nich, planując indywidualną wyprawę w przestrzeni takiego szlaku. Same zaś oficjalne informatory polskich szlaków najczęściej nie podają informacji koniecznych dla organi-

---

²⁴ Największym zestawieniem polskich szlaków turystycznych jest oficjalny rejestr PTTK: [PTTK Szlaki, www 2009].

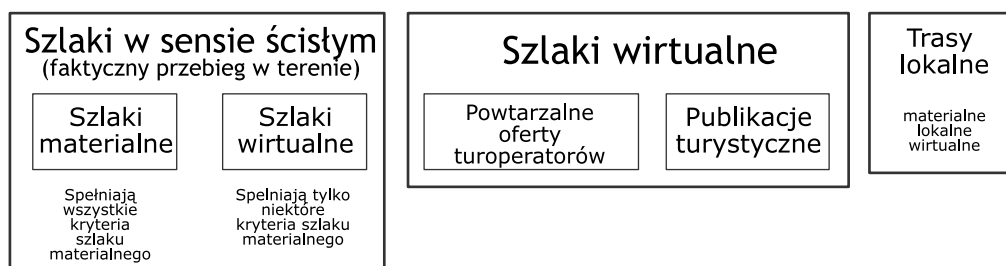
zowania wycieczki, zestawiając co najwyżej odsyłacze do samych obiektów, hoteli, lokali gastronomicznych i innych usługodawców. W terenie znaczna część szlaków w ogóle nie jest oznaczona, lub też oznaczenia znajdują się tylko wzdłuż niektórych odcinków szlaków, co znacznie utrudnia indywidualnemu turyście dotarcie do miejscowości i obiektów stanowiących ich integralne komponenty. Wiele zaliczonych do szlaków obiektów, opisanych w ich informatorach oraz w przewodnikach nie jest faktycznie dostępnych dla zwiedzania lub nie wiadomo, w jakich dniach i godzinach są dostępne, nie jest także podany do publicznej wiadomości żaden sposób kontaktu z instytucjami lub osobami za nie odpowiedzialnymi. Wreszcie – co jest może najbardziej dotkliwym mankamentem – bardzo liczne szlaki turystyczne (w tym i takie, które można zaliczyć do kulturowych) nie posiadają jakiegokolwiek koordynatora. W ich przypadku nie istnieje zatem jednolity ośrodek organizacji szlaku jako produktu turystycznego, do którego podstawowych zadań powinny należeć: oznaczenie szlaku w terenie, kontakt z poszczególnymi obiektami i aktualizacja informacji na ich temat, monitorowanie ich stanu i faktycznej dostępności, udzielanie informacji o charakterze turystycznym dla zainteresowanych zwiedzaniem szlaku, prowadzenie jego portalu internetowego i wydawanie w jego imieniu informatorów, wreszcie organizowanie jego promocji. Dodatkowo często w ramach jednego szlaku spotykany jest bardzo niejednolity poziom usług turystycznych w różnych obiektach. Podczas gdy w jednych funkcjonują regularne godziny otwarcia, dostępna jest pełna informacja o obiekcie w kilku językach oraz np. spis pobliskich placówek oferujących usługi turystyczne, w drugim zwiedzający zastaje zamknięte drzwi i brak jest jakiegokolwiek kontaktu do osoby lub jednostki, która mogłaby umożliwić jego zwiedzenie.

Te szlaki, w odniesieniu do których występują wszystkie lub liczne ze wskazanych braków (a stanowią one w Polsce znaczną większość systemów tego rodzaju), nie w pełni są przez to w stanie sprostać wymaganiom współczesnego turysty. Sam jednak turysta przekonuje się o tym często dopiero na miejscu, co może skutkować jego rozczarowaniem na skutek niemożności zwiedzenia obiektu, którego obejrzenie było jednym z wiodących motywów podjęcia wyprawy, a nawet stresem, np. przy stwierdzeniu braku obiektów noclegowych lub gastronomicznych na miejscu, braku wolnych miejsc w nich, poważnie ograniczonej oferty usług komunikacyjnych i związanej z tym nieoczekiwanej niemożliwości wydostania się z małej miejscowości w późniejszych godzinach. Problemy te dotyczą wszystkich rodzajów szlaków turystycznych, w tym oczywiście także systemów turystyczno-kulturowych. W ciągu dziesięcioleci, które upłynęły od wyznaczenia pierwszych szlaków turystycznych w naszym kraju, rozumienie turystyki uległo znacznemu przeobrażeniu. Dla większości korzystających z jej oferty wyprawa turystyczna nie jest już tylko przygodą na obcym terenie, lecz dobrze zorganizowanym sposobem na ciekawe i sensowne spędzanie wolnego czasu. Jednocześnie znaczna część turystów kulturowych to osoby nie ukierunkowane na zwiedzanie przede wszystkim szlaków w terenie pozamiejskim, lecz w miastach lub

w okolicach posiadających infrastrukturę turystyczną na minimalnym oczekiwanym przez nich poziomie. Wymagają oni podczas zwiedzania szlaku zaspokojenia podstawowych potrzeb²⁵ w formie rzeczywistego produktu²⁶ turystycznego, spodziewają się także na miejscu partnera (koordynatora), mogącego im w ramach takiego produktu zapewnić organizację ich pobytu, zwiedzania i ewentualnie także przemieszczania się w przestrzeni szlaku. Dlatego szczególnie w ofercie skierowanej do nich istnieje pilna konieczność wprowadzenia w kategoryzacji i opisie szlaków turystycznych takiego kryterium, w oparciu o które dokonałoby się jasne rozróżnienie oferty szlaków na te spełniające najważniejsze wymagania dzisiejszego turysty i te, które (niezależnie od ciekawej tematyki i kulturowego znaczenia ich oferty) spełniają je tylko w części lub nie spełniają ich w ogóle.

Przedstawiona na **ryc. 7** propozycja dodatkowej klasyfikacji szlaków turystyczno-kulturowych obejmuje trzy zasadnicze kategorie tych szlaków: materialne, realne i wirtualne²⁷. Trasy turystyczne, dające się sklasyfikować według identycznego kryterium, zostały ze względu na swoją lokalną specyfikę wyodrębnione jako szczególna postać szlaku.

Ryc. 7. Podział szlaków turystycznych według stopnia organizacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Mikos v. Rohrscheidt, 2008, s. 292.

Jako przykład zastosowania ścisłych kryteriów definiowania szlaku turystycznego jako rozwiniętego produktu tego rodzaju może zostać przytoczony powszechnie uznawany w niemieckim obszarze językowym zestaw 10 warunków, ustalonych przez Niemiecką Federację Turystyki w roku 1981 [za: Quack/Steinecke 2003, s. 84; Steinecke 2007, s. 34]. Pomijając te z nich, które można uznać za oczywiste w przypadku każdego szlaku (jak wymaganie jednoznacznej nazwy, istnienie jednolitego symbolu (logo) szlaku, trwałość oferty, ścisłe

²⁵ Najpełniejsze zestawienie tych potrzeb, artykułowanych w publikacjach zagranicznych i polskich autorów, zajmujących się turystami kulturowymi, opracowała K. Buczkowska [2009b, s. 89–91]. O potrzebach turystów kulturowych, obejmujących m.in. zapewnienie dostępności obiektów, możliwości dłuższego pobytu oraz zorganizowanego zwiedzania w miejscach docelowych por. także w podrozdziale 2.8. niniejszego opracowania.

²⁶ Turysta kulturowy, formułujący swoje wymagania w odniesieniu do organizacji usługi nie jest przy tym zazwyczaj i nie musi być świadomy, że domaga się zaistnienia rozwiniętego produktu turystycznego, jednak z porównania tych oczekiwań oraz przedstawionej powyżej struktury produktu turystycznego wynika taka właśnie konstatacja.

²⁷ Zaliczenie także turystycznych ofert wirtualnych, mających charakter ciągów linearnych do grupy szlaków turystycznych, jakkolwiek nie w pełnej ich postaci, jest nie tylko powszechnie stosowaną praktyką w publikacjach przewodnikowych i ofertach touroperatorów, ale jest także zgodne z opinią badaczy [Styperek 2004, s. 330; Kruczek 2005, s. 277; Stasiak 2006, s. 11].

określenie przebiegu szlaku, wyróżnienie ciekawszych miejsc i obiektów, funkcjonowanie jakiegokolwiek systemu informacji o szlaku, czy też faktyczne uznanie przez władzę publiczną: centralną, regionalną lub lokalną, choćby w postaci przyznania środków publicznych), szczególnie istotne wydają się trzy pozostałe spośród nich. Stanowią je: fizyczne oznaczenie szlaku (w tym oznaczenie obiektów „in situ”), tematykacja szlaku oraz jego bieżąca koordynacja. W celu ścisłego zdefiniowania szlaku materialnego na potrzeby niniejszego opracowania te trzy warunki zostały uściślone i rozbudowane jako trzy pierwsze kryteria materialności. W warunkach naszego kraju i w kontekście wymienionych powyżej braków w jakości polskiej oferty turystyczno-kulturowej koniecznym wydaje się dołączenie do nich jeszcze czwartego kryterium, decydującego o zaistnieniu lub nie zaistnieniu pełnej postaci szlaku turystyczno-kulturowego jako rozwiniętego produktu. Tak więc kryteria szlaku materialnego, przejęte na użytek zamierzonej w ramach niniejszej pracy analizy potencjału polskich szlaków tematycznych obejmują:

- wymaganie **uzasadnionej tematykacji** szlaku,
- jego fizycznego **oznaczenia** i
- jego **koordynacji**, natomiast warunek dołączony to kryterium
- wymaganie **faktycznej dostępności** obiektów szlaku²⁸.

Szlakiem materialnym można zatem zgodnie z tą propozycją nazwać tylko taki szlak, który oprócz posiadania uzgodnionej i powszechnie stosowanej nazwy, jednoznacznie określonego przebiegu trasy lub tras zwiedzania wraz z wylczeniem obiektów, trwałości oferty (a więc oferty nie jednorazowej, krótkoterminowej lub sezonowej) oraz własnego logo spełnia poniżej wskazane podstawowe kryteria:

- **Kryterium uzasadnionej tematykacji:** szlak nie tylko powinien posiadać adekwatną do swej tematyki nazwę, ale także jego przebieg i dobór istotnych dla niego obiektów powinien się opierać na fachowej literaturze. Wiarygodne publikacje zwarte (lub zbiór osobnych publikacji) o charakterze naukowym oraz popularno-naukowym uzasadniają temat i przebieg szlaku. Te pierwsze stanowią merytoryczną podstawę do jego wyodrębnienia na danym terytorium jako autentycznego szlaku o charakterze kulturowym oraz do zaliczenia przynajmniej znacznej większości wskazanych atrakcji (miejscowości, miejsc i obiektów lub powtarzalnych wydarzeń) do jego tak, a nie inaczej wyznaczonego przebiegu w terenie. Dla spełnienia postulatu materialności szlaku wystarczyłaby jednorazowa publikacja takiego materiału. Z kolei w odniesieniu do grupy drugiej – z uwagi na konieczność stałego upowszechniania tematu szlaku – mogłaby być przyjęta zasada, że dla spełnienia tego kryterium materialności szlaku minimum

---

²⁸ Nic nie stoi na przeszkodzie, by poza grupą szlaków turystyczno-kulturowych sklasyfikować według przedkładanej tutaj metody jako materialne, realne i wirtualne także inne szlaki turystyczne. Takie przedsięwzięcie wykracza jednak poza przyjęte ramy niniejszej pracy.

jedna zwarta publikacja na jego temat o charakterze popularnym (opisująca temat szlaku i zawierająca aktualizowane informacje) powinna być aktualizowana i wydawana np. co najmniej raz na pięć lat oraz być dostępna dla turystów przynajmniej w niektórych obiektach szlaku.

- **Kryterium oznaczenia szlaku:** szlak materialny musi posiadać jednolite fizyczne oznaczenie, w tym zarówno informacje w postaci znaków w terenie, przy drogach i na trasach prowadzących pomiędzy poszczególnymi miejscowościami szlaku, w pobliżu jego poszczególnych obiektów, jak i oznaczenie przy samych obiektach. Spełniony jest w ten sposób podstawowy warunek szlaku turystycznego w ogóle, to znaczy jego wyznaczenie w terenie. Jednocześnie oznaczenie powinno być na tyle dokładne i skuteczne, by każdy podróżujący szlakiem nawet nie posiadając map i przewodników mógł dzięki niemu zorientować się w lokalizacji jego poszczególnych obiektów i został przez to zachęcony do ich odwiedzenia. Pożądane jest także zaznaczenie przebiegu szlaku i położenia jego obiektów w systemach nawigacji satelitarnej, coraz powszechniej stosowanych przez zmotoryzowanych turystów oraz kierowców autokarów turystycznych. Oznaczenie szlaku nie tylko bowiem ułatwia jego zwiedzenie przez „kulturowo motywowanych” i „kulturowo zainteresowanych” turystów, którzy świadomie wybrali te ofertę jako temat swojej wyprawy, ale także pełni rolę jego wizytówki w odniesieniu do znacznie większej grupy turystów „przyciąganych kulturowo”, czyli tego bardzo licznego kręgu ludzi, którzy zasadniczo nie planują swojej wyprawy jako kulturowej a których jego oferta może zainteresować już w trakcie odbywanej podróży. Oznaczenie powinno obejmować na samej trasie na każdej tablicy informacyjnej przy drogach: 1. logo szlaku, 2. nazwę szlaku, 3. kategorię szlaku (zamieszczaną pod nazwą) w postaci wyrazów „szlak materialny” lub „materialny szlak turystyczno-kulturowy”, zaś na większych tablicach przy obiektach lub zespołach obiektów, należących do szlaku powinny znaleźć się dodatkowo: 4. adres i telefon koordynatora szlaku, 5. długość szlaku w kilometrach, 6. mapka szlaku, 7. adres oficjalnej strony internetowej szlaku, 8. nazwa danego obiektu lub zespołu obiektów.
- **Kryterium koordynacji:** szlak uznawany za rozwinięty (materialny) produkt turystyczny powinien znajdować się pod opieką stałego koordynatora: wydzielonej jednostki podlegającej władzy publicznej, instytucji, podmiotu życia gospodarczego, stowarzyszenia lub innego formalnie określonego zespołu osób, który został do tego specjalnie powołany lub wskazany przy okazji utworzenia szlaku lub nadawania mu materialnego statusu. Może to być taki podmiot, dla którego koordynacja szlaku jest zadaniem zarówno wyłącznym, głównym lub też tylko dodatkowym zadaniem zleconym (np. w przypadku regionalnej lub lokalnej placówki informacji turystycznej). Istotnymi zadaniami koordynatora są:

monitorowanie stanu szlaku (w tym stanu i stopnia dostępności obiektów znajdujących się w jego ramach), wytwarzanie, zestawianie i publikacja, a także aktualizacja przydatnych turystom informacji na temat szlaku i jego funkcjonowania (np. w Internecie lub w papierowych materiałach informacyjnych, w prasie i innych mediach), udzielanie informacji ciągłej na temat funkcjonowania szlaku i dostępności poszczególnych obiektów, kierowanie wspólnymi przedsięwzięciami poszczególnych obiektów wchodzących w skład szlaku (np. w dziedzinie promocji, tworzenia lub utrzymania poszczególnych odcinków tras, odnawiania oznaczeń itd.) lub inicjowanie takich przedsięwzięć, reprezentowanie szlaku podczas imprez targowych, konferencji itd. Do jego zadań mogą także dodatkowo należeć: organizowanie regularnych lub jednorazowych eventów związanych z tematem szlaku, inicjowanie, współtworzenie i koordynacja pakietów usług turystycznych odnoszących się do szlaku jako całości lub związanych z jego poszczególnymi obiektami czy odcinkami, albo pośrednictwo w świadczeniu takich usług (jak np. pośrednictwo w usługach przewodnickich czy noclegowych), przyjmowanie skarg i wniosków w związku z funkcjonowaniem szlaku i działanie w kierunku eliminowania mankamentów oraz wiele innych²⁹.

- **Kryterium faktycznej dostępności:** ma ono dotyczyć wszystkich lub prawie wszystkich obiektów szlaku i zapewnić w ten sposób korzystającym z jego oferty faktyczną możliwość zwiedzenia wybranych przez nich atrakcji szlaku, zgodnie z jego deklarowaną ofertą. To właśnie kryterium należy uważać za szczególnie ważny sprawdzian faktycznego funkcjonowania szlaku jako pełnej oferty tego rodzaju. Przyczyną wprowadzenia tego postulatu i przypisania mu tak szczególnej wagi jest fakt, że w polskich warunkach najczęściej właśnie zaniedbywanie udostępniania obiektu turystom, mylna czy też nieaktualna informacja na temat godzin otwarcia oraz brak możliwości natychmiastowej interwencji na miejscu w sprawie otwarcia obiektów stanowią powody niezadowolenia zwiedzających z oferty szlaków, a także niewielkiego stopnia wykorzystania tej oferty przez organizatorów turystyki zbiorowej. Omawiany warunek dostępności nie posiada jednak charakteru absolutnego – nie chodzi w nim o faktyczne stałe czy całodzienne otwarcie każdego obiektu. W wypadku obiektów mniejszych lub rzadziej odwiedzanych wystarczy fakt zapewnienia możliwości ich udostępnienia na życzenie turystów codziennie lub niemal codziennie w wyznaczonych godzinach,

---

²⁹ Uszczegółowienie zadań koordynatora szlaku może się dokonać każdorazowo w oparciu o konkretne założenia strategiczne na etapie tworzenia lub modyfikacji danego systemu. Jako uniwersalna podstawa dla opracowania zakresu zadań koordynatora szlaku turystycznego może służyć wspomniana powyżej koncepcja szlaku jako produktu turystycznego, przedstawiona przez A. Stasiaka [2006, s. 22–29]. Autor wymienia w niej nawet poszczególne zadania „producenta” (produktu „szlak”) lub „gospodarza” szlaku w zakresie organizacji i zarządzania systemem [s. 28].

na przykład w postaci „klucza na telefon” – również jeśli miałyby się to wiązać z koniecznością dodatkowego opłacenia za tę usługę personelu opiekującego się obiektem przez samych turystów, jednakże według ustalonego cennika. Jasno ustalone zasady udostępniania mniejszych lub położonych z dala od miejskich ośrodków obiektów (jak np. zabytkowych kościołów, małych wiejskich muzeów, licznych cennych budowli bez stałej opieki na miejscu) pozwolą zredukować częste na polskiej prowincji przypadki traktowania turystów jak intruzów, lub też żądania od nich samowolnie ustalanych opłat, na które nie są oni przygotowani.

Systemy nie spełniające jednego lub kilku spośród opisanych kryteriów, jednak oznaczone w terenie albo w systemach elektronicznej nawigacji choćby w sposób niepełny i funkcjonujące jako wspólna oferta wielu obiektów pod jednolitą marką, mogą zostać określone mianem **realnych szlaków turystyczno-kulturowych**³⁰. Takie określenie w stosunku do systemu proponujemy używać wówczas, gdy szlak spełnia **1.** następujące podstawowe kryteria (a) szlak jako całość stanowi stałą, a nie jednorazową ofertę turystyczną w formie trasy o jasno wyodrębnionym temacie, (b) władze lokalne miejscowości lub zarządcy przynajmniej znacznej większości obiektów, opisanych jako należące do szlaku akceptują swoją przynależność do niego, (c) system posiada odrębne logo lub inny rodzaj symbolu, który go jednoznacznie identyfikuje, a ponadto własne informacje szlaku zawierają przynajmniej (d) opis szlaku i jego atrakcji, przynajmniej częściowo zgodny z deklarowaną tematyką, (e) dokładnie podany (choć niekoniecznie już konsekwentnie oznaczony „in situ”) jest przebieg trasy (lub tylko trasy głównej), (f) istnieje oferta wycieczek na tej trasie, przez co należy rozumieć opublikowaną w ramach informacji o szlaku lub osobno przedstawioną albo wskazaną przez jego koordynatora propozycję przynajmniej jednej tematycznej wycieczki, odpowiadającą jego przebiegowi³¹ oraz **2.** spełnia przynajmniej w części niektóre z kryteriów wskazanych jako kryteria szlaku materialnego³². Znaczna ilość aktualnie istniejących polskich szlaków turystyczno-kulturowych o zasięgu krajowym a nawet międzynarodowym, jak również duża liczba szlaków regionalnych lub tras lokalnych należy właśnie do tak opisanej grupy.

Inne istniejące oferty turystyczno-kulturowe w formie wypraw po szlakach tematycznych lub regionalnych, funkcjonujące jedynie w postaci publikacji typu przewodnikowego lub powtarzalnych ofert biur podróży, nie spełniające zatem nawet kryteriów szlaku realnego, proponujemy nazywać **wirtualnymi szlakami turystyczno-kulturowymi**.

³⁰ Ten termin będzie używany w dalszym ciągu niniejszego opracowania dla odróżnienia tej grupy systemów od szlaków materialnych i wirtualnych. W odniesieniu do systemów będących przedmiotem oceny w kolejnych częściach tej pracy ostateczna klasyfikacja zostanie ustalona na podstawie analizy potencjału w rozdziale 3.

³¹ Przyjęcie tego warunku umożliwi w przypadku licznych polskich szlaków nie oznaczonych w terenie odróżnienie systemów czysto wirtualnych od realnych, faktycznie w zauważalnym stopniu sterujących potokiem turystów.

³² Bardziej szczegółowo stopień spełnienia tych kryteriów (wyrażony w punktacji wynikającej z zastosowania metody analizy potencjału szlaku) zostanie przedstawiony w rozdziale 2.10.1.

Z punktu widzenia faktycznie spełnianych funkcji w stosunku do całości zjawiska ruchu turystycznego, można także określić dodatkowo poszczególne wyodrębnione grupy systemów w sposób następujący:

- szlaki czysto wirtualne można określić także mianem „systemów tematyzujących”, spełniają one bowiem jedynie zadanie tematyzacji kulturowo-turystycznej obszaru (jeśli są to publikacje typu przewodnikowego) lub są niesamodzielnym elementem odrębnej oferty (na przykład komercyjnej propozycji touroperatora),
- szlaki realne mogą być nazywane także „systemami sterującymi”, posiadając bowiem niektóre cechy produktu turystycznego kierują one fizycznie potokiem turystów na danym obszarze, lub przynajmniej wyznaczają w terenie trasy dla potencjalnej penetracji turystycznej regionu,
- szlaki materialne to „systemy komercjalizujące” turystykę w zakresie konkretnego tematu i obszaru, stanowiąc bowiem rzeczywiste i dojrzałe produkty tworzą i dystrybuują proste i złożone usługi turystyczne lub przynajmniej pośredniczą w ich sprzedaży.

Istnienie takiego podziału szlaków, powszechnie stosowanego i znanego szerokim kręgom turystów, najlepiej także (w przyszłości) opartego na oficjalnej weryfikacji i certyfikacji, może mieć liczne pozytywne skutki dla turystyki, zwłaszcza turystyki kulturowej.

Po pierwsze, wprowadzi on jasno określone standardy dla samych szlaków i umożliwi wyodrębnienie wśród nich szlaków materialnych jako produktów turystycznych wystarczająco rozwiniętych pod kątem faktycznej obecności oczekiwanych przez turystę standardów. To zaś ułatwi temu ostatniemu orientację przy dokonywaniu wyboru celu i trasy wycieczki. Decydując się na szlak materialny będzie on wiedział, gdzie zasięgnąć informacji na temat dostępności poszczególnych atrakcji, będzie miał także pewność, że zdobędzie aktualny materiał informacyjny o całym szlaku oraz że w trakcie pobytu na szlaku bez problemów odnajdzie miejsca, które chce zwiedzić, będzie mógł także w przypadku braku możliwości zwiedzenia trudniej dostępnych obiektów uzyskać wsparcie ze strony koordynatora systemu. W przypadku niektórych szlaków materialnych za pośrednictwem koordynatora turysta będzie mógł także skorzystać z przygotowanego pakietu, obejmującego moduły, które go interesują (np. noclegi w wybranych miejscowościach, usługi przewodnickie, wypożyczenie roweru, bilety na udział w tematycznym „evencie” itd.). Poprzez spełnienie standardów szlaku materialnego (które stanowić będą pewien rodzaj gwarancji jakości produktu) wielu turystów zostanie dodatkowo zmotywowanych do skorzystania z oferty tych szlaków. Z kolei wybierając się na szlak realny, tym bardziej zaś korzystając z oferty o charakterze wirtualnym turysta będzie świadomy, że dużą część z tych usług będzie musiał zorganizować sobie sam.

Po drugie, konsekwentne stosowanie proponowanej klasyfikacji (w miarę możliwości połączone z wprowadzeniem certyfikacji szlaków) może przyczynić się do znacznego zwiększenia aktywności aktualnie już działających koordynatorów szlaków a także do wy-

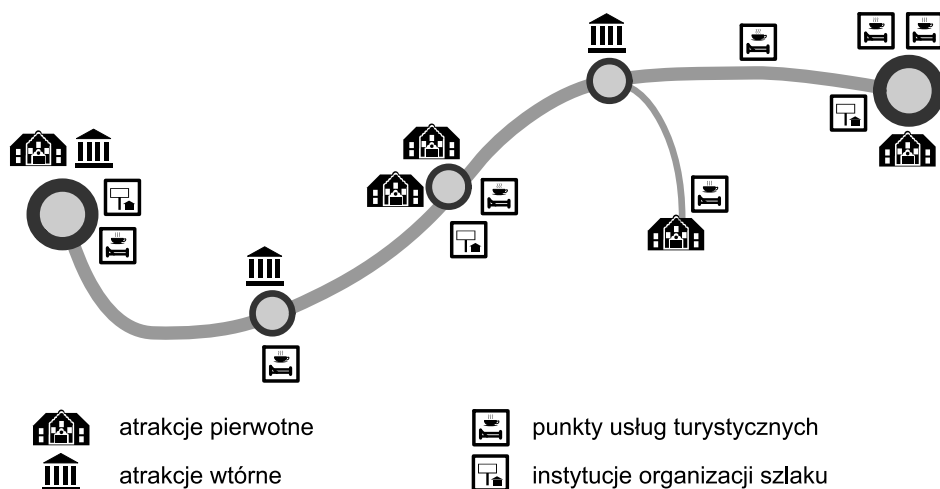
znaczenia lub powołania koordynatorów dla wielu spośród pozostałych polskich szlaków. To z kolei z czasem podniesie zakres ich usług oraz poziom ich codziennego funkcjonowania. Przykładowo dzięki wewnętrznemu monitoringowi szlaku przez aktywnych koordynatorów może zostać w krótkim czasie poprawiona faktyczna dostępność poszczególnych obiektów, zwiększy się także dbałość o stałą aktualizację informacji.

Po trzecie, dzięki wprowadzeniu nowego produktu markowego, jakim będzie turystyczny szlak materialny, istnieje szansa na pojawienie się pozytywnie rozumianej rywalizacji między kierującymi funkcjonowaniem systemów realnych i niektórych wirtualnych. Część z odpowiedzialnych za te systemy zacznie bowiem podejmować działania w celu osiągnięcia statusu szlaku materialnego – czyli rozwiniętego produktu – zatem nie tylko posiadającego ciekawy temat i obejmującego cenne obiekty, lecz także odpowiadającego wymienionym powyżej potrzebom turystów, a tym samym mogącego przyciągnąć większą ilość zainteresowanych i odnieść sukces na rynku ofert turystycznych. Rywalizacja systemów zwiedzania może doprowadzić do poprawy w zakresie wachlarza i jakości usług, oferowanych przez koordynatorów poszczególnych szlaków, może także przynieść korzystne efekty w odniesieniu do samej organizacji szlaku i sprawnej komunikacji z konsumentami. Waga tego argumentu wynika z ekonomicznego (a zatem funkcjonalnego) spojrzenia na szlaki turystyczne: należy je wszak traktować jako produkty turystyczne, te zaś muszą mieć zarówno swój profil, jak i swoją jakość. Inaczej ich oferta nie będzie się dobrze sprzedawała i nie będzie w stanie konkurować z mniej wartościowymi ofertami spędzania czasu wolnego.

Po czwarte, wprowadzenie standardów i rozwój jednolitego systemu koordynacji szlaków materialnych, pośredniczącej dodatkowo liczne usługi turystyczne, spowoduje większe zainteresowanie szlakami turystycznymi wśród polskich i zagranicznych touroperatorów. Uzyskają oni w nowych i aktywnych koordynatorach szlaków konkretnych partnerów, do których będą mogli się zwracać i dokonywać za ich pośrednictwem zakupu poszczególnych usług (i całych ich pakietów) na rzecz organizowanych przez siebie grup turystycznych. Oznacza to znaczne ułatwienie w funkcjonowaniu turystyki zorganizowanej na szlaku i może pociągnąć za sobą wzrost ilości ofert grupowych, proponujących wyprawy daną trasą. Jednocześnie tworzone w ramach szlaku lub jego poszczególnych miejscowości lokalne lub tematyczne pakiety turystyczne (zespoły usług stanowiące autonomiczne produkty) będą miały większe szanse popularyzacji, jeśli będą wykorzystywać szerzej znaną markę samego szlaku.

Po piąte, modyfikacja istniejących szlaków tematycznych do postaci dobrze zorganizowanych produktów turystycznych, a także utworzenie nowych produktów właśnie w postaci szlaków materialnych przyspieszy wspomniany powyżej jako jeden z pożądaných efektów tworzenia szlaków proces deglomeracji ruchu turystycznego, z jednej strony rozprzeczający aktywność turystyczną na nowe destynacje, z drugiej przynoszący korzyści gospodarcze w poszczególnych miejscowościach i regionach.

Dla lepszej orientacji projektujących i wyznaczających nowe szlaki turystyczno-kulturowe należy jeszcze uzupełnić podany podział o wewnętrzną klasyfikację koniecznych komponentów w ramach w pełni rozwiniętego turystyczno-kulturowego szlaku materialnego. Cytowana już publikacja na temat szlaków kulturowych opisuje m.in. cztery grupy ich istotnych komponentów: 1. atrakcje pierwotnie nie stworzone dla celów turystycznych; zatem obiekty oryginalne, stanowiące właściwe nośniki wartości kulturowych (zamki, świątynie, zabytkowe centra miast, dawne obiekty techniki itd.), 2. atrakcje stworzone dla celów turystycznych (muzea, eventy, parki tematyczne itd.), 3. miejsca usług dla turystów (obiekty noclegowe, restauracje, sklepy z pamiątkami, wypożyczalnie samochodów i rowerów, amfiteatry itd.) oraz 4. instytucje, organizacje i stowarzyszenia, powołane dla celów obsługi szlaku lub wykonujące tę działalność obok innych swoich czynności [Puczko, Ratz 2007, s. 133]. Warto przy tym wskazać zwłaszcza na fakt, że obiekty wymienione w punkcie „3” są przez autorów traktowane jako integralny komponent szlaków. W polskiej rzeczywistości bardzo często ten aspekt funkcjonowania linearnych systemów penetracji turystycznej jest niedoceniany: liczne szlaki są projektowane i wyznaczane bez uwzględnienia tego komponentu, niemal zawsze zaś usługodawcy z sektora infrastruktury turystycznej nie są włączani w codzienną działalność (i w ogólną ofertę) szlaków, co w konsekwencji utrudnia ich funkcjonowanie jako systemów rozwiniętych (materialnych) i znacznie ogranicza akceptację i wykorzystanie ich oferty przez organizatorów turystyki, zwłaszcza zaś indywidualnych turystów. Uproszczony model wzorcowy materialnego szlaku turystyczno-kulturowego, uwzględniający wymienione cztery grupy obiektów, został przedstawiony w polskiej literaturze przez autora niniejszego opracowania [Mikos v. Rohrscheidt 2009b, s. 391] w postaci schematu ukazanego na **rycinie 8**.

Ryc. 8. Komponenty szlaku turystyczno-kulturowego: atrakcje, usługi, instytucje

Źródło: Mikos v. Rohrscheidt, 2009b, s. 390.

Powszechne zastosowanie wypracowanego przez teoretyków turystyki i przedstawionego tutaj w zmodyfikowanej postaci podziału poprzez oznaczanie szlaków w ich dokumentacji oraz przynajmniej częściowo w terenie („in situ”) i w publikacjach skierowanych do użytkowników jako materialnych, realnych lub (tylko) wirtualnych, umożliwiłoby pełniejszą orientację organizatorów wycieczek i turystów indywidualnych w odniesieniu do wszystkich istotnych cech danego szlaku, i tym samym wspomagałoby ich racjonalne wykorzystanie, zapewne także zwiększyłoby stopniowo popularność tych systemów wśród potencjalnych konsumentów. Niemniej trzeba nadmienić, że w praktyce mogą istnieć odstępstwa od ustalonych powyżej kryteriów, które powinny być uwzględnione w ocenie szlaku proporcjonalnie do ich wagi i konsekwencji dla jego funkcjonowania. Powodowane one bywają już to niepowtarzalną sytuacją miejscową (np. szlak oznaczony jako pieszy na jednym lub kilku odcinkach jest do pokonania tylko za pomocą przeprawy wodnej, szlak kolejowy jest kontynuowany za pomocą połączenia kołowego), już to zmianami w przebiegu granic politycznych i administracyjnych (szlak regionalny przez nowe wytyczenie granic albo modyfikację jego przebiegu staje się szlakiem transgranicznym, inny szlak regionalny przebiega na terenie dwóch regionów administracyjnych), wreszcie nierównomiernym stopniem zorganizowania szlaku (w jednym regionie doprowadzonym do statusu materialnego, w innym zaledwie wirtualnym). Znaczące różnice tego rodzaju w poszczególnych przypadkach mogą utrudnić ostateczną klasyfikację szlaków, a w konsekwencji także praktyczne wykorzystanie ich oferty przez touroperatorów i samych turystów. Przy zastosowaniu modelu oceny potencjału szlaków, opracowanego na użytek niniejszej pracy znaczne różnice pomiędzy poszczególnymi odcinkami szlaku mogą prowadzić do obniżenia rangi całego systemu w odniesieniu do sprawdzanego kryterium.

Na terenie polskiej literatury popularnej zauważa się w ostatnim okresie przynajmniej załączkowe wykorzystanie różnorodnych klasyfikacji dla ułatwienia podróżowania szlakami turystycznymi. Spośród opublikowanych w ubiegłych latach w polskojęzycznej literaturze opracowań warto przytoczyć jako przykład zestawienie zawarte w obszernej publikacji dotyczącej polskich szlaków autorstwa Izabeli oraz Roberta Szewczyków. Proponują oni najpierw (i realizują w swojej prezentacji) obligatoryjne stosowanie w opisie szlaków informacji odnośnie ich długości i czasu zwiedzania, dostępności w różnych porach roku oraz środków transportu, zalecanych przy poruszaniu się nimi. Następnie dokonują podziału ważniejszych szlaków turystycznych z zastosowaniem kryterium tematycznego, wskazując następujące ich kategorie: 1. szlaki historyczne i archeologiczne, 2. etnograficzne i kulturowe, 3. architektury i przemysłu, 4. biograficzne, 5. wodne, 6. górskie i 7. przyrodnicze [Szewczykowie 2008, s. 6–7]. Taki podział wydaje się subiektywny i nieostry (co autorzy zresztą przyznają), zaś pojęcie interesującego nas w ramach niniejszego opracowania szlaku kulturowego jest w nim zawężone do ofert obejmujących faktycznie jedynie szlaki literackie oraz związane

z dziełami sztuki, rękodzieła lub rzemiosła [s. 5,6], gdy jednocześnie szlaki o tematyce np. historycznej, architektonicznej, technicznej lub industrialnej zaliczone zostały do osobnych kategorii. Abstrahując od niejasnych często kryteriów podziału (czy np. szlaki historyczne nie należą do kulturowych, a górskie do przyrodniczych?) wprowadzenie w takiej klasyfikacji w ramach tej i innych publikacji o charakterze popularnym ściślejszych kryteriów podziału polskich szlaków stanowiłoby dla potencjalnego turysty znaczne ułatwienie orientacji w ich ofercie – uwzględnia bowiem ich zróżnicowanie, grupuje je tematycznie oraz umożliwia uzyskanie pewnej podstawowej wiedzy o ich charakterze i sposobie ich zwiedzania. Stanowi ono zatem krok we właściwym kierunku, niosący za sobą realne korzyści dla ostatecznego konsumenta.

Jako produkty wzorcowe dla postulowanego kierunku rozbudowy polskich szlaków turystyczno-kulturowych do statusu szlaków materialnych mogą posłużyć wymienione poniżej systemy funkcjonujące poza granicami naszego kraju, które w całości lub niemal w całości spełniają wyartykułowane powyżej kryteria:

- **Szlak Kultury Przemysłowej Zagłębia Ruhry** (Niemcy), regionalny szlak kultury industrialnej, koordynowany przez Regionalverband Ruhr (Essen), tematyzowany za pomocą licznych publikacji naukowych oraz niezliczonych przewodników obszarowych i tematycznych [m.in. *Route...Industriekultur*, www 2009; *Atlas der Industriekultur*, 2005; *Entdeckerpass*, 2009; *RuhrTour* 2009],
- **Szlaki Dziedzictwa Andaluzji** (Hiszpania), Wielki Szlak Kulturowy Rady Europy (1997), to w istocie zespół regionalnych szlaków dziedzictwa kultury materialnej i niematerialnej, koordynowany przez fundację (Fundación El legado andalusí), tematyzowany za pomocą własnego czasopisma popularnonaukowego [*El Legado andalusi*, www 2009; *El legado...sociedad* 2001–2009],
- **Route 66** (USA), historyczny transkontynentalny szlak komunikacyjny, łączący Chicago i Los Angeles, koordynowany przez stowarzyszenie National Historic Route 66 Federation, tematyzowany za pomocą przewodników, portali internetowych, szczegółowych opracowań odcinków w poszczególnych stanach [*Route 66 Magazine*; *Route 66*, www 2009; Moore-Cunningham 2003, Knowles 2008],
- **Szlak Opactw Normandii** (Francja), regionalny szlak kulturowo-religijny i (romańskiej) kultury architektonicznej, koordynowany przez Stowarzyszenie Abbayes Normandes Route Historique w Bihorel, tematyzowany za pomocą przewodników i oficjalnych stron internetowych [*Abbayes...Guide* 2009; *Abbayes*, www 2009]. Szlak oznaczony jest za pomocą systemów nawigacyjnych, brak pełnego systemu oznaczeń fizycznych na drogach,
- **Szlak Nibelungów-Zygfrйда** (Niemcy), regionalny szlak kulturowo-literacki, przebiegający od Wormacji do Würzburga, koordynowany przez Arbeitsgeme-

inschaft Nibelungen-Siegfried-Straße w Lindenfels, tematyzowany przez przewodniki i portal internetowy [Nibelungen Siegfried Strasse 2006; Nibelungen, www 2009].

1.6. Inne istotne postulaty odnoszące się do konstrukcji ofert szlaków turystyczno-kulturowych

---

W szeregu opracowań o charakterze naukowym, opublikowanych w ostatnich latach i odnoszących się do szlaków turystycznych, znalazły się liczne postulaty dotyczące pożądanых kierunków ich rozwijania, formułowane na podstawie analiz ruchu turystycznego oraz studiów konkretnych przypadków funkcjonujących produktów tego rodzaju. Te z nich, które z racji swojego przedmiotu odnoszą się do szlaków turystyczno-kulturowych (a w szczególności do wszystkich szlaków tematycznych), zostały zestawione poniżej:

- Szlaki (podobnie jak inne oferty turystyki kulturowej) powinny być konstruowane z uwzględnieniem rzeczywistego potencjału kulturowego. Strategie ich budowania muszą opierać się na rzetelnej wiedzy o dziedzictwie kulturowym obszarów, przez które mają przebiegać i na jego krytycznej ocenie, powinny uwzględniać wyrazy tradycji kulturowej, być zakorzenione w historii danego obszaru i brać pod uwagę jego współczesne życie kulturalne [Bianchini 1999, s. 88]. Tak opisane wymagania określimy jako **postulat reprezentatywności kulturowej**.
- Na etapie konstrukcji oferty szlaku tematycznego istotne jest wyraźne określenie jego tematyki i konsekwentne stosowanie jej w nazewnictwie oraz oparcie się na niej w pozostałych elementach identyfikujących dany system (jak logo szlaku, przewodniki i albumy itd.). Temat szlaku powinien być sformułowany jednocześnie na tyle szeroko, aby mógł koncentrować zainteresowanie dużej grupy potencjalnych turystów i na tyle szczegółowo, by jednoznacznie identyfikował i wyróżniał szlak spośród innych podobnych propozycji [Puczko, Ratz, 2007, s. 138]. Nazwa szlaku powinna być uzasadniona faktyczną obecnością na wyznaczonej trasie danego typu obiektów dziedzictwa kulturowego, wydarzeniami historycznymi, przebiegiem biografii bohatera szlaku albo innymi walorami kulturowymi, odnoszącymi się do jego deklarowanej tematyki [Steinecke 2007, s. 34]. To wymaganie (uwzględnione również w ramach kryteriów szlaku materialnego) można określić nazwą **postulatu uzasadnionej tematykacji szlaku**.
- Duża liczba szlaków turystycznych posiada znaczną długość, przez co ich potencjalny użytkownik rzadko ma szansę doświadczyć uczucia zaspokojenia przez zwiedzenie całej trasy [Becker, Steinecke 1997, s. 107]. Między innymi z tego powodu jedną z głównych idei wynikających z weryfikacji funkcjonujących linearnych systemów penetracji rekreacyjnej jest projektowanie szlaków krótszych

[Styperek 2002, s. 57]. W przypadku szlaków turystyczno-kulturowych mogą to być właśnie szlaki o zasięgu regionalnym lub regionalnym-transgranicznym, przy czym odległość pomiędzy poszczególnymi obiektami powinna umożliwić zwiedzenie przynajmniej kilku z nich w ciągu jednego dnia i wykluczyć sytuację, kiedy przejazd pomiędzy nimi stanowi przeważającą część czasu spędzane-go przez turystów w przestrzeni szlaku. Oferta szlaku o skali regionalnej skłania z jednej strony do podjęcia podróży z przynajmniej jednym lub kilkoma noclegami (co wytwarzając popyt na odpowiednie usługi noclegowe i gastronomiczne posiada kapitalne znaczenie dla efektu finansowego szlaku jako produktu i poszczególnych jego oferentów), z drugiej uwarunkowany ograniczoną przestrzenią i ilością obiektów krótszy czas zwiedzania nie zniechęca większości potencjalnych konsumentów do podjęcia tematycznej wyprawy po szlaku. To wymaganie można określić nazwą **postulatu zwartości szlaków**.

- W skład poszczególnych szlaków tematycznych wchodzi często zbyt wiele obiektów tego samego rodzaju. W przypadku niektórych z nich (jak np. zabytków architektury) nie ma to negatywnego wpływu na jakość ich oferty, jako że w odniesieniu do nich nawet niewielkie niuanse w koncepcji, technologiach i konkretnych zastosowanych rozwiązaniach mogą być przedmiotem zainteresowania przygotowanych i odpowiednio prowadzonych turystów. Jednak w odniesieniu do obiektów takich jak browary, winnice, parki i ogrody zoologiczne wystarczy odwiedzić dwa lub trzy takie miejsca, by wartość przeżycia u turysty ulegała z każdym kolejnym znaczącej redukcji, aż do efektu czystego zmęczenia i zniechęcenia [Becker, Steinecke 1997, s. 108]. Na etapie prac konstrukcyjnych nowych szlaków – lub podczas weryfikacji oferty już istniejących – pożądane jest więc dokonanie selekcji obiektów także pod tym kątem. Szlak turystyczno-kulturowy nie może funkcjonować jako proste linearne połączenie obiektów, znajdujących się w odpowiedniej kategorii regionalnego lub krajowego rejestru zabytków, lecz musi być traktowany także jako produkt turystyczny i jako taki stosować się do racjonalnych zasad konstrukcji atrakcyjnego produktu. Wyartykułowane tu wymaganie określimy jako **postulat różnorodności obiektów szlaku**.
- Istniejąca aktualnie w skali kontynentu europejskiego znaczna ilość szlaków tematycznych powoduje wśród potencjalnych turystów swoistą inflację tego typu ofert – żeby spełnić ich oczekiwania, nowy szlak musi wyróżniać się rzadką tematyką lub inteligentną koncepcją [Becker, Steinecke 1997, s. 108]. Tak wyartykułowaną potrzebę określimy jako **postulat unikalności oferty**.
- Obok koniecznych dla kulturowej tematyzacji szlaku atrakcji autentycznych (czyli obiektów o charakterze pierwotnym, o potwierdzonym przez fachowców znaczeniu kulturowym lub historycznym, stanowiących podstawę do konstrukcji szlaku

turystyczno-kulturowego), mogą i powinny powstawać obiekty wtórne (jak zbiory muzealne, wystawy, galerie i inne), oraz obiekty wykreowane dla potrzeb turystyki (jak parki tematyczne, centra turystyczne w ramach szlaków z ofertą turystyczną). Ich zadaniem jest m.in. podniesienie efektywności przekazu tematyki szlaku (np. przez wystawy i prezentacje multimedialne, poglądowe interaktywne modele obszarów lub obiektów), albo odegranie roli „mostów tematycznych” (obiektów łącznikowych) w sytuacji zbyt dużych odległości pomiędzy znaczącymi obiektami oryginalnymi, powodujących efekt znużenia długim przejazdem [Puczek, Ratz 2007, s. 138]. Obiekty wtórne i wykreowane nie powinny jednak przeważać ilościowo nad obiektami autentycznymi w strukturze szlaku, gdyż zachwianie tej proporcji grozi utratą jego autentyczności kulturowej, wpływającej w opinii znacznej grupy turystów kulturowych na atrakcyjność szlaków. Jest to **postulat równowagi typów i funkcji obiektów**.

- Propozycje podróży szlakami mogą być uzupełniane przez eventy tematyczne, posiadające znaczne walory „przeżyciowe” i tym samym odpowiadające zapotrzebowaniu rosnącej grupy współczesnych turystów [Becker, Steinecke 1997, s. 19; Mikos v. Rohrscheidt 2009b, s. 392–393]. Może się to dokonać na drodze integracji szlaku z odpowiadającym mu tematycznie eventem o znacznej skali (np. doroczną rekonstrukcją wydarzeń historycznych, jak inscenizacja bitwy pod Grunwaldem, wielodniową imprezą o tematyce archeologicznej, jak Festyn Archeologiczny w Biskupinie, czy też festiwalem muzyki etnicznej, jak impreza w Sanoku), albo przez organizację serii własnych eventów w ramach szlaku, wyznaczających punkty kulminacyjne jego zwiedzania w konkretnych dniach. W tym pierwszym przypadku podróż szlakiem może zostać przez miłośników imprez żywej historii lub kulturalnych wykorzystana jako dodatkowa okazja do przeżycia tych eventów w szerszym kontekście tematycznym, i tym samym wielokrotnie efekt wakacyjnej przygody. Z kolei w sytuacji organizowania własnych regularnych eventów i „mikroeventów na zamówienie”³³ grup turystów, szlak uzyskuje dodatkowe atrakcje, ożywiające program jego zwiedzania i przyciągające nowe grupy turystów [Hey 1993, s. 224]. W ramach projektów strategicznych, wymagających nakładu pracy znacznej grupy osób i inwestycji znacznie większych środków na promocję, można także rozważyć wprowadzenie jako cyklicznego

---

³³ Pojęcie mikroeventu, wprowadzone na podstawie istniejących usług wchodzących w skład produktu licznych szlaków turystycznych i innych form turystyki kulturowej, oznacza tu krótką (trwającą od około dziesięciu minut do półtorej godziny) imprezę dla turystów, organizowaną na zamówienie grupowe, albo pozostającą w zwykłej ofercie zwiedzania obiektu, mającą związek z tematem szlaku lub jego historią albo charakterem jego poszczególnych obiektów. Przykładem mikroeventu może być krótki występ artystyczny w ramach posiłku grupy w restauracji albo inscenizacja sceny historycznej lub pokaz fragmentu procesu wytwarzania określonego produktu albo funkcjonowania urządzenia w ramach zwiedzania obiektu.

eventu regularnych dłuższych inscenizacji historycznych podróży wzdłuż szlaku lub jego znacznego fragmentu, o ile zgodne są one z jego tematyką (np. podróże władców, translacje relikwii świętych, wyprawy wojenne i wjazdy triumfalne) [Mikos v. Rohrscheidt 2009b, s. 393]. Mogłyby one stanowić doroczny punkt kulminacyjny w funkcjonowaniu szlaku i zapewnić mu większą popularność. Tak opisany dezyderat określimy nazwą **postulatu eventyzacji szlaków turystyczno-kulturowych**.

- Znaczna większość istniejących szlaków turystyczno-kulturowych sprzyja intensyfikacji turystyki samochodowej. Jest to sprzeczne z postulatami turystyki ekologicznej i tzw. „miękkiej” albo „łagodnej” koncepcji turystyki [Alejziak 2000, s. 212 i 218; Gaworecki 2003, s. 416–417]. Dodatkowo zwiedzanie niektórych szlaków regionalnych, łączących zgodnie z koncepcyjnymi zamierzeniami walory krajobrazu i dziedzictwa kulturowego, wyłącznie za pomocą autokaru lub samochodu, redukuje ich atrakcyjność dla turysty. Dlatego konieczne wydaje się opracowywanie jak najliczniejszych wariantów tras rowerowych, pieszych, wodnych, kolejowych i innych alternatywnych w ramach oferty szlaków. To oczekiwanie określimy jako **postulat alternatywnych sposobów zwiedzania** (lub w węższym znaczeniu jako postulat ekologizacji szlaków).
- Większość polskich szlaków turystycznych, w tym tematycznych, wciąż jeszcze nie stanowi spójnej, unikalnej i koordynowanej propozycji sprzedaży w rozumieniu nowoczesnego produktu turystycznego [Stasiak 2006, s. 34]. Dla osiągnięcia sukcesu na rynku turystycznym konieczne jest zespalanie pojedynczych usług w ramach wspólnej oferty, tworzonej w partnerskiej współpracy lokalnych organizacji, instytucji i firm oraz innych podmiotów [s. 35] i wspólnie skierowanej do potencjalnego odbiorcy a także promowanej w ramach wspólnej marki szlaku. Wymaganie, ujęte w ramach kryteriów szlaku materialnego, można określić jako **postulat koordynacji usług**.
- Oferta polskich szlaków ograniczona jest najczęściej do podstawowych usług, związanych z najważniejszymi atrakcjami i głównym tematem szlaku. Potrzebne jest „obudowanie” tego produktu rzeczywistego usługami towarzyszącymi, dodatkowymi atrakcjami i ofertami, które powiększą atrakcyjność szlaku i skłonią turystów do dłuższego pobytu lub ponownego skorzystania z oferty jego zwiedzania [Stasiak, 2006, s. 34]. Powyższy dezyderat możemy zdefiniować jako **postulat rozwijania usług uzupełniających**.
- Szlaki funkcjonujące w Polsce, podobnie jak zaliczane do nich instytucje kultury, ukierunkowują swoje usługi i propozycje w znacznej większości na turystę zorganizowanego. W przypadkach wielu szlaków i zaliczanych do nich miejscowości nie tylko brak specjalnych ofert dla turysty indywidualnego (jak np. pakie-

tów turystycznych), ale niektóre obiekty (szczególnie mniejsze obiekty sakralne) nie są takim zwiedzającym w ogóle udostępniane [Mikos v. Rohrscheidt 2009b, s. 400]. Tymczasem stałe powiększanie się odsetka „swobodnych i niezależnych podróżników”, podróżujących indywidualnie [Urry 2009, s. 179] powoduje już od szeregu lat reakcję oferentów w postaci tworzenia dla nich specjalnych modułów w ramach produktów turystycznych: przede wszystkim właśnie pakietów lokalnych. Ta wymiana proporcji turystów zorganizowanych i indywidualnych oraz związana z nią konieczność zindywidualizowania usług nie ominie z pewnością Polski. Warto więc, aby organizatorzy i koordynatorzy szlaków turystyczno-kulturowych uwzględnili ją w swoich działaniach koncepcyjnych i w konstrukcji konkretnych ofert. Tak wyartykułowaną sugestią zdefiniujemy tutaj jako **postulat indywidualizacji oferty szlaków**.

- Szlaki turystyczne powinny w ramach autopromocji jak najszerszej wykorzystywać nowoczesne narzędzia, w szczególności Internet. Współcześni touroperatorzy coraz częściej nie ograniczają się do oficjalnych informatorów obszarów turystycznych oraz informacji otrzymywanych na targach branżowych, lecz na własną rękę poszukują interesujących gotowych programów dla organizowanych przez siebie grupowych wycieczek. Dobrze zorganizowane szlaki stanowią często takie właśnie gotowe oferty. Z kolei turyści indywidualni w krajach rozwiniętych, planujący swoje coroczne wakacje, a coraz częściej także dodatkowe krótsze wyjazdy weekendowe, sięgają po Internet jako podstawowe źródło informacji i z jego pośrednictwem zamawiają nawet pojedyncze usługi i pakiety turystyczne. Dlatego w ostatnich latach jako jedno z ważniejszych zadań dla organizatorów i/lub koordynatorów szlaków postulowane jest tworzenie, utrzymywanie i stałe aktualizowanie atrakcyjnych portali internetowych szlaku, zawierających możliwie największą ilość przydatnych informacji i interaktywne narzędzia do bezpośredniego rezerwowania poszczególnych usług [Stasiak 2006, s. 28; Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 401], co zresztą odnosi się do wszystkich nowoczesnych produktów turystycznych [Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2005, s. 229–231]. To wymaganie nazwiemy **postulatem nowoczesnej promocji**.
- W wielu przypadkach po utworzeniu szlaku i publikacji materiału informacyjnego lub promocyjnego aktywność koncepcyjna, promocyjna, a nawet koordynacyjna jego twórców wyczerpuje się, przez co bardzo szybko oferta popada w zapomnienie i nie jest wykorzystywana [Stasiak 2006, s. 27; Gotowt-Jeziorska 2007, s. 118]. Dlatego istotna jest z jednej strony koordynacja i trwałe utrzymywanie gotowości usług turystycznych w ramach deklarowanej oferty szlaku [Steinecke 2007, s. 34], z drugiej podejmowanie regularnych wysiłków w celu promocji systemu. Tę sugestię można określić jako **postulat trwałości i aktualizacji oferty szlaku**.

Wydaje się koniecznym, aby szczegółowe badanie potencjału szlaków turystyczno-kulturowych brało pod uwagę wyżej wymienione postulaty, artykułowane przez specjalistów na podstawie ich badań. W ramach opracowanej na użytek niniejszej pracy i przedstawionej w kolejnym rozdziale metody oceny potencjału turystycznego tych systemów zostaną one uwzględnione w poszczególnych zakresach formularza waloryzacyjnego.

2. METODA OCENY POTENCJAŁU REGIONALNYCH TEMATYCZNYCH SZLAKÓW TURYSTYCZNO-KULTUROWYCH

2.1. Potrzeba i cele oceny potencjału polskich szlaków turystyczno-kulturowych

---

Jak już stwierdzono, szlaki o charakterze tematycznym stanowią ważny element oferty turystyki kulturowej i funkcjonują w ramach licznych jej form i segmentów. Wyznaczone w odniesieniu do historycznego lub (rozumianego w szerokim ujęciu) kulturowego tematu wiodącego, stanowią one inny rodzaj oferty niż wieloaspektowe z natury regiony lub mikroregiony, czyli obszarowe destynacje turystyczne [Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2005, s. 76 i s.100nn]. Szlaki turystyczno-kulturowe umożliwiają turystom zgodne z ich zainteresowaniami zwiedzanie docelowego kraju lub regionu, ich oferta zawiera także z reguły cenne aspekty edukacyjne, mające – o ile są atrakcyjnie prezentowane – w „nowej” turystyce coraz większe znaczenie i rosnącą popularność [Tourist Vision 2020, 1999, s. 28]. Także w ekonomicznym aspekcie turystyki funkcjonowanie tych szlaków, stanowiących szczególny przypadek linearnych systemów penetracji rekreacyjnej, przyczynia się do deglomracji ruchu turystycznego, ocenianej jako zjawisko pozytywne, ponieważ wspomaga ona bardziej równomierny rozwój regionów i miejscowości, kierując ten ruch w miejsca dotychczas w mniejszym stopniu odnoszące korzyści z turystyki. Dla uzyskania pełnego obrazu polskiej oferty w dziedzinie turystyki kulturowej konieczne jest więc między innymi zbadanie potencjału istniejących szlaków turystyczno-kulturowych, stanowiących dużą i stale rosnącą grupę złożonych produktów turystycznych. Ocena potencjału turystycznego szlaków, dokonywana obok waloryzacji potencjału poszczególnych regionów i mikroregionów naszego kraju oraz regularnych eventów turystycznych o tematyce kulturowej, powinna stanowić ważny element całościowego obrazu polskiego potencjału w dziedzinie turystyki kulturowej. Dla właściwej oceny oferty turystycznej tak bardzo specyficznej w swoich tematach i formach oraz posiadającej tak mocno różnorodną strukturę, konieczne jest wypracowanie metody posługującej się własnym zestawem kryteriów i narzędzi, przystających do charakteru badanego przedmiotu i do założonych celów badania.

Przed przystąpieniem do wskazania owych kryteriów oraz wyznaczenia koniecznych etapów proponowanej metody oceny potencjału turystycznego regionalnych szlaków tema-

tycznych, należy wskazać także na korzyści inne niż posiadające ściśle naukowe znaczenie, które mogą dodatkowo wynikać z jej przeprowadzenia. Najpierw są to potencjalne korzyści dla samych badanych systemów. Konfrontacja z wynikami oceny powinna uświadomić odpowiedzialnym za ich funkcjonowanie mocne i słabe punkty ich produktów jako całości, możliwe niedociągnięcia w ich organizacji, działaniu i promocji. Odkryje także możliwe mankamenty poszczególnych obiektów szlaku w odniesieniu do wymagań współczesnego turysty. Wnioski wynikające z przeprowadzonej analizy mogą tym samym stanowić użyteczną grupę wskazówek zarówno w zakresie działań długoterminowych (strategicznym) w odniesieniu do poprawy oferty szlaku, jak również w odniesieniu do możliwych do podjęcia przedsięwzięć o ograniczonej skali, pozwalających przy użyciu niewielkich środków i w krótkim okresie czasu usunąć braki uważane często za mało istotne, jednak łatwo zauważalne i niejednokrotnie dla turysty uciążliwe – i to tak w odniesieniu do całego szlaku, jak i jego obiektów. Rzetelny przegląd walorów i aktualnego funkcjonowania szlaku, uzyskany w wyniku tej oceny może także stanowić punkt odniesienia w planowaniu wspólnych działań rozwojowych i promocyjnych różnych podmiotów w ramach szlaku oraz w ustalaniu strategii współpracy mikroregionów, przez które on przebiega. Wyniki ustalone w procesie oceny potencjału mogą także stanowić dodatkowy argument w staraniach o pozyskanie wsparcia finansowego władz regionalnych i krajowych oraz europejskich instytucji odpowiedzialnych za rozwój turystyki dla przedsięwzięć, mających na celu dalsze rozwijanie oferty danego szlaku. Przeprowadzenie oceny strukturalnej i funkcjonalnej szlaku może stanowić także podstawę dla następującego po nim opracowania i wydania publikacji na jego temat, zarówno o charakterze naukowym, jak i popularyzatorskim, co w efekcie może przyczynić się do zwiększenia zainteresowania szlakiem w kręgu instytucji i osób zajmujących się turystyką lub edukacją, ale także wśród dydaktyków turystyki oraz wśród studiujących ją. W konsekwencji wzrośnie znajomość szlaku i jego oferty w grupie pracowników odpowiedzialnych za planowanie grupowych wypraw turystycznych w biurach touroperatorów, którzy przecież w znacznej części wywodzą się właśnie z grona absolwentów studiów na kierunkach takich jak turystyka i rekreacja. Wreszcie – w większej skali – przeprowadzona według jednolitych standardów ocena potencjału wszystkich polskich szlaków regionalnych może stworzyć dobre warunki wyjściowe do opracowania ogólnokrajowego zestawienia polskiego potencjału w tym segmencie oferty turystyki kulturowej. Mogłby dzięki temu powstać swego rodzaju atlas polskich szlaków turystyczno-kulturowych, ukazujący ich szerokie spektrum tematyczne i za pomocą tej różnorodności dodatkowo promujący Polskę jako ciekawą destynację turystyczno-kulturową. Jednak, co ważniejsze, w efekcie takiego zestawienia mogłoby także dojść do swoistej – pozytywnie rozumianej – rywalizacji poszczególnych systemów (rozumianych jako produkty turystyczne) o zainteresowanie potencjalnego klienta, która realizowałaby się przede wszystkim poprzez monitoring i poprawę organizacji szlaków, stałe rozwijanie ich oferty tematycznej oraz włączanie nowych usług

do ich oferty. Tym samym pożądaną modyfikacją mógłby podlegać zarówno zakres oferty, w tym stopień różnorodności atrakcji, poziom ich przygotowania i ekspozycji, poziom usług turystycznych w obiektach, w tym stopień ich dostępności, jak i usługi noclegowe, poziom dogodności połączeń transportowych i komunikacyjnych, usługi towarzyszące, uzupełniające oferty spędzania wolnego czasu w trakcie pobytu na szlaku, dodatkowa oferta rozwiniętych pakietów turystycznych itd. Fakt ustalenia jednolitych standardów oraz przeprowadzenia i przedstawienia całościowej oceny potencjału może być więc traktowany jako potencjalny stymulator rozwoju badanych systemów.

2.2. Przegląd i krytyka wybranych analiz walorów turystycznych

---

Jak dotychczas nie została opracowana metoda oceny potencjału, ukierunkowana na szlaki turystyczno-kulturowe. Szerszy kontekst dla podjętej przez autora pracy koncepcyjnej nad przedstawioną i zastosowaną w niniejszej pracy metodą stanowią natomiast opublikowane propozycje i wyniki badań o podobnym charakterze, podjętych przez polskich badaczy zajmujących się geografiami lub turystyką. Odnoszą się one do oceny (ogólnej) atrakcyjności turystycznej obszarów, lub w węższym zakresie do szlaków turystycznych wszelkich typów. Metody te nie mogły zostać zastosowane wprost w badaniach podjętych nad interesującą nas kategorią systemów penetracji rekreacyjnej. Powodami ich nieprzydatności dla celów takiej analizy są: zbyt wysoki stopień uogólnienia kryteriów, nieuwzględnienie licznych konkretnych grup atrakcji turystyczno-kulturowych, brak odniesienia do zróżnicowanej siły przyciągania obiektów o różnym znaczeniu historycznym lub kulturowym oraz nierównym stopniu popularności, wreszcie w wielu przypadkach nadmierne w stosunku do badanej przez nas kategorii szlaków akcentowanie aspektów przyrodniczych w ich waloryzacji. Jednak niektóre zaproponowane w tych publikacjach aspekty badania i rodzaje zmiennych, uznane przez autora za przydatne także w ocenie interesującej grupy szlaków tematycznych, stały się punktami odniesienia dla poszczególnych kryteriów, zastosowanych w metodzie analizy potencjału szlaków turystyczno-kulturowych. Zaprezentowany poniżej krótki przegląd wspomnianych publikacji i przedstawionych w nich propozycji ma za zadanie umożliwić orientację zarówno w metodach już stosowanych, jak i w pochodzeniu niektórych kryteriów, zastosowanych w ramach metody proponowanej w niniejszym opracowaniu. Przed ich przedstawieniem należy jednak dokonać uściślenia dwóch kluczowych pojęć, używanych w cytowanych opracowaniach, mianowicie „atrakcyjności” i „waloryzacji”¹.

---

¹ Ocena potencjału turystyczno-kulturowego szlaków, której metoda zostanie zaproponowana w niniejszej pracy, zawiera w swoich założeniach elementy hierarchizacji poszczególnych walorów i obiektów, czyli opiera się na waloryzacji środowiska dla potrzeb turystyki, wypracowanej dla potrzeb konkretnego jej segmentu, jakim jest turystyka kulturowa. Pojęcie waloryzacji rozumiemy tutaj zgodnie z szeroko przyjmowaną definicją K. Kożuchowskiego. Brzmi ona: „Waloryzacją środowiska dla potrzeb turystyki nazywamy taką charakterystykę środowiska, w której występują sądy wartościujące, tj. w której następuje ocena jakości i „siły” turystycznych walorów środowiska” [Kożuchowski 2005, s. 177].

W kontekście międzynarodowej literatury fachowej pojęciem kluczowym dla badań potencjału turystycznego jest pojęcie „atrakcyjności”. Jest ono jednak na tyle wieloznaczne, że może być rozumiane w trzech różnych znaczeniach: 1) w znaczeniu potocznym: jako wynik subiektywnego postrzegania przez samego turystę, 2) w znaczeniu prawnoużytkowym: jako wynik przeprowadzonej zgodnie z obowiązującymi normami klasyfikacji lub kategoryzacji miejsca lub obiektu dla potrzeb turystyki oraz 3) w znaczeniu naukowym: jako wynik badania przeprowadzonego za pomocą określonej techniki [Page, 1995, s. 69]. Istotnym wkładem przytaczanego autora wydaje się tu zauważenie potrzeby zdefiniowania jednego kluczowego pojęcia, obejmującego szereg czynników, wpływających na podjęcie indywidualnej decyzji o penetracji turystycznej konkretnego obszaru. Ta właśnie teza, podobnie lub nieco odmiennie sformułowana przez innych badaczy [Warszyńska, Jackowski 1978, s. 27–28; Kruczek, Sacha 1995, s. 3] leży u podstaw podejmowania badań obszarów, systemów i produktów turystycznych, mających za swój przedmiot ich różnie definiowaną i nazywaną siłę przyciągania odwiedzających. Dla uniknięcia chaosu pojęciowego, wynikającego właśnie z zastosowania tak różnych zakresów pojęcia atrakcyjności, w niniejszej pracy stosowane jest konsekwentnie pojęcie potencjału turystycznego, rozumiane wyłącznie w ostatnim z przytoczonych znaczeń, zatem jako wyniku opartego na ścisłych kryteriach kompleksowego badania występowania oraz znaczenia licznych i różnorodnych czynników, przyciągających turystów na dany obszar lub na szlak turystyczny².

Zgodnie z opinią K. Koźuchowskiego, zawartą w opracowaniu opisującym cele, metody i przydatność różnych typów waloryzacji, wyniki waloryzacyjnych badań środowiska mają za zadanie określenie w przybliżeniu prawdopodobnych oddziaływań środowiska na przebieg zdarzeń turystycznych i rozwój ruchu turystycznego w tym środowisku [Koźuchowski 2005, s. 178]. Według zgodnej opinii geografów turystyki każda waloryzacja posiada charakter przybliżony i do pewnego stopnia subiektywny, umożliwi jednak przeprowadzenie porównań i bilansu zasobów turystycznych kraju [Lijewski, Mikułowski, Wyrzykowski 2008, s. 74; Kowalczyk 2001, s. 108n; Koźuchowski 2005, s. 178].

Posiadające pionierski charakter w obszarze oceny potencjału turystycznego Polski opracowanie B. Mikułowskiego i J. Wyrzykowskiego [1993], zajmuje się klasyfikacją

---

² Taki zakres terminu „potencjał turystyczny” zgodny jest z jego rozumieniem przez licznych polskich badaczy tej problematyki, wyartykułowanym w ostatnim czasie. B. Marciszewska atrakcyjności turystycznej oraz (istniejącym) produktom turystycznym przypisuje „szczególną rolę” wśród komponentów potencjału turystycznego regionu [Marciszewska 2010, s. 13]. Z kolei J. Wyrzykowski utożsamia potencjał z atrakcyjnością turystyczną środowiska geograficznego, poszerzoną o pojemność turystyczną (czyli maksymalną liczbę przyjmowanych turystów bez wystąpienia negatywnych konsekwencji dla walorów turystycznych) oraz o optymalne okresy korzystania z walorów turystycznych. Zauważa on przy tym, że o atrakcyjności turystycznej decydują trzy czynniki: ranga walorów turystycznych, stopień dostępności turystycznej oraz stan zagospodarowania turystycznego [Wyrzykowski 2009, s. 33]. Proponowana w niniejszym opracowaniu metoda badania potencjału turystycznego będzie uwzględniać te trzy czynniki, precyzując zasady ustalania rangi walorów interesujących turystów kulturowych, szczegółowo określając normy dostępności komunikacyjnej i biorąc pod uwagę znaczenie i różnorodność czynników składających się na zagospodarowanie turystyczne, które Wyrzykowski dokładnie opisuje w swoim opracowaniu [s. 34–35].

obszarów i miejscowości mających znaczenie turystyczne z punktu widzenia ich atrakcyjności dla zagranicznej turystyki przyjazdowej. Jego autorzy podejmują próbę wartościowania bardziej znanych i odwiedzanych przez turystów miejsc w Polsce. Autorzy przedstawili swoje opracowanie jako metodyczną propozycję, mającą służyć kompleksowej klasyfikacji atrakcji turystycznych Polski i całej Europy Środkowej i Wschodniej oraz postulat stworzenia atlasu turystycznego tego obszaru [s. 34]. Następnie podjęli próbę klasyfikacji atrakcyjności turystycznej Polski z punktu widzenia zagranicznej turystyki przyjazdowej, opartą na trójstopniowym podziale stopnia atrakcyjności poszczególnych miejsc i obiektów, naśladującym wzory zachodnich przewodników, m.in. Michelin i Polyglotta [Mikułowski, Wyrzykowski s. 34–35]. Dzieli ono te miejsca i obiekty na trzy kategorie celów: te, „dla których warto zorganizować specjalną podróż” (oznaczone trzema gwiazdkami), inne, dla których warto „zboczyć z drogi” (dwie gwiazdki), wreszcie takie, „na które warto jest zwrócić uwagę w dalszej kolejności” (jedna gwiazdka). Stosując podobny trójstopniowy podział atrakcyjności, autorzy przytaczanego opracowania inaczej uzasadnili poszczególne jego kategorie: w ich opracowaniu trzy gwiazdki przysługują „bardzo wysokim wartościom artystycznym i historycznym dużych zgrupowań obiektów i zespołów architektonicznych w połączeniu z istotnymi walorami krajobrazowymi, także unikatowym obiektom przyrodniczym o wysokich walorach krajobrazowych”. Dwie gwiazdki odnoszą się do odpowiednio „wysokich wartości” obiektów tego samego rodzaju oraz do „innych zabytków kulturowych, rzadkich obiektów przyrodniczych o znacznych wartościach krajobrazowych”. Jedną gwiazdką oznaczono „mniejsze zgrupowania i pojedyncze obiekty architektury, zabytki i przejawy działalności kulturowej osadzone w charakterystycznym krajobrazie (oraz) wybrane interesujące obiekty przyrodnicze” [s. 35].

Metoda przedstawiona w omawianej publikacji została zrealizowana w kolejnych wydaniach obszernego opracowania T. Lijewskiego, B. Mikułowskiego i J. Wyrzykowskiego „Geografia turystyczna Polski” [2008, s. 34–190]. Autorzy tej pracy przedstawili w niej bardzo szeroko liczne rodzaje walorów turystycznych Polski, w tym także grupę walorów antropogenicznych [s. 110–151 i 174–190], które w zasadzie pokrywają się z walorami istotnymi z punktu widzenia turystyki kulturowej. Sporządzili także obszerną listę polskich atrakcji turystycznych [s. 191–196]. Zestawienia, zawarte w obu cytowanych opracowaniach ukazują m.in. względnie dokładnie rozmieszczenie atrakcji najważniejszych z punktu widzenia turystyki dziedzictwa kulturowego. Nie obejmują one jednak wszystkich typów potencjalnych celów współczesnej szeroko rozumianej turystyki kulturowej. Tym samym, prezentując ogólny opis atrakcji tego typu położonych na terenie naszego kraju i wskazując ważniejsze destynacje turystyczne, oba wspomniane opracowania nie dają całościowego obrazu potencjału turystyczno-kulturowego konkretnych miejscowości i mikroregionów, pomijając m.in. takie istotne elementy jak pozostała (pozaturystyczna) oferta kulturalna, poziom bezpośredniej obsługi turystyki i stopień jej organizacji na miejscu oraz infrastruktura

turystyczna i komunikacyjna. Wreszcie zaszeregowanie poszczególnych miejsc i obiektów do poszczególnych trzech kategorii zostało w tym wypadku dokonane w oparciu o w pełni uznaniowo sformułowane kryterium ich „znaczenia” lub „wartości”.

Ogółem w ramach tej klasyfikacji oznaczono na terenie Polski 220 miejscowości, obszarów i obiektów, z których 30 otrzymało klasę najwyższą (trzy gwiazdki), 108 klasę środkową (dwie gwiazdki) i 82 klasę najniższą (jedną gwiazdkę). Niepełny i uznaniowy charakter opisywanej klasyfikacji, brak uwzględnienia czynników infrastrukturalnych i nie objęcie nią linearnych systemów zwiedzania nie pozwala na skorzystanie z niej w ocenie potencjału turystycznego szlaków. Jednakże wprowadzona w tym opracowaniu szeroko stosowana w turystyce trójstopniowa skala oceny potencjalnej atrakcyjności miejsc i obiektów zasługuje na uwagę i została wprowadzona do metody oceny szlaków w postaci (uzasadnionego źródłowo lub formalnie) regionalnego, krajowego i międzynarodowego znaczenia waloryzowanych obiektów.

Kolejna propozycja oceny potencjału turystycznego obszarów przedstawiona jest w opracowaniu G. Gołębskiego [2002a, s. 339–346] zawartym w wydanym pod jego redakcją „Kompedium wiedzy o turystyce”. Autor, po przedstawieniu walorów kulturowych jako jednego z istotnych elementów tworzących jakość produktu turystycznego oraz hipotez, dotyczących związków między turystyką i kulturą, prezentuje w formie tabeli mapę preferencji [s. 345] dla niektórych obszarów turystycznych Wielkopolski. Oznacza przy tym za pomocą punktacji ich atrakcyjność z punktu widzenia turystyki rekreacyjnej, wyjazdów weekendowych, turystyki biznesowej, ruchu tranzytowego oraz wycieczkowego, a następnie sumuje punkty w celu wyliczenia wielkości ogólnego potencjału turystycznego tych miejsc i zestawienia go z innymi obszarami o porównywalnej wielkości. Z punktu widzenia zamierzonej tutaj analizy szlaków interesujące w tej próbie waloryzacji jest jej odniesienie do zamkniętych całości terytorialnych, wykorzystujące obecność konkretnych walorów na miejscu, jakkolwiek bez dokładniejszego ich wyliczenia i uzasadnienia wysokości przyjętej skali punktacji. Autor przytoczanej metody zestawia także wyniki poszczególnych kategorii ze sobą i sumuje je dla wyliczenia całościowego potencjału. Taka procedura jest zbieżna z propozycją sposobu obliczania wyników na etapie waloryzacji w metodzie badawczej, którą chcemy zaproponować i zastosować w ramach niniejszego opracowania. Jednak z uwagi na tematyczne ukierunkowanie, czy raczej rozproszenie metody G. Gołębskiego (zakres, w stosunku do którego ustala ona potencjał obszaru stanowi ogólnie rozumiany ruch turystyczny) oraz pominięcie elementów oferty kulturalnej, obsługi i infrastruktury, wymienione opracowanie nie może służyć za podstawę oceny atrakcyjności obszarów w odniesieniu do turystyki kulturowej. Jego zastosowanie w stosunku do szlaków turystyczno-kulturowych – w tym tematycznych – uniemożliwia dodatkowo koncentracja tej metody na innym typie potencjalnej destynacji (obszarze).

W innym szerokim opracowaniu tegoż autora [Gołębski 2002b] przeprowadzona jest z kolei dokładna analiza atrakcyjności turystycznej poszczególnych gmin województw zachodniopomorskiego i pomorskiego. Autor uwzględnia w niej m.in. bardziej szczegółowo ofertę noclegową i gastronomiczną oraz dostępność komunikacyjną. Obok tych czynników, jako znaczący czynnik wpływający na ową atrakcyjność uwzględnione są także – choć bardzo tylko ogólnie – ważniejsze zabytki [s. 26–27]. Na uwagę zasługuje także docenienie przez Gołębskiego znaczenia eventów kulturowych jako czynników wpływających na ruch turystyczny³. Także i to opracowanie – jako odnoszące się do całej turystyki – uwzględnia w największej mierze walory naturalne, nie odgrywające tak znacznej roli w turystyce kulturowej, nie bierze ono z kolei pod uwagę wielu czynników istotnych dla turystyki kulturowej. Z uwagi na kierunek swoich badań autor nie zaproponował także bardziej szczegółowej analizy potencjału wielu typów atrakcji turystycznych (poza ogólnym uwzględnieniem „zabytków” i „impresz kulturalnych”⁴), ani hierarchizacji ich znaczenia, mogącej służyć za odniesienie dla waloryzacji obszaru z punktu widzenia poszczególnych rodzajów turystyki kulturowej.

W opracowaniu D. Sołowiej [1992], zajmującym się zestawieniem i weryfikacją subiektywnych ocen atrakcyjności środowiska przyrodniczego człowieka z punktu widzenia rekreacji, przedstawiony jest szereg ocen wartościujących obszary miejskie i podmiejskie także z punktu widzenia ich krajobrazowej i kulturowej atrakcyjności⁵. Ta odnosząca się do konkretnej przestrzeni klasyfikacja atrakcyjności, poparta socjologicznymi badaniami może być i stała się na użytek naszego opracowania istotną pomocą dla konstrukcji zestawu kryteriów oceny potencjału tych poszczególnych typów atrakcji turystycznych w miejscowościach i mikroregionach wchodzących w skład szlaku, które nie wiążą się bezpośrednio z walorami turystyczno-kulturowymi.

Bardzo interesującą propozycję metody badania, odniesioną do atrakcyjności turystycznej poszczególnych województw polskich zaprezentowała R. Seweryn [2003]. Autorka uznaje atrakcyjność za aspekt decydujący o rozwoju turystycznym miejscowości, regionów i krajów. Na podstawie międzynarodowej literatury, w tym wspomnianej publikacji Page’a, definiuje ona ową atrakcyjność turystyczną jako „pojęcie integrujące elementy (cechy, zjawiska i obiekty) stanowiące podstawę ruchu turystycznego na jakiś obszarze” [s. 33], przy czym kluczowymi czynnikami determinującymi jej wartość są: walory, infrastruktura transportowa, noclegowa, żywieniowa i tzw. towarzysząca. W ramach zaproponowanego przez nią dla mierzenia atrakcyjności turystycznej miernika SMAT (Syntetycznego Miernika Atrakcyjności

³ Por. Tamże. Autor wlicza niektóre eventy kultury masowej w charakterystyce regionów, jak np. jarmarki i konkursy organizowane w skansenie we Wdzydzach Kiszewskich [s. 84], przypisując im punktację w zależności od ich zasięgu oddziaływania (lokalny, regionalny oraz krajowy-międzynarodowy).

⁴ Por. Tamże. Jako przykład może służyć tabela atrakcji turystycznych w gminach regionu kaszubskiego, s. 85.

⁵ Tamże, ocena atrakcyjności stref miejskich na s. 47–49, strefy podmiejskiej na s. 57–68.

Turystycznej) wszystkie te faktory zostają rozpisane na większą liczbę mierników szczegółowych o różnym znaczeniu. W tym szczegółowym zestawieniu na „walory” składają się: powierzchnia obszarów prawnie chronionych, rezerwatów i gruntów leśnych w procentach powierzchni danego województwa, liczba pomników przyrody na 100 km², stopień zanieczyszczenia środowiska, mierzony za pomocą emisji zanieczyszczeń pyłowych, gazowych i ilości odpadów przemysłowych w tonach na 1 km², liczba muzeów na 100 km² oraz ogólnie: liczba miejscowości i obiektów uznanych za atrakcje dla turystów zagranicznych na 100 km². Wyartykułowane przez autorkę i uzasadnione wywodami innych przytoczonych w cytowanym opracowaniu badaczy ujęcie atrakcyjności jako „stopnia przyciągania (...) określonego rodzaju turystyki” i powiązaniu jej z ilością występujących na danym terenie zjawisk, na które istnieje popyt danej formy ruchu turystycznego [s. 33] stanowi potwierdzenie dla podjęcia analiz ukierunkowanych na określenie potencjału dla konkretnego rodzaju turystyki, w naszym przypadku dla turystyki kulturowej. Z kolei wieloaspektowe ujęcie atrakcyjności turystycznej przez autorkę i zaliczenie do czynników składających się na nią obok walorów turystycznych także bazy transportowej, żywieniowej, usługowej i towarzyszącej posłużyło jako wzorzec dla ustalenia zakresu badania, podjętego w niniejszej pracy. Przyjęty przez Seweryn sposób mierzenia atrakcyjności turystycznej zbliża się nieco do pożądanego zestawienia aspektów oceny potencjału turystycznego z punktu widzenia turystyki kulturowej, m.in. dzięki uwzględnieniu muzeów, a także wydzieleniu obiektów mogących interesować turystów zagranicznych. Nadal jednak wśród kryteriów tej analizy dominują czynniki posiadające znaczenie ogólnoturystyczne (jak lasy, obszary chronionej przyrody), w zastosowaniach zaś w ramach parametrów obliczeniowych wartość dwóch uwzględnionych tam istotnych dla turystyki kulturowej czynników (muzea i miejscowości atrakcyjne dla turystów zagranicznych) została określona zaledwie jako mniejsza część jednego z czynników, który w całości składa się na 18,8% oceny całościowej⁶. Same zresztą muzea zostały potraktowane jako jednolita grupa o równej wartości, niezależnie od ich znaczenia (np. regionalne czy międzynarodowe) i skali popularności (liczba odwiedzających). Tak samo ogólnie potraktowano obiekty i miejscowości, nie dokonując wewnętrznych rozróżnień w ramach tej grupy, a opierając się wyłącznie na statystyce przyjazdów zagranicznych [s. 38, tabela]. Wątpliwości może budzić brak osobnego uwzględnienia wśród ważnych dla turystyki czynników takich jak obecność w regionie gór lub brzegu morskiego, będących ważnymi magnesami przyciągającymi turystów⁷. Dodatkowo nie uwzględniono elementów infrastruktury istotnych dla turystów kulturowych, jak obecność w badanej przestrzeni instytucji kultury, regularnie odbywające się

⁶ Por. Tamże, objaśnienie składu i wartości czynnika F2, s. 41 oraz korekta wartości czynników na s. 44.

⁷ Dokonany w opisany sposób dobór czynników i ich proporcji przyniósł w efekcie obliczeń ustalenie kolejności atrakcyjności poszczególnych województw, w której na czele znajdują się województwa pomorskie (SMAT 75,1) i zachodniopomorskie (SMAT 71,3) (!), zaś województwa małopolskie (SMAT 66,5) i mazowieckie (SMAT 58,9), notujące największą liczbę turystów odpowiednio na 4. i 9. miejscu (por. tamże, zestawienie na s. 45).

eventy o charakterze kulturowym, inne atrakcje rozmaitych rodzajów, odpowiadające zapotrzebowaniu poszczególnych grup turystów kulturowych. Z tego powodu, z punktu widzenia turystyki kulturowej oparcie analizy potencjału turystycznego na tym sposobie mierzenia potencjału (lub próba jego modyfikacji) nie gwarantuje poprawnych rezultatów nawet w odniesieniu do obszaru, jest zaś zupełnie nieprzydatne w odniesieniu do systemów linearnych.

Wnikliwy przegląd kryteriów i sposobów zastosowania popularnych w ekonomii analiz typu SWOT⁸ przekonuje, że ich stosunkowo duża użyteczność z punktu widzenia opracowania strategicznego planu rozwojowego lub nawet konkretnej inwestycji nie przekłada się na przedsięwzięcia, zmierzające do oceny potencjału turystycznego, choć nader często takie analizy są błędnie wykorzystywane w tym właśnie celu. Wówczas jako poszczególne czynniki stosuje się w trakcie analizy całkowicie dowolnie dobrane – zatem zaledwie domniemane – „silne” i „słabe” strony miejsca, obiektu lub przedsięwzięcia. Powoduje to nieefektywność tak skonstruowanej analizy w odniesieniu do turystyki. Ogólny i opisowy charakter analiz SWOT, a także ich mało zróżnicowana struktura, wynikająca z ukierunkowania na planowane przedsięwzięcia, w ogóle uniemożliwia ich dokładniejszą ocenę poszczególnych elementów systemu i ich wpływu na całościowy rezultat oceny danego szlaku. Dopiero zastosowanie gotowych wyników przeprowadzonych wcześniej analiz potencjału turystycznego jako podstawy dla formułowania zmiennych dla analizy SWOT mogłoby uczynić ją przydatną w procesie podejmowania konkretnych decyzji i realizacji przedsięwzięć przez samorządy regionów czy miejscowości, właścicieli przedsiębiorstw (w tym przypadku – turystycznych), albo przez organizatorów lub koordynatorów samych szlaków turystycznych. Taką kolejność działań zalecają także specjaliści w zakresie marketingu turystycznego, widzący w diagnozie stanu istniejącego pierwszą fazę konstruowania strategii produktu turystycznego [Kaczmarek, Stasiak Włodarczyk 2005, s. 337], po której i na podstawie której zaleca się dopiero dokonanie analizy SWOT. Dlatego w ramach niniejszej pracy zdecydowano się na taką konstrukcję metody analizy potencjału szlaków turystyczno-kulturowych, by jej wyniki mogły stanowić także podstawę dla rozbudowanej diagnozy stanu istniejącego, obejmującej możliwie wiele decydujących i drugorzędnych czynników, które pozytywnie lub negatywnie wpływają na atrakcyjność danego systemu dla szeroko rozumianej turystyki kulturowej. Tak odczytane wyniki badania w poszczególnych zakresach mogą jako gotowe zmienne zostać przeniesione do analizy SWOT i w ten sposób znaleźć dalsze zastosowanie w procedurach decyzyjnych, dotyczących konkretnych strategii i działań, m.in. naprawczych lub służących rozwijaniu danego produktu.

---

⁸ Nazwa typu analizy pochodzi od angielskich słów „Strengths” – mocne strony, „Weaknesses” – słabe strony, „Opportunities” – szanse i „Threats” – zagrożenia. Analiza polega na zestawieniu posiadanych już informacji o obiekcie lub planowanym przedsięwzięciu w ramach tych czterech kategorii czynników strategicznych, a następnie ich zapisie (z pominięciem pozostałych czynników) w postaci czterodzielnej macierzy i dokonaniu na tej podstawie właściwej oceny [por. Koźuchowski 2005, s. 190].

Jako jeden z pierwszych polskich badaczy problem oceny oferty szlaków turystycznych podjął J. Sewerniak [1979]. Jego krótkie opracowanie dotyczy lokalnych pieszych szlaków turystycznych o charakterze podmiejskim. Obok elementów podstawowej waloryzacji krajoznawczej, przeprowadzanej na potrzeby turystyki pieszej, autor zamieszcza w nim istotne postulaty dotyczące oceny odległości poszczególnych klasyfikowanych walorów szlaku od zespołów miejskich, przestrzennego rozmieszczenia walorów krajoznawczych, powiązane z możliwością określania głównych kierunków penetracji i tworzenia siatki szlaków dla wędrówek okrężnych, a także rozmieszczenia punktów komunikacyjnych (przystanków i dworców), stanowiących punkty węzłowe systemu oraz częstotliwości kursowania środków komunikacji po obszarze szlaku [s. 84]. Ponadto w przeprowadzonej przykładowej ocenie przebiegu jednego z toruńskich podmiejskich szlaków tematycznych autor zwraca uwagę na istotne znaczenie oznakowania szlaku „In situ”, czyli wzdłuż jego deklarowanej trasy oraz na brak tego oznaczenia na licznych odcinkach badanego systemu [s. 90–92]. Obydwa te elementy waloryzacji potencjału, istotne także z punktu widzenia ogólnej oceny atrakcyjności szlaków turystyczno-kulturowych, zostały w znacznie szerszej skali uwzględnione w proponowanej w niniejszym opracowaniu metodzie.

Metodę oceny atrakcyjności turystycznej szlaków pieszych zaprezentował także W. Deja [1982, s. 11–12]. Polega ona na bonitacji punktowej, przy czym ewaluowane jest występowanie czterech czynników: walorów wypoczynkowych, krajoznawczych, specjalistycznych i recepcji turystycznej. Umowne wartości punktowe są przydzielane w przypadku występowania wspomnianych walorów na określonej powierzchni, przy czym jednak typy tych walorów ani ich faktyczna klasa (np. w przypadku walorów recepcyjnych) czy też stopień ich potencjalnej atrakcyjności dla turysty (jak w przypadku walorów krajoznawczych) nie są już dokładniej wartościowane. Novum tej metody stanowi fakt, że jej autor po raz pierwszy na terenie polskiej literatury fachowej proponuje stosować bonitację punktową do analizy walorów szlaków turystycznych, wskazuje także na różnorodność walorów tych systemów, nie ograniczając ich tylko do wartości o charakterze przyrodniczym. Jednak kryterium powierzchniowe, stosowane tutaj jako jedyne do wykazywania obecności i wartości poszczególnych walorów, nie przystaje do rozległych przestrzennie szlaków turystyczno-kulturowych, gdzie z uwagi na zwiększone możliwości penetracji turystycznej (dzięki wykorzystaniu środków komunikacji) „nasylenie” obszaru obiektami danej grupy odgrywa znacznie mniejszą rolę. Ponadto nie zostały tu wyodrębnione liczne typy walorów istotne dla grupy szlaków kulturowych, co uniemożliwia zastosowanie tej metody do oceny ich potencjału.

Podobną (także bonitacyjną) metodę oceny atrakcyjności szlaku turystycznego proponuje M. Danilkiewicz [1999]. Ponieważ jednak zaproponowana w jej opracowaniu metoda odnosi się wyłącznie do dwóch rodzajów walorów szlaku pieszego o tematyce przyrodni-

czej: wypoczynkowych i dydaktycznych (tych ostatnich zaś wyłącznie w odniesieniu do przyrody), wyodrębnione kryteria oceny atrakcyjności szlaku: rzeźba terenu, szerokość widzenia i zróżnicowanie pokrycia [s. 84–87], nie przystają do zakresu tematycznego oraz najistotniejszych walorów szlaków turystyczno-kulturowych. Na uwagę zasługuje jednak dokładne opracowanie i zestawienie punktacji w proporcjonalnych przedziałach w skali dziesiętnej oraz konsekwentne jej stosowanie w ostatecznej ocenie: na podstawie sumy punktów uzyskanych przez dany system w ramach poszczególnych kryteriów ustalana jest jego atrakcyjność [s. 87].

Jedną z nowszych propozycji analizy szlaków turystycznych jest wieloaspektowa metoda badania, opracowana przez J. Styperka [2002]. Jej autor proponuje dokonywać badanie w odniesieniu do trzech aspektów tych systemów: przestrzennego, funkcjonalnego oraz walorów wizualnych. W odniesieniu do pierwszego z nich, obok długości i dostępności szlaków w metodzie Styperka silnie akcentowane są cechy istotne tylko w badaniu szlaków o tematyce przyrodniczej i krajobrazowej, jak krętość i stopień rozwinięcia (stosunek faktycznej długości szlaku pomiędzy węzłami do linii prostej poprowadzonej między nimi) [s. 78]. Ponadto faktorami silnie różnicującymi ocenę szlaku w tej metodzie są czynniki warunkujące ukształtowanie powierzchni (jak wysokość punktów najniższego i najwyższego, deniwelacja terenu i spadek maksymalny) oraz cechy charakteryzujące typ użytkowania terenu wzdłuż szlaku, jak długość odcinków leśnych, użytkowanych rolniczo, przywodnych i zabudowanych [s. 72]. Analiza funkcjonalna w ramach omawianej metody obejmuje badanie stopnia dostępności penetracyjnej (u Styperka ściśle powiązanej z problemem pieszego pokonywania przestrzeni [s. 116]), spójności szlaków, czyli stopnia ich wzajemnych powiązań jako elementów systemu oraz dostępności ich węzłów [s. 113], pojemności i przepustowości szlaków [s. 148–149], a następnie preferencji użytkowników, badanej w odniesieniu do sposobu uprawiania turystyki (pieszej, zmotoryzowanej, wodnej, innych) [s. 156] oraz do środowiska przyrodniczego jako jej celu [s. 160]. Wreszcie zaproponowana przez Styperka analiza walorów wizualnych szlaków bada je w aspekcie preferencji użytkowników w odniesieniu do wizualnej atrakcyjności oraz wpływu tej atrakcyjności na wybór szlaku [s. 173–174]. Metoda została przez jej autora zaproponowana w odniesieniu do szlaków o charakterze lokalnym i typu pieszego [s. 10], natomiast badania były przeprowadzone na wybranych przykładach trzech systemów szlaków o charakterze wyłącznie przyrodniczym [s. 13; s. 89–96]. Kompleksowa analiza Styperka może z pewnością znaleźć zastosowanie przy badaniu szlaków przyrodniczych, jednak właśnie z tego powodu niektóre jej kryteria muszą być wprost odrzucone przy próbie analizy naszej grupy docelowej. Przykładem zespołu takich kryteriów, rozumianych przez Styperka także jako postulaty planowania szlaków jest zestawienie [s. 182], którego jeden z elementów stanowi propozycja wykorzystywania dla wyznaczania przebiegu szlaków dróg najniższego rzędu, czyli takich,

które praktycznie uniemożliwiają wyprawy z użyciem środków grupowego transportu, jak np. autokary. W innym miejscu, w ramach wniosków wynikających z zastosowania metody, autor stwierdza z kolei, że zwiększony stopień antropizacji krajobrazu należy oceniać negatywnie w przeciwieństwie do elementów naturalnych. Biorąc pod uwagę profil turysty kulturowego i jego zainteresowania, stosowanie kryteriów tego rodzaju mogłoby okazać się zupełnie chybione nie tylko w ocenie istniejących, lecz także w planowaniu przebiegu nowych szlaków turystyczno-kulturowych. Natomiast w odniesieniu do interesującej nas grupy szlaków istotnymi czynnikami, wskazanymi w przytaczanym opracowaniu jako te, które powinny być uwzględnione w ich badaniu są: długość danego szlaku (jednakże w odniesieniu do innej skali, a to z uwagi na znaczne rozproszenie obiektów takich szlaków i konieczność ich zwiedzania z użyciem pojazdów), dostępność szlaku (w przypadku naszego przedmiotu badania będzie to inaczej rozumiana faktyczna dostępność wszystkich jego obiektów) oraz kwestia powiązań i krzyżowania się szlaków jako czynnik warunkujący wzajemnie ich atrakcyjność w odniesieniu do nowych grup turystów.

Wzmiankowana już w rozdziale 1.5. lista kryteriów Niemieckiej Federacji Turystyki z roku 1981, odnoszących się do szlaków tematycznych, może zostać potraktowana jako kolejny zestaw kryteriów przydatnych w procesie oceny ich turystycznego potencjału. Z tego powodu poszczególne wymienione tam kryteria zostały wzięte pod uwagę w opracowywaniu metody oceny potencjału polskich szlaków turystyczno-kulturowych.

2.3. Założenia koncepcyjne przy opracowywaniu metody analizy potencjału szlaków turystyczno-kulturowych

---

2.3.1. Przeprowadzone działania modyfikacyjne i adaptacyjne metody bonitacji punktowej

---

Metoda opracowana i zastosowana w niniejszym opracowaniu dla potrzeb oceny potencjału turystycznego wybranej grupy szlaków tematycznych stanowi modyfikację metody bonitacji punktowej. Jest ona od dawna uznana w zakresie badań potencjału turystycznego [Warszyńska 1971 s. 3–8; Deja 1982, s. 11–12; Kowalski 1996, s. 10–11; Danilkiewicz 1999, s. 84–87; Gołębowski 2002, s. 339–346; Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2005, s. 62; Wyrzykowski 2010, s. 35⁹]. Metoda ta polega na opracowaniu spójnego systemu punktacji

---

⁹ Ten ostatni autor przypisuje tej metodzie rolę priorytetową w dotychczas wykonywanych badaniach tego rodzaju [s. 35], dokładniej precyzując jej kryteria [s. 36–37], w tym kryteria oceny jednostkowych walorów krajoznawczych [s. 37]. Wśród tych ostatnich wskazuje on m.in. na znaczenie uwzględnienia wydarzenia, upamiętnionego na zwiedzonym miejscu lub w obiekcie w edukacji szkolnej, na unikatowość zbiorów placówek muzealnych oraz formalny status tych placówek, wartość historyczną i artystyczną zabytków, ale także ich wartość „naukową”, a nawet na możliwą wież uczuciową turystów z zabytkiem [s. 37]. Wszystkie te elementy mogą wśród licznych innych wpływać na zainteresowanie turystów kulturowych danym obiektem lub miejscem. One i szereg innych, zostały precyzyjnie opisane wśród kryteriów oceny proponowanej poniżej metody, a jej narzędzia badawcze i system waloryzacji w pełni je uwzględniają.

i przypisaniu poszczególnym grupom i cechom walorów, występujących w obrębie badanej jednostki przestrzennej odpowiedniej liczby punktów, przy czym dobór skali zależy jest od zamierzeń autora metody [Kowalski 1996, s. 10]. Metoda umożliwia grupowanie cech o różnych mianach, a także powiązanie wzajemne cech ilościowych i jakościowych, przy czym przez zsumowanie punktów uzyskuje się ostateczną ocenę względną. Istniejące niedoskonałości tej metody nie eliminują jednak jej przydatności dla badania w zamierzonym przez nas zakresie. Należą do nich:

- 1) Ograniczona możliwość przeprowadzania porównań wyników opracowań różnych autorów w przypadku braku jednolitego ustalenia kryteriów i skali wartości pomiędzy nimi,
- 2) Zależność skali błędu oceny od liczby przyjętych przedziałów klasowych (im więcej przyjętych przedziałów, tym mniejszy błąd oceny [Kowalski 1996, s. 11],
- 3) Możliwa nieścisłość oceny, wynikająca ze znacznie większych różnic między wartościami skrajnymi, podawanymi w trakcie badania w poszczególnych przedziałach klasowych,
- 4) Możliwość zastosowania subiektywnych kryteriów do oceny cech jakościowych, tak na etapie ustalania kryteriów, jak i ich stosowania w konkretnych przypadkach.
- 5) Straty informacji o badanym środowisku lub systemie, powstające w związku z uśrednianiem i generalizacją ocen na etapie sumowania punktacji poszczególnych elementów do punktacji ogólnej [Kozuchowski 2005, s. 179]. W trakcie opracowywania przedstawionej poniżej metody analizy potencjału szlaków wszystkie te słabości zostały wzięte pod uwagę, w wyniku czego opracowana propozycja zawiera mechanizmy zmierzające do eliminacji lub przynajmniej marginalizacji wynikających z nich skutków.

Metoda bonitacji punktowej, poddana odpowiedniej modyfikacji, została już zaproponowana i zastosowana dla badania potencjału turystyczno-kulturowego polskich mikroregionów (powiatów)¹⁰. Jej kolejna modyfikacja umożliwi wykonanie badania tego potencjału dla całej grupy szlaków o podobnym zasięgu na obszarze całego kraju według jednolitych, porównywalnych kryteriów i w odniesieniu do wszystkich atrakcji ważnych z punktu widzenia turystyki kulturowej, a także miejsc, obiektów, wydarzeń i instytucji mających na nią wpływ, infrastruktury koniecznej dla jej funkcjonowania i rozwijania oraz podejmowanych w tej dziedzinie działań promocyjnych. Zaproponowany sposób oceny różni się od dostępnych i stosowanych dotychczas w naszym kraju metod waloryzacji

---

¹⁰ Badanie to, prowadzone według metody zaproponowanej przez autora niniejszego opracowania, jest od października 2008 publikowane w sposób ciągły na łamach miesięcznika „Turystyka Kulturowa” (www.turystykakulturowa.org) w numerach: 1 i 2 (2008), 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12 (2009) oraz 1,2, 3,4,5,6,7 (2010). Badania są nadal kontynuowane, a ich wyniki publikowane.

atrakcyjności terenów i szlaków dla celów ogólnoturystycznych. Ma to swoje przyczyny przede wszystkim 1) w różnicach w zakresie obszarów zainteresowań turysty kulturowego i przeciętnego turysty masowego oraz w wynikających stąd w znacznej mierze odmiennych preferencji urlopowych tego ostatniego, a w konsekwencji: w dokonywanych przez niego wyborach celów wypraw, a po części także w wyborze konkretnych rodzajów usług; 2) w uwzględnieniu istotnej różnicy między szlakami kulturowymi, w tym tematycznymi, a pozostałymi, polegającej na tym, że te pierwsze w znacznej większości (a w przypadku szlaków regionalnych w zupełności) nie są szlakami pieszymi, lecz oferują różne sposoby zwiedzania, w tym w przeważającej mierze z użyciem środków transportu, co znacznie powiększa faktyczną skalę możliwej w danej jednostce czasu penetracji turystycznej systemu ze strony zwiedzającego.

Przy opracowywaniu nowej metody na użytek badań szlaków turystyczno-kulturowych uwzględniono dwa zasadnicze aspekty koniecznej adaptacji opisanej metody bonitacyjnej. Pierwszym z nich było uściślenie kryteriów klasyfikacji i punktacji dla poszczególnych typów obiektów. Odnosi się ono wprost do wskazanych powyżej niedoskonałości metody bonitacji punktowej: podjęcie przez autora szeregu działań o charakterze modyfikacyjnym miało na celu zredukowanie skali możliwych błędów pomiaru. Należały do nich najpierw określenie znaczniejszej liczby przedziałów klasowych, odpowiadających poszczególnym typom walorów lub klasom obiektów, a także ustalenie wąskich przedziałów punktacji w ramach poszczególnych typów atrakcji i aspektów oceny. Z kolei potencjalna możliwość utraty informacji o badanym środowisku lub systemie, uznawana za słabość metody bonitacyjnej, została poważnie zredukowana przez przyjętą procedurę. Wymaga ona imiennego wymieniania podlegających punktacji obiektów, zestawiania i sumowania punktacji z poszczególnych podzakresów w ogólnej punktacji systemu, a także uwzględniania w końcowej interpretacji potencjału danego szlaku wszystkich badanych zakresów jako jej składowych elementów. Obiektywna wartość wieloaspektowej analizy każdego zróżnicowanego systemu opiera się na możliwie największej ilości zobiektywizowanych kryteriów oraz na ich możliwie największej przewadze nad kryteriami o charakterze subiektywnym. Zostało to uwzględnione we wszystkich kluczowych zakresach analizy. W tej jej części, która odnosi się do obiektów posiadających znaczenie dla poszczególnych form turystyki kulturowej takimi kryteriami stały się m.in. wydane po przeprowadzeniu procedur weryfikacyjnych formalne akty, uznające je za unikalne lub szczególnie wartościowe (jak wpis na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO lub na listę polskich Pomników Historii) albo fakt zaliczenia do obiektów znajdujących się pod bezpośrednią opieką i nadzorem merytorycznym władz centralnych lub regionalnych władz samorządowych; w ich braku dokonana klasyfikacja obiektu została dokonana w oparciu o istniejącą literaturę naukową i fachową. Kryterium oceny stopnia organizacji szlaku zostało zdefiniowane jako suma poszczególnych istotnych aspektów jego funkcjonowania: jako systemu penetracji turystycznej i jako

produktu turystycznego. Jego poszczególne elementy wyznacza przyjęty i opisany powyżej wzorcowy model szlaku materialnego; obiektywność wyników ich waloryzacji ma oparcie w stwierdzonym istnieniu określonych atrybutów szlaku tematycznego oraz konkretnych usług. Spełnienie tych kryteriów w określonym zakresie warunkuje osiągnięcie odpowiedniej liczby punktów w poszczególnych podzakresach oceny szlaku. Szereg istotnych z punktu widzenia znaczenia historycznego i kulturowego obiektów szlaków sklasyfikowano w oparciu o oficjalne rejestry zabytków, zgodną opinię zawartą w literaturze fachowej lub w ostateczności za pomocą specjalnie opracowanych kryteriów, opierających się na obecności informacji o obiektach, osobach i wydarzeniach w treściach powszechnych programów edukacyjnych, w ostateczności zaś na przeprowadzeniu ankiety służącej stwierdzeniu stopnia popularności¹¹. Z kolei część analizy dotycząca infrastruktury turystycznej opiera się na stwierdzeniu funkcjonowania obiektów spełniających obowiązujące standardy, udokumentowane posiadaniem odpowiedniej kategorii (w przypadku obiektu noclegowego), obiektów posiadających określony typ oferty (w przypadku punktu gastronomii) lub wymaganej liczby połączeń (w odniesieniu do węzłów komunikacyjnych). Walory o charakterze drugorzędnym lub uzupełniającym w stosunku do walorów ściśle kulturowych, a także nie związana z kulturą oferta turystyczna były oceniane w oparciu o istnienie określonych instytucji lub obiektów, posiadających stwierdzony w literaturze fachowej wpływ na atrakcyjność turystyczną obszarów¹². W odniesieniu do nielicznych pozostałych zmiennych, przy których takie zobiektywizowane kryteria były niemożliwe¹³, dokonano możliwie największego uściślenia kryterium zaliczenia (do odpowiedniej grupy obiektów lub imprez) w oparciu o oczywiste i łatwo stwierdzalne fakty, lub przy takim określeniu warunków klasyfikacji obiektu, które znacznie ogranicza dowolność interpretacyjną w trakcie samego badania. Te zmienne zostały także poddane dodatkowej weryfikacji w ramach wizji lokalnych na badanych szlakach, potwierdzonej w razie potrzeby dokumentacją fotograficzną.

Proponowana metoda oceny potencjału bierze pod uwagę znaczny zasięg terytorialny największej grupy polskich kulturowo-turystycznych szlaków tematycznych i uwzględnia go zarówno w swoich poszczególnych kryteriach (np. ustalenia kryteriów dostępności

---

¹¹ Miało to miejsce m.in. w przypadku obiektów posiadających znaczenie dla turystyki biograficznej: stwierdzenie międzynarodowej, krajowej lub regionalnej skali popularności danej osoby, o ile nie mogło się dokonać na podstawie literatury lub powszechnie obowiązujących programów edukacyjnych, może zgodnie z zaproponowaną procedurą nastąpić w oparciu o kryterium nazewnictwa (ulic i instytucji) lub kryterium popularności (za pomocą opracowanej ankiety).

¹² Przykładowo w przypadku walorów przyrodniczych, za takie obiekty lub instytucje zostały uznane parki narodowe z włączonym w ich strukturę muzeum przyrodniczym, ogrody zoologiczne i botaniczne, arboreta i palmiarnie, parki krajobrazowe oraz (w ograniczonym zakresie) rezerваты i pomniki przyrody, jak również dostępne dla turystów wieże widokowe.

¹³ Do takich zmiennych należy m.in. stan obiektów szlaku (podzakres II.E). Z uwagi na potencjalną subiektywność oceny w tym zakresie, kryterium zostało w formularzu waloryzacyjnym sprecyzowane za pomocą konkretnych wymagań, których spełnienie może zostać łatwo stwierdzone i w razie potrzeby udokumentowane w ramach wizji lokalnej (np. w postaci fotografii).

penetracyjnej z uwzględnieniem możliwości wykorzystania środków komunikacji, rezygnacja z zastosowania prostego kryterium „nasylenia” niewielkich jednostek powierzchni poszczególnymi walorami), jak i w wyborze podstawowej grupy szlaków poddanych badaniu: są to szlaki o zasięgu regionalnym.

2.3.2. Pozostałe istotne zagadnienia uwzględnione w ocenie potencjału szlaków

---

- 1) **Zastosowanie trzech kryteriów funkcjonowania szlaku tematycznego.** Istotnym elementem konstrukcji nowej metody było wprowadzenie takich kryteriów oceny, które uwzględniają wskazane w rozdziale 1.5. warunki uznania szlaku jako pełnego (materialnego) produktu turystycznego: jego uzasadnioną tematyzację, oznaczenie przebiegu szlaku i samych obiektów oraz funkcjonującą koordynację systemu. Zostało to zrealizowane w ramach zakresu I kwestionariusza oceny szlaku, przy czym koordynacja szlaku została potraktowana szeroko, z uwzględnieniem różnych rodzajów działań możliwych do podjęcia ze strony aktywnego koordynatora. Znacząca liczba punktów, przypisana tym elementom w ramach waloryzacji jest także odbiciem postulatów formułowanych w odniesieniu do oferty i funkcjonowania szlaków turystyczno-kulturowych (por. 1.6., postulaty tematykacji i koordynacji szlaków oraz postulat trwałości oferty). Kryteria te zostały zastosowane w obrębie zakresu I formularza waloryzacyjnego.
- 2) **Wprowadzenie kryterium faktycznej dostępności obiektów.** W warunkach Polski i w aktualnej sytuacji krajowych szlaków turystycznych, koniecznym wydaje się zastosowanie w trakcie właściwej waloryzacji wspomnianego już w rozdziale 1.5. szczególnie ważnego kryterium faktycznej dostępności obiektów dla turystów, jako decydującego nie tylko o atrakcyjności samego szlaku jako oferty, ale o faktycznym spełnianiu przezeń jego kulturowo-turystycznej funkcji, w tym o funkcjonowaniu w jego ofercie aspektów poznawczych. Szczegółowe zasady oceniania dostępności obiektów zostały sformułowane i użyte przy konstrukcji przedstawionego poniżej kwestionariusza waloryzacyjnego w obrębie zakresu I. Kryterium to zostało zastosowane w ramach zakresu I.B. formularza waloryzacyjnego jako czwarty i ostatni warunek uznania szlaku za system o charakterze materialnym.
- 3) **Silne zaakcentowanie zgodności tematycznej obiektów z tematem szlaku.** W przyjętej strukturze ankiety waloryzacyjnej oraz w budowie szczegółowych kryteriów bardzo znacząco została uwzględniona tematyka szlaku oraz zgodność tematyczna poszczególnych atrakcji z jego wiodącą, deklarowaną tematyką. Stało się tak, ponieważ z obserwowanej proporcji ofert turoperatorów w segmencie turystyki kulturowej, a także z dotychczas prowadzonych badań wynika, że istniejące

już szlaki turystyczno-kulturowe, cieszące się powodzeniem wśród turystów, posiadają nie tylko wyraźnie określony i łatwy w identyfikacji temat wiodący, lecz można stwierdzić także daleko idącą zgodność tematyki poszczególnych obiektów, eventów i innych atrakcji z tym tematem [Becker 2000, s. 137; Puczek, Ratz 2007, s. 136–140; Steinecke 2007, s. 27–31]. W zgodzie z tymi i innymi istniejącymi na ten temat publikacjami może zostać sformułowana teza, że wyraźna tematyzacja jest istotną cechą znacznej większości szlaków turystyczno-kulturowych i stanowi jedno z kryteriów decydujących o ich ekonomicznym sukcesie. Z tego powodu właśnie prócz postulatu uzasadnionej tematyzacji szlaków turystyczno-kulturowych (uwzględnionego w zakresie I.A), także ocena zgodności tematyki obiektów i eventów w przestrzeni szlaku z jego deklarowaną tematyką została szczególnie mocno wpisana w kryteria proponowanej metody oceny potencjału regionalnych systemów tematycznych, uzyskując proporcjonalną do jego znaczenia wagę w ostatecznej ocenie tego potencjału, czego odbiciem jest podzakres III.A proponowanego formularza waloryzacyjnego.

- 4) **Sposób uwzględnienia kwestii „wartości” obiektów i jej porównywania.** W trakcie ustalania kryteriów oraz w procesie analizy zrezygnowano z porównywania kulturowej wartości poszczególnych obiektów i miejsc. Powody tego były różnorakie. Po pierwsze, takie porównanie jest trudne – jeśli nie wprost niemożliwe – z uwagi na wielką różnorodność samych obiektów, tworzących szlaki turystyczne. Po drugie: przy tak różnej tematyce samych szlaków i szerokim spectrum zainteresowań turystów korzystających z ich oferty, wydaje się to niepotrzebne. Ostatecznie bardzo często to różne osoby skorzystają jako turyści z ofert poszczególnych szlaków tematycznych, nie będą więc ich wartościować we wzajemnym porównaniu. Wreszcie – po trzecie – badanie potencjału szlaków nie ma na celu napisania teoretycznego traktatu z dziedziny aksjologii czy też teorii dziedzictwa kulturowego, lecz jedynie opis możliwości aktywności turystycznej z wykorzystaniem tego dziedzictwa dla celów poznawczych, wypoczynkowych czy integracyjnych (to ostatnie jako wyrazu szeroko pojętego wewnątrz- i międzykulturowego dialogu). W tym kontekście przykładowo przydzielanie w trakcie waloryzacji oferty szlaku dodatkowych punktów za obiekty znajdujące się na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz za Pomniki Historii powinno być interpretowane nie tyle jako wartościowanie samych obiektów, lecz raczej jako uwzględnienie oczywistego znaczenia takiego wyróżnienia i związanej z tym obecności w literaturze turystycznej i w mediach dla promocji poszczególnych obiektów. Jednocześnie wprowadzenie dodatkowej punktacji dla obiektów unikalnych w ocenie potencjału szlaków stanowi realizację postulatu unikalności oferty, wyartykułowanego w rozdziale 1.6.

- 5) **Uwzględnienie postulatu autentyczności obiektów.** Zgodnie z klasyfikacją zawartą w publikacjach uznanych badaczy [Puczko, Ratz 2007, s. 136] – kryteria oceny uwzględniają proporcje obiektów pierwotnych, wtórnych oraz wykreowanych dla potrzeb turystyki w ramach szlaku. Z pomocą tego kryterium dokonuje się ocena kulturowej autentyczności oferty szlaku, czyli jego faktycznego związku z istniejącym dziedzictwem kulturowym (zakres II. A.), wyrażona także w postulatach zestawionych w rozdziale 1.6 jako postulat reprezentatywności kulturowej.
- 6) **Ocena atrakcyjności szlaku z punktu widzenia różnych form turystyki kulturowej.** Ponieważ szlaki z badanej grupy są wykorzystywane przez organizatorów i uczestników wypraw podejmowanych w ramach różnych funkcjonujących współcześnie form turystyki kulturowej, obiekty do nich zaliczane mogą być uważane za atrakcyjne także z punktu widzenia form innych niż deklarowana w tematyce szlaku. Dlatego potencjalna atrakcyjność poszczególnych obiektów została uwzględniona w zakresie III formularza waloryzacyjnego. W ten sposób umożliwione zostało stwierdzenie takiej pozatematycznej atrakcyjności poszczególnych obiektów, która przekłada się na dodatkową potencjalną liczbę zwiedzających szlak i może zwiększyć jego potencjał turystyczny. Wprowadzenie tego elementu do oceny szlaku spełnia w znacznym stopniu postulat różnorodności, artykułowany w stosunku do szlaków tematycznych w rozdziale 1.6.
- 7) **Uwzględnienie elementów infrastruktury turystycznej i około-turystycznej.** Wychodzi ono naprzeciw wyartykułowanym w poprzednich rozdziałach postulatom, domagającym się konstrukcji nowoczesnych szlaków jako dojrzałych produktów turystycznych i rozwijania ich o ofertę uzupełniającą (postulat rozwijania usług uzupełniających i postulat indywidualizacji oferty szlaków, por. 1.6.). Fakt spełnienia wymagań współczesnych turystów w odniesieniu do pakietów turystycznych, oferty noclegów, komunikacji na obszarze szlaku czy regionalnej kuchni z pewnością wpływa korzystnie na potencjalną atrakcyjność szlaku i tym samym nie może być pomijany w kompleksowym badaniu. Te elementy badane są w obrębie zakresu VI, ale także częściowo w zakresie IV formularza.
- 8) **Włączenie do oceny eventów i mikroeventów funkcjonujących w ofercie szlaku.** W ramach postulatów domagających się wprowadzania elementów przeżyciowych do ofert współczesnej turystyki kulturowej (postulat eventyzacji szlaków, por. 1.6.) udokumentowane istnienie takich regularnych imprez lub propozycji w ramach produktu szlaku turystyczno-kulturowego także zwiększa jego potencjał. Zostały one uwzględnione w podzakresie III.B (eventy zgodne z tematyką szlaku) oraz w podzakresie V.A.a. (eventy poza tematem szlaku).
- 9) **Funkcjonowanie alternatywnych możliwości zwiedzania szlaku.** Ścieżki piesze, rowerowe i inne możliwości zwiedzania szlaku lub jego fragmentów zostały

uwzględnione w zakresie VI.C. kwestionariusza waloryzacyjnego. Wprowadzenie tego kryterium odpowiada postulatowi tworzenia alternatywnych tras zwiedzania, w tym także „ekologizacji szlaków”, przedstawionym w rozdziale 1.6.

- 10) **Istnienie innych ofert kulturalnych w obszarze szlaku.** Znaczna grupa turystów motywowanych kulturowo i przyciąganych kulturowo w ramach swojego wolnego czasu spędzonego na zwiedzaniu szlaku może chcieć skorzystać z innych ofert o charakterze kulturalnym. Dla części z nich mogą one stanowić nawet decydujący motyw dla podjęcia wyprawy wzdłuż szlaku. Dlatego uwzględnienie (w zakresie V) tego rodzaju stałej lub sezonowej oferty jako czynników wpływających na atrakcyjność szlaku wydawało się konieczne.
- 11) **Włączenie walorów przyrodniczych do oceny potencjału szlaku.** Zainteresowanie dziedzictwem kulturowym w żadnym wypadku nie wyklucza zainteresowania walorami przyrodniczymi. Ich istnienie w obszarze szlaku turystyczno-kulturowego zostało uznane za fakt pozytywnie wpływający na jego potencjał i włączone do jego oceny w ramach podzakresu V.B.b kwestionariusza waloryzacyjnego.
- 12) **Uwzględnienie niektórych czynników zewnętrznych w ocenie potencjału szlaku.** Należą do nich takie czynniki, które bez wątpienia mogą wpłynąć na liczbę zwiedzających szlak turystyczny, takie jak znajdowanie się na jego obszarze dużych ośrodków miejskich z obiektami umożliwiającymi realizację pożądanego przez współczesnych turystów elementu atrakcyjnego “shoppingu”, lub krzyżowanie się szlaku z innymi podobnymi systemami penetracji turystycznej. Podzakres V.D formularza waloryzacyjnego uwzględnia najważniejsze z tych czynników.
- 13) **Ocena promocji szlaku i jego poszczególnych obiektów.** W zgodzie z przedstawionymi postulatami odnoszącymi się do promocji szlaków jako produktów turystycznych (1.6.) wprowadzono także w podzakresie IV.A. element waloryzujący aktywne działania zmierzające do popularyzacji szlaku i jego oferty i przyciągnięcia przez to nowych turystów. Bez wątpienia przemyślane i regularnie prowadzone działania tego rodzaju mogą przekładać się na wzrost atrakcyjności szlaku, mają zatem pozytywny wpływ na jego potencjał turystyczny.
- 14) **Uwzględnienie zawartości systemu w ocenie potencjału.** Wymagania związane z realizacją tego postulatu (por. rozdział 1.6.) zostały wprowadzone do formularza waloryzacyjnego w ramach zakresu II (podzakres II.B.), który łączy ocenę szeregu czynników, wpływających na ogólną atrakcyjność turystyczną szlaku.
- 15) **Ograniczenie grupy badanej do szlaków o zasięgu regionalnym.** Jako grupa docelowa systemów badanych za pomocą niniejszej metody zostały określone szlaki o zasięgu regionalnym (wojewódzkim). Jako takie są tu rozumiane szlaki przebiegające przez teren jednego całego regionu administracyjnego, jego znacznej części,

lub funkcjonujące w skali nieco przekraczającej obszar jednego regionu (np. przebiegające przez terytorium dwóch sąsiednich regionów ze znaczną przewagą jednego z nich w odniesieniu do ilości obiektów należących do szlaku), a także szlaki transgraniczne, obejmujące region polski I sąsiadujący z nim region zagraniczny jednego kraju sąsiedniego (lub dwa regiony w przypadku dwóch krajów sąsiednich). Propozycja takiego ograniczenia zakresu badań ma dwie podstawowe przyczyny: po pierwsze, wielkie szlaki międzynarodowe są znacznie lepiej zbadane i opisane niż szlaki pozostałe, często dopiero oczekujące na swoją ewaluację I potrzebujące jej. Po drugie, wielkie szlaki krajowe oraz szlaki międzynarodowe często koncentrują swoją ofertę na atrakcjach turystycznych zlokalizowanych w dużych miastach (I odpowiednio do tego ustalane są ich trasy), przez co wyniki badania mogą być wypaczone w odniesieniu do niektórych zakresów (VI: infrastruktura, V: pozostałe atrakcje turystyczne I kulturowe, zatem konkretnie w odniesieniu do ilości hoteli, restauracji, połączeń komunikacyjnych, oferty np. teatralnej itd.). Niemniej, po wprowadzeniu odpowiednich modyfikacji w zakresie punktacji w ramach wymienionych zakresów, proponowana tu metoda oceny może być przydatna także dla wyznaczania potencjału turystycznego szlaków międzynarodowych i wielkich szlaków krajowych.

2.4. Procedury identyfikacyjne

Jako warunek wstępny przystąpienia do właściwych badań służących ustaleniu potencjału turystycznego szlaku turystyczno-kulturowego uznane zostało rozstrzygnięcie szeregu kwestii takich jak: stwierdzenie faktycznego istnienia formy szlaku, istnienia szlaku, stwierdzenie jego kulturowo-turystycznego profilu, potwierdzenie funkcjonowania danego szlaku jako rzeczywistej oferty turystycznej, a także konstatacja jego linearnego charakteru. Poniżej przedstawiono procedury, mające umożliwić osiągnięcie tych celów:

- 1) **Stwierdzenie faktycznego istnienia formy szlaku.** Jako kryterium zaistnienia podstawowej formy szlaku proponujemy przyjęcie definicji funkcjonującej w polskiej publicystyce fachowej, zgodnie z którą: „szlakiem turystycznym nazywamy wytyczoną trasę w przestrzeni turystycznej dla potrzeb zwiedzających (nie zawsze oznakowaną), prowadzącą do najbardziej atrakcyjnych miejsc (obiektów) z zachowaniem szeregu przepisów, w tym m.in. bezpieczeństwa i ochrony waleń” [Kruczek 2007, s. 277]. Doprecyzowaniem tej definicji będzie przyjęcie, że szlak nadający się do oceny nie może stanowić tylko publikowanej, nawet powtarzalnej i aktualnej oferty wycieczek (szlak wirtualny), ale powinien mieć postać przynajmniej realnego szlaku turystycznego w znaczeniu zdefiniowanym

w rozdziale 1.5. Wstępne stwierdzenie tego stanu dokonuje się na podstawie informacji własnych danego systemu (np. pochodzących z jego oficjalnego portalu internetowego), lub też za pomocą literatury wytworzonej na użytek funkcjonowania systemu (jak przewodniki turystyczne). Z danych tych musi wynikać, że w przypadku badanego systemu istnieje jakiś określony sposób jego wyróżnienia w przestrzeni turystycznej (przynajmniej za pomocą map szlaku), oraz że stan ten nie służy jednorazowej imprezie turystycznej lub ofercie ograniczonej do jednego sezonu, ani nie dotyczy tylko oferty jednego usługodawcy (np. biura podróży), organizującego wyprawę po wirtualnym „szlaku”. Natomiast za spełnienie warunku „bezpieczeństwa i ochrony walorów” może zostać uznany fakt wyznaczenia trasy (lub tras) badanego szlaku zgodnie z przepisami komunikacyjnymi (a zatem wzdłuż dróg publicznych lub tras wyznaczonych fizycznie w terenie) oraz bez pogwałcenia przepisów o ochronie środowiska i ochronie zabytków, ewentualnie obowiązujących lokalnie szczegółowych przepisów¹⁴.

- 2) **Potwierdzenie turystyczno-kulturowego profilu szlaku.** Do tego celu posłużono się uznaną definicją autorstwa L. Puczko i T. Ratz [2007, s. 131], która brzmi jak następuje: *„szlak kulturowy to szlak tematyczny, posiadający jako swój punkt ogniskujący walor kulturowy lub element dziedzictwa kulturowego, przy czym kluczową rolę odgrywają w nim atrakcje o charakterze kulturowym”*. Jako wiodącym kryterium przy definiowaniu kulturowego charakteru atrakcji danego szlaku jako posiadających charakter kulturowy posłużono się argumentacją przedstawioną w rozdziale 1.2. Na jej podstawie przyjęto, że oprócz wzorów zachowań, norm, wartości i przekonań (w tym etycznych czy religijnych) jako przynależne do sfery kulturowej uznawane są także wytwory odbijające je, w tym obok wybitnych dzieł architektury lub sztuki albo wydarzeń artystycznych także te powstałe m.in. dla zaspokajania codziennych potrzeb ludzi jako wspólnoty, a więc instytucje, zwyczaje, tradycje, sposoby porozumiewania się, a także środki służące opanowywaniu sił natury, w tym obiekty, maszyny i urządzenia. Tak szerokie zdefiniowanie kultury – i w konsekwencji także turystyki kulturowej – umożliwi określenie jako kulturowego charakteru bardzo szerokiej grupy szlaków turystycznych, eksponujących poszczególne wytwory ludzkiego ducha (jak np. szlaki literackie, artystyczne, idei i obiektów religijnych, ale także etnograficzne, folklorystyczne), dzieł materialnych (szlaki architektury, ale też archeologiczne, budownictwa ludowego), techniki (m.in. szlaki

---

¹⁴ Ta ostatnia sytuacja może mieć miejsce np. w przypadku położenia niektórych obiektów badanego szlaku w przestrzeni parku narodowego, parku krajobrazowego, obiektu znajdującego się pod ochroną lub parku kulturowego, gdy posiadają one własne przepisy regulujące zachowanie się zwiedzających i innych znajdujących się na tym obszarze osób.

obiektów i technik przemysłowych, militarnych, zabytkowe linie kolejowe itd.), organizacji życia (szlaki handlowe), ale również tradycyjnej sztuki kulinarnej (m.in. szlaki winne, serowe), zbiorowych tradycji i zachowań (np. szlaki pielgrzymie), wreszcie szlaków upamiętniających ważne w skali międzynarodowej, krajowej i regionalnej wydarzenia historii i związane z nimi postacie (szlaki historyczne, historyczno-biograficzne). W sytuacjach, gdy oceniane mają być szlaki eksponujące tematykę kontrowersyjną lub o charakterze granicznym, jako pomocnicze kryterium wykorzystana została kategoryzacja istniejących form turystyki kulturowej, jak również klasyfikacja tematyczna szlaków turystyczno-kulturowych, przedstawiona w tabeli 2.

- 3) **Potwierdzenie istnienia szlaku jako rzeczywistej oferty turystycznej.** Przyjęto, że powinno to być zrealizowane dwuetapowo: najpierw (a) przez stwierdzenie istnienia i faktycznego działania ośrodka koordynującego funkcjonowanie szlaku lub przynajmniej udzielającego informacji na temat jego oferty jako całości, następnie zaś (b) przez potwierdzenie faktu formalnego zaistnienia szlaku. To pierwsze powinno być zrealizowane na drodze podjęcia kontaktu telefonicznego z ośrodkiem wskazywanym w publikacjach na temat szlaku lub jego publicznych informatorach oraz skierowania do niego drogą poczty elektronicznej kwestionariusza inwentaryzacyjnego (Załącznik 1). Zaistnienie faktycznej możliwości kontaktu telefonicznego lub udzielenie odpowiedzi na zapytanie inwentaryzacyjne¹⁵ może zostać uznane za potwierdzenie faktycznego funkcjonowania oferty szlaku. Z kolei formalne zaistnienie szlaku można potwierdzić na podstawie jednego z dwóch następujących kryteriów. Zgodnie z pierwszym z nich stan rzeczy zostaje sprawdzony przez zapytanie koordynatora szlaku lub innych jego reprezentantów o fakt jego uznania przez odpowiednią do jego lokalizacji władzę publiczną (np. samorządową). Takie uznanie nie musi być dokonane na drodze decyzji administracyjnej, wystarczy do tego stwierdzenie faktu choćby jednorazowego przyznania przez tę władzę środków finansowych na tworzenie, wsparcie lub rozwój szlaku z jego imiennym wskazaniem. W braku takiego formalnego uznania jako pomocnicze kryterium potwierdzające istnienie systemu może zostać uznany fakt zaistnienia zgody administrujących poszczególnymi tworzącymi szlak obiektami (lub miejscowościami) na udział w ofercie szlaku. Nie musi to być w przypadku każdego obiektu deklaracja aktywnego współdziałania, wystarczy akceptacja właścicieli lub administratorów danego obiektu dla

---

¹⁵ Przyjęto, że udzielenie odpowiedzi nie musi być w tym przypadku równoznaczne z wypełnieniem formularza; wystarczy potwierdzenie w odpowiedzi istnienia szlaku i potwierdzenie kompetencji odpowiadającego w stosunku do jego oferty jako koordynatora lub dystrybutora informacji.

publicznego zaliczania go do oferty szlaku. Zgoda ta może być z kolei wyrażona w różny sposób: przez wspólną formalną deklarację odpowiedzialnych za obiekty tworzące szlak (jest to forma najczęstsza przy tworzeniu nowych szlaków), przez umieszczenie na terenie obiektu lub miejscowości oznaczeń lub innych informacji, świadczących o przynależności do szlaku, przez dystrybucję na terenie samego obiektu i za zgodą jego właścicieli lub administratorów materiałów informacyjnych, wskazujących na istnienie szlaku i przynależność obiektu do jego oferty. Ta ostatnia procedura może wymagać wprawdzie większego wysiłku ze strony badającego (należy formalnie zapytać odpowiedzialnych za szereg obiektów), jednak wydaje się ona stanowić gwarancję, że dla celów uznania istnienia szlaku uwzględniona zostanie każda inicjatywa podmiotów tworzących dany system, niezależnie od współdziałania władz publicznych. Zwykłym narzędziem stosowanym dla ustalenia formalnego istnienia szlaku jest pisemne zapytanie, skierowane do jego koordynatora lub reprezentanta szlaku o fakt takiego uznania w jednej z wymienionych form, zawarte w kwestionariuszu identyfikacyjnym szlaku.

- 4) **Stwierdzenie linearnej struktury szlaku.** Stworzony dla celów niniejszego opracowania formularz waloryzacyjny został zoptymalizowany na szlaki turystyczne o strukturze faktycznie linearnej. Taki zestaw kryteriów i budowa ankiety oznaczają przyjęcie już na wstępie ograniczenia jej stosowania tylko do szlaków tego rodzaju, to jest do ofert posiadających rzeczywistą strukturę szlaku, nie zaś tzw. szlaków rozproszonych, używających także tej samej nazwy na określenie swojej oferty, a obejmujących pewną liczbę miejscowości lub obiektów, rozrzuconych po wielkim terytorium, powiązanych zaś jedynie tematem [Puczko, Ratz, s. 135]. Podstawowym mankamentem tej grupy szlaków jest brak faktycznej możliwości połączenia ich w postaci trasy turystycznej, możliwej do zwiedzenia w krótkim czasie przez poruszającego się po lądzie turystę. Przyjęte ograniczenie wymaga zatem wstępnej selekcji, polegającej na zastosowaniu łącznie dwóch kryteriów: (1) istnienia w dokumentacji szlaku (lub przy jej braku w jego powszechnie stosowanej i publikowanej ofercie turystycznej) linearnego obrazu tego szlaku (mapka z zaznaczoną trasą lub trasami systemu) oraz (2) stwierdzenia w trakcie wstępnych oględzin oferty szlaku, że odległość kolejnych obiektów na tej trasie od siebie wzajemnie umożliwia każdorazowo odwiedzenie minimum 3 obiektów dziennie w normalnym trybie wycieczki autokarowej, przy uwzględnieniu zwykłego dla takiej wyprawy rozkładu dnia (z posiłkami, przerwami, itd.). Orientacyjnie w polskich warunkach komunikacyjnych można przyjąć ustalenie takiej odległości pomiędzy każdymi kolejnymi trzema obiektami szlaku na nie więcej

niż 150 km, z możliwością jej powiększenia w wyjątkowych sytuacjach (dobre i szybkie połączenia drogowe) i nie więcej niż 2 razy w skali całego szlaku do 200 kilometrów.

Dopiero system zidentyfikowany w wyniku powyżej opisanych czynności jako faktycznie istniejący w formie szlaku i funkcjonujący jako oferta turystyczna, posiadający linearną strukturę oraz tematykę mieszczącą się w zakresie odpowiadającym zainteresowaniom turystyki kulturowej może być poddany szczegółowej ocenie, której poszczególne poniżej przedstawione kryteria zostały opracowane dla szlaków o takim właśnie charakterze i mogą być efektywnie zastosowane tylko w odniesieniu do tej grupy.

2.5. Etapy oceny potencjału turystyczno-kulturowego szlaku tematycznego oraz zastosowane procedury badawcze

---

Zgodnie z ogólnymi zasadami oceny potencjału turystycznego, zaprezentowanymi w przytaczanym już opracowaniu [Kaczmarek Stasiak Włodarczyk 2005, s. 57–62], procedura oceny potencjału pojedynczego szlaku tematycznego składa się z trzech etapów:

- 1) etapu wstępnego, obejmującego zbieranie podstawowych informacji,
- 2) etapu porządkowania danych, zawierającego ustalenie rangi poszczególnych elementów potencjału i ustalenie wartości zmiennych,
- 3) etapu analizy i wniosków, zawierającego wskazania najbardziej atrakcyjnych cech analizowanego obszaru, identyfikację i podkreślenie jego mocnych i słabych stron oraz postulaty w odniesieniu do budowy lub modyfikacji produktu turystycznego.

Przyjmując tę trójstopniową procedurę oceny potencjału regionalnych szlaków tematycznych na użytek niniejszej pracy, w zaproponowanej procedurze badawczej wyróżniamy trzy etapy: etap wstępny, etap porządkowania oraz etap analizy i wniosków. Ze względu na specyfikę tematycznych linearnych systemów penetracji turystycznej, w odniesieniu do ich oceny konieczny jest odpowiedni dobór sposobów, zakresu i narzędzi zbierania informacji, opracowanie odrębnej procedury hierarchizacji zmiennych (waloryzacji potencjału szlaku) oraz koncentracja analizy poszczególnych systemów głównie na istnieniu i funkcjonowaniu elementów odpowiadających ich tematowi wiodącemu, a także umożliwiającym faktyczną realizację zwiedzania.

Z tego powodu na etapie konstrukcji metody oceny potencjału szlaków przyjęto, że:

- Ad.1. Realizacja etapu pierwszego będzie zawierała określenie przebiegu i zasięgu szlaku (a tym samym ustalenie wszystkich obiektów stanowiących faktyczny „obszar” systemu); z kolei informacje potrzebne do oceny badanych szlaków zostaną zebrane za pomocą kombinacji: 1) badań ankietowych i kwestionariuszowych w obiektach, 2) ograniczonej co do zakresu inwentaryzacji ob-

szarowej (obejmującej tylko te elementy, które potrzebne są do prawidłowego funkcjonowania szlaku i zapewnienia różnorodnej oferty umożliwiającej atrakcyjne spędzanie czasu wolnego w bliskości jego obiektów), a także 3) kwerendy w oficjalnych rejestrach i spisach zabytków i obiektów kultury, w bibliotekach instytucji naukowych oraz w instytucjach posiadających zbiory z zakresu informacji turystycznej w celu zdobycia dokumentacji pozwalającej ustalić znaczenie poszczególnych obiektów i eventów zgodnie z przyjętymi kryteriami,

Ad.2. Procedura porządkowania danych i ustalania wartości zmiennych w odniesieniu do systemów linearnych zostanie dokonana w oparciu o zestawione kryteria i z użyciem sporządzonego na ich podstawie formularza waloryzacyjnego,

Ad.3. Analiza potencjału turystycznego w odniesieniu do regionalnych szlaków tematycznych będzie w znacznym stopniu skoncentrowana tych elementach ich potencjału, które mają istotne znaczenie z punktu widzenia turystyki kulturowej, w szczególności tych, które umożliwiają zbudowanie atrakcyjnego systemu zwiedzania zgodnego z deklarowaną tematyką, w dalszej części natomiast na ocenie funkcjonowania istotnych elementów rozwiniętego produktu turystycznego.

Etap analizy porównawczej – stanowiący ostatni element badania w ramach niniejszej pracy i następujący bezpośrednio po przeprowadzeniu pełnej procedury oceny poszczególnych badanych systemów – nie jest w założeniu integralnym elementem metody ustalania potencjału turystycznego pojedynczego szlaku. W tym wypadku taka analiza musi jednak zostać przeprowadzona z dwóch powodów: dla wykazania przydatności proponowanej metody w odniesieniu do szlaków o różnej tematyce i w celu sformułowania wniosków odnoszących się do całości polskiej oferty turystyczno-kulturowej w tym zakresie.

2.5.1. Etap wstępny – zbieranie informacji o systemie

Obok analizy istniejących opracowań naukowych i informacji wytwarzanych przez sam system (np. w formie oferty lub w ramach oficjalnego portalu internetowego szlaku) podstawowym narzędziem do przeprowadzenia tak zarysowanej wstępnej analizy szlaku jest kwestionariusz identyfikacyjny, opisany poniżej. Szlaki turystyczne rozrzucone są z reguły na większej przestrzeni, a poszczególne walory, obiekty i wydarzenia oraz instytucje i osoby odpowiedzialne za ruch turystyczny lub promocję nie są dostępne w jednym miejscu. Dlatego dla sprawnego i efektywnego przeprowadzenia badania konieczna jest identyfikacja koordynatora szlaku lub – w braku formalnie ustanowionego koordynatora – wybór instytucji czy organizacji, mogącej z uwagi na swoją kluczową rolę lub aktywną

działalność reprezentować szlak. Podjęcie kontaktu z takim partnerem umożliwi najpierw usunięcie wszelkich wątpliwości, pojawiających się podczas przeprowadzania etapu wstępnego. Ta organizacja lub instytucja będzie też adresatem pierwszych zapytań, zestawionych w kwestionariuszu identyfikacyjnym szlaku (Załącznik 1).

- 1) **Ustalenie obowiązującej nazwy i listy obiektów systemu.** W zasadzie najczęściej dokonanie tego ma miejsce równocześnie z potwierdzeniem istnienia szlaku. Jeśli istniejące dokumenty, zbadane w ramach formalnego potwierdzenia istnienia szlaku, określają wyraźnie nazwę szlaku oraz jego przebieg (wskazując miejscowości, miejsca lub obiekty objęte tą wspólną nazwą), identyfikacja może zostać uznana za automatycznie dokonaną. Jeśli stosowane nazwy szlaku różnią się między sobą w poszczególnych dokumentach i w oficjalnie wydawanych materiałach, lub nawet we własnych ofertach turystycznych w ramach samego systemu, konieczna okaże się analiza opracowań naukowych na temat szlaku (o ile takie istnieją), uzasadniających jego nazwę i potwierdzających przebieg. W ich braku za rozstrzygającą może być uznana konsultacja z koordynatorem szlaku (a jeśli go nie ma – ze wszystkimi obiektami szlaku) w celu ustalenia jego poprawnej nazwy i jednolitego przebiegu lub dokładnej lokalizacji obiektów. Dokonanie takiej identyfikacji pozwala określić wyraźny zakres koniecznych badań inwentaryzacyjnych i waloryzacyjnych oraz jednoznacznie przypisać ich wyniki do konkretnej oferty turystycznej. Podstawowym narzędziem umożliwiającym identyfikację szlaku we współpracy z jego koordynatorem jest kwestionariusz identyfikacyjny, natomiast w razie potrzeby pomocniczymi narzędziami będą zapytania inwentaryzacyjne, kierowane do obiektów (Załącznik 4).
- 2) **Określenie zasięgu terytorialnego szlaku.** W odniesieniu do szlaków na terytorium Polski dokonuje się go niejako automatycznie. Ma to miejsce w trakcie badania jednego z kryteriów klasyfikacji szlaków turystycznych, przedstawionych w rozdziale 1.2., zgodnie z którym szlak przebiegający w całości przez teren tylko jednej miejscowości lub gminy nazwiemy trasą turystyczno-kulturową (szlakiem lokalnym), szlak przebiegający przez szereg gmin, jednak w całości lub przynajmniej w większej części w granicach jednego albo najwyżej dwóch województw określimy mianem regionalnego szlaku turystyczno-kulturowego, szlak przebiegający przez kilka regionów administracyjnych (województw) określimy jako krajowy szlak turystyczno-kulturowy. Szlak przebiegający przez teren więcej niż jednego państwa określony zostanie jako szlak międzynarodowy, przy czym jeśli łączy on tylko miejscowości położone w bezpośrednio sąsiadujących przygranicznych regionach poszczególnych państw, będzie nazywany szlakiem transgranicznym. Pytanie o zasięg szlaku zawarte jest w kwestionariuszu identyfikacyjnym, uzupełnia

je pytanie o przebieg głównej trasy szlaku, wymagające jednocześnie wskazania głównych obiektów danego systemu.

- 3) **Zebranie dokumentacji systemu oraz literatury naukowej i popularnej na jego temat oraz zapoznanie się z nią.** Na tym etapie podjęte zostają wszelkie starania, aby dotrzeć do pełnej dokumentacji źródłowej oraz możliwie całej literatury naukowej (o ile taka istnieje), jak również do aktualnej (czyli opublikowanej najpóźniej do 5 lat przed datą rozpoczęcia procesu waloryzacji) i nadal dostępnej literatury popularnej, w tym: przewodników po szlaku lub odnoszących się do szlaku, dotyczących systemu fragmentów przewodników, atlasów turystycznych lub ich odnośnych części, zwartych wydawnictw o charakterze promocyjnym i innych typów publikacji, oficjalnych portali internetowych obiektów szlaku, portali samorządów regionalnych i lokalnych oraz organizacji turystycznych, mających związek z działaniem systemu, a także wszystkich obiektów i eventów kulturowych pozostających w związku ze szlakiem lub dotyczących przestrzeni, w której on funkcjonuje. W odniesieniu do szlaku formalnie powołanego do istnienia przez władze publiczne etap ten obejmuje także gromadzenie kopii istotnych dokumentów, dotyczących powstania lub powołania szlaku oraz jego ewentualnego statutu, sposobu koordynacji, strategii rozwoju, finansowania itd.
- 4) **Selekcja i zestawienie szczegółowej literatury i potrzebnych informacji.** Informacje te dotyczą poszczególnych obiektów szlaku, miejscowości, przez które przebiega szlak i istniejącej w nich infrastruktury turystycznej, komunikacyjnej, regularnych eventów, partnerów szlaku i innych danych, związanych z funkcjonowaniem szlaku na miejscu. Na tym etapie dla wyznaczenia wszystkich potrzebnych dla celów dokonania oceny obiektów i instytucji wykorzystane są zarówno dane pochodzące z dokumentacji i literatury, jak i poprzednio zebrane informacje, odnoszące się do funkcjonowania i przebiegu szlaku. Z pomocą zebranej w ten sposób bazy danych jest możliwe zestawienie wszystkich informacji, koniecznych dla dokonania szczegółowej waloryzacji, zgodnie z potrzebami wyznaczonymi przez strukturę formularza waloryzacyjnego w obrębie jego poszczególnych zakresów i podzakresów. Posiadanie tej wiedzy już na tym etapie procesu oceny umożliwi badającemu właściwe ustalenie własnych propozycji **obiektów kluczowych**¹⁶ szlaku oraz zakresu zagadnień, które będą wymagały konsultacji z koordynatorem systemu przed rozpoczęciem procesu waloryzacji, a także ustalenie listy obiektów szlaku, do których (w związku z niepełnymi danymi na temat ich oferty lub dostępności) będą musiały zostać wysłane dodatkowe zapytania inwentaryzacyjne.

---

¹⁶ Istotne dla przebiegu procesu waloryzacji i ostatecznego jego wyniku pojęcie obiektów kluczowych szlaku zostanie wyjaśnione poniżej, w części dotyczącej szczegółowych kryteriów i punktacji.

W odniesieniu do danych dotyczących miejscowości, gmin i powiatów przyjęto za dopuszczalne oparcie się na ich oficjalnych informatorach (w tym na publikowanych materiałach promocji turystycznej oraz na informacjach zamieszczonych w regularnie aktualizowanych oficjalnych portalach internetowych). W razie wątpliwości lub potrzeby uzupełnienia informacji stosowane są zapytania w konkretnych kwestiach, kierowane za pomocą poczty elektronicznej do instytucji, obiektów infrastruktury czy placówek informacji turystycznej na miejscu.

5) Ustalenie zakresu współpracy z koordynatorem lub reprezentantami szlaku.

W trakcie właściwej waloryzacji potencjału szlaku turystyczno-kulturowego za konieczną została uznana współpraca z jego formalnym lub faktycznym koordynatorem. Z natury rzeczy koordynator lub przedstawiciel obiektu kluczowego szlaku lepiej orientuje się w jego funkcjonowaniu, posiada znaczną ilość potrzebnych badającemu informacji oraz dostęp do publikacji na temat szlaku, dysponuje także aktualnymi kontaktami do wszystkich innych (lub przynajmniej większości) obiektów i partnerów szlaku, zna jego faktyczną ofertę i potrafi wskazać inne poszukiwane przez badającego podmioty (np. oferentów usług, obiekty lub stowarzyszenia kulturalne itd.). Zgodnie z ustaleniami dotyczącymi zakresu współpracy z tym partnerem, może on udostępnić znaczną część potrzebnych dla badania informacji, może jednak także zebrać inne potrzebne dane, a także pośredniczyć w przesyłaniu, zbieraniu i uzupełnianiu ankiet badawczych z poszczególnych obiektów. Propozycja nawiązania współpracy z aktywnym koordynatorem nie powinna napotkać na trudności z jego strony, jako że z reguły jest on zainteresowany rzetelnym badaniem potencjału szlaku. Dzięki niemu uzyskuje on dodatkową wiedzę na temat oferty systemu oraz jej pozycji na tle innych szlaków tematycznych w kraju, będzie także dysponował wnioskami odnoszącymi się do koniecznych lub pożądaných działań na rzecz poprawy jego funkcjonowania i dalszego rozwijania. Nie będzie także w większości przypadków lekceważył możliwości dodatkowej promocji szlaku dzięki ewentualnej publikacji wyników takiej oceny. Ustalenie zasad i zakresu współpracy odbywa się w trakcie osobistej rozmowy badającego z koordynatorem lub z osobą wyznaczoną przez koordynatora do udziału w procesie oceny potencjału szlaku. Niezbędnym minimum współpracy za strony koordynatora jest wypełnienie ankiety szlaku, wskazanie obiektów kluczowych systemu oraz potwierdzenie aktualnej pełnej listy obiektów szlaku. Ponadto na tym etapie koordynator jest proszony o wskazanie aktualnej publikacji o charakterze informacyjnym lub przewodnikowym, albo innego źródła informacji, które akceptuje jako miarodajne w zakresie szczegółowych danych potrzebnych dla celów badania (jak dane adresowe poszczególnych obiektów i ich godziny otwarcia oraz dostępne usługi tury-

styczne w obiektach szlaku). Źródło to będzie w trakcie dalszych badań traktowane jako oficjalny informator szlaku [inf.S].

- 6) **Wypełnienie kwestionariuszy ankiety szlaku.** Do koordynatora lub innego reprezentanta szlaku zostaje wysłany zestaw zapytań, zawierający kwestie istotne dla ustalenia struktury systemu oraz dla dalszego przebiegu oceny jego potencjału. Zawiera on m.in. prośbę o wskazanie obiektów kluczowych szlaku dla celów waloryzacji, ponadto pytania o aktualną literaturę naukową i popularną, dotyczącą szlaku, mogącą stanowić podstawę jego tematykacji, zapytanie o zakres działań samego koordynatora w ramach funkcjonowania szlaku (w tym o ewentualne pośrednictwo usług turystycznych), prośbę o wskazanie formalnie ustalonego (lub ogólnie przyjętego) opisu przebiegu szlaku wraz z ewentualną mapką, prośbę o podanie nazw i adresów wszystkich jego obiektów/miejsc, o zestawienie listy partnerów świadczących usługi turystyczne na szlaku oraz nazw i miejsc odbywania się regularnych eventów, związanych z nim tematycznie (w tym także adresów organizatorów lub innych osób odpowiedzialnych). Opracowany na potrzeby badania szlaków regionalnych wzór kwestionariusza ankiety waloryzacyjnej dotyczącej szlaku jako całości, zastosowanej w przebiegu opisywanych w tej pracy badań znajduje się w załącznikach do pracy (por. Załącznik 2). Zestaw pytań kwestionariusza ankiety został skonstruowany na podstawie treści poszczególnych zakresów i podzakresów formularza waloryzacyjnego szlaku i jest udostępniany pod odrębnym chronionym hasłem adresem internetowym wyłącznie do wypełnienia w postaci kwestionariusza ankiety; koordynator szlaku otrzymuje do niego dostęp. Wypełniony kwestionariusz ankiety szlaku jest następnie kopiowany i archiwizowany w postaci elektronicznej w ramach zbioru załączników. Dla celów weryfikacji przeprowadzonego badania kwestionariusz ankiety szlaku zawiera dane osoby wypełniającej, jej funkcję lub formalnie określoną relację w stosunku do badanego systemu, datę wypełnienia oraz zestaw informacji umożliwiających komunikację z wypełniającym i reprezentowaną przez niego instytucją lub organizacją
- 7) **Wypełnienie kwestionariuszy ankiet obiektów (kluczowych) oraz udzielanie odpowiedzi na zapytania inwentaryzacyjne ze strony pozostałych obiektów.** Po ustaleniu wspólnie z koordynatorem obiektów kluczowych systemu, badający podejmuje kontakt z ich administratorami, po czym wysłana zostaje do nich prośba o wypełnienie kwestionariuszy ankiet obiektu. Zawierają one pytania dotyczące bezpośrednio poszczególnych obiektów i zmierzające do ustalenia wartości zmiennych, potrzebnych do wypełnienia formularza waloryzacyjnego. Są to m.in. zapytania o stan zachowania obiektu, dni i godziny otwarcia obiektu lub poszczególnych obiektów zespołu (jak np. w mieście stanowiącym element szlaku), zakres działań

podjęmowanych przez administratora lub inne jednostki w odniesieniu do funkcjonowania obiektu jako atrakcji turystycznej, istnienie własnego portalu WWW i sposobów jego aktualizacji, samodzielny udział w imprezach promocyjnych (np. targach turystycznych), własne mikroeventy związane i nie związane z tematyką badanego szlaku, usługi przewodnictwa po obiekcie, własny materiał informacyjny i jego rodzaje, funkcjonowanie oferty edukacyjnej w obiekcie, zastosowanie multimediiów w obiekcie lub w poszczególnych ekspozycjach, a także szereg innych potrzebnych informacji. Taki zestaw pytań został skonstruowany na podstawie treści poszczególnych zakresów i podzakresów formularza waloryzacyjnego szlaku i jest udostępniany pod odrębnym chronionym hasłem adresem internetowym wyłącznie do wypełnienia w postaci kwestionariusza ankiety; odpowiedzialni za dany obiekt kluczowy otrzymują do niego dostęp. Wzór kwestionariusza ankiety obiektu znajduje się w załącznikach do pracy (Załącznik 3). Wypełnione kwestionariusze ankiet obiektów są następnie kopiowane i archiwizowane w postaci elektronicznej w ramach zbioru załączników. Dla celów weryfikacji przeprowadzonego badania kwestionariusze zawierają dane osoby wypełniającej, jej funkcję lub formalnie określoną relację w stosunku do badanego obiektu, datę wypełnienia oraz zestaw informacji umożliwiających komunikację z wypełniającym i reprezentowanym przez niego obiektem, instytucją lub organizacją. Do tych spośród pozostałych obiektów szlaku, na temat których nie ma wystarczających informacji w akceptowanym przez koordynatora szlaku informatorze lub przewodniku (lub do wszystkich w wypadku braku takiego opracowania) zostają przesłane bezpośrednio lub za pośrednictwem koordynatora szlaku zapytania inwentaryzacyjne, obejmujące najważniejsze zagadnienia, związane z funkcjonowaniem obiektu, w tym jego faktyczną dostępność komunikacyjną, sposób jego udostępniania dla ruchu turystycznego, usługi turystyczne świadczone na miejscu oraz cykliczne eventy kulturowe, organizowane w obiekcie lub w powiązaniu z nim. Wzór zapytania inwentaryzacyjnego znajduje się w załącznikach do pracy (Załącznik 4), przy czym korespondencja odbywa się na drodze poczty elektronicznej i jest archiwizowana w postaci załączników elektronicznych. Dla celów weryfikacji badania także ten rodzaj dokumentu zawiera dane i opis funkcji wypełniającej go osoby. W przypadku braku informacji ważnych z punktu widzenia oceny obiektu (i w rezultacie całego szlaku), jak np. dotyczących jego dostępności dla turystów albo stanu utrzymania) w zaakceptowanych dla celów badania informatorach szlaku oraz braku odpowiedzi na zapytanie inwentaryzacyjne, obiekt jest obligatoryjnie wybierany do przeprowadzenia wizji lokalnej i potrzebne dane zostają uzyskane w wyniku przeprowadzenia osobistej wizyty badającego, potwierdzonej notatką (wzór notatki: Załącznik nr 5), zarchiwizowaną w odpowiedniej grupie załączników.

- 8) **Weryfikacja uzyskanych danych.** Dotyczy ona w szczególności sposobu funkcjonowania szlaku, stanu i dostępności wybranych obiektów oraz oferty usługowej w ramach szlaku, a jej przedmiotem są zwłaszcza informacje uzyskane metodą badań kwestionariuszowych lub ankietowania, albo pochodzące z materiałów informacyjnych samych obiektów. Należą do nich m.in. stan zachowania, dostępność i godziny otwarcia obiektów szlaku, godziny otwarcia i oferta uwzględnionych w waloryzacji obiektów gastronomicznych, poziom i dostępność usług hotelowych, połączenia komunikacyjne, dodatkowa oferta turystyczna i kulturalna. Dane uzyskane za pośrednictwem publikowanych przez same obiekty informatorów oraz portali internetowych odnośnych przedsiębiorstw i instytucji są wrywkowo weryfikowane na dwa sposoby: a) za pomocą tzw. zapytań pilotażowych (dotyczących np. możliwości skorzystania z tematycznej, regionalnej lub tradycyjnej oferty gastronomicznej oraz regularnej oferty kulturalnej), lub b) podczas wizji lokalnej na szlaku w postaci osobistej wizyty badającego. Podczas badania osobistego może być także sporządzona dokumentacja fotograficzna, której zadaniem jest w szczególności potwierdzenie stanu i faktycznej dostępności obiektów szlaku lub ewentualnej niezgodności danych uzyskanych na temat świadczonych usług ze stwierdzonym stanem faktycznym.
- Z uwagi na fakt, że w przypadku szlaków z bardzo dużą ilością obiektów ten etap badania jest najbardziej czasochłonny i kosztowny, w sytuacji badania takich właśnie szlaków dopuszczono możliwość ograniczenia liczby obiektów, w stosunku do których musi zostać dokonana wizja lokalna. Osobista weryfikacja danych powinna zostać przeprowadzona we wszystkich obiektach kluczowych szlaku, natomiast pozostałe obiekty sprawdzone zostają wybiórczo. Przyjęto zasadę, że osobista wizyta badającego ma miejsce w nie mniej niż 30% wszystkich obiektów szlaku. W odniesieniu do wszystkich pozostałych obiektów bez dodatkowej weryfikacji zostają przyjęte dane, które znajdują się w informatorze szlaku, w oficjalnych informatorach obiektów (np. w prowadzonych przez nie osobnych portalach internetowych) oraz – w braku takich zbiorów informacji – dane zawarte przez ich administratorów w odpowiedzi na zapytania inwentaryzacyjne. Wybór obiektów szlaku, w stosunku do których ma zostać przeprowadzona weryfikacja w drodze wizji lokalnej, zostaje dokonany z uwzględnieniem następującej zasady: do tej grupy zostają zawsze wybrane te, w przypadku których podstawowych informacji dotyczących ich 1) stanu utrzymania, 2) dostępności faktycznej i 3) dostępności komunikacyjnej nie udało się uzyskać na podstawie określonego dla celów badania szlaku materiału źródłowego i wtórnego oraz oficjalnych informatorów tych obiektów (w tym m.in. portali internetowych), a ich administratorzy nie zareagowali na przesłane im przez badającego zapytanie inwentaryzacyjne; jak również te obiekty, w stosunku do których na

którymkolwiek etapie badania w dokumentacji, w dostępnych badającemu relacjach (np. zamieszczane w Internecie oceny turystów) lub w innych źródłach pojawiły się sygnały o niezgodności przesłanych przez administratora obiektu lub koordynatora szlaku danych ze stanem rzeczywistym w obiekcie. Ewentualne braki w zakresie stanu utrzymania lub dostępności zostają udokumentowane przez sporządzenie notatki o niezgodności, w razie potrzeby także przez wykonanie fotografii dokumentującej stan faktyczny. W ostatecznej waloryzacji uwzględniany jest w takim przypadku wyłącznie stan faktyczny, nie zaś podawany przez administratorów obiektu lub zapytywaną instytucję. Notatka o niezgodności danych z podanymi przez obiekt zostaje załączona do dokumentacji waloryzacji. W przypadku badań prowadzonych z użyciem proponowanej tu metody w odniesieniu do innych szlaków fakt niezgodności nie musi być umieszczony w ewentualnej publikacji powaloryzacyjnej, jeśli taka powstanie, niemniej jego umieszczenie w archiwum przeprowadzonej waloryzacji wydaje się konieczne, aby można było w razie potrzeby uzasadnić ostateczne uwzględnienie lub nie uwzględnienie obiektu w ramach danego zakresu albo jego zaklasyfikowanie do określonej grupy, czy nadanie mu określonej rangi. Podstawowe sposoby weryfikacji – wizja lokalna na szlaku oraz zapytania pilotażowe – zostaną bliżej opisane w podrozdziale 2.8.2.

2.5.2. Etap waloryzacji szlaku turystyczno-kulturowego

- 1) **Zestawienie danych w ramach poszczególnych zakresów i określenie wielkości zmiennych** (nadanie punktacji). Dokonuje się to przez wpisywanie poszczególnych zmiennych do formularza waloryzacyjnego szlaku, będącego rozwiniętą formą tabeli inwentaryzacyjnej, zawierającą jednocześnie element waloryzacyjny w postaci doboru i wartościowania zmiennych, zgodnie z ustalonymi zasadami i kryteriami (por. niżej: 2.9.). Procesowi temu towarzyszy potwierdzenie wartości poszczególnych zmiennych przez wskazanie zastosowanych kryteriów badawczych, formalnych podstaw dla ustalonego zaszeregowania obiektu oraz (w razie, gdy dane kryterium tego wymaga) odwołanie do dokumentacji badań stanowiących podstawę zaszeregowania lub do wykorzystanej literatury. Równoległe gromadzone i zestawiane zostają w odpowiednich grupach załączniki, stanowiące obok spisu literatury potwierdzenie szczegółowych wyników badań. Na tym etapie, w przypadku zachodzenia wątpliwości np. w odniesieniu do lokalnego, regionalnego lub krajowego znaczenia poszczególnych obiektów lub eventów, albo w odniesieniu do skali znajomości osób konieczne jest zastosowanie całego szeregu pomocniczych kryteriów i narzędzi, umożliwiających prawidłową klasyfikację. Dokładniejsze zasady dokonywania tej klasyfikacji zostały wyjaśnione osobno (podrozdział 2.7.).

- 2) **Zsumowanie punktów w poszczególnych zakresach i punktacji dla całego szlaku.** Punktacja ustalona dla danego zakresu i podzakresu oceny zostaje każdorazowo podana na końcu odnośnego fragmentu formularza waloryzacyjnego

2.5.3. Etap analizy i wnioskowania

- 1) **Interpretacja badania i określenie potencjału turystycznego dla każdego ze szlaków.** Interpretacja zostaje przeprowadzona na podstawie punktacji wynikającej ze zmiennych, wykorzystanych w poszczególnych zakresach i podzakresach formularza waloryzacyjnego oraz poprzez sformułowanie na tej podstawie wniosków o bardziej ogólnym charakterze.

W części zawierającej wnioski pierwszym artykułowanym zespołem kwestii jest przy tym określenie formy funkcjonowania szlaku (jego stopnia organizacji) jako materialnej, realnej lub wirtualnej, w czym mieści się stopień zgodności tematycznej szlaku z deklarowaną tematyką, stopień oznaczenia i koordynacji szlaku a także dostępności miejsc i obiektów.

W następnej kolejności na podstawie wyników zsumowanej punktacji ze wszystkich zakresów formułowana jest ocena zwartości i ogólnej atrakcyjności turystycznej szlaku. Kolejną kwestią poddawaną analizie w oparciu o wyniki waloryzacji jest atrakcyjność systemu w odniesieniu do deklarowanej tematyki i związany z nią stopień koncentracji systemu na deklarowanej tematyce. Następnie określany jest poziom usług turystycznych szlaku i aktywności informacyjnej oraz promocyjnej systemu. Z kolei stwierdzony zostaje poziom atrakcyjności przestrzeni szlaku w odniesieniu do pozostałego rodzaju oferty turystyczno-kulturowej, oferty kulturalnej, wybranych elementów pozostałej oferty turystycznej i oferty spędzania czasu wolnego w tej przestrzeni, a także obecność innych czynników mogących wpłynąć na atrakcyjność systemu. W ostatniej części analizy szczegółowej pojedynczego systemu oceniany jest stopień rozwoju i różnorodność oferty lokalnej infrastruktury służącej turystyce, w tym w szczególności obiektów noclegowych, gastronomii i komunikacji.

Na podstawie punktacji w poszczególnych zakresach i podzakresach oraz ich oceny, za pomocą przyjętej jednolitej terminologii (por. 2.10.) określona zostaje ranga badanego systemu w odniesieniu do danego zakresu badania. Ta ścisła interpretacja wyników waloryzacji ogranicza się do ewentualnego wskazania konkretnych czynników, decydujących o końcowej ocenie w poszczególnych podzakresach. Dlatego za celowe zostało uznane dołączenie do niej szerszego opisu mocnych i słabych stron analizowanego systemu, zestawionych na podstawie zebranej dokumentacji oraz uzyskanych wyników waloryzacji. Takie zestawienie zostaje dołączone do części interpretacyjnej. Zawiera ono wskazanie rzeczywistych lub potencjalnych atutów

oraz słabych stron badanego szlaku w odniesieniu do poszczególnych aspektów jego funkcjonowania, wyznaczonych zakresami danych kryteriów.

- 2) **Formułowanie wniosków w odniesieniu do znaczenia, organizacji i funkcjonowania systemu.** Na podstawie wyników waloryzacji oraz ewentualnych mankamentów stwierdzonych w poszczególnych zakresach oceny formułowane są postulaty w odniesieniu do pożądanych zmian, poprawy jakości i atrakcyjności istniejącego produktu turystycznego, a także ewentualne sugestie w kwestii kierunków rozwijania oferty szlaku i zastosowania konkretnych środków, służących temu celowi.

Na tym etapie kończy się proces oceny pojedynczego systemu. Kolejne kroki, które zostały podjęte w ramach przeprowadzonych badań, służą stworzeniu podstawy dla formułowania wniosków natury ogólnej, mogących znaleźć zastosowanie dla ustalenia oceny potencjału oraz funkcjonowania całej grupy regionalnych szlaków tematycznych. W przypadku przeprowadzania kolejnych badań dotyczących innych systemów tego rodzaju i o tym samym zasięgu, będą one mogły stanowić materiał porównawczy, pomocny przy ustalaniu pozycji danego systemu w ramach tej grupy ofert.

2.5.4. Etap analizy porównawczej i formułowania wniosków ogólnych

- 1) **Zestawienie wyników badań szlaków i wnioski o charakterze porównawczym.** Zakres niniejszego opracowania rozciąga się na szereg szlaków turystyczno-kulturowych o zasięgu regionalnym o różnej deklarowanej tematyce. Dlatego po uzyskaniu i interpretacji wyników dla poszczególnych szlaków, w ramach osobnego rozdziału wyniki te zostaną zestawione w formie tabeli, a następnie dokonana będzie interpretacja porównawcza potencjału badanej grupy systemów oraz wyciągnięte wnioski natury ogólnej, dotyczące aktualnego potencjału polskich szlaków tematycznych o zasięgu regionalnym. W odniesieniu do badanych szlaków wyniki tej analizy i sformułowane na jej podstawie wnioski zestawiono w rozdziale 6.
- 2) **Redakcja raportu zbiorczego z przeprowadzonego badania.** W przypadku niniejszej pracy będzie to redakcja całości opracowania wraz z wnioskami natury ogólnej, kończącymi procedurę badawczą w ramach określonego we wprowadzeniu zakresu badania (Zakończenie). Szczegółowa dokumentacja waloryzacji w postaci wypełnionych ankiet szlaku, ankiet obiektów kluczowych, dokumentacja zebrana w trakcie procesu waloryzacyjnego (w tym także dokumentacja dotycząca weryfikacji, wzory zastosowanych ankiet, zapytań, kwestionariuszy i notatek, dokumentacja fotograficzna, wykorzystane elementy oficjalnych portali internetowych) została umieszczona w aneksie do opracowania jako załączniki do publikacji.

W odniesieniu do analizy potencjału innych turystyczno-kulturowych szlaków tematycznych, podejmowanej z zastosowaniem niniejszej metody, na tym etapie może zostać

opracowana publikacja na temat szlaku, zawierająca opis samego szlaku (w oparciu o literaturę naukową i fachową), okoliczności jego powstania, uzasadnienie jego tematyki, określenie zasięgu i znaczenia, opis (głównej) trasy turystycznej oraz wnioski z przeprowadzonej analizy i dokumentację badania (jeśli zamierzona publikacja ma posiadać formę opracowania naukowego). W przypadku zastosowania uzyskanych danych i wyników do publikacji o mniej ścisłym charakterze, mającej służyć np. popularyzacji szlaku, w ramach publikowanego opracowania powinny wystarczyć odwołania do przeprowadzonej oceny, służącej jako podstawa faktograficznej warstwy publikacji i wskazanie na istnienie, miejsce archiwizacji oraz warunki ewentualnego dostępu do zebranej dokumentacji.

Wyniki przeprowadzonej analizy mogą także być wykorzystywane jako zmienne dla ewentualnej analizy SWOT dla poszczególnych szlaków. Można tego dokonać przez przedstawienie wniosków sformułowanych na podstawie oceny poszczególnych zakresów waloryzacji systemu w odpowiedniej kolumnie schematu wyjściowego tej analizy.

Zamieszczona poniżej **rycina 9** ilustruje kolejne etapy procedury badawczej, wynikające z proponowanej metody oceny potencjału turystycznego regionalnych szlaków tematycznych.

Procedury identyfikacyjne	
	Stwierdzenie faktycznego istnienia formy szlaku
	Potwierdzenie turystyczno-kulturowego profilu systemu
	Potwierdzenie istnienia szlaku jako rzeczywistej oferty turystycznej
	Stwierdzenie linearnej struktury systemu
Procedury oceny szlaku	
Inwentaryzacja szlaku	Ustalenie obowiązującej nazwy i listy obiektów szlaku
	Określenie zasięgu terytorialnego szlaku
	Zgromadzenie dokumentacji na temat systemu, literatury naukowej i popularnej oraz pozostałych informacji koniecznych dla waloryzacji
	Selekcja i zestawienie informacji przydatnych w waloryzacji szlaku
	Ustalenie zakresu współpracy z koordynatorem
	Wypełnienie kwestionariusza ankiety szlaku
	Wypełnienie kwestionariuszy ankiet obiektów kluczowych i odpowiedzi na zapytania inwentaryzacyjne
Waloryzacja potencjału szlaku	Weryfikacja danych wybranych do waloryzacji szlaku
	Zestawienie danych w ramach zakresów i określenie wielkości zmiennych
	Sumowanie punktacji dla systemu
Analiza potencjału szlaku	Interpretacja wyników waloryzacji i określenie potencjału turystycznego szlaku
	Formułowanie postulatów modyfikacji struktury i oferty badanego szlaku
Analiza porównawcza i wnioski	
	Zestawienie porównawcze wyników waloryzacji badanych szlaków w poszczególnych zakresach
	Formułowanie wniosków z analizy porównawczej badanych szlaków
	Formułowanie postulatów modyfikacji struktury i oferty polskich regionalnych szlaków tematycznych

Ryc. 9. Etapy oceny potencjału turystycznego regionalnego szlaku tematycznego

Źródło: Opracowanie własne.

2.6. Źródła i narzędzia badawcze zastosowane do analizy potencjału szlaków

---

W prezentacji poszczególnych etapów metody badawczej zostały wspomniane rodzaje źródeł informacji o szlakach i obiektach oraz poszczególne narzędzia i procedury badawcze, opracowane i zaplanowane do użycia w celu uzyskiwania potrzebnych danych. Poniżej zostaną one dokładniej opisane.

2.6.1. Źródła informacji o szlakach i obiektach

Dokumenty pierwotne. Należą do nich w pierwszym rzędzie formalne akty prawne władz regionalnych i lokalnych, powołujące do istnienia szlaki turystyczne lub instytucje albo organizacje, mające koordynować ich działalność. W ich braku za takie uznawane są także dokumenty oficjalne, w których zawiera się decyzja władzy publicznej o wsparciu finansowym lub organizacyjnym istnienia szlaku lub oficjalne poparcie wniosku o takie wsparcie, skierowanego do instytucji lub funduszy państwowych lub międzynarodowych. Obok nich do źródeł pierwotnych zaliczone zostały dokumenty wytworzone przez instytucje lub organizacje koordynujące szlaki, w postaci statutów, regulaminów działania obiektów, regulaminów świadczenia usług turystycznych lub pakietów turystycznych. Ponadto do tej grupy zaliczają się dokumenty wytworzone przez zarządców poszczególnych obiektów szlaku, odnoszące się do przynależności do tego szlaku lub do ich funkcjonowania jako obiektów kulturalnych lub/i turystycznych. Dokumentacja pierwotna szlaku może być wiarygodnym źródłem w zakresie ustalenia jego tematyki, wskazania na podstawę tematykacji systemu (o ile zawiera odnoszące się do nich stwierdzenia i są one oparte o opracowania naukowe), przebiegu systemu i listy należących do niego obiektów. Fakt zastosowania dokumentacji dla ustalania wielkości zmiennych waloryzacyjnych został odnotowany w odpowiednim miejscu formularza waloryzacyjnego za pomocą symboli [**dok.S**] w przypadku dokumentacji szlaku oraz [**dok.O**] w odniesieniu do dokumentacji poszczególnych obiektów, z podaniem źródła według zasad opisanych poniżej. Ponieważ w warunkach polskich oficjalne założenia szlaku często przez długi czas rozmijają się z zakresem i sposobem jego rzeczywistego funkcjonowania, liczne istotne dane pochodzące dokumentów pierwotnych zostały z reguły zweryfikowane przez serię pytań umieszczonych w ankiecie szlaku: w sytuacji niezgodności tych informacji miarodajne były dane pochodzące z tej ankiety, zweryfikowane podczas wizji lokalnej w siedzibie koordynatora.

Informacje pierwotne. Dla celów opisywanego badania uzyskane zostają z trzech podstawowych źródeł: od koordynatora szlaku, od administratorów obiektów kluczowych oraz od administratorów pozostałych obiektów wchodzących w skład badanego systemu. Narzędziem ich uzyskiwania jest system skonstruowanych dla tego celu ankiet i pytań, opisanych poniżej (2.6.2.), obejmujący: kwestionariusz identyfikacyjny [**ki**], ankietę

szlaku [as], ankietę obiektu [ao] oraz zapytanie inwentaryzacyjne [zi]. Wzmianka o ich źródle umieszczona w kwestionariuszu waloryzacyjnym zostaje umieszczona w przypisie przy tytule podzakresu, którego zmienne ustalone zostały w oparciu o te dane. Dla zapewnienia ich wiarygodności dane te podlegają weryfikacji podczas wizji lokalnej na szlaku.

Opracowania o charakterze wtórnym. Tę grupę tworzą m.in. informatory na temat szlaków oraz książkowe przewodniki po nich, w szczególności te opublikowane lub przynajmniej dystrybuowane przez koordynatorów szlaków. Ponadto zaliczone do niej zostały informatory, broszury i przewodniki po regionie, powiatach, gminach i miejscowościach leżących w przestrzeni danego systemu, zawierające informacje odnoszące się do obiektów szlaków, informatory dotyczące eventów kulturalnych i turystycznych w miejscowościach na trasie szlaków oraz przewodniki po poszczególnych obiektach i wystawach. Oficjalne portale internetowe szlaków, miejscowości i obiektów zostały uznane za wiarygodne źródła w odniesieniu do ich aktualnej oferty turystycznej. Podobnie oficjalne portale internetowe hoteli i innych miejsc noclegowych, restauracji, instytucji kultury, cyklicznie odbywających się eventów kulturalnych i przewoźników publicznych uznano za wiarygodne informatory dotyczące oferty odpowiednio obiektów noclegowych, lokali gastronomicznych, instytucji kulturalnych, połączeń komunikacyjnych oraz regularnych imprez kulturalnych lub turystycznych. Zastosowanie literatury naukowej lub materiałów informacyjnych dla ustalenia wartości zmiennych waloryzacyjnych zostało odnotowane w ramach kwestionariusza za pomocą symboli [lit.S] w przypadku wtórnej literatury o charakterze informatora lub przewodnika, dotyczącej szlaku jako całości, [lit.O] dla wtórnych opracowań o charakterze przewodnikowym, odnoszących się do poszczególnych obiektów lub [lit.TK] dla opracowań naukowych z dziedziny turystyki kulturowej lub określonej jej formy, każdorazowo z podaniem odnośnego źródła według zasad opisanych poniżej. Z uwagi na fakt, że ranga obiektów szlaku ważnych dla potencjału turystycznego systemu w zakresie jego tematyki (czyli unikalnych, zaliczonych do obiektów o największym znaczeniu kulturowym i historycznym oraz posiadających regionalne i większe znaczenie w odniesieniu poszczególnych form turystyki kulturowej) zostaje określona za pomocą specjalnie stworzonych kryteriów i są one bezpośrednio stosowane dla potwierdzenia znaczenia tych obiektów wraz z podaniem źródeł, a głównym źródłem danych na temat obiektów kluczowych systemu jest ankietę obiektu, zastosowanie oznaczeń o wykorzystaniu literatury wtórnej ogranicza się do obiektów o znaczeniu lokalnym, znajdujących się poza listą obiektów zaliczonych do systemu, a znajdujących się w jego przestrzeni (uwzględnianych w zakresie V formularza waloryzacyjnego).

Materiały informacyjne szlaków i obiektów. Do tej grupy zaliczone zostały publikacje o charakterze przewodnikowym, zaakceptowane przez koordynatorów szlaków jako miarodajne w odniesieniu do struktury, przebiegu i oferty turystycznej odnośnego systemu, materiały informacyjne (informatory, broszury i foldery) publikowane dla całego szlaku lub

jego części, albo w odniesieniu do konkretnego eventu lub grupy eventów, materiały informacyjne dotyczące regionu, obszaru lub miejscowości. Należą do tej grupy także oficjalne portale internetowe całego szlaku, jego poszczególnych obiektów lub obszarów, regionów lub miejscowości, pozostające w administracji samorządów lub regionalnych albo lokalnych organizacji turystycznych. Ich zastosowanie dla ustalenia wartości zmiennych użytych w formularzu waloryzacyjnym sporządzonym dla danego szlaku zostało odnotowane za pomocą symboli **[inf.S]** dla (traktowanych tutaj jako dane pierwotne) zaakceptowanych dla celów badania informatorów, przewodników i oficjalnych portali internetowych, odnoszących się do całości szlaku lub jego części, albo do szeregu imprez (np. organizowanych w ramach sezonu), **[inf.O]** dla informatorów, portali internetowych i pozostałych zbiorów danych odnoszących się do poszczególnych obiektów lub wydarzeń oraz **[inf.T]** dla informatorów i pozostałych zbiorów materiałów odnoszących się do miejscowości, regionów i obszarów, przez które przebiega szlak, z podaniem źródła według zasad opisanych poniżej. W przypadku ustalania turystycznego znaczenia obiektów źródła tego rodzaju zostały użyte tylko w bardzo ograniczonym zakresie: dla potwierdzenia faktu, że dany obiekt, miejsce lub trasa funkcjonuje jako atrakcja turystyczna o znaczeniu lokalnym poza tematem szlaku (w zakresie V).

W przypadku wykorzystania jednego miarodajnego źródła jako kryterium dla ustalania lub weryfikacji wartości zmiennych w zakresie całego podzakresu, w formularzu waloryzacyjnym badanego systemu został podany bezpośredni odsyłacz do tego źródła, np. *[Polska. Atlas...2004]*, z kolei jego kompletny opis bibliograficzny znajduje się w spisie literatury.

2.6.2. Zastosowane narzędzia badawcze

Kwestionariusz identyfikacyjny [ki]. Jest wysyłany przez badającego do koordynatora na etapie wstępnym waloryzacji, po wyborze szlaku do przeprowadzenia oceny potencjału. Zawiera pytania o datę i sposób formalnego powołania szlaku, jego deklarowaną tematykę, przebieg szlaku, zasięg terytorialny oraz jego instytucję koordynującą (por. 2.5.1). Wzór kwestionariusza użytego do badań prowadzonych dla celów niniejszego opracowania znajduje się w załącznikach (Załącznik 1, kwestionariusz identyfikacyjny).

Ankieta Szlaku [as] Jest wysyłana do koordynatorów szlaków. Zawiera pytania pozwalające ustalić dokładniejsze okoliczności powstania szlaku i sposób jego funkcjonowania, istnienie literatury naukowej i popularnej na jego temat, materialny charakter szlaku, jego dokładny przebieg, spis wszystkich jego obiektów, a także wyznaczyć obiekty kluczowe, konieczne dla dokładnego przeprowadzenia waloryzacji szczegółowej. Wzór kwestionariusza ankiety użytej w badaniach dla potrzeb niniejszej pracy znajduje się w załącznikach (Załącznik 2, ankieta szlaku).

Ankieta Obiektowa [ao]. Wysyłana do zarządców obiektów kluczowych systemu. Zawiera pytania, pozwalające uzyskać dokładny profil obiektu, sposób zarządzania nim, zestawienie oferowanych usług. Wzór kwestionariusza ankiety użytej w badaniach dla potrzeb niniejszego opracowania znajduje się w załącznikach (Załącznik 3, ankieta obiektowa).

Ankieta określająca stopień znajomości osoby [azo]. Narzędzie utworzone i stosowane jako pomocnicze dla ustalenia krajowego lub regionalnego znaczenia obiektu o charakterze biograficznym. Za jego pomocą ustala się stopień popularności osoby, stanowiącej odniesienie obiektu. Badanie polega na przeprowadzeniu (na obszarze dobranym odpowiednio do badanej skali znaczenia osoby) ankiety wśród 50 przypadkowych osób w wieku powyżej 16 lat. Jeśli więcej niż 25 z badanych 50 osób prawidłowo przyporządkuje postać do właściwej jej dziedziny działalności (np. pisarz, kompozytor, architekt, wojskowy itd.) lub osiągnięć albo dzieł, należy uznać, że osoba ta jest znana szerokiemu ogółowi obywateli.

W wersji regionalnej ankieta jest przeprowadzana na terenie danego województwa, lecz w powiecie innym niż ten, na którego terenie znajduje się badany obiekt. Jeśli wynik ankiety będzie pozytywny, znaczenie obiektu biograficznego określa się jako regionalne i włącza go jako zmienną do formularza waloryzacyjnego, przydzielając mu odpowiednią punktację. W wersji krajowej ankieta jest przeprowadzana na terenie miejscowości lub powiatu, położonego w województwie innym niż to, w którym znajduje się obiekt dla którego ustalana jest ranga i nie sąsiadującym z powiatem, w którym jest on zlokalizowany. Jeśli wynik ankiety będzie pozytywny, znaczenie obiektu biograficznego określa się jako krajowe i uwzględnia go jako zmienną w formularzu waloryzacyjnym, przydzielając odpowiednią punktację. Wzór kwestionariusza ankiety, użytej w badaniach dla potrzeb niniejszej pracy, znajduje się z załącznikach (Załącznik 6, określanie stopnia znajomości osób). Ten rodzaj narzędzia badawczego został skonstruowany m.in. z myślą o ustalaniu stopnia znajomości osób współcześnie żyjących, których biografia lub dokonania nie stały się (jeszcze) przedmiotem edukacji ani szczególnych form uczenia w postaci np. nazewnictwa miejsc i instytucji, a które pomimo tego cieszą się znaczną popularnością (m.in. w dziedzinie życia artystycznego lub religijnego) i mogą wpływać na atrakcyjność miejsc lub obiektów z nimi związanych w oczach współczesnych turystów. Proponuje się, by opisywana ankieta, ze względu na znaczny nakład czasu, środków i wysiłku koniecznych do jej zrealizowania, była używana w ostatniej kolejności, gdy stopień znajomości danej osoby nie może być ustalony za pomocą innych narzędzi.

Zapytanie inwentaryzacyjne [zi]. Jest kierowane do zarządzających tymi obiektami formalnie wpisanymi na listę obiektów szlaku, w odniesieniu do których nie udało się na podstawie źródeł pierwotnych, wtórnych i pozostałych materiałów informacyjnych uzyskać wszystkich danych potrzebnych dla przeprowadzenia procesu waloryzacji. Narzędzie służy

ustaleniu faktów, koniecznych do obliczeń tych zmiennych w ramach poszczególnych zakresów waloryzacji szlaku, które odnoszą się do ilości obiektów spełniających kryteria np. dostępności, stanu utrzymania poszczególnych obiektów, a także stopnia organizacji obsługi ruchu turystycznego w obiektach. Informacje pochodzące z odpowiedzi na zapytanie inwentaryzacyjne, a dotyczące np. znaczenia obiektu lub opracowań naukowych na jego temat mogą zostać dodatkowo zweryfikowane za pomocą wizji lokalnej. Wzór zapytania znajduje się w załącznikach (Załącznik nr 4, zapytanie inwentaryzacyjne). Generalnie na podstawie odpowiedzi na ten typ kwestionariusza ustalany jest wyłącznie stan i poziom dostępności obiektu, sposób jego udostępniania (dane istotne w zakresie II formularza waloryzacyjnego systemu) oraz istnienie w obiekcie lub bezpośrednio przy nim usług wchodzących w skład oferty turystycznej (dane zawarte w zakresie IV). Dlatego odpowiedzi na zapytania inwentaryzacyjne zostają zarchiwizowane tylko w tych przypadkach, kiedy 1) są one źródłem dodatkowej informacji, zweryfikowanej i wykorzystanej w dalszych etapach badania, 2) na ich podstawie ustalono istnienie ograniczenia w zakresie faktycznej dostępności obiektu, albo jego niepewną dostępność, lub 3) w procesie weryfikacji danych stwierdzona zostaje niezgodność danych pochodzących z odpowiedzi na zapytanie ze stanem faktycznym w obiekcie.

Kryterium wyróżnienia [kw]. Narzędzie utworzone i stosowane jako podstawowe dla ustalenia znaczenia obiektu o charakterze biograficznym (podzakres III.E formularza waloryzacyjnego). Badanie spełnienia tego kryterium ma na celu określenie znaczenia osoby stanowiącej odniesienie obiektu w danej dziedzinie życia społecznego, nauki lub kultury. Dokonuje się go przez sprawdzanie, czy tej osobie przyznano najbardziej prestiżową nagrodę międzynarodową w danej dziedzinie. W takim przypadku osoba ta zostaje uznana za znaczącą w danej dziedzinie. Za najbardziej prestiżowe uznano: Nagrodę Nobla we wszystkich dziedzinach, w których jest ona przyznawana, nagrodę Oscara w dziedzinie sztuki filmowej, nagrodę Pulitzera w dziedzinie dziennikarstwa, nagrodę Tempeltona w dziedzinie nauk teologicznych, Medal Fieldsa w dziedzinie nauk matematycznych, Europejską Nagrodę Teatralną w dziedzinie sztuk teatralnych, nagrodę Pritzкера w dziedzinie architektury, nagrodę Polarpris w dziedzinie muzyki, złoty medal olimpijski lub oficjalnie udokumentowany rekord świata w dziedzinie sportu. Możliwe jest dołączenie innych prestiżowych nagród, powszechnie uznanych za najbardziej prestiżowe w danej dziedzinie, co wymaga osobnego odnotowania w formularzu waloryzacyjnym. Osoba wyróżniona jedną z wymienionych nagród zostaje uznana za znaczącą w danej dziedzinie, a obiekt związany z jej biografią może zostać uwzględniony jako zmienna w formularzu waloryzacyjnym, z przydzieleniem odpowiedniej punktacji.

Kryterium nazewnictwa [kn]. Narzędzie utworzone i stosowane jako pomocnicze dla ustalenia krajowego lub regionalnego znaczenia obiektu o charakterze biograficznym

(podzakres III.E formularza waloryzacyjnego). Badanie spełnienia tego kryterium ma na celu określenie stopnia popularności osoby, stanowiącej odniesienie obiektu. Dokonuje się go przez sprawdzenie, czy dana postać jest patronem ulic, placów i instytucji użyteczności publicznej (np. lotnisk, parków, szkół) w przynajmniej 10 polskich miejscowościach w danym województwie, lecz poza powiatem, w którym znajduje się badany obiekt (w odniesieniu do znaczenia regionalnego) lub też poza województwem, w którym znajduje się waloryzowany obiekt (w odniesieniu do znaczenia krajowego). Badanie może być dokonane m.in. za pomocą wyszukiwarek internetowych poprzez wpisywanie adresu lub nazwy (np. „ulica Modrzejewskiej” czy „Park im. H. Modrzejewskiej”) i sprawdzenie, czy w przynajmniej 10 miejscowościach danego województwa (lub całego kraju) istnieje taki adres. Pozytywny wynik badania stanowi podstawę do ustalenia znaczenia obiektu biograficznego jako krajowego (i odpowiednio: regionalnego) oraz włączenia go jako zmiennej do formularza waloryzacyjnego z przydzieleniem odpowiedniej punktacji.

Kryterium edukacji powszechnej [kep]. Narzędzie utworzone i stosowane jako pomocnicze dla ustalenia znaczenia obiektu albo miejsca o charakterze historycznym (podzakres III.D formularza waloryzacyjnego) lub biograficznym (podzakres III.E). Badanie spełnienia tego kryterium ma na celu określenie znaczenia wydarzenia historycznego, które jest związane z obiektem lub miejscem, albo ustalenie znaczenia osoby stanowiącej odniesienie obiektu w danej dziedzinie życia społecznego, nauki lub kultury. Dokonuje się go przez sprawdzanie aktualnie zatwierdzonych do użytku polskich podręczników do szkoły podstawowej lub ponadpodstawowej typu ogólnego (gimnazjum) w zakresie historii, wiedzy o społeczeństwie lub języka polskiego na obecność wzmianek o odnośnym wydarzeniu lub postaci. Jeśli w dwóch różnych podręcznikach (także do tej samej klasy), takie wzmianki zostaną znalezione, osobę uznaje się za znaną w skali kraju, a związanemu z nią obiektowi biograficznemu przyporządkowane zostaje znaczenie krajowe i może on być włączony do formularza waloryzacyjnego z przydzieleniem odpowiedniej punktacji. W stosunku do osób, które były historycznymi głowami państwa polskiego lub innych państw uznano historyczne znaczenie obiektu posiadającego odniesienie do nich w zakresie znaczenia krajowego lub dla grupy etnicznej za dowiedzione w ramach tego kryterium i nie stosowano dodatkowego potwierdzenia.

Kryterium edukacji akademickiej [kea]. Narzędzie utworzone i stosowane jako pomocnicze dla ustalenia znaczenia obiektu albo miejsca o charakterze historycznym (podzakres III.D formularza waloryzacyjnego) lub biograficznym (podzakres III.E). Badanie spełnienia tego kryterium ma na celu określenie znaczenia wydarzenia historycznego, które jest związane z obiektem lub miejscem, albo ustalenie znaczenia osoby stanowiącej odniesienie obiektu w danej dziedzinie życia społecznego, nauki lub kultury. Ustalenia

krajowego znaczenia dokonuje się przez sprawdzenie przynajmniej dwóch różnych polskich podręczników akademickich lub licealnych w odnośnej dziedzinie na obecność wzmianki o danej postaci lub wydarzeniu, natomiast dla rangi międzynarodowej przez wskazanie dwóch zagranicznych i obcojęzycznych publikacji naukowych poświęconych danej dziedzinie i zawierających uznanie ponadnarodowego znaczenia danej postaci lub wydarzenia, albo jednej biografii naukowej poświęconej danej postaci lub monografii poświęconej danemu obiektowi czy wydarzeniu i zawierającej uzasadnienie ponadnarodowego, krajowego lub regionalnego znaczenia albo znaczenia osoby, obiektu czy wydarzenia w danej dziedzinie. Przy pozytywnym wyniku badania postać lub wydarzenie zostaje uznane za znaczącą w danej dziedzinie, a obiekt związany z jej biografią lub badanym wydarzeniem może zostać uwzględniony jako zmienna w formularzu waloryzacyjnym z przydzieleniem odpowiedniej punktacji.

Kryterium zaliczenia obiektu [kzo]. Narzędzie utworzone i stosowane jako podstawowe dla ustalenia międzynarodowego, krajowego lub regionalnego znaczenia obiektu o charakterze historycznym lub kulturalnym (podzakresy III.A., III.D., III.F., III.G. formularza waloryzacyjnego). Dla spełnienia tego kryterium wystarczające jest:

- wskazanie na fakt wpisania obiektu na jedną z List Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO (w przypadku obiektów o znaczeniu międzynarodowym),
- wskazanie na fakt wpisania obiektu na listę polskich Pomników Historii (w przypadku obiektów o znaczeniu krajowym).

Sam fakt takiego wpisu, jako oparty na dogłębnych procedurach badawczych, stanowi potwierdzenie międzynarodowego lub krajowego znaczenia obiektu, tym samym dowód tego znaczenia nie musi być przeprowadzany na innej drodze. Obiekt znajdujący się na wymienionych listach uznawany jest za obiekt o znaczeniu odpowiednio międzynarodowym lub krajowym i zostaje uwzględniony w formularzu waloryzacyjnym z przydzieleniem mu odpowiedniej punktacji.

W przypadku muzeów i innych placówek kulturalnych, dla potrzeb niniejszej waloryzacji przyjęto, że ich krajowe znaczenie jest wystarczająco dokumentowane przez:

- ich obecność na ministerialnej liście muzeów (dla znaczenia krajowego) w Państwowym Rejestrze Muzeów, utrzymywanych przez władzę centralną (ministerstwo odpowiednie do spraw kultury). Aktualny spis tych placówek znajduje się na oficjalnym portalu [www Ministerstwa KiDN](http://www.MinisterstwaKiDN) [Ministerstwo KiDN, www 2009]; w dniu weryfikacji przez autora (16.11.2009) znajdowało się na tej liście 99 muzeów,
- posiadanie w formalnie zatwierdzonej i publicznie używanej nazwie przymiotnika „narodowe” (co oznacza uznanie ich zbiorów za szczególnie znaczące przez centralną władzę publiczną); powodem takiej decyzji jest fakt, że w przypadkach

obiektów z tej grupy przyznanie statusu „muzeum narodowego” opiera się na uprzednio przeprowadzonych badaniach lub ekspertyzach ustalających znaczenie obiektu.

Odpowiednio regionalne znaczenie placówek muzealnych wystarczająco dokumentowane jest przez:

- ich obecność na listach muzeów pozostających pod zarządem i opieką urzędów marszałkowskich poszczególnych województw,
- używanie przez placówkę w formalnie zatwierdzonej i publicznie stosowanej nazwie przymiotnika „okręgowe”, oznaczającego uznanie ich znaczenia przez władzę publiczną i objęcie nadzorem oraz opieką przez tę władzę ze względu na ich znaczenie,
- ranga muzeum diecezjalnego (potwierdzona oficjalnym używaniem przez obiekt przymiotnika „diecezjalny”) zostaje uznana za spełnienie kryterium zaliczenia obiektu dla placówek muzealnych o znaczeniu regionalnym; podstawą takiej decyzji jest znaczenie ich zbiorów w dziedzinie turystyki religijnej.

W przypadku obiektów sakralnych przyjęto, że automatyczne uznanie za obiekt o znaczeniu regionalnym w odniesieniu do turystyki religijnej powodują:

- fakt funkcjonowania siedziby biskupiej przy obiekcie,
- fakt posiadania przez obiekt tytułu bazyliki,
- posiadanie przez obiekt rangi sanktuarium diecezjalnego, poświadczony przez władzę diecezjalną w postaci ujęcia w spisie sanktuariów danej diecezji.

Dla zespołów obiektów historyczno-kulturowych przyjęto, że kryterium zaliczenia obiektu jest spełnione również w sytuacji posiadania przez te zespoły statusu parku kulturowego¹⁷ (równoznacznego ze znaczeniem regionalnym, o ile dany zespół nie posiada już wyższego znaczenia, na przykład jako Pomnik Historii). Dla obiektów kulturowo-przyrodniczych uwzględnianych w waloryzacji turystyczno-kulturowej (zakres III) przyjęto, że kryterium zaliczenia obiektu jest spełnione przy posiadaniu statusu parku narodowego (równoznacznego z potwierdzeniem jego znaczenia krajowego) lub statusu ogrodu zoologicznego, zoo-botanicznego, botanicznego albo parku krajobrazowego (równoznacznego z potwierdzeniem znaczenia regionalnego).

Kryterium uznania międzynarodowego [kum]. Narzędzie utworzone i stosowane jako pomocnicze dla ustalenia międzynarodowego znaczenia obiektu o charakterze historycznym lub kulturalnym (podzakresy III.A, III.D, III.F i III.G formularza waloryzacyjnego). Spełnienie tego kryterium może być udokumentowane przez wskazanie opinii

---

¹⁷ Definicja parku kulturowego jako sposobu ochrony obszarów i zespołów obiektów zabytkowych: por. art. 16 ust. 1 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. Nr 162, poz. 1568).

przynajmniej dwóch różnych autorów polskich lub zagranicznych monografii albo artykułów naukowych, poświęconych badanemu obiektowi, uznających jego znaczenie w skali przynajmniej europejskiej. W ich braku możliwe jest przedstawienie dwóch innych opracowań z danej dziedziny literatury naukowej, uznających znaczącą w skali europejskiej wartość lub międzynarodowe znaczenie obiektu. W ostateczności za kryterium uznania w tej skali może posłużyć przedstawienie przynajmniej trzech przewodników turystycznych, odnoszących się do badanego szlaku lub danego regionu, albo do całej Polski, opublikowanych przynajmniej w trzech różnych krajach. Dodatkowo za potwierdzenie znaczenia obiektu kulturowego lub historycznego w skali międzynarodowej uważany będzie fakt przyznania nie dawniej niż 10 lat przed terminem badania Nagrody Unii Europejskiej w Dziedzinie Dziedzictwa Kulturowego („Europa Nostra”) lub wyboru danej miejscowości nie dawniej niż na 20 lat przed terminem badania na Europejską Stolicę Kultury, z imiennym wskazaniem obiektu w uzasadnieniu tego wyboru.

Kryterium uznania znaczenia eventu [kuze]. Narzędzie utworzone i stosowane jako podstawowe dla ustalenia międzynarodowego, krajowego lub regionalnego znaczenia eventów o charakterze historycznym (żywej historii) lub kulturalnym (podzakres V.A.d) formularza waloryzacyjnego). Spełnienie tego kryterium może być udokumentowane przez wskazanie monografii lub artykułu naukowego, odnoszących się do badanego eventu i uznających jego znaczenie w skali krajowej lub międzynarodowej. W braku takich opracowań możliwe jest wskazanie na inną publikację z danej dziedziny literatury naukowej, uznającą znaczenie eventu w tej samej skali. W ostateczności za kryterium uznania może posłużyć przedstawienie przynajmniej trzech przewodników turystycznych, odnoszących się do odnośnego szlaku lub regionu albo do całej Polski, opublikowanych przynajmniej w trzech różnych krajach i wskazujących na znaczenie lub atrakcyjność danego eventu. Ponadto rangę eventu można ustalić za pomocą potwierdzenia, że więcej niż połowa jego aktywnych uczestników (wykonawców) pochodzi z terenu Polski spoza danego regionu (w tym przypadku może być uznana ranga krajowa imprezy) lub spoza Polski (wówczas można uznać międzynarodową rangę wydarzenia), albo spoza powiatu, gdzie odbywa się event (znaczenie regionalne). Potwierdzenie tego faktu może być przeprowadzone przez wskazanie opublikowanych programów ostatniej edycji danego eventu.

Kryterium unikalności obiektu [kuo]. Narzędzie utworzone i stosowane jako pomocnicze dla ustalenia znaczenia obiektu o charakterze historycznym lub kulturalnym (podzakresy III.A, III.D, III.F i III.G formularza waloryzacyjnego). Spełnienie tego kryterium może być udokumentowane przez wskazanie na fakt unikalności danego obiektu w skali kraju. Uznanie unikalnego charakteru danego obiektu lub jednostki w skali międzynarodowej lub w skali kraju (np. za jedyny lub najstarszy znany obiekt lub eksponat danego rodzaju) dokonuje się na podstawie oficjalnego katalogu lub rejestru zabytków lub placówek kulturalnych, albo na podstawie poświęconego badanemu obiektowi opracowania nauko-

wego, uznającego i uzasadniającego jego unikalność, lub też dwóch różnych opracowań poświęconych odnośnej dziedzinie, wskazujących na unikalność obiektu. W tym ostatnim przypadku i w odniesieniu do obiektu unikalnego w skali międzynarodowej ewentualna opinia polskiego eksperta musi zostać każdorazowo poparta opinią znawcy spoza Polski. W przypadku placówek kulturalnych (np. muzeów) za inny sposób udokumentowania unikalności w skali kraju uznano także formalne posiadanie statusu jednostki centralnej dla danej dziedziny kultury lub sztuki (np. Centralne Muzeum Pożarnictwa; Centralne Muzeum Morskie i inne). Skutkiem pozytywnego wyniku badania spełnienia tego kryterium jest przyznanie obiektowi dodatkowej punktacji za unikalność w ramach podzakresu III. J waloryzacji potencjału szlaku oraz nadanie temu obiektowi w ramach odpowiedniego podzakresu waloryzacji znaczenia krajowego (jeśli jego potwierdzona unikalność dotyczy charakteru obiektu i skali całego kraju) albo nadanie mu znaczenia regionalnego, jeśli jego unikalność stwierdzono tylko w zakresie wyróżniającym pewne aspekty związane z formą zaistnienia obiektu (np. cechy stylu lub techniki artystyczne), albo dotyczące sposobu jego funkcjonowania, mające znaczenie w obszarze danej dziedziny kultury lub sztuki, albo tylko w odniesieniu do epoki lub zespołu wydarzeń, do których odnosi się tematyka szlaku, lub też jest to unikalność stwierdzona tylko w skali regionu, a obiekt nie posiada już tej albo wyższej rangi przyznanej na podstawie innych kryteriów.

Kryterium uznania znaczenia regionalnego obiektu [kuzr]. Narzędzie utworzone i stosowane jako podstawowe lub pomocnicze dla ustalenia regionalnego znaczenia obiektu o charakterze historycznym lub kulturalnym (podzakresy III.A, III.D, V.A.a oraz V.A.b formularza waloryzacyjnego). Spełnienie tego kryterium może być udokumentowane przez wskazanie na fakt znaczenia obiektu lub miejsca w kulturze lub dziejach danego regionu, albo wskazanie jego charakterystycznych cech, przyczyniających się do wyróżnienia kultury lub dziejów regionu w skali kraju. Potwierdzenie kulturowego znaczenia obiektu lub miejsca w skali regionu dokonuje się poprzez odwołanie się do dwóch opracowań naukowych różnych autorów na temat obiektu (miejsca), albo dwóch opracowań na temat regionu lub danej dziedziny kultury (lub do danej epoki historycznej), albo do dwóch podręczników akademickich z zakresu danej dziedziny, których autorzy wskazują na znaczenie obiektu dla regionu w aspekcie jego historii lub kultury, albo wymieniają konkretne jego cechy jako charakterystyczne dla kultury całego regionu.

2.7. Zasady bonitacji i przyjęte proporcje bonitacyjne

Przy opracowaniu poszczególnych zakresów waloryzacji potencjału autor starał się uwzględnić wszystkie czynniki istotne dla oceny walorów szlaków turystyczno-kulturowych. W związku z takim ukierunkowaniem całej oceny najwyższą rangę nadano tym elementom i aspektom funkcjonowania szlaku, które posiadają decydujące znaczenie dla określenia jego

atrakcyjności z punktu widzenia turystów zainteresowanych dziedzictwem kulturowym, w tym w szczególności tymi jego świadectwami, które są zgodne z deklarowaną tematyką szlaku (a zatem stanowią obiekty stanowiące destynacje typowe dla formy turystyki kulturowej, najbardziej odpowiadającej tej tematyce). Na tym etapie analizy potencjału ustalone zostały takie proporcje punktacji, które umożliwiają odpowiednie wyważenie znaczenia tych świadectw historii, historycznego rozwoju kultury oraz współczesnego życia kulturalnego, które są najistotniejsze dla tematyki i typu szlaku, a także elementów organizacji samego szlaku, które są niezbędne dla jego funkcjonowania jako rozwiniętej oferty turystycznej: struktury przestrzennej, ważnych modułów usługowych szlaku jako produktu, działań promocyjnych i pozostałych czynników, mających wpływ na aktualne możliwości przyciągania turystów. Dla ułatwienia szybkiej interpretacji wyników, formularz został skonstruowany w oparciu o skalę tysięczną. Oznacza to, że taką liczbę punktów osiągnąłby hipotetyczny szlak idealny. Byłby to system obejmujący liczne obiekty o międzynarodowym znaczeniu kulturowym i stanowiący nowoczesną ofertę systematycznego zwiedzania (spełniająca w całości wszystkie postulowane kryteria szlaku materialnego) oraz proponujący turystom bogate spektrum usług (w tym koniecznie noclegowych i kulinarnych, ale także imprez na zamówienie), jednocześnie szlak przebiegający przez atrakcyjny turystycznie region z bogatą uzupełniającą ofertą kulturalną i turystyczną, wreszcie posiadający bardzo dobre połączenia komunikacyjne. Liczba punktów uzyskanych w wyniku badania poszczególnych szlaków wyznacza tym samym ich faktyczny potencjał turystyczno-kulturowy oraz obrazuje aktualny stan oferowanych usług i zakres podejmowanych działań, służących intensyfikacji ruchu turystycznego.

Formularz waloryzacyjny regionalnego szlaku tematycznego, stanowiący podstawowe narzędzie badawcze, został zestawiony z uwzględnieniem wszystkich wymienionych powyżej aspektów funkcjonowania systemu oraz przedstawionych w poprzednich rozdziałach postulatów, formułowanych wobec produktów turystycznych tego rodzaju. Zostały one pogrupowane w sześciu zakresach waloryzacyjnych. Ze względu na specyfikę turystyczno-kulturowych szlaków tematycznych i wynikające z niej różne znaczenie poszczególnych składowych dla ostatecznej oceny potencjału szlaku, przyjęty został nierówny podział punktów między poszczególne zakresy. Na maksymalną możliwą do przydzielenia systemowi liczbę 1000 punktów punktacja poszczególnych zakresów składa się według poniżej opisanej proporcji.

Oceniany w skali od 0 do 300 punktów (zatem w wymiarze aż 30% całości punktacji) zakres III obejmuje czynniki składające się na ocenę potencjału szlaku w aspekcie jego deklarowanej tematyki, a także w odniesieniu do innych form turystyki kulturowej. Zestawione są tutaj wyniki waloryzacji znaczenia poszczególnych obiektów szlaku, oceny ich przygotowania do obsługi wycieczek, a także wyniki waloryzacji wydarzeń (eventów) tematycznych w przestrzeni szlaku. Obok formy odpowiadającej deklarowanej tematyce

szlaku badane są także szanse tego systemu zwiedzania na przyciągnięcie turystów, interesujących się pozostałymi aspektami turystyki kulturowej i odpowiadającymi im formami wypraw. To właśnie waloryzacja tego zakresu decyduje faktycznie o potencjale kulturowym szlaku i wyniki ustalone w tym obszarze badania muszą być zinterpretowane wyczerpująco, z podaniem przykładów obiektów oraz innych funkcjonujących (lub właśnie odpowiednio: brakujących) ofert. Od siły przyciągania zainteresowanych turystów przez poszczególne obiekty szlaku zależy w głównej mierze jego powodzenie jako stałej oferty turystycznej. Wyniki osiągnięte w zakresie III waloryzacji pozwalają ocenić atrakcyjność systemu jako całości dla oferty krajowej i przyjazdowej turystyki kulturowej.

W ramach zakresu I (ocena poziomu organizacji systemu), badany szlak może uzyskać punktację w skali od 0 do 200 punktów. Zakres ten odnosi się do funkcjonowania szlaku jako całości, przy czym przedmiotem szczegółowej analizy są przedstawione powyżej cztery kryteria materialności szlaku turystycznego (por. 1.5.). Zestawione razem decydują one o faktycznej strukturze danego systemu jako nowoczesnego produktu turystycznego o postaci linearnej, spełniającego takie podstawowe warunki zorganizowanego szlaku jak oznaczenie, bieżącą koordynację i faktyczną dostępność obiektów, a także odpowiadającego w rzeczywistości deklarowanej kulturowej tematyce. Z uwagi na konkurencyjność ofert tematycznych, rosnące wymagania w odniesieniu do oferty szlaków jako zorganizowanych produktów oraz na wynikający z tego faktu wpływ wymienionych czynników na popularność systemu wśród organizatorów turystyki i na decyzje indywidualnych turystów o jego odwiedzeniu, punktacja przydzielona w tym zakresie stanowi 20% całości możliwych do uzyskania punktów.

Identyczna ilość punktów stanowi równoważność maksymalnej oceny systemu w ramach zakresu VI. Obejmuje ona usługi realizowane w ramach głównych segmentów infrastruktury turystycznej na terenie gmin, przez które przebiega szlak. Są to usługi noclegowe, gastronomiczne i komunikacyjne. Ponieważ stanowią one warunek fizycznego odbycia kilkudniowej podróży po szlaku, posiadają podstawowe znaczenie zarówno dla organizatorów turystyki, tworzących oferty wycieczek zbiorowych, jak i dla korzystających z oferty szlaku turystów indywidualnych: istnienie koniecznej infrastruktury na miejscu decyduje o możliwości kilku- lub wielodniowego pozostawiania turystów w przestrzeni szlaku, co z kolei ma istotny wpływ na ekonomiczny sukces danego systemu jako produktu turystycznego. Te fakty legły u podstaw decyzji o przydzieleniu temu zakresowi tak wysokiego (20%) ułamka całości punktów.

W sumie więc w posiadających decydujące znaczenie zakresach I, III i VI istnieje możliwość przydzielenia badanemu systemowi 70% wszystkich punktów, przewidzianych w ramach waloryzacji. Wszystkie pozostałe zakresy (II, IV i V) zestawiają zmienne odnoszące się do licznych innych aspektów, uznawanych w świetle opinii autorów przytoczonych w rozdziale 3 opracowań za uzupełniające, jednak posiadających wpływ na ostateczny

kształt oferty, a tym samym na jej atrakcyjność dla współczesnego turysty. Liczba punktów możliwych do uzyskania w ramach każdego z nich wynosi 100, w sumie dla wszystkich trzech zakresów jest to 300 punktów, co ma wyrazić w odpowiedniej proporcji ich znaczący wpływ na atrakcyjność oferty szlaku.

Zakres II obejmuje kryteria, sprawdzające szereg tych cech tematycznego systemu penetracji turystycznej, które decydują o jego autentyczności i oryginalności (unikalności), o potencjalnym czasie korzystania z oferty przez turystów (ilość obiektów) oraz mają wpływ na zwartość terytorialną oferty (ciągłość szlaku i własne usługi transportowe), uwzględniony jest w nim także stan zachowania obiektów. Wyniki uzyskane w tym zakresie waloryzacji pozwalają na ocenę konkurencyjności szlaku w stosunku do innych ofert turystycznych podobnego rodzaju.

W ramach zakresu IV waloryzacji poddane zostały ważniejsze elementy poszerzonego produktu turystycznego, czyli dodatkowych usług turystycznych, dostępnych na szlaku w ramach jego własnej oferty, które ułatwiają korzystanie z danego systemu zorganizowanym grupom oraz indywidualnym turystom. Uwzględniono w nim także ważniejsze działania, służące popularyzacji oferty szlaku. Należą do nich z jednej strony dodatkowe kanały i nośniki informacji na temat szlaku, wykraczające poza obręb minimalnych zadań informacyjnych koordynatora, ujętych w zakresie I oraz wszelkie przedsięwzięcia służące promocji szlaku jako całości. To zestawienie i wynikająca z niego ocena systemu pomaga uzyskać orientację na temat obecności (lub braku) niektórych czynników, mogących wpłynąć dodatkowo na popularność szlaku wśród turystów kulturowych zainteresowanych tym rodzajem spędzania urlopu, a tym samym na ewentualną możliwość szybszego wzrostu jego popularności.

Jako zbiór zmiennych zakresu V zestawiona została oferta pozostałych atrakcji kulturalnych: obiektów, miejsc i imprez w przestrzeni szlaku, nie związanych bezpośrednio z jego tematyką, lecz interesujących z punktu widzenia turystyki kulturowej (w tym miejskiej) albo innych rodzajów turystyki. Dla turystów zainteresowanych walorami kulturowymi stanowią one rozszerzenie skoncentrowanej na deklarowanym temacie propozycji spędzenia wolnego czasu. W ramach tego zakresu uwzględniona została także ogólna atrakcyjność turystyczna obszaru, przez który przebiega szlak. Oferta różnych rodzajów rozrywki kulturalnej a także innych gałęzi turystyki poza kulturową (np. przyrodniczej) może być traktowana przez samych zwiedzających szlak jako uzupełniająca propozycja spędzenia wolnego czasu na miejscu. Jednocześnie stanowi ona magnes dla licznej grupy turystów, nie zamierzających pierwotnie skorzystać z jego tematycznej propozycji. Ich pobyt turystyczny na danym obszarze i fakt zetknięcia się z ofertą szlaku może jednak spowodować pojawienie się zainteresowania samym produktem i jego tematyką, a w konsekwencji doprowadzić do decyzji o jego zwiedzaniu natychmiast (połączonej ze zmianą pierwotnych planów), lub w późniejszym terminie (kolejny przyjazd w celu zwiedzenia szlaku). Uwzględnienie tych

obiektów i zwiedzających je turystów dokonuje się w stosunkowo niewielkim stopniu (10% całości możliwej punktacji) z powodu dotychczas nie rozpoznanej skali takiej możliwej reorientacji turystów.

Maksymalna liczba możliwych do przyznania punktów, określona dla poszczególnych podzakresów ma na celu zagwarantowanie zachowania proporcji pomiędzy nimi, przyjętych dla badania systemu w ramach odnośnych zakresów. Tym samym istnieje pewność uwzględnienia w ocenie szlaku w wyważonej proporcji wszystkich elementów, wynikających z wyartykułowanych w rozdziale poprzednim postulatów, odnoszących się do konstrukcji i oferty szlaków turystyczno-kulturowych.

2.8. Zasady konstrukcji i struktura formularza waloryzacyjnego

---

Podstawową procedurą proponowanej waloryzacji szlaków tematycznych jest umieszczenie zebranych i zweryfikowanych informacji na temat organizacji szlaku i znaczenia jego obiektów, a także dotyczących pozostałych atrakcji turystycznych oraz służącej turystyce infrastruktury jako zmiennych w odnośnych zakresach wyodrębnionych w ramach formularza waloryzacyjnego i zsumowanie punktacji w poszczególnych zakresach.

Przedstawiony poniżej (1.9.) formularz waloryzacyjny – wypełniany przez badającego – pozwala zestawić i zsumować wyniki inwentaryzacji szlaku, dokonanej w zakresie wyznaczonym dla proponowanej metody na podstawie danych oraz zweryfikowanych z zastosowaniem opisanych procedur. Po prawidłowym podstawieniu przez badającego jako zmiennych danych, dotyczących szlaku, obiektów, wydarzeń i usług, dostarczonych bezpośrednio z pomocą opisanych powyżej (1.6.) narzędzi badawczych oraz uzyskanych z zebranych opracowań i zestawień, punktacja zsumowana i odczytywana w poszczególnych zakresach i podzakresach pozwala natychmiast zorientować się co do rangi walorów szlaku w odniesieniu do poszczególnych form turystyki kulturowej (a więc jego faktycznej sile przyciągania turystów) oraz do poziomu funkcjonowania pozostałych modułów systemu.

Podstawową zasadą interpretacyjną służącą do formułowania konkretnych wniosków jest porównanie ilości punktów, osiągniętych w badaniu w danym zakresie, a w razie potrzeby także w konkretnym podzakresie (np. I.D, II.B, III.A czy nawet np. I.A.d) do ogólnego możliwego do osiągnięcia pułapu punktów. W ten sposób odnotowana maksymalna lub zbliżona do maksymalnej liczba punktów pozwala na wnioskowanie o optymalnej lub bardzo dobrej ofercie szlaku w danej dziedzinie. Z kolei proporcja punktów brakujących do wyznaczonego limitu maksymalnego informuje o brakach i niedociągnięciach w danym aspekcie oferty, zaś identyfikacja miejsc lub obiektów, w których występują braki dokładnie wskazuje, gdzie znajdują się konkretne słabe punkty badanego systemu.

Dzięki podziałowi całego formularza waloryzacyjnego na zakresy i podzakresy można przy odczytywaniu wyników klarownie oddzielić od siebie poszczególne oceniane aspekty,

a nawet grupy obiektów i typy atrakcji albo rodzaje usług. W sześciu zakresach formularza – rozbitych z kolei na kolejne podzakresy – zostają zawarte i mogą być z nich kolejno odczytane szczegółowe informacje wraz z ich oceną w postaci przydzielonych punktów.

Przy odczytywaniu wyników zestawionych dla poszczególnych podzakresów tej części formularza można zorientować się przykładowo, w jakich klasach obiektów hotelarskich szlak zapewnia optymalną ofertę, w jakich natomiast (i w których rejonach szlaku) występują w tej dziedzinie braki, to samo dotyczy oferty kulinarnej, w tym tematycznej, regionalnej i tradycyjnej.

Z kolei zestawione razem wyniki punktacji z zakresów I, II oraz IV, V i VI ukazują pozatematyczną atrakcyjność szlaku oraz aktualny stopień jego przygotowania do obsługi uwzględniającej wymagania grup turystycznych i turystów indywidualnych, jak również w pewnym stopniu szanse promocji „obiektywnej”, niezależnej od własnych działań (zakres V).

Analiza wyników uzyskanych w poszczególnych podzakresach pozwala także ustalić aktualny stan oferty systemu i ocenić jej atrakcyjność w odniesieniu do konkretnych zainteresowań współczesnego turysty kulturowego oraz możliwy stopień zaspokojenia jego potrzeb w trakcie realizacji zwiedzania szlaku.

Jak wspomniano, dzięki szczegółowemu rozpisaniu poszczególnych aspektów na podzakresy możliwe jest natychmiastowe dostrzeżenie ewentualnych braków w konstrukcji oferty kulturalno-turystycznej lub w obszarze infrastruktury. Tym samym wypełniony w wyniku przeprowadzenia procedury badawczej formularz może być nie tylko podstawą do wykonania postawionych jako cel badania zadań natury poznawczej, ale także pełnić funkcję diagnostyczną w stosunku do badanej grupy produktów turystycznych, co może mieć przełożenie na podejmowanie konkretnych działań doskonalących produkt i modernizujących w razie potrzeby jego ofertę.

Wypełniony formularz może na etapie interpretacji służyć także jako narzędzie porównywania potencjału poszczególnych szlaków zarówno pod kątem ich dojrzałości jako współczesnych produktów turystycznych typu „szlak”, w odniesieniu do poszczególnych aspektów ich atrakcyjności tematycznej, jak również infrastruktury turystycznej. Takie porównanie wyników badania z innymi analizowanymi ofertami podobnego rodzaju może być punktem wyjścia dla merytorycznej dyskusji o szansach i potrzebach danego szlaku jako konkurującego z innymi rozwiniętymi produktami współczesnej turystyki kulturowej o strukturze linearnej.

Ponadto uzyskane zestawienie może znaleźć zastosowanie w pracach koncepcyjnych, odnoszących się do nowych szlaków o podobnym profilu i zasięgu, wyznaczając aktualne standardy i potrzebne moduły ich turystycznej oferty.

Sposób interpretacji wyników waloryzacji (analiza potencjału) oraz analiza porównawcza zostały ukazane na przykładzie badanych systemów w kolejnych rozdziałach niniejszej pracy.

Dla ułatwienia waloryzacji szlaków obejmujących znaczną liczbę obiektów, także na tym etapie oceny wykorzystywane jest pojęcie **obiektu kluczowego szlaku**. Za obiekty kluczowe szlaku mogą zostać uznane: jego obiekt początkowy i końcowy (o ile są one wyraźnie wskazane w dokumentacji szlaku) a także jeden szczególnie znaczący obiekt tematyczny szlaku, wskazany jako główny przez jego twórców w dokumentacji szlaku, albo przez koordynatora (w ankiecie szlaku), lub prezentowany jako taki w publikacji naukowej na temat szlaku, albo w większości publikacji popularnych na jego temat. W przypadku braku wyznaczonego obiektu początkowego lub/i końcowego szlaku, albo w przypadku stwierdzenia marginalnego znaczenia tych obiektów dla potencjału szlaku jako całości, dla potrzeb tego wyznacznika uwzględnia się odpowiednią liczbę (w sumie trzech) obiektów kluczowych o największym znaczeniu dla deklarowanej tematyki szlaku, przy czym powinny one wszystkie być położone na głównej trasie szlaku. Obiekty kluczowe dla potrzeb analizy potencjału szlaku wyznaczają wspólnie koordynator i badający najpóźniej na etapie wypełniania przez koordynatora ankiety szlaku, przy czym w razie wystąpienia niezgodności decydująca w kwestii wyboru tych obiektów jest opinia koordynatora. (Załącznik 2).

2.8.1. Zakres i sposób wykorzystania źródeł oraz narzędzi badawczych i weryfikacyjnych dla ustalania wartości zmiennych waloryzacyjnych

---

Potencjał szlaku tematycznego stanowi wypadkową różnorodnych czynników, takich jak: funkcjonowanie różnych typów obiektów, organizowanie wydarzeń kulturalnych, istnienie różnych rodzajów oferty w samych obiektach i na szlaku jako całości, poziom organizacji oraz aktywności promocyjnej i inne zjawiska, posiadające często złożoną strukturę, różne znaczenie i mocno zróżnicowane oddziaływanie. Dlatego dla przeprowadzenia waloryzacji, określającej wielkość tego potencjału konieczne jest pozyskanie wielu informacji o bardzo różnorodnym charakterze. Informacje konieczne dla ustalenia wartości potrzebnych zmiennych w poszczególnych zakresach i podzakresach zostały w związku z tym opracowane i zaszerogowane w oparciu o zestaw różnorodnych kryteriów. Należą do nich: istniejąca formalna dokumentacja, różne rodzaje formalnej lub faktycznej klasyfikacji obiektów lub zbiorów, a także fakty z jednej strony miarodajne dla danego zakresu badawczego, z drugiej zaś łatwo stwierdzalne empirycznie. Poszczególne grupy źródeł informacji oraz opracowań stanowiących podstawę dla ich zaszerogowania i ustalania wartości zmiennych waloryzacyjnych odniesione zostały do kolejnych elementów analizy jak następuje:

W pierwszej kolejności jako źródło dla ustalania wartości potrzebnych zmiennych stosowana jest oficjalna dokumentacja szlaku, w tym dokumenty powołujące szlak i przewodniki lub informatory oficjalnie zaakceptowane przez koordynatora szlaku. Uznano je za miarodajne dla ustalenia jego nazwy i tematyki, a także zasięgu.

Za rozszerzenie i uzupełnienie pierwotnej dokumentacji została uznana ankieta szlaku. Ten rodzaj źródła przyjęto jako miarodajny przy ustaleniu danych lub wartości zmiennych trojakiemu rodzajowi. Na pierwszym miejscu za pomocą tej ankiety zestawione i potwierdzone zostały publikowane nierzadko w różnych miejscach oficjalne dane systemu, konieczne dla jego identyfikacji, które znalazły się w części wstępnej formularza waloryzacyjnego, między innymi ustalenia dotyczące: (1): nazwy szlaku, daty i okoliczności jego utworzenia (o ile nie wynikają one z dokumentacji), oficjalnego przebiegu szlaku, pełnej listy obiektów zaliczanych do szlaku, rodzaju i siedziby koordynatora, wreszcie potwierdzenia ustaleń dotyczących wyboru obiektów kluczowych. Ankieta szlaku pozwala prócz tego ustalić bezpośrednio następującą grupę zmiennych potrzebnych dla celów oceny potencjału: (2): istnienie literatury tematyzującej szlak (wymagane w ramach podzakresu I.A kwestionariusza waloryzacyjnego), istnienie i zakres usług organizowanych lub pośredniczonych przez koordynatora szlaku (podzakres I.C oraz częściowo zakres IV), istnienie eventów kulturowych funkcjonujących w ramach szlaku i zgodnych z jego tematyką (III.B), sposób funkcjonowania informacji o szlaku oraz podejmowanie różnorodnych przedsięwzięć promocyjnych w skali całego szlaku (IV.A), wreszcie istnienie pakietów turystycznych i usług przewodnickich w ramach szlaku (podzakresy IV.B, IV.C i IV.D). Wreszcie dane przekazane podczas wypełniania kwestionariusza ankiety szlaku posłużyły pośrednio dla ustalania trzeciej grupy zmiennych (3): zgodności rodzaju i charakteru poszczególnych obiektów szlaku z jego deklarowaną tematyką (podzakres I.A.c) i odległości pomiędzy poszczególnymi obiektami szlaku, wyznaczających spełnienie kryterium zwartości szlaku (podzakres II.B), weryfikowanych za pomocą map drogowych zamieszczonych w atlasie turystycznym Polski [*Polska. Atlas... 2004*]. W odniesieniu do wskazanych w ankiecie szlaku informacji z grupy pierwszej, dane te zostały uznane za miarodajne i nie ulegały dodatkowej weryfikacji, informacje z grupy drugiej były weryfikowane podczas wizji lokalnej w siedzibie koordynatora szlaku oraz poprzez kwerendę w zasobach bibliotecznych i na oficjalnych informacyjnych portalach internetowych. Informacje z grupy trzeciej zostały zweryfikowane w trakcie wizji lokalnej i użyte w trakcie ustalania zmiennych potrzebnych w odnośnych zakresach formularza waloryzacyjnego.

Dla celów ustalenia zakresu tematyzacji szlaku (podzakres I.A), a także w celu ustalenia autentyczności szlaku (podzakres II.A.), uzależnionej od proporcji obiektów o charakterze oryginalnym, wtórnym i stworzonych dla celów turystycznych do ogólnej ilości jego obiektów, wykorzystana została dokumentacja, wytworzona na etapie tworzenia szlaku, a także istniejące opracowania naukowe, dotyczące samego szlaku (o ile takie powstały) lub poszczególnych obiektów kluczowych. W przypadku literatury o charakterze naukowym informacje nie były dodatkowo weryfikowane, natomiast dane pochodzące z literatury przewodnikowej zostały zweryfikowane za pomocą istniejących opracowań naukowych, rejestrów zabytków i innych źródeł wszędzie tam, gdzie ich zastosowanie mogło wpłynąć

na wartość poszczególnych zmiennych. W przypadku obiektów o charakterze wtórnym (jak placówki muzealne udostępniające świadectwa dziedzictwa kulturowego poza miejscem ich wytworzenia lub pierwotnego użycia) o zaliczeniu ich do tej grupy decydowała oficjalnie stosowana nazwa i lokalizacja obiektu. Natomiast w odniesieniu do obiektów wykreowanych dla potrzeb turystyki decydująca była dokumentacja dotycząca powstania obiektu, jego opis w literaturze dotyczącej szlaku lub samego obiektu, wreszcie krótka charakterystyka obiektu uzyskana w wyniku udzielenia przez administratorów odpowiedzi na zapytanie inwentaryzacyjne.

Dla celów ustalenia zmiennych w zakresie pozostałych kryteriów materialności szlaku (zawartych w zakresie I formularza waloryzacyjnego) analizowana była istniejąca literatura opisująca szlak, informująca o jego ofercie i popularyzująca szlak (zatem głównie przewodniki po szlaku i informatory), wytworzona przez instytucje organizujące szlak lub przez jego koordynatora, a przynajmniej zaakceptowana przez koordynatora i uznana przez niego za miarodajną, ponadto oficjalne aktualizowane portale internetowe szlaku i jego obiektów. W zakresie ustalenia dostępności poszczególnych obiektów, czasu otwarcia obiektów lub czasu odbywania się eventów cyklicznych, danych teadresowych obiektów oraz usług świadczonych w samych obiektach (jak obiektowe usługi przewodnickie) publikacje o charakterze przewodników i informatorów zostały uznane za pełnowartościowe źródła. Wyrzykowa weryfikacja pochodzących z nich informacji nastąpiła na etapie wizji lokalnej na szlaku i nie wykazała niezgodności podawanych danych z rzeczywistością. Podstawowe pozycje wykorzystane na tym etapie waloryzacji zostały podane we wstępie formularza waloryzacyjnego poszczególnych badanych systemów i osobno w spisie wykorzystanej literatury. Część danych potrzebnych do ustalenia poszczególnych aspektów materialności szlaku została zaczerpnięta z ankiety szlaku, wypełnianej przez koordynatora oraz z zapytań inwentaryzacyjnych poszczególnych obiektów. Dane te zostały poddane wyrzykowej weryfikacji podczas wizji lokalnej na szlaku.

W przypadku obiektów kluczowych za miarodajne źródło w odniesieniu do ich znaczenia oraz autentyczności uznano literaturę tematyzującą szlak, oficjalną listę centralną, prowadzoną przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz wojewódzkie listy obiektów kultury pozostających pod opieką władz publicznych, lub opracowania naukowe poświęcone samym obiektom. Z kolei jako miarodajne źródło informacji na temat profilu oferty kulturalnej i turystycznej obiektów, organizowanych w nich eventów, sposobu i poziomu obsługi ruchu turystycznego, systemu informacji o nich, a także podejmowanych przedsięwzięć promocyjnych została uznana ankieta obiektowa. Dane podane w kwestionariuszu tej ankiety zostały w każdym przypadku potwierdzone w czasie wizji lokalnej, odbytej przez badającego w tych obiektach. W trakcie wizji lokalnej nie stwierdzono nigdzie niezgodności informacji podanych w ankietach obiektu ze stanem rzeczywistym, natomiast w niektórych miejscach miało miejsce nieprawidłowe zaszeregowanie poszczególnych

danych do innego zakresu zmiennych, co zostało przez badającego skorygowane i prawidłowo wprowadzone do poszczególnych zakresów formularza waloryzacyjnego.

Informacje dotyczące pozostałych obiektów szlaku pochodzą w części z oficjalnych publikacji (jak rejestry zabytków, listy placówek kultury, dokumentacja Krajowego Ośrodka Badań i Opieki nad Zabytkami) w części zaś z fachowej literatury, odnoszącej się do odnośnej dziedziny (m.in. architektury, muzealnictwa, konserwacji zabytków, kultury ludowej). Natomiast w odniesieniu do oferty usług turystycznych w obiektach ich źródłem są zapytania inwentaryzacyjne, wysyłane do administratorów poszczególnych obiektów. W trakcie wizji lokalnej na szlaku wyrywkowo sprawdzono na miejscu zgodność danych podanych w odpowiedziach na pytania tego kwestionariusza z rzeczywistością, a ewentualna niezgodność została odnotowana w notatkach o niezgodności, których wzór podany jest w Załączniku 5.

W zakresie III formularza waloryzacyjnego, ze względu na znaczną różnorodność zastosowanych zmiennych uwzględniono liczne rodzaje źródeł informacji oraz kryteria potwierdzające ustaloną hierarchizację kulturowego znaczenia poszczególnych obiektów. W niektórych przypadkach, obejmujących typy obiektów, w stosunku do których w literaturze fachowej nie została dotychczas w żaden sposób ustalona ranga lub znaczenie ani sposób oceny ich atrakcyjności dla turystyki, na potrzeby waloryzacji ustalono także kolejność wykorzystania poszczególnych źródeł informacji i kryteriów oceny. Ma ona na celu uproszczyć procedurę waloryzacyjną.

Kryteria skonstruowane na użytek waloryzacji szlaku zastosowano według ściśle określonego klucza. Jako pierwsze w odniesieniu do ustalenia międzynarodowego lub ogólnokrajowego znaczenia danego obiektu (np. muzeum, sanktuarium, miejsca, monumentu) stosowane jest kryterium zaliczenia obiektu. I tak przykładowo używane jest ono wszędzie tam, gdzie istnieją powszechnie uznawane fakty, mogące stanowić podstawę do stwierdzenia znaczenia obiektu w określonej skali (międzynarodowej, lub krajowej) jak np. wpisanie obiektu na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO lub na listę polskich Pomników Historii. Fakt wpisu na tę pierwszą listę uznany zostaje za podstawę do przydzielenia obiektowi znaczenia międzynarodowego, znalezienie się obiektu na drugiej liście zostało uznane za podstawę do uznania jego znaczenia ogólnokrajowego. W ramach tego samego kryterium zaliczenia obiektu dla ustalenia krajowego lub regionalnego znaczenia obiektów muzealnych wykorzystane zostały formalne akty władz państwowych i samorządowych lub oficjalne listy przez nie prowadzone i publikowane, określające obiekty i placówki będące pod opieką i kontrolą władzy centralnej (ministerstwa odpowiedniego do spraw kultury) lub wojewódzkiej (odpowiednich urzędów marszałkowskich). Ponieważ takie akty są każdorazowo skutkami uprzedniego przeprowadzenia badań i procedur, ustalających kulturowe znaczenie danego obiektu, zostały one dla celów niniejszego badania uznane za miarodajne i – bez poddawania ich dodatkowej weryfikacji – stanowią podstawę dla przyznania temu obiektowi znaczenia krajowego lub regionalnego.

W przypadku negatywnego wyniku zastosowania kryterium zaliczenia obiektu dla weryfikacji międzynarodowego znaczenia obiektów o kluczowym znaczeniu dla tematyki szlaku oraz obiektów historycznych i obiektów o istotnym znaczeniu dla części pozostałych form turystyki kulturowej (podzakresy III.A, III.D, III.F, III.G) jako następne stosowane było kryterium uznania międzynarodowego. W takim samym przypadku dla potwierdzenia krajowego znaczenia tych obiektów (z wyjątkiem obiektów o znaczeniu religijnym) jako drugie stosowane było kryterium edukacji powszechnej. W przypadku obiektów o znaczeniu historycznym (III.D) jako pomocnicze mogło zostać zastosowane także kryterium edukacji akademickiej.

Jako kryterium pomocnicze w odniesieniu do obiektów o charakterze unikalnym w skali międzynarodowej lub w skali kraju (III.A, III.F i III.J), przy negatywnym wyniku kryterium zaliczenia obiektu (zawierającego stwierdzenie jego unikalności na podstawie oficjalnych opisów zawartych w zestawieniach i listach obiektów prowadzonych przez ministerstwo odpowiednie do spraw kultury oraz przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków) stosowano kryterium unikalności obiektu.

W odniesieniu do obiektów o istotnym znaczeniu dla turystyki religijnej, przy negatywnym wyniku kryterium zaliczenia obiektu stosowane było kryterium uznania międzynarodowego, w następnej kolejności zaś dla potwierdzenia tego faktu korzystano z literatury naukowej dotyczącej obiektu. W przypadku stwierdzenia unikalnego charakteru takiego obiektu możliwe było także posłużenie się kryterium unikalności obiektu.

W odniesieniu do obiektów o istotnym znaczeniu dla innych grup etnicznych (III.H) i w konsekwencji dla kulturowej turystyki etnicznej, dla potwierdzenia tego faktu stosowana była najpierw naukowa literatura poświęcona obiektowi, w jej braku natomiast stosowano kryterium edukacji akademickiej oraz kryterium znaczenia regionalnego obiektu.

W przypadku obiektów posiadających odniesienie do biografii powszechnie znanych osób (podzakres III.E) w pierwszej kolejności stosowane było opisane powyżej kryterium wyróżnienia. W przypadku negatywnego wyniku jego zastosowania jako kolejne używane było kryterium edukacji powszechnej. Jako kryterium pomocnicze zastosowano kryterium nazewnictwa (najpierw w wersji regionalnej, a przy uzyskaniu wyniku pozytywnego także w wersji krajowej). W sytuacji, gdy publikacje dotyczące szlaku albo obiektu wskazywały na znaczną popularność odnoszonej do niego postaci albo zarządcy obiektu wskazywali ją jako znaną, jednak pomimo zastosowania obu wymienionych kryteriów wyniki były negatywne, jako kryterium rozstrzygające stosowana była ankieta znajomości osoby. Wzmianka o kryterium zastosowanym dla potwierdzenia znaczenia danej osoby została każdorazowo umieszczona w formularzu waloryzacyjnym, zaś potwierdzenie w postaci wyliczenia miejsc nazwanych imieniem danej postaci lub publikacji wzmiankujących ją umieszczono w notatce, ujętej grupie 6 zbioru załączników.

W odniesieniu do osób znanych tylko w konkretnej dziedzinie kultury, nauki lub innej dziedziny działalności publicznej (podzakres III.E) jako pierwsze stosowane było kryterium

wyróżnienia, następnie – w przypadku wyniku negatywnego – kryterium międzynarodowego uznania, zaś jako kolejne – kryterium edukacji akademickiej. Wzmianka o zastosowanym kryterium została każdorazowo umieszczona w formularzu waloryzacyjnym, zaś potwierdzenie w postaci wskazania na sposoby wyróżnienia lub publikacje potwierdzające znaczenie danej osoby umieszczono w przypisie dolnym.

Ponadto w odniesieniu do zaliczanych do obiektów szlaku miejsc i monumentów o znaczeniu kulturowym lub historycznym w skali regionu (III.A, III.D, III.G) owo znaczenie regionalne mogło zostać im przyznane na podstawie kryterium uznania znaczenia regionalnego [kuzr]. Jeśli także zastosowanie tego kryterium miałyby nie przynieść pozytywnych rezultatów, jednak znaczenie obiektu dla dziejów lub kultury regionu wydaje się oczywiste, obiekt o wyjątkowym znaczeniu może zostać umieszczony w kwestionariuszu waloryzacyjnym jako obiekt o znaczeniu regionalnym, natomiast w przypisie dolnym należy umieścić wzmiankę o następującej treści: „oczywiste znaczenie dla dziejów regionu”¹⁸.

Wzmianka o zastosowanym kryterium została każdorazowo umieszczona w formularzu waloryzacyjnym w postaci skrótu oznaczającego to kryterium, zaś wymagane w opisie danego kryterium wskazanie na publikacje, potwierdzające pozytywny wynik tak dokonanej weryfikacji znaczenia badanego obiektu umieszczono w przypisie dolnym.

W odniesieniu do eventów kulturowych, stanowiących integralne elementy oferty szlaku lub organizowane w jego obiektach lub przy nich i posiadające tematykę zgodną z tematyką szlaku (podzakres III.B), za kryterium oceny generowanego przez nie potencjału turystycznego przyjęto ich czas trwania. Ma to swoją główną przyczynę w bezpośrednim wpływie dłuższego czasu trwania eventu na zwiększenie liczby osób zwiedzających dany obiekt. Z kolei objęcie punktacją działania grup rekonstrukcji historycznej przy obiektach ma swoją przyczynę w oczywistym wpływie aktywności tych grup, realizowanej poprzez rekonstrukcje, inscenizacje i pokazy, na poszerzenie oferty turystycznej obiektu oraz wzrost jego atrakcyjności w odniesieniu do kolejnej grupy turystów, uznających elementy „żywej historii” za dodatkową lub nawet główną atrakcję w ramach podróży turystycznej.

W odniesieniu do podzakresów V.A.a. oraz V.A.b. (muzea i inne placówki kulturalne), identyfikacja obiektów i placówek kulturalnych nie zaliczanych do obiektów szlaku, znajdujących się w miejscowościach i gminach, przez które dany system przebiega została dokonana z pomocą oficjalnych informatorów i portali internetowych tych miejscowości i jednostek samorządowych. Natomiast podstawą weryfikacji i ustalenia ich rangi, a tym samym także wartości zmiennych użytych w zakresie V (pozostała oferta spędzania czasu wolnego na szlaku), były kryteria identyczne jak opisane powyżej dla zakresu III, przy

---

¹⁸ Opisana procedura nie musiała zostać zastosowana w trakcie badań stanowiących podstawę niniejszego opracowania, jednakże zostaje uwzględniona na wypadek zastosowania proponowanej tutaj metody w badaniu potencjału turystycznego innych szlaków tematycznych, w szczególności zlokalizowanych na obszarach słabiej uwzględnianych w opracowaniach naukowych.

czym w wielu wypadkach jako podstawowe użyte zostało kryterium uznania znaczenia regionalnego tych obiektów [kuzr], natomiast jako pomocnicze pozostałe kryteria. Istnienie i przebieg tras lokalnych o charakterze turystyczno-kulturowym, mogących uzupełniać ofertę szlaku (V.A.c) było stwierdzane na podstawie regionalnych i lokalnych informatorów oraz portali turystycznych, natomiast w odniesieniu do podzakresu V.A.d. (eventy poza tematem szlaku) identyfikacja następowała za pomocą tych samych źródeł, a dla ustalenia ich rangi zastosowane zostało kryterium uznania znaczenia eventu [kuze] zgodnie z podanymi powyżej zasadami jego użycia.

Ponadto uznano, że w ramach waloryzacji oferty uzupełniającej (podzakres V.A.a) w przypadku braku odpowiedniej liczby obiektów o znaczeniu potwierdzonym za pomocą wyżej wymienionych kryteriów do kategorii muzeów o znaczeniu regionalnym poza tematem szlaku mogą dodatkowo i w liczbie oznaczonej w odnośnym zakresie zostać zaliczone muzea, które spełniają łącznie następujące warunki: 1. pozostają pod opieką władzy publicznej stopnia powiatowego, miejskiego lub gminnego, 2. oferują przynajmniej trzy wystawy stałe, 3. są otwarte w regularnych godzinach dla zwiedzających przez cały rok oraz 4. posiadają fachowo sporządzony opis zbiorów przynajmniej dwóch spośród wystaw stałych. Wzmianka o tej formie weryfikacji regionalnego znaczenia obiektu została w tym przypadku umieszczona w przypisie dolnym w następującej formie: „Obiekt o znaczeniu lokalnym ze zweryfikowanym spełnieniem wymagań określonych w rozdziale 1.8.1.”. Pozostałe placówki tego rodzaju, nie mające związku z tematem szlaku, są uwzględnione w waloryzacji w minimalnym zakresie i wyłącznie w braku placówek wyższej rangi oraz jako posiadające znaczenie lokalne; w ich wypadku odstąpiono od weryfikacji znaczenia.

W odniesieniu do instytucji kultury funkcjonujących w miejscowościach położonych w przestrzeni badanych szlaków (podzakres V.B.a), uzyskane dane pochodzą z informatorów publicznych lub z oficjalnych portali internetowych miast i gmin, natomiast ich weryfikacja odbywała się z wykorzystaniem oficjalnego i na bieżąco aktualizowanego spisu tych instytucji, prowadzonego przez państwowy Instytut Adama Mickiewicza i publikowanego na jego oficjalnym portalu [www](http://www.iam.gov.pl) (IAM, [www](http://www.iam.gov.pl) 2009). Zamieszczone w zestawieniach waloryzacyjnych w ramach podzakresu V.B.b. dane dotyczące położenia parków narodowych, parków krajobrazowych, arboretów, ogrodów zoologicznych, zoobotanicznych i botanicznych zostały naniesione do formularza waloryzacyjnego po ich weryfikacji na podstawie spisów zestawionych przez autorów uznanego akademickiego podręcznika geografii turystycznej Polski [Lijewski i in. 2008], natomiast dane o charakterze uzupełniającym dla tego podzakresu (dotyczące pomników przyrody, parków, dostępu do wybrzeża morskiego, jezior z kąpieliskami) pochodzą z informatorów wydawanych dla celów turystyki przez gminy i powiaty lub z ich oficjalnych portali internetowych. To samo źródło zostało wykorzystane do stwierdzenia występowania pozostałych atrakcji turystycznych, waloryzowanych w ramach podzakresu V.C.c.

Podstawą identyfikacji i określenia przebiegu tras lokalnych zbieżnych z tematyką szlaku (zakres IV.B) była w pierwszym rzędzie ankieta szlaku, następnie zaś oficjalne informatory oraz portale internetowe miejscowości i gmin, przez które przebiega dany szlak. Z kolei dla identyfikacji oraz określenia przebiegu szlaków i tras lokalnych o charakterze turystyczno-kulturowym (zakres V.D.a) wykorzystane zostały ich oficjalne portale internetowe i zamieszczone tam mapy tych systemów, wymienione w rozdziale 3 niniejszej pracy i zestawione w spisie literatury, w odniesieniu do pozostałych szlaków i tras turystycznych za miarodajne narzędzie weryfikacji uznany został oficjalny, aktualizowany spis szlaków turystycznych PTTK [*PTTK Szlaki, www 2009*].

Potwierdzenie wielkości dużych miast na szlaku, mającej istotne znaczenie dla zmienionych użytych w podzakresie V.D.d zostało przeprowadzone na podstawie publikacji GUS podającej stan za rok 2007 [*Ludność 2008*]. Z tej publikacji pochodzą liczby podane przy nazwach miejscowości.

Za wystarczające potwierdzenie istnienia na trasie szlaku obiektów i miejsc aktywnego wypoczynku (podzakres V.C.a) zostało uznane podanie ich pełnej nazwy i adresu.

W ramach podzakresu VI.A formularza waloryzacyjnego identyfikacja hoteli i innych obiektów noclegowych odbywała się na podstawie spisów i zestawień, zawartych w oficjalnych informatorach województw, wydanych w wersji papierowej lub opublikowanych w wersji elektronicznej na oficjalnych stronach www województw, urzędów marszałkowskich, a także danych pochodzących z portali internetowych poszczególnych powiatów i gmin, ewentualnie we własnych informatorach lub na oficjalnym portalu www badanego szlaku. W niektórych przypadkach użyto dodatkowo narzędzi wyszukiwania internetowego, definiując zakres wyszukiwania w stosunku do danego typu obiektu i odnośnej okolicy, a następnie dane te weryfikowano za pomocą własnych portali informacyjnych znalezionych obiektów lub poprzez zapytania pilotażowe. W formularzu waloryzacyjnym w odniesieniu do hoteli ograniczono się do podania ich nazwy i kategoryzacji oraz miejscowości, w których są zlokalizowane, w opisie pozostałych obiektów noclegowych znajduje się dodatkowo ich adres.

W odniesieniu do restauracji funkcjonujących bezpośrednio przy obiektach (podzakres VI.B) identyfikacja odbywała się na podstawie ankiety obiektu i zapytania inwentaryzacyjnego, natomiast w przypadku pozostałych obiektów gastronomicznych dokonywano tego na podstawie przewodników po szlaku, informatorów turystycznych miejscowości oraz gmin, a także ich oficjalnych portali internetowych. Z kolei istnienie oferty związanej z tematyką szlaku oraz oferty kuchni regionalnej i tradycyjnej potwierdzano na podstawie opublikowanego na własnych stronach internetowych menu tych obiektów lub za pomocą zapytań pilotażowych. Uzyskane w ten sposób dane były wrywkowo weryfikowane podczas wizji lokalnej szlaku.

W podzakresie VI.C, w odniesieniu do połączeń kolejowych wykorzystana została oficjalna i aktualizowana mapa linii kolejowych Polski [Koleje, *www* 2009], natomiast podstawą ustalania rangi dworców i stacji były oficjalne i aktualizowane kolejowe rozkłady jazdy [PKP, *www* 2009] oraz autobusowe rozkłady jazdy [Autobusy, *www* 2009]. W odniesieniu do autostrad i dróg krajowych potwierdzenie faktu ich przebiegu przez gminy z obiektami badanych szlaków zostało dokonane na podstawie atlasu drogowego [Polska. Atlas...2004], z ewentualną aktualizacją, dokonywaną na podstawie danych publikowanych na oficjalnym portalu internetowym instytucji odpowiedzialnej za budowę i utrzymanie autostrad i dróg krajowych [GDDKiA, *www* 2009].

2.8.2. Procedury weryfikacji pozyskanych danych

W proponowanej i zrealizowanej na użytek niniejszego opracowania metodzie oceny potencjału turystycznego regionalnych szlaków tematycznych znaczna część danych, stanowiących podstawę dla definiowania wartości zmiennych waloryzacyjnych zostaje uzyskana z informatorów odnoszących się do szlaków lub obiektów oraz na drodze ankietowania koordynatorów szlaków i administratorów obiektów, a także poprzez kierowane do nich zapytania. W celu zagwarantowania naukowej rzetelności procesu i wyniku waloryzacji potencjału badanych systemów zachodzi konieczność weryfikacji danych uzyskanych tymi drogami. Zastosowany został szereg narzędzi weryfikujących, które używano odpowiednio w odniesieniu do poszczególnych źródeł informacji. Ewentualne niezgodności faktycznego stanu rzeczy z uzyskanymi informacjami były dokumentowane jak opisano poniżej, natomiast wartość odnośnej zmiennej użytej w waloryzacji potencjału szlaku była każdorazowo zgodna ze stanem stwierdzonym na miejscu. Poszczególne źródła informacji weryfikowano w następujący sposób:

- ankieta szlaku, wypełniana przez jego koordynatora była wrywkowo (w odniesieniu do niektórych punktów) poddawana weryfikacji podczas wizji lokalnej na obszarze szlaku. Polegała ona na osobistym zapoznaniu się badającego z dokumentacją szlaku podczas spotkania w siedzibie koordynatora oraz na wizycie w wybranych obiektach szlaku (w tym we wszystkich obiektach kluczowych),
- ankiety obiektowe (w przypadku wszystkich obiektów kluczowych szlaku) oraz zapytania inwentaryzacyjne (w odniesieniu do wybranych pozostałych obiektów) były poddawane weryfikacji podczas wizji lokalnej,
- oficjalna dokumentacja zabytków i obiektów kultury, w tym rejestry zabytków, opracowania naukowe dotyczące szlaków ich tematyki a także samych obiektów oraz dane pochodzące z oficjalnych portali internetowych Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, instytucji państwowych oraz samorządów regionalnych i lokalnych, służące do ustalania rangi obiektów i tym samym wartości definiowanych zmiennych waloryzacyjnych nie były poddawane dalszej weryfikacji,

- dane pochodzące z materiałów i publikacji informacyjnych odnoszących się do szlaku lub poszczególnych obiektów, a także zawarte w zaakceptowanej przez koordynatora systemu lub administratorów obiektów literaturze o charakterze przewodnikowym, dotyczącej odpowiednio szlaku lub obiektów, były wrywkowo weryfikowane podczas wizji lokalnej lub w postaci zapytań pilotażowych,
- oficjalne portale internetowe szlaku i obiektów, oficjalne portale internetowe miejscowości, instytucji (jak Kościoły), przedsiębiorstw (świadczących usługi komunikacyjne, hoteli i lokali gastronomicznych) były wrywkowo poddawane weryfikacji w trakcie wizji lokalnej lub w postaci zapytań pilotażowych.

Sposoby i narzędzia weryfikacji źródeł:

- **wizja lokalna [wl]** – odbywana na trasie głównej każdego szlaku zgodnie z zasadami określonymi w rozdziale 1.5.1, a także w zamieszczonym poniżej opisie notatki o niezgodności danych **[nnd]**. Wizje lokalne na trasie poszczególnych szlaków obejmowały każdorazowo: spotkania z przedstawicielami koordynatorów szlaku, zapoznanie się na miejscu z oficjalną dokumentacją szlaku i wyjaśnienie wszystkich kwestii wątpliwych, wizytę we wszystkich obiektach kluczowych danego systemu, wizytę w wybranych pozostałych obiektach systemu oraz w wybranych lokalach gastronomicznych; w razie stwierdzenia niezgodności danych na miejscu z uzyskanymi podczas kwerendy lub w odpowiedzi w ramach ankiet i na zapytania – sporządzanie notatek o niezgodności oraz ewentualne sporządzanie dokumentacji fotograficznej. Daty wizji lokalnych przeprowadzonych w przestrzeni poszczególnych systemów zostały podane w rozdziale 3. Notatki z wizji lokalnej archiwizowano tylko w dwóch przypadkach: 1) gdy stwierdzono niezgodność danych rzeczywistych z danymi uzyskanymi poprzednio albo z zaakceptowanych dla celów badania i wskazanych imiennie źródeł pierwotnych i wtórnych na temat szlaku lub obiektu, albo na drodze zapytań inwentaryzacyjnych (por. niżej, **[zi]**) lub 2) gdy przynajmniej część danych na temat obiektu (zwłaszcza dotyczących jego stanu i dostępności) uzyskano wyłącznie na podstawie przeprowadzonej wizji lokalnej (taka sytuacja występowała w przypadku braku informacji w źródłach pierwotnych i wtórnych oraz jednoczesnego braku reakcji na skierowane do administratorów obiektu zapytanie inwentaryzacyjne).
- **zapytanie pilotażowe [zp]** – stosowane w przypadkach niepewności co do prawdziwego stanu rzeczy. Miały one postać wiadomości, kierowanych na powszechnie używanej w turystyce drodze poczty elektronicznej do danego obiektu i zawierały wstępne zapytania o określone usługi i możliwość ich nabycia w danym obiekcie w konkretnym terminie. W przypadku nieposiadania przez obiekt adresu poczty elektronicznej kontakt odbywał się na drodze zapytania telefonicznego.

Odpowiedź na takie zapytanie stanowi ze strony obiektu wstępną deklarację świadczenia odnośnej usługi, zatem może być potraktowana jako wiarygodne potwierdzenie jej faktycznego funkcjonowania w ofercie obiektu. W szczególności zapytanie pilotażowe jest stosowane w przypadku niektórych lokali gastronomicznych dla potwierdzenia m.in. menu regionalnego lub godzin otwarcia lokalu), Fakt zadania weryfikacyjnego pytania pilotażowego w odniesieniu do konkretnego obiektu zostaje odnotowany w zestawieniu zmiennych szlaku w ramach formularza waloryzacyjnego. W przypadku niezgodności informacji pierwotnie posiadanych ze stanem stwierdzonym na podstawie użycia zapytania pilotażowego, albo ustalenia wyłącznie na tej drodze faktów ważnych dla wartości odnośnej zmiennej waloryzacyjnej sporządzona była notatka, archiwizowana w zbiorze załączników, do której odsyłał przypis zamieszczony przy użytej zmiennej. Notatka jest w takim przypadku dołączona do załączników do pracy (wzór notatki: Załącznik nr 7, w ramach wzoru zapytania pilotażowego).

- **Notatka o niezgodności danych [nnd]** – jest integralnym elementem notatki o weryfikacji danych, dotyczących danego obiektu lub usługi w trakcie wizji lokalnej lub za pomocą zapytania pilotażowego. Notatka sporządzana jest w wyniku przeprowadzenia tych procedur weryfikacyjnych, tylko w wypadku stwierdzenia niezgodności danych uzyskanych poprzednio ze stanem rzeczywistym. Wzory notatek o stwierdzeniu niezgodności danych, użyte do badań prowadzonych dla celów niniejszego opracowania, znajdują się w załącznikach (Załącznik nr 5, Wzór notatki o wizji lokalnej i o ewentualnej niezgodności danych; Załącznik nr 7, Wzór notatki o weryfikacji przez zapytanie pilotażowe i o ewentualnej niezgodności danych). W przypadku stwierdzenia niezgodności danych pierwotnie uzyskanych ze stanem rzeczywistym notatka o niezgodności danych jest wypełniana i archiwizowana wraz z notatką o przeprowadzeniu weryfikacji. W razie zgodności pierwotnie uzyskanych danych ze stanem rzeczywistym lub w przypadku badania za pomocą wizji lokalnej lub zapytania pilotażowego stanu obiektu albo usługi, w odniesieniu do których nie istniały dane pierwotne, notatka o niezgodności danych pozostaje niewypełniona. Notatki o niezgodności danych zostały zarchiwizowane elektronicznie jako integralne części notatek z wizji lokalnej [wl] lub notatek o zapytaniach pilotażowych [zp]; znajdują się one odpowiednio w grupie 5 załączników (jeśli niezgodność stwierdzono w wyniku wizji lokalnej), lub w grupie 7 załączników (jeśli niezgodność danych stwierdzono na drodze zapytania pilotażowego).

Kompletne zestawienie narzędzi badawczych i weryfikacyjnych w odniesieniu do poszczególnych zakresów waloryzacji ilustruje **tabela 3**.

Tabela 3. Kryteria stosowane do ustalania wartości zmiennych waloryzacyjnych

Zakres / podzakres	Waloryzowane fakty obiekty / wydarzenia	Kryterium podstawowe	Kryterium pomocnicze	Weryfikacja
I.A.a	literatura naukowa	[dok.S] [lit.S]	[as] [lit.O]	-
I.A.b	literatura popularna	[as]	[inf.S]	-
I.A.c	zgodność tematyczna	[as]	[inf.S]	-
I.B.a	oznaczenie trasy	[dok.S] [as]	[inf.S]	[wl]
I.B.b	oznaczenie obiektów	[dok.S] [as]	[inf.S]	[wl]
I.B.c	oznaczenie systemowe	[as] [inf.S],	[inf.S]	[wl]
I.C.a	koordynacja	[as]	[inf.S]	[wl]
I.C.b	dostępność koordyn.	[as]	[inf.S]	[wl]
I.C.c	usługi informacyjne	[as]	[inf.S]	[wl]
I.C.d	inne usługi koordynatora	[as]	[inf.S]	[zp]
I.D.a	dostępność faktyczna	[ao] [zi]	[lit.O]	[wl]
I.D.b	dostępność komunik.	[ao] [zi]	[lit.O]	[wl]
II.A	autentyczność obiektów	[dok.S] [as]	[dok.O]	-
II.B	ciągłość szlaku	[as]	[lit.S]	[Atlas 2004]
II.C	liczba obiektów	[dok.s] [as]	[lit.S]	-
II.D	transport na szlaku	[as]	[lit.S]	[zp] [wl]
II.E	stan obiektów	[ao] [zi]	[lit.O]	[wl] [df]
III.A	znaczenie tematyczne	[kzo]	[kum] [kep] [kuo] [kuzr]	-
III.B	eventy tematyczne	czas trwania	[inf.S] [inf.O]	-
III.C	atrakcje tematyczne	[as] [ao]	[litO]	[zp]
III.D	znaczenie historyczne	[kzo]	[kum] [kep] [kea] [kuzr]	-
III.E	znaczenie biograficzne	[kw]	[kep] [kn] [azo] [kum] [kea]	-
III.F	znaczenie religijne	[kzo]	[kum] [lit.O] [kuo]	-
III.G	znaczenie: inne formy	[kzo]	[kum] [kep] [kuo] [kuzr]	-
III.H	znaczenie etniczne	[lit.O]	[kea] [kuzr]	-
III.I	obiekty unikalne	[kzo] MKiDN, www 2009; KOBiDZ, www 2009	[kuo]	-
III.J	dotatkowe usługi	[ao] [zi]	[dok.O]	[zp] [wl]
IV.A	informacja i promocja	[as]	[inf.S]	[wl]
IV.B	oferty wypraw po szlaku	[as]	[inf.S]	[zp]
IV.C	oferta pakietowa szlaku	[as]	[inf.S]	[zp]
IV.D	inne usługi szlaku	[as]	[inf.S]	[zp]
V.A.a	muzea poza szlakiem	[kzo] [kuzr]	[kum] [kuo]	-
V.A.b	obiekty poza szlakiem	[kzo] [kuzr]	[lit.TK]	-
V.A.c	trasy lokalne	[inf.T]	-	-
V.A.d	eventy poza tematem	[kuze] [lit.TK]	-	-
V.B.a	rozrywka kulturalna	IAM, www 2009	Nazwa (adres)	-
V.B.b	oferta przyrodniczo-kult.	[Lijewski 2008]	[inf.T]	-
V.C.a	aktywny wypoczynek	Nazwa i adres	-	-
V.C.b	inne atrakcje przyrodn.	[Lijewski 2008]	[inf.T]	-
V.C.c	inne atrakcje turystyczne	[Lijewski 2008]	[inf.T]	-
V.D.a	krzyżowanie szlaków	Tab.3.3; [inf.T]	[PTTK Szlaki, www 2009]	-
V.D.b	duże miasta na szlaku	[Ludność... 2008]	-	-
VI.A	obiekty noclegowe	Nazwa (adres)	[inf.T] [inf.S]	[zp]
VI.B	obiekty gastronomiczne	[ao] [zi] Nazwa (adres)	[inf.T] [inf.O]	[zp] [wl]
VI.C.a	komunikacja	[Atlas 2004]; [www 2009: Airport, PKP, Autobusy]	[www 2009: GDDKiA, Koleje]	-
VI.C.b	transport turystyczny	[inf.T]	[Lijewski 2008]	[zp]

2.8.3. Sposób dokumentowania źródeł informacji i dokonywanych działań weryfikacyjnych

---

Sposób zapisu źródeł danych dotyczących poszczególnych obiektów

W formularzu waloryzacyjnym stosowany był następujący sposób zapisu źródeł danych lub publikacji stanowiących podstawy dla ich potwierdzenia:

[lit.S] – dla literatury dotyczącej szlaku. To oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy tytule danego podzakresu formularza waloryzacyjnego lub przy podanej zmiennej, natomiast wskazówki bibliograficzne do publikacji potwierdzających stan rzeczy (i z reguły wymienionych w ramach podzakresu I.A. formularza) podane są w przypisie dolnym na tej samej stronie,

[lit.O] – dla literatury dotyczącej danego obiektu. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy tytule odnośnego podzakresu lub przy podanej zmiennej w formularzu waloryzacyjnym, natomiast wskazówki bibliograficzne do publikacji potwierdzających stan rzeczy podane są w przypisie dolnym na tej samej stronie,

[litTK] – dla publikacji naukowych z zakresu turystyki kulturowej lub jednej z jej form. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej w formularzu waloryzacyjnym, natomiast wskazówki bibliograficzne do publikacji potwierdzających stan rzeczy podane są w przypisie dolnym na tej samej stronie,

[dok.S] – dla dokumentacji dotyczącej szlaku. To oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej, natomiast wskazówki bibliograficzne do publikacji potwierdzających stan rzeczy podane są w przypisie dolnym na tej samej stronie,

[dok.O] – dla dokumentacji dotyczącej danego obiektu. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej, natomiast wskazówki bibliograficzne do publikacji potwierdzających stan rzeczy podane są w przypisie dolnym na tej samej stronie,

[inf.S] – dla danych zebranych z oficjalnych informatorów o szlaku oraz przewodników, zaakceptowanych jako miarodajne przez koordynatora szlaku, a także dla danych pochodzących z oficjalnego portalu internetowego obiektu. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy tytule odnośnego podzakresu formularza waloryzacyjnego lub przy podanej pojedynczej zmiennej, natomiast wskazówki bibliograficzne do publikacji potwierdzających stan rzeczy podane są we wstępnej części formularza dla danego szlaku.

[inf.O] – dla danych zebranych z oficjalnych informatorów o obiekcie lub innej literatury o charakterze przewodnikowym, zaakceptowanej przez administratora obiektu jako miarodajna, a także dla danych pochodzących z oficjalnego portalu internetowego obiektu. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej, natomiast wskazówki bibliograficzne do publikacji potwierdzających stan rzeczy podane są w przypisie dolnym na tej samej stronie,

- [inf.T]** – dla danych zebranych z oficjalnych informatorów turystycznych miejscowości, obszarów i regionów, przez które przebiega szlak oraz z innej literatury o charakterze przewodnikowym dotyczącej tych miejsc i obszarów, a także dla danych pochodzących z oficjalnych portali internetowych regionalnych i lokalnych organizacji turystycznych działających na danym obszarze. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej, natomiast wskazówki bibliograficzne do publikacji potwierdzających stan rzeczy podane są w przypisie dolnym na tej samej stronie,
- [as]** – dla ankiety szlaku. Oznaczenie świadczące o wykorzystaniu tego źródła dla ustaleniu wartości zmiennych umieszczono bezpośrednio przy odnośnym podzakresie formularza waloryzacyjnego, natomiast wypełnione ankiety dla wszystkich szlaków znajdują się w grupie 2. załączników do pracy¹⁹,
- [ao]** – dla ankiety obiektu, zastosowanej w odniesieniu do obiektów kluczowych. Oznaczenie świadczące o wykorzystaniu tego źródła dla ustalenia wartości zmiennych umieszczono bezpośrednio przy odnośnym podzakresie formularza waloryzacyjnego, natomiast wszystkie wypełnione ankiety obiektów kluczowych znajdują się w grupie 3. załączników do pracy,.
- [azo]** – dla ankiety określającej stopień znajomości osoby. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej, natomiast opis okoliczności przeprowadzonej ankiety, zastosowane w niej pytania oraz uzyskane wyniki opisane są w grupie 6. załączników do pracy,
- [zi]** – dla zapytań inwentaryzacyjnych, mających postać krótkiego elektronicznego kwestionariusza, stosowanych w odniesieniu dla wybranych pozostałych obiektów szlaku. Odsyłacz z numerami wykorzystanych w ustaleniu zmiennych waloryzacyjnych zapytań inwentaryzacyjnych znajduje się przy tytule odnośnego podzakresu formularza waloryzacyjnego, natomiast wzór zapytania oraz wszystkie odpowiedzi udzielone i uwzględnione dla ustalania wartości zmiennych znajdują się w grupie 4. załączników do pracy,
- [kzo]** – dla zastosowanego kryterium zaliczenia obiektu. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej, natomiast potwierdzenie znaczenia obiektu podano za pomocą odniesień do odpowiedniej listy obiektów, podanych w przypisie dolnym na tej samej stronie, z wyjątkiem obiektów z listy UNESCO i listy Pomników Historii, których symbole zostały podane bezpośrednio przy zmiennej,

---

¹⁹ Wszystkie załączniki do niniejszej pracy z grup 1,2,3,4,5,6,7,8,9 zostały zapisane w formie elektronicznej i znajdują się w dyspozycji biblioteki głównej oraz biblioteki Instytutu Kulturoznawstwa UAM w Poznaniu, a także w archiwum czasopisma „Turystyka Kulturowa”, którego redakcja może je udostępnić dla celów weryfikacji lub dalszych badań.

- [kw]** – dla zastosowanego kryterium wyróżnienia. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej, przy czym potwierdzenie faktu przyznania wyróżnienia podano za pomocą odniesienia w przypisie dolnym na tej samej stronie do odpowiedniej opublikowanej listy nagrodzonych lub daty przyznania nagrody, albo innej informacji potwierdzającej ten fakt,
- [kum]** – dla zastosowanego kryterium uznania międzynarodowego. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej, natomiast fakt ten został potwierdzony przez wskazanie odnośnych publikacji w przypisie dolnym na tej samej stronie,
- [kuze]** – dla zastosowanego kryterium uznania znaczenia eventu. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej, z kolei potwierdzenie takiego stanu rzeczy stanowi wskazanie odnośnych publikacji w przypisie dolnym na tej samej stronie,
- [kuo]** – dla zastosowanego kryterium unikalności obiektu. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej, z kolei wskazanie sposobu weryfikacji i podstaw stwierdzenia unikalności obiektu znajduje się w przypisie dolnym na tej samej stronie,
- [kep]** – dla zastosowanego kryterium edukacji powszechnej. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej, przy czym fakt potwierdzenia znaczenia obiektu lub osoby został potwierdzony przez wskazanie odnośnych publikacji w przypisie dolnym na tej samej stronie,
- [kea]** – dla zastosowanego kryterium edukacji akademickiej. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej, natomiast znaczenie danej osoby lub obiektu zostało potwierdzone przez wskazanie odnośnych publikacji w przypisie dolnym na tej samej stronie,
- [kuzr]** – dla zastosowanego kryterium uznania znaczenia regionalnego. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej, natomiast znaczenie danego obiektu lub osoby zostało potwierdzone przez wskazanie odnośnych publikacji w przypisie dolnym na tej samej stronie,
- [kn]** – dla zastosowanego kryterium nazewnictwa. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej, natomiast znaczenie danej osoby zostało potwierdzone przez wskazanie sposobu przeprowadzenia badania i jego daty w przypisie dolnym na tej samej stronie.

Sposób dokumentacji wykorzystania źródeł internetowych

W całej pracy zostały wykorzystane jako źródła wyłącznie oficjalne portale internetowe instytucji i organizacji, szlaków turystycznych i samorządów. Natomiast portale informacyjne przedsiębiorstw usługowych, takich jak hotele i restauracje oraz portale obiektów

zaliczanych do szlaków zostały wykorzystane wyłącznie w procesie waloryzacji potencjału poszczególnych szlaków w zakresie potrzebnym dla stwierdzenia faktów dotyczących sposobu i zakresu funkcjonowania tych placówek i przedsiębiorstw.

Zastosowany jednolicie dla całej pracy sposób zapisu wykorzystanych źródeł pochodzących z zasobów Internetu wygląda następująco: Każde źródło internetowe jest przytaczane w treści pracy za pomocą symbolu, wskazującego także na rodzaj źródła, w tym jego elektroniczne pochodzenie oraz na rok wykorzystania publikacji, np. [PTTK Szlaki, *www* 2009] – oficjalny portal internetowy PTTK, poświęcony szlakom turystycznym, dane znajdowały się w ramach portalu i zostały wykorzystane w roku 2009. W zestawieniu wykorzystanej literatury obok tego symbolu znajduje się pełna oficjalna nazwa źródła oraz adres internetowy, a także dokładna data dostępu (czyli wykorzystania źródła przez badającego). Zrzuty ekranowe wykorzystanych stron internetowych, potwierdzające ich istnienie i strukturę portalu z dnia ich wykorzystania dla celów badania znajdują się w elektronicznym zbiorze załączników do pracy (grupa 9:podgrupy: 9A, 9B, 9C, 9D, 9E).

Sposób dokumentacji weryfikacji uzyskanych danych

W formularzu waloryzacyjnym stosowany był następujący sposób zapisu dokonanej weryfikacji uzyskanych informacji o szlaku, obiektach i wydarzeniach:

[wl] – dla odbytej wizji lokalnej w obiekcie. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy nazwie obiektu w potwierdzonym przez koordynatora spisie obiektów danego szlaku, przy czym daty odbycia wizji lokalnej są zgodne z datami osobistych wizyt badającego na szlakach, podanymi w przypisie dolnym przy nazwie pierwszego z wizytowanych obiektów. W przypadku stwierdzenia podczas wizji lokalnej niezgodności danych pochodzących z uzyskanych uprzednio informacji i faktycznego stanu rzeczy, w odpowiednim zakresie wypełnionego dla szlaku kwestionariusza waloryzacyjnego, w którym został uwzględniony dany obiekt, obok nazwy tego obiektu umieszczony jest symbol [nnd], natomiast w przypisie dolnym jest on powtórzony i znajduje się przy nim wskazanie na rodzaj niezgodności, źródło danych niezgodnych z rzeczywistością oraz odsyłacz do odpowiedniego załącznika w grupie 5, w którym umieszczona jest pełna treść notatki o stwierdzonej niezgodności.

[zp] – dla zastosowanego zapytania pilotażowego (stosowanego w przypadku niektórych lokali gastronomicznych dla potwierdzenia m.in. menu regionalnego lub godzin otwarcia lokalu, albo w odniesieniu do określonych usług w obiektach), oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej, z kolei potwierdzenie stanu rzeczy jest odnotowane w przypisie dolnym za pomocą formuły:

„potwierdzono przez zapytanie pilotażowe” oraz numeru załącznika z grupy 7, dokumentującego to zapytanie.

[nnd] – notatka o niezgodności danych jest sporządzana w przypadku stwierdzenia podczas wizji lokalnej na szlaku niezgodności danych uzyskanych w ramach wypełnianych ankiet szlaków i obiektów oraz zapytań, a także opublikowanymi w publicznie dostępnych przewodnikach po szlaku lub w informatorach obiektów ze stanem rzeczywistym. Oznaczenie znajduje się bezpośrednio przy podanej zmiennej, użytej w odnośnym zakresie kwestionariusza waloryzacyjnego, w przypisie dolnym znajduje się wskazanie na rodzaj niezgodności i odsyłacz do kopii notatki sporządzonej w trakcie wizji lokalnej, która w postaci elektronicznej znajduje się w grupie 5. załączników do pracy.

[df] – dla wykonanej dokumentacji fotograficznej, potwierdzającej stan badanego obiektu lub istnienie/nieistnienie określonej usługi. Oznaczenie znajduje się w notatce z wizji lokalnej (grupa 5 załączników) i zawiera numer zdjęcia (lub numery zdjęć) w elektronicznym zestawieniu dokumentacji fotograficznej, stanowiącym integralną część zbioru załączników do pracy (grupa 8 załączników).

2.9. Formularz waloryzacyjny dla tematycznego szlaku kulturowo-turystycznego o zasięgu regionalnym

---

Zakres I: Organizacja szlaku

Wynik waloryzacji ustalony dla danego szlaku w poszczególnych podzakresach (I.A, I.B, I.C i I.D) pozwala ocenić stopień spełnienia przez ten system najpierw fundamentalnych dla szlaków kulturowo-turystycznych wymagań, dotyczących ich tematycznego uzasadnienia, następnie zaś stan oznaczenia tras i obiektów szlaku, stan koordynacji szlaku i usługi świadczone przez koordynatora, wreszcie faktyczną dostępność obiektów szlaku dla zorganizowanych i indywidualnych turystów.

Dane zebrane do oceny w ramach tego zakresu pochodzą z dokumentacji szlaku, kwerendy naukowej przeprowadzonej przez autora w zakresie opracowań naukowych w zakresie tematyki szlaku, z zaakceptowanej przez koordynatora publikacji przewodnikowej opisującej szlak [inf.S], oraz z ankiety skierowanej do koordynatora szlaku [as]. W odniesieniu do dostępności obiektów dane pochodzą z ankiet skierowanych do administratorów obiektów kluczowych [ao], z zaakceptowanych przez koordynatora informatorów na temat szlaku [inf. S] oraz (w przypadkach braku takich informacji odnośnie danego obiektu w wymienionych źródłach) z odpowiedzi administratorów obiektów, udzielonych na zapytania inwentaryzacyjne [zi], lub z rezultatów wizji lokalnej [wl]. Weryfikacja uzyskanych danych dokonuje się na drodze wizji lokalnej.

I.A Uzasadniona tematyżacja szlaku

I.A.a Literatura naukowa²⁰ tematyżująca szlak:

- Monografia naukowa na temat szlaku (za pierwszą – 20 punktów)
- Monografia naukowa poświęcona tematyce zgodnej z tematem szlaku, zawierająca opracowanie znacznej części jego obiektów, w tym wszystkich obiektów kluczowych^{*21} (do dwóch pozycji, po 10 punktów za każdą)
- Artykuły lub samodzielne rozdziały w opracowaniach naukowych, poświęcone szlakowi^{**} (do 3, po 5 punktów za każdy)
- Monografie o charakterze naukowym, poświęcone obiektom kluczowym szlaku^{***} (do 3, po 3 punkty za każdą pozycję)
- Artykuły lub samodzielne rozdziały w opracowaniach naukowych, poświęcone obiektom kluczowym szlaku i analizujące je w m.in. kontekście tematyki szlaku^{****} (do 3 opracowań, po 3 punkty za każde)

I.A.b Literatura popularna tematyżująca szlak:

- Aktualna literatura popularna na temat szlaku²² w formie osobnych opracowań (do 3 pozycji, po 5 punktów za każdą)
- Aktualna literatura na temat turystyki, regionu lub tematyki zbieżnej z tematem szlaku, zawierająca opis szlaku w osobnym rozdziale^{*} (do 3 pozycji, po 3 punkty za każdą)

I.A.c Zgodność tematyczna poszczególnych obiektów z deklarowanym tematem szlaku.

Kryteria zgodności tematycznej obiektów badane są na podstawie oficjalnej dokumentacji szlaku lub – w jej braku – na podstawie literatury (także typu informacyjnego albo przewodnikowego) wskazanej albo zaakceptowanej przez koordynatora lub organizatora szlaku jako miarodajna dla celów badania [inf.S]. Zgodność może być określona jako 1) pełna (w sytuacji gdy typ, charakter lub tematyka zbiorów danego obiektu w pełni albo w istotnej części odpowiada deklarowanej tematyce szlaku, 2) częściowa,

---

²⁰ Za literaturę naukową na temat szlaku uważa się tu monografie o profilu naukowym na temat szlaku, monografie poświęcone tematyce, której dedykowany jest szlak, zawierające opracowanie znacznej części jego obiektów, w tym wszystkich obiektów kluczowych, artykuły naukowe poświęcone szlakowi jako systemowi penetracji turystycznej lub jego tematyce z uwzględnieniem przebiegu szlaku oraz z opracowaniem jego obiektów kluczowych, albo osobne rozdziały w publikacjach naukowych, poświęcone szlakowi jako tematycznemu systemowi zwiedzania.

²¹ Gwiazdka postawiona przy danym kryterium oceny oznacza, że dana grupa publikacji jest uwzględniana tylko wówczas, kiedy nie istnieje odpowiednia dopuszczalna liczba publikacji z grupy bezpośrednio ją poprzedzającej. W przypadku większej ilości gwiazdek zasada ta odnosi się do odpowiadającej im ilości bezpośrednio poprzedzających grup publikacji (** – w żadnej z dwóch poprzednich grup nie osiągnięto dopuszczalnego limitu publikacji, *** – w żadnej z trzech poprzednich grup nie został on osiągnięty itd.).

²² Za aktualną literaturę popularną uważa się tu pozycje książkowe (przewodniki, albumy i inne) na temat szlaku, opublikowane nie dawniej niż 5 lat przed terminem badania i nadal dostępne w dystrybucji.

na przykład kiedy ekspozycja w obiekcie tylko w mniejszej części odpowiada deklarowanej tematyce lub 3) jako nie istniejąca, jeśli typ albo charakter obiektu albo tematyka jego ekspozycji w całości lub prawie w całości nie odpowiada deklarowanej tematyce szlaku. W ramach punktacji w tym podzakresie obiekty ze stwierdzoną częściową zgodnością tematyczną są traktowane jako obiekty zgodne z tematyką szlaku, jednak fakt ich tylko częściowej zgodności powinien być odnotowany w formularzu waloryzacyjnym:

- Zgodność profilu, charakteru, ekspozycji lub dziejów z tematyką szlaku zachodzi w przypadku 100% obiektów (20 punktów)
- Zgodność zachodzi w przypadku 90–99% obiektów (15 punktów)
- Zgodność zachodzi w przypadku 75–89% (10 punktów)
- Zgodność zachodzi w przypadku 66–74% (5 punktów)
- Zgodność zachodzi w przypadku poniżej 66% obiektów: 0 punktów

Suma punktów za cały podzakres I.A nie może przekroczyć **50**

I.B Oznaczenie szlaku

I.B.a Oznaczenie szlaku na trasie i przy drogach dojazdowych²³:

- Za istnienie fizycznych oznaczeń wzdłuż ciągów komunikacyjnych szlaku oraz dróg dojazdowych do 91% i więcej obiektów szlaku (20)
- Za istnienie fizycznych oznaczeń wzdłuż ciągów komunikacyjnych szlaku oraz dróg dojazdowych do 81–90% obiektów szlaku (15)
- Za istnienie fizycznych oznaczeń wzdłuż ciągów komunikacyjnych szlaku oraz dróg dojazdowych dojazdu do 65–80% obiektów szlaku, w tym wszystkich obiektów kluczowych szlaku (10)
- Za istnienie fizycznych oznaczeń tylko wzdłuż ciągów komunikacyjnych oraz oznaczenie dróg dojazdowych do niektórych (mniej niż 65%) obiektów szlaku, w tym wszystkich obiektów kluczowych szlaku (6)

lub

- Za oznaczenie tylko dróg dojazdowych do więcej niż 65% obiektów szlaku przy braku regularnego oznaczenia ciągów komunikacyjnych wzdłuż szlaku (6)

I.B.b Oznaczenie fizyczne bezpośrednio przy obiektach szlaku:

- Za istnienie fizycznych oznaczeń przy wszystkich obiektach szlaku (20)
- Za istnienie fizycznych oznaczeń przy prawie wszystkich obiektach szlaku²⁴ (15 punktów)

²³ Kryterium oznaczenia obiektów szlaku opisane jest dokładniej w rozdziale 1.5.

²⁴ Termin „prawie wszystkie obiekty szlaku” oznacza tu wszystkie obiekty poza jednym przy ogólnej ilości obiektów między 5 a 10 lub więcej niż 90% obiektów przy ilości ogólnej większej niż 10 obiektów.

- Za istnienie fizycznych oznaczeń przy więcej niż 75% obiektów, a mniej niż 90% obiektów szlaku (10 punktów)
- Za istnienie fizycznych oznaczeń przy pojedynczych obiektach szlaku lub mniej niż 75% ogólnej ich liczby (3 punkty)

I.B.c Oznaczenie systemowe przebiegu szlaku:

- Istnienie oznaczenia przebiegu szlaku oraz jego obiektów w systemie nawigacji satelitarnej lub w innych elektronicznych systemach prowadzenia ruchu (10)
- Istnienie oznaczenia tylko przebiegu szlaku lub tylko jego obiektów w systemie nawigacji satelitarnej lub w innych elektronicznych systemach prowadzenia ruchu (5)

Suma punktów za cały podzakres I.B nie może przekroczyć **50**

I.C Koordynacja szlaku

I.C.a Funkcjonowanie koordynatora szlaku:

- Funkcjonowanie koordynatora szlaku, formalnie powołanego lub wyznaczonego do spełniania tych obowiązków jako zadania głównego (10 punktów)
- Koordynacja szlaku w ramach instytucji lub organizacji, zajmującej się także innymi typami produktów turystycznych lub inną działalnością na rzecz turystyki (6)

I.C.b Dostępność koordynatora:

- Publiczna całoroczna dostępność danych koordynatora dla potrzeb komunikacji²⁵ (5)
- Publiczna, całoroczna dostępność biura koordynatora szlaku²⁶ (5)
- Publiczna, sezonowa dostępność biura koordynatora szlaku* (3)

I.C.c Usługi informacyjne koordynatora w odniesieniu do szlaku:

- Stały, całoroczny i wyłączny numer telefoniczny, dostępny w określonych dniach i godzinach (5 punktów)
- Stały, całoroczny numer telefoniczny* obsługujący także inne produkty lub służący innym celom (3)
- Stały, sezonowy i wyłączny numer telefoniczny**, dostępny w określonych dniach i godzinach (3)

---

²⁵ Kryterium publicznej dostępności danych koordynatora jest spełnione, gdy na stronie internetowej szlaku **oraz** przy każdym obiekcie szlaku dostępne są informacje na temat: pełnego adresu korespondencyjnego, adresu poczty elektronicznej, numeru telefonu, numeru faksu koordynatora.

²⁶ Publiczna całoroczna dostępność biura koordynatora oznacza istnienie fizycznego adresu biura z określonymi godzinami urzędowania przez minimum 5 godzin dziennie i 250 dni w roku, sezonowa dostępność biura oznacza jego funkcjonowanie przez minimum 120 dni w roku w zwartym okresie sezonu turystycznego.

- Stały, sezonowy numer telefoniczny*** obsługujący także inne produkty lub służący innym celom (2)

oraz osobno:

- Obsługa w językach obcych w informacji telefonicznej szlaku (po 2 p. za każdy do trzech) (6)
- Dodatkowe stałe punkty informacyjne („infokioski”)²⁷ szlaku (po 2 p. za każdy do dwóch) (4)

I.C.d Dodatkowe usługi koordynatora:

- Oferowanie przez koordynatora pakietów turystycznych w zakresie oferty szlaku (koordynacja lub pośrednictwo usług pakietowych na rzecz klienta)²⁸ (5)
- Organizowanie wycieczek po szlaku (działalność jako touroperator lokalny dla grup przyjazdowych) (5)
- Oferowanie usługi przewodnickiej po szlaku* (2)
- Oferowanie mikroeventów związanych z tematyką szlaku lub pośredniczenie w ich zamawianiu (za każdy do 5, po 1 punkcie) (5)

Suma punktów za cały podzakres I.C nie może przekroczyć **50**

I.D Dostępność turystyczna obiektów szlaku

Kryterium dostępności obiektów zaliczone zostało do ogólnych kryteriów materialności szlaku jako całości, jednakże z uwagi na jego szczegółowe odniesienie do konkretnych obiektów, dane na temat ich faktycznej dostępności są pozyskiwane w pierwszym rzędzie poprzez ankiety obiektowe ([ao] – w przypadku ankietowanych obiektów kluczowych szlaku) oraz na podstawie aktualnego materiału informacyjnego o szlaku, zaakceptowanego przez jego koordynatora jako miarodajny dla celów badania [inf.S]. W braku takich danych w tym źródle informacji w odniesieniu do konkretnego obiektu, pozyskuje się za pomocą zapytania inwentaryzacyjnego, kierowanego do administratorów poszczególnych pozostałych obiektów [zi]. Uzyskane w ten sposób dane zostają zweryfikowane na miejscu w znaczącej części obiektów podczas wizji lokalnej na szlaku. W przypadku braku możliwości uzyskania tych danych na drodze analizy materiału informacyjnego lub zapytania inwentaryzacyjnego (brak odpowiedzi), faktyczna dostępność obiektu ustalana jest

²⁷ Pod nazwą kiosku informacyjnego lub własnego punktu informacyjnego rozumie się tutaj osobny punkt informacji, sprzedaży usług (np. pośrednictwo noclegów, przewodnictwa turystycznego) i towarów (np. pamiątek), znajdujący się w zarządzie koordynatora szlaku, służący zasadniczo i bezpośrednio tematyce szlaku jako całości oraz **nie** będący wyłącznie częścią infrastruktury turystycznej poszczególnych obiektów, miejscowości lub regionów, zarządzaną bezpośrednio przez te podmioty.

²⁸ Jako pakiet turystyczny należy rozumieć połączenie i sprzedaż dwóch lub więcej usług turystycznych po zryczałtowanej cenie przez jednego usługodawcę lub pośrednika, bez wyodrębniania kosztów poszczególnych pozycji [Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk, 2005, s. 98].

w trakcie wizji lokalnej w obiekcie. Pełną dostępność faktyczną obiektu można stwierdzić wówczas, gdy w wyznaczonych i respektowanych przez administratora dniach i godzinach obiekt jest otwarty lub jego otwarcie jest możliwe bez specjalnego zamówienia dla zwiedzania zarówno dla grup zorganizowanych, jak i dla turystów indywidualnych, przy czym dzienny czas dostępności powinien być nie mniejszy niż 5 godzin, a liczba dni dostępności obiektu w skali roku powinna wynosić nie mniej niż 300. Dla stwierdzenia dostępności nie jest zatem wymagane faktyczne otwarcie obiektu w wyznaczonych godzinach; wystarczy wyraźne wskazanie adresu i telefonu osób odpowiedzialnych za obiekt, które są w stanie otworzyć go dla turystów w ciągu maksimum 10 minut od zgłoszenia chęci zwiedzania, a także istnienie formalnie wyznaczonego i dostępnego turystom cennika za tę usługę (albo nie pobieranie opłat za udostępnienie dla zwiedzania). Dostępność ograniczona stwierdzana jest w sytuacji, gdy w wyznaczonych dniach i godzinach zwiedzanie obiektu możliwe jest tylko po uprzednim (telefonicznym, pisemnym, lub dokonanym w inny sposób) zgłoszeniu u administratora obiektu lub w innej wyznaczonej jednostce, dokonywanym na jeden lub więcej dni wcześniej. Dostępność ograniczona zachodzi także wówczas, gdy istnieje wprowadzenie możliwość otwarcia obiektu bez specjalnego zamówienia, ale informacja o tym nie jest umieszczona bezpośrednio przy wejściu, albo też (w braku takiej informacji) miejsce przechowywania kluczy nie znajduje się w bezpośredniej bliskości obiektu i nie jest jako takie oznaczone (np. jako biuro parafialne, zlokalizowane przy kościele). Dostępność niepewna jest stwierdzana wówczas, gdy wymagane dla otwarcia obiektu w sam dzień zwiedzania zgłoszenie chęci wejścia do obiektu z użyciem podanego numeru telefonu nie gwarantuje jego udostępnienia. Jako brak dostępności uznawana jest sytuacja, gdy obiekt na co dzień nie jest otwarty i nie jest wyraźnie wskazana żadna droga udostępnienia go, którą mogliby wykorzystać turyści zwiedzający szlak lub organizator turystyki realizujący grupową wyprawę po szlaku. Dla celów ustalenia wyników waloryzacji danego systemu za obiekty faktycznie dostępne uznawane są wyłącznie obiekty o stwierdzonej pełnej dostępności.

I.D.a Faktyczna dostępność obiektów szlaku:

- Faktyczna pełna dostępność 100% obiektów szlaku (**30 punktów**)
- Faktyczna pełna dostępność 90–99% obiektów²⁹ szlaku (20 punktów)
- Faktyczna pełna dostępność 80–89% obiektów szlaku (10 punktów)
- Faktyczna pełna dostępność mniej niż 80% obiektów szlaku (0 punktów)

---

²⁹ Przy szlakach o ogólnej liczbie obiektów większej niż 5 a mniejszej niż 10 należy przyjąć, że ilekroć w kryteriach mowa o przedziale między 90% a 100% obiektów, w odniesieniu do tych szlaków chodzi także o wszystkie obiekty, lub wszystkie oprócz najwyżej jednego. Przy szlakach o ilości obiektów 3 lub 4 jeden obiekt jest traktowany odpowiednio jak 33% lub 25% ogólnej liczby obiektów i odpowiednio do tego należy ustalać wielkość zmiennej dla celów obliczenia punktacji.

I.D.b Dostępność komunikacyjna obiektów szlaku:

Dostępność komunikacyjna rozumiana jest tutaj jako możliwość dojazdu bezpośredniego do obiektów szlaku autobusem kursowym, autokarem lub samochodem osobowym oraz możliwość zaparkowania dla autokarów i parking dla samochodów w odległości nie większej niż 200 metrów od wejścia do obiektu.

Jeśli powyższe kryteria spełnia:

- 100% obiektów – (20 punktów)
- 90–99% obiektów, lub wszystkie obiekty poza jednym, przy ogólnej ilości obiektów większej niż 5 a mniejszej niż 10 (13 punktów)
- 75–89% obiektów (8 punktów)
- mniej niż 75% obiektów (0 punktów)

Suma punktów za cały podzakres I.D nie może przekroczyć **50**

Za cały zakres I: 0–200 punktów

Zakres II: Ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku

Dane zebrane do oceny w ramach tego zakresu pochodzą: w odniesieniu do podzakresu II.A z opracowań naukowych na temat szlaku i poszczególnych obiektów oraz z zaakceptowanych materiałów informacyjnych na temat szlaku [inf.S], w ramach podzakresów II.B i II.C z dokumentacji szlaku i z ankiety szlaku [as], w podzakresie II.D także z ankiety szlaku, a w podzakresie II.E. z ankiety skierowanej do zarządzających obiektami kluczowymi [ao], z zapytań inwentaryzacyjnych, skierowanego do zarządzających pozostałymi obiektami [zi], z zaakceptowanego materiału informacyjnego na temat szlaku [inf.S], wreszcie z przeprowadzonej wizji lokalnej w obiektach (w podzakresie II.E).

II.A Autentyczność obiektów szlaku

Pojęcie autentyczności obiektów szlaku wyraża tutaj ich wiarygodnie ustalone relacje do dziedzictwa kulturowego³⁰. Dla potrzeb waloryzacji potencjału poszczególnych szlaków jest ona ustalana w trzech następujących stopniach: obiekty autentyczne (oryginalne,

---

³⁰ Kwestie autentyczności we współczesnej turystyce omawia szczegółowo najpierw D. MacCanell [2002, pierwsze wydanie z roku 1976] w rozdziale 5 swojej fundamentalnej dla zrozumienia tego fenomenu książki [s. 143–169], a następnie A. Wieczorkiewicz [2008, s. 31–93], która (za T. Selwynem) rozróżnia dwa rodzaje jej znaczeń: „autentyczność gorącą” bazującą na poczuciu (trudnych do zdefiniowania) więzi międzyludzkich i „autentyczność zimną”, odnoszącą się do zestawu wiarygodnych informacji i stanowiących cechę obiektywną, która może być poddana weryfikacji [Wieczorkiewicz 2008, s. 41]. Przyjęte dla potrzeb waloryzacji szlaków pojęcie autentyczności obiektów, jako mogącej być ustaloną w oparciu o badania specjalistów i mającej swoje potwierdzenie w literaturze naukowej, odpowiada bardziej klasycznemu pojęciu, „zimnej” autentyczności. Bardzo szeroko problematykę autentyczności w kontekście turystyki kulturowej omawia M.Kazimierzczak [2009], nie chcąc zatem rozsadzić ram niniejszego opracowania, ograniczę się do wskazania na tę publikację. W ramach tego kryterium autentyczność odpowiada także w zupełności pojęciu „pierwotności” atrakcji kulturowych tak, jak go używają Puczko i Ratz [2007 s. 133], w opracowaniu cytowanym już w rozdziale 1.5.

pierwotne), obiekty wtórne i obiekty wykreowane (dla potrzeb turystyki, handlu, rozrywki i innych), por. rozdział 1.6.

- 1) Jako **obiekty autentyczne** (oryginalne, pierwotne) rozumiane są tutaj takie, które stanowią historyczne lub kulturowe dziedzictwo w oryginalnym miejscu swojego powstania (wydarzenia się, wytworzenia) oraz nie powstały pierwotnie dla celów ekspozycyjnych ani turystycznych (np. zamki, pałace, grody, dwory, świątynie, miejsca bitew, fortece, cmentarze, zespoły urbanistyczne, fabryki, oryginalne domy i inne miejsca związane z biografią znaczących osób itd.). Zaliczyć do nich także należy eventy kultury wysokiej lub popularnej (w tym ludowej), stanowiące w całości oryginalne świadectwa dziedzictwa kulturowego, kultywowane (a nie tylko rekonstruowane) w pierwotnej przestrzeni jego wytworzenia, o ile zaliczane są one do szlaku jako jego samodzielne elementy (np. tradycyjne procesje, faktycznie odbywane obrzędy, historycznie odbywane zjazdy lub igrzyska itd.).
- 2) Jako **obiekty wtórne** należy rozumieć takie, które stanowią (lub gromadzą i eksponują) obiekty i elementy autentycznego dziedzictwa kulturowego w miejscu innym niż ich pierwotne miejsce powstania, wytworzenia albo użytkowania (np. muzea, skanseny powstałe poza miejscem historycznej lokalizacji miejscowości, oryginalne eventy kulturowe lub ich fragmenty, odtwarzane przez zawodowych lub działających na sposób amatorski aktorów lub tancerzy, wierne rekonstrukcje historycznych budowli, także w miejscu ich historycznego położenia itd.).
- 3) Jako **obiekty wykreowane** dla potrzeb turystyki (lub handlu albo innych dziedzin życia gospodarczego) należy rozumieć takie, które nie mają charakteru oryginalnie historycznego lub kulturowego oraz nie zawierają i nie gromadzą (lub zawierają albo gromadzą w stopniu nieznacznym) oryginalnych przedmiotów lub innych świadectw, związanych z historycznym lub kulturowym dziedzictwem, zaś bezpośrednim celem ich powstania było wzbogacenie oferty turystyki, w tym także turystyki kulturowej. Należą do nich m.in. parki tematyczne, samodzielne ekspozycje multimedialne bez eksponatów oryginalnych, samodzielne makiety obiektów, sztucznie wykreowane eventy kulturowe (np. folklorystyczne), nie oparte na faktycznie istniejącym i kultywowanym na danym obszarze dziedzictwie kulturowym, zaliczane do szlaków galerie handlowe nie funkcjonujące w obiektach historycznych itd.

Zasada oceny:

- Ilość obiektów autentycznych (oryginalnych, pierwotnych) w ogólnej liczbie obiektów szlaku przekracza 50%, zaś ilość obiektów wykreowanych specjalnie dla potrzeb turystyki nie przekracza 25% (**40 punktów**)

- Ilość obiektów autentycznych i wtórnych razem stanowi przynajmniej 65% wszystkich obiektów szlaku, w tym ilość obiektów oryginalnych stanowi przynajmniej 35% **(30 punktów)**
- Ilość obiektów autentycznych i wtórnych razem stanowi przynajmniej 65% wszystkich obiektów szlaku, zatem ilość obiektów wykreowanych nie przekracza 35% ogólnej liczby wszystkich obiektów szlaku **(20 punktów)**
- Ilość obiektów autentycznych i wtórnych razem stanowi przynajmniej 50% wszystkich obiektów szlaku, zatem ilość obiektów wykreowanych nie przekracza 50% **(10 punktów)**
- Ilość obiektów wykreowanych przekracza 50% wszystkich obiektów szlaku **(0 punktów)**

II.B Zwartość szlaku³¹:

- Za odległość pomiędzy każdymi dwoma kolejnymi obiektami szlaku, nie przekraczającą 30 km (15 punktów)
- Za odległość pomiędzy więcej niż 90% a mniej niż 100% kolejnych obiektów szlaku, nie przekraczającą 30 km (10 punktów)
- Za odległość pomiędzy więcej niż 80% a mniej niż 90% kolejnych obiektów szlaku, nie przekraczającą 30 km (5 punktów)
- Za odległość przekraczającą 30 km w przypadku więcej niż 20% kolejnych obiektów szlaku: (0 punktów)

II.C Liczba obiektów należących do szlaku³²:

- a) szlak liczy powyżej 20 obiektów³³ (15 punktów)
- b) szlak liczy 16 do 20 obiektów (12)
- c) szlak liczy 11 do 15 obiektów (8)
- d) szlak liczy 6 do 10 obiektów (5)
- e) szlak liczy od 3 do 5 obiektów³⁴ (0)

³¹ Kryterium wprowadzone do oceny atrakcyjności ogólnej na podstawie postulatu zwartości szlaków tematycznych, wyartykułowanego w rozdziale 1.6.

³² Dla potrzeb tego wyznacznika uwzględnia się wszystkie obiekty formalnie zaliczone do szlaku. Ilość obiektów do pewnego stopnia wpływa na popularność szlaku wśród turystów, ponieważ przy większej ich liczbie znajdują oni wśród nich częściej te konkretne obiekty, które odpowiadają ich zainteresowaniom. Ponadto cały szlak może być łatwiej rozpoznawalny i wybierany jako destynacja turystyczna dzięki popularności jego poszczególnych obiektów i na skutek ich odwiedzenia przez turystów.

³³ W przypadku, gdy liczba obiektów szlaku przekracza 20, nie jest ona uwzględniana w takim samym zakresie jak przy różnicach liczby obiektów poniżej tej ilości. Zasada ta zostaje przyjęta z uwagi na rzadkość sytuacji, gdy tak liczna grupa obiektów jest faktycznie zwiedzana przez konkretnego turystę lub grupę zorganizowaną.

³⁴ Zespół mniej niż 3 obiektów w różnych miejscowościach nie będzie tu uważany za szlak turystyczny. Z kolei szlak o zakresie lokalnym, którego wszystkie obiekty znajdują się w jednej miejscowości lub gminie, proponujemy nazywać trasą (turystyczno-kulturową). Z uwagi na specyfikę systemów o zasięgu lokalnym potencjał turystyczny tego rodzaju szlaków nie powinien być poddawany ocenie z użyciem proponowanej tutaj metody. Szerzej na temat specyfiki tras turystyczno-kulturowych jako szlaków lokalnych: [Mikos v. Rohrscheidt 2009d].

II.D Regularna usługa transportowa zgodna z przebiegiem szlaku:

- Za regularną³⁵, całoroczną usługę transportową łączącą bezpośrednio 100% kolejnych obiektów szlaku (15 punktów)
- Za regularną, całoroczną usługę transportową^{*36}, łączącą bezpośrednio 80–99% kolejnych obiektów szlaku, w tym wszystkie na trasie głównej szlaku (10 punktów)
- Za regularną, sezonową usługę transportową**, łączącą bezpośrednio 100% kolejnych obiektów szlaku (8 punktów)
- Za regularną sezonową usługę transportową***, łączącą bezpośrednio 80–99% kolejnych obiektów szlaku, w tym wszystkie obiekty kluczowe (6 punktów)

II.E Stan utrzymania poszczególnych obiektów szlaku:

Kryterium obejmuje: 1. brak zagrożeń budowlanych dla zwiedzających, 2. wyposażenie obiektów w WC i węzły sanitarne, 3. estetyczny wygląd zewnętrzny, 4. estetyczny wygląd wewnętrzny, 5. czystość bezpośredniego otoczenia obiektów. Za stan zadowalający w odniesieniu do konkretnego obiektu uważa się taki, w którym są spełnione wszystkie lub wszystkie poza jednym z wymienionych warunków, z wyjątkiem pierwszego, który musi być spełniony zawsze. Przy powtarzającym się w licznych obiektach jednym, stałym mankamentem (poza pierwszym z wymienionych) i braku innych zastrzeżeń stan ogólny obiektów należy ocenić na 10 punktów.

Źródłami danych dla waloryzacji w ramach tego podzakresu są: zaakceptowane materiały informacyjne szlaku, ankieta obiektu kluczowego, zapytanie inwentaryzacyjne, notatka z przeprowadzonej w obiekcie wizji lokalnej.

- Stan zadowalający szlaku: za 100% obiektów szlaku w stanie zadowalającym (15 punktów),
- Stan niezadowalający: za nie spełnianie wszystkich powyższych kryteriów przez każde kolejne 10% obiektów lub pojedyncze obiekty stanowiące więcej niż 10%

³⁵ Za regularną usługę transportową uważa się tutaj możliwość skorzystania ze środków transportu publicznego kołowego lub szynowego, albo środków transportu dostępnych w ramach odpowiadającej im oferty prywatnej, kursujących z częstotliwością minimum 2 razy dziennie w obu kierunkach przez przynajmniej 250 dni w roku (dla oferty całorocznej) lub przez minimum 120 dni w roku w zwartym okresie sezonu turystycznego (dla oferty sezonowej).

³⁶ Zastosowanie gwiazdki przy oznaczonej kategorii obiektów oznacza, że są one brane pod uwagę, gdy szlak nie posiada obiektów kategorii bezpośrednio wyższej, lub posiada ich mniej niż wyznaczona dla celów waloryzacji dopuszczalna liczba uwzględnianych obiektów. W wypadku ich istnienia uwzględnia się wszystkie te obiekty w klasie wyższej, natomiast w klasie oznaczonej gwiazdką odejmuje się od dopuszczalnej liczby obiektów tę samą liczbę i uwzględnia w punktacji tylko taką liczbę obiektów, która pozostaje do pełnej wyznaczonej liczby obiektów klasy wyższej. Przykładowo: jeśli w grupie bezpośrednio wyższej zamiast 3 dopuszczalnych obiektów znalazł się tylko jeden, to w grupie niższej oznaczonej gwiazdką zamiast np. 3 dopuszczalnych obiektów można uwzględnić w klasyfikacji już tylko 2. Odpowiednio należy postępować, gdy klasa oznaczona jest dwoma lub trzema i więcej gwiazdkami. Wówczas obiekty z tej grupy uwzględniane są tylko wówczas i tylko w takiej liczbie, gdy brakuje odpowiadającej jej ilości obiektów tyłu klas wyższych (sumowanych razem), ile gwiazdek zaznaczono przy grupie niższej. Jeśli np. dana kategoria została oznaczona dwiema gwiazdkami i dopuszcza uwzględnić 3 obiektów, a w dwóch klasach bezpośrednio wyższych znalazło się każdorazowo po 1 obiekcie, to w oznaczonej gwiazdkami klasie niższej można uwzględnić już tylko jeden obiekt.

– po minus 5 punktów (przy minimum 30% takich obiektów, albo przy pojedynczym obiekcie w takim stanie, jeśli liczba wszystkich obiektów szlaku nie przekracza 4 – 0 punktów)

- Stan krytyczny szlaku – to istnienie obiektów znajdujących się w stanie ruiny, stanowiącej zagrożenie dla turystów lub wymagających kapitalnego remontu. Za każde 10% wszystkich obiektów, lub za pojedynczy obiekt, jeśli stanowi on więcej niż 10% całej liczby obiektów – minus 15 punktów (zatem 0 punktów w podzakresie II.E). Dolną granicą pozostaje zero.

Za cały zakres II: 0–100 punktów

Zakres III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów szlaku

Ustalona dla tego zakresu waloryzacji proporcja przydzielanych punktów stanowi konsekwencję założeń przyjętych przy definiowaniu szlaków turystyczno-kulturowych, w tym w szczególności tematycznych. Tematyzacja każdego szlaku oznacza bowiem zamiar skierowania jego oferty do konsumentów określonej formy (lub kilku form) turystyki kulturowej. Tematyka niemal każdego linearnego systemu penetracji turystycznej wyrażona jest w jego nazwie i/lub w dokumentacji (np. zawartej w aktach prawnych formalnie stwarzających go) oraz uzasadniona (w sposób bardziej lub mniej pełny) w opracowaniach naukowych i popularnych na jego temat. Badanie potencjału szlaku tematycznego, czyli w znacznej mierze jego siły przyciągania turystów, musi w sposób szczególny uwzględnić tę deklarowaną dla szlaku tematykę wiodącą. Dlatego w niniejszej propozycji oceny potencjału punktacja przypisana obiektom szlaku, odpowiadającym tej tematyce, jest bonitowana za pomocą znacznie wyższej liczby punktów, niż ta przypisana innym zakresom tematycznym.

Dane zebrane do oceny w ramach tego zakresu pochodzą z dokumentacji szlaku lub poszczególnych obiektów oraz z opracowań naukowych na temat szlaku i poszczególnych obiektów (w podzakresach III.A, III.D, III.E, III.F, III.G, III.H, III.J), z ankiety skierowanej do koordynatora szlaku (w podzakresach III.B, III.I oraz III.H) i z ankiet skierowanych do obiektów kluczowych oraz z zapytań inwentaryzacyjnych, wysyłanych do pozostałych obiektów szlaku (w podzakresach III.C i III.I). W ramach tego zakresu uwzględniony może być każdy obiekt danego szlaku, zatem wybór zmiennych użytych do waloryzacji dokonuje się spośród wszystkich obiektów, wpisanych formalnie na listę obiektów szlaku. Z kolei ustalenie rangi obiektów, wybranych do waloryzacji w ramach poszczególnych podzakresów, i tym samym wyznaczenie wartości zastosowanych zmiennych dokonuje się w oparciu o kryteria, opisane w rozdziale 2.6.2.

III.A Znaczenie kulturowe³⁷ obiektów szlaku zgodne z tematyacją³⁸ szlaku:

- Za każdy obiekt o znaczeniu międzynarodowym³⁹ (do 3, po 20 punktów)
- Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym^{*40} (do 5⁴¹, po 10 punktów)
- Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym^{**42} (do 5, po 5 punktów)
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów szlaku, zgodnych z jego tematyką na terenie jednej miejscowości⁴³ (do trzech zespołów, po 4 punkty za każdy)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie nie może przekroczyć **60**

III.B Eventy zgodne z tematem szlaku:

- Wielodniowe regularne⁴⁴ eventy zgodne z tematyką szlaku (od 2 dni trwania), organizowane w jego przestrzeni (do czterech, za każdy 10 punktów)
- Za każdy dzień trwania jednego z wymienionych eventów tematycznych powyżej 2 dni (1 punkt za każdy dzień i event do 5 dni, maksymalnie 5 punktów)

³⁷ Termin „znaczenie kulturowe” określa tutaj opinię kulturoznawców lub znawców danej dziedziny wiedzy (artystycznej, jak np. malarstwo, architektura, innej jak technika, literatura itd.), wyrażoną w literaturze naukowej, wskazanej w kryterium tematykacji szlaku, w opracowaniach dotyczących konkretnego obiektu, albo w innych opracowaniach, jeśli takie stwierdzenie, dotyczące obiektu jest tam szczegółowo uzasadnione, wreszcie w oficjalnych katalogach zabytków.

³⁸ Zgodność z tematyacją szlaku oznacza tutaj pełną lub częściową zgodność tematyczną obiektu z oficjalną nazwą szlaku lub z formalnie zadeklarowaną i opublikowaną w dokumentacji szlaku jego główną tematyką (przykładowo: Śląski Szlak Zabytków Techniki, Szlak Zamków Piastowskich – w nazwie) lub: Szlak Orlich Gniazd – z publikowanej dokumentacji szlaku i jego oficjalnych opisów wynika jednoznacznie, że główną tematykę tego szlaku stanowią średniowieczne warownie Jury Krakowsko-Częstochowskiej.

³⁹ Za obiekt o znaczeniu międzynarodowym uważa się taki, który wśród specjalistów z danej dziedziny wiedzy (historyków, historyków sztuki, techniki, religii itd.) w większości zgodnie uznawany jest za (lub wymieniany jako) obiekt (miejsce), gdzie rozegrały się wydarzenia, wpływające na przebieg dziejów Europy, regionu Europy Środkowo-Wschodniej lub przynajmniej kilku (3 i więcej) narodów, albo które jako obiekty znacząco zmieniły myśl techniczną, architektoniczną, religijną itd. w tej samej skali. Uznanie za obiekt o znaczeniu międzynarodowym w ramach tego podzakresu dokonuje się na podstawie kryterium zaliczenia obiektu [kzo] ze wskazaniem odnośnej listy lub kryterium uznania międzynarodowego [kum], opisanych szerzej w rozdziale 2.6.2.

⁴⁰ Gwiazdka postawiona obok opcji w tej kategorii oznacza, że obiekty z danej grupy uwzględniane są wówczas, gdy brak obiektów w kategorii bezpośrednio wyższej lub ich liczba jest mniejsza, niż wskazana maksymalna ilość uwzględnianych obiektów w ramach tej wyższej opcji. W przypadku gdy obiekty w opcji wyższej są wskazane, ale ich liczba jest mniejsza niż dopuszczalna do oceny w danej opcji, w opcji oznaczonej gwiazdką można wskazać obiekty tylko w liczbie brakującej do pełnej ilości w grupie poprzedzającej. Np. jeśli w grupie wyższej dopuszczalna była liczba 5 obiektów, a wskazano tylko 2, z grupy oznaczonej gwiazdką można wskazać i punktować już tylko 3 obiekty. Przy większej liczbie gwiazdek przy danej grupie podobna procedura odnosi się do odpowiedniej liczby grup wyższych.

⁴¹ Dla ustalenia krajowego znaczenia obiektu stosowane jest kryterium zaliczenia obiektu [kzo] lub kryterium unikalności obiektu [kuo], opisane w rozdziale 2.6.2.

⁴² Dla ustalenia regionalnego znaczenia obiektu stosowane jest kryterium zaliczenia obiektu [kzo] ze wskazaniem odpowiedniej listy, lub kryterium unikalności obiektu [kuo], albo kryterium regionalnego znaczenia obiektu [kuzr], opisane w rozdziale 2.6.2.

⁴³ Tę grupę obiektów uwzględnia się w punktacji dodatkowej, ponieważ zespoły obiektów (przykładowo: historyczna twierdza z wieloma rozrzuconymi w terenie dziełami obronnymi, zespół urbanistyczny itd.) oraz zgrupowania znaczących obiektów historycznych lub kulturowych w jednej miejscowości stanowią potencjalną szansę zatrzymania turystów zainteresowanych tą tematyką na dłuższy okres i skorzystania przez nich z dodatkowych usług turystycznych, proponowanych w ramach oferty szlaku (np. posiłek, nocleg).

⁴⁴ Za eventy regularne uważa się tu wydarzenia kulturalne, ściągające w znacznej części odwiedzających spoza gminy, w której się odbywają i organizowane minimum raz do roku, przynajmniej od dwóch lat przed terminem przeprowadzenia badania.

- Wielodniowe eventy o charakterze kulturowym na obszarze szlaku, uwzględniające temat szlaku jako jeden z podstawowych tematów (do trzech, za każdy po 4 punkty)
- Jednodniowe regularne eventy tematyczne*, organizowane w ramach działalności szlaku lub jego obiektów (za każdy 5 punktów)
- Mikroeventy⁴⁵ w ramach obiektów na zamówienie (za każdy do pięciu w skali całego szlaku, po 4 punkty)
- Czynne grupy rekonstrukcji historycznej, związane z obiektami i zgodne z tematyką szlaku (za każdą do 5, po 6 punktów)

Suma punktów w tym podzakresie nie może przekroczyć **40**

III.C Dodatkowe atrakcje tematyczne⁴⁶:

- w obiektach szlaku (do czterech, po 5 punktów)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie nie może przekroczyć **20**

III.D Znaczenie historyczne⁴⁷ obiektów⁴⁸ szlaku:

- Za każdy obiekt szlaku o znaczeniu międzynarodowym (do 2, po 10 punktów)
- Za każdy obiekt szlaku o znaczeniu krajowym^{*49} (do 3, po 5 punktów)
- Za każdy obiekt szlaku o znaczeniu regionalnym^{**} (do 3, po 2 punkty)
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty za każdy)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie nie może przekroczyć **20**

---

⁴⁵ Mikroevent oznacza tu krótką (trwająca od około dziesięciu minut do półtorej godziny) imprezę dla turystów, organizowaną na zamówienie grupowe lub w stałych, wyznaczonych godzinach minimum raz w tygodniu, mającą związek z charakterem lub historią obiektu albo z tematem szlaku.

⁴⁶ Za atrakcje dodatkowe w obiektach należy uważać propozycje skierowane do turystów, nie obejmujące zwiedzania samego obiektu i jego ekspozycji, a także nie będące eventami lub mikroeventami realizowanymi na zamówienie. Określenie „tematyczne” oznacza tutaj wymaganie ich zgodności z tematem szlaku lub z charakterem obiektu.

⁴⁷ Z powodu obecności edukacji historycznej w szkołach wszystkich krajów europejskich odniesienie poszczególnych obiektów szlaku do znanych wydarzeń historycznych może być niezależnie od tematykacji szlaku magnesem przyciągającym bardzo szeroką grupę turystów. Dlatego punkty za znaczenie historyczne obiektów szlaku przyznać należy zawsze, nawet kiedy szlak jako całość także jest tematyzowany historycznie.

⁴⁸ W tym podzakresie oceny i w kolejnych podzakresach, odnoszących się do poszczególnych form turystyki kulturowej za obiekt należy uważać zarówno obiekt pojedynczy, jak i zespół obiektów formalnie zaliczany do obiektów szlaku. W wypadku większej liczby takich obiektów nie liczy się już dodatkowo osobno żadnego z nich, o ile jest położony na terenie tej samej miejscowości lub gminy.

⁴⁹ W odniesieniu do muzeów kryteria ich uznania za placówki o znaczeniu krajowym, regionalnym lub lokalnym podane są w przypisach do podzakresu V.A.

III.E Znaczenie biograficzne⁵⁰ obiektów szlaku:

- Za każdy obiekt związany z postacią⁵¹ o znaczeniu międzynarodowym (do 2) (10 punktów)
- Za każdy obiekt związany z postacią o znaczeniu krajowym⁵² (do 3) (3 punkty)
- Za każdy obiekt związany z postacią o znaczeniu regionalnym^{53*} (do 3) (1 punkt)
- Za każdy obiekt związany z postacią znaczącą w danej dziedzinie^{**54} (do 3) (1 punkt)
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty za każdy)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie nie może przekroczyć **20**

III.F Związek obiektów szlaku z dziejami religii lub posiadanie aktualnego znaczenia dla życia religijnego⁵⁵:

- Za każdy obiekt o znaczeniu międzynarodowym (do 2 obiektów, po 10 punktów)
- Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do 3 obiektów, po 5 punktów)
- Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do 3 obiektów, po 3 punkty)
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty za każdy)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie nie może przekroczyć **20**

⁵⁰ Ten podzakres uwzględnia się jedynie wówczas, gdy głównym tematem szlaku **nie** jest biografia osoby lub grupy osób (czyli gdy nie należy on do grupy szlaków biograficznych). Ta dziedzina jest uwzględniana z uwagi na potencjalnie dużą ilość dodatkowych turystów, zainteresowanych biografią znanych postaci, których szlak może pozyskać, posiadając takie obiekty.

⁵¹ Za związek z postacią uważany jest tu udokumentowany fakt jej: urodzenia, śmierci, pochówku, długoletniego (pow. 3 lat) lub częstego (przynajmniej 3-krotnego) przebywania, albo ważnego wydarzenia w życiu osobistym (np. zawarcie małżeństwa, przyjęcie święceń kapłańskich, odbycie studiów), albo w działalności publicznej tej osoby (ważne zwycięstwo militarne, ważne odkrycie, napisanie ważnego dzieła itd.).

⁵² Za postać o znaczeniu krajowym uważa się tu osobę wybitną, dobrze znaną nie tylko historykom albo badaczom danej dziedziny wiedzy lub działalności, lecz także szerokiemu ogółowi obywateli. Międzynarodową skalę znajomości osoby wyznacza kryterium wyróżnienia [kw], natomiast krajową skalę znajomości osoby potwierdza się za pomocą kryterium edukacji powszechnej [kep]. W przypadku wątpliwości co do krajowego zakresu popularności danej osoby należy dokonać weryfikacji znajomości danej osoby za pomocą kryterium nazewnictwa [kn] lub w braku takiej możliwości w ostateczności za pomocą ankiety znajomości osoby [azo], opisanych w rozdziale 2.6.2.

⁵³ Dla ustalenia stopnia znajomości danej osoby w skali regionu stosowane jest kolejno [kn], zaś w razie niemożności ustalenia wyników tą drogą [azo], wykonywana w zakresie regionalnym (por. 2.6.2)

⁵⁴ Za postać znaczącą w danej dziedzinie uważa się tu osobę wybitną w określonej dziedzinie: historii lub szeroko rozumianej kulturze (w tym nauki, religii itd.), dobrze znaną badaczom tej dziedziny, lecz nieznaną szerokiemu ogółowi obywateli. Jako kryterium zaliczenia do tej grupy przyjmuje się kolejno jedno z trzech wymienionych: [kw], [kum] lub [kea], szerzej opisane w rozdziale 2.6.2.

⁵⁵ Ten podzakres waloryzacji uwzględnia się jedynie wówczas, gdy szlak **nie** jest tematyzowany w zakresie religii lub architektury sakralnej. Obiekty aktualnie znaczące dla życia religijnego to: sanktuaria religijne, aktualne siedziby biskupie, wielkie centra duchowości (np. klasztory z duszpasterstwem dla oznaczonych grup społecznych, miejsca regularnych i masowych zjazdów o charakterze religijnym itd.). Obiekty te są uwzględniane w waloryzacji dodatkowej, gdyż dzięki nim dla zwiedzania szlaku może zostać pozyskana znaczna grupa turystów, jakkolwiek w ograniczonym zakresie.

III.G Znaczenie obiektów szlaku lub miejscowości położonych na szlaku dla innego typu turystyki kulturowej niż wskazany w temacie szlaku albo uwzględniony w pozostałych podzakresach⁵⁶:

- Za każdy obiekt o znaczeniu międzynarodowym (do 2, po 10 punktów)
- Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do 3, po 5 punktów)
- Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do 3 obiektów, po 2 punkty)
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż dwóch różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty za każdy)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie nie może przekroczyć **20**

III.H Związek poszczególnych obiektów szlaku lub miejscowości na szlaku z innymi grupami etnicznymi⁵⁷ albo z historią innych narodów⁵⁸ (w sumie do dwóch obiektów dla danej grupy narodowej, przy uwzględnieniu maksimum trzech różnych grup narodowych):

- Za każdy obiekt lub grupę obiektów o znaczeniu ogólnokrajowym (narodowym) dla danego narodu (5 punktów)
- Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym* lub w jednej dziedzinie⁵⁹ dla danej grupy narodowej (3)
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty za każdy)

Suma punktów w tym podzakresie nie może przekroczyć **20**

⁵⁶ Ten podzakres waloryzacji uwzględnia się zawsze, wpisując do niej także obiekty spośród już uwzględnionych w poprzednich trzech podzakresach, o ile mają one dodatkowo związek tematyczny z danym rodzajem turystyki kulturowej. Spośród rodzajów turystyki kulturowej należy uwzględnić tutaj: turystykę obiektów technicznych i przemysłowych, turystykę obiektów militarnych, turystykę hobbystyczną, różne grupy wypraw turystyki tematycznej (o ile takie są już faktycznie realizowane), turystykę kulturowo-przyrodniczą, turystykę regionalną i kultury wiejskiej, turystykę kulinarną. Pomocne w ustaleniu uwzględnianych form turystyki kulturowej może być ich zestawienie, zawarte w rozdziale 1 niniejszego opracowania, albo przegląd form turystyki kulturowej [Buczowska, Mikos v. Rohrscheidt 2009].

⁵⁷ Ten podzakres waloryzacji uwzględnia się jedynie wówczas, gdy głównym tematem szlaku **nie** jest dana grupa etniczna ani historia lub kultura odnośnego narodu. Podzakres został uwzględniony w ramach waloryzacji z uwagi na potencjalnie dużą ilość dodatkowych turystów zagranicznych, zainteresowanych kulturą lub historią swojego narodu lub grupy etnicznej (turyści etniczni i tzw. „sentymentalni”), których szlak może pozyskać, jeśli jego obiekty mają związek z historią lub kulturą innych grup etnicznych, albo znajdują się w miejscowościach posiadających dla nich istotne znaczenie.

⁵⁸ Związek z historią innych narodów może mieć konkretne miejsce nawet bez zamieszkiwania odnośnej grupy narodowej w danym miejscu. Przykładowo miasto Lublin (lub jako obiekt: Zamek Lubelski) ma związek z historią Litwy, Ukrainy i Białorusi z powodu zawarcia tam w roku 1569 Unii Lubelskiej, zaś położone we Włoszech Monte Cassino posiada niewątpliwą związek z dziejami Polski i Polaków.

⁵⁹ Obiektem o znaczeniu regionalnym lub tylko w konkretnej dziedzinie dla danego narodu może być np. miejsce, w którym niegdyś licznie mieszkali przedstawiciele tego narodu, lecz nie dokonały się tam przełomowe lub istotne dla jego historii lub kultury wydarzenia. Przykładem takich miejscowości w Polsce mogą być Tykocin lub Warka dla etnicznej grupy żydowskiej, albo Nysa czy Elbląg dla grupy niemieckiej.

III.I Dodatkowe punkty za ofertę wszystkich obiektów wpisanych powyżej klas:

- Za stałych przewodników obiektowych w j. polskim (za pierwsze 5 obiektów po 2 punkty)
- Za minimum dwa języki obce w ofercie przewodników obiektowych (w pierwszych pięciu obiektach po 1 punkcie),
- Za możliwość zamówienia przewodnika obiektowego (pierwsze pięć obiektów*, po 1 p.)
- Za minimum dwa języki obce w ofercie zamawianych przewodników obiektowych (w pierwszych pięciu obiektach, po 1 punkcie),
- Za przewodniki elektroniczne po obiekcie (za pierwsze pięć obiektów po 2 punkty),
- Za wersje obcojęzyczne przewodników elektronicznych (przynajmniej dwie wersje obcojęzyczne, w maksimum trzech obiektach – dodatkowo po 1 punkcie),
- Za ofertę zwiedzania fabularyzowanego na zamówienie w obiektach lub miejscowościach szlaku (do 5 obiektów, po 4 punkty za każdą ofertę),
- Za własny materiał informacyjny w obiekcie (poza książkami, albumami i filmami) (do 10 obiektów, po 1 punkcie od obiektu),
- Własny materiał informacyjny w obiekcie w przynajmniej dwóch językach obcych (w pierwszych pięciu obiektach po 1 punkcie),
- Za sklep obiektowy, oferujący przedmioty związane z tematem obiektu lub obiektu i szlaku (za pierwszych pięć, po 3 punkty),
- Za kiosk obiektowy*⁶⁰, oferujący przedmioty związane z tematem obiektu i/lub szlaku (za pierwszych pięć, po 2 punkty)

Suma punktów dodanych w tym podzakresie nie może przekroczyć **30**.

III.J Punkty dodatkowe za obiekty unikalne:

- Za każdy obiekt z Listy Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO w ramach szlaku lub w miejscowości/gminie, przez którą przebiega szlak (25)
- Za każdy Pomnik Historii w ramach szlaku lub w gminie, przez którą przebiega szlak⁶¹ (15)
- Za każdy obiekt unikalny w skali światowej⁶² (do trzech, po 10 punktów)

⁶⁰ Uwzględniony w punktacji kiosk obiektowy nie może być tożsamy z kasą obiektu.

⁶¹ Jeśli obiekt z listy UNESCO znajduje się także na polskiej liście Pomników Historii, uwzględniana jest tylko punktacja wyższa, tj. przyznaje się dodatkowo 25 punktów za obiekt z listy UNESCO.

⁶² Potwierdzeniem unikalności w skali międzynarodowej (światowej lub europejskiej) jest monografia naukowa na temat obiektu, której autor wskazuje i uzasadnia jego unikalność w skali międzynarodowej albo ocena przynajmniej dwóch różnych specjalistów danej dziedziny (z których jeden nie jest autorem polskim), opublikowana w polskiej i zagranicznej literaturze fachowej. W przypadku posiadania przez obiekt lub miejscowość statusu obiektu UNESCO lub Pomnika Historii nie dodaje się już punktów za unikalny charakter odnośnego obiektu.

- Za każdy obiekt unikalny w skali europejskiej (do trzech, po 7 punktów)
- Za każdy obiekt unikalny w skali kraju⁶³ (do trzech obiektów, po 5 punktów)

Suma punktów dodanych w tym podzakresie nie może przekroczyć 50

Za całość zakresu III: 0–300 punktów

Zakres IV: Obsługa własna szlaku

Dane zestawione w ramach tego zakresu zostały zebrane za pomocą ankiety szlaku [as], ankiety obiektów [ao], w poszczególnych przypadkach z uzyskanych odpowiedzi na zapytania inwentaryzacyjne [zi], ponadto mogą one pochodzić z dokumentacji szlaku oraz z zaakceptowanych przez koordynatora publikacji na temat szlaku [inf.S]. Dane te są weryfikowane w trakcie wizji lokalnej w siedzibie koordynatora szlaku oraz w wybranych obiektach szlaku, podczas której badający zapoznaje się na miejscu z tymi elementami informacji i promocji, do których nie jest w stanie dotrzeć podczas kwerendy źródeł i opracowań oraz analizy literatury na temat szlaku.

IV.A Informacja i promocja szlaku:

- Działanie własnego aktualizowanego⁶⁴ portalu internetowego szlaku (10 punktów)
- Działanie aktualizowanego portalu internetowego szlaku w ramach większego zespołu (np. regionalnej organizacji turystycznej) (5)
- Wersje obcojęzyczne portalu internetowego szlaku (do 3 wersji, za każdą po 3 punkty)
- Każda samodzielna autoryzowana strona internetowa⁶⁵ obiektu należącego do szlaku, pozostająca w połączeniu z portalem szlaku (do 10 obiektów i stron, za 3 pierwsze po 3 punkty, za następnych siedem po 1 punkcie)
- Wersje obcojęzyczne na portalach internetowych obiektów (liczone na maksimum 5 portalach obiektów do 2 wersji, za każdą po 1 punkcie)
- Dokumentalne filmy telewizyjne poświęcone szlakowi lub tematowi szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem (do 3, każdy po 5 punktów)

---

⁶³ Potwierdzenie unikalności w skali krajowej stanowi ocena obiektu, zawarta i uzasadniona w monograficznym opracowaniu naukowym na temat obiektu lub wskazanie na unikalność obiektu w opracowaniach przynajmniej dwóch różnych specjalistów w danej dziedzinie, opublikowanych w polskiej literaturze fachowej.

⁶⁴ Portal internetowy uważa się za aktualizowany jeśli: a) przynajmniej jeden raz w miesiącu pojawiają się na nim nowe informacje i b) wszystkie dane teled adresowe umieszczone na portalu oraz umieszczone tam dane dotyczące dostępności obiektów szlaku lub dodatkowej oferty turystycznej są zgodne ze stanem rzeczywistym w chwili przeprowadzania badania.

⁶⁵ Przez pozostawanie w połączeniu z portalem szlaku rozumiane jest tutaj wskazanie w ramach portalu lub na stronie internetowej obiektu przynależności obiektu do szlaku albo widoczny link do portalu szlaku, zamieszczony na tejże stronie.

- Dokumentalne filmy telewizyjne o poszczególnych obiektach szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem (do 4 filmów – po 2 punkty)
- Publikacje książkowe o szlaku, przewodniki po szlaku⁶⁶, dostępne do nabycia (do 3 dostępnych pozycji, po 3 punkty)
- Dodatek za obcojęzyczne wersje książek o szlaku i przewodników po szlaku (do 2 pozycji i 4 wersji językowych, po 2 punkty za każdą)
- Albumy o szlaku, dostępne do nabycia – (do 2 wydań, po 2 punkty),
- Dodatki za wersje językowe albumów lub stosowane w albumach (za album i język: 1 punkt)
- Książki, albumy, filmy video o poszczególnych obiektach, dostępne (do 5, po 3 punkty)
- Samodzielny udział szlaku w międzynarodowych prestiżowych targach turystycznych poza granicami kraju w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (za każde stoisko do trzech – po 4 punkty)
- Samodzielny udział szlaku w targach turystycznych o zasięgu krajowym* w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (za każde stoisko do trzech – po 2 punkty)
- Samodzielny udział poszczególnych obiektów szlaku w międzynarodowych prestiżowych targach turystycznych poza granicami kraju w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (za każde stoisko w roku do trzech – po 2 punkty)
- Samodzielny udział poszczególnych obiektów szlaku w krajowych targach turystycznych* w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (za każde stoisko do trzech – po 1 punkcie)
- Wydawanie regularnych publikacji o charakterze informacyjnym i/lub promocyjnym (za pierwsze 2 w ciągu ostatnich 12 miesięcy, po 2 punkty)
- Zorganizowanie podróży/wizyty medialnej⁶⁷ po szlaku lub po większości jego obiektów w ciągu ostatnich 2 lat (do 2 podróży, po 8 punktów za każdą)
- Zorganizowanie konferencji naukowej lub popularyzacyjnej, związanej z tematem szlaku w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (punktowana jedna: 4 punkty)
- Inne formy promocji szlaku (jedna wybrana, 5 punktów)

Suma punktów za ten podzakres nie może przekroczyć liczby **45**

---

⁶⁶ Publikacje uwzględnione w zakresie I.A.b. w ramach tematykacji szlaku mogą być tu powtórnie przytaczane i punktowane ze względu na inny aspekt oceny, przeprowadzanej w tym zakresie, natomiast obok lub zamiast nich mogą zostać podane także inne tytuły, jeśli takie istnieją i są dostępne na rynku.

⁶⁷ Podróż medialna po szlaku to zorganizowana przez koordynatora szlaku lub innych inicjatorów, sponsorowana w całości lub w znacznej części trasa promocyjna dla przedstawicieli prasy i/lub innych mediów z kraju lub zagranicy, której celem lub jednym z głównych celów jest szlak lub przynajmniej kilka jego obiektów, stanowiących minimum 25% ogólnej liczby obiektów szlaku, przy czym punkty programu związane z tematem szlaku lub z jego obiektami stanowią minimum 50% merytorycznego programu podróży.

IV.B Oferty wypraw po szlaku:

- Stałe oferty wycieczek po całym szlaku lub znacznej jego części (za każdą do 3, po 5 punktów)
- Oferty wycieczek grupowych na zamówienie* (za każdą ofertę do trzech, po 3 punkty)
- Oznaczone trasy rowerowe, wodne lub konne w ramach szlaku, zbieżne z jego tematyką (za pierwsze trzy, po 4 punkty)
- Oznaczone trasy piesze w ramach szlaku, zbieżne z jego tematyką (za pierwsze trzy, po 4 punkty)
- Historyczna, funkcjonująca stale linia kolejowa lub żeglugowa, towarzysząca szlakowi⁶⁸ (5 punktów)

Suma punktów za ten podzakres nie może przekroczyć liczby **20**

IV.C Oferta pakietowa turystyki kulturowej⁶⁹:

- Pakiety turystyczne, związane z tematem szlaku jako całości lub znacznej jego części (każdy do czterech, po 5 punktów)
- Pakiety dla poszczególnych obiektów szlaku*, nie związane z całością szlaku (każdy do czterech, po 4 punkty)
- Pakiety dla miejscowości leżących na szlaku**, zawierające zwiedzanie obiektów szlaku (za każdy do czterech, po 3 punkty)
- Pakiety dla miejscowości położonych przy szlaku***, nie związane z tematem szlaku i nie zawierające zwiedzania jego obiektów (za każdy do trzech, po 1 punkcie)

Suma punktów za ten podzakres nie może przekroczyć liczby **20**

IV.D Inne elementy obsługi turystycznej:

- Działanie własnej organizacji turystycznej szlaku (LOT) (10)
- Istnienie uprawnień przewodnickich na szlak (5)
- Istnienie własnej literatury periodycznej (np. czasopismo szlaku, wychodzące przynajmniej dwa razy w roku) (5 punktów)

Suma punktów za ten podzakres nie może przekroczyć liczby **15**

Za całość zakresu IV: 0–100 punktów

⁶⁸ Termin „towarzyszenia szlakowi” oznacza tutaj, że wskazana linia łączy albo przynajmniej wszystkie obiekty kluczowe szlaku, albo przynajmniej połowę wszystkich obiektów szlaku, w tym co najmniej dwa z jego obiektów kluczowych.

⁶⁹ Za pakiety turystyczno-kulturowe uważane są tu publicznie dostępne oferty turystyczne dla turystów indywidualnych, zawierające usługę noclegową i przynajmniej jedną usługę związaną ze zwiedzaniem miejscowości lub obiektów należących do szlaku, objęte wspólną ceną.

Zakres V: Pozostała oferta spędzania wolnego czasu na obszarze szlaku⁷⁰

Dane zebrane do oceny w ramach tego zakresu pochodzą z opracowań akademickich na temat geografii turystycznej Polski lub z opracowań poszczególnych regionów, z ogólnodostępnych informatorów turystycznych regionów i miejscowości oraz z aktualnego Rocznika Statystycznego.

V.A Inna oferta turystyczno-kulturowa na obszarze szlaku⁷¹

V.A.a Muzea poza szlakiem lub poza tematem szlaku⁷²:

- O znaczeniu krajowym z kolekcjami lub eksponatami o znaczeniu międzynarodowym⁷³ (do 3, po 7 punktów)
- O znaczeniu krajowym (do 3, po 4 punkty)
- O znaczeniu regionalnym* (do 3, po 3 punkty)
- O znaczeniu lokalnym**⁷⁴ (do 4, po 1 punkcie)

V.A.b Inne atrakcyjne z punktu widzenia turystyki kulturowej obiekty w miejscowościach szlaku⁷⁵:

- O znaczeniu międzynarodowym lub krajowym (do 3 na całym szlaku, po 5 punktów)
- O znaczeniu regionalnym (do 3 na całym szlaku, po 3 punkty)
- O znaczeniu lokalnym* (do 4 na całym szlaku, po 1 punkcie)

V.A.c Lokalne (miejskie lub gminne) trasy turystyczne o tematyce historycznej lub kulturowej:

- Materialne (spełniające wszystkie kryteria tras materialnych)⁷⁶ (do 5, po 4 punkty)
- Realne lub wirtualne z dostępnymi publikowanymi opisami lub oznaczone w terenie* (do 5, po 2 punkty)

⁷⁰ Za obszar (przestrzeń) szlaku uważa się tutaj wszystkie gminy administracyjne, w których znajdują się obiekty danego szlaku.

⁷¹ Za obszar szlaku uważany jest tu teren wszystkich gmin administracyjnych, przez które przebiega szlak.

⁷² Ten podzakres obejmuje muzea zaliczane do obiektów szlaku, w przypadku których tematyka ekspozycji nie jest zgodna z deklarowaną tematyką szlaku lub muzea znajdujące się w miejscowościach (gminach), przez które przebiega szlak, nie zaliczane do jego obiektów. Obiekty mogą być uwzględnione w tym podzakresie tylko wówczas, jeśli nie zostały już uwzględnione w zakresie III.

⁷³ Do ustalenia znaczenia muzeów poza tematem szlaku (podzakres V.A.a) oraz innych obiektów posiadających znaczenie dla turystyki kulturowej (V.A.b) wykorzystywane są te same kryteria, które przyjęto jako miarodajne dla zakresu III. W odniesieniu do znaczenia regionalnego danego obiektu, poza kryterium zaliczenia obiektu [kzo] jako kolejne należy stosować kryterium uznania znaczenia regionalnego obiektu [kuzr].

⁷⁴ Do tej grupy zaliczyć należy wszystkie muzea publiczne, które nie znalazły się w obu grupach wyższych, oraz wszystkie muzea prywatne poza wskazanymi wyżej muzeami diecezjalnymi. Znaczenie lokalne tych obiektów nie wymaga szczegółowego uzasadnienia.

⁷⁵ W tym podzakresie należy umieścić wszystkie typy obiektów, które nie zostały dotąd uwzględnione z różnych powodów (np. problemów z zaliczeniem do konkretnej grupy tematycznej lub rodzaju obiektów) oraz obiekty o tylko lokalnym znaczeniu, nie uwzględnianym w danym podzakresie) przykładowo: historyczne rezydencje lub obiekty sakralne nie zaliczane do szlaku, publicznie dostępne prywatne kolekcje, monumenty itd.

⁷⁶ W odniesieniu do tras lokalnych należy przyjąć te same kryteria materialności, co w przypadku szlaków, jednakże po stwierdzeniu spełnienia czterech kryteriów materialności na podstawie ich opisu w informatorach lub przewodnikach albo podczas wizji lokalnej można w tym przypadku odstąpić od detalicznej weryfikacji tego stanu.

V.A.d Eventy poza tematem szlaku:

- Regularne eventy⁷⁷ o charakterze kulturowym, mające znaczenie międzynarodowe⁷⁸ lub krajowe, odbywające się w przestrzeni szlaku (do trzech, po 5 punktów)
- Regularne eventy o charakterze kulturowym, mające znaczenie przynajmniej regionalne, odbywające się w przestrzeni szlaku (do trzech*, po 3 punkty)
- Grupy rekonstrukcji historycznej, czynne w gminach, przez które przebiega szlak, nie związane z tematem szlaku ani jego obiektami** (za każdą do 3, po 2 punkty)

Suma punktów w całym podzakresie V.A. nie może przekroczyć **40**

V.B Pozostała oferta kulturowa na obszarze szlaku⁷⁹

V.B.a Atrakcje kulturalne i rozrywka na szlaku⁸⁰:

- Funkcjonujące stale⁸¹ placówki teatralne w miejscowościach (gminach) szlaku (za pierwsze trzy obiekty, po 2 punkty)
- Stała filharmonia w miejscowościach na szlaku (za pierwsze trzy obiekty po 2 punkty)
- Stała opera w miejscowościach szlaku (za pierwsze trzy, po 2 punkty)
- Stały teatr muzyczny (z ofertą operetek, musicali lub rewii artystycznych) na miejscu (za pierwsze dwie placówki, po 2 punkty)
- Stała oferta⁸² koncertów muzycznych* (za pierwsze trzy oferty, po 2 punkty)
- Sezonowa⁸³ oferta teatralna lub muzyczna***** (za pierwsze trzy oferty, po 1 punkcie)

⁷⁷ Eventy nie związane z tematyką szlaku lub jego obiektów generują znaczący ruch turystyczny i pewna część ich uczestników może skorzystać z oferty zwiedzania szlaku lub jego poszczególnych obiektów.

⁷⁸ Z uwagi na bardzo częste nadużywanie terminu „międzynarodowy” w nazewnictwie imprez, w odniesieniu do niniejszej analizy za miarodajne należy przyjąć kryterium uznania znaczenia eventu [kuze], opisane szerzej w rozdziale 2.6.2. Zgodnie z nim w braku naukowych opracowań potwierdzających rangę eventu, międzynarodowe, krajowe lub regionalne znaczenie eventu może być ustalone na podstawie analizy grupy jej aktywnych uczestników (wykonawców): przy czym wyznacznikiem odpowiednio wyższej rangi eventu jest pochodzenie więcej niż połowy z nich odpowiednio spoza okolicy, regionu, lub kraju.

⁷⁹ Grupy atrakcji, zestawione w podzakresie V.B mają charakter uzupełniający w stosunku do atrakcji tematycznych i pozostałych obiektów służących bezpośrednio turystyce kulturowej. Obiekty i instytucje tego rodzaju, funkcjonujące w przestrzeni szlaku są uwzględniane w konstruowaniu oferty kilkudniowych zorganizowanych podróży po szlaku; część ich uczestników oczekuje ciekawych propozycji na pozostający czas wolny poza programem wycieczki, szczególnie na wieczory spędzane w miejscowościach w przestrzeni szlaku. W niniejszej mierze taka oferta przyciąga także indywidualnych konsumentów pakietów pobytowych, dysponujących czasem wolnym w większym zakresie i organizujących go sobie samodzielnie. Potencjał szlaku posiadającego wspomnianą grupę atrakcji w stosunku do tych grup turystów ulega zatem w pewnym stopniu zwiększeniu – proporcjonalnie do istniejącej różnorodności tej oferty kulturowej.

⁸⁰ W odniesieniu do każdego typu instytucji należy uwzględnić tylko jedną dla danej miejscowości.

⁸¹ Za teatr stały uważana tu jest placówka teatralna, która oferuje przedstawienia co najmniej dwa razy w tygodniu, przez okres minimum 8 miesięcy w roku.

⁸² Za ofertę stałą koncertów i innych wydarzeń kulturalnych uważana jest tutaj taka, która proponowana jest przynajmniej dwa razy w tygodniu przez okres minimum 8 miesięcy w roku.

⁸³ Za ofertę sezonową uważana jest tu taka, która jest aktualna przynajmniej 2 razy w tygodniu przez okres co najmniej 3 miesięcy w roku.

- Kina całoroczne, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku (do 4, po 1 punkcie)
- Kina sezonowe, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku* (do 4, po 1 punkcie)
- Kluby i inne miejsca wieczornej rozrywki, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku (do 4 obiektów, po 1 punkcie)

V.B.b Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza:

- Ogrody zoologiczne, wielkoprzestrzenne akwaria, parki dzikich zwierząt, inne duże obiekty zoologiczne (za każdy do trzech, po 2 punkty)
- Park narodowy z muzeum przyrodniczym na terenie gmin w przestrzeni szlaku (za każdą jednostkę po 4 punkty)
- Park krajobrazowy lub park kulturowy na terenie tych gmin (do trzech, po 2 punkty)
- Rezerwat przyrody na terenie tych gmin** (do trzech, po 1 punkcie)
- Ogród botaniczny, palmiarnia, arboretum (za pierwsze dwa obiekty, po 2 punkty)
- Ogród przy rezydencji, park kultywowany (za pierwsze dwa obiekty, po 1 punkcie)
- Park miejski duży kultywowany (od 4 ha) z obiektami sztuki (za pierwsze dwa, po 1 punkcie)
- Park miejski duży, kultywowany, bez obiektów sztuki* (za pierwsze dwa, po 1 punkcie)

Suma punktów w całym podzakresie V.B nie może przekroczyć **20**

V.C Pozostała oferta turystyczna na obszarze szlaku

V.C.a Miejsca aktywnego wypoczynku:

- Centra aktywnego wypoczynku⁸⁴(do 3, po 2 punkty)
- Miejsca zorganizowanego aktywnego wypoczynku* (do 4, po 1 punkcie)

V.C.b Inne atrakcje przyrodnicze:

- Góry ze znakowanymi szlakami turystycznymi w przestrzeni szlaku (3 punkty)
- Jeziora (zdatne do kąpielii, dostępne)(za pierwsze dwa akweny po 2 punkty)
- Brzeg morski na terenie którejkolwiek miejscowości szlaku (uwzględniany jeden raz, 3 punkty)
- Pomniki przyrody (za pierwsze dwa na trasie szlaku, po 1 punkcie)

---

⁸⁴ Jako centra aktywnego wypoczynku należy tu rozumieć ośrodki oferujące przynajmniej trzy różne typy takiego wypoczynku (w tym także o charakterze turystyczno-sportowym) **oraz** możliwość spożycia pełnowartościowego posiłku na miejscu lub w bezpośredniej bliskości. Ośrodki nie spełniające tych warunków określane są tu jako miejsca aktywnego wypoczynku. Do centrów i miejsc aktywnego wypoczynku zaliczyć należy m.in. stadniny koni, wypożyczalnie rowerów, powszechnie dostępne ośrodki sportów wodnych, ośrodki lotniarskie i paralotniarskie, ośrodki treningu turystyki górskiej (np. punkty wspinaczki skałkowej) itp. Przykładowo: pływalnie i plaże strzeżone należy zaliczyć do miejsc, nie zaś do centrów aktywnego wypoczynku, ponieważ oferują tylko jeden rodzaj aktywności: pływanie.

V.C.c Pozostałe atrakcje turystyczne:

- Wieże widokowe stale dostępne (za pierwsze dwie na terenie gmin na szlaku po 1 punkcie)
- Możliwość zamówienia lotu turystycznego nad miejscowościami szlaku (za pierwszą ofertę 3 punkty)
- Zabytkowe linie kolejowe normalnotorowe lub wąskotorowe z przynajmniej dwoma różnymi przystankami w miejscowościach szlaku⁸⁵ (za dwie pierwsze, po 3 punkty)
- Zabytkowe linie kolejowe normalnotorowe lub wąskotorowe z tylko jednym przystankiem w miejscowościach szlaku* (za dwie pierwsze, po 1 punkcie)
- Stała lub sezonowa regularna⁸⁶ oferta turystycznych rejsów morskich w miejscowościach szlaku (za pierwsze dwie, po 3 punkty)
- Stała lub sezonowa oferta rejsów białej floty po jeziorach lub rzekach, łączących przynajmniej dwie różne miejscowości szlaku (za pierwsze dwie, po 3 punkty)
- Stała lub sezonowa* oferta rejsów białej floty po jeziorach lub rzekach w miejscowościach szlaku (za pierwsze dwie, po 1 punkcie)
- Oznaczone trasy rowerowe na terenie szlaku, częściowo z nim zbieżne (łączące minimum 2 różne miejscowości szlaku) z wypożyczalnią rowerów (za pierwsze trzy, po 3 punkty)
- Oznaczone trasy rowerowe na terenie szlaku, częściowo z nim zbieżne (łączące minimum dwie miejscowości szlaku) bez wypożyczalni rowerów* (za pierwsze trzy, po 1 punkcie)

Suma punktów w całym podzakresie V.C nie może przekroczyć **20**

V.D Pozostałe czynniki wpływające na atrakcyjność turystyczną szlaku

V.D.a Krzyżowanie się szlaków turystycznych⁸⁷:

- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu międzynarodowym lub krajowym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze trzy, po 5 punktów)

⁸⁵ Ten podzakres jest oceniany tylko wówczas, gdy tematyka szlaku nie posiada bezpośredniego związku z tymi liniami kolejowymi. Wymaganie dwóch różnych przystanków w miejscowościach szlaku ma związek z możliwością odbycia przez turystów zwiedzających szlak części wyprawy po szlaku taką linią, czyli połączenia wyprawy po szlaku z wykorzystaniem jej jako środka transportu i jako dodatkowej atrakcji.

⁸⁶ Za ofertę regularną stałą uważa się tu ofertę opublikowaną, powszechnie dostępną i aktualną przez przynajmniej 3 dni w tygodniu w ciągu najmniej 8 miesięcy w roku, oferta uznana za regularną sezonową powinna być dostępna przynajmniej 3 dni w tygodniu, w ciągu co najmniej 3 miesięcy w roku.

⁸⁷ Uwzględnienie tego podzakresu w waloryzacji jest spowodowane możliwością zainteresowania się turystów zwiedzających jeden szlak tematyką drugiego szlaku i wynikającą stąd potencjalną szansą powrotu tych turystów w późniejszym terminie dla zwiedzenia drugiego szlaku lub też (w przypadku turystów indywidualnych) możliwością zmiany planów, polegającej na przynajmniej częściowym uwzględnieniu także drugiego szlaku w ich programie zwiedzania.

- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu międzynarodowym lub krajowym, jeśli żaden obiekt nie należy do obu szlaków⁸⁸ (za pierwsze trzy*, po 3 punkty)
- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu regionalnym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze trzy, po 3 punkty)
- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu regionalnym, jeśli żaden obiekt nie należy do obu szlaków (za pierwsze trzy*, po 2 punkty)
- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystycznym o przynajmniej regionalnym zasięgu^{****} (za pierwsze dwa, po 2 punkty)

V.D.b Duże miasta na szlaku⁸⁹:

- Miasta powyżej 250 tys. mieszkańców, z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku (za każde do trzech, po 4 punkty)
- Miasta posiadające 100–250 tys. mieszkańców z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku* (za każde do trzech, po 3 punkty)
- Miasta posiadające 50–100 tys. mieszkańców z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku** (za każde do trzech, po 1 punkcie)

Suma punktów w całym podzakresie V.D nie może przekroczyć **20**

Za całość zakresu V: 0–100 punktów

Zakres VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna

Oferta noclegowa jest oceniana w odniesieniu do jej różnorodności (od najwyższych kategorii hoteli, poprzez pensjonaty, hostele i schroniska po gospodarstwa agroturystyczne i obiekty innych rodzajów). Dzieje się tak z uwagi na zróżnicowane możliwości finansowe różnych grup turystów kulturowych oraz ich wymagania w zakresie standardu tych usług. Z kolei obiekty gastronomiczne są badane w szczególności pod kątem istnienia specyficznej oferty kuchni tematycznej (o ile taka występuje) i oferty kuchni tradycyjnej oraz regionalnej, preferowanej przez bardzo liczną grupę turystów kulturowych, dłuższych godzin otwarcia

⁸⁸ Taka sytuacja występuje, gdy w jednej miejscowości znajdują się obiekty należące do obydwu szlaków, lecz są to różne obiekty.

⁸⁹ Za miejscowość położoną na szlaku uważa się tylko taką, na terenie której znajdują się obiekty należące do szlaku. Fakt samego przebiegania oznaczonej trasy szlaku przez teren miejscowości nie będzie uznawany do celów oceny, jako że oddziaływanie atrakcyjności turystycznej takiej miejscowości na zwiedzających szlak jest znikome. Obecność większych miast w ramach oferty szlaku wpływa na jego promocję (posiadają one większe środki i bardziej rozwinięte instytucje zajmujące się promocją turystyki). Ponadto duże ośrodki miejskie stają się w naturalny sposób miejscami dogodnymi dla shoppingu, którym jest zainteresowana część turystów zwiedzających szlak).

(z uwagi na zmieniające się przyzwyczajenia turystów), wreszcie punktowana jest obecność dodatkowej oferty kulturalnej w restauracjach w postaci mikroeventów (koncerty i pokazy dla grup), coraz bardziej cenionej przez współczesnych organizatorów turystyki.

Dane zbierane do oceny w ramach tego zakresu pochodzą z ankiety szlaku (podzakres VI.C.b), z ankiet obiektowych (podzakres VI.B), z oficjalnych (np. prowadzonych przez urzędy marszałkowskie) rejestrów obiektów noclegowych (VI.A), z oficjalnych portali przewoźników publicznych oraz z wskazanych w literaturze atlasów drogowych (VI.C.a), ponadto z literatury o charakterze informacyjnym lub przewodnikowym, zaakceptowanej przez koordynatora szlaku dla celów badania, z informatorów turystycznych regionów i miejscowości, z oficjalnych portali internetowych gmin, obiektów noclegowych, obiektów gastronomicznych oraz przewoźników publicznych, W przypadku hoteli (poziom usług) i restauracji (typ menu, godziny otwarcia, oferta dodatkowa) zostały one poddane wrywkowej weryfikacji za pomocą zapytań pilotażowych oraz podczas wizji lokalnej szlaku.

VI.A Baza noclegowa na szlaku:

W każdej kategorii usług noclegowych dla celów waloryzacji liczone są w pierwszej kolejności obiekty w miejscowościach kluczowych szlaku (por. kategoria I B). W przypadku braku formalnego wskazania pierwszej i ostatniej miejscowości szlaku, jego koordynator lub przeprowadzający waloryzację powinien wskazać miejscowości, które zostaną uwzględnione w badaniu dla poszczególnych zakresów waloryzacji. Istotne jest, by w takim przypadku obiekty noclegowe były tak położone, by były w stanie zaspokoić potrzeby turystów zwiedzających najodleglejsze wzajemnie od siebie punkty szlaku (czyli znajdowały się nie dalej niż 15 km od tych obiektów). Jeśli szlak ma kilka odgałęzień, do tej części waloryzacji wybierane są wyłącznie obiekty z głównej (podstawowej) trasy szlaku

Uwzględniany jest każdy pierwszy obiekt noclegowy danej klasy w trzech wyznaczonych miejscowościach lub położony poza nimi, lecz w promieniu do 15 km, liczonych od obiektu kluczowego lub od ich centrum (w sumie do 3 obiektów noclegowych dla całego szlaku i danej kategorii, po 2 punkty za każdy). Zamiast hoteli mogą być uwzględnione motele tej samej kategorii.

- 1) Hotele kategorii 5*****
- 2) Hotele kategorii 4*****
- 3) Hotele kategorii 3***
- 4) Hotele kategorii 2**
- 5) Hotele kategorii 1*
- 6) Hotele
- 7) Pensjonaty

- 8) Schroniska turystyczne lub młodzieżowe:
- 9) Inne nie skategoryzowane stałe usługi noclegowe
- 10) Gospodarstwa agroturystyczne

Suma punktów za cały podzakres VI.A nie może przekroczyć **60** i może wynosić maksymalnie do 20 za każdą wyznaczoną do analizy miejscowość z obiektem kluczowym szlaku.

VI.B Restauracje i inne obiekty gastronomiczne:

- Restauracje funkcjonujące bezpośrednio przy obiektach szlaku (do 5 lokali, po 4 punkty)
- Dodatek za kuchnię tematyczną (dania związane z tematem szlaku) jeśli jest oferowana w wymienionych restauracjach przy obiektach (do pięciu, po 2 punkty za obiekt)
- Inne restauracje z kuchnią regionalną w miejscowościach przy szlaku* (do 5, po 2 punkty)
- Inne restauracje z kuchnią tradycyjną w miejscowościach przy szlaku** (do 5, po 1 punkcie)
- Inne restauracje w miejscowościach przy szlaku*** (do 5, po 1 punkcie)
- Inne punkty gastronomiczne przy obiektach szlaku**** (do 5 lokali, po 1 punkcie)
- Dodatkowe punkty za każdą z wymienionych restauracji, czynną później niż do godziny 22-giej (po 1 punkt za każdą restaurację)
- Dodatkowe punkty za regularną ofertę kulturalną, związaną z tematem szlaku lub jego obiektów w każdej z wymienionych restauracji⁹⁰ przy obiektach oraz w restauracjach z kuchnią regionalną lub tradycyjną (do 5 restauracji, po 2 punkty)
- Dodatkowe punkty za regularną ofertę kulturalną nie związaną z tematem szlaku lub jego obiektów* w każdej z wymienionych restauracji przy obiektach oraz w restauracjach z kuchnią regionalną lub tradycyjną, albo za ofertę związaną z tematem szlaku, lecz nieregularną (do 5 restauracji – po 1 punkcie)
- Dodatkowe punkty za oryginalne produkty kulinarne, związane z tematem szlaku (do 5 po 2 punkty)

Suma punktów za cały podzakres VI.B nie może przekroczyć **60**

---

⁹⁰ Za ofertę kulturalną w restauracjach uważa się tu występy artystyczne i folklorystyczne, koncerty muzyczne oraz akompaniament muzyczny grany na żywo dla gości, bez dodatkowych opłat z ich strony. Regularna oferta oznaczona stałe terminy takich występów, przynajmniej w sezonie turystycznym i co najmniej 3 razy w tygodniu. Pozostała oferta stała (w tym wszelka dodatkowo płatna) oraz oferta na zamówienie dla grup uznawana jest tu za ofertę nieregularną.

VI.C Komunikacja

VI.C.a Dostępność komunikacyjna szlaku (obiekty kluczowe szlaku):

- Jeśli obiekty kluczowe szlaku leżą:
  - W odległości mniejszej niż 50 km od lotniska międzynarodowego (za pierwsze dwa obiekty, po 5 punktów)
  - W odległości mniejszej niż 50 km od lotniska krajowego* (za pierwsze dwa obiekty po 3 punkty)
  - W odległości mniejszej niż 20 km od zjazdu z autostrady lub drogi ekspresowej (szybkiego ruchu) (za pierwsze dwa obiekty po 5 punktów)
- Przebieg dróg krajowych przez gminy, w których znajdują się obiekty kluczowe szlaku (do 2 dróg krajowych na każdy obiekt, lecz do 5 dróg na cały szlak) (2 punkty)
- Duże dworce kolejowe⁹¹ w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za pierwsze dwa po 3 punkcie)
- Pozostałe* dworce kolejowe⁹² w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy po 2 punkty)
- Dworce autobusowe⁹³ w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy po 2 punkty)
- Przystanki* autobusowe⁹⁴ w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy 1 punkt)

VI.C.b Transport zorganizowany na obszarze szlaku:

- Stała linia turystyczna kolejowa, autobusowa lub mikrobusowa, łącząca przynajmniej cztery obiekty szlaku, w tym przynajmniej dwa obiekty kluczowe (za pierwsze 3 linie po 5 punktów)
- Okresowa / sezonowa linia turystyczna, łącząca przynajmniej cztery obiekty szlaku, w tym przynajmniej dwa obiekty kluczowe* (za 3 pierwsze linie po 3 punkty)
- Dodatkowe kursy regularnych linii kolejowych lub autobusowych w sezonie turystycznym (za pierwsze 5 linii i kursów po 2 punkty)
- Oferta regularna (stała lub sezonowa)⁹⁵ bryczek, meleksów, sań, połączenia wodnego lub innego niestandardowego, łączącego przynajmniej dwie różne miejscowości szlaku (za pierwsze 5 ofert po 3 punkty)

---

⁹¹ Za duży dworzec kolejowy uważa się tu taki, na którym zatrzymują się pociągi pasażerskie wszystkich klas, zaś liczba połączeń wynosi przynajmniej 6 dziennie w obie strony w minimum 3 różnych kierunkach.

⁹² Za inny dworzec kolejowy uważa się tu taki, który posiada przynajmniej 2 połączenia dziennie w obie strony.

⁹³ Za dworzec autobusowy uważa się tu taki przystanek, który posiada przynajmniej 6 różnych połączeń dziennie w obie strony w przynajmniej trzech różnych kierunkach.

⁹⁴ Punkty za przystanek autobusowy przyznaje się wtedy, gdy znajduje się on w miejscu odległym mniej niż 1 km od jednej z głównych atrakcji turystycznych regionu i posiada minimum dwa połączenia w obie strony dziennie.

⁹⁵ Za ofertę regularną stałą uważa się tu ofertę opublikowaną, powszechnie dostępną i aktualną przez przynajmniej 3 dni w tygodniu w ciągu najmniej 8 miesięcy w roku; oferta regularna sezonowa powinna być dostępna przynajmniej 3 dni w tygodniu w ciągu co najmniej 3 miesięcy w roku.

- Stała lub sezonowa oferta regularna bryczek, meleksów, sań, połączenia wodnego lub innego niestandardowego, łączącego różne obiekty w jednej miejscowości szlaku* (za pierwsze 3 oferty po 2 punkty)
- Oferta na zamówienie bryczek, meleksów, sań, połączenia wodnego lub innego niestandardowego, łączącego przynajmniej dwie różne miejscowości szlaku lub obiekty w jednej miejscowości** (za pierwsze 3 oferty po 2 punkty)

Suma punktów za cały podzakres VI.C nie może przekroczyć **80**

Za całość zakresu VI: 0–200 punktów

Maksymalna ilość punktów dla szlaku za wszystkie zakresy waloryzacji – 1000 punktów.

Przy wypełnianiu formularza dla danego systemu podstawa umieszczenia i zaszeregowania danej zmiennej lub zespołu zmiennych zostanie każdorazowo podana w postaci symbolu źródła i odniesienia do niego w formie przypisu, o ile nie dokonano się to na podstawie źródeł wspólnych dla całego podzakresu, wymienionych we wprowadzeniu do niego. Tym sposobem wyniki uzyskane w procesie waloryzacji zostaną uwiarygodnione przez umożliwienie pełnej i szczegółowej ich weryfikacji.

Po wypełnieniu kwestionariusza waloryzacyjnego dla szlaku całość punktacji zostanie zestawiona w postaci tabeli zbiorczej z rozbiem na punktacje w poszczególnych zakresach i podzakresach waloryzacji. Poniżej zamieszczony zostaje wzór dla tabeli waloryzacji potencjału pojedynczego szlaku tematycznego (**tab. 4**).

Tabela 4. Wzór zestawienia punktacji w poszczególnych zakresach dla szlaku tematycznego

Zakres	Podzakresy	Punkty uzyskane	Maksym. możliwych punktów	Uwagi
Zakres I: Organizacja szlaku	A. tematyzacja szlaku	x	50	
	B. oznaczenie szlaku	x	50	
	C. koordynacja szlaku	x	50	
	D. dostępność obiektów	x	50	
	Suma: cała kategoria I	xx	200	
Zakres II: Ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku	A. autentyczność obiektów	x	40	
	B. zwartość szlaku	x	15	
	C. liczba obiektów	x	15	
	D. własna usługa transportowa	x	15	
	E. stan utrzymania obiektów	x	15	
	Suma: cała kategoria II	xx	100	

Zakres	Podzakresy	Punkty uzyskane	Maksym. możliwych punktów	Uwagi
Zakres III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów szlaku	A. znaczenie kulturowe temat.	x	60	
	B. eventy zgodne z tematyką	x	40	
	C. dodatkowe atrakcje temat.	x	20	
	D. znaczenie historyczne	x	20	
	E. znaczenie biograficzne	x	20	
	F. znaczenie religijne	x	20	
	G. znaczenie: inne typy tur. kult.	x	20	
	H. znaczenie: grupy etniczne	x	20	
	I. dodatek: oferta obiektów	x	30	
	J. dodatek: obiekty unikalne	x	50	
	Suma: cała kategoria III	xx	300	
Zakres IV: Obsługa własna szlaku	A. promocja szlaku	x	45	
	B. oferty wypraw	x	20	
	C. oferta pakietowa	x	20	
	D. inne elementy promocji	x	15	
	Suma: cała kategoria IV	xx	100	
Zakres V: Pozostała oferta turystyczna szlaku	A. inna turystyczno-kulturowa	x	40	
	B. inna kulturowa, przyrodnicza	x	20	
	C. inna turystyczna	x	20	
	D. pozostałe czynniki	x	20	
	Suma: cała kategoria V	xx	100	
Zakres VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna	A. noclegi	x	60	
	B. gastronomia	x	60	
	C. komunikacja	x	80	
	Suma: cała kategoria VI	xx	200	
Suma dla szlaku za wszystkie zakresy razem:		xxx	1000	

2.10. Zasady interpretacji wyników badania

W celu umożliwienia szybkiej i sprawnej interpretacji wyników badania potencjału analizowanych szlaków, punktację uzyskaną w procesie waloryzacji proponuje się ewaluować nie tylko na podstawie wyników ogólnych (sumy przydzielonej punktacji we wszystkich zakresach waloryzacji) ale także w odniesieniu do kolejnych zakresów formularza, wyznaczających jakość istotnych aspektów funkcjonowania szlaku, elementów jego oferty oraz segmentów infrastruktury. Prezentowany poniżej zespół predykatów, przyznawanych danemu systemowi w zależności od osiągniętej punktacji, stanowi propozycję ujęcia opisu jego potencjału turystycznego z użyciem ścisłej i adekwatnej do zakresu badania terminologii, co powinno ułatwić orientację szczególnie w przypadku porównywania potencjału poszczególnych szlaków tematycznych.

Zgodnie z osiągniętą punktacją ogólną ustalono dla całej skali oceny, wynoszącej 1000 punktów równy podział (ze skokami co 125 punktów) na osiem przedziałów, odpowiadających wielkości potencjału turystycznego dla szlaków. Dla kolejnych przedziałów przyjęte zostały następujące określenia klasyfikacyjne:

- **875–1000** punktów – szlak tematyczny o **wielkim** potencjale turystycznym
- **750–874** punktów – szlak tematyczny o **wybitnym** potencjale turystycznym
- **625–745** punktów – szlak tematyczny o **dużym** potencjale turystycznym
- **500–625** punktów – szlak tematyczny o **znaczącym** potencjale turystycznym
- **375–499** punktów – szlak tematyczny o **średnim** potencjale turystycznym
- **250–374** punktów – szlak tematyczny o **niewielkim** potencjale turystycznym
- **125–249** punktów – szlak tematyczny o **małym** potencjale turystycznym
- **0–124** punktów – szlak tematyczny o **znikomym** potencjale turystycznym

Wyniki osiągnięte w poszczególnych zakresach waloryzacji, opisane poniżej, dają pełniejszy obraz poszczególnych aspektów składających się na tę ocenę

2.10.1. Interpretacja ogólna wyników waloryzacji w zakresie I

Pod względem organizacji szlak tematyczny może zostać sklasyfikowany jako:

- **Szlak materialny:** ten predykat może otrzymać system, który we wszystkich podzakresach (I.A, I.B, I.C i I.D) w ramach zakresu I osiągnął minimum 160 punktów (z 200 możliwych) przy czym w żadnym z wymienionych podzakresów suma punktów nie wynosiła mniej niż 70% (zatem po minimum 35 punktów z 50 możliwych). Taki poziom wymaganej minimalnej punktacji wraz z wymienionym zastrzeżeniem zapewnia spełnienie wszystkich czterech kryteriów przynajmniej w znacznym stopniu. Oznacza to jednoczesne spełnienie warunku uzasadnionej tematykacji szlaku turystyczno-kulturowego i zgodność niemal wszystkich włączonych do szlaku obiektów z jego deklarowaną tematyką, istnienie i funkcjonowanie choćby niedoskonale rozwiniętej bieżącej koordynacji szlaku jako oferty turystycznej, jego wystarczająco dokładne oznaczenie przynajmniej wzdłuż trasy lub przynajmniej przy niemal wszystkich obiektach, albo oznaczenie w znacznej części zarówno w terenie jak i przy obiektach; wreszcie gwarancję faktycznego dostępu turystów do niemal wszystkich obiektów szlaku.
- **Szlak realny:** W ramach wszystkich podzakresów składających się na zakres I (I.A, I.B, I.C i I.D) dany system osiągnął od 60 do 159 punktów, z jednoczesnym dodatkowym warunkiem, że nie mógł osiągnąć minimalnego pułapu 0 punktów w więcej niż jednym z podzakresów. Taka liczba i rozkład punktów oznacza, że istnieją na tyle duże braki w odniesieniu do przynajmniej dwóch z czterech zastosowanych w ramach waloryzacji kryteriów, że szlak nie może być uznany za fak-

tycznie koordynowany lub w pełni dostępny dla zwiedzania lub za wystarczająco tematyзовany, lub też wystarczająco oznaczony w terenie, by mógł uchodzić za produkt w pełni rozwinięty. Jednocześnie jednak spełnia on przynajmniej połowicznie większą część kryteriów (przeciętnie w 30% wszystkich lub przeciętnie w 40% w trzech spośród czterech) nowoczesnego produktu turystyczno-kulturowego, mającego charakter destynacji o strukturze linearnej.

- **Szlak wirtualny:** takim mianem proponuje się określać system posiadający strukturę linearną odpowiadającą formie szlaku turystycznego, który w wyniku zsumowania punktów przydzielonych mu we wszystkich podzakresach (I.A, I.B, I.C i I.D) zakresu I osiągnął mniej niż 60 punktów, lub też przy większej liczbie punktów otrzymał 0 punktów w dwóch podzakresach. Taka punktacja oznacza bowiem w świetle przyjętych przedziałów bonitacji, że: **1.** w przypadku dwóch zer, niezależnie od ewentualnego braku koordynacji zachodzi jednocześnie jeden z wymienionych przypadków: albo zupełny brak oznaczenia w terenie, albo brak faktycznej dostępności obiektów (niemożliwość faktycznego prawdziwego zwiedzenia szlaku tematycznego) albo zupełny brak tematyзации. Stan taki oznacza, że szlak nie jest w ogóle funkcjonującym turystyczno-kulturowym systemem zwiedzania, **2.** w przypadku mniej niż 60 punktów nawet bez żadnego zera, lub z jednym zerem zachodzi sytuacja, w której szlak jest wyznaczony, dostępny i tematyзовany w na tyle niewielkim stopniu, że nie może być on uznany nawet jako częściowo zrealizowany faktyczny produkt turystyczny.

W przypadku zapotrzebowania badającego na szczegółowe dane dotyczące poszczególnych podzakresów (np. dla celów raportu diagnostycznego na temat szlaku), może on dokonać ich detalicznej interpretacji na podstawie podstawionych w formularzu zmiennych oraz wyników bonitacji w odnośnych podkategorjach.

2.10.2. Interpretacja ogólna wyników waloryzacji w zakresie II

Pod względem ogólnej atrakcyjności turystycznej szlaki tematyczne można podzielić na: następujące kategorie:

- **Szlak zwarty i atrakcyjny turystycznie** – ten predykat może otrzymać system, który we wszystkich podzakresach zakresu II (II.A, II.B, II.C, II.D i II.E.) otrzymał łącznie minimum 80 punktów i w żadnym z nich nie otrzymał mniej niż 2/3 możliwych do przyznania punktów (przy stosowaniu przybliżeń do pełnego punktu w górę).
- **Szlak zwarty** – ten predykat będzie przysługiwał systemowi, który otrzymał łącznie w całym zakresie II minimum 71 punktów i jednocześnie w podzakresach II.B i II.D traktowanych łącznie minimum 25 punktów z 30 możliwych, a jednocześnie w żadnym z podzakresów nie otrzymał mniej niż 5 punktów.

- **Szlak atrakcyjny turystycznie** – tak można określić system, który we wszystkich podzakresach w tym obszarze badania otrzymał łącznie minimum 71 punktów i jednocześnie w podzakresach II.A, II.C i II.E liczonych łącznie otrzymał nie mniej niż 55 punktów z możliwych 70, oraz w żadnym z podzakresów nie otrzymał mniej niż 5 punktów.
- **Szlak o średniej atrakcyjności turystycznej** – tak określane będzie system, który otrzymał w sumie w zakresie II punktację w przedziale 50–70 punktów i nie otrzymał mniej niż 5 punktów w żadnym z podzakresów, lub otrzymał więcej niż 70 punktów, ale w jednym lub kilku z podzakresów przyznano mu 0 punktów albo mniej niż 5 punktów. W tej ostatniej sytuacji należy w interpretacji wyników wyraźnie wskazać podzakres i rodzaj problemu, który wpłynął negatywnie na ogólny wynik szlaku w tej kategorii.
- **Szlak mało atrakcyjny turystycznie** – tak należy określić szlak, który uzyskał pomiędzy 30 a 49 punktów w całym zakresie II, lub uzyskał wynik w granicach 50–70 punktów, lecz przynajmniej w dwóch z podzakresów uzyskał 0 lub mniej niż 5 punktów. W takiej sytuacji należy w interpretacji wyników wyraźnie wskazać podzakresy i rodzaj problemów, które wpłynęły negatywnie na ogólny wynik szlaku w tej kategorii.
- **Szlak o minimalnej atrakcyjności turystycznej** – ten termin może być używany dla określenia szlaku, który w całym zakresie II uzyskał mniej niż 30 punktów.

2.10.3. Interpretacja ogólna wyników waloryzacji w zakresie III

Poziom turystyczno-kulturowego potencjału obiektów szlaku wyrażają następujące predykaty:

- **Szlak o wybitnej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej i wybitnej koncentracji na deklarowanej tematyce.** Taki predykat będzie przysługiwał szlakowi, który w całym zakresie III otrzymał minimum 240 punktów i w podzakresach III.A, III.B i III.C liczonych łącznie otrzymał nie mniej niż 100 punktów, a jednocześnie w podzakresie III.I. otrzymał nie mniej niż 20 punktów.
- **Szlak o wybitnej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej i znaczącej koncentracji na deklarowanej tematyce.** Do tej grupy należy zaliczyć systemy, które 1) otrzymały w całym zakresie III nie mniej niż 240 punktów oraz 2) w zakresie III.I. nie mniej niż 20 punktów, lecz 3) w podzakresach III.A., III.B. i III.C liczonych łącznie otrzymały wynik w granicach 80–99 punktów.
- **Szlak o znacznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej i wybitnej koncentracji tematycznej.** Tak proponujemy określać system, który 1) w liczonych łącznie podzakresach III.A., III.B. oraz III.C otrzymał nie mniej niż 100 punktów, i 2.: albo

w całym zakresie III jego wynik nie przekroczył 179 punktów, albo w podzakresie III.I osiągnął wynik od 12 do 19 punktów. W tym przypadku należy w interpretacji wyników badania wskazać powód przyznania takiego predykatu, czyli wymienić podzakres i konkretny problem, który spowodował ograniczenie punktacji.

- **Szlak o wyraźnej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej, odpowiedni dla różnych form turystyki kulturowej.** Takie określenie powinno zostać zastosowane wobec systemu, który 1) w całym zakresie III osiągnął wynik w granicach 180–239 punktów i jednocześnie 2) w liczonych łącznie podzakresach III.A, III.B oraz III.C otrzymał nie mniej niż 80 punktów, 3) w podzakresach III.D, III.E, III.F, III.G oraz III.H osiągnął łącznie wynik powyżej 60 punktów oraz 4) przynajmniej w dwóch z tych podzakresów nie mniej niż 12 punktów. W tym przypadku badający powinien w ramach interpretacji potencjału szlaku wskazać te formy turystyki kulturowej, w odniesieniu do których szlak posiada silną koncentrację atrakcyjnych zasobów i tym samym zidentyfikować jego główne atuty w tym zakresie.
- **Szlak o wyraźnej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej, mniej odpowiedni dla różnych form turystyki kulturowej.** Takie określenie powinno zostać zastosowane wobec systemu, który 1) w całym zakresie III waloryzacji osiągnął wynik w granicach 180–239 punktów i jednocześnie 2) w liczonych łącznie podzakresach III.A, III.B oraz III.C otrzymał nie mniej niż 80 punktów, a także 3) w podzakresach III.D, III.E, III.F, III.G oraz III.H. osiągnął łącznie wynik do 59 punktów.
- **Szlak o średniej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej, skoncentrowanej na deklarowanej tematyce.** Do tej grupy należą systemy, których wynik waloryzacji dla całego zakresu III wyniósł pomiędzy 120 a 179 punktów, zaś wynik dla podzakresów III.A, III.B i III.C liczonych łącznie wyniósł przynajmniej 70 punktów.
- **Szlak o średniej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej, odpowiedni dla różnych form turystyki kulturowej.** Takie określenie powinno zostać zastosowane wobec systemu, który 1) w całym zakresie III osiągnął wynik pomiędzy 120 a 179 punktów i jednocześnie 2) w podzakresach III.D, III.E, III.F, III.G oraz III.H. osiągnął łącznie wynik powyżej 60 punktów, a także 3) przynajmniej w dwóch z tych podzakresów nie mniej niż 12 punktów. W tym przypadku badający powinien w ramach interpretacji potencjału szlaku wskazać te formy turystyki kulturowej, w odniesieniu do których szlak posiada silną koncentrację atrakcyjnych zasobów i tym samym zidentyfikować jego główne atuty.
- **Szlak o niewielkiej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej, skoncentrowanej na deklarowanej tematyce.** Do tej grupy należą systemy, których

wynik waloryzacji dla całego zakresu III wyniósł pomiędzy 75 a 119 punktów, zaś wynik dla podzakresów III.A, III.B i III.C liczonych łącznie wyniósł przynajmniej 50 punktów.

- **Szlak o niewielkiej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej, odpowiedni dla różnych form turystyki kulturowej.** Takie określenie powinno zostać zastosowane wobec systemu, który 1) w całym zakresie III osiągnął wynik pomiędzy 75 a 119 punktów i jednocześnie 2) w podzakresach III.D, III.E, III.F, III.G oraz III.H. osiągnął łącznie wynik powyżej 50 punktów. W tym przypadku badający powinien w ramach interpretacji potencjału szlaku wskazać te formy turystyki kulturowej, w odniesieniu do których szlak posiada silną koncentrację atrakcyjnych zasobów.
- **Szlak o niewielkiej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej.** Do tej grupy można zaliczyć systemy, które w całym zakresie III osiągnęły wynik pomiędzy 75 a 119 punktów i jednocześnie nie spełniają warunków wyartykułowanych w odniesieniu do dwóch poprzednich określeń.
- **Szlak o małej atrakcyjności turystyczno-kulturowej.** Taki predykat powinien otrzymać szlak, którego punktacja w całym zakresie III nie przekroczyła 74 punktów. Do uznania badającego pozostawia się w tym przypadku zastosowanie określenia o większej koncentracji zasobów szlaku w odniesieniu do deklarowanej tematyki, lub do jednej z pozostałych form turystyki kulturowej, mogącej identyfikować atuty szlaku w tej dziedzinie.

2.10.4. Interpretacja ogólna wyników waloryzacji w zakresie IV

Ocena poziomu obsługi własnej szlaku (w tym jego aktywności promocyjnej) może być wyrażona za pomocą następującej klasyfikacji:

- **Szlak z wysokim poziomem usług turystycznych i z wysoką aktywnością autopromocyjną.** Ten predykat powinien przysługiwać systemowi, który w całym zakresie IV otrzymał ilość punktów w granicach 80–100 i w żadnym z podzakresów nie został oceniony na mniej niż $\frac{2}{3}$ możliwych do osiągnięcia punktów.
- **Szlak z wysokim poziomem usług turystycznych.** Tak należy określać system, który w całym zakresie IV otrzymał ilość punktów w granicach 80–100, jednak w podzakresie IV.A. został oceniony na mniej niż $\frac{2}{3}$ możliwych do osiągnięcia punktów.
- **Szlak z wysoką aktywnością autopromocyjną i ze znacznym poziomem usług turystycznych.** Tak należy określać system, który w całym zakresie IV otrzymał ilość punktów w granicach 80–100, oraz w podzakresie IV.A. został oceniony na więcej niż $\frac{2}{3}$ możliwych do osiągnięcia punktów, jednak w jednym z pozostałych

podzakresów (IV.B, IV.C, lub IV.D) otrzymał mniej niż połowę możliwych do uzyskania punktów.

- **Szlak ze średnim poziomem usług turystycznych i znaczną aktywnością autopromocyjną.** Tak powinien zostać określony system, który 1) otrzymał punktację w granicach 60–79 punktów w całym zakresie IV, a jednocześnie 2) w podzakresie IV.A nie otrzymał mniej niż 2/3 możliwych punktów oraz 3) w żadnym podzakresie nie otrzymał mniej niż 1/3 punktów.
- **Szlak ze średnim poziomem usług turystycznych i średnią aktywnością autopromocyjną.** Tak powinien zostać określony system, który 1) otrzymał punktację w granicach 60–79 punktów w całym zakresie IV, a jednocześnie 2) w podzakresie IV.A otrzymał mniej niż 2/3 a więcej niż 1/3 możliwych punktów oraz 3) w żadnym z pozostałych podzakresów nie otrzymał mniej niż 1/3 punktów.
- **Szlak ze średnim poziomem usług turystycznych i z niewielką aktywnością autopromocyjną.** Tak powinien zostać określony system, który 1) otrzymał punktację w granicach 60–79 punktów w całym zakresie IV, a jednocześnie 2) w podzakresie IV.A otrzymał mniej niż 1/3 możliwych punktów oraz 3) w żadnym z pozostałych podzakresów nie otrzymał mniej niż 1/3 punktów.
- **Szlak z dostatecznym poziomem usług turystycznych i znaczną aktywnością autopromocyjną.** Tak powinien zostać określony system, który 1) otrzymał punktację w granicach 60–79 punktów w całym zakresie IV, a jednocześnie 2) w podzakresie IV.A nie otrzymał mniej niż 2/3 połowę możliwych punktów oraz 3) w jednym lub kilku z pozostałych podzakresów otrzymał mniej niż 1/3 punktów.
- **Szlak o wysokiej aktywności autopromocyjnej i średnim poziomie usług turystycznych.** Tak określony zostanie system, który 1) otrzymał punktację w granicach 40–59 punktów w całym zakresie IV, a jednocześnie 2) w podzakresie IV.A otrzymał nie mniej niż dwie trzecie możliwych punktów zaś w pozostałych podzakresach w sumie mniej niż połowę możliwych do uzyskania punktów.
- **Szlak z dostatecznym poziomem usług turystycznych i aktywności autopromocyjnej.** Tak powinien zostać określony system, który 1) otrzymał punktację w granicach 40–59 punktów w całym zakresie IV, a jednocześnie 2) w podzakresie IV.A nie otrzymał mniej niż 1/3 możliwych punktów.
- **Szlak o wysokiej aktywności autopromocyjnej i niskim poziomie usług turystycznych.** Tak określony zostanie system, który 1) otrzymał punktację w granicach 40–59 punktów w całym zakresie IV, a jednocześnie 2) w podzakresie IV.A otrzymał nie mniej niż dwie trzecie możliwych punktów, zaś 3) w pozostałych podzakresach w sumie mniej niż jedną trzecią możliwych do uzyskania punktów, w tym 4) przynajmniej w jednym z nich zero punktów.

- **Szlak o znaczącej aktywności autopromocyjnej i niskim poziomie usług turystycznych.** Tak określony zostanie system, który 1) otrzymał punktację w granicach 40–59 punktów w całym zakresie IV, a jednocześnie 2) w podzakresie IV.A otrzymał nie mniej niż połowę możliwych punktów, zaś 3) w pozostałych podzakresach w sumie mniej niż jedną trzecią możliwych do uzyskania punktów, w tym 4) przynajmniej w jednym z nich zero punktów.
- **Szlak z niskim poziomem usług turystycznych.** Takie określenie powinno być zastosowane do szlaku, który w całym zakresie IV otrzymał punktację w granicach 20–39 punktów. Do uznania badającego pozostawia się wyróżnienie w ramach interpretacji wyższych niż średnia wyników punktowych w którymkolwiek z podzakresów (np. IV.A – autopromocji).
- **Szlak ze znikomym poziomem usług turystycznych.** Takie określenie powinno być zastosowane do systemu, który w całym zakresie IV otrzymał punktację w granicach 0–19 punktów. Do uznania badającego pozostawia się wyróżnienie w ramach interpretacji wyższych niż średnia wyników punktowych w którymkolwiek z podzakresów.

2.10.5. Interpretacja ogólna wyników waloryzacji w zakresie V

Poziom i różnorodność pozostałej oferty turystycznej w przestrzeni szlaku określają następujące predykaty:

- **Szlak o wybitnym znaczeniu kulturowo-turystycznym i ogólno-turystycznym.** Tak należy określić systemy, które w całym zakresie V otrzymały wynik w przedziale 80–100 punktów oraz w liczonych razem podzakresach V.A i V.B nie mniej niż 45 punktów, a w liczonych razem podzakresach V.C i V.D nie mniej niż 30 punktów.
- **Szlak o wybitnym znaczeniu kulturowo-turystycznym i dużym znaczeniu ogólno-turystycznym.** Taki predykat przysługuje systemom, które w całym zakresie V otrzymały wynik w przedziale 80–100 punktów, oraz w liczonych razem podzakresach V.A i V.B nie mniej niż 45 punktów, lecz w liczonych razem podzakresach V.C i V.D mniej niż 30 punktów.
- **Szlak o wybitnym znaczeniu ogólno-turystycznym i dużym znaczeniu kulturowo-turystycznym.** Takie określenie będzie stosowane w odniesieniu do systemów, które w całym zakresie V otrzymały wynik w przedziale 80–100 punktów, oraz w liczonych razem podzakresach V.C i V.D otrzymały więcej niż 30 punktów, ale w liczonych razem podzakresach V.A i V.B uzyskały mniej niż 45 punktów.
- **Szlak o dużym znaczeniu kulturowo-turystycznym i ogólno-turystycznym.** Tak należy określić systemy, które w całym zakresie V otrzymały wynik

w przedziale 60–79 punktów i w liczonych razem podzakresach V.A V.B nie mniej niż 25 punktów, zaś w liczonych razem podzakresach V.C i V.D nie mniej niż 20 punktów. W interpretacji wyników badający powinien wskazać na podzakres, którego wyniki wskazują na mankamenty w zakresie odnośnej oferty turystycznej.

- **Szlak o dużym znaczeniu kulturowo-turystycznym.** Takie określenie odnosi się do systemów, które w całym zakresie V otrzymały wynik w przedziale 60–79 punktów i w liczonych razem podzakresach V.A i V.B nie mniej niż 25 punktów, jednak w liczonych razem podzakresach V.C i V.D osiągnęły mniej niż 20 punktów. W interpretacji wyników badający powinien wskazać na podzakres, którego wyniki wskazują na mankamenty w zakresie odnośnej oferty turystycznej.
- **Szlak o dużym znaczeniu ogólnoturystycznym.** Tak określić należy systemy, które w całym zakresie V otrzymały wynik w przedziale 60–79 punktów i w liczonych razem podzakresach V.C i V.D osiągnęły mniej niż 20 punktów, ale w podzakresach V.A i V.B otrzymały w sumie mniej niż 25 punktów. W interpretacji wyników badający powinien wskazać na podzakres, którego wyniki wskazują na mankamenty w zakresie odnośnej oferty turystycznej.
- **Szlak o średnim znaczeniu ogólnoturystycznym.** Tak należy określać systemy, które w całym zakresie V otrzymały wynik w granicach 40–59 punktów. Do uznania badającego pozostawia się wskazanie w interpretacji wyników na te podzakresy, w których system wykazuje znaczne braki i niedociągnięcia.
- **Szlak o niewielkim znaczeniu ogólnoturystycznym.** Tak mogą być określane systemy, które w całym zakresie V otrzymały wynik w granicach 30–39 punktów. Do uznania badającego pozostawia się wskazanie w interpretacji wyników na te podzakresy, w których system wykazuje znaczne braki i niedociągnięcia.
- **Szlak o małym znaczeniu ogólnoturystycznym.** To określenie powinno być stosowane do szlaków, które w całym zakresie V otrzymały wynik w granicach 15–29 punktów. Do uznania badającego pozostawia się wskazanie w interpretacji wyników na te podzakresy, w których system wykazuje znaczną koncentrację punktów, i które tym samym stanowią jego atuty w zakresie atrakcyjności kulturowo-turystycznej lub ogólnoturystycznej.
- **Szlak o znikomym znaczeniu ogólnoturystycznym.** Tak można określać szlaki, które w całym zakresie V otrzymały wynik w granicach 0–14 punktów. Do uznania badającego pozostawia się wskazanie w interpretacji wyników na te podzakresy, w których system wykazuje znaczniejszą koncentrację punktów, i które tym samym stanowią jego atuty w zakresie atrakcyjności kulturowo-turystycznej lub ogólnoturystycznej.

2.10.6. Interpretacja ogólna wyników waloryzacji w zakresie VI

Stopień rozwinięcia infrastruktury turystycznej i komunikacyjnej w przestrzeni szlaku opisuje poniższe zestawienie proponowanych predykatów:

- **Szlak z wybitnie rozwiniętą infrastrukturą służącą turystyce.** Taki predykat otrzymuje system, który w całym zakresie VI otrzymał przynajmniej 180 punktów i w żadnym z podzakresów nie otrzymał mniej niż 60% możliwych do uzyskania punktów. W interpretacji wyników badający może ewentualnie wskazać na niedociągnięcia oferty szlaku w poszczególnych podzakresach i w otoczeniu konkretnych obiektów kluczowych, w szczególności brak usług noclegowych poszczególnych kategorii i klas, brak konkretnych typów połączeń komunikacyjnych i/lub brak rozwiniętych usług gastronomicznych.
- **Szlak z bardzo dobrze rozwiniętą infrastrukturą służącą turystyce.** Taki predykat określać powinien system, który: otrzymał w całym zakresie VI w granicach 160–179 punktów i nie otrzymał w żadnym z jego podzakresów mniej niż 40% punktów, **lub** w całym zakresie VI został oceniony na więcej niż 180 punktów, ale w jednym z podzakresów uzyskał mniej niż 60% możliwych punktów. W interpretacji wyników należy wskazać na mankamenty szlaku w poszczególnych podzakresach i w otoczeniu konkretnych obiektów kluczowych, w szczególności brak usług noclegowych poszczególnych kategorii i klas, brak konkretnych typów połączeń komunikacyjnych i/lub brak rozwiniętych usług gastronomicznych.
- **Szlak z dobrze rozwiniętą infrastrukturą służącą turystyce.** To określenie przysługuje systemowi, który w całym zakresie VI uzyskał wynik pomiędzy 125 a 159 punktów i w żadnym z podzakresów nie otrzymał mniej niż 40% możliwych punktów. W interpretacji wyników należy wskazać na mankamenty szlaku w poszczególnych podzakresach i w otoczeniu konkretnych obiektów kluczowych, w szczególności brak usług noclegowych poszczególnych kategorii i klas, brak konkretnych typów połączeń komunikacyjnych i/lub brak rozwiniętych usług gastronomicznych.
- **Szlak ze średnio rozwiniętą infrastrukturą służącą turystyce.** Tak określony może być szlak, który w całym zakresie VI został oceniony w przedziale 100–124 punkty, lub uzyskał więcej punktów w całym zakresie, lecz w jednym z podzakresów miał wynik niższy niż 40% możliwych do uzyskania punktów. W interpretacji wyników należy wskazać na mankamenty szlaku w poszczególnych podzakresach i w otoczeniu konkretnych obiektów kluczowych, w szczególności brak usług noclegowych poszczególnych kategorii i klas, brak konkretnych typów połączeń komunikacyjnych i/lub brak rozwiniętych usług gastronomicznych.

- **Szlak z dostatecznie rozwiniętą infrastrukturą służącą turystyce.** To określenie należy stosować do szlaków, które w całym zakresie VI otrzymały wynik w granicach 75–99 punktów. W interpretacji wyników należy wskazać na mankamenty szlaku w poszczególnych podzakresach i w otoczeniu konkretnych obiektów kluczowych, w szczególności brak usług noclegowych poszczególnych kategorii i klas, brak konkretnych typów połączeń komunikacyjnych i/lub brak rozwiniętych usług gastronomicznych.
- **Szlak ze słabo rozwiniętą infrastrukturą służącą turystyce.** Do tej grupy należy zaliczyć systemy, które w całym zakresie VI uzyskały wynik pomiędzy 40 a 74 punktów. W interpretacji wyników należy wskazać na mankamenty szlaku w poszczególnych podzakresach i w otoczeniu konkretnych obiektów kluczowych, w szczególności brak usług noclegowych poszczególnych kategorii i klas, brak konkretnych typów połączeń komunikacyjnych i/lub brak rozwiniętych usług gastronomicznych.
- **Szlak ze znikomym poziomem infrastruktury służącej turystyce.** Tak należy określić systemy, które w całym zakresie VI uzyskały mniej niż 40 punktów. W interpretacji wyników należy wskazać na mankamenty szlaku w poszczególnych podzakresach i w otoczeniu konkretnych obiektów kluczowych, w szczególności brak usług noclegowych poszczególnych kategorii i klas, brak konkretnych typów połączeń komunikacyjnych i/lub brak rozwiniętych usług gastronomicznych

Konsekwentne stosowanie w ramach interpretacji wyników badań waloryzacyjnych dla danego szlaku terminologii zaproponowanej powyżej – ściśle wynikającej z określonych przedziałów punktowych poszczególnych zakresów i podzakresów – umożliwi stworzenie jednolitego standardu oceny i porównania znaczenia walorów oraz poziomu oferty turystycznej poszczególnych systemów. Wraz ze stojącą u jej podstaw metodą oceny powinna ona stać się użytecznym narzędziem diagnostycznym w tej dziedzinie badań nad turystyką kulturową. Zastosowanie metody i opracowanej na użytek waloryzacji terminologii zostanie zademonstrowane w kolejnym rozdziale na przykładzie wybranych szlaków.

3. WALORYZACJA POTENCJAŁU TURYSTYCZNEGO I ANALIZA WYNIKÓW DLA POSZCZEGÓLNYCH SYSTEMÓW

Na etapie identyfikacji szlaków turystyczno-kulturowych dla celów przeprowadzenia waloryzacji ich potencjału dokonano wstępnej selekcji w ramach tej grupy systemów. Najpierw, wychodząc z założenia o faktycznym i trwałym funkcjonowaniu jako odrębnych produktów turystycznych wyłącznie szlaków materialnych i realnych, wyłączono z grupy badanych szlaków wszystkie te propozycje, które nie posiadają cech realnego systemu zwiedzania, wskazanych w rozdziale 1.4.: jednolicie opisanego przebiegu, przynajmniej częściowego oznaczenia w terenie lub oznaczeń w ramach elektronicznych systemów nawigacyjnych, powszechnie stosowanego jednolitego logo lub innego znaku identyfikacyjnego, wskazanego ośrodka informacji na temat szlaku lub przynajmniej własnego samodzielnego informacyjnego portalu internetowego. Następnie z grupy z 46 wskazanych w tabeli 2 (rozdział 1.4.1.) szlaków zostały wyłączone te systemy, które nie mogą być uważane za regionalne, a więc: posiadające zasięg międzynarodowy lub ogólnokrajowy bez podziału na regionalne autonomiczne odcinki¹, szlaki transgraniczne², systemy będące tylko polskimi odcinkami szlaków międzynarodowych bez samodzielnej koordynacji³, a także szlaki o charakterze lokalnym (trasy turystyczno-kulturowe) i takie, które niewiele wykraczają poza teren jednego powiatu⁴. Wreszcie, za pomocą zapytań wstępnych kierowanych⁵ do koordynatorów i innych instytucji, wskazanych jako odpowiedzialne za funkcjonowanie szlaków (a zatem zobowiązane m.in. do udzielania informacji turystycznej i na temat funkcjonowania szlaku) wyeliminowane zostały te szlaki, w stosunku do których nie dało się zidentyfikować faktycznego koordynatora⁶, lub też instytucja albo organizacja wskazana jako koordynator nie udzieliła żadnej odpowiedzi, pomimo ponowienia zapytania

---

¹ Taką strukturę posiadają: polska sieć Dróg Św. Jakuba i (sieciowy) Szlak Romański.

² Do tej grupy należą: Szlak Naftowy, Szlak Via Sacra i Szlak Gotycki w Małopolsce.

³ Do tej grupy należą polskie odcinki Szlaku Gotyku Ceglanego i Szlaku Hanzeatyckiego.

⁴ Takim systemem jest Szlak Kościołów Drewnianych wokół Puszczy Zielonka i obydwie wersje Szlaku Ikon.

⁵ Zapytania były kierowane na etapie identyfikacji szlaku, zgodnie z procedurami, opisanymi w rozdziale 2.4. na drodze telefonicznej i – niezależnie od tego – w formie kwestionariuszy inwentaryzacyjnych na drodze elektronicznej na podane do wiadomości publicznej adresy poczty elektronicznej. W razie braku możliwości nawiązania kontaktu telefonicznego pod numerem wskazanym w publikacjach na temat szlaku lub jego portalu informacyjnym, próba była podejmowana kolejne dwa razy.

⁶ Do tej grupy w wyniku zastosowania opisanych wstępnych procedur weryfikacyjnych zaliczone zostały: Szlak Zamków Piastowskich, Szlak Orlich Gniazd, Szlak Zamków Krzyżackich, Szlak Mikołaja Kopernika, Szlak Fryderyka Chopina, Szlak Grunwaldzki, Szlak Literacki oraz Nadbużański Szlak Przyjaźni.

i kilkukrotnych prób kontaktu telefonicznego⁷. Te szlaki zostały w konsekwencji także uznane za propozycje podróży tematycznych bez oznak faktycznego funkcjonowania jako produkty turystyczne. Na postawie tych działań, a także w konsekwencji wyeliminowania niektórych szlaków, uznanych za znajdujące się na wstępnym etapie tworzenia struktury systemu⁸, za grupę realnie istniejących produktów turystycznych w formie szlaku o zasięgu regionalnym uznane zostały 24 systemy o przynajmniej częściowo oznaczonym przebiegu oraz skoordynowane. W ramach tej grupy, stosując kryterium tematyczne (por. rozdział 1.2., tab. 1) sześć systemów można zaklasyfikować jako szlaki o tematyce technicznej lub przemysłowej, pięć jako szlaki o tematyce religijnej, cztery jako szlaki o tematyce architektury lub sztuki, cztery jako szlaki prezentujące rzemiosło lub/i handel, cztery jako szlaki o tematyce historycznej, archeologicznej lub historyczno-biograficznej oraz jeden jako szlak literacki. Ostatecznie zdecydowano o przeprowadzeniu oceny potencjału następujących systemów: Szlaku Piastowskiego, Szlaku Cysterskiego (Pętla Pomorska), Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, Pomorskiego Szlaku Bursztynowego oraz Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna, przy czym istotnym kryterium, zapewniającym reprezentatywność próby, była różnorodność tematyczna tych systemów.

Dla większej przejrzystości w każdym formularzu waloryzacyjnym zostały pominięte poszczególne podzakresy, w odniesieniu do których badany szlak nie posiada odpowiadających im obiektów lub usług. Jeśli brak takich w ramach całego podzakresu, w formularzu zostaje wpisany tylko jego tytuł, pod nim zaś jest wpisane słowo „brak”.

3.1. Analiza potencjału turystyczno-kulturowego Szlaku Piastowskiego

---

3.1.1. Dane podstawowe

Nazwa szlaku: Szlak Piastowski

Rodzaj szlaku: turystyczno-kulturowy szlak tematyczny

Rok utworzenia szlaku: przebieg ustalony w 1967 r., szlak skoordynowany od 2003 r.

Lokalizacja: woj. wielkopolskie, woj. kujawsko-pomorskie

Zasięg: regionalny

Deklarowana tematyka szlaku: Dziedzictwo historyczne i kulturowe wczesnopiastowskiej Polski

---

⁷ Do tej grupy w wyniku zastosowania opisanych wstępnych procedur identyfikacyjnych zaliczone zostały: Szlak Chasydzki, Szlak Husarii Polskiej i Świętokrzyski Szlak Zabytków Techniki.

⁸ W wyniku konsultacji z koordynatorami za takie zostały uznane: Szlak Renesansu w Małopolsce oraz Lubuski Szlak Wina i Miodu.

Opis szlaku: Szlak Piastowski łączy kilkadziesiąt miejscowości i obiektów, położonych na terenie pomiędzy Poznaniem i Wrześnią z jednej strony, oraz Kruszwicą, Inowrocławiem i Żninem z drugiej. Oś główną szlaku stanowi linia, łącząca jego główne miejscowości: Poznań, Ostrów Lednicki, Gniezno (miejsce centralne dla tematu szlaku), a następnie Strzelno, Kruszwicę i Inowrocław. Szlak prezentuje miejsca, obiekty i wydarzenia, związane z legendami założycielskimi polskiej państwowości (wątek początków dynastii Piastów) a także z historycznym plemiennym państwem polańskim oraz z okresem monarchii wczesnopiastowskiej w Polsce, w tym pozostałości grodów piastowskich na Ostrowie Lednickim, w Gieczu oraz w Grzybowie, a także najstarsze polskie kościoły katedralne w Poznaniu i Gnieźnie. Ponadto do szlaku zalicza się inne obiekty historyczne (jak osada prehistoryczna w Biskupinie) oraz cenne pod względem architektonicznym, jak kościoły w Trzemesznie, Strzelnie, Inowrocławiu, Gąsawie, Kościelcu czy Pakości, pałace w Lubostroniu i Czerniejewie, skansen w Dziekanowicach. Ofertę szlaku uzupełniają ekspozycje historyczne i tematyczne muzeów i innych placówek (m.in. w Gnieźnie, Wenecji, Pobiedziskach, Uzarzewie). W ostatnich latach w przestrzeni tego szlaku, należącego do najstarszych polskich produktów turystyczno-kulturowych pojawiają się nowe oferty muzeów, wystaw i prezentacji multimedialnych oraz eventów organizowanych na zamówienie, co znacznie powiększa jego siłę przyciągania współczesnych turystów.

Informatory zaakceptowane dla celów inwentaryzacji i waloryzacji [inf.S]:

1. [Szlak Piastowski, www 2009]; [inf.S. 1a]
2. [Łęcki W., 2006]; [inf.S. 1b]

Przebieg trasy głównej szlaku:

Poznań – Ostrów Lednicki – Gniezno – Trzemeszno – Strzelno – Mogilno – Kruszwica – Inowrocław – Żnin – (Gniezno) – Września – Swarzędz (Poznań)

Obiekty kluczowe szlaku:

1. Poznań, Ostrów Tumski, w tym archikatedra i relikty palatium [wl]⁹
2. Gniezno, archikatedra i pomnik Bolesława Chrobrego [wl]
3. Kruszwica, kolegiata śś. Ap. Piotra i Pawła [wl]

Pozostałe obiekty formalnie zaliczane do szlaku:

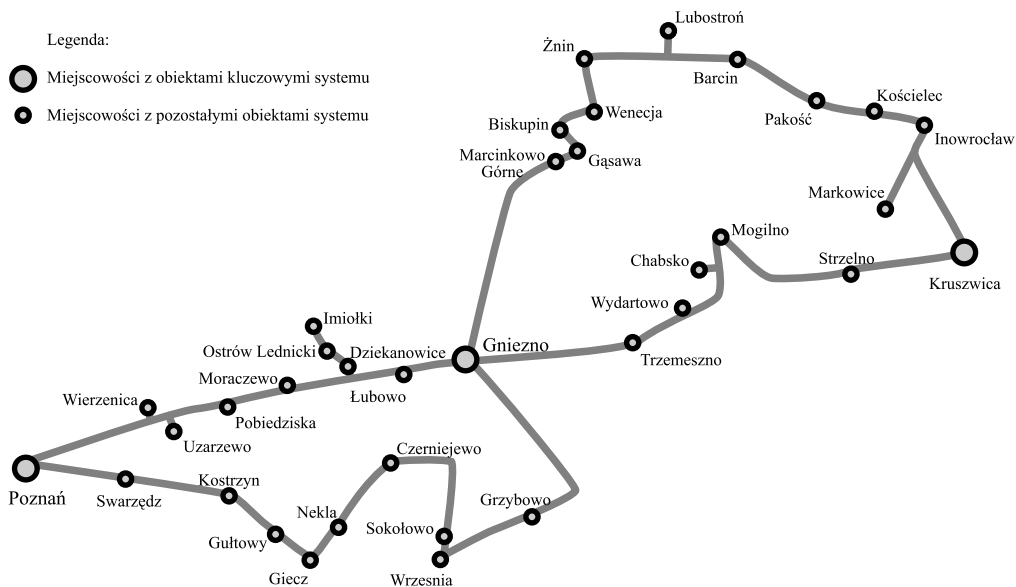
4. Poznań, kościół św. Jana Jerozolimskiego na Komandorii [wl],
5. Poznań, Muzeum Archeologiczne [wl],
6. Poznań, Zamek Królewski na Wzgórzu Przemysła,
7. Wierzenica, drewniany kościół św. Mikołaja z mauzoleum Cieszkowskich,
8. Uzarzewo, Muzeum Przyrodniczo-Łowieckie [wl],

---

⁹ Wizja lokalna na Szlaku Piastowskim, przeprowadzana w ramach procedur weryfikacyjnych, miała miejsce w dniach 4–6 listopada 2009

9. Uzarzewo, kościół św. Michała Archanioła [wl],
10. Pobiedziska, Skansen Miniatur Szlaku Piastowskiego [wl],
11. Pobiedziska, kościół św. Michała Archanioła,
12. Imiołki, Poła Lednickie: „Brama III Tysiąclecia”, miejsce spotkań religijnych [wl],
13. Moraczewo, grodzisko piastowskie, zabytkowe wiatraki,
14. Dziekanowice, Wielkopolski Park Etnograficzny,
15. Ostrów Lednicki, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy [wl],
16. Łubowo, drewniany kościół św. Mikołaja [wl],
17. Gniezno, Muzeum Początków Państwa Polskiego [wl],
18. Gniezno, Muzeum i Archiwum Archidiecezjalne na Wzgórzu Lecha [wl],
19. Gniezno, kościół farny Św. Trójcy [wl],
20. Gniezno, kościół Franciszkanów,
21. Gniezno, kościół św. Jana [wl],
22. Gniezno-Witkowo-Anastazewo, wąskotorowa Gnieźnieńska Kolej Powiatowa,
23. Trzemeszno, bazylika Wniebowzięcia NMP [wl],
24. Wydartowo, wieża widokowa na Wale Wydartowskim,
25. Chabsko, Muzeum Ziemi Mogileńskiej,
26. Mogilno, kościół Św. Jana Apostoła z kompleksem poklasztornym [wl],
27. Strzelno, kościół św. Prokopa [wl],
28. Strzelno, kościół Św. Trójcy [wl],
29. Kruszwica, „Mysia Wieża”,
30. Inowrocław, kościół Imienia NMP (tzw. „Ruina”) [wl],
31. Inowrocław, kościół Zwiastowania NMP [wl],
32. Inowrocław, Muzeum im. Jana Kasprowicza,
33. Inowrocław, Park Solankowy,
34. Markowice, Sanktuarium NMP „Pani Kujaw”,
35. Kościelec, kościół św. Małgorzaty [wl],
36. Pakość, kościół św. Bonawentury i zespół klasztorny [wl],
37. Pakość, Zespół kalwaryjski (25 kaplic),
38. Barcin, Wzgórze Św. Wojciecha [wl],
39. Lubostroń, zespół pałacowy,
40. Żnin, Muzeum Ziemi Pałuckiej (wieża ratuszowa),
41. Żnin, Muzeum Sztuki Sakralnej [wl],
42. Żnin-Biskupin-Gąsawa, zabytkowa wąskotorowa Żnińska Kolej Powiatowa,
43. Wenecja k. Żnina, Muzeum Kolei Wąskotorowej [wl],
44. Wenecja k. Żnina, ruiny zamku Mikołaja Nałęczza,
45. Biskupin, Rezerwat Archeologiczny (z muzeum i ośrodkiem archeologii eksperymentalnej) [wl],

46. Gąsawa, drewniany kościół św. Mikołaja [wl],
47. Marcinkowo Górne, pomnik Leszka Białego [wl],
48. Czerniejewo, zespół pałacowy [wl],
49. Grzybowo k. Wrześni, grodzisko piastowskie i muzeum [wl],
50. Sokołowo k. Wrześni, pomnik bitwy powstańczej w roku 1848 [wl],
51. Września, Muzeum im. Dzieci Wrzesińskich i pomnik Dzieci Wrzesińskich,
52. Giecz, kościół św. Mikołaja [wl],
53. Giecz, relikty grodu piastowskiego i muzeum,
54. Nekła, kościół św. Andrzeja [wl],
55. Gułtowy, kościół św. Kazimierza i pałac Bnińskich [wl],
56. Kostrzyn, kościół św. Ap. Piotra i Pawła [wl],
57. Swarzędz, skansen pszczelarski [wl].

Ryc. 10. Szlak Piastowski – przebieg trasy głównej i lokalizacja obiektów

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustalonej z koordynatorem listy obiektów

Przedstawiciel koordynatora, uczestniczący w procesie waloryzacji:

Artur Krysztofiak, Organizacja Turystyczna „Szlak Piastowski”

tel: 061 428 41 00, Email: it@szlakpiastowski.com.pl

Badania wstępne (identyfikujące): marzec 2009 r.

Okres przeprowadzania badania: 1 października–6 listopada 2009 r.

Data wypełnienia formularza: 10–16 listopada 2009 r.

3.1.2. Formularz waloryzacyjny

Zakres I: Organizacja szlaku

I.A Uzasadniona tematyizacja szlaku

I.A.a Literatura naukowa tematyizująca szlak:

- Monografia naukowa poświęcona tematyce zgodnej z tematem szlaku, zawierająca opracowanie znacznej części jego obiektów, w tym wszystkich obiektów kluczowych*: [*Hensel 1960*] (10)
- Artykuły lub samodzielne rozdziały w opracowaniach naukowych poświęcone szlakowi**: [*Mikos v. Rohrscheidt, 2009f*] (5)
- Monografie o charakterze naukowym, poświęcone obiektom kluczowym szlaku***: [*Linette, Kurzawa 1983*] (3)

I.A.b Literatura popularna tematyizująca szlak:

Aktualna literatura popularna na temat szlaku w formie osobnych opracowań:

- [*Szlak Piastowski, Pascal 2006*] (5)
- [*Sikorska 2006*] (5)
- [*Łęcki 2006*] (5)

I.A.c Zgodność tematyczna poszczególnych obiektów z deklarowanym tematem szlaku:

Poniżej 66% zgodności: **0 punktów**

- Spośród 57 obiektów w 36 miejscowościach, wymienianych przez koordynatora imiennie jako należące do Szlaku (por. mapa szlaku) z deklarowaną tematyką nie jest zgodnych aż 24 obiekty (ponad 42%), w tym m.in. Muzeum Kolei Wąskotorowej w Wenecji k. Żnina, zespoły pałacowe w Lubostroniu i Czerniejewie, skansen pszczelarski w Swarzędzu czy muzeum we Wrześni. Częściowo zgodny z tematyką szlaku jest profil kulturowy 6 obiektów: Rezerwatu Archeologicznego w Biskupinie, Muzeum Archidiecezjalnego w Gnieźnie, Muzeum Archeologicznego w Poznaniu i Muzeum Ziemi Pałuckiej w Żninie (jedna z ekspozycji wymienionych placówek dotyczy epoki piastowskiej) oraz kościoła w Kościelcu (zachowane fragmenty romańskie) i „Bramy III Tysiąclecia” w Imiołkach (nawiązuje m.in. do wydarzenia chrztu Polski).

Suma punktów za cały podzakres I.A: **33**

I.B Oznaczenie szlaku

I.B.a Oznaczenie szlaku na trasie i przy drogach dojazdowych:

- Za istnienie fizycznych oznaczeń wzdłuż ciągów komunikacyjnych szlaku oraz dojazdu do 91% i więcej obiektów szlaku (**20**): *Oznaczone są niemal w komplecie*

trasy uznane za ciągi komunikacyjne szlaku. Dojazdy do niemal wszystkich obiektów szlaku są oznaczone jednolitymi tablicami drogowskazami (w niektórych przypadkach także tablicami informacyjnymi (20)

I.B.b Oznaczenie fizyczne bezpośrednio przy obiektach szlaku:

- Za istnienie fizycznych oznaczeń przy prawie wszystkich obiektach szlaku (15): *Brak oznaczeń szlaku przy pojedynczych obiektach (m.in. pałac w Gultowych, zespół sakralny w Markowicach, kościół. św. Andrzeja w Nekli (15)*

I.B.c Oznaczenie systemowe przebiegu szlaku:

- Na dzień badania (10.11.2009 r.) brak systemowych oznaczeń przebiegu szlaku i obiektów (0)

Suma punktów za cały podzakres I.B: 35

I.C Koordynacja szlaku¹⁰

I.C.a Funkcjonowanie koordynatora szlaku:

- Funkcjonowanie koordynatora szlaku, formalnie powołanego lub wyznaczonego do spełniania tych obowiązków (10): *Koordynator szlaku: Organizacja Turystyczna Szlaku Piastowskiego (10)*

I.C.b Dostępność koordynatora:

- Publiczna całoroczna dostępność danych koordynatora dla potrzeb komunikacji (5): *Dane koordynatora są publicznie dostępne: www.szlakpiastowski.com.pl (dostęp: 10.11.2009) (5)*
- Publiczna, całoroczna dostępność biura koordynatora szlaku (5): *Biuro koordynatora jest publicznie, całorocznie dostępne. Adres: Rynek 14, 62-200 Gniezno (5)*

I.C.c Usługi informacyjne koordynatora w odniesieniu do szlaku:

- Stały, całoroczny i wyłączny numer telefoniczny w określonych dniach i godzinach (5): *tel./fax 061 428 41 00 w Gnieźnie, obsługiwany w godzinach pracy biura (5)*
- Obsługa w językach obcych w informacji telefonicznej szlaku (po 2 za każdy do trzech) (6): *Język angielski i niemiecki (4)*
- Dodatkowe stałe punkty informacyjne („infokioski”) szlaku (2 za każdy do dwóch) (4): *W siedzibie Organizacji Turystycznej Szlaku Piastowskiego, Gniezno, ul. Ry-*

¹⁰ Dane uwzględnione w tym podzakresie pochodzą z [as1] i zostały zweryfikowane w trakcie wizji lokalnej w siedzibie koordynatora szlaku.

nek 14 (2); w Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy (przy WPE w Dziekanowicach) (2)

I.C.d Dodatkowe usługi koordynatora:

- Organizowanie wycieczek po szlaku (działalność jako touroperator lokalny dla grup przyjazdowych) (5): *M.in. Wycieczka „3 Dni na Szlaku Piastowskim”, „Od Gada do Pradziada”, „Szlak Piastowski w 6 dni” [S. Piastowski, www 2009] (5)*
- Oferowanie mikroeventów związanych z tematyką szlaku lub pośredniczenie w ich zamawianiu (1): *Koordinator pośredniczy ofertę „żywych lekcji historii”, organizowanych na zamówienie przez Grupę Widowisk Historycznych „Comes” w Ośrodku Kultury Słowiańskiej w Gnieźnie (1)*

Suma punktów za cały podzakres I.C: **44**

I.D Dostępność turystyczna obiektów szlaku¹¹

I.D.a Faktyczna dostępność obiektów szlaku:

- Faktyczna pełna dostępność 80–89% obiektów szlaku (10): *Przeprowadzone badanie za pomocą ankiet obiektów i podczas wizji lokalnej na szlaku wykazało, że w sumie w 6 (ok. 11%), to jest mniej niż 20% wszystkich obiektów (w tym przede wszystkim w mniejszych obiektach sakralnych) dostępność jest ograniczona lub niepewna i nie spełnia kryteriów faktycznej dostępności, określonych w zasadach waloryzacji. Jako obiekty z ograniczoną dostępnością sklasyfikowano: kościół św. Małgorzaty w Kościelcu, kościół św. Kazimierza w Gultowych, Kościół św. Trójcy w Gnieźnie oraz kościół św. Andrzeja w Nekli. Natomiast dostępność niepewna lub niemożliwa została stwierdzona w przypadku: kościoła św. Jana w Gnieźnie oraz kościoła Imienia Najświętszej Marii Panny w Inowrocławiu. Chwilowa niedostępność pałacu w Gultowych z powodu pożaru i spowodowanego nim remontu nie została uwzględniona w punktacji (obiekt zostanie ponownie oddany do użytku przed najbliższym sezonem turystycznym) (10)*

I.D.b Dostępność komunikacyjna obiektów szlaku:

- 90–100% obiektów spełnia warunki dostępności komunikacyjnej (13): *W przypadku kilku obiektów w mniejszych miejscowościach brak wydzielonego parkingu dla autokarów i samochodów, choć możliwość darmowego parkowania*

¹¹ Dostępność komunikacyjna i turystyczna obiektów szlaku została stwierdzona na podstawie [inf.S.1a; inf.S 1b], oficjalnych portali obiektów (Załączniki grupy 9.B), ankiet obiektów kluczowych, zamieszczonych w grupie 3 załączników [ao1; ao 2; ao3] a także zapytań inwentaryzacyjnych, zamieszczonych w załącznikach grupy 4 (Zał. od 4.1 do 4.10.). Stan faktyczny zweryfikowano podczas wizji lokalnej, ewentualne niezgodności oraz dodatkowe dane udokumentowano w załącznikach 5.1 do 5.4, oraz 8.1 do 8.25.

istnieje (np. Kościelec). W odniesieniu do Archikatedry Gnieźnieńskiej i w centrum Inowrocławia (dla muzeum im. J. Kasprowicza) odległość od miejsca parkowania do obiektu szlaku przekracza normy przyjęte dla badania (13)

Suma punktów za cały podzakres I.D: **23**

Za cały zakres I: 135 z 200 możliwych punktów

Zakres II: Ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku

II.A Autentyczność obiektów szlaku:

- Ilość obiektów autentycznych w ogólnej liczbie obiektów szlaku przekracza 50%, zaś ilość obiektów wykreowanych specjalnie dla potrzeb turystyki nie przekracza 25% (**40**): *Znaczna większość obiektów Szlaku jest autentyczna, istnieje tylko kilka muzeów funkcjonujących poza miejscami historycznymi (obiekty wtórne): w Gnieźnie (1), w Poznaniu (1), w Inowrocławiu, we Wrześni, w Żninie (1), w Uzarzewie (1), w Chabsku, w Swarzędzu, w Dziekanowicach – w sumie 9. Do nielicznych obiektów wykreowanych dla potrzeb turystyki (w tym także pielgrzymkowej) można zaliczyć Park Miniatur Szlaku Piastowskiego w Pobiedziskach, miejsce zjazdów religijnych w Imiołkach oraz miejsce widokowe w Wydartowie – w sumie 3 (40)*

II.B Zwartość szlaku:

- Za odległość pomiędzy każdymi dwoma kolejnymi obiektami szlaku, nie przekraczającą 30 km (**15**): *W żadnym miejscu odległość między kolejnymi obiektami Szlaku nie przekracza 30 km (15)*

II.C Liczba obiektów należących do szlaku:

- a) szlak liczy powyżej 20 obiektów (**15**): *Szlak liczy 57 obiektów (15)*

II.D Regularna usługa transportowa zgodna z przebiegiem szlaku:

- *Nie istnieje publiczna ani prywatna regularna usługa transportowa, łącząca bezpośrednio kolejne wszystkie lub większość obiektów szlaku (0)*

II.E Stan utrzymania poszczególnych obiektów szlaku:

- Stan niezadowolający: za nie spełnianie wszystkich powyższych kryteriów przez każde kolejne 10% obiektów lub pojedyncze obiekty stanowiące więcej niż 10% – po minus 5 punktów (przy trzech lub minimum 30% takich obiektów w takim stanie – 0 punktów): *Niemal wszystkie obiekty znajdują się w stanie budowlanym*

dobrym, generalnie brak także zastrzeżeń do wyglądu estetycznego obiektów, w niemal wszystkich miejscach zachowana czystość otoczenia. Jednak przy więcej niż 30% obiektów szlaku brak dostępnego dla turystów węzła sanitarnego (m.in. Pakość, Kościelec, Barcin, Gąsawa, Marcinkowo, Moraczewo, Kwieciszewo, Wyłatowo, Nekla, Wierzenica, Kłęcko, Lubowo)¹² (10).

Za cały zakres II: 80 ze 100 możliwych punktów

Zakres III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów szlaku

III.A Znaczenie kulturowe obiektów szlaku zgodne z tematyką szlaku:

- Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do 5, po 10 punktów). *Ostrów Lednicki, relikty palatium piastowskiego, [kzo] Pomnik Historii (10); Gniezno, Archikatedra Gnieźnieńska – miejsce koronacji czterech piastowskich władców Polski, [kzo] Pomnik Historii (10); Poznań, Stare Miasto z Ostrowem Tumskim (miejsce życia i pochówku pierwszych piastowskich władców Polski), [kzo] Pomnik Historii (10)*
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów szlaku, zgodnych z jego tematyką, na terenie jednej miejscowości lub gminy (do trzech, po 4 punkty): *Poznań – cztery obiekty: Archikatedra, Kościół NMP „In Summo” i relikty palatium piastowskiego, kościół Św. Jana Jerozolimskiego na Komandorii, Muzeum Archeologiczne (4), Gniezno – cztery obiekty: Archikatedra, Muzeum Początków Państwa Polskiego, wzgórze Lecha z Muzeum Archidiecezjalnym, Kościół Św. Jana (4), Ostrów Lednicki – trzy obiekty: Gród na wyspie Lednickiej, tzw. Mały Skansen z muzeum, Muzeum Etnograficzne (skansen) w Dziekanowicach (4),*

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **42**

III.B Eventy zgodne z tematem szlaku [as], [ao], [zi], [www]¹³:

- Wielodniowe regularne eventy zgodne z tematyką szlaku, organizowane w jego przestrzeni (do czterech, za każdy 10 punktów): *Obchody uroczystości świętego*

¹² Stan obiektów został ustalony na drodze zapytań inwentaryzacyjnych (załączniki 4.1. do 4.10) oraz w trakcie wizji lokalnej (załączniki 5.1. do 5.4), przy czym w przypadku jednego mankamentu w postaci braku węzła sanitarnego dostępnego dla turystów nie sporządzano odrębnej notatki weryfikacyjnej.

¹³ Dane na temat eventów zgodnych z tematyką szlaku, organizowanych w ramach funkcjonowania szlaku, w jego miejscowościach i w obiektach szlaku pochodzą z ankiety szlaku [as1], ankiet obiektów kluczowych [ao1; ao2; ao3], odpowiedzi na zapytania inwentaryzacyjne, kierowane do obiektów, przewodników po szlaku, podanych w podzakresie I.A.b, oraz z oficjalnych portali www obiektów szlaku i z oficjalnych portali www prowadzonych przez samorządy powiatów, gmin i miejscowości położonych w przestrzeni szlaku.

Wojciecha w Gnieźnie (2 dni, kwiecień) (10); Międzynarodowy Zjazd Wojów Słowiańskich w Grzybowie (2 dni) (10)

- Jednodniowe regularne eventy tematyczne*, organizowane w ramach działalności szlaku lub jego obiektów (za każdy 5 punktów): *Świętojanki w Gnieźnie (5); Noc Kupaty na Ostrowie Lednickim (5); Jarmark Średniowieczny w Gnieźnie (5)*
- Mikroeventy w ramach obiektów na zamówienie (za każdy do pięciu w skali całego szlaku, po 4 punkty). *Lekcje muzealne w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu (4)*
- Czynne grupy rekonstrukcji historycznej, związane z obiektami (za każdą do 5, po 6 punktów): *Grupa Widowisk Historycznych „Comes” (Gniezno) (6), Drużyna Książęca Grodu Grzybowskiego (Września) (6), Drużyna Wojów i Rzemieślników „Chrobry” (Ostrów Lednicki) (6), Drużyna Wojów Piastowskich „Jantar” (Poznań-Lednogóra) (6), Drużyna Wojów „Lech” – Poznań (6) i szereg innych (30)*

Suma punktów w tym podzakresie: **40** (maksymalna)

III.C Dodatkowe atrakcje tematyczne organizowane w obiektach szlaku (do 4 – po 5 punktów) [ao], [inf.S], [inf.O], [zi], [www]¹⁴:

- *Prezentacja multimedialna o Polsce wczesnopiastowskiej (Muzeum PPP, Gniezno) (5)*

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **5**

III.D Znaczenie historyczne obiektów szlaku:

- Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do 3) (5 punktów): *Archikatedra Gnieźnieńska – pierwsze polskie koronacje królewskie [kzo], PH (5); Archikatedra Poznańska – pierwsza siedziba biskupów Polski [kzo], PH (5); Gród na Ostrowie Lednickim – siedziba monarsza pierwszych Piastów [kzo], PH (5)*
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do 3, po 2 punkty): *Poznań – Ostrów Tumski (grupa obiektów) (2); Gniezno – grupa obiektów na Wzgórzu Katedralnym (Wzgórze Lecha) (2); Ostrów Lednicki/Dzieskanowice – trzy obiekty: Gród na wyspie Lednickiej, tzw. Mały Skansen z muzeum, Muzeum Etnograficzne (skansen) w Dzieskanowicach (2),*

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **20** (maksymalna)

¹⁴ Dane na temat mikroeventów oferowanych w poszczególnych obiektach pochodzą z ankiet obiektowych [ao1; ao2; ao3], informatorów i przewodników szlaku, wymienionych w podzakresie I.A.b, informatorów obiektów oraz oficjalnych portali internetowych tych obiektów. Dane te zostały zweryfikowane podczas wizji lokalnej przeprowadzanej we wszystkich obiektach kluczowych i w znaczącej części pozostałych obiektów. W trakcie wizji lokalnej nie stwierdzono niezgodności danych z rzeczywistą ofertą.

III.E Znaczenie biograficzne obiektów szlaku:

- Za każdy obiekt związany z postacią o znaczeniu międzynarodowym (do 2, po 10 punktów): *Archikatedra Gnieźnieńska: Otto III, cesarz rzymski, król niemiecki (pobył, rok 1000 z okazji zjazdu politycznego)[kea]¹⁵, Święty Wojciech (+ 997) (10)*
- Za każdy obiekt związany z postacią o znaczeniu krajowym (do 3, po 3 punkty): *Relikty palatium monarszego w Poznaniu, Mieszko I,[kep] (3); Archikatedra, Pałac Prymasowski, Muzeum Archidiecezjalne w Gnieźnie: Prymasi Polski, w tym kardynał Stefan Wyszyński [kep]¹⁶ (3); Zamek Królewski w Poznaniu: Władysław Jagiełło, Król Polski (wielokrotne i dłuższe pobyty, jedna z ulubionych rezydencji) [kep] (3)*
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do 3, po 2 punkty): *Gnieźno, obiekty jw. (2)*

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **20** (maksymalna)

III.F Związek obiektów szlaku z dziejami religii lub aktualne znaczenie dla życia religijnego:

- Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do 3, po 5 punktów): *Archikatedra w Gnieźnie, sanktuarium św. Wojciecha, najstarsze polskie sanktuarium) [kzo]¹⁷ (5); Imiółki k. Lednogóry, „Brama III Tysiąclecia” – miejsce masowych spotkań religijnych polskiej młodzieży katolickiej [kuo]¹⁸ (5)*
- Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do trzech, po 3 punkty): *Markowice k. Inowrocławia, sanktuarium diecezjalne Matki Boskiej Pani Kujaw [kzo]¹⁹ (3)*
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty): *Zespół archikatedralny w Gnieźnie (2)*

Suma punktów²⁰ przydzielonych w tym podzakresie: **15**

¹⁵ Znaczenie postaci cesarza Ottona III dla dziejów Europy potwierdza: [Althoff, 2003].

¹⁶ Ogólnokrajowe Znaczenie postaci kardynała Wyszyńskiego w najnowszych dziejach Polski potwierdzają: [Tomalska 2000, Wendt 2001].

¹⁷ Potwierdzenie historycznego znaczenia i krajowej rangi sanktuarium św. Wojciecha w Gnieźnie [Diecezja Gnieźno, www 2009]

¹⁸ Poświadczenie istnienia pielgrzymkowego ruchu lednickiego [Lednica 2000, www 2009], potwierdzenie istnienia stałego ośrodka religijnego w Imiolkach k. Lednicy [Lednica Ośrodek, www 2009]

¹⁹ Potwierdzenie diecezjalnej rangi sanktuarium w Markowicach [Diecezja Gnieźno, www 2009]

²⁰ Przynajmniej regionalne znaczenie dla turystyki religijnej posiada także Archikatedra Poznańska, jednak przyjęte zasady waloryzacji uniemożliwiają nadanie dodatkowej punktacji temu obiektowi.

III.G Znaczenie obiektów szlaku lub miejscowości położonych na szlaku dla innego typu turystyki kulturowej niż wskazany w temacie szlaku:

- Za każdy obiekt o znaczeniu międzynarodowym (do dwóch, po 10 punktów): *Biskupin, ośrodek turystyki archeologicznej o znaczeniu międzynarodowym [kum]²¹ (10)*; *Poznań, ośrodek kulturowej turystyki eventowej znaczeniu międzynarodowym (Festiwal Teatralny Malta) [kuze]²² (10)*
- Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do trzech, po 5 punktów): *Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, turystyka muzealna [kzo]²³ (5)*; *Gniezno, Muzeum Początków Państwa Polskiego [kzo]²⁴ (5)*; *Poznań, Muzeum Archeologiczne turystyka muzealna [kzo]²⁵ (5)*
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty): *Biskupin, osada, muzeum, wystawa plenerowa archeologii eksperymentalnej (2)*; *Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy (zespół obiektów) (2)*; *Poznań, Festiwal Malta w szeregu obiektów i miejsc na terenie miasta (2)*

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **20** (maksymalna)²⁶

III.H Związek poszczególnych obiektów szlaku lub miejscowości na szlaku z innymi grupami etnicznymi albo z historią innych narodów (w sumie do 2 obiektów dla danej grupy narodowej, przy uwzględnieniu maksimum 3 różnych grup narodowych):

- Za każdy obiekt lub grupę obiektów o znaczeniu ogólnokrajowym (narodowym) dla danego narodu po 5 punktów: *Poznań²⁷, miejsce urodzenia Paula von Hindenburga prezydenta Rzeszy Niemieckiej (de.) [kep] (5)*; *Poznań, miejsce kilkukrotnego pobytu i ważniejszych aktów politycznych Napoleona Bonaparte, cesarza Francuzów (1806, 1812, 1813) (fr.) [kep] (5)*
- Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym* lub w jednej dziedzinie dla danej grupy narodowej po 3 punkty: *Strzelno, miejsce urodzenia Alberta Abrahama Michelsona, laureata Nagrody Nobla w dziedzinie fizyki w roku 1907 (etniczna turystyka Żydów) (izr.) [kw] (3)*; *Poznań, miejsce działalności i pochówku rabina*

²¹ Potwierdzeniem międzynarodowej rangi rezerwatu archeologicznego w Biskupinie było przyznanie tej instytucji europejskiej nagrody Europa Nostra za rok 2006.

²² Potwierdzenie międzynarodowej rangi festiwalu Malta [Malta Program, www 2009]

²³ Potwierdzenie krajowego znaczenia Muzeum na Lednicy [MKiDN, www 2009]

²⁴ Potwierdzenie krajowego znaczenia Muzeum PPP w Gnieźnie [MKiDN, www 2009]

²⁵ Potwierdzenie krajowego znaczenia Muzeum Archeologicznego w Poznaniu [MKiDN, www 2009]

²⁶ Duże znaczenie m.in. dla turystyki archeologicznej posiadają także bez wątpienia obiekty w Gieczu i Grzybowie, jednak przyjęte zasady waloryzacji uniemożliwiają nadanie im dodatkowej punktacji.

²⁷ Wszystkie wymienione w tym podzakresie obiekty zlokalizowane w Poznaniu znajdują się na terenie tej samej dzielnicy (Stare Miasto), co obiekty Szlaku Piastowskiego, w ich bliskości, wspólnie z nimi leżą na ustalonym formalnie terytorium Pomnika Historii. Z tego powodu zostały uwzględnione w waloryzacji

Akivy Egera, znanego teologa (turystyka etniczna i pielgrzymkowa Żydów (izr.) [kea]²⁸ (3); Poznań, Dzielnica Cesarska z Zamkiem Cesarskim (ważna realizacja urbanistyczna z okresu rządów niemieckich) [kea]²⁹ (de) (3)

- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do 3 zespołów, po 2 punkty): *Poznań, obiekty związane z historią Żydów Poznańskich w obrębie PH (kilkanaście) (2)*

Suma punktów w tym podzakresie: **20** (maksymalna)

III.I Dodatkowe punkty za wszystkie obiekty wpisanych powyżej klas³⁰:

- Za stałych przewodników obiektowych w j. polskim (za pierwsze pięć, po 2 punkty) **(10)**: *Archikatedra Gnieźnieńska (2), Miasto Poznań (wszystkie ważniejsze obiekty na terenie miasta) (2), Rezerwat Archeologiczny w Biskupinie (2), Ostrów Lednicki (2), WPE w Dziekanowicach (2)³¹*
- Za minimum dwa języki obce w ofercie przewodników obiektowych (w pierwszych pięciu) (po 1 punkcie) **(5)**: *Miasto Poznań (w tym szereg obiektów), w sumie w 7 językach (1), Archikatedra Gnieźnieńska: (de.), (en.) (1), Ostrów Lednicki (de.), (en.), (ros.) (1), Rezerwat Archeologiczny w Biskupinie (de.), (en.), (ros.) (1), WPE w Dziekanowicach (de.), (en.), (ros.) (1), inne ...*
- Za własny materiał informacyjny w obiekcie, jak publikacje monograficzne, albumy (do 10 obiektów, po 1 punkcie od obiektu) **(10)**: *Archikatedra Gnieźnieńska (1), Archikatedra Poznańska (1), WPE w Dziekanowicach (1), Ostrów Lednicki (1), Muzeum w Wenecji (1), Sanktuarium w Markowicach (1), Rezerwat A. w Biskupinie (1), Trzemeszno (1), kościół w Gąsawie (1), kościoły w Strzelnie (1)*
- Za wersje obcojęzyczne własnego materiału informacyjnego w obiekcie (poza książkami, albumami i filmami) (do 10 obiektów, po 1 punkcie od obiektu) **(5)**: *Archikatedra Poznańska (de.), (en.) (1), Muzeum Kolei Wąskotorowej w Wenecji, (de.), (en.) (1), Rezerwat Archeologiczny w Biskupinie (de.), (en.) (1), Ostrów Lednicki (de.), (en.) (1), kościoły w Strzelnie (de.), (en.) (1)*

²⁸ Potwierdzenie znaczenia Akivy Egera dla dziejów i teologii Żydów [Lewyson 1878; Hagen 1980].

²⁹ Znaczenie architektoniczne zespołu dzielnicy Cesarskiej w Poznaniu: [Pazder 2008], znaczenie dla dziejów niemieckiej grupy etnicznej: [Topolski 1994], znaczenie Zamku w najnowszej historii Niemiec [Schwendemann, Dietsche 2003].

³⁰ Dane na temat oferty turystycznej poszczególnych obiektów pochodzą z ankiet obiektowych [ao1; ao2; ao3], informatorów i przewodników szlaku [inf.S 1a; inf.S.1b] oraz obiektów [inf.O], a także z oficjalnych portali internetowych tych obiektów [załączniki grupa 9 B]. Dane te zostały zweryfikowane podczas wizji lokalnej przeprowadzanej we wszystkich obiektach kluczowych i w znaczącej części pozostałych obiektów.

³¹ Dodatkowo: przewodnik w Mogilnie nie przebywa stale przy obiekcie szlaku, ale może być zamówiony w miejscu telefonicznie (por. [df], załączniki 8.24 i 8.25).

- Za sklep obiektowy lub infokiosk, oferujący przedmioty związane z tematem obiektu lub obiektu i szlaku (za każdy do pięciu, po 3 punkty): *Archikatedra Gnieźnieńska* (3)
- Za kiosk obiektowy*, oferujący przedmioty związane z tematem obiektu i/lub szlaku (za każdy do pięciu, po 2 punkty) (8): *Rezerwat w Biskupinie* (2), *Muzeum Archeologiczne w Poznaniu* (2), *Kościół w Strzelnie* (2), *Klasztor w Markowicach* (2)

Suma punktów dodanych w tym podzakresie: **30** (maksymalna)

III.J Punkty dodatkowe za obiekty unikalne:

- Za każdy Pomnik Historii w ramach szlaku lub w gminie, przez którą przebiega szlak 15 punktów: *Rezerwat Archeologiczny w Biskupinie [kzo], PH (15)*; *Archikatedra Gnieźnieńska [kzo], PH (15)*; *Ostrów Lednicki [kzo], PH (15)*; *Stare Miasto w Poznaniu [kzo], PH (15)*
- Za każdy obiekt unikalny w skali europejskiej (do trzech, po 7 punktów); „*Brama III Tysiąclecia*” w Imiołkach k. Jeziora Lednickiego³² (7)
- Za każdy obiekt unikalny w skali kraju (do 3, po 5 punktów): *Kościół św. Mikołaja w Gąsawie, polichromie [kwo]³³ (5)*; *Skansen Miniatur w Pobiedziskach [kwo]³⁴ (5)*; *Rotunda romańska św. Prokopa w Strzelnie [kwo]³⁵ (5)*

Suma punktów dodanych w tym podzakresie: **50** (maksymalna)

Za całość zakresu III: 262 z 300 możliwych punktów

Zakres IV: Obsługa własna szlaku

W ramach zakresu IV ocenie zostały poddane samodzielne działania koordynatora szlaku lub innych instytucji albo organizacji, służące promocji oferty szlaku, a także aktywna działalność służąca bezpośrednio kreowaniu własnej oferty turystycznej dla szlaku lub pośredniczeniu takich usług na rzecz turystów.

Dane zebrane do oceny w ramach tego zakresu waloryzacji pochodzą z ankiety skierowanej do koordynatora szlaku [as1], z aktualnej dokumentacji, dotyczącej funkcjonowania szlaku lub działalności jego koordynatora, a także z aktualnych informatorów publikowanych w formie papierowej oraz z oficjalnego internetowego portalu szlaku [inf.S 1a; inf.S. 1b].

³² Potwierdzenie znaczenia „Bramy III Tysiąclecia”, por. III.F., ponadto obiekt ten jest jedynym w Europie regularnym miejscem zjazdów chrześcijańskiej młodzieży, zlokalizowanym bez stałej świątyni.

³³ Potwierdzenie unikalności polichromii kościoła w Gąsawie: [Jankowski 2005].

³⁴ Skansen Miniatur w Pobiedziskach to pierwsza (do niedawna jedyna) i nadal największa ekspozycja miniatur architektury na terenie Polski (35 obiektów), ponadto [Lijewski i inni, 2008, s. 135].

³⁵ Potwierdzenie unikalności rotundy w Strzelnie [Mitobędzki, 1989; Świechowski 2009].

Wyrывkowo ich zgodność została zweryfikowana podczas wizji lokalnej na trasie i w obiektach szlaku.

IV.A Promocja szlaku:

- Działanie własnego aktualizowanego portalu internetowego szlaku (10): [*Szlak Piastowski*, *www 2009*] – portal aktualizowany (10)
- Każda samodzielna autoryzowana strona internetowa obiektu należącego do szlaku, pozostająca w połączeniu z portalem szlaku (do 10 obiektów i stron) (za 3 pierwsze po 3 punkty, pozostałe po 1 punkcie): *Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie* [MPPP, *www 2009*] (3); *Muzeum Archeologiczne w Biskupinie* [Biskupin, *www 2009*] (3); *Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy* [Lednica, *www 2009*] (3); *Żnińska Kolej Powiatowa* [Żnin Kolej, *www 2009*] (1); *Grodzisko w Grzybowie* [Grzybowo, *www 2009*] (1); *Kościół Parafialny Św. Mikołaja w Gąsawie* [Gąsawa Mikołaj, *www 2009*] (1); *Zabytkowe świątynie Strzelna* [Strzelno, *www 2009*] (1); *Skansen Miniatur SP w Pobiedziskach* [Pobiedziska, *www 2009*] (1); *Muzeum Ziemi Pałuckiej z Żninie* [Pałuki muzeum, *www 2009*] (1); *Pałac Lubostroń w Lubostroń* [Lubostroń, *www 2009*] (1)
- Wersje obcojęzyczne portali internetowych obiektów (liczone na maksimum 5 portalach obiektów do 2 wersji (za każdą po 1 punkt): *Muzeum Archeologiczne w Biskupinie* (en.), (de.) (2); *Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy* (en.), (de.) (2); *Muzeum Ziemi Pałuckiej w Żninie* (en.), (de.) (2); *Grodzisko w Grzybowie* (en.) (1)
- Książki o szlaku, przewodniki po szlaku (do trzech dostępnych pozycji, po 3 punkty): [*Szlak Piastowski*, *Pascal 2006*] (3); [*Kaczyńscy 2008*] (3); [*Sikorska 2006*] (3)
- Książki, albumy, filmy video o poszczególnych obiektach (do 5, po 3 punkty): *Katedra Gnieźnieńska*, [Mikołajczyk 1990] (3); *Katedra Poznańska*, [Skibiński 2001] (3); *Żnińska Kolej Powiatowa* [Czaja 2002] (3); *Biskupin* [Zajączkowski 1999] (3); *Kościół romański w Strzelnie* [Świechowski 1998] (3); *ponadto kilkadziesiąt innych przewodników po miejscach i obiektach Szlaku, m.in. Kruszwica, Gąsawa, Kościelec, Inowrocław, Pakość i inne*
- Samodzielny udział szlaku w światowych prestiżowych targach turystycznych (za każde stoisko w roku do trzech, po 4 punkty): *ITB 2009 w Berlinie* (4)
- Samodzielny udział szlaku w krajowych targach turystycznych* (każde stoisko do trzech, po 2 punkty): *GTT w Gdańsku (2008)* (2); *Tour Salon w Poznaniu (2009)* (2); *Ponadto szlak uczestniczy w kilkunastu innych imprezach targowych.*
- Samodzielny udział poszczególnych obiektów szlaku w krajowych targach turystycznych* (za każde stoisko do trzech, po 1 punkt), *Muzeum Archeologiczne*

w Biskupinie – Krakowski Salon Turystyczny (2008) (1); Muzeum Archeologiczne w Biskupinie, Targi Na Styku Kultur w Łodzi (2008) (1); Muzeum Archeologiczne w Poznaniu Tour Salon w Poznaniu (2008) (1); ponadto liczne inne obiekty wystawiały swoją ofertę na targach turystycznych

- Wydawanie regularnych publikacji o charakterze promocyjnym (za pierwsze 2 w ostatnim roku) (2 punkty): *Szlak Piastowski*, Wyd. Starostwo Powiatowe w Gnieźnie (2009) (2); *Szlak Piastowski*, Wyd. Wielkopolska Organizacja Turystyczna (2008) (2)
- Zorganizowanie podróży/wizyty medialnej po szlaku lub większości jego obiektów w ciągu ostatnich 2 lat (8 punktów): *Study Tour*, organizator: Starostwo Powiatowe w Gnieźnie, 2007 (8)

Suma punktów za podzakres IV.A: **45** (maksymalna)

IV.B Oferty wypraw po szlaku:

- Stałe oferty wycieczek na szlaku lub znacznej jego części (za każdą do 3, po 5 punktów): „3 Dni na Szlaku Piastowskim” (organizator: OT Szlak Piastowski) (5); „Szlak Piastowski w 6 dni” (organizator: OT Szlak Piastowski) (5)
- Oferty wycieczek grupowych na zamówienie* (za każdą ofertę do 3, po 3 punkty): *Biuro Soltur Gniezno* (3)
- Oznaczone trasy rowerowe, wodne lub konne w ramach szlaku, zbieżne z jego tematyką (pierwsze 3, po 4 punkty): *Piastowski Szlak Rowerowy* (4)
- Oznaczone trasy piesze w ramach szlaku, zbieżne z jego tematyką (za pierwsze 3 – 4 punkty): *Szlak Lednicki* (4)

Suma punktów za ten podzakres: **20** (maksymalna)

IV.C Oferta pakietowa turystyki kulturowej:

- Pakiety dla miejscowości leżących na szlaku, zawierające zwiedzanie obiektów szlaku (za każdy do 5, po 4 punkty): *Pakiet Turystyczny Poznań (LOT Poznań)* (1); *Pakiet Weekendowy Biura KulTour.pl w Poznaniu* (1)

Suma punktów za ten podzakres: **2**

IV.D Inne elementy obsługi turystycznej:

- Działanie własnej organizacji turystycznej szlaku (LOT) (10): *Organizacja Turystyczna Szlak Piastowski* (10)
- Istnienie uprawnień przewodnickich na szlak (5): „Przewodnik po Szlaku Piastowskim”, uprawnienie wydają marszałek woj. wielkopolskiego i marszałek woj. kujawsko-pomorskiego (5)

- Istnienie własnej literatury periodycznej (czasopismo szlaku, wychodzące przynajmniej dwa razy w roku, po 5 punktów): *Szlak Piastowski. Klejnot w koronie polskich szlaków*”, czasopismo wydawane przez OT Szlaku Piastowskiego dwa razy do roku (5)

Suma punktów za ten podzakres: **15** (maksymalna)

Za całość zakresu IV: 82 ze 100 możliwych punktów

Zakres V: Pozostała oferta spędzania wolnego czasu na obszarze szlaku

V.A Inna oferta turystyczno-kulturowa na obszarze szlaku

V.A.a Muzea poza tematem szlaku:

- O znaczeniu krajowym (do trzech, po 4 punkty): *Muzeum Narodowe w Poznaniu, Galeria Sztuki [kzo]³⁶ (4)*
- O znaczeniu regionalnym*: *Muzeum Archidiecezjalne w Gnieźnie wraz z Archiwum [kzo]³⁷ (3); Muzeum Instrumentów Muzycznych w Poznaniu [kuo]³⁸ (3)*

V.A.b Inne atrakcyjne z punktu widzenia turystyki kulturowej obiekty w miejscowościach szlaku:

- O znaczeniu międzynarodowym lub krajowym (do 3 na całym szlaku, po 5 punktów): *Zespół pałacowy w Lubostroniu [kuo]³⁹ (5)*
- O znaczeniu regionalnym (do 3 na całym szlaku, po 3 punkty): *Zespół uzdrowski w Inowrocławiu, architektura kurortowa (3); Zespół pałacowo-parkowy w Czarniejewie⁴⁰ – turystyka dziedzictwa kulturowego (3); Muzeum Kolei Wąskotorowej w Wenecji i Żnińska Kolej Powiatowa – turystyka industrialna i techniczna, turystyka hobbystyczna [kuzr]⁴¹ (3)*

V.A.c Lokalne (miejskie lub gminne) trasy turystyczne o znaczeniu historycznym lub kulturowym:

- Wirtualne z dostępnymi publikowanymi opisami lub oznaczone w terenie* (do 5 po 2 punkty): *Trakt Królewsko-Cesarski w Poznaniu (2); Zespół biograficznych*

³⁶ Potwierdzenie znaczenia Muzeum Narodowego w Poznaniu: [MKiDN, www 2009].

³⁷ Potwierdzenie uznania Muzeum Archidiecezjalnego w Gnieźnie za placówkę diecezjalną [Gniezno Muzeum Archidiecezji, www 2009].

³⁸ Poznańskie Muzeum Instrumentów Muzycznych jest jedyną w skali kraju ekspozycją profesjonalnych instrumentów [IAM, www 2009; Lijewski i inni 2008, s. 135].

³⁹ Potwierdzenie unikalnego i pionierskiego znaczenia realizacji zespołu rezydencjonalnego w Lubostroniu w skali kraju [Stępińska 1977, s. 110–112; Wyszowska 2009, s. 409].

⁴⁰ Potwierdzenie regionalnego znaczenia pałacu w Czarniejewie [Stępińska 1977, s. 37–38; Wyszowska 2009, s. 409].

⁴¹ Potwierdzenie regionalnego znaczenia Muzeum w Wenecji i kolei żnińskiej [Pokropiński 2007; Wyszowska 2009, s. 418; Lijewski i inni 2008, s. 145].

tras miejskich w Inowrocławiu (2); Zespół tras turystycznych po Powiecie Żnińskim (2); Zespół tras tematycznych po Poznaniu Biura KulTour.pl (2); Miejska trasa turystyczna po Gnieźnie (2)

V.A.d Eventy poza tematem szlaku:

- Regularne eventy o charakterze kulturowym, mające znaczenie międzynarodowe lub krajowe, odbywające się na terenie gmin, przez które przebiega szlak (do trzech, po 5 punktów): *Biskupin, Festyn Archeologiczny (wrzesień) [kuze]⁴² (5); Poznań, Festiwal Teatralny Malta (czerwiec-lipiec) [kuze]⁴³ (5); Września, Ogólnopolski Festiwal Sztuki Filmowej „Prowincjonalia” (wrzesień) [kuze]⁴⁴ (5)*

Suma punktów w całym podzakresie V.A: **40** (maksymalna)

V B. Pozostała oferta kulturowa na obszarze szlaku

V.B.a Atrakcje kulturalne i rozrywka na szlaku:

- Funkcjonujące stale placówki teatralne w miejscowościach (gminach) szlaku (za pierwsze trzy obiekty, po 2 punkty): *Teatr Nowy w Poznaniu (2); Teatr im. A. Fredry w Gnieźnie (2); Teatr Miejski w Inowrocławiu (2)*
- Filharmonia w miejscowościach szlaku (za pierwsze trzy obiekty, po 2 punkty): *Filharmonia Poznańska im. Tadeusza Szeligowskiego (2)*
- Opera w miejscowościach szlaku (za pierwsze trzy, po 2 punkty): *Opera Poznańska (Teatr Wielki) w Poznaniu (2)*
- Teatr muzyczny (operetka, rewia lub musical) na miejscu (za pierwsze dwie placówki) (2): *Poznański Teatr Muzyczny (2)*
- Stała oferta koncertów muzycznych* (za pierwsze trzy oferty, po 2 punkty): *Poznań, Klub Muzyczny „Blue Note Jazz Club” (2); Poznań, Klub Muzyczny „Pivnica 21” (2); Gniezno, Klub Muzyczny „MEYN” (2)*
- Kina całoroczne, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku (do 4, po 1 punkcie): *IMAX Poznań (1); Helios w Gnieźnie (1); Kino Wawrzyn w Mogilnie (1); KINOMAX Inowrocław (1)*
- Kluby, inne miejsca wieczornej rozrywki, w miejscowościach na szlaku (do 4 po 1 punkcie): *Poznań, Klub SQ, ul. Półwiejska 42 (1); Inowrocław, Hades Klub, ul. Chrobrego 75 (1); Gniezno, Retro Klub, ul. Prymasa Wyszyńskiego 14 (1); Września, Best Klub, ul. Wrocławska 42 (1)*

⁴² Potwierdzenie krajowej rangi festynu archeologicznego w Biskupinie, [Kaczmarek K. 2010].

⁴³ Potwierdzenie międzynarodowej rangi festiwalu teatralnego Malta: [Malta Program, www 2009].

⁴⁴ Potwierdzenie krajowego znaczenia festiwalu Prowincjonalia: [Prowincjonalia, www 2010].

V.B.b Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza:

- Ogrody zoologiczne, wielkoprzestrzenne akwaria, parki dzikich zwierząt, inne duże obiekty zoologiczne (za każdy do trzech, po 2 punkty): *Stare i Nowe Zoo w Poznaniu (jeden zespół obiektów) (2)*
- Park Krajobrazowy na terenie gmin przy szlaku (do trzech, po 2 punkty): *Park Krajobrazowy Promno (2); Lednicki PK (2); Nadgoplański PK (2)*
- Ogród Botaniczny, Palmiarnia, Arboretum (za pierwsze dwa obiekty, po 2 punkty): *Palmiarnia Poznańska, Park Wilsona (2); Ogród Botaniczny w Poznaniu (2)*
- Ogród przy rezydencji, park kultywowany (za pierwsze dwa obiekty, po 1 punkcie): *Park pałacowy w Czarniejewie (1); Park przy pałacu w Lubostroniu (1)*
- Park miejski duży kultywowany (od 4 ha) z obiektami sztuki (za pierwsze dwa, po 1 punkcie): *Park Cytadela w Poznaniu (1); Park Solankowy, Inowrocław (1)*

Suma punktów w całym podzakresie V.B: **20** (maksymalna)

V.C Pozostała oferta turystyczna na obszarze szlaku

V.C.a Miejsca aktywnego wypoczynku:

- Centra aktywnego wypoczynku (do 3, po 2 punkty): *Poznań, Tereny rekreacyjne przy Jeziorze Maltańskim (2); Inowrocław, Park Solankowy i teren rekreacyjny „Przy Tężni” (2); Gniezno, Ośrodek GOSIR (2)*
- Miejsca zorganizowanego aktywnego wypoczynku (do 4, po 1 punkcie): *Poznań, całoroczny stok narciarski MALTA SKI (1); Kruszwica, Klub Żeglarski LOK POPIEL (1); Inowrocław, Hala Widowiskowo-Sportowa ze ścianą wspinaczkową (1); Września, Świat Wodny CENOS (1)*

V.C.b Inne atrakcje przyrodnicze:

- Jeziora (zdatne do kąpieli, dostępne)(za pierwsze dwa akweny po 2 punkty): *Jezioro Powidzkie (2); Jezioro Gopło (2)*
- Pomniki przyrody (za pierwsze dwa na trasie szlaku, po 1 punkcie): *Jankowo Dolne (brekinie) (1); KłECKO, Drzewo-Pomnik Przyrody, ul. Gnieźnieńska (1)*

V.C.c Pozostałe atrakcje turystyczne:

- Wieże widokowe stale dostępne (za pierwsze dwie na terenie gmin na szlaku, po 1 punkcie): *Wał Wydartowski k. Trzemeszna (wieża widokowa) (1)*
- Możliwość zamówienia lotu turystycznego nad miejscowościami szlaku (3): *Ośrodek Szkolenia Lotniczego Biernat Aerostart, Żerniki k. Poznania (3)*
- Zabytkowe linie kolejowe normalnotorowe lub wąskotorowe z przynajmniej dwoma różnymi przystankami w miejscowościach szlaku (za dwie pierwsze, po

3 punkty): *Gnieźnieńska Kolej Wąskotorowa (Gniezno – Anastazewo) (3)*; *Żnińska Kolej Powiatowa (Żnin – Wenecja – Biskupin – Gąsawa) (3)*

- Stała lub sezonowa oferta* rejsów białej floty po jeziorach lub rzekach w miejscowościach szlaku (za pierwsze dwie, po 1 punkcie): *Rejs po Jeziorze Biskupińskim (1)*; *Rejs po jeziorze Gopło (PTTK Kruszwica) (1)*
- Oznaczone trasy rowerowe na terenie szlaku częściowo z nim zbieżne (łącznie minimum 2 miejscowości szlaku) bez wypożyczalni rowerów* (za pierwsze 3, po 1 punkcie): *Piastowski Trakt Rowerowy (1)*; *Szlak Eurovelo Moraczewo-Lednogóra-Wydartowo (1)*; *Szlak Rowerowy Bydgoszcz – Pałuki (1)*

Suma punktów w całym podzakresie V.C: **20** (maksymalna)

V. D. Pozostałe czynniki wpływające na atrakcyjność turystyczną szlaku

V.D.a Krzyżowanie się szlaków turystycznych:

- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu międzynarodowym lub krajowym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze trzy po 5 punktów): *Droga Św. Jakuba (obiekty wspólne: archikatedry w Gnieźnie i Poznaniu) (5)*; *Szlak Romański (Strzelno, Gniezno, Mogilno, Trzemeszno, Poznań, Kruszwica, inne) (5)*
- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu regionalnym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków* (za pierwsze trzy, po 3 punkty): *Szlak Kościołów Drewnianych Wokół Puszczy Zielonka (Uzarzewo, Wierzenica) (3)*

V.D.b Duże miasta na szlaku:

- Miasta powyżej 250 tys. mieszkańców, z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku (za każde do trzech, po 4 punkty): *Poznań, 563 tys. (4)*
- Miasta posiadające 50–100 tys. mieszkańców z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku** (za każde do trzech, po 1 punkcie): *Inowrocław, 77,2 tys. (1)*; *Gniezno, 70,3 tys. (1)*

Suma punktów w całym podzakresie V.D: **19**

Za całość zakresu V: 99 ze 100 możliwych punktów

Zakres VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna

VI.A Baza noclegowa na szlaku:

Za każdy pierwszy obiekt noclegowy danej klasy w bezpośredniej bliskości każdego z trzech wyznaczonych miejscowości z obiektami kluczowymi (do 15 km) po 2 punkty (w sumie

do 3 obiektów noclegowych dla całego szlaku i danej kategorii). Do badania wyznaczono miejscowości: Poznań, Gniezno, Kruszwica:

- Hotele kategorii 5*****: *Poznań, Hotel Sheraton (2)*
- Hotele kategorii 4****: *Poznań, Hotel Mercure (2); Gniezno, Hotel Pietrak (2)*
- Hotele kategorii 3***: *Poznań, Hotel NH (2); Gniezno, Hotel AWO (2); Dla Kruszwicy: Inowrocław, Hotel Best (odległość: 13,5 km), (2)*
- Hotele kategorii 2***: *Poznań, Hotel Ibis (2); Gniezno, Hotel Gewert (2); Inowrocław (dla Kruszwicy), Hotel Park (2)*
- Hotele kategorii 1*: *Poznań, Hotel Witom (2); Kruszwica, Hotel Magdalenka (2); Gniezno, Hotel Lech (2)*
- Hostele: *Poznań, Hostel Dizzy (2); Gniezno, Youth Hostel (2); Inowrocław, Tourist Hostel (2)*
- Pensjonaty: *Poznań, Gościniec Sarmata (2); Gniezno, Pensjonat Jasmin (2); Kruszwica (ul. Cicha 28), Kwatera Prywatna (2)*
- Schroniska turystyczne lub młodzieżowe: *Poznań, Schronisko Młodzieżowe Hanka (2); Gniezno, Szkolne Schronisko Młodzieżowe (2); Dla Kruszwicy: Inowrocław, Bursa Szkolna nr 1 (w sezonie funkcjonuje jako schronisko) (2)*
- Inne nie skategoryzowane stałe usługi noclegowe: *Janówko, Gm. Gniezno, Wynajem Domków „Leszczyna” (2); Dla Kruszwicy: Inowrocław, Pokoje Gościnne Maryla, ul. Dworcowa 67 (2); Poznań, Apartamenty Bed and Breakfast, Śniadeckich 19 (2)*
- Gospodarstwa agroturystyczne: *Poznań, Gospodarstwo Agroturystyczne Złoty Kłosa (2); Dla Kruszwicy: Jaksin k. Inowrocławia, Gospodarstwo Agroturystyczne „Cwał” (2); Dla Gniezna: Ganina, Gm. Gniezno, Gospodarstwo Agroturystyczne „Chrobry” (2)*

Suma punktów za cały podzakres VI A: **56**

VI.B Restauracje i inne obiekty gastronomiczne:

- Restauracje funkcjonujące bezpośrednio przy obiektach szlaku (do 5 lokali, po 4 punkty): *Restauracja „Gospoda pod Koziółkami” Poznań, Stary Rynek (4); Restauracja „Polska”, ul. Tumska 5, Gniezno (4); Restauracja „Pod 5” w Gnieźnie, ul. Tumska (4); Restauracja „Wozownia”, Czerniejewo⁴⁵ (4); Restauracja w pałacu Lubostroń⁴⁶ (4); Restauracja Pałacyk Pod Lipami, Swarzędz.*
- Dodatek za kuchnię tematyczną (dania związane z tematem szlaku) jeśli jest oferowana w wymienionych restauracjach przy obiektach (do 5, po 2 punkty za obiekt): *Restauracja „Polska”, Gniezno (2)*

⁴⁵ Dane na temat restauracji „Wozownia” potwierdzono przez zapytanie pilotażowe [zał.7.13.].

⁴⁶ Dane na temat restauracji w pałacu Lubostroń potwierdzono przez zapytanie pilotażowe [zał.7.2.].

- Inne restauracje z kuchnią regionalną w miejscowościach przy szlaku (do 5 po 2 punkty): *Karczma Biskupińska w Biskupinie*⁴⁷ (2); *Karczma Wiejska, Żydowka. Gniezna* (2)
- Dodatkowe punkty za każdą z wymienionych restauracji, czynną później niż do godziny 22-giej (po 1 punkt za każdą restaurację): *Restauracja „Kresowianka” w Gnieźnie* (1); *Restauracja „Pod 5”, Gniezno* (1); *Restauracja „Koziołki” w Poznaniu* (1)
- Dodatkowe punkty za ofertę kulturalną nie związaną z tematem szlaku lub jego obiektów* w każdej z wymienionych restauracji przy obiektach oraz w restauracjach z kuchnią regionalną lub tradycyjną albo za ofertę związaną z tematem szlaku, lecz nieregularną (do 5 restauracji – po 1 punkcie): *Restauracja Polska w Gnieźnie (koncerty jazzowe)* (1)

Suma punktów za cały podzakres VI.B: **30**

VI.C Komunikacja

VI.C.a Dostępność komunikacyjna szlaku (obiekty kluczowe szlaku):

- Jeśli obiekty kluczowe szlaku leżą:
  - W odległości mniejszej niż 50 km od lotniska międzynarodowego (za pierwsze dwa obiekty po 5 punktów): *Poznań (zespół obiektów) – Lotnisko Poznań-Ławica*⁴⁸ (5)
  - Położenie w odległości mniejszej niż 20 km od zjazdu z autostrady lub drogi ekspresowej (szybkiego ruchu) (za pierwsze dwa obiekty po 5 punktów): *Poznań (zespół obiektów), autostrada A-2 (Nowy Tomyśl – Stryków)* (5)
- Przebieganie dróg krajowych przez gminy, w których znajdują się obiekty kluczowe szlaku (do 2 dróg krajowych na każdy obiekt, lecz do 5 dróg na cały szlak) (2): *Gniezno DK 5 (Gdańsk – Bydgoszcz – Poznań – Wrocław – Lubawka)* (2); *Gniezno, Droga Krajowa 15 (Trzebnica – Jarocin – Gniezno – Toruń – Ostróda)* (2); *Kruszwica, Droga Krajowa 62 (Strzelno – Płock – Siemiatycze)* (2); *Poznań, DK 5 (Gdańsk – Bydgoszcz – Poznań – Wrocław – Lubawka)* (2); *Poznań, DK 11 (Koło – Piła – Poznań – Bytom)* (2)
- Duże dworce kolejowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za pierwsze dwa po 3): *Poznań Główny* (3); *Gniezno* (3)
- Dworce autobusowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy po 2 punkty): *PKS Poznań* (2); *PKS Gniezno* (2); *PKS Kruszwica* (2)

⁴⁷ Dane na temat „Karczmy Biskupińskiej” potwierdzono przez zapytanie pilotażowe [zał.7.1.].

⁴⁸ [Poznań Airport, www 2009].

VI C. b. Transport zorganizowany na obszarze szlaku:

- Dodatkowe kursy regularnych linii kolejowych lub autobusowych w sezonie turystycznym (za pierwsze 5 po 2 punkty): *PKS – Gniezno – Dziekanowice – Poznań (2)*; *PKS – Gniezno – Swarzędz – Poznań (2)*; *PKP – Gniezno – Poznań (2)*
- Stała lub sezonowa oferta regularna bryczek, meleksów, sań, połączenia wodnego lub innego niestandardowego, łączącego różne obiekty w jednej miejscowości szlaku* (za pierwsze 3 po 2 punkty): *Przeprawa promowa na Ostrowie Lednickim (2)*

Suma punktów za cały podzakres VI.C: **40**

Za całość zakresu VI: 126 z 200 możliwych punktów

W sumie ilość punktów dla szlaku wynosi: 784 punktów z 1000 możliwych.

3.1.3. Interpretacja wyników waloryzacji

W sumie we wszystkich zakresach waloryzacji Szlak Piastowski uzyskał 784 punkty z 1000 możliwych, co pozwala go określić jako **szlak o wybitnym potencjale turystycznym**. Jednocześnie wyniki ustalone dla poszczególnych zakresów waloryzacji pozwalają stwierdzić, że w jego przypadku mamy do czynienia z relatywnie zaawansowanym, jednak nie w pełni rozwiniętym produktem turystycznym.

Zestawienie punktacji uzyskanej przez Szlak Piastowski w wyniku procesu jego waloryzacji potwierdza także jego wyjątkowe w skali Polski znaczenie jako turystyczno-kulturowego szlaku tematycznego i jednocześnie świadczy o jego bardzo znacznym potencjale w odniesieniu do współczesnej turystyki kulturowej. Szczególnie mocno zaznacza się on w dziedzinach interesujących dla turystyki chronionego dziedzictwa, turystyki tematycznej, turystyki edukacyjnej, turystyki muzealnej, turystyki żywej historii, turystyki archeologicznej, turystyki biograficznej oraz turystyki religijnej. Zauważalne są także atuty szlaku w odniesieniu do turystyki kulturowo-przyrodniczej oraz etnicznej.

Tabela 5. Zestawienie punktacji w poszczególnych zakresach dla Szlaku Piastowskiego

Zakres	Podzakres	Punkty uzyskane	Maksimum możliwych punktów	Uwagi
Zakres I: Organizacja szlaku	A. tematykacja szlaku	33	50	
	B. oznaczenie szlaku	35	50	
	C. koordynacja szlaku	44	50	
	D. dostępność obiektów	23	50	
	Suma: cały zakres I	135	200	

Zakres	Podzakres	Punkty uzyskane	Maksimum możliwych punktów	Uwagi
Zakres II: Ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku	A. autentyczność obiektów	40	40	
	B. zwartość szlaku	15	15	
	C. liczba obiektów	15	15	
	D. własna usługa transportowa	0	15	
	E. stan utrzymania obiektów	10	15	
	Suma: cały zakres II	80	100	
Zakres III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów szlaku	A. znaczenie kulturowe temat.	42	60	
	B. eventy zgodne z tematyką	40	40	
	C. dodatkowe atrakcje temat.	5	20	
	D. znaczenie historyczne	20	20	
	E. znaczenie biograficzne	20	20	
	F. znaczenie religijne	15	20	
	G. znaczenie: inne typy tur. kult.	20	20	
	H. znaczenie: grupy etniczne	20	20	
	I. dodatek: oferta obiektów	30	30	
	J. dodatek: obiekty unikalne	50	50	
	Suma: cały zakres III	262	300	
Zakres IV: Obsługa własna szlaku	A. promocja szlaku	45	45	
	B. oferty wypraw	20	20	
	C. oferta pakietowa	2	20	
	D. inne elementy promocji	15	15	
	Suma: cały zakres IV	82	100	
Zakres V: Pozostała oferta turystyczna szlaku	A. inna turystyczno-kulturowa	40	40	
	B. inna kulturowa, przyrodnicza	20	20	
	C. inna turystyczna	20	20	
	D. pozostałe czynniki	19	20	
	Suma: cały zakres V	99	100	
Zakres VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna	A. noclegi	56	60	
	B. gastronomia	30	60	
	C. komunikacja	40	80	
	Suma: cały zakres VI	126	200	
Suma dla szlaku za wszystkie zakresy razem:		784	1000	

W zakresie I wynik badania wyniósł 135 punktów z 200 możliwych. System może być sklasyfikowany jako **szlak realny** (w górnym pułapie tego zakresu). Określenie go jako dojrzałą postać produktu turystycznego (szlak materialny) uniemożliwiają w szczególności następujące braki: brak pełnej tematykacji systemu (nie istnieje np. całościowe opracowanie naukowe), bardzo znacząca skala niezgodności tematycznej obiektów z deklarowaną tematyką szlaku oraz znacznie ograniczona faktyczna dostępność licznych mniejszych obiektów dla turystów. Zauważalne jest także ograniczenie koordynatora systemu do niektórych usług turystycznych przy jednoczesnej całkowitej rezygnacji z inicjatywy w zakresie konstruowania innych, istotnych dla organizacji systemu (m.in. pakietów tematycznych lub lokalnych pakietów pobytowych).

W zakresie II Szlak Piastowski otrzymał 80 na 100 możliwych punktów, jednocześnie jednak w jednym z jego podzakresów, odpowiadających współczesnym standardom turystyki, system uzyskał 0 punktów (II.D). Z tego powodu pomimo jego istotnych atutów (jak 100% zawartość oraz najwyższa możliwa punktacja w zakresie autentyczności obiektów) w odniesieniu do ogólnej atrakcyjności turystycznej szlak musi zostać sklasyfikowany jako **system o średniej atrakcyjności turystycznej**.

W zakresie III Szlak Piastowski otrzymał 262 na 300 możliwych punktów, przy czym łącznie w podzakresach III.A, III.B i III.C – 87 punktów oraz w podzakresie III.I – maksymalną ilość 30 punktów. Zgodnie z przyjętą klasyfikacją jest to zatem **system o wybitnej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej i znaczącej koncentracji na deklarowanej tematyce**. Pomimo osiągnięcia maksymalnej liczby punktów w niemal każdym podzakresie, czynnikiem wyraźnie obniżającym ogólną ocenę okazała się badana w ramach podzakresu III.C bardzo skromna oferta dodatkowych atrakcji tematycznych (wystaw i eventów), oczekiwanych ze strony współczesnych turystów kulturowych. Jednocześnie należy nadmienić, że Szlak Piastowski osiągnął niemal maksymalną liczbę punktów (95 na 100 możliwych) w badaniu potencjału w odniesieniu do innych niż deklarowana forma turystyki kulturowej.

W zakresie IV szlak otrzymał 86 na 100 możliwych punktów oraz w podzakresie IV.A został oceniony na maksimum możliwych do osiągnięcia punktów (45), jednak w jednym z pozostałych podzakresów (IV.C) otrzymał tylko 2 punkty, czyli zdecydowanie mniej niż połowę możliwych do uzyskania. System może być zatem określony jako **szlak z wysoką aktywnością autopromocyjną i ze znacznym poziomem usług turystycznych**. Na obniżenie oceny w tym zakresie wpłynął niemal całkowity brak oferty tematycznych pakietów turystycznych w zakresie turystyki kulturowej.

W zakresie V badany system osiągnął niemal maksymalną liczbę punktów: 99 z możliwych do uzyskania 100. Tym samym powinien on zostać określony jako **szlak o wybitnym znaczeniu kulturowo-turystycznym i ogólno-turystycznym**. Różnorodne atrakcje i pozostałe zasoby kulturalne oraz turystyczne gmin leżących na szlaku znakomicie uzupełniają ofertę czasu wolnego dla zwiedzających go turystów.

W zakresie VI Szlak Piastowski uzyskał 126 z możliwych do uzyskania 200 punktów, w żadnym z podzakresów nie otrzymał także mniej niż 40% punktów. Oznacza to, że w jego przypadku mamy do czynienia ze **szlakiem z dobrze rozwiniętą infrastrukturą służącą turystyce**. W odniesieniu do polskich standardów za znakomicie rozwinięte należy uznać usługi noclegowe, natomiast stosunkowo uboga jest oferta gastronomiczna, szczególnie w zakresie oferty kuchni regionalnej i tradycyjnej, interesującej dla szerokiego kręgu turystów kulturowych. Komunikacja pomiędzy obiektami na trasie głównej jest dobrze rozwinięta, jednak szlak nie posiada działających w ramach jego oferty usług komunikacyjnych, w tym niestandardowych i ekologicznych. Brak oferty kuchni tradycyjnej i regionalnej

w większości mniejszych miejscowości szlaku, w niektórych przypadkach nawet w lokalach znajdujących się na terenie samych obiektów szlaku (jak skansen w Dziekanowicach czy tzw. Mały Skansen na Lednicy).

Mocne strony systemu

Pierwszym i podstawowym czynnikiem generującym potencjał Szlaku Piastowskiego jest jego tematyka, posiadająca znaczną siłę przyciągania dzięki silnemu zaakcentowaniu powszechnie w Polsce znanych i jednoznacznie pozytywnie kojarzonych zagadnień historycznych, związanych z genezą naszego państwa. Z tego samego powodu szlak posiada wielkie walory edukacyjne, z których wynika bardzo znaczny potencjał przyciągania licznej grupy konsumentów, realizujących wyprawy turystyki szkolnej i pozostałe imprezy turystyczne, służące edukacji historycznej.

Znaczny atut systemu – w tym także z punktu widzenia współczesnej edukacji – stanowi kilka znaczących, coraz lepiej zorganizowanych i wyposażonych, a także aktywnych w dziedzinie wystawiennictwa oraz własnej promocji placówek muzealnych, znajdujących się na terenie, przez który przebiega trasa szlaku i częściowo eksponujących treści kulturowe związane bezpośrednio z jego tematyką.

Autentyczność szlaku, mająca niemałe znaczenie dla kręgu turystów motywowanych kulturowo, jest poza wszelką wątpliwością: decyduje o niej wielka przewaga obiektów oryginalnych (atrakcji o charakterze pierwotnym), reprezentujących rzeczywistą wartość dziedzictwa kulturowego. Cztery Pomniki Historii, znajdujące się na liście obiektów Szlaku Piastowskiego stanowią jego powszechnie znane wizytówki i jednocześnie dodatkowe magnesy turystyczne. Wpływają one w szczególności na wysoką ocenę potencjału w dziedzinie turystyki chronionego dziedzictwa kulturowego.

Tematyczne krzyżowanie się w poszczególnych obiektach szlaku wątków wspomnianej turystyki chronionego dziedzictwa kulturowego oraz turystyki religijnej i pielgrzymkowej (np. katedry w Gnieźnie i Poznaniu, oba kościoły w Strzelnie), archeologicznej (Giecz, Biskupin, Ostrów Lednicki, Grzybowo), kulturowej turystyki eventowej (Poznań, Gniezno), regionalnej (np. Poznań, Września, Żnin), kultury ludowej i budownictwa ludowego (WPE w Dziekanowicach, skansen w Swarzędzu), turystyki żywej historii (Biskupin, Gniezno, Lednica), kulturowo-przyrodniczej (Uzarszewo, parki krajobrazowe, ZOO i Palmiarnia Poznańska, inne), w mniejszym stopniu także obiektów techniki (Gniezno, Wenecja) oraz turystyki miejskiej (Poznań) może potencjalnie powiększać zainteresowanie zwiedzaniem szlaku ze strony osób zainteresowanych tymi formami turystyki kulturowej. Z kolei obecność elementów infrastruktury służących innym rodzajom turystyki, w tym sportowej a nawet zdrowotnej (Inowrocław) może skutkować pobudzeniem zainteresowania szlakiem i jego propozycjami wśród korzystających z tych ofert grup turystów.

Mocną stroną szlaku jest również zrealizowana w znaczącym stopniu jego „materializacja”, dokonana za pomocą: aktywnej koordynacji (w tym dobrze organizowanej i dystrybuowanej informacji o ofercie), relatywnie dobrze uzasadnionej tematykacji, uzupełnianej licznymi publikacjami o charakterze przewodnikowym, wydawanymi w ramach funkcjonowania szlaku, dobrego oznaczenia tak dróg dojazdowych jak i poszczególnych obiektów.

W kontekście ogólnego stanu polskiej komunikacji jako dobrą należy określić również dostępność komunikacyjną samej trasy szlaku, jak i niemal wszystkich jego obiektów, w tym wszystkich kluczowych i ważnych dla jego tematyki.

Na uwagę zasługuje aktywna działalność promocyjna ze strony koordynatora systemu, a także wypracowana przez niego oferta wycieczek tematycznych po szlaku, począwszy od jednodniowych a kończąc na sześciodniowych, z dobrze przygotowanym programem tematycznym. Koordynator inicjuje także regularne szkolenia przewodników i całorocznie pośredniczy usługi przewodnickie po szlaku w kilku językach.

Wyjątkowe w skali Polski są liczba, aktywność i potencjał organizacyjny grup rekonstrukcji historycznej związanych z miejscowościami i obiektami Szlaku Piastowskiego oraz ich gotowość do współdziałania w organizacji eventów. Może to się przekładać na wielki potencjał rozwojowy turystyki żywej historii w przestrzeni szlaku.

Słabe strony systemu

Liczne obiekty należące do Szlaku Piastowskiego, w tym kluczowe (kolegiata w Kruszwicy, archikatedra w Gnieźnie) oraz ważne inne (m.in. pałace w Lubostroniu i Czerniejewie, parafia w Strzelnie, archikatedra w Poznaniu) nie wykazują dbałości o zamieszczanie w swoich portalach internetowych i materiałach promocyjnych informacji o ich przynależności do tego systemu ani o powiązanie ich z tematyką oraz ofertą szlaku. Tym samym zaprzepaszczone zostają szanse na oddziaływanie efektu synergii, stanowiącego jedną z podstawowych korzyści uzyskiwanych z istnienia szlaku turystycznego.

W ogromnej większości znaczących obiektów szlaku, w tym także w niektórych placówkach muzealnych brak jest zupełnie oferty dodatkowej, związanej bezpośrednio z jego tematyką, np. mikroeventów na zamówienie, organizowanych dla grup turystów.

W lokalach gastronomicznych i hotelach niemal nie istnieje związana z tematem szlaku oferta kulinarna oraz (postulowana zwłaszcza w przypadku większych restauracji) dostępna na zamówienie oferta kulturalna.

Zupełnie brak funkcjonujących w ramach systemu turystycznych pakietów tematycznych. Należy to uznać za jeden z najistotniejszych mankamentów oferty szlaku, ponieważ brak aktywności w tworzeniu pakietów turystycznych (tak ze strony koordynatora jak i innych podmiotów, w tym zwłaszcza hoteli i touroperatorów zlokalizowanych w miejscowościach wzdłuż szlaku) stanowi bardzo znaczne ograniczenie oferty w odniesieniu

do turystów indywidualnych i uniemożliwia osiągnięcie zysków z turystyki indywidualnej w trudnej do oszacowania, lecz z pewnością stale rosnącej skali.

Kolejnym widocznym mankamentem jest ograniczona lub niepewna dostępność stosunkowo licznej grupy obiektów, przy jednoczesnym braku wyraźnie wskazanych możliwości kontaktu na miejscu z ich opiekunami oraz związanej z tym szansy spowodowania otwarcia obiektu na życzenie turystów. Efektem tego jest praktyczna niemożliwość zwiedzenia tych obiektów przez turystów indywidualnych bez uprzedniego zamówienia (zresztą także problematycznego z uwagi na trudną dostępność danych kontaktowych). Przykładami tej grupy obiektów są: bardzo cenny kościół św. Jana w Gnieźnie (praktycznie niedostępny) czy kościół św. Małgorzaty w Kościelcu Kujawskim (z ograniczoną dostępnością).

W odniesieniu do licznych obiektów szlaku nie są zauważalne starania o tłumaczenia obcojęzyczne portali internetowych i folderów informacyjnych, co zmniejsza potencjalne szanse zainteresowania tematyką szlaku i jego zwiedzaniem przez obcokrajowców.

Widoczna jest także niewystarczalność oferty nowoczesnych nośników informacji i promocji, jak albumy, filmy, programy multimedialne o szlaku oraz interaktywne projekty jego kompleksowego zwiedzania.

Znacząca część obiektów nie jest tematycznie związana z wiodącym tematem szlaku (jak choćby Muzeum Kolei Wąskotorowej w Wenecji, pałace w Czarniejewie i Lubostroni, kościół w Gąsawie, w znacznym stopniu także Rezerwat Archeologiczny w Biskupinie). Doświadczenia pochodzące z krajów zaawansowanych w rozwijaniu turystyki kulturowej wykazały, że wprawdzie włączanie takich obiektów w ramy oferty szlaków tematycznych w perspektywie krótkookresowej może być pomocne dla ich popularyzacji, jednak z drugiej strony stanowi przeszkodę w osiągnięciu jednoznacznej asocjacji tematycznej szlaku jako produktu i wykreowaniu jego marki. Alternatywnym rozwiązaniem mogłoby być w przyszłości powołanie innego turystycznego szlaku kulturowego o charakterze regionalnym (a nie historycznym), obejmującego takie obiekty i krzyżującego się ze Szlakiem Piastowskim w kilku miejscach, co wspomagałoby wzajemną promocję obu produktów.

3.1.4. Postulaty w zakresie modyfikacji i rozwijania oferty szlaku

---

W kontekście potrzeb nowoczesnej turystyki kulturowej konieczna wydaje się korekta w niektórych dziedzinach funkcjonowania systemu oraz wypracowanie kilku nowych elementów. Najbardziej pożądane byłyby:

- 1) Spełnienie kryterium wystarczającej tematykacji systemu. Osiągnięcie przez badany system rangi szlaku materialnego jest możliwe przy zrealizowaniu przedsięwzięć w stosunkowo niewielkiej skali. Istniejące źródła pisane i opracowania naukowe na temat poszczególnych obiektów oraz dane dotyczące ruchu turystycznego umożliwiają zlecenie opracowania naukowej monografii dla szlaku

- jako całości. Stosunkowo największy problem mogłaby stanowić potrzebna tematyczna weryfikacja obiektów i wyłączenie niektórych z nich z oferty szlaku.
- 2) Wprowadzenie przynajmniej sezonowej oferty komunikacyjnej na trasie szlaku jako trasy objazdowej, łączącej znaczną większość obiektów szlaku, nie tylko zaś obiekty kluczowe albo położone na trasie głównej poprawiłoby radykalnie ogólną atrakcyjność turystyczną systemu.
  - 3) Urządzenie węzłów sanitarnych i toalet lub przynajmniej oznaczenie i udostępnienie zwiedzającym turystom już istniejących węzłów, funkcjonujących przecież przy niemal wszystkich obiektach podniosłoby standard obsługi turystów i (w rezultacie) ocenę systemu w zakresie ogólnej atrakcyjności turystycznej.
  - 4) Działania naprawcze natury logistycznej w niewielkiej skali, takie jak poprawienie możliwości komunikacji turystów z administratorami obiektów nie otwieranych w określonych godzinach oraz standaryzacja zasad udostępniania ich (w tym możliwości niezwłocznego otwarcia obiektu na telefon, za opłatą), mogą spowodować pełne udostępnienie wszystkich obiektów dla turystów. Przyjęcie i wdrożenie jednolitego standardu dostępności obiektów powinno dokonać się we współpracy szczególnie z tymi obiektami, których opiekunowie nie mogą pozwolić sobie na stały personel. W pierwszym rzędzie dotyczy to mniejszych obiektów sakralnych i położonych poza miejscowościami zabytków przemysłu lub techniki (jak np. wiatraki). Dobrym standardem ustanawiania dostępności takich obiektów byłoby umieszczenie w bezpośredniej bliskości wejścia do nich dużych, dobrze widocznych, jednolitych dla całego szlaku tablic informacyjnych z logo szlaku, podających numer telefonu (lub adres, jeśli w bezpośrednim sąsiedztwie obiektu) do osoby lub instytucji (np. biura parafialnego, sołtysa), które posiadają klucze do obiektu oraz cennika jego otwarcia na życzenie i ewentualnej usługi przewodnickiej. Nic nie stoi na przeszkodzie, by koszty funkcjonowania telefonu (mobilnego) osoby lub instytucji obsługującej ten numer były utrzymywane przez organizację turystyczną szlaku lub przez gminę, i aby był on w razie nieobecności stałego depozytariusza przekazywany innemu dyżurującemu (zakrystianowi, członkowi rodziny sołtysa i innym). Turyści, którym zależy na zwiedzeniu obiektu wewnątrz mogliby wówczas zadzwonić pod podany numer i po uiszczeniu opłaty wejść do środka, zaś osoby obsługujące ich otrzymają za to wynagrodzenie pochodzące z opłat.
  - 5) Stworzenie tematycznej oferty pakietowej dla turystów indywidualnych dla szlaku jako całości lub przynajmniej dla niektórych jego miejscowości albo nawet obiektów może znacznie poprawić poziom usług turystycznych i podnieść atrakcyjność systemu w tym zakresie, zwłaszcza w odniesieniu do turystów indywidualnych. Liderami w konstrukcji pakietów mogłyby być hotele (najwięcej

zyskujące na takich ofertach), lokalne centra informacji turystycznej, miejscowi touroperatorzy a także zarządcy poszczególnych obiektów.

- 6) Przygotowanie kilku nowoczesnie zorganizowanych wystaw o charakterze multimedialnym i interaktywnym, związanych z tematyką szlaku oraz stworzenie oferty mikroeventów tematycznych na zamówienie w ważniejszych i liczniej uczęszczanych obiektach szlaku może radykalnie poprawić atrakcyjność szlaku, a co za tym idzie – ocenę jego potencjału także w tej dziedzinie.
- 7) Zainicjowanie w ramach sezonu turystycznego, w oparciu o potencjał licznych grup rekonstrukcji historycznej regularnych eventów żywej historii w znaczniejszej skali i o przynajmniej średnim czasie trwania (2–4 dni). Mogłyby one być przygotowywane, organizowane i przeprowadzane ze wsparciem lokalnych samorządów.
- 8) Wprowadzenie dodatkowych elementów towarzyszących ofercie zasadniczej obiektów szlaku, takich jak tematyczne mikroeventy na zamówienie (np. w muzeach), zwiedzanie fabularyzowane w ważniejszych miejscowościach i obiektach szlaku. Także w tym zakresie (wynagradzana) aktywność członków grup rekonstrukcyjnych mogłaby stanowić podstawę dla organizacji takich usług.
- 9) Wprowadzenie związanej z tematyką szlaku lub pobliskich obiektów oferty kulinarnej (w miarę możliwości na zamówienie także kulturalnej) przynajmniej w niektórych lokalach gastronomicznych i hotelach jako dopełnienia oferty pobytu w danej miejscowości lub obiekcie. Dotyczy to w szczególności lokali funkcjonujących w ramach obiektów historycznych, stanowiących atrakcje szlaku. Uzupełnieniem tego postulatu mogłoby być wprowadzenie menu kuchni tradycyjnej lub regionalnej w restauracjach położonych w pobliżu obiektów szlaku.
- 10) Sprzężenie źródeł informacji i promocji turystycznej. Bardzo pożądane jest doprowadzenie do wzajemnego powiązania informacji internetowej poprzez „linkowanie” portali internetowych poszczególnych obiektów i miejscowości na szlaku oraz wzajemne wymienianie przez nośniki informacji obiektów i miejscowości publikowanych treści informacyjnych związanych ze szlakiem i jego ofertą, a przynajmniej odnośników do nich, co powinno spowodować pojawienie się efektu synergii, korzystnego tak dla całości systemu jak i jego poszczególnych miejsc i atrakcji.
- 11) Wydanie publikacji o charakterze albumowym, filmu oraz programu multimedialnego poświęconego szlakowi i jego zwiedzaniu (dystrybuowanych także na płytach DC i DVD i dostępnych dla zakupu w możliwie licznych obiektach szlaku). Ze względu na położenie szlaku i najliczniejsze grupy zwiedzających jego główne obiekty obcokrajowców takie publikacje powinny być przygotowane w minimum czterech wersjach językowych: polskiej, angielskiej, niemieckiej i rosyjskiej.

- 12) Wspieranie rozwijania usług hotelowych w niektórych miejscowościach w północno-wschodniej (okolice Kruszwicy, Żnina) oraz południowo-wschodniej części systemu (okolice Wrześni). Ten postulat odnosi się do działań średnio-okresowych i dotyczy samorządowych władz regionalnych oraz powiatowych. Na niektórych obszarach szlaku oferta noclegów jest mało zróżnicowana, w szczególności brak tam hoteli wyższej i średniej klasy. Ogranicza to w znacznej mierze możliwości rozwinięcia oferty turystycznej szlaku, skierowanej do grup turystów, preferujących wyższy poziom usług. Stosowanie instrumentów wsparcia inwestycyjnego i ulg podatkowych może skłonić potencjalnych inwestorów do podjęcia decyzji o budowie obiektów hotelowych wskazanych klas wraz z odpowiednim do ich standardu zapleczem w okolicach najmocniej odczuwających ich brak, co z kolei powinno przełożyć się na wzrost zainteresowania podróżami po szlaku ze strony nowych kręgów konsumentów.

3.2. Analiza potencjału turystyczno-kulturowego Szlaku Cysterskiego (pętla pomorska)

3.2.1. Dane podstawowe

Nazwa szlaku: Pomorski Szlak Cysterski / Szlak Cysterski (Pętla Pomorska)

– obie nazwy używane zamiennie

Rodzaj szlaku: Autonomiczny odcinek kulturowego szlaku tematycznego (Szlak Cysterski jako całość jest wpisany na Listę Szlaków Kulturowych Rady Europy)

Rok utworzenia szlaku: 2007

Lokalizacja: województwa kujawsko-pomorskie, pomorskie, niewielki fragment woj. zachodnio-pomorskiego

Zasięg: regionalny

Deklarowana tematyka szlaku: szlak dziedzictwa kulturowego

Opis szlaku: Polski fragment Szlaku Cysterskiego, wpisanego na listę Szlaków Kulturowych Rady Europy, to pięć autonomicznych „pętli”, czyli regionalnych zespołów obiektów, posiadających strukturę systemu linearnego. W naszym kraju szlak jest koordynowany z udziałem Polskiej Kongregacji Cystersów oraz samorządów gmin, w których znajdują się obiekty i zabytki (po)cysterskie, ponadto w jego Radzie Koordynacyjnej zasiadają liczni przedstawiciele nauki. Szlak obejmuje dawne i obecne opactwa i kościoły cysterskie oraz pozostałe świadectwa działalności zakonu cystersów. W ramach oferty szlaku, w związku ze zwiedzaniem jego obiektów oraz podczas organizowanych cyklicznych imprez, obok duchowości cysterskiej oraz dziedzictwa architektury i sztuki, powstałego w samych klasztorach i w ich otoczeniu,

eksponowana jest kulturotwórcza rola tego zakonu i jego wpływ na rozwój regionów, w których przez wieki przebywali cystersi. Pętla Pomorska, która formalnie rozpoczęła działalność w roku 2007, stanowi integralną część tego szlaku. Składa się na nią pięć „pierścieni”, czyli mniejszych obszarów wyznaczonych wokół poszczególnych punktów węzłowych, stanowiących niegdyś ważne obiekty cysterskie i tym samym będących dawniej centrami oddziaływania religijnego i kulturowego zakonu. Są nimi: Iwięcino/Bukowo, Puck (Żarnowiec), Gdańsk-Oliwa, Pelplin, Koronowo (w obrębie tego „pierścienia” także Toruń i Chełmno). W każdym z tych punktów węzłowych istnieją znaczące materialne pozostałości klasztorów cysterskich.

Informatory zaakceptowane dla celów inwentaryzacji i waloryzacji [inf.S]

1.[PSC Pomorski, *www* 2009]; [inf.S 2a]

2.[Słyszewska 2008] [inf.S 2b]

Przebieg trasy głównej szlaku: Iwięcino – Puck (Żarnowiec) – Gdańsk (Oliwa) – Pelplin
Chełmno – Toruń – Koronowo

Obiekty kluczowe szlaku:

1. Iwięcino (gm. Sianów), kościół filialny dawnego opactwa cysterskiego w Bukowie, [wl]⁴⁹
2. Pelplin, katedra Wniebowzięcia NMP i kompleks dawnego opactwa cysterskiego [wl]
3. Koronowo, kościół NMP i św. Jana Ap. i pozostałości opactwa cysterskiego [wl] [nnd]⁵⁰

Pozostałe obiekty formalnie zaliczane do szlaku:

4. Bukowo Morskie, kościół Najśw. Serca P. Jezusa [wl],
5. Barzowice, kościół pocysterski św. Franciszka,
6. Cisowo, kościół pocysterski św. Stanisława Kostki,
7. Dąbrowa, kościół pocysterski św. Stanisława Kostki [wl],
8. Jeżyce, kościół pocysterski M.B. Ostrobramskiej [wl],
9. Karnieszewice, kościół pocysterski Najświętszego Serca Pama Jezusa, arboretum w parku pocysterskim [wl],
10. Dobiesław, kościół pocysterski M.B. Częstochowskiej [wl],
11. Słowino, kościół Podwyższenia Krzyża Świętego,
12. Stary Jarosław, kościół pocysterski Św. Krzyża [wl],
13. Słupsk, Muzeum Pomorza Środkowego (wyposażenie pocysterskie z Bukowa),
14. Żarnowiec, dawne opactwo cysterek, w tym kościół i kompleks klasztorny [wl],

⁴⁹ Wizja lokalna na Pomorskim Szlaku Cysterskim, przeprowadzana w ramach procedur weryfikacyjnych, miała miejsce w dniach 10–13 listopada 2009.

⁵⁰ Dostępność obiektu, podana w [ao6] jako pełna, została ostatecznie ustalona jako ograniczona [zał. 5.41].

15. Starzyno, kościół pocysterski Św. Michała Archanioła [wl],
16. Mechowo, kościół pocysterski śś. Jakuba i Mikołaja,
17. Strzelno, kościół św. Marii Magdaleny (wyposażenie) [wl],
18. Starzyński Dwór, relikty dworu cysterskiego [wl],
19. Swarzewo, kościół Narodzenia NMP i sanktuarium maryjne (dary wotywnie),
20. Puck, kościół pocysterski śś. Ap. Piotra i Pawła,
21. Gdańsk-Oliwa, Zespół dawnego opactwa cysterskiego,
22. Gdańsk-Oliwa, Muzeum Archidiecezjalne,
23. Łęgowo, kościół pocysterski św. Mikołaja i sanktuarium maryjne [wl],
24. Różyny, kościół pocysterski św. Wawrzyńca [wl],
25. Trąbki Wielkie, kościół pocysterski Wniebowzięcia NMP i sanktuarium maryjne [wl],
26. Godziszewo, kościół pocysterski św. Jana Nepomucena [wl],
27. Rajkowy, kościół pocysterski św. Bartłomieja [wl],
28. Pogódki, kościół poklasztorny śś. Ap. Piotra i Pawła (wyposażenie pocysterskie) [wl],
29. Nowy Dwór Pelpliński, folwark pocysterski [wl],
30. Pelplin, Muzeum Diecezjalne,
31. Pelplin, pocysterski parafialny kościół pw. Bożego Ciała,
32. Nowa Cerkiew, kościół pocysterski Wniebowzięcia NMP,
33. Królów Las, kościół pocysterski św. Mikołaja i św. Rocha,
34. Chełmno, kościół śś. Janów i kompleks dawnego opactwa cysterek [wl],
35. Toruń, kościół św. Jakuba Apostoła i kompleks dawnego opactwa cysterek⁵¹,
36. Wtelno, kościół pocysterski św. Michała Archanioła,
37. Byszewo, kościół pocysterski Św. Trójcy i Narodzenia NMP, sanktuarium maryjne [wl],
38. Wierzuchcin Królewski, kościół śś. Ap. Piotra i Pawła [wl],
39. Łąsko Wielkie, kościół pocysterski św. Anny [wl],
40. Mąkowsko, kościół pocysterski św. Wawrzyńca [wl],
41. Czersk, kościół św. Marii Magdaleny (wyposażenie pocysterskie)

Przedstawiciel koordynatora, uczestniczący w procesie waloryzacji:

Alicja Słyszewska, Pelplin, tel.: 058 536 19 49 Email: info@pelplin.com

Badania wstępne (identyfikujące): sierpień 2009 r.

Okres przeprowadzania badania: 10 października-7 listopada 2009 r.

Data wypełnienia formularza: 26–27 listopada 2009 r.

---

⁵¹ Dostępność obiektu ustalono na podstawie zapytania pilotażowego w Informacji Turystycznej m. Torunia, [zał. 7.12]

Ryc. 11. Pomorski Szlak Cysterski – przebieg trasy głównej i lokalizacja obiektów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ustalonej z koordynatorem listy obiektów.

3.2.2. Formularz waloryzacyjny

Zakres I: Organizacja szlaku

I.A Uzasadniona tematyka szlaku

I.A.a Literatura naukowa tematyzująca szlak:

- Monografia naukowa poświęcona tematyce zgodnej z tematem szlaku, zawierająca opracowanie znacznej części jego obiektów, w tym wszystkich obiektów kluczowych* (do dwóch pozycji, 10 za każdą): [Wyrwa 1999] (10); [Wyrwa, Dekański, Słyszewska (red.), 2002] (10)

I.A.b Literatura popularna tematyzująca szlak:

- Aktualna literatura popularna na temat szlaku w formie osobnych opracowań (do 3 pozycji) (5 punktów za każdą); [*Jurkiewicz 2006*] (5); [*Słyszewska 2008*] (5); [*Słyszewska, Dekanski 2008*] (5)
- Aktualna literatura na temat turystyki, regionu lub tematyki zbieżnej z tematem szlaku, zawierająca opis szlaku w osobnym rozdziale* (do 3, po 3 punkty za każdą pozycję): Czasopismo „*Królowa Apostołów. Miejsca Święte*”, numer 7 (2009). Temat numeru: „*Szlak Cysterski. Pętla Pomorsko-Chełmińska*”

I.A.c Zgodność tematyczna poszczególnych obiektów z deklarowanym tematem szlaku:

- 100% zgodności (wszystkie obiekty szlaku) (20)

Suma punktów za cały podzakres I.A: **50** (maksymalna)

I.B Oznaczenie szlaku

I.B.a Oznaczenie szlaku na trasie i przy drogach dojazdowych:

- Za istnienie fizycznych oznaczeń wzdłuż ciągów komunikacyjnych szlaku oraz dojazdu do 91% i więcej obiektów szlaku (20): *Oznaczenia szlaku na drogach oraz drogowskazy w pobliżu wszystkich obiektów szlaku* (20)

I.B.b Oznaczenie fizyczne bezpośrednio przy obiektach szlaku

- Za istnienie fizycznych oznaczeń przy wszystkich obiektach szlaku (20): *Oznaczenie z logo Szlaku Cysterskiego przy wszystkich obiektach* (20)

I.B.c Oznaczenie systemowe przebiegu szlaku:

- brak (0)

Suma punktów za cały podzakres I.B: **40**

I.C Koordynacja szlaku⁵²

I.C.a Funkcjonowanie koordynatora szlaku:

- Koordynacja szlaku w ramach instytucji lub organizacji, zajmującej się także innymi typami produktów turystycznych lub inną działalnością na rzecz turystyki (6): *Diecezjalne Centrum Informacji Turystycznej w Pelplinie* (6)

I.C.b Dostępność koordynatora:

- Publiczna całoroczna dostępność danych koordynatora dla potrzeb komunikacji (5): *Dane koordynatora dostępne pod adresem: www.informacja.pelplin.com* (5)

---

⁵² Dane uwzględnione w tym podzakresie pochodzą z [as2] i zostały zweryfikowane w trakcie wizji lokalnej w siedzibie koordynatora szlaku.

- Publiczna, całoroczna dostępność biura koordynatora szlaku (5); *Stały i publicznie dostępny lokal dla różnych potrzeb turystycznych; Adres: Informacja Turystyczna, Plac Tumski 1, 83-130 Pelplin (5)*

I.C.c Usługi informacyjne koordynatora w odniesieniu do szlaku:

- Stały, całoroczny numer telefoniczny* obsługujący także inne produkty lub służący innym celom (3): *tel. 058 536 19 49, Diecezjalne Centrum Informacji Turystycznej (3)*
- Obsługa w językach obcych w informacji telefonicznej szlaku (po 2 za każdy do trzech): *Język niemiecki, język angielski (4)*

I.C.d Dodatkowe usługi koordynatora:

- *brak (0)*

Suma punktów za cały podzakres I.C: **23**

I.D Dostępność turystyczna obiektów szlaku⁵³

I.D.a Faktyczna dostępność obiektów szlaku:

- Faktyczna pełna dostępność mniej niż 66% obiektów szlaku (0 punktów): *Obiekt kluczowy w Koronowie [nnd]⁵⁴, a także obiekty w Dobiesławiu, Starym Jarosławiu, Mechowie, Strzelnie, Pogódkach, Różynach, Wtelnie, Byszewie, Wierzchucinie i Godziszewie są dostępne dla turystów w zależności od obecności na terenie administratora (proboszcza), zatem wymagane jest wcześniejsze umówienie się na ich zwiedzanie (dostępność ograniczona). W przypadku obiektów w Bukowie Morskim, Dąbrowie, Strzelnie, Karnieszewicach (kościół) i w Nowym Dworze Pelplińskim (kaplica) dostępność jest gwarantowana przez stałą obecność personelu, jednakże brak informacji o sposobie podjęcia kontaktu z personelem, a miejsce jego przebywania nie jest oznaczone i znajduje się w oddaleniu od obiektu, zatem należy także ustalić dostępność obiektu jako ograniczoną. Z kolei w przypadku obiektów w Łąsku Wielkim i w Starzyńskim Dworze stwierdzono niepewną do-*

⁵³ Dostępność komunikacyjna i turystyczna obiektów szlaku została stwierdzona na podstawie ankiet obiektowych [ao4, ao5 i ao6], danych zawartych w grupie źródłowej w oficjalnych portalach obiektów – (załączniki grupy 9.B) a także na drodze zapytań inwentaryzacyjnych, zamieszczonych w załącznikach grupy 4 (załączniki od 4.11 do 4.20). Stan faktyczny zweryfikowano podczas wizji lokalnej, ewentualne niezgodności oraz dodatkowe dane udokumentowano w załącznikach 5.21 do 5.38 i 5.41, oraz 8.47 do 8.110.

⁵⁴ [nnd] W przypadku obiektu w Koronowie podczas wizji lokalnej stwierdzono niezgodność danych podanych w ankiecie obiektu [ao6] i stanu faktycznej dostępności. Kościół jest w ciągu dnia zamknięty kratą, natomiast brak informacji o trybie otwarcia dla zwiedzania na tablicach parafialnych. Klucze znajdują się na plebanii, która nie jest obsadzona przez cały dzień (dwie próby zastania personelu parafii podejmowane w odstępie 2 godzin, godzina 9.30 i 11.30 nie dały rezultatu). W związku z tym należy określić dostępność turystyczną tego obiektu jako ograniczoną. Potwierdzenie stanu faktycznego: Zał.5.41 oraz [df], załączniki 8.49.; 8.50.; 8.51.

stępność. Oznacza to pełną dostępność tylko 23 z 41 obiektów, to jest mniej niż 66% obiektów szlaku (0)

I.D.b dostępność komunikacyjna obiektów szlaku:

- 100% obiektów jest komunikacyjnie dostępnych (20)

Suma punktów za cały podzakres I.D: 20

Za cały zakres I: 133 z 200 możliwych punktów

Zakres II: Ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku

II.A Autentyczność obiektów szlaku

- Ilość obiektów autentycznych w ogólnej liczbie obiektów szlaku przekracza 50%, zaś ilość obiektów wykreowanych specjalnie dla potrzeb turystyki nie przekracza 25% (40 punktów): *Wszystkie obiekty wpisane formalnie na listę obiektów szlaku są autentyczne (Muzeum Pomorza Środkowego znajduje się także w historycznym zamku). Ekspozycje tematyczne funkcjonują w ramach zabytkowych pocysterskich obiektów (40)*

II.B Zwartość szlaku:

- Za odległość pomiędzy więcej niż 80% a mniej niż 90% obiektów szlaku, nie przekraczającą 30 km (5 punktów): *Odległość pomiędzy poszczególnymi węzłami szlaku każdorazowo przekracza 30 km, w granicach pierścieni węzłowych odległości są mniejsze niż 30 km. Zwartość szlaku liczona zgodnie z przyjętymi kryteriami nie jest zachowana na trasach pomiędzy następującymi miejscowościami: Barzowice – Słupsk (51 km), Słupsk – Żarnowiec (109), Puck – Oliwa (48), Różyny – Pelplin (42), Królów Las – Chełmno (69), Chełmno – Toruń (39), Toruń – Koronowo (66), Mąkowsko – Czersk (53). Wymienione siedem odcinków stanowi mniej niż 20% wszystkich odcinków szlaku (5)*

II.C Liczba obiektów należących do szlaku:

- a) szlak liczy powyżej 20 obiektów (15 punktów): *Koordynator potwierdził przynależność do Szlaku 41 obiektów lub lokalnych zespołów obiektów w ramach pięciu węzłów (15)*

II.D Regularna usługa transportowa zgodna z przebiegiem szlaku:

- *Brak usługi, łączącej bezpośrednio więcej niż 3 obiekty szlaku (0)*

II.E Stan utrzymania poszczególnych obiektów szlaku:

- Stan niezadowolający: za nie spełnianie więcej niż jednego z kryteriów przez

każde kolejne 10% obiektów lub pojedyncze obiekty stanowiące więcej niż 10% – po minus 5 punktów liczonych od 15): *W przypadku znacznej części obiektów szlaku (kościóły wiejskie) nie jest spełniony jeden z warunków zadowalającego stanu utrzymania (dostępne dla turystów WC i węzły sanitarne). Pozostałe warunki są spełnione z odstępstwami w odniesieniu do czystości bezpośredniego otoczenia niektórych obiektów, m.in. w Starzyńskim Dworze (niewielkie) i w Nowym Dworze Pelplińskim (znaczne)*⁵⁵ (10).

Za cały zakres II: 70 ze 100 możliwych punktów

Zakres III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów szlaku

III.A Znaczenie kulturowe miejsc lub obiektów na szlaku zgodne z tematyką szlaku:

- Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do pięciu, po 10 punktów): *Katedra Oliwska [kuo]*⁵⁶ (10); *Katedra Pelplińska [kuo]*⁵⁷ (10); Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do pięciu, po 5 punktów); *Zespół klasztorny benedyktynek (pocysterski) w Żarnowcu k. Pucka [kuzr]*⁵⁸ (5); *Zespół pocysterski w Koronowie [kuzr]*⁵⁹ (5); *Kościół parafialny Św. Jakuba (pocysterski) w Toruniu [kuzr]*⁶⁰ (5)
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów szlaku, zgodnych z jego tematyką na terenie jednej miejscowości (do trzech, po 4 punkty): *Koronowo: Kościół NMP i Św. Jana, kościół św. Andrzeja, zespół poklasztorny, inne* (4); *Gdańsk-Oliwa: katedra, kompleks poklasztorny, Pałac Opatów i inne* (4); *Żarnowiec: kościół, budynki klasztorne, dom kapelana, pozostałości muru obwodowego* (4); *Pelplin, zespół pocysterski* (0)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: 47

III.B Eventy zgodne z tematem szlaku [as], [ao], [zi], [inf.S], [www]⁶¹:

- Wielodniowe regularne eventy zgodne z tematyką szlaku (od 2 dni trwania), organizowane w jego przestrzeni (do czterech, za każdy 10 punktów): *Koronowo:*

⁵⁵ Mankamenty zostały opisane i udokumentowane w załącznikach nr.5.30. i 5.32 oraz we wskazanej w ich treści dokumentacji fotograficznej.

⁵⁶ Potwierdzenie unikalności i ponadregionalnego znaczenia pocysterskiego zespołu obiektu w Oliwie: [Wyrwa 1999; Wyrwa, Strzelczyk; Dąbrowski 1975].

⁵⁷ Potwierdzenie unikalności obiektu pocysterskiego w Pelplinie [Frydrychowicz, 1907; Wyrwa, Dekański, Słyszewska, 2001; Wyrwa 1999].

⁵⁸ Potwierdzenie regionalnego znaczenia obiektu: [Wyrwa, Strzelczyk, Kaczmarek 1999].

⁵⁹ Potwierdzenie regionalnego znaczenia obiektu w Koronowie [Bruski 1987; Jarzewicz 2001].

⁶⁰ Potwierdzenie regionalnego znaczenia kościoła pocysterskiego w Toruniu [Krantz-Domasłowska, Domasłowski, 2001].

⁶¹ Dane na temat eventów zgodnych z tematyką szlaku, organizowanych w ramach funkcjonowania szlaku, w jego miejscowościach i w obiektach szlaku pochodzą z ankiety szlaku [as2], ankiet obiektów kluczowych [ao4; ao5; ao6], przewodników po szlaku, wymienionych w podzakresie I.A.b, odpowiedzi na zapytania inwentaryzacyjne, kierowane do obiektów, z oficjalnych portali www obiektów szlaku oraz z oficjalnych portali www prowadzonych przez samorządy powiatów, gmin i miejscowości położonych w przestrzeni szlaku.

Festyn Cysterski i Wielka Bitwa z Krzyżakami z 1410 r. (3 dni), lipiec (10); Pelplin: Jarmark Cysterski (3 dni), wrzesień (10)

- Za każdy dzień trwania jednego z wymienionych eventów tematycznych powyżej 2 dni (1 punkt za każdy dzień i event do 5 dni, maksymalnie 5 punktów): *Festyn Cysterski w Koronowie (3 dni) (1); Jarmark Cysterski w Pelplinie (3 dni) (1)*
- Jednodniowe regularne eventy tematyczne*, organizowane w ramach działalności szlaku lub jego obiektów (za każdy 5 punktów): *Bukowo: Turniej cysterski o beczkę miodu piwnego, lipiec (5); Żarnowiec: Jarmark Cysterski, sierpień (5); Iwiginio: Targ Cysterski, lipiec (5); Żarnowiec: Cysterskie Lato Muzyczne (koncerty organowe i kameralne), wszystkie niedziele lipca i sierpnia (5); Pielgrzymka łodziowo-pieszka z Nadola przez Lubkowo do Żarnowca w dzień św. Anny, 26 lipca (0)*

Suma punktów w tym podzakresie: **40** (maksymalna)

III.C Dodatkowe atrakcje tematyczne organizowane w obiektach szlaku (do czterech, po 5 punktów) [ao], [inf.S], [inf.O], [zi], [www]⁶²:

- *Pelplin: Dzieje i kultura dawnego opactwa cysterskiego (pokaz multimedialny)(5); Pelplin: „Nocą daj się poprowadzić aniołom” (nocne zwiedzanie) (5)*

Suma punktów w tym podzakresie: **10**

III.D Znaczenie historyczne obiektów szlaku:

- Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do trzech, po 5 punktów): *Opactwo Oliwskie: Miejsce zawarcia pokoju ze Szwecją w roku 1660 [kep]⁶³ (5)*
- Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do trzech, po 2 punkty): *Pelplin: Collegium Marianum – centrum edukacji polskiej w okresie walki z germanizacją [kuo]⁶⁴ (2)*
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty): *Zespół pocysterski w Gdańsku-Oliwie (2); Zespół pocysterski w Pelplinie (2)*

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **11**

⁶² Dane na temat mikroeventów oferowanych w poszczególnych obiektach pochodzą z ankiet obiektowych, przewodników po szlaku wymienionych w podzakresie I.A.b, z informatorów obiektów i oficjalnych portali internetowych tych obiektów, a także z zapytań inwentaryzacyjnych (załączniki 4.11 do 4.20). Dane te zostały zweryfikowane podczas wizji lokalnej przeprowadzanej we wszystkich obiektach kluczowych i w znaczącej części pozostałych obiektów. W trakcie wizji lokalnej nie stwierdzono niezgodności danych z rzeczywistą ofertą.

⁶³ Wzmianki w podręcznikach gimnazjalnych na temat tego wydarzenia: [Małkowski, Rześniowski 1999, s. 153; Wojciechowski 2000, s. 85].

⁶⁴ Potwierdzenie znaczącej roli Collegium Marianum w obronie polskości na Pomorzu: [Grunt 2001].

III.E Znaczenie biograficzne obiektów szlaku:

- Za każdy obiekt związany z postacią o znaczeniu regionalnym* (do trzech, po 1 punkcie): *Katedra Oliwska: zbiorowa nekropolia książąt pomorskich [kea]⁶⁵ (1)*; *Słupsk: Muzeum Pomorza Środkowego: dawna rezydencja książąt pomorskich [kea]⁶⁶ (1)*
- Za każdy obiekt związany z postacią znaczącą w danej dziedzinie** (do 3, po 1 punkcie): *Wtelno k. Koronowa – miejsce pochówku malarza Leona Wyczółkowskiego [kea]⁶⁷ (1)*; *Pelplin: Ludwik Rydygier, pionier światowej chirurgii, uczeń Collegium Marianum [kea]⁶⁸ (1)*
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty): *Zespół pocysterski w Oliwie (katedra, pałac, palmiarnia, ogród, inne) (2)*; *Zespół pocysterski w Pelplinie (katedra, muzeum, biblioteka) (2)*

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **8**

III.F Związek obiektów szlaku z dziejami religii lub aktualne znaczenie dla życia religijnego:

- *Szlak tematyzowany religijnie, podzakres III.F nie jest osobno uwzględniany (0)*

III.G Znaczenie obiektów szlaku dla innego typu turystyki kulturowej niż wskazany w temacie szlaku:

- Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do trzech, po 5 punktów): *Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku – turystyka muzealna [kzo]⁶⁹ (5)*
- Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do trzech, po 3 punkty): *Zespół pocysterski w Oliwie – turystyka kulturowo przyrodnicza [kuo]⁷⁰ (3)*; *Muzeum Diecezjalne w Pelplinie – turystyka muzealna [kzo]⁷¹ (3)*
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty): *Zespół pocysterski w Oliwie (ogród botaniczny, park i palmiarnia) (2)*;

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **13**

⁶⁵ Potwierdzenie znaczenia książąt pomorsko-gdańskich dla dziejów regionu i katedry oliwskiej jako nekropolii [Labuda 1969; Klemp 1987].

⁶⁶ Potwierdzenie znaczenia książąt pomorsko-słupskich dla dziejów regionu [Labuda 1969; Labuda 1972, Kozłowski, Poduralski 1985] potwierdzenie znaczenia obiektu [Guerquin 1974; Machura 2004].

⁶⁷ Potwierdzenie znaczenia L. Wyczółkowskiego dla malarstwa polskiego: [Twardowska 1962; Kokoska 2001].

⁶⁸ Poświadczenie międzynarodowego znaczenia L. Rydygiera w dziedzinie medycyny w: [Lisowski 1989; Moll 1983].

⁶⁹ Potwierdzenie krajowego znaczenia Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku [MKiDN, www 2009].

⁷⁰ Potwierdzenie znaczenia Parku Oliwskiego jako zabytkowego zespołu przyrodniczo-kulturowego: KOBiDZ, jako „Park Opacki”, nr. rej. 1. z 15.01.1971.

⁷¹ Potwierdzenie diecezjalnego statusu Muzeum w Pelplinie: [Diecezja Pelplin, www 2009].

III.H Związek poszczególnych obiektów szlaku z innymi grupami etnicznymi albo historią innych narodów (w sumie do 2 obiektów dla danej grupy narodowej, przy uwzględnieniu maksimum 3 różnych grup narodowych):

- *Brak stwierdzonego przynajmniej regionalnego znaczenia obiektów szlaku lub znaczenia w określonej dziedzinie dla innych grup narodowych*⁷² (0)

Suma punktów w tym podzakresie: 0

III.I Dodatkowe punkty za ofertę wszystkich obiektów wpisanych powyżej klas⁷³:

- Za stałych przewodników obiektowych w j. polskim (za pierwsze pięć, po 2 punkty): *Pelplin: Zespół pocysterski* (2)
- Za minimum dwa języki obce w ofercie przewodników obiektowych (w pierwszych pięciu, po 1 punkcie): *Pelplin (de.), (en.)* (1)
- Za możliwość zamówienia przewodnika obiektowego (pierwsze pięć obiektów* po 1 punkcie): *Gdańsk: Katedra Oliwska* (1); *Iwęcino* (1)
- Za minimum dwa języki obce w ofercie zamawianych przewodników obiektowych (w pierwszych pięciu, po 1 punkt): *Gdańsk, Katedra Oliwska (en.), (de.)* (1)
- Za własny materiał informacyjny w obiekcie (poza książkami, albumami i filmami, do 10 obiektów po 1 punkcie od obiektu): *Zespół pocysterski w Pelplinie* (1); *Katedra Oliwska* (1); *Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku* (1); *Kościół pocysterski w Koronowie* (1); *Kościół w Iwęcinie* (1)
- Własny materiał informacyjny w obiekcie w przynajmniej dwóch językach obcych (w pierwszych pięciu obiektach po 1 punkcie): *Zespół pocysterski w Pelplinie, (de.), (en.)* (1); *Katedra Oliwska, (de.), (en.), (ros.)* (1); *Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku (de.), (en.)* (1)
- Za kiosk obiektowy*, oferujący przedmioty związane z tematem obiektu i/lub szlaku (za każdy do pięciu – po 2 punkty): *Pelplin, Diecezjalne Centrum Informacji Turystycznej na terenie obiektu* (2); *Słupsk, Muzeum Pomorza Środkowego (kiosk muzealny)* (2); *Gdańsk, Katedra Oliwska, kiosk obiektowy* (2)

Suma punktów dodanych w tym podzakresie: 20

⁷² Pomorski Szlak Cysterski przebiega wprawdzie w administracyjnych granicach Gdańska (ośrodek ważny dla etnicznej turystyki Niemców), jednak obiekt szlaku znajduje się w odległej od centrum dzielnicy Oliwa, zatem gdańskie Stare Miasto nie leży w przestrzeni tego szlaku i nie jest uwzględniane w jego waloryzacji. Turyści zainteresowani głównie atrakcjami związanymi z dziejami niemieckiej grupy etnicznej raczej nie trafią do Oliwy, w przeciwieństwie do turystów poszukujących obiektów dziedzictwa kulturowego (por. III.J).

⁷³ Dane na temat oferty turystycznej poszczególnych obiektów pochodzą z ankiet obiektowych [ao4.;ao5; ao6], informatorów i przewodników szlaku [inf.S 2a; inf.S 2b] oraz informatorów obiektów [inf.O], z zapytań inwentaryzacyjnych (zał. 4.11 do 4.20) a także z oficjalnych portali internetowych tych obiektów (załączniki grupa 9 B). Dane te zostały zweryfikowane podczas wizji lokalnej przeprowadzanej we wszystkich obiektach kluczowych i w znaczącej części pozostałych obiektów.

III.J Punkty dodatkowe za obiekty unikalne:

- Za każdy obiekt z Listy Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO w ramach szlaku lub w gminie, przez którą przebiega szlak (25): *Stare Miasto w Toruniu – obiekt na Liście UNESCO (25)*
- Za każdy Pomnik Historii w ramach szlaku lub w gminie, przez którą przebiega szlak (15): *Pole Bitwy na Westerplatte w Gdańsku – PH (15)*; *Gdańsk – Stare Miasto w zasięgu obwarowań z XVII w. – Pomnik Historii (15)*; *Stare Miasto w Chełmnie – PH (15)*
- Za każdy obiekt unikalny w skali kraju (do trzech, po 5 punktów): *Biblioteka Seminarium Duchownego w Pelplinie: jedyny w Polsce egzemplarz pierwodruku Biblii Gutenberga (5)*

Suma punktów dodanych w tym podzakresie: **50** (maksymalna)

Za całość zakresu III: 199 z 300 możliwych punktów

Zakres IV: Obsługa własna szlaku

IV.A Promocja szlaku:

Dane zebrane do oceny w ramach tego zakresu waloryzacji pochodzą z ankiety skierowanej do koordynatora szlaku [as2], z aktualnej dokumentacji, dotyczącej funkcjonowania szlaku lub działalności jego koordynatora, a także z aktualnych informatorów publikowanych w formie papierowej oraz z oficjalnego internetowego portalu szlaku [inf.S 2b]. Wyrzykowo ich zgodność została zweryfikowana podczas wizji lokalnej na trasie i w obiektach szlaku.

- Działanie własnego aktualizowanego portalu internetowego szlaku (10 punktów): *[PSC Pomorski, www 2009] (10)*
- Wersje obcojęzyczne portalu internetowego szlaku (do 3 wersji, za każdą po 3 punkty): *Brak dla pętli. Całość szlaku w Polsce posiada wersje: (de.), (en.), (fr.)(0)*
- Każda samodzielna autoryzowana strona internetowa obiektu należącego do szlaku, pozostająca w połączeniu z portalem szlaku (do 10 obiektów i stron, za trzy pierwsze po 3 punkty, pozostałe 7 po 1 punkcie): *Katedra i Muzeum Diecezjalne w Pelplinie [Pelplin Muzeum, www 2009] (3)*; *Katedra Oliwska w Gdańsku [Katedra Oliwska, www 2009] (3)*; *Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku [Muzeum Słupsk, www 2009] (3)*
- Dokumentalne filmy telewizyjne poświęcone szlakowi lub tematowi szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem (do trzech, za każdy po 5 punktów): *Film dokumentalny Telewizji Gdańskiej „Pomorski Szlak Cysterski” (2008) (5)*

- Książki o szlaku, przewodniki po szlaku (do trzech dostępnych pozycji, po 3 punkty): [Słyszewska 2008] (3); [Słyszewska, Dekański, 2008] (3)
- Dodatek za obcojęzyczne wersje książek i przewodników (do 2 pozycji i 4 wersji językowych, po 2 punkty): [Słyszewska 2008] (de.), (en.) (4)
- Albumy o szlaku (do 2 wydań, po 2 punkty): *Cystersi na Pomorzu Wschodnim*, Dekański D., Słyszewska A. (red.), zdjęcia: B. Światała, Pelplin 2006 (2); Czapliński K. K. *Cystersi. Dziedzictwo Kulturowe*, Wyd. Bernardinum, Pelplin 2009 (2)
- Dodatki za wersje językowe albumów lub stosowane w albumach (za album i język: 1 punkt): *Cystersi na Pomorzu Wschodnim*, (red.) Dekański D., Słyszewska A., zdjęcia: B. Światała, Pelplin 2006 (de.), (en.) (2)
- Książki, albumy, filmy video o poszczególnych obiektach (do 5, po 3 punkty): *Iwięcino: Pacholski Z., Romanik H., Album „Koniec Świata w Iwięcinie”*, Wyd. Agencja Photo Design, Koszalin 2008 (3); *Oliwa: [Iwicki Z., 2001]* (3); *Koronowo: [Myk, G., 1998]* (3); *Pelplin: [Pasierb 1995]* (3); *Słupsk: [Szpilewski 1996]* (3)
- Samodzielny udział szlaku w krajowych targach turystycznych* (za każde stoisko do trzech, po 2 punkty): *Poznań, Tour Salon 2009* (2)
- Zorganizowanie konferencji naukowej lub popularyzacyjnej, związanej z tematem szlaku w ciągu ostatniego roku (4 punkty): *Konferencja: Biblioteki i skryptoria cysterskie na Pomorzu, Pelplin 22–24 maja 2008; IV Forum Szlaku Cysterskiego w Polsce, Pelplin 20–24 września 2008* (4)

Suma punktów za ten podzakres: **45** (maksymalna)

IV.B Oferty wypraw po szlaku:

- Oznaczone trasy rowerowe, wodne lub konne w ramach szlaku, zbieżne z jego tematyką (za pierwsze trzy, po 4 punkty): *Szlak rowerowy „W Krainie Szarych Mnichów” Wejherowo-Mechowo-Starzyno* (4); *Szlak rowerowy „Śladami Cystersów bukowskich” (Iwięcino, Karnieszewice, Dąbrowa, Dobieślów, Jeżyce, Słowin, Stary Jarosław, Barzowice Cisów)* (4); *Szlak rowerowy „Śladami Cystersów na Kociewiu” (Pelplin-Klonówka-Rajki-Nowa Cerkiew-Bielska)* (4)

Suma punktów za ten podzakres: **12**

IV.C Oferta pakietowa turystyki kulturowej:

- Pakiety dla miejscowości leżących na szlaku, zawierające zwiedzanie obiektów szlaku (za każdy do pięciu, po 4 punkty): *Gdańsk: City of Amber and Solidarity, Biuro Travel Projekt (dawne opactwo oliwskie)* (4); *Gdańsk: The Windows on the Word – the Tri-City, Biuro MTTravel, (d. opactwo oliwskie)* (4)
- Pakiety dla miejscowości położonych przy szlaku, nie związane z tematem szlaku i nie zawierające zwiedzania jego obiektów (za każdy do trzech, po 1 punkcie):

Toruń: *Pakiet: „Gotyk Piernik i Kopernik” (Centrum Usługowe PTTK Toruń) (1)*;

Gdańsk: *Pakiet „Poszukiwania Bursztynowej Komnaty” (Biuro YoyTrip) (1)*;

Gdańsk: *Grupa pakietów Hotelu Dwór Oliwski (1)*

Suma punktów za ten podzakres: **11**

IV.D Inne elementy obsługi turystycznej:

- *brak (0)*

Za całość zakresu IV: 68 ze 100 możliwych punktów

Zakres V: Pozostała oferta spędzania wolnego czasu na obszarze szlaku

V A. Inna oferta turystyczno-kulturowa na obszarze szlaku

V.A.a Muzea poza tematem szlaku:

- O znaczeniu krajowym (do trzech, po 4 punkty): *Muzeum Narodowe w Gdańsku [kzo]⁷⁴ (4)*; *Muzeum Okręgowe w Toruniu [kzo]⁷⁵ (4)*; *Muzeum Ziemi Puckiej w Pucku [kzo]⁷⁶ (4)*

V.A.b Inne atrakcyjne z punktu widzenia turystyki kulturowej obiekty w miejscowościach szlaku:

- O znaczeniu międzynarodowym lub krajowym (do 3 na całym szlaku, po 5 punktów): *Gdańsk, Westerplatte, miejsce rozpoczęcia II Wojny Światowej, miejsce rozpoczęcia ruchu Solidarności, [kzo] – Pomnik Historii (7)*; *Toruń, Stare Miasto (zespół zabytków gotyckich), [kzo] – Pomnik Historii (7)*; *Chełmno, Stare Miasto (zespół zabytków gotyckich oraz ratusz renesansowy, bud. G.B. Quadro), [kzo] – Pomnik Historii (7)*

V.A.c Lokalne (miejskie lub gminne) trasy turystyczne o tematyce historycznej lub kulturowej:

- Wirtualne z dostępnymi publikowanymi opisami lub oznaczone w terenie* (do 5) (po 2 punkty): *Gdańsk, Trakt Królewski na Starym Mieście (2)*; *Toruń, Starówka (trasa turystyczna, wersje: dłuższa i krótsza) (2)*; *Chełmno, Szlak Starego Chełmna (zielony, zasięg gminy) (2)*; *Iwęcino, Trasa tematyczna „Koniec Świata w Iwęcinie” (2)*; *Koronowo, Szlak Zamkowy (czarny, zasięg gminy) (2)*

V.A.d Eventy poza tematem szlaku:

- Regularne eventy o charakterze kulturowym, mające znaczenie międzynarodowe

⁷⁴ Potwierdzenie ponadregionalnego znaczenia Muzeum Narodowego w Gdańsku [MKiDN, www 2009].

⁷⁵ Potwierdzenie ponadregionalnego znaczenia Muzeum okręgowego w Toruniu [MKiDN, www 2009].

⁷⁶ Potwierdzenie ponadregionalnego znaczenia Muzeum ziemi Puckiej [MKiDN, www 2009].

lub krajowe, odbywające się na terenie gmin, przez które przebiega szlak (do trzech, po 5 punktów): *Toruń, Międzynarodowy Festiwal Teatralny „Kontakt” [kuze]⁷⁷ (5)*; *Toruń, Międzynarodowy Festiwal Teatrów Lalek „Spotkania” [kuze]⁷⁸ (5)*; *Gdańsk, Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej w Katedrze Oliwskiej [kuze]⁷⁹ (5)*
Suma punktów w całym podzakresie V.A: **40** (maksymalna)

V.B Pozostała oferta kulturowa na obszarze szlaku

V.B.a Atrakcje kulturalne i rozrywka na szlaku:

- Funkcjonujące stale placówki teatralne w miejscowościach (gminach) szlaku (za pierwsze trzy obiekty po 2 punkty): *Toruń, Teatr im W. Horzycy (2)*; *Gdańsk, Teatr Wybrzeże (2)*; *Słupsk, Nowy Teatr im. Witkacego (2)*
- Filharmonia w miejscowościach szlaku (za pierwsze trzy obiekty po 2 punkty): *Gdańsk: Polska Filharmonia Bałtycka (2)*; *Toruń: Toruńska Orkiestra Symfoniczna (2)*
- Opera w miejscowościach szlaku (za pierwsze trzy obiekty po 2 punkty): *Gdańsk: Państwowa Opera Bałtycka (2)*
- Kina całoroczne, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku (do czterech, po 1 punkcie): *Toruń, Cinema City (1)*; *Gdańsk-Wrzeszcz, Multikino (1)*; *Słupsk Kino Milenium (1)*
- Kluby i inne miejsca wieczornej rozrywki, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku (do czterech, po 1 punkcie): *Gdańsk-Oliwa, Blue Time Jazz ClubRestaurant, ul Kaprów 19/22 (1)*; *Toruń, Klub Hipnoza, ul. Wysoka 2 (1)*; *Słupsk, Klub Apogeum, ul. Jagiełły 3 (1)*; *Puck, Klub Blue Velvet, ul. Wejhera 1 (1)*

V.B.b Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza:

- Ogrody zoologiczne, wieloprzestrzenne akwaria, parki dzikich zwierząt, inne duże obiekty zoologiczne (za każdy do trzech, po 2 punkty): *ZOO: Gdańsk-Oliwa (2)*; *Ogród Zoobotaniczny w Toruniu (2)*
- Park Krajobrazowy na terenie gmin przy szlaku (do trzech, po 2 punkty); *Chełmiński Park Krajobrazowy (2)*; *Trójmiejski PK (Gdańsk) (2)*; *Nadmorski PK (Puck) (2)*
- Ogród Botaniczny, Palmiarnia, Arboretum (za pierwsze dwa obiekty po 2 punkty): *Gdańsk-Oliwa, Ogród Botaniczny i Palmiarnia w dawnym opactwie cysterskim (2)*; *Arboretum w Karnieszewicach (5 km od Iwęcina) (2)*

⁷⁷ Potwierdzenie międzynarodowej rangi festiwalu „Kontakt” [Kontakt Program, www 2009].

⁷⁸ Potwierdzenie międzynarodowej rangi festiwalu „Spotkania” [Spotkania Program, www 2009].

⁷⁹ Potwierdzenie międzynarodowej rangi festiwalu organowego w Oliwie [Oliwa Program, www 2009].

- Ogród przy rezydencji, park kultywowany (za pierwsze dwa obiekty po 1 punkcie): *Pelplin, Ogród Biskupi (1)*
- Park miejski duży kultywowany (od 4 ha) z obiektami sztuki (za pierwsze dwa po 1 punkcie): *Park Miejski w Toruniu (1); Słupsk, Park Kultury i Wypoczynku (1)*
- Park miejski duży, kultywowany, bez obiektów sztuki* (za pierwsze dwa po 1 punkcie): *Chełmno, Park Nowe Planty (1)*

Suma punktów w całym podzakresie V.B: **20** (maksymalna)

V.C Pozostała oferta turystyczna na obszarze szlaku

V.C.a Miejsca aktywnego wypoczynku:

- Centra aktywnego wypoczynku (do czterech, po 2 punkty): *Toruń, miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji, ul. Bema 23 (2); Koronowo, Miejsko-Gminny OSiR, ul. Wąskotorowa 4 (2); Słupsk, Słupski OSiR, ul. Szczecińska 99 (2); Gdańsk, MOSiR Gdańsk, ul. Traugutta 29 (2)*

V.C.b Inne atrakcje przyrodnicze:

- Jeziora (zdatne do kąpieli, dostępne, za pierwsze dwa akweny po 2 punkty): *Zalew Koronowski (2); Jezioro Jamno (Osieki k. Iwięcina) (2)*
- Brzeg morski na terenie którejkolwiek miejscowości szlaku (3): *Gmina Sianów (dla Iwięcina), Żarnowiec k. Pucka (3)*
- Pomniki przyrody (za pierwsze dwa na trasie szlaku po 1 punkcie): *Zgrupowanie dębów szypułkowych w parku „Grabina” k. Koronowa (1); Jesiony na cmentarzu w Kulicach, gm. Pelplin (1)*

V.C.c Pozostałe atrakcje turystyczne:

- Możliwość zamówienia lotu turystycznego nad miejscowościami szlaku (pierwsza oferta (3)): *”Balloon Charter”, Gdynia (Andrzej Rogowski): Loty balonem nad Gdańskiem (3)*
- Stała lub sezonowa regularna oferta turystycznych rejsów morskich w miejscowościach szlaku (za pierwsze dwie po 3 punkty): *Gdańsk – Hel (3)*
- Stała lub sezonowa oferta rejsów białej floty po jeziorach lub rzekach w miejscowościach szlaku (za pierwsze dwie po 1 punkcie): *Rejs statkiem Niva po Zalewie Koronowskim (1); Rejsy statkiem „Wanda” („Wiking”) po Wiśle w Toruniu (1)*
- Oznaczone trasy rowerowe na terenie szlaku częściowo z nim zbieżne (łącznie minimum 2 miejscowości szlaku) bez wypożyczalni rowerów* (za pierwsze trzy po 1 punkcie): *Toruń-Chełmno, szlak rowerowy czerwony nr TO 7002 (1); Koronowo – Chełmno (Euroroute R-1) (1)*

Suma punktów w całym podzakresie V.C: **20** (maksymalna)

V.D Pozostałe czynniki wpływające na atrakcyjność turystyczną szlaku

V.D.a Krzyżowanie się szlaków turystycznych:

- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu międzynarodowym lub krajowym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze trzy po 5 punktów): *Szlak Romański (wspólny obiekt: dawne opactwo w Gdańsku-Oliwie) (5)*; *Szlak Gotyku Ceglanego (wspólny obiekt: dawne opactwo w Gdańsku-Oliwie) (5)*
- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu międzynarodowym lub krajowym, jeśli żaden obiekt nie należy do obu szlaków (za pierwsze trzy* po 3 punkty): *Camino Polaco (odcinek Drogi Św. Jakuba) (miejsce przecięcia: Toruń) (3)*
- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu regionalnym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze trzy po 3 punkty): *Szlak Turystyczny „Pierścień Kociewski” (wspólny obiekt: Pelplin) (3)*
- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu regionalnym, jeśli żaden obiekt nie należy do obu szlaków (za pierwsze trzy* po 2 punkty): *Szlak Bursztynowy (Pomorski) (miejsce przecięcia: Gdańsk) (2)*; *Szlak Mikołaja Kopernika (miejsce przecięcia: Toruń) (2)*

V.D.b Duże miasta na szlaku:

- Miasta powyżej 250 tys. mieszkańców, z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku (za każde do trzech po 4 punkty): *Gdańsk, 456 tys. mieszkańców (4)*
- Miasta posiadające 100–250 tys. mieszkańców z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku* (za każde do trzech po 3 punkty): *Toruń, 194 tys. mieszkańców (3)*
- Miasta posiadające 50–100 tys. mieszkańców z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku** (za każde do trzech po 1 punkcie): *Ślupsk, 95 tys. mieszkańców (1)*

Suma punktów w całym podzakresie V.D: **20** (maksymalna)

Za całość zakresu V: 100 ze 100 możliwych punktów

Zakres VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna

VI.A Baza noclegowa na szlaku:

Za każdy pierwszy obiekt noclegowy danej klasy w trzech wyznaczonych miejscowościach

przyznaje się po 2 punkty (w sumie do 3 obiektów noclegowych dla całego szlaku i danej kategorii):

- Hotele kategorii 5*****: *brak*; Hotele kategorii 4*****: *brak*
- Hotele kategorii 3***: *Wielno k. Koronowa, Park Hotel Tryszczyn (2); Pelplin, Iwięcino: brak*
- Hotele kategorii 2***: *Koronowo, Hotel Sophie (2); Sianów, Hotel Palizar (dla Iwięcina, 6 km) (2); Pelplin – brak*
- Hotele kategorii 1*: *Pelplin, Hotel Nad Wierzycą (2); Koronowo, Iwięcino – brak*
- Hostele: *brak*
- Pensjonaty: *Pieczyska k. Koronowa, Dom Wypoczynkowy Polonez, (2); Osieki k. Iwięcina, Ośrodek Wczasowy Wodnik (2); Pelplin: brak*
- Schroniska turystyczne lub młodzieżowe: *Koronowo (Pólko), Harcerski Ośrodek Obozowy (2); Iwięcino, Schronisko młodzieżowe (2); Pelplin, Schronisko Młodzieżowe (Zespół Szkół nr 1) (2)*
- Inne nie skategoryzowane stałe usługi noclegowe: *Koronowo (Na Skarpie), Pokoje „Relaks nad Zalewem” (2); Pelplin, Seminarium Duchowne, pokoje gościnne (2)*
- Gospodarstwa agroturystyczne: *Stary Jasiniec k. Koronowa, GA Stajnia (2); Skibno (k. Iwięcina), Agroturystyka Dworek, (2); Szpęgawsk k. Pelplina, Agroturystyka Karczma Kociewska (2)*

Suma punktów za cały podzakres VI.A: **28**

VI.B Restauracje i inne obiekty gastronomiczne:

- Restauracje funkcjonujące bezpośrednio przy obiektach szlaku (do 5 lokali po 4 punkty): *Restauracja „W Pałacu Opatów”, Gdańsk-Oliwa⁸⁰ (4); Słupsk, Restauracja „Anna de Croy”, przy Muzeum Pomorza Środkowego (4)*
- Inne restauracje z kuchnią tradycyjną w miejscowościach przy szlaku (do 5** po 1 punkcie): *Toruń, Karczma Spichrz (1); Koronowo, Gospoda Bazyliszek (1); Gdańsk-Oliwa, Restauracja Rozalia (Villa Palladium) (1)*
- Dodatkowe punkty za każdą z wymienionych restauracji, czynną później niż do godziny 22-giej (po 1 punkcie za każdą restaurację): *Gospoda Bazyliszek, Koronowo (1); Restauracja w Pałacu Opatów, Gdańsk-Oliwa (1); Toruń, Karczma Spichrz⁸¹ (1); Słupsk, Restauracja „Anna de Croy” (1)*

⁸⁰ Dane na temat restauracji „W Pałacu Opatów” potwierdzono przez zapytanie pilotażowe [zał.7.5.].

⁸¹ Dane na temat karczmy „Spichrz” potwierdzono przez zapytanie pilotażowe [zał.7.6.].

- Dodatkowe punkty za regularną ofertę kulturalną nie związaną z tematem szlaku lub jego obiektów* w każdej z wymienionych restauracji przy obiektach oraz w restauracjach z kuchnią regionalną lub tradycyjną albo za ofertę związaną z tematem szlaku, lecz nieregularną (do 5 restauracji – po 1 punkcie): *Toruń, Karczma Spichrz (1)*

Suma punktów za cały podzakres VI.B: **16**

VI.C Komunikacja

VI.C.a Dostępność komunikacyjna szlaku (obiekty kluczowe szlaku):

- Jeśli obiekty kluczowe szlaku leżą w odległości mniejszej niż 50 km od lotniska krajowego* (po 5 punktów za pierwsze dwa obiekty): *Koronowo (PL Bydgoszcz)⁸² (5)*
- Położenie w odległości mniejszej niż 20 km od zjazdu z autostrady lub drogi ekspresowej (szybkiego ruchu) (za pierwsze dwa obiekty po 5 punktów): *Pelplin (Autostrada A-1 Gdańsk-Grudziądz) (5)*
- Przebieganie dróg krajowych przez gminy, w których znajdują się obiekty kluczowe szlaku (do 2 dróg krajowych na każdy obiekt, lecz do 5 dróg na cały szlak) (2): *Koronowo (DK 25 Bydgoszcz-Koszalin) (2); Koronowo (DK 56 Koronowo-Trzeciewiec) (2)*
- Pozostałe* dworce kolejowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy 2 punkty): *PKP Pelplin (2)*
- Dworce autobusowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy po 2 punkty): *PKS Koronowo (2); PKS Pelplin (2)*
- Przystanki* autobusowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy 1 punkt): *Iwęcino (1)*

VI.C.b Transport zorganizowany na obszarze szlaku:

- *brak (0)*

Suma punktów za cały podzakres VI.C: **22**

Za całość zakresu VI: 65 z 200 możliwych punktów

W sumie za wszystkie zakresy ilość punktów dla szlaku wynosi 635.

3.2.3. Interpretacja wyników waloryzacji

W sumie we wszystkich zakresach waloryzacji analizowany system uzyskał 635 punktów z 1000 możliwych, co pozwala go sklasyfikować jako **szlak o dużym potencjale**

---

⁸² [Bydgoszcz Airport, www 2009].

turystycznym. Jednak wyniki ustalone dla poszczególnych zakresów waloryzacji wskazują na zaledwie średni poziom rozwinięcia szlaku jako produktu turystycznego.

Tabela 6. Zestawienie punktacji w poszczególnych zakresach dla Pomorskiego Szlaku Cysterskiego

Zakres	Podzakres	Punkty uzyskane	Maksimum możliwych punktów	Uwagi
Zakres I: Organizacja szlaku	A. tematyzacja szlaku	50	50	
	B. oznaczenie szlaku	40	50	
	C. koordynacja szlaku	23	50	
	D. dostępność obiektów	20	50	
	Suma: cały zakres I	133	200	
Zakres II: Ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku	A. autentyczność obiektów	40	40	
	B. zwartość szlaku	5	15	
	C. liczba obiektów	15	15	
	D. własna usługa transportowa	0	15	
	E. stan utrzymania obiektów	10	15	
	Suma: cały zakres II	70	100	
Zakres III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów szlaku	A. znaczenie kulturowe temat.	47	60	
	B. eventy zgodne z tematyką	40	40	
	C. dodatkowe atrakcje temat.	10	20	
	D. znaczenie historyczne	11	20	
	E. znaczenie biograficzne	8	20	
	F. znaczenie religijne	0	20	
	G. znaczenie: inne typy tur. kult.	13	20	
	H. znaczenie: grupy etniczne	0	20	
	I. dodatek: oferta obiektów	20	30	
	J. dodatek: obiekty unikalne	50	50	
	Suma: cały zakres III	199	300	
Zakres IV: Obsługa własna szlaku	A. promocja szlaku	45	45	
	B. oferty wypraw	12	20	
	C. oferta pakietowa	11	20	
	D. inne elementy promocji	0	15	
	Suma: cały zakres IV	68	100	
Zakres V: Pozostała oferta turystyczna szlaku	A. inna turystyczno-kulturowa	40	40	
	B. inna kulturowa, przyrodnicza	20	20	
	C. inna turystyczna	20	20	
	D. pozostałe czynniki	20	20	
	Suma: cały zakres V	100	100	
Zakres VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna	A. noclegi	28	60	
	B. gastronomia	16	60	
	C. komunikacja	21	80	
	Suma: cały zakres VI	65	200	
Suma dla szlaku za wszystkie zakresy razem:		635	1000	

Zestawienie punktacji uzyskanej przez Pętlę Pomorską Szlaku Cysterskiego pozwala potwierdzić zaawansowany stan badań naukowych, które stanowią podstawę dla uzasadnienia jego tematyzacji. Waloryzacja wykazała jednocześnie poważny potencjał systemu w zakresie deklarowanej tematyki. Szczególnie mocno zaznacza się on w dziedzinach interesujących dla turystyki religijnej, turystyki chronionego dziedzictwa kulturowego, turystyki tematycznej, turystyki żywej historii, turystyki archeologicznej. Wyraźnie widoczna jest także atrakcyjność szlaku w odniesieniu do wypraw turystyki muzealnej oraz potencjalna możliwość jego wykorzystania jako osi przestrzennej dla programów wycieczek kulturowo-przyrodniczej, a w okresie wakacyjnym (lipiec/sierpień) także dla eventowej.

W zakresie I wynik badania wyniósł 133 punkty z 200 możliwych. System może być tym samym sklasyfikowany jako **szlak realny** (w górnym pułapie tego zakresu). Najważniejszymi przeszkodami dla przyznania systemowi predykatu szlaku materialnego są w szczególności: ograniczona faktyczna dostępność znacznej części (mniejszych) obiektów oraz stosunkowo mało rozwinięta usługa koordynatora szlaku w odniesieniu do organizacji turystyki w jego przestrzeni (np. brak niektórych tematycznych pakietów turystycznych).

W zakresie II system został oceniony na 70 ze 100 możliwych punktów. Stwierdzono jednak zupełny brak własnych usług transportu w ramach szlaku oraz jednocześnie niewielką zwartość przestrzenną systemu, co negatywnie wpływa na jego atrakcyjność, szczególnie w odniesieniu do nie zmotoryzowanych turystów indywidualnych. Ten fakt obniżył ogólną ocenę szlaku w omawianym zakresie i pozwolił na sklasyfikowanie go jako **szlaku o średniej atrakcyjności turystycznej**. Z uwagi na ściśle określoną tematykę szlaku nie jest możliwe włączenie innych obiektów do systemu dla zwiększenia jego zwartości, jednak podjęcie współpracy z władzami regionów w celu uzyskania sezonowej usługi transportowej, łączącej główne punkty poszczególnych „pierścieni” szlaku mogłoby znacznie poprawić jego ocenę w tej dziedzinie. Pozytywny wpływ na tę ocenę miałyby także budowa przy obiektach szlaku lub udostępnienie dla turystów już istniejących węzłów sanitarnych.

W zakresie III analizowany system otrzymał 199 na 300 możliwych punktów, przy czym łącznie w podzakresach III.A, III.B i III.C – 97 punktów, oraz w podzakresie III.I: 20 punktów. Umożliwia to określenie go jako **szlak o wyraźnej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej, mniej odpowiedni dla różnych form turystyki kulturowej**. Znaczny wpływ na stosunkowo wysoką punktację miała rozwinięta oferta eventów kulturalnych zgodnych z tematyką szlaku (o czym świadczy maksymalna ocena w podzakresie III.B). Natomiast przeszkodą dla osiągnięcia wyższej oceny w tym zakresie było ograniczone do skali regionu znaczenie kulturowe większości obiektów szlaku, a także niewielka ilość dodatkowych atrakcji w ofercie samych obiektów (III.C.), wreszcie zaledwie średnia (32 punkty) atrakcyjność obiektów szlaku w odniesieniu do innych form turystyki kulturowej, takich jak turystyka historyczna, biograficzna, etniczna i pozostałe. W tej dziedzinie

do podniesienia potencjału systemu mogłoby się przyczynić wzbogacenie stałej oferty poszczególnych obiektów o atrakcje związane z tematyką szlaku.

W zakresie IV szlak otrzymał 68 na 100 możliwych punktów, w tym w podzakresie IV.A uzyskał maksymalną liczbę możliwych punktów (45). Jednak w podzakresie IV.D system nie uzyskał ani jednego punktu, co świadczy o nieistnieniu własnej oferty przewodnickiej po szlaku. Z kolei niska punktacja w ramach podzakresu IV.B wskazuje na brak oferty wycieczek po szlaku oraz niewystarczającą ofertę opartych o przebieg szlaku propozycji tras alternatywnego sposobu zwiedzania. W tym zakresie system może zatem być określony jako **szlak ze średnim poziomem usług turystycznych i znaczną aktywnością autopromocyjną**. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że istniejące pakiety turystyczne, zawierające zwiedzanie obiektów szlaku są wyłącznie propozycjami turystyki miejskiej w Gdańsku i Toruniu i nie mają związku z pozostałymi obiektami badanego systemu; posiadają zatem bardzo ograniczone znaczenie dla wykorzystania oferty turystycznej szlaku jako całości.

W zakresie V system uzyskał maksymalną liczbę 100 punktów, co oznacza, że w jego przypadku mamy do czynienia z **systemem o wybitnym znaczeniu kulturowo-turystycznym i ogólnoturystycznym**. Różnorodność zasobów kulturowych i bogata oferta spędzania wolnego czasu w miejscowościach leżących na szlaku stanowią bardzo dobrą podstawę dla formułowania uzupełniającej oferty dla zwiedzających go grup zorganizowanych oraz indywidualnych turystów. Jednakże i w tym miejscu należy zwrócić uwagę na fakt, że tak wysoka ocena jest oparta głównie na potencjale dużych ośrodków miejskich z rozwiniętą ofertą kulturalną (Gdańsk, Toruń i Słupsk). W przypadku osobnego badania obiektów położonych wokół Iwęcina i Bukowa Morskiego ta ocena byłaby znacznie niższa, system posiada zatem jako całość nierównomiernie zlokalizowaną bazę potencjalnych atrakcji kulturalnych i turystycznych.

W ostatnim zakresie VI badany szlak uzyskał zaledwie 65 z możliwych do uzyskania 200 punktów, w rezultacie należy zaklasyfikować go jako **system ze słabo rozwiniętą infrastrukturą służącą turystyce**. Najslabiej (bo zaledwie w wysokości 15 na możliwych 60 punktów) oceniona została oferta gastronomiczna. Wynikło to głównie z położenia wszystkich trzech obiektów kluczowych szlaku (Koronowo, Iwęcino i Pelplin) w znacznej odległości od większych ośrodków miejskich, a także z zupełnego braku powiązania istniejącej w tych miejscowościach oferty gastronomicznej z tematyką szlaku oraz z bardzo ograniczoną ofertą kuchni regionalnej i tradycyjnej. Odległość obiektów kluczowych od większych miast i związana z tym faktem bardzo skromnie rozwinięta oferta komunikacyjna oraz hotelowa były także przyczynami stosunkowo niskiej oceny w podzakresach IV.A i VI.C Braku hoteli wyższych klas nie są w stanie zrekomensować funkcjonujące w pobliżu obiektów kluczowych inne typy obiektów noclegowych, ponieważ pewna część turystów, przyzwyczajonych do wyższych standardów podczas zwiedzania nie zaakceptuje propozycji noclegu w obiektach tego rodzaju.

Mocne strony systemu

Na znaczną atrakcyjność Szlaku Cysterskiego decydujący wpływ wywiera jego silne powiązanie tematyczne z powszechnie w Europie uznawanym dziedzictwem kulturowym zakonu cystersów. Analizowany regionalny system na Pomorzu jest włączony w ogólnoeuropejską sieć Szlaku Cysterskiego, wpisanego do grupy szlaków „w ramach Szlaków Kulturowych Rady Europy”, a tym samym może być w szerokich kręgach turystów kulturowych powszechnie i jednoznacznie kojarzony z jego tematyką, posiadającą określoną siłę przyciągania. Jednocześnie tematyka szlaku przyciąga zwiedzających zainteresowanych turystyką religijną w skali kontynentu i kraju.

Istotnymi atutami systemu jest funkcjonowanie w jego strukturze kilku bardzo znanych obiektów sakralnych (m.in. katedry w Gdańsku-Oliwie i w Pelplinie), mogących stanowić magnesy turystyczne, a także znaczna liczba eventów kulturalnych, odbywających się w samych obiektach albo organizowanych w ich bezpośredniej bliskości.

Stuprocentowa autentyczność obiektów szlaku – związanych z historyczną aktywnością zakonu cystersów na Pomorzu – może potencjalnie stać się czynnikiem przyciągającym rosnącą powoli grupę turystów motywowanych kulturowo.

Stopniowemu zwiększaniu popularności systemu może służyć najpierw fakt jego przebiegania przez miejscowości stanowiące ważne cele turystyki kulturowej w skali krajowej (Gdańsk, Toruń) i regionalnej (Chełmno, Słupsk, Pelplin), następnie jego krzyżowanie się z innymi systemami penetracji turystycznej o charakterze kulturowym (jak Szlak Romański i Szlak Gotyku Ceglanego), wreszcie znaczenie kilku spośród jego obiektów dla innych form turystyki kulturowej: muzeów w Pelplinie i Słupsku dla turystyki muzealnej, lokalnych sanktuariów w Byszewie i Łęgowie, kościoła w Żarnowcu oraz siedzib biskupich w Oliwie i Pelplinie dla turystyki pielgrzymkowej. Także przestrzenie atrakcyjne z punktu widzenia turystyki przyrodniczej, położone w gminach, przez które przebiega szlak (albo przy samych jego obiektach, jak to jest w przypadku katedry oliwskiej) są w stanie dodatkowo przyciągnąć tych turystów, którzy obok kulturowego dziedzictwa interesują się wyjątkowymi krajobrazami – naturalnymi lub stworzonymi przez człowieka.

W zakresie szeroko rozumianej organizacji systemu jego znacznym atutem jest aktywnie prowadzona popularyzacja jego tematyki oraz atrakcji, w której szczególnie aktywny jest ośrodek pelpliński (Diecezjalne Centrum Informacji Turystycznej), pełniący także rolę formalnego koordynatora systemu. Dzięki działaniom Rady Koordynacyjnej Szlaku Cysterskiego w Polsce (jako całości), licznej grupy polskich pracowników nauki oraz współpracy „gmin cysterskich”, czyli samorządów terytorialnych gmin związanych historycznie z działalnością zakonu cystersów regularnie ukazują się samodzielne publikacje oraz artykuły prasowe o samym szlaku, jego ofercie oraz o poszczególnych obiektach, co wywiera istotny wpływ na obecność jego oferty w publicznej świadomości. Szlak jest dobrze

oznaczone zarówno przy drogach dojazdowych, jak i przy samych obiektach, dostępność komunikacyjna tych ostatnich jest niemal pełna.

Do najważniejszych pozytywnych skutków wyartykułowania dziedzictwa cysterskiego na Pomorzu jako konkretnej oferty turystycznej należy zaliczyć włączenie licznych niewielkich i rzadko dotąd odwiedzanych świątyń regionu do listy destynacji turystyki kulturowej. Skutkiem tego jest realizacja podstawowej funkcji szlaku turystycznego, w postaci deglomeracji ruchu turystycznego i aktywizacji gospodarczej nowych terenów poprzez świadczenie usług turystycznych (to ostatnie w mniejszym stopniu z uwagi na skalę ograniczoną każdorazowo do maksymalnie kilku osób i w niepełnym zakresie czasu).

Słabe strony systemu

Większość obiektów, zaliczanych do badanego systemu (w tym niemal wszystkie wiejskie kościoły pocysterskie) nie jest w ogóle obecna w zasobach sieci komunikacji elektronicznej, co w kontekście jej znaczenia dla informacji i promocji turystycznej należy ocenić jako znaczący mankament. Brak własnych portali informacyjnych tych obiektów oraz brak powiązania portali większości tych, które je posiadają z internetową ofertą szlaku jako całości uniemożliwia zaistnienie efektu synergii w zakresie działań promocyjnych systemu, mających istotne znaczenie w funkcjonowaniu współczesnego produktu turystycznego. Brak także starań o obcojęzyczne tłumaczenia większości istniejących portali informacyjnych obiektów szlaku, co stanowi poważny brak w odniesieniu do systemu, należącego do międzynarodowej sieci szlaków cysterskich, który z założenia powinien starać się o zainteresowanie zagranicznych turystów. W zaledwie kilku spośród obiektów poza kluczowymi oraz katedrą oliwską istnieje także obcojęzyczna oferta przewodnicka, nawet na wcześniejsze zamówienie.

Wspomniany już fakt położenia wszystkich kluczowych obiektów szlaku w oddaleniu od ośrodków i obszarów znaczącej recepcji turystycznej negatywnie wpływa na jakość oferty noclegowej i komunikacyjnej, w znacznej części także gastronomicznej. Obniża to atrakcyjność systemu dla znacznej grupy turystów kulturowych.

Nie zostały odnotowane działania w zakresie tworzenia turystycznych pakietów tematycznych, rozwijania alternatywnych ofert przemieszczania się po całym szlaku (jak trasy rowerowe lub piesze), których dobrze promowana oferta mogłaby zredukować negatywny wpływ braków w dziedzinie oferty noclegowej oraz w zakresie komunikacji na funkcjonowanie szlaku i pozyskać nowe grupy zainteresowanych turystyką indywidualną (pakiety) oraz ekologiczną lub alternatywną (trasy).

Faktyczna dostępność szeregu obiektów jest znacznie ograniczona poprzez uzależnienie jej od obecności jednej osoby (administratora, najczęściej proboszcza). Dodatkowo w przypadku licznych obiektów (kościół w Dobiesławiu, Starym Jarosławiu, Mechowie,

Strzelnie, Pogódkach, Różynach, Wtelnie, Byszewie, Wierzchucinie i Godziszewie) zarejestrowane zostało wymaganie wcześniejszego zgłaszania turystów, co przynajmniej w przypadku indywidualnych zwiedzających, nierzadko w czasie wolnym podróżujących bez szczegółowego i rozpisanego na godziny planu, może powodować ich zniechęcenie do odwiedzin w danym obiekcie. Pomimo zatem, że w większości przypadków dane kontaktowe administratorów są publikowane i powszechnie dostępne, faktyczną dostępność należy uznać za ograniczoną.

Ogólną atrakcyjność turystyczną systemu obniża nieistnienie usługi transportowej, łączącej bezpośrednio przynajmniej znaczną część jego obiektów. Nie istnieje także podobna usługa w ramach poszczególnych pierścieni szlaku, co w braku oznaczonych tras pieszych i przy nielicznych oznaczonych trasach rowerowych w praktyce eliminuje turystów nie zmotoryzowanych jako potencjalnych zwiedzających.

3.2.4. Postulaty w zakresie modyfikacji i rozwijania oferty szlaku

---

W świetle stwierdzonych mankamentów systemu pożądanym jest podjęcie następujących działań modyfikujących lub naprawczych:

- 1) Wspieranie rozwijania oferty noclegowej w pobliżu obiektów kluczowych, w szczególności Iwęcina i Pelplina. W odniesieniu do tego rodzaju oferty – ze względu na koszty inwestycji w tej dziedzinie – zapewne niemożliwe będą działania bezpośrednie lokalnych samorządów. Dlatego jedynym realistycznym postulatem w tej kwestii może być wpływanie koordynatorów szlaku i regionalnych organizacji wspierających turystykę na władze lokalne w kierunku stwarzania jak najkorzystniejszych warunków i ewentualnego wspierania inwestycji w dziedzinie usług hotelowych, w tym preferowanie powiązania prywatyzacji niektórych położonych w okolicy obiektów zabytkowych z ich przebudową na obiekty hotelowe.
- 2) Tworzenie tematycznych pakietów turystycznych, zarówno w odniesieniu do całości systemu jak i pobytowych pakietów, obejmujących zwiedzanie jego poszczególnych „pierścieni”, przy czym najpilniejsze wydaje się to w odniesieniu do zespołów obiektów zgrupowanych wokół Pelplina, Iwęcina i Koronowa. W braku zainteresowanych hoteli liderami działań zmierzających do konstrukcji pakietów mogłoby zostać koordynator szlaku (w odniesieniu do okolic Pelplina) lub samorządy lokalne (Iwęcino i Sianów oraz Koronowo), wykazujące już aktualnie znaczną aktywność w zakresie promowania turystyki na swoim terenie. Wprowadzenie własnych ofert pakietów dla turystów indywidualnych w skali całego szlaku lub przynajmniej jego poszczególnych „pierścieni” mogłoby znacząco podnieść jego potencjał turystyczny oraz ocenę w tej dziedzinie.

- 3) Działania zmierzające do stworzenia przynajmniej sezonowej dodatkowej oferty komunikacyjnej na niektórych oddalonych od większych miast odcinkach szlaku oraz oznaczenie tras alternatywnych (rowerowych i pieszych) w ramach systemu.
- 4) Dążenie we współpracy z właścicielami lokali gastronomicznych, położonych najbliżej ważniejszych obiektów systemu do wprowadzenia oferty kuchni regionalnej, tradycyjnej, w miarę możliwości także historycznej nawiązującej do tematyki szlaku np. „obiady klasztorne” zgodne z tradycją cysterską. W okresie trwania sezonu turystycznego lub przynajmniej ważniejszych imprez w poszczególnych obiektach warte poważnego rozważenia jest wprowadzenie dłuższych godzin otwarcia lokali oraz np. dodatkowej oferty kulturalnej na zamówienie grup turystów przynajmniej w większych restauracjach położonych najbliżej ważniejszych obiektów.
- 5) Poprawienie faktycznej dostępności mniejszych obiektów systemu przez wprowadzenie jako standardu wywieszania numeru telefonu kontaktowego przy wejściu oraz (płatnego zgodnie z cennikiem) otwierania tych obiektów w podanych godzinach na telefoniczną prośbę turystów przez jedną z kilku upoważnionych osób, w miarę możliwości przygotowaną także do krótkiego oprowadzenia po obiekcie.
- 6) Udostępnienie dla turystów istniejących węzłów sanitarnych lub stworzenie nowych specjalnie dla ich użytku stanowi jeden z podstawowych postulatów kierowanych do opiekujących się obiektami zabiegającymi o włączenie do systemów zwiedzania. W przypadku niemal wszystkich mniejszych obiektów Pomorskiego Szlaku Cysterskiego jest to warunek konieczny do uznania ich stanu przygotowania dla potrzeb turystyki za wystarczający.
- 7) Ze strony odpowiedzialnych za funkcjonowanie szlaku w ramach zachęty do współpracy możliwe byłoby umieszczenie informacji o współpracujących organizatorach pakietów, lokalach gastronomicznych, usługach komunikacyjnych i transportowych i organizatorach mikroeventów na zamówienie w internetowych portalach poszczególnych obiektów, polecanie ich usług turystom oraz szkolenie lub inne formy przekazania wiedzy niezbędnej do skonstruowania usługi zgodnej z tematyką systemu i stanowiącej jej atrakcyjne dopełnienie.
- 8) Pożądane byłoby wprowadzenie obcojęzycznych wersji portalu internetowego szlaku, a także poszerzenie zakresu informacji publikowanych na tym portalu przez zamieszczanie tamże aktualnych informacji, dotyczących eventów odbywających się we wszystkich obiektach i ewentualnie odnoszących się do nowych ofert w zakresie mikroeventów, tras lokalnych albo dodatkowych atrakcji i usług,

w tym szczególnie zbieżnych z tematyką systemu pakietów pobytowych oraz usług gastronomicznych.

- 9) Stworzenie portali internetowych wszystkich obiektów szlaku (choćby tylko jako tzw. podstron aktualizowanych przez administratorów portalu szlaku), na których znalazłyby się informacje historyczne, dokumentacja fotograficzna danego obiektu, w tym najcenniejszych elementów jego wyposażenia, informacje dotyczące dojazdu oraz sposobu organizacji zwiedzania, polecane obiekty gastronomiczne i noclegowe w pobliżu obiektu. W ramach konstruowania zintegrowanej promocji systemu w sieci pożądanym jest także powiązanie informacji internetowej poprzez „linkowanie” samodzielnych portali internetowych poszczególnych obiektów i miejscowości na szlaku
- 10) Wydawanie jednolitego informatora dla poszczególnych obiektów szlaku w formie broszury, dostępnego w samych obiektach, a zawierającego także podstawowe informacje o samym szlaku jako całości i propozycje jego zwiedzania. Warto rozważyć wprowadzenie kilku innych wersji językowych w odniesieniu przynajmniej do obiektów kluczowych i kilku innych ważniejszych i łatwo dostępnych komunikacyjnie obiektów szlaku. W ten sposób zwiedzanie bardziej znaczących i lepiej znanych obiektów szlaku może stać się impulsem do odwiedzenia przez niektórych zainteresowanych turystów także tych mniej znanych.
- 11) Coroczne wydawanie i rozsyłanie przed rozpoczęciem sezonu specjalnej wersji informatora szlaku. Zawierałaby ona informacje o eventach, mikroeventach, pakietach, usługach przewodnickich, transportowych i propozycjach noclegów grupowych w ramach szlaku i mogłaby być kierowana do polskich i wybranych zagranicznych biur podróży, organizujących wyprawy turystyczno-kulturowe, stowarzyszeń i organizacji o profilu turystycznym oraz portali internetowych pośredniczących w sprzedaży usług turystycznych.

3.3. Analiza potencjału turystyczno-kulturowego Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego

---

3.3.1. Dane podstawowe

Nazwa szlaku: Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego

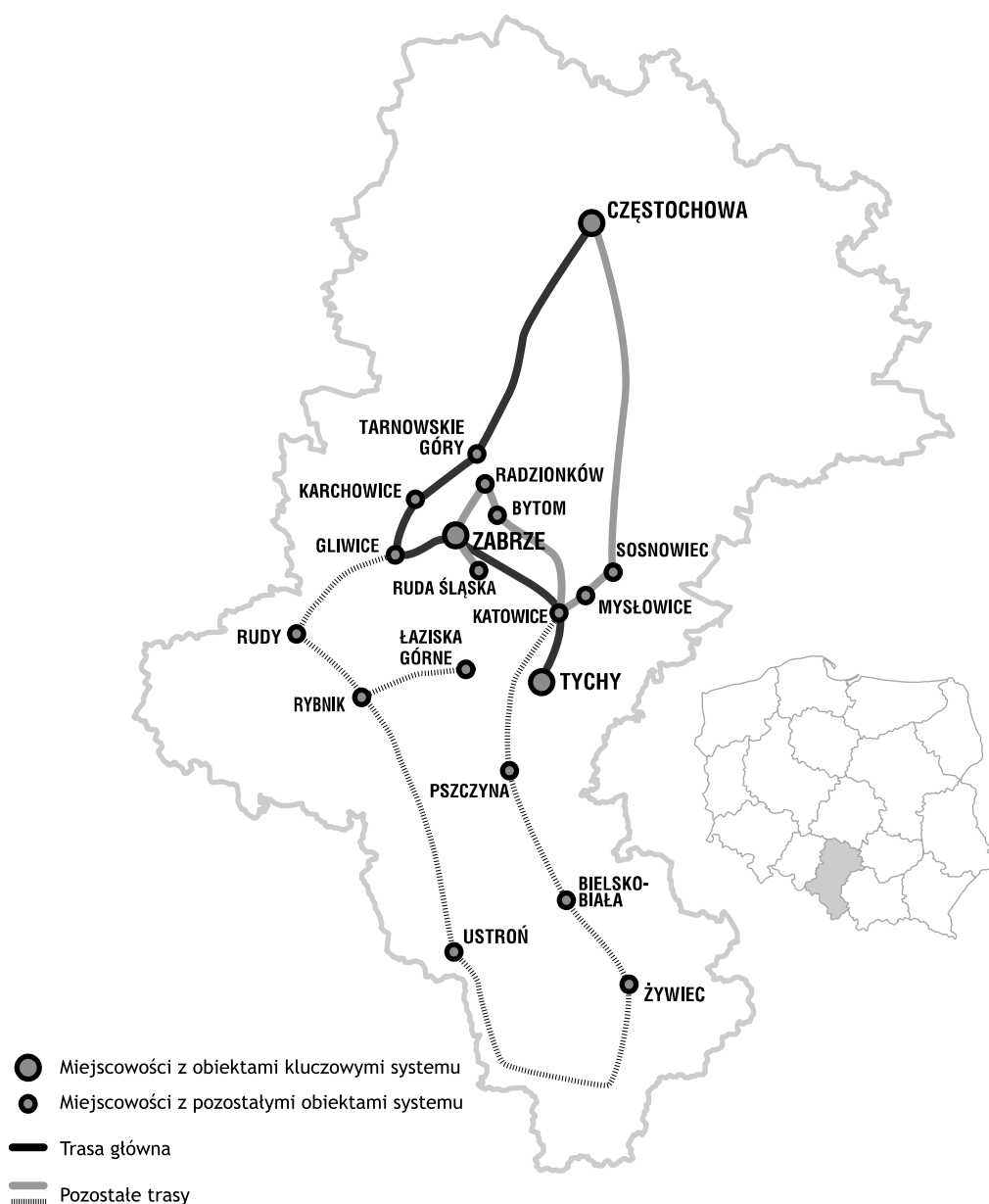
Rodzaj szlaku: turystyczno-kulturowy szlak tematyczny

Rok utworzenia szlaku: 2006

Lokalizacja: województwo śląskie

Zasięg: regionalny

Deklarowana tematyka szlaku: historyczny rozwój przemysłu i techniki na Śląsku

Ryc. 12. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego – przebieg tras i lokalizacją obiektów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ustalonej z koordynatorem listy obiektów.

Opis szlaku: System jest samochodowym szlakiem turystycznym, obejmującym obiekty związane z dziedzictwem przemysłowym województwa śląskiego. Tworzą go 32 obiekty związane z tradycją górniczą i hutniczą, energetyką, kolejnictwem, łącznością, uzdatnianiem wody oraz przemysłem spożywczym. Intencją autorów projektu było zbudowanie, w oparciu o najważniejsze i najciekawsze pod względem walorów

historycznych i architektonicznych obiekty poprzemysłowe w regionie, markowego produktu turystycznego. Szlak stanowi jeden z głównych markowych produktów turystycznych województwa śląskiego i ma za zadanie charakteryzować ten region na turystycznej mapie Polski i Europy oraz wyodrębnić jego ofertę. W założeniu swoich twórców szlak ma odzwierciedlać przejawy tradycyjnej kultury regionu oraz umożliwić korzystanie z nich turystom odwiedzającym województwo. Struktura szlaku jest oparta na produktach i świadczeniach regionalnych, dających się łatwo odróżnić i zidentyfikować. Tematyka systemu obejmuje nie tylko przeszłość regionu i jego tradycję, lecz również jego współczesne oblicze, przemiany i charakter. Funkcjonowanie szlaku ma pomóc w zachowaniu i wykorzystaniu obiektów często unikalnych na skalę światową.

Informator zaakceptowany dla celów inwentaryzacji i waloryzacji [inf.S]:

1.[*Szlak Zabytków Techniki... 2009*] [inf.S 3a]

2.[*Szlak ZTWS, www 2009*][inf.S 3b]

Przebieg trasy głównej szlaku: Częstochowa – Tarnowskie Góry – Karchowice – Gliwice – Zabrze – Katowice – Tychy. Miejscowości na trasach uzupełniających: 1. (Gliwice) – Rudy – Rybnik – Łaziska Górne – Ustroń – Żywiec – Bielsko-Biała – Pszczyna – (Katowice). 2. (Zabrze) – Ruda Śląska – Radzionków – Bytom – (Katowice) – Mysłowice – Sosnowiec (Częstochowa).

Obiekty kluczowe szlaku:

1. Częstochowa, Muzeum Górnictwa Rud Żelaza [wl]⁸³

2. Zabrze, Kopalnia „Guido” [wl]

3. Tychy, Tyskie Browarium (Muzeum Piwowarstwa w Tychach) [wl]

Pozostałe obiekty formalnie zaliczane do szlaku:

4. Częstochowa, Muzeum Produkcji Zapalek,

5. Częstochowa, Muzeum Historii Kolei [wl],

6. Tarnowskie Góry, Sztolnia Czarnego Pstrąga [wl],

7. Tarnowskie Góry, Zabytkowa Kopalnia Srebra [wl],

8. Karchowice k. Pyskowic, Zabytkowa Stacja Wodociągowa „Zawada”,

9. Radzionków, Muzeum Chleba [wl],

10. Miasteczko Śląskie-Bytom, Górnos Śląskie Koleje Wąskotorowe [wl],

11. Sosnowiec, Dworzec PKP,

12. Mysłowice, Centralne Muzeum Pożarnictwa [wl],

13. Katowice, Galeria „Szyb Wilson” [wl],

---

⁸³ Wizja lokalna na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, przeprowadzana w ramach procedur weryfikacyjnych, miała miejsce w dniach 22–26 listopada 2009.

14. Katowice, Osiedle Nikiszowiec [wl],
15. Katowice, Osiedle Giszowiec [wl],
16. Ruda Śląska, Dworzec PKP Ruda-Chebbie,
17. Ruda Śląska-Wirek, Kolonia Robotnicza „Ficinus”,
18. Zabrze, Muzeum Górnictwa Węglowego,
19. Zabrze, Skansen Górniczy „Królowa Luiza” [wl],
20. Zabrze, Szyb „Maciej”,
21. Gliwice, Radiostacja Gliwicka,
22. Gliwice, Muzeum Techniki Sanitarnej,
23. Gliwice, Oddział Odlewnictwa Artystycznego Muzeum w Gliwicach [wl],
24. Rudy, Zabytkowa Stacja Kolei Wąskotorowej,
25. Rybnik, Zabytkowa Kopalnia „Ignacy”,
26. Łaziska Górne, Muzeum Energetyki,
27. Pszczyna, Muzeum Prasy Śląskiej [wl],
28. Bielsko-Biała, Muzeum Techniki i Włókiennictwa [wl],
29. Bielsko-Biała, Dworzec PKP [wl],
30. Ustroń, Muzeum Ustrońskie [wl],
31. Żywiec, Browar Żywiec i Muzeum Browaru [wl],
32. Katowice, Fabryka Porcelany „Porcelana Śląska”.

Przedstawiciel koordynatora, uczestniczący w procesie waloryzacji:

Zofia Petelenz (Urząd Marszałkowski województwa śląskiego)

tel.: (032) 608 05 37; Email: zpetelenz@silesia-region.pl

Okres przeprowadzania badania: 2 października–7 października 2009 r.

Data wypełnienia formularza waloryzacyjnego: 22–24.12 2009 r.

3.3.2. Formularz waloryzacyjny

Zakres I: Organizacja szlaku

I.A Uzasadniona tematyżacja szlaku

I.A.a Literatura naukowa tematyżująca szlak

- Monografia naukowa poświęcona tematyce zgodnej z tematem szlaku, zawierająca opracowanie znacznej części jego obiektów, w tym wszystkich obiektów kluczowych (10): [Bożek 2000] (10)
- Artykuły lub samodzielne rozdziały w opracowaniach naukowych, poświęcone obiektom kluczowym szlaku i analizujące je w m.in. kontekście tematyki szlaku***** (do trzech, po 3 punkty za każdy): [Rękas, 2002] (3); [Staszewska-Ludwiczak, Nitkiewicz-Jankowska, 2007] (3)

I.A.b Literatura popularna tematyzująca szlak:

- Aktualna literatura popularna na temat szlaku w formie osobnych opracowań (do 3 pozycji, po 5 punktów za każdą): [*Szlak Zabytków Techniki... 2009*] (5)
- Aktualna literatura na temat turystyki, regionu lub tematyki zbieżnej z tematem szlaku, zawierająca opis szlaku w osobnym rozdziale* (do 3, po 3 punkty za każdą pozycję): [Szewczykowie 2008] s. 70–73 (3); [Mackiewicz, Gątkowska 2002] (3); [Miszta 2009] (3)

I.A.c Zgodność tematyczna poszczególnych obiektów z deklarowanym tematem szlaku:

- 100% zgodności (20 punktów): *Zgodność charakteru i ekspozycji poszczególnych obiektów z deklarowaną tematyką szlaku jest pełna z wyjątkiem Oddziału Odlewnictwa Artystycznego Muzeum w Gliwicach, Muzeum Prasy Śląskiej w Pszczynie, Muzeum Ustrońskiego, gdzie zgodna z tematyką szlaku jest część ekspozycji* (20)

Suma punktów za cały podzakres I.A: **50** (maksymalna)

I.B Oznaczenie szlaku

I.B.a. Oznaczenie szlaku na trasie i przy drogach dojazdowych:

- Za istnienie fizycznych oznaczeń wzdłuż ciągów komunikacyjnych szlaku oraz dojazdu do 91% i więcej obiektów szlaku (20): *Na całej trasie szlaku są rozmieszczone oznaczenia z logo szlaku, przy dojazdach do obiektów drogowaskazy dojazdowe z nazwą szlaku i obiektu* (20)

I.B.b Oznaczenie fizyczne bezpośrednio przy obiektach szlaku:

- Za istnienie fizycznych oznaczeń przy wszystkich obiektach szlaku (20): *Przy wszystkich obiektach szlaku oraz w ich pobliżu znajdują się oznaczenia z logo szlaku oraz nazwami obiektów* (20)

I.B.c Oznaczenie systemowe przebiegu szlaku:

- *Brak:* (0)

Suma punktów za cały podzakres I.B: **40**

I.C Koordynacja szlaku⁸⁴

I.C.a Funkcjonowanie koordynatora szlaku:

- Funkcjonowanie koordynatora szlaku, formalnie powołanego lub wyznaczonego do spełniania tych obowiązków (10 punktów): *Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego – Wydział Promocji i Współpracy Międzynarodowej* (10)

---

⁸⁴ Dane uwzględnione w tym podzakresie pochodzą z [as3] i zostały zweryfikowane w trakcie wizji lokalnej w siedzibie koordynatora szlaku.

I.C.b Dostępność koordynatora:

- Publiczna całoroczna dostępność danych koordynatora dla potrzeb komunikacji (5): *Dane Koordynatora publicznie dostępne pod adresem: Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Wydział Promocji i Współpracy Międzynarodowej ul. Ligonía 46, 40-067 Katowice (5)*
- Publiczna, całoroczna dostępność biura koordynatora szlaku: *Biuro Koordynatora funkcjonuje w ramach urzędu państwowego, nie jest ono dostępne w ruchu turystycznym (0)*

I.C.c Usługi informacyjne koordynatora w odniesieniu do szlaku:

- Stały, całoroczny numer telefoniczny* obsługujący także inne produkty lub służący innym celom (3): *Numer telefonu (032 608 05 37) nie funkcjonuje wyłącznie dla potrzeb szlaku (3)*

I.C.d Dodatkowe usługi koordynatora:

- brak (0)

Suma punktów za cały podzakres I.C: **18**

I.D Dostępność turystyczna obiektów szlaku⁸⁵

I.D.a Faktyczna dostępność obiektów szlaku:

- Faktyczna pełna dostępność 100% obiektów szlaku (30 punktów): *Wszystkie obiekty szlaku są dostępne dla turystów w oznaczonych godzinach (30)*

I.D.b Dostępność komunikacyjna obiektów szlaku:

- 90–100% obiektów (13 punktów): *Brak parkingu w dopuszczalnej odległości od obiektu stwierdzony w Muzeum Włókiennictwa w Bielsku-Białej oraz przejściowo w Skansenie Górniczym Królowa Luiza w Zabrze (w związku z inwestycją budowlaną). Pozostałych 30 z 32 obiektów jest w pełni dostępnych komunikacyjnie (13)*

Suma punktów za cały podzakres I.D: **43**

Za cały zakres I: 151 z 200 możliwych punktów

---

⁸⁵ Dostępność komunikacyjna i turystyczna obiektów szlaku została stwierdzona na podstawie [inf.S 3a oraz inf.S 3b], ankiet obiektowych [ao7, ao8, ao9], oficjalnych portali obiektów (załączniki grupy 9.B), a także zapytań inwentaryzacyjnych, zamieszczonych w załącznikach grupy 4 (załączniki od 4.21 do 4.28). Stan rzeczywisty zweryfikowano podczas wizji lokalnej, ewentualne niezgodności oraz dodatkowe dane udokumentowano w załącznikach 5.14 do 5.20 oraz 8.111 do 8.149.

Zakres II: Ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku

II.A Autentyczność obiektów szlaku:

- Ilość obiektów autentycznych w ogólnej liczbie obiektów szlaku przekracza 50%, zaś ilość obiektów wykreowanych specjalnie dla potrzeb turystyki nie przekracza 25% (40 punktów): 6 z 32 obiektów to muzea ulokowane poza zabytkowymi obiektami industrialnymi (Muzeum Górnictwa Rud Żelaza w Częstochowie, Muzeum Chleba w Radzionkowie, Centralne Muzeum Pożarnictwa w Mysłowicach, Muzeum Prasy Śląskiej w Pszczynie, Muzeum Ustrońskie i Oddział Odlewnictwa Muzeum Gliwickiego). Pozostałe obiekty szlaku są zlokalizowane w miejscach to związanych bezpośrednio z dziejami przemysłu i techniki. Tym samym do obiektów autentycznych należy 26 (około 82%), pozostałe są obiektami wtórnymi. Do szlaku nie należą żadne obiekty wykreowane specjalnie dla potrzeb turystyki (40)

II.B Zwartość szlaku:

- Za odległość pomiędzy więcej niż 80% a mniej niż 90% obiektów szlaku, nie przekraczającą 30 km (5 punktów): W przypadku 5 z 32 kolejnych obiektów szlaku odległość przekracza 30 km: Częstochowa-Tarnowskie Góry (43 km), Rybnik-Ustroń (41 km), Ustroń-Żywiec (50 km), Bielsko-Biała-Pszczyna (34km), Sosnowiec-Częstochowa (59 km) (5)

II.C Liczba obiektów należących do szlaku:

- a) szlak liczy powyżej 20 obiektów (15 punktów): Szlak liczy 32 obiekty (15)

II.D Regularna usługa transportowa zgodna z przebiegiem szlaku:

- brak (0)

II.E Stan utrzymania poszczególnych obiektów szlaku:

- Stan zadowolający szlaku: za 100% obiektów szlaku w stanie zadowolającym (15 punktów): Wszystkie obiekty szlaku znajdują się w stanie zadowolającym, pewne mankamenty⁸⁶ stwierdzono w odniesieniu do bezpośredniego otoczenia obiektów (Radzionków, Bytom GKW) (15)

Za cały zakres II: 75 ze 100 możliwych punktów

---

⁸⁶ Mankamenty zostały opisane i udokumentowane z załącznikami nr.5.17 i 5.18 oraz we wskazanej w ich treści dokumentacji fotograficznej.

Zakres III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów szlaku

III.A Znaczenie kulturowe miejsc lub obiektów na szlaku zgodne z tematyką szlaku:

- Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do pięciu, 10 punktów): *Centralne Muzeum Pożarnictwa w Mysłowicach [kuo]⁸⁷ (10)*; *Skansen Górniczy „Królowa Luiza” w Zabrze [kuo]⁸⁸ (10)*
- Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do 5, po 5 punktów)⁸⁹: *Zabytkowa Kopalnia Węgla Kamiennego Guido w Zabrze [kzo]⁹⁰ (5)*
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów szlaku, zgodnych z jego tematyką na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 4 punkty): *Skansen Górniczy Królowa Luiza (zespół obiektów) (4)*; *Częstochowa (trzy obiekty szlaku) (4)*; *Gliwice (trzy obiekty szlaku) (4)*

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **37**

III.B Eventy zgodne z tematem szlaku: [as],[ao],[zi],[www]⁹¹

- Wielodniowe eventy o charakterze kulturowym na obszarze szlaku, uwzględniające temat szlaku jako jeden z podstawowych tematów (do trzech, za każdy 4 punkty): *Gliwickie Dni Dziedzictwa Kulturowego (wrzesień, 2 dni) (4)*; *Noc Muzeów na Śląsku (maj) (4)*
- Mikroeventy w ramach obiektów na zamówienie (za każdy do pięciu w skali całego szlaku) (4 punkty): *Tyskie Browarium: Nauka degustacji piwa (4)*; *Rudy: Przejazdy turystyczną kolejką w okolicach Rud (4)*; *Muzeum Ustrońskie: Prezentacja filmu tematycznego (4)*; *Muzeum Chleba w Radzionkowie: Film dokumentalny: „Chleb” (4)*; *Zabrze, Skansen Królowa Luiza: „Karlikiem w głąb ziemi” – podróż podziemną kolejką górniczą (4)*

Suma punktów w tym podzakresie: **28**

⁸⁷ Zgodnie z przyjętymi kryteriami jako potwierdzenie unikalności obiektu uznawane jest formalne uznanie go za obiekt centralny – Centralne Muzeum Pożarnictwa spełnia ten warunek [*Muzeum Pożarnictwa, www 2009*].

⁸⁸ Kopalnia Luiza jest najstarszą państwową kopalnią węgla kamiennego na ziemiach polskich [Bożek 2000].

⁸⁹ Regionalne znaczenie dla turystyki industrialnej posiadają bez wątpienia liczne inne obiekty (jak osiedla robotnicze w Katowicach czy Browar w Tychach, jednak zastosowane zasady waloryzacji uniemożliwiają powiększenie punktacji w tej kategorii).

⁹⁰ Poświadczenie regionalnego znaczenia Skansenu Górniczego w Kopalni Guido [*UM Śląskie, www 2009*].

⁹¹ Dane na temat eventów zgodnych z tematyką szlaku, organizowanych w ramach funkcjonowania szlaku, w jego miejscowościach i w obiektach szlaku pochodzą z ankiety szlaku [as3], ankiet obiektów kluczowych [ao 7; ao 8; ao9], odpowiedzi na zapytania inwentaryzacyjne, kierowane do obiektów (zał. 4.21 do 4.28), z oficjalnych portali www obiektów szlaku oraz z oficjalnych portali www, prowadzonych przez samorządy powiatów, gmin i miejscowości położonych w przestrzeni szlaku.

III.C Dodatkowe atrakcje tematyczne organizowane w obiektach szlaku (do 4 – po 5 punktów) [ao], [inf.S], [inf.O], [zi], [www]⁹²:

- *Radzionków, Muzeum Chleba: Możliwość samodzielnego wypieku chleba w Muzeum (5); Zabrze, Skansen Królowa Luiza: możliwość wynajęcia zabytkowego pojazdu (5); Zabrze, Skansen Królowa Luiza: spektakl teatralny – Spotkanie z legendarnym władcą podziemi Skarbnikiem (5); Tychy (Browarium): Nocne zwiedzanie Browaru (5)*

Suma punktów w tym podzakresie: **20** (maksymalna)

III.D Znaczenie historyczne obiektów szlaku:

- Za każdy obiekt o znaczeniu międzynarodowym (do 2) (10 punktów): *Radiostacja Gliwice [kea]⁹³ (10)*

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **10**

III.E Znaczenie biograficzne obiektów szlaku:

- Za każdy obiekt związany z postacią znaczącą w danej dziedzinie** (do 3, po 1 punkcie): *Zabrze (i inne): Friedrich Wilhelm Graf von Reden, pionier przemysłu ciężkiego w Prusach [kea]⁹⁴ (1)*
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów, albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty): *Zabrze (trzy obiekty związane z osobą Wilhelma v. Reden (2)*

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie⁹⁵: **3**

III.F Związek obiektów szlaku z dziejami religii lub aktualne znaczenie dla życia religijnego:

- *nie stwierdzono znaczenia obiektów szlaku dla życia religijnego (0)*

⁹² Dane na temat mikroeventów oferowanych w poszczególnych obiektach pochodzą z ankiet obiektowych [ao 7; ao 8; ao9], uwzględnionych dla celów badania i podanych powyżej informatorów i przewodników szlaku [inf.S 3a; inf. S 3b] oraz obiektów, a także z oficjalnych portali internetowych tych obiektów [inf.O]. Dane te zostały uzupełnione poprzez zapytania inwentaryzacyjne. Dokumentacja zapytań inwentaryzacyjnych oraz wizji lokalnej (o ile wpłynęła ona na zmianę wartości zmiennych) została zamieszczona w załącznikach 4.21. do 4.28.

⁹³ Radiostacja w Gliwicach była miejscem historycznej „prowokacji gliwickiej” nazistów w 1939, która posłużyła za formalny pretekst do wypowiedzenia Polsce wojny przez III Rzeszę [Spiess, Lichtenstein 1979; Ailsby 2001, s. 112], ponadto w literaturze pięknej (H. Bieniek, „Pierwsza Polka”) i w kilku filmach [niem. „Der Fall Gleiwitz”, (1961), pol.„Operacja Himmler”(1979)].

⁹⁴ Istotne znaczenie G. W. v. Redena dla rozwoju przemysłu w Niemczech i na Śląsku poświadczają [Kapała 2002; Schmidt-Rutsch 2008].

⁹⁵ Podjęta próba ustalenia regionalnego stopnia znajomości artysty Ewalda Gawlika za pomocą kryterium nazewnictwa [kn] i ankiety ustalania stopnia znajomości osoby [azo] przyniosły efekt negatywny: tylko w Będzinie i Zabrzu znajdują się ulice E. Gawlika, a spośród 50 pytaných mieszkańców Śląska – w Pszczynie (10) Bytomiu (20) i Częstochowie (20) tylko siedem potrafiło poprawnie zidentyfikować tę postać, w związku z czym nie została ona uwzględniona w waloryzacji [Zař.6.1].

III.G Znaczenie obiektów szlaku dla innego typu turystyki kulturowej niż wskazany w temacie szlaku:

- Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do trzech, po 3 punkty): *Muzeum Chleba w Radzionkowie (turystyka kulinarna) [kuo]⁹⁶ (3)*; *Muzeum Prasy Śląskiej w Pszczynie (kulturowa turystyka regionalna)[kuzr]⁹⁷ (3)*; *Linia Wąskotorowa Miasteczko Śląskie-Bytom (tur. hobbystyczna i regionalna)[kuzr]⁹⁸ (3)*

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **9**

III.H Związek poszczególnych obiektów szlaku z innymi grupami etnicznymi albo z historią innych narodów:

- Obiekt o znaczeniu regionalnym* lub w jednej dziedzinie dla danej grupy narodowej (3): *Browar w Żywcu – Założyciel: Arcyksiążę Albrecht Fryderyk Rudolf Habsburg, Książę Cieszyński, członek dynastii panującej w Austrii (at.) [kuzr]⁹⁹ (3)*

Suma punktów w tym podzakresie: **3**

III.I Dodatkowe punkty za ofertę wszystkich obiektów wpisanych powyżej klas¹⁰⁰

- Za stałych przewodników obiektowych w j. polskim (za pierwsze pięć po 2 punkty): *Muzeum Włókiennictwa w Bielsku-Białej (2)*; *Muzeum Historii Kolei w Częstochowie (2)*; *Tarnowskie Góry (Zabytkowa Kopalnia Srebra)(2)*; *Kopalnia „Guido”, Zabrze (2)*; *Tychy, Browarium (2)*
- Za minimum dwa języki obce w ofercie przewodników obiektowych (w pierwszych pięciu, po 1 punkcie): *Tarnowskie Góry (Zabytkowa Kopalnia Srebra): (de.), (en.), (ros.) (1)*; *Muzeum Włókiennictwa w Bielsku-Białej: (en.), (de.) (1)*; *Zabrze, Kopalnia Guido: (en.), (de.), (fr.), (ros.) (1)*; *Tychy, Browarium (en.), (de.), (fr.), (ros.), (it.), (cz.) (1)*
- Przewodniki elektroniczne po obiekcie (za pierwsze pięć obiektów, po 2 punkty): *Tychy, Browarium (2)*

⁹⁶ Obiekt w Radzionkowie jest jedynym tego rodzaju muzeum w skali kraju, co zgodnie z przyjętymi zasadami pozwala go określać jako obiekt unikalny. Potwierdzenie znaczenia dla turystyki kulinarnej i regionalnej: [Misztka 2009, s. 159–160].

⁹⁷ Potwierdzenie znaczenia tematyki i zbiorów Muzeum w Pszczynie dla kultury regionu [Spyra 1987; Miodek 1991], dla turystyki regionalnej [Misztka 2009, s. 183].

⁹⁸ Potwierdzenie regionalnego znaczenia kolei wąskotorowej Bytom-Miasteczko Śl. [Jerzyński, Koziarski 1992; Soida 1999].

⁹⁹ Potwierdzenie znaczenia zespołu rezydencjonalnego w Żywcu dla wskazanej grupy etnicznej [Bicz-Suknarowska 1993; Rączka 2006].

¹⁰⁰ Dane na temat oferty turystycznej poszczególnych obiektów pochodzą z ankiet obiektowych [ao7; ao8; ao9], informatorów i przewodników szlaku [inf.S 3a; inf.S 3b] oraz obiektów [inf.O], a także z oficjalnych portali internetowych tych obiektów (Załączniki grupa 9 B). Dane te zostały zweryfikowane podczas wizji lokalnej przeprowadzanej we wszystkich obiektach kluczowych i w znaczącej części pozostałych obiektów.

- Za wersje obcojęzyczne przewodników elektronicznych (przynajmniej dwie wersje obcojęzyczne, w maksimum trzech obiektach, dodatkowo po 1 punkcie): *Tychy, Browarium (en.), (de.), (fr.), (ros.), (it.), (cz.) (1)*
- Za ofertę zwiedzania fabularyzowanego na zamówienie w obiektach lub miejscowościach szlaku (do pięciu, po 4 punkty za każdą): *Kopalnia Guido, Zabrze (4); Tyskie Browarium (4)*
- Za własny materiał informacyjny w obiekcie (poza książkami, albumami i filmami) (do 10 obiektów, po 1 punkcie od obiektu): *Zabytkowa Stacja Wodociągowa „Zawada” w Karchowicach (1); Muzeum Gliwickie, bogaty zestaw informatorów (1); Tychy, Browarium „Etykiety Piw Tyskich”, „Tyskie vademecum piwa” (1); Muzeum Górnictwa Rud Żelaza w Częstochowie: Przewodnik po wystawie stałej, Wyd. Muzeum Częstochowskie 2009 (1)*
- Własny materiał informacyjny w obiekcie w przynajmniej dwóch językach obcych (w pierwszych pięciu obiektach, po 1 punkcie): *Zabytkowa Stacja Wodociągowa „Zawada” w Karchowicach (en.), (de.) (1); Kopalnia Guido, broszura „Barwny Świat Czarnych Skarbów” (en.), (de.) (1); Tychy, Browarium (en.), (de.), (fr.), (it.), (ros.), (cz.) (1)*
- Za sklep obiektowy lub infokiosk, oferujący przedmioty związane z tematem obiektu lub obiektu i szlaku (za każdy do pięciu, po 3 punkty): *Żywiec, Browar; Sklep z pamiątkami (3)*
- Za kiosk obiektowy*, oferujący przedmioty związane z tematem obiektu i/lub szlaku (za każdy do pięciu, po 2 punkty): *Tarnowskie Góry, Kopalnia Rud Srebronośnych: (kiosk z materiałami i pamiątkami) (2); Zabrze, Kopalnia „Guido” (kiosk z pamiątkami) (2); Tychy, Browar; kiosk z pamiątkami i gadżetami (2)*

Suma punktów dodanych w tym podzakresie: **30** (maksymalna)

III.J Punkty dodatkowe za obiekty unikalne:

- Za każdy Pomnik Historii w ramach szlaku lub w gminie, przez którą przebiega szlak (15): *Sztolnia Czarnego Pstrąga i Kopalnia Rud Srebronośnych (Tarnowskie Góry), PH (15); Klasztor Jasna Góra w Częstochowie, PH (15)*
- Za każdy obiekt unikalny w skali kraju (do trzech, po 5 punktów): *Muzeum Gliwickie, Oddział Odlewnictwa; Unikalna w skali kraju prezentacja dziewiętnastowiecznego odlewnictwa artystycznego z XIX w. [kuo]¹⁰¹ (5); Muzeum Produkcji*

---

¹⁰¹ Poświadczenie unikalności gliwickiej kolekcji wyrobów odlewnictwa [Dębowska i in. 2006].

Zapałek w Częstochowie [kuo]¹⁰² (5); Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrze [kuo]¹⁰³ (5)

Suma punktów dodanych w tym podzakresie: **45**

Za całość zakresu III: 166 z 300 możliwych punktów

Zakres IV: Obsługa własna szlaku

IV.A Promocja szlaku:

Dane zebrane do oceny w ramach tego zakresu waloryzacji pochodzą z ankiety skierowanej do koordynatora szlaku [as3], z aktualnej dokumentacji, dotyczącej funkcjonowania szlaku lub działalności jego koordynatora, a także z aktualnych informatorów publikowanych w formie papierowej oraz z [inf.S 3a] oraz [inf.S.3b]. Wyrывkowo ich zgodność została zweryfikowana podczas wizji lokalnej na trasie i w obiektach szlaku.

- Działanie własnego aktualizowanego portalu internetowego szlaku (10 punktów): *Portal internetowy szlaku: [Szlak ZTWS, www 2009], (www.silesia-region.pl/szt) aktualizowany na bieżąco (10)*
- Wersje obcojęzyczne portalu internetowego szlaku (do trzech wersji za każdą po 3 punkty): *Wersje językowe portalu szlaku: (en.), (de.), (ros.) (9)*
- Każda samodzielna autoryzowana strona internetowa obiektu należącego do szlaku, pozostająca w połączeniu z portalem szlaku (do 10 obiektów i stron, za trzy pierwsze po 3 punkty, następne 7 po 1 punkcie): *Zabytkowa Kopalnia Srebra [TG Kopalnia, www 2009] (3); Tyskie Browarium [Browarium, www 2009] (3); Centralne Muzeum Pożarnictwa [Muzeum Pożarnictwa, www 2009] (3); Skansen Górniczy „Królowa Luiza” [Luiza Zabrze, www 2009] (1); Muzeum Browaru w Żywcu [Żywiec Browar, www 2009] (1); Muzeum Prasy Śląskiej w Pszczynie [Pszczyna Muzeum, www 2009] (1); Muzeum Energetyki w Łaziskach [Muzeum Energetyki, www 2009] (1); Galeria „Szyb Wilson” [Szyb Wilson, www 2009] (1); Oddział Odlewnictwa Muzeum w Gliwicach [GL Odlewnictwo, www 2009] (1); Osiedle Nikiszowiec w Katowicach [Nikiszowiec, www 2009] (1); Fabryka i Muzeum Zapałek w Częstochowie [Częstochowa Zapałki, www 2009] (0)*
- Wersje obcojęzyczne na portalach internetowych obiektów (liczone na maksimum pięciu portalach obiektów do dwóch wersji (za każdą po 1 punkcie): *Muzeum*

¹⁰² Poświadczenie unikalności kierunku działalności, sposobu działania i ekspozycji Muzeum Produkcji Zapałek w Częstochowie [Gaweł 2010]. Muzeum to jest jedyną placówką tego rodzaju w skali kraju, dodatkowo produkcja odbywa się tam z użyciem historycznych maszyn i z zastosowaniem historycznych technologii, co jest każdorazowo prezentowane turystom.

¹⁰³ Potwierdzenie unikalnego w skali kraju charakteru Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrze i jego zbiorów [Frużyński 2004, s. 41–43; Pilis, Jasiński 2006; Lijewski i in. 2008, s. 145].

- Browaru lw Żywcu (en.), (de.) (2)*; *Oddział Odlewnictwa Muzeum w Gliwicach (en.), (de.) (2)*; *Fabryka i Muzeum Zapalek w Częstochowie (en.), (de.) (2)*; *Zabrze: Kopalnia Guido, (en.), (de.) (2)*
- Dokumentalne filmy telewizyjne o poszczególnych obiektach szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem (do czterech filmów – po 2 punkty): *Film (TVP3): „90 lat Elektrowni Łaziska”, 2007 (2)*; *Film (TV Silesia): „Koniec Kopalni „Szczekaczka””, 2008 (2)*
  - Albumy o szlaku (do dwóch wydań, po 2 punkty): *Szlak Zabytków Techniki (z mapką), Wyd. Katowice 2009 (2)*
  - Dodatki za wersje językowe albumów lub stosowane w albumach (za album i język) (1 punkt): *Szlak Zabytków Techniki, Katowice 2009, (en.), (de.), (fr.) (3)*
  - Książki, albumy, filmy video o poszczególnych obiektach (do pięciu, po 3 punkty): *Muzeum Techniki i Włókiennictwa w Bielsku-Białej: [Kenig, Stysińska 2008] (3)*; *Radiostacja Gliwicka: [Jarczewski 2009] (3)*; *Browar Tyski: [Kantor, Dudek, Szronek, 2004] (3)*; *Kopalnia „Guido”: [Barwny świat... 2008] (3)*; *Osiedle Giszowiec: [Szejnert 2007; Reuffurth 2006] (3)*
  - Samodzielny udział szlaku w krajowych targach turystycznych* (za każde stoisko do trzech, po 2 punkty): *I Międzynarodowe Targi Turystyki Dziedzictwa Przemysłowego i Turystyki Podziemnej, 10–12 września 2009 r. (2)*
  - Samodzielny udział poszczególnych obiektów szlaku w światowych prestiżowych targach turystycznych w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (za każde stoisko w roku do trzech, po 2 punkty): *Kopalnia „Guido” w Zabrzu, ITB, Berlin, 2009 (2)*
  - Samodzielny udział poszczególnych obiektów szlaku w krajowych targach turystycznych* (za każde stoisko do trzech) (1 punkt): *Muzeum Włókiennictwa – Międzynarodowe Targi Turystyki Dziedzictwa Przemysłowego i Turystyki Podziemnej w Zabrzu (10–12.09.2009) (1)*; *Muzeum Historii Kolei w Częstochowie – Międzynarodowe Targi Turystyki Dziedzictwa Przemysłowego i Turystyki Podziemnej w Zabrzu (1)*; *Muzeum Gliwickie (Oddział Odlewnictwa) – Międzynarodowe Targi Turystyki Dziedzictwa Przemysłowego i Turystyki Podziemnej w Zabrzu (1)*
  - Zorganizowanie podróży/wizyty medialnej po szlaku lub większości jego obiektów w ciągu ostatnich 2 lat (8 punktów): *Podróż medialna dla dziennikarzy telewizji RTR (Rosja), 7–8.10.2009 r., organizator: Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego (8)*
  - Zorganizowanie konferencji naukowej lub popularyzacyjnej, związanej z tematem szlaku w ciągu ostatniego roku (4 punkty): *Konferencja „Wykorzystanie potencjału dziedzictwa przemysłowego dla promocji turystycznej gmin i regionów”, Zabrze, 10–11 września 2009 r. (4)*

- Inne formy promocji szlaku (5): *Odznaka turystyczna: „Znam Szlak Zabytków Techniki”* (5)

Całość punktów za ten podzakres: **45** (maksymalna)

IV.B Oferty wypraw po szlaku:

- Stałe oferty wycieczek na szlaku lub znacznej jego części (za każdą do pięciu po 5 punktów): *Śląska podróż w czasie. Szlakiem Zabytków Techniki spod Silesia City Center (Silesia City Center/BP Abraksas – trzy alternatywne trasy)* (5)
- Oferty wycieczek grupowych na zamówienie* (za każdą ofertę do pięciu po 3 punkty): *Możliwość zamówienia wycieczki po Zabrze i okolicy „Szlakiem zabytków techniki”* (3)

Całość punktów za ten podzakres: **8**

IV.C Oferta pakietowa turystyki kulturowej:

- Pakiety dla miejscowości położonych przy szlaku, nie związane z tematem szlaku i nie zawierające zwiedzania jego obiektów (za każdy do trzech po 1 punkcie): *Częstochowa, „Weekend na Jasnej Górze” (m.in. Hotel „Mercure” Częstochowa)* (1); *Częstochowa, Pakiet turystyczny „Pielgrzym” („Sindbad” Lubliniec)* (1); *Pszczyna, Pakiety weekendowe Hotelu „Zamkowy”* (1)

Suma punktów za ten podzakres: **3**

IV.D Inne elementy obsługi turystycznej:

- *brak* (0)

Za całość zakresu IV: 56 ze 100 możliwych punktów

Zakres V: Pozostała oferta spędzania wolnego czasu na obszarze szlaku

V.A Inna oferta turystyczno-kulturowa na obszarze szlaku

V.A.a Muzea poza szlakiem lub poza tematem szlaku:

- O znaczeniu krajowym (do trzech, po 4 punkty): *Państwowe Muzeum Zamkowe w Pszczynie, [kzo]¹⁰⁴* (4); *Muzeum Śląskie w Katowicach, [kzo]¹⁰⁵* (4)
- O znaczeniu regionalnym* (do trzech, po 3 punkty): *Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu, [kzo]¹⁰⁶* (3)

¹⁰⁴ Potwierdzenie ponadregionalnego znaczenia Muzeum Zamkowego w Pszczynie [MKiDN, www 2009]

¹⁰⁵ Potwierdzenie ponadregionalnego znaczenia Muzeum Śląskiego [MKiDN, www 2009].

¹⁰⁶ Potwierdzenie regionalnego znaczenia Muzeum Górnictwa Węglowego [UM Śląskie, www 2009].

V. A. b. Inne atrakcyjne z punktu widzenia turystyki kulturowej obiekty w miejscowościach szlaku:

- O znaczeniu regionalnym (do trzech na całym szlaku, po 3 punkty): *Żywiec, Stary i Nowy Zamek (rezydencja Habsburgów) [kuzr]¹⁰⁷ (3)*
- O znaczeniu lokalnym* (do czterech na całym szlaku, po 1 punkcie): *Katowice, modernistyczna katedra Chrystusa Króla [inf.T]¹⁰⁸ (1); Tarnowskie Góry, Historyczna winiarnia w Domu Sedlaczka [inf.T]¹⁰⁹ (1); Rudy, kościół pocysterski wraz z parkiem opackim [inf.T]¹¹⁰ (1)*

V.A.c Lokalne (miejskie lub gminne) trasy turystyczne o znaczeniu historycznym lub kulturowym:

- Wirtualne z dostępnymi publikowanymi opisami lub oznaczone w terenie* (do pięciu, po 2 punkty): *Katowice, Szlak Bohaterów Wieży Spadochronowej (militarno-historyczny) (2); Żywiec, Papieski szlak turystyczny (miejski) (2); Żywiec, Szlak po zabytkach architektury (miejski) (2)*

V.A.d Eventy poza tematem szlaku:

- Regularne eventy o charakterze kulturowym, mające znaczenie międzynarodowe lub krajowe, odbywające się na terenie gmin, przez które przebiega szlak (do trzech, po 5 punktów): *Mysłowice, Off Festival (muzyka alternatywna), maj, 4 dni [kuze]¹¹¹ (5); Katowice, Międzynarodowy Festiwal Teatrów A Part [kuze]¹¹² (5)*
- Regularne eventy o charakterze kulturowym, mające znaczenie przynajmniej regionalne, odbywające się na terenie gmin, przez które przebiega szlak* (do trzech, po 3 punkty): *Gliwicki Offowy Festiwal Filmowy GOFFR (grudzień)[kuze]¹¹³ (3)*

Suma punktów w całym podzakresie V.A: **36**

V.B Pozostała oferta kulturowa, turystyczna i przyrodnicza na obszarze szlaku

V.B.a Atrakcje kulturalne i rozrywka na szlaku:

- Funkcjonujące stale placówki teatralne w miejscowościach (gminach) szlaku (za pierwsze trzy obiekty, po 2 punkty): *Katowice, Teatr Śląski im. S. Wyspiańskiego (2); Zabrze, Teatr Nowy (2); Częstochowa, Teatr im. A. Mickiewicza (2)*

¹⁰⁷ Potwierdzenie regionalnego znaczenia zespołu rezydencjonalnego w Żywcu [Bicz-Suknarowska 1993; Rączka 2006].

¹⁰⁸ Miszta 2009, s. 95–96.

¹⁰⁹ Miszta 2009, s. 162–163.

¹¹⁰ Miszta 2009, s. 216–218.

¹¹¹ Potwierdzenie krajowego znaczenia eventu [Buczowska 2009, s. 112].

¹¹² Potwierdzenie krajowego znaczenia eventu [A part, www 2009].

¹¹³ Potwierdzenie regionalnego znaczenia eventu: [Buczowska 2009, s. 113].

- Filharmonia w miejscowościach szlaku (za pierwsze trzy obiekty, po 2 punkty): *Katowice, Filharmonia Śląska (2)*; *Częstochowa, Filharmonia Częstochowska (2)*; *Rybnik, Filharmonia Rybnicka (2)*
- Opera w miejscowościach szlaku (za pierwsze trzy, po 2 punkty): *Bytom, Opera Śląska (2)*
- Teatr muzyczny (operetka, rewia lub musical) na miejscu (za pierwsze dwie placówki, po 2 punkty): *Gliwice, Teatr Muzyczny (2)*
- Stała oferta koncertów muzycznych* (po 2 punkty): *Katowice, Klub muzyczny „Wyższy Wymiar” (2)*
- Kina całoroczne, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku (do czterech, po 1 punkcie): *Katowice, Cinema City (Punkt 44) (1)*; *Bielsko-Biała, Kinoplex (1)*; *Częstochowa, Cinema City (1)*; *Ruda Śląska, Cinema City (1)*
- Kluby i inne miejsca wieczornej rozrywki, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku (do czterech, po 1 punkcie): *Bielsko-Biała, Klub RUDE BOY, ul. 1 Maja 20 (1)*; *Sosnowiec, Fashion Club, ul. Małachowskiego 32 (1)*; *Częstochowa, Klub Tramwaj, ul. Niepodległości II (1)*; *Tychy, klub muzyczny Tokarnia, ul. Browarowa 7 (1)*

V.B.b Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza:

- Ogrody zoologiczne, wieloprzestrzenne akwaria, parki dzikich zwierząt, inne duże obiekty zoologiczne (za każdy do trzech, po 2 punkty): *Pszczyna, Zwierzyniec (Zagroda żubrów, muflonów itd.) (2)*; *Ustroń, Leśny Park Niespodzianek (2)*
- Park Krajobrazowy na terenie gmin przy szlaku (do trzech, po 2 punkty): *Bielsko-Biała, Park Krajobrazowy Beskidu Małego (2)*; *Rudy, PK „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich (2)*; *Żywiec, Żywiecki PK (2)*
- Rezerwat przyrody na terenie gmin przy szlaku** (do trzech, po 1 punkcie): *Katowice, Las Murckowski (1)*; *Tarnowskie Góry, Rezerwat leśny Segiet na Srebrnej Górze (1)*; *Żywiec, rezerwat leśny Grapa (1)*
- Ogród Botaniczny, Palmiarnia, Arboretum (za pierwsze dwa obiekty po 2 punkty): *Palmiarnia w Gliwicach (2)*; *Ogród Botaniczny w Zabrze (2)*
- Ogród przy rezydencji, park kultywowany (za pierwsze dwa obiekty po 1 punkcie): *Żywiec, Park Pałacowy (1)*; *Pszczyna, Park Zamkowy (1)*
- Park miejski duży kultywowany (od 4 ha) z obiektami sztuki (za pierwsze dwa po 1 punkcie): *Gliwice, Park Bolesława Chrobrego (1)*
- Park miejski duży, kultywowany, bez obiektów sztuki* (za pierwsze dwa po 1 punkcie): *Sosnowiec, Park i ZOO Leśna (1)*

Suma punktów w całym podzakresie V.B: **20** (maksymalna)

V.C Pozostała oferta turystyczna na obszarze szlaku

V.C.a Miejsca aktywnego wypoczynku:

- Centra aktywnego wypoczynku (do czterech, po 2 punkty): *Gliwice, Centrum Sportu i Wypoczynku, ul. Ziemięcicka 62 (2)*; *Częstochowa, Akademickie Centrum Kultury i Sportu PCz, al. Armii Krajowej 23 (2)*; *Bielsko-Biała, Bielsko-Bialski OSiR, ul. Konopnickiej 5 (2)*; *Sosnowiec, Miejski OSiR, ul. 3 Maja 41 (2)*

V.C.b Inne atrakcje przyrodnicze:

- Góry ze znakowanymi szlakami turystycznymi na terenie szlaku (3 punkty): *Beskid Żywiecki (okolice Żywca), Beskid Śląski (okolice Ustronia) (3)*
- Jeziora (zdatne do kąpieli, dostępne) – za pierwsze dwa akwenty po 2 punkty): *Żywiec, Jezioro Żywieckie (2)*; *Pszczyna, Jezioro Goczalkowickie (2)*
- Pomniki przyrody (za pierwsze dwa na trasie szlaku po 1 punkcie): *Ustroń, Dąb Sobieskiego (1)*; *Mysłowice, Dąb szypułkowy na Wzgórzu Grabina (1)*

V.C.c Pozostałe atrakcje turystyczne:

- Wieże widokowe stale dostępne (za pierwsze dwie na terenie gmin na szlaku po 1 punkcie): *Wieża Ciśnień w Rybniku (punkt widokowy) (1)*; *Wieża Jasnogórska (punkt widokowy) (1)*
- Możliwość zamówienia lotu turystycznego nad miejscowościami szlaku (za pierwszą ofertę – 3 punkty): *Bielsko-Biała, BCH BOGMAR, ul. Partyzantów 22 (loty helikopterem) (3)*
- Zabytkowe linie kolejowe normalnotorowe lub wąskotorowe z tylko jednym przystankiem w miejscowościach szlaku* – (za dwie pierwsze po 1 punkcie): *Górnośląskie Koleje Wąskotorowe: Miasteczko Śląskie – Bytom. Tarnowskie Góry (Repty) (1)*; *Rudy, Możliwość przejażdżki Koleją Wąskotorowa: Rudy-Paproć-Rudy (1)*
- Oznaczone trasy rowerowe na terenie szlaku częściowo z nim zbieżne (łącznie minimum dwie miejscowości szlaku) bez wypożyczalni rowerów* (za pierwsze trzy po 1 punkcie): *Trasa Nr 1 (Czerwona): Katowice – Pszczyna – Bielsko-Biała (1)*; *Trasa N4 4 (S) (Średnicowa 2): Katowice – Ruda Śląska – Zabrze – Gliwice (1)*; *Trasa Nr. 6 (Czerwona): Gliwice-Rudy (1)*

Suma punktów w całym podzakresie V.C: **20** (maksymalna)

V.D Pozostałe czynniki wpływające na atrakcyjność turystyczną szlaku

V.D.a Krzyżowanie się szlaków turystycznych:

- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu regionalnym, jeśli żaden obiekt nie należy do obu szlaków* (za pierwsze trzy po 2 punkty): *Szlak Cysterski – Pętla Śląska (miejsce krzyżowania się szlaków: Rudy) (2)*;

Szlak Architektury Drewnianej Województwa Śląskiego (Pszczyna, Rybnik, inne) (2);

Szlak Husarii Polskiej (Tarnowskie Góry, Gliwice, inne) (2)

V.D.b Duże miasta na szlaku:

- Miasta powyżej 250 tys. mieszkańców, z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku (za każde do trzech po 4 punkty): *Katowice (334 tys. mieszkańców) (4)*
- Miasta posiadające 100–250 tys. mieszkańców z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku* (za każde do trzech po 3 punkty): *Częstochowa (241 tys. mieszkańców) (3); Gliwice (206 tys. mieszkańców) (3)*

Suma punktów w całym podzakresie V.D: **16**

Za całość zakresu V: 91 ze 100 możliwych punktów

Zakres VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna

VI.A Baza noclegowa na szlaku:

Za każdy pierwszy obiekt noclegowy danej klasy w trzech wyznaczonych miejscowościach z obiektami kluczowymi lub w promieniu do 15 km od nich (w sumie dla trzech obiektów noclegowych dla całego szlaku i danej kategorii po 1 punkcie)

- Hotele kategorii 5*****: *Tychy, Hotel Piramida (2); Zabrze, Hotel Apex (2)*
- Hotele kategorii 4****: *Kobiór k. Tych, Hotel Noma Residence (2)*
- Hotele kategorii 3***: *Tychy, Hotel Stara Poczta (2); Zabrze, Hotel Silvia (2); Częstochowa, Hotel Sonex (2)*
- Hotele kategorii 2***: *Zabrze, Hotel Apex (2); Częstochowa, Hotel Bonaparte (2)*
- Hotele kategorii 1*: *Zabrze, Hotel Elektromix (2); Bieruń k. Tych, Hotel Adria (2); Częstochowa, Hotel Etap (2)*
- Hostele: *Dla Tych: Hostel ERG Bieruń ul. Chemików 139 (2)*
- Pensjonaty: *Zabrze, Pensjonat Margen, ul. Legnicka 19b (2); Częstochowa, Pensjonat Bajka, ul. Gronowa 37 (2)*
- Schroniska turystyczne lub młodzieżowe: *Częstochowa, Szkolne Schronisko Młodzieżowe, ul. Jasnogórska 84–90 (2)*
- Inne nie skategoryzowane stałe usługi noclegowe: *Zabrze, noclegi Grand, ul. Cmentarna 16 (2); Częstochowa, Dom Pielgrzymia im. Jana Pawła II, ul. Wyszyńskiego 1/31 (2); Tychy, Abi (noclegi), ul. Sublańska 118 (2)*
- Gospodarstwa agroturystyczne: *Dla Zabrze: Agroturystyka Lodowe Jeziorko, Ruda Śląska, ul. Górna 100, (10 km) (2); Dla Częstochowy: Agroturystyka u Anny, ul. Zielona 28, Olsztyn, (8 km) (2)*

Suma punktów za cały podzakres VI.A: **40**

VI.B Restauracje i inne obiekty gastronomiczne:

- Restauracje funkcjonujące bezpośrednio przy obiektach szlaku (do pięciu lokali, po 4 punkty): *Tarnowskie Góry (Kopalnia Rud Srebronośnych)*, restauracja „*Nad Aniołem*”¹¹⁴ (4); *Żywiec, Piwiarnia Żywiecka w Browarze*¹¹⁵ (4); *Zabrze, skansen „Królowa Luiza”, Karczma „Guibald”*¹¹⁶ (4)
- Dodatek za kuchnię tematyczną (dania związane z tematem szlaku) jeśli jest oferowana w wymienionych restauracjach przy obiektach (do pięciu lokali, po 2 punkty za obiekt): *Żywiec, Piwiarnia Żywiecka w Browarze* (2); *Zabrze, skansen „Królowa Luiza”, Karczma „Guibald”* (2)
- Inne restauracje z kuchnią regionalną w miejscowościach przy szlaku* (do pięciu, po 2 punkty): *Bielsko-Biała, Karczma w Komorowicach* (2); *Katowice, „Karcma Pod Strzechom”*¹¹⁷ (2)
- Dodatkowe punkty za każdą z wymienionych restauracji, czynną później niż do godziny 22-giej (po 1 punkt za każdą restaurację): *Żywiec: Piwiarnia Żywiecka w Browarze (do 24.00)* (1); *Karczma w Komorowicach, (minimalnie do godziny 23.00)* (1); *Katowice, „Karcma Pod Strzechom” (dłużej niż do 22. 00)* (1)
- Dodatkowe punkty za oryginalne produkty kulinarne, związane z tematem szlaku w wymienionych restauracjach (po 2 punkty): *Żywiec, Piwiarnia Żywiecka – ząbkowski do piwa: grzanki ziołowe z oscypkiem i inne* (2)

Suma punktów za cały podzakres VI.B: **25**

VI.C Komunikacja

VI.C.a Dostępność komunikacyjna szlaku (obiekty kluczowe szlaku):

- Jeśli obiekty kluczowe szlaku leżą w odległości mniejszej niż 50 km od lotniska międzynarodowego (za pierwsze dwa obiekty po 5 punktów): *PL Katowice-Pyrzowice dla Zabrza*¹¹⁸ (5); *PL Katowice-Pyrzowice dla Częstochowy* (5)
- Położenie w odległości mniejszej niż 20 km od zjazdu z autostrady lub drogi ekspresowej (szybkiego ruchu) (za pierwsze dwa obiekty po 5 punktów): *Zabrze (Autostrada A4 Wrocław-Kraków, zjazd Ruda Śląska)* (5); *Częstochowa (Droga krajowa Nr 1, ma status drogi ekspresowej)* (5); *Tychy (Droga Krajowa Nr 1. (S-86 – status drogi ekspresowej)* (5)

¹¹⁴ Dane na temat restauracji „Nad Aniołem” potwierdzono przez zapytanie pilotażowe [zał.7.8.].

¹¹⁵ Dane na temat Piwiarni Żywieckiej potwierdzono przez zapytanie pilotażowe [zał.7.7.].

¹¹⁶ Dane na temat Karczmy „Guibald” potwierdzono przez zapytanie pilotażowe [zał.7.10.].

¹¹⁷ Potwierdzono przez zapytanie pilotażowe [zał.7.9.].

¹¹⁸ Katowice Airport, www 2009.

- Przebieganie dróg krajowych przez gminy, w których znajdują się obiekty kluczowe szlaku (do dwóch dróg krajowych na każdy obiekt, lecz do pięciu dróg na cały szlak, po 2 punkty): *Tychy (DK nr 44; Gliwice-Kraków (2); Zabrze (DK 88; Strzelce Op. – Bytom) (2); Częstochowa (DK nr 46; Kłodzko-Szczekociny) (2); Częstochowa (DK 43 Wieluń-Częstochowa) (2); Częstochowa (DK 91; Tczew-Częstochowa) (2)*
- Duże dworce kolejowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za pierwsze dwa po 3): *PKP Częstochowa (3); PKP Tychy (3)*
- Dworce autobusowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy po 2 punkty): *PKS Zabrze (2); PKS Częstochowa (2); PKS Tychy (2)*

VI.C.b Transport zorganizowany na obszarze szlaku:

- *brak (0)*

Suma punktów za cały podzakres VI.C: **47**

Za całość zakresu VI: 112 z 200 możliwych punktów

W sumie za wszystkie zakresy ilość punktów dla szlaku wynosi 671.

3.3.3. Interpretacja wyników waloryzacji

Badany system uzyskał we wszystkich zakresach 671 punktów, co pozwala określić go jako **szlak o dużym potencjale turystycznym**. Można także stwierdzić relatywnie zaawansowany poziom rozwinięcia organizacji szlaku jako produktu turystycznego (ten element został w grupie badanych szlaków oceniony najwyżej).

Zestawienie punktacji potwierdza wiodącą pozycję systemu w grupie polskich szlaków tematycznych, eksponujących dziedzictwo industrialne. W tej dziedzinie Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego odznacza się jako całość wysokim poziomem autentyczności, ponadto obejmuje szereg obiektów unikalnych, mogących stanowić magnesy turystyczne. Stosunkowo znaczne jest nasycenie eventami i mikroeventami, zgodnymi z tematyką szlaku. Szczególnie wysoką punktację można także odnotować wszędzie tam, gdzie ocenie poddawane były poszczególne aspekty nowoczesnej organizacji usług turystycznych, w tym dodatkowe atrakcje oraz aktywność promocyjna w odniesieniu do całości systemu oraz poszczególnych obiektów. Znacznie słabiej oceniona została potencjalna atrakcyjność przestrzeni szlaku i jego poszczególnych obiektów w odniesieniu do innych form turystyki kulturowej, co należy tłumaczyć specyfiką tego typu obiektów; mianowicie ich jednoznacznym przeznaczeniem i wysokim stopniem ukierunkowania ich funkcjonalności.

Tabela 7. Zestawienie punktacji w poszczególnych zakresach dla Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego

Zakres	Podzakres	Punkty uzyskane	Maksimum możliwych punktów	Uwagi
Zakres I: Organizacja szlaku	A. tematyżacja szlaku	50	50	
	B. oznaczenie szlaku	40	50	
	C. koordynacja szlaku	18	50	
	D. dostępność obiektów	43	50	
	Suma: cały zakres I	151	200	
Zakres II: Ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku	A. autentyczność obiektów	40	40	
	B. wartość szlaku	5	15	
	C. liczba obiektów	15	15	
	D. własna usługa transportowa	0	15	
	E. stan utrzymania obiektów	15	15	
	Suma: cały zakres II	75	100	
Zakres III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów szlaku	A. znaczenie kulturowe temat.	37	60	
	B. eventy zgodne z tematyką	28	40	
	C. dodatkowe atrakcje temat.	20	20	
	D. znaczenie historyczne	10	20	
	E. znaczenie biograficzne	3	20	
	F. znaczenie religijne	0	20	
	G. znaczenie: inne typy tur. kult.	9	20	
	H. znaczenie: grupy etniczne	3	20	
	I. dodatek: oferta obiektów	30	30	
	J. dodatek: obiekty unikalne	45	50	
	Suma: cały zakres III	185	300	
Zakres IV: Obsługa własna szlaku	A. promocja szlaku	45	45	
	B. oferty wypraw	8	20	
	C. oferta pakietowa	3	20	
	D. inne elementy promocji	0	15	
	Suma: cały zakres IV	56	100	
Zakres V: Pozostała oferta turystyczna szlaku	A. inna turystyczno-kulturowa	36	40	
	B. inna kulturowa, przyrodnicza	20	20	
	C. inna turystyczna	20	20	
	D. pozostałe czynniki	16	20	
	Suma: cały zakres V	92	100	
Zakres VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna	A. noclegi	40	60	
	B. gastronomia	25	60	
	C. komunikacja	47	80	
	Suma: cały zakres VI	112	200	
Suma dla szlaku za wszystkie zakresy razem:		671	1000	

W zakresie I wynik badania wyniósł 151 punktów z 200 możliwych. System może być zatem określony jako **szlak realny** (w najwyższym pułapie tego zakresu). Sklasyfikowaniu systemu jako szlak materialny stanął na przeszkodzie przede wszystkim brak rozstrzygnięcia

kwestii koordynacji, a także spełnianie tej funkcji w ramach funkcjonowania urzędu publicznego, co w praktyce uniemożliwia prawidłowe funkcjonowanie w zakresie informacji turystycznej oraz organizacji szeregu usług odnoszących się do zwiedzania szlaku.

W zakresie II Szlak Zabytków Techniki otrzymał 75 na 100 możliwych punktów, jednocześnie jednak w podzakresie II.B ocena wyniosła zaledwie 5 punktów, natomiast w podzakresie II.D było to 0 punktów. W rezultacie pomimo maksymalnej oceny autentyczności obiektów szlaku i niezależnie od ich znacznej system zostaje określony jako **szlak o średniej atrakcyjności turystycznej**.

W zakresie III Szlak Zabytków Techniki otrzymał 185 na 300 możliwych punktów, przy czym łącznie w podzakresach IIIA, III.B i III.C – 85 punktów oraz w podzakresie III.I maksymalną ilość 30 punktów. Zgodnie z przyjętą klasyfikacją jest to zatem **szlak o wyrażonej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej, mniej odpowiedni dla różnych form turystyki kulturowej**. To istotne ograniczenie atrakcyjności turystyczno-kulturowej systemu ma swoje uzasadnienie w niewielkiej liczbie punktów uzyskanych w liczonych łącznie podzakresach III.D, III.E, III.F, III.G oraz III.H – 25 punktów. Odwzorowuje ono niewielką siłę przyciągania obiektów szlaku dla turystów innych niż zainteresowani dziedzictwem przemysłowym. Na uwagę zasługuje wysoka ocena systemu w zakresie organizowanych w jego ramach dodatkowych atrakcji tematycznych (III.C), bardzo urozmaicona oferta zwiedzania w samych obiektach (III.I), a także funkcjonowanie w przestrzeni szlaku szeregu obiektów unikalnych (III.J), mogących odgrywać – ograniczoną do kręgu turystów zainteresowanych tematem – rolę magnesów turystycznych.

W zakresie IV szlak otrzymał 56 na 100 możliwych punktów oraz w podzakresie IV.A został oceniony na maksimum możliwych do osiągnięcia punktów (45), jednak w jednym z pozostałych podzakresów (IV.C) otrzymał zaledwie 3 punkty, zaś w podzakresie IV.D – 0 punktów. Jest to zatem **szlak o wysokiej aktywności autopromocyjnej i niskim poziomie usług turystycznych**. Duży wysiłek włożony w nowoczesną dystrybucję informacji o szlaku oraz w jego promocję, zauważalny w postaci różnorodnych przedsięwzięć, jest w przypadku analizowanego systemu w znacznej mierze niwelowany przez brak wystarczającej oferty tematycznej dla indywidualnych turystów w postaci propozycji zorganizowanych wycieczek oraz pakietów (IV.B i IV.C), a także brak jednostki organizującej zwiedzanie w ramach systemu i nieistnienie oferty przewodnickiej na szlak jako całość.

W zakresie V waloryzacji Szlak Zabytków Techniki osiągnął bardzo wysoką liczbę punktów: było to 92 z możliwych do uzyskania 100 punktów. Tym samym powinien on zostać określony jako **szlak o wybitnym znaczeniu kulturowo-turystycznym i ogólnoturystycznym**. Decydujący wpływ na tak wysoką punktację miały dwa czynniki: przebieganie szlaku przez mocno zurbanizowany region, posiadający stosunkowo dobrze rozwiniętą ofertę kulturalną, a także zróżnicowane środowisko przyrodnicze Śląska i zaawansowane

formy jego ochrony. Ocena dobrze odzwierciedla bogactwo elementów, mogących uzupełniać właściwą ofertę szlaku i stanowić gwarancję ciekawego spędzenia czasu wolnego w trakcie pobytu turystycznego na jego obszarze.

Dla zakresu VI wynik szlaku wynosi 112 z możliwych do uzyskania 200 punktów. Oznacza to, że w jego przypadku mamy do czynienia ze **szlakiem ze średnio rozwiniętą infrastrukturą służącą turystyce**. Za zaledwie przeciętnie rozwiniętą należy przy tym uznać ofertę noclegów (40): w pobliżu jednego z obiektów kluczowych szlaku (Częstochowa) brak hoteli najwyższej klasy (pięcio- i czterogwiazdkowych), ponadto zauważalny jest deficyt najtańszych obiektów w postaci hosteli i schronisk. Uboga jest także oferta gastronomiczna (25), w tym w samych obiektach, w szczególności tematyczna (choć nie brak lokali funkcjonujących w strukturze obiektów). Widoczny jest także brak dodatkowej oferty dla turystów organizowanej w samych zakładach żywienia. Komunikacja pomiędzy poszczególnymi miejscowościami na głównych trasach szlaku jest rozwinięta wystarczająco dobrze (47 punktów), jednak do mankamentów systemu można zaliczyć zupełny brak choćby sezonowej oferty usług komunikacyjnych o charakterze turystycznym, nawet pomiędzy obiektami położonymi w bezpośredniej wzajemnej bliskości. Brak także alternatywnych lub ekologicznych usług transportowych.

Mocne strony systemu

Powiązanie szeregu unikalnych obiektów przemysłowych, muzeów o niespotykanej w innych miejscach w kraju tematyce, a także kilku funkcjonujących zakładów z nowoczesną ofertą turystyczną w jeden system penetracji turystycznej przyniosło w efekcie atrakcyjną i w skali naszego kraju niepowtarzalną propozycję skoordynowanego zwiedzania. Stosunkowo wysoki stopień rozpoznawalności szeregu obiektów systemu (jak skansen „Królowa Luiza” w Zabrze, Browary w Żywcu i w Tychach, Radiostacja Gliwicka i Pomnik Historii – zabytkowe kopalnia i sztolnia w Tarnowskich Górach) gwarantuje przy tym powodzenie podejmowanych w oparciu o ich popularność działań promocyjnych w stosunku do całego szlaku.

Koncentracja szlaku na wciąż rzadkiej w polskiej ofercie szlaków turystyczno-kulturowych tematyce industrialnej – zyskującej sobie w ostatnich dziesięcioleciach coraz więcej zwolenników wśród turystów – stanowi już teraz jego znaczny atut jako produktu wyróżniającego się swoim potencjałem, a w niedalekiej przyszłości może wywierać coraz większy wpływ na jego atrakcyjność. Wiąże się z nią znaczenie systemu dla turystyki edukacyjnej: dzięki znacznej liczbie wystaw o charakterze multimedialnym oraz rosnącej ilości atrakcyjnie przygotowanych publikacji informacyjnych, przeznaczonych dla zwiedzających, jest on najnowocześniejszym zorganizowanym systemem zwiedzania w naszym kraju, skoncentrowanym tematycznie na dziedzictwie przemysłowym.

Jednoznaczne kojarzenie Śląska w Polsce i poza jej granicami jako regionu przemysłowego stanowi odpowiedni kontekst dla oferty szlaku: na tle takiej asocjacji, powszechnej w indywidualnej i społecznej percepcji tego obszaru, analizowany system może być odbierany jako jego kluczowy produkt turystyczny, rodzaj „wizytówki” Górnego Śląska. Wysiłki promocyjne samorządowych władz regionalnych od początkowych etapów organizacji systemu zmierzają konsekwentnie w tym właśnie kierunku. Efektem tej strategii może być ukierunkowanie znacznej części zorganizowanej krajowej i przyjazdowej turystyki dziedzictwa przemysłu i techniki na zwiedzanie szlaku a także orientacja znaczącej grupy turystów indywidualnych na ten właśnie obszar.

Do atutów szlaku należy zaliczyć pełną autentyczność jego obiektów: są to w przeważającej części obiekty o charakterze pierwotnym: dawne obiekty przemysłu, techniki lub komunikacji; z kolei funkcjonujące w ramach systemu obiekty o charakterze wtórnym (muzea) są w prawie wszystkich wypadkach zlokalizowane w przestrzeni historycznie związanej z tymi dziedzinami gospodarki. Taki dobór obiektów stanowi z kolei dobrą podstawę dla realizacji postulatu uzasadnionej tematykacji systemu. W odniesieniu do Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego dokonywana jest ona w ostatnich latach konsekwentnie poprzez coroczne wzbogacanie listy opracowań naukowych i pozycji przewodnikowych, przygotowywanych z uwzględnieniem kontekstu jego funkcjonowania na zlecenie i ze wsparciem władz regionalnych.

Faktyczna dostępność obiektów szlaku, zrealizowana w bardzo wysokim stopniu, na pewno znacznie podnosi jego turystyczną atrakcyjność. Wszystkie obiekty mają ustalone i podane do publicznej wiadomości godziny otwarcia, co daje touroperatorom pewność realizacji programu wypraw tematycznych i umożliwia indywidualnym turystom planowanie indywidualnego zwiedzania w odpowiadającym im czasie.

Dostępność komunikacyjna systemu oraz wszystkich jego obiektów kluczowych jest dobra, dojazd do wszystkich obiektów i parkowanie przy niemal wszystkich nie powinny nastręczać żadnych trudności, z kolei dojazd środkami transportu publicznego jest możliwy wielokrotnie w ciągu dnia.

Słabe strony systemu:

Faktyczny brak instytucji koordynującej system. Formalny koordynator szlaku – zajmujący się promocją regionu departament śląskiego Urzędu Marszałkowskiego – jest instytucją obsługującą interesantów w bardzo szerokim zakresie spraw, tym samym jego pracownicy nie mogą koncentrować się np. na udzielaniu informacji na temat szlaku i jego zwiedzania, dokonywać na bieżąco aktualizacji danych, podejmować ewentualnych interwencji w odniesieniu do umożliwiania zwiedzania. Występowanie koordynatora w roli przekraczającej jego usługi minimalne, m.in. organizatora wycieczek lub oferenta albo po-

średnika pakietów turystycznych w ramach szlaku wydaje się w tych warunkach zupełnie nierealne. Powoduje to znaczne zubożenie możliwości systemu w zakresie organizowania turystyki grupowej i indywidualnej na swoim obszarze.

W ofercie systemu i jego obiektów brak turystycznych pakietów tematycznych oraz propozycji grupowego zwiedzania w postaci regularnej oferty wycieczek. Oznacza to niepotrzebne ograniczenie oferty zwiedzania systemu w odniesieniu do turystów mniej samodzielnych w planowaniu i realizacji swojego czasu wolnego, oczekujących propozycji tematycznej połączonej z przynajmniej częściową organizacją. Tym samym licząca się grupa potencjalnych konsumentów nie korzysta z oferty szlaku.

Oferta gastronomii tylko w niewielkim stopniu uwzględnia tematykę szlaku, tymczasem właśnie w przypadku bardzo ograniczonego zakresu tematycznego powiązanie zwiedzania obiektów przemysłowych i poprzemysłowych z odpowiednim do miejsca posiłkiem (np. z tradycyjnymi daniami spożywanymi w dawnych rodzinach górników lub śląskich robotników) albo z tradycyjną kuchnią regionalną mogłoby stanowić element pożądanego urozmaicenia wycieczek.

Niewielki stopień zwartości (kilka przypadków większych odległości pomiędzy obiektami, przy czym niektóre z tych miejscowości posiadają połączenia bezpośrednie o małej częstotliwości) w powiązaniu z brakiem choćby sezonowej oferty transportu w ramach szlaku oraz z nieistnieniem zintegrowanego systemu komunikacji ekologicznej albo alternatywnej w przestrzeni szlaku należy uznać za jedną ze słabości systemu. Jest to bowiem poważnie utrudnienie w poruszaniu się na poszczególnych trasach szlaku dla turystów indywidualnych, nie posiadających lub nie wykorzystujących własnych środków lokomocji.

3.3.4. Postulaty w zakresie modyfikacji i rozwijania oferty szlaku

---

Na podstawie analizy oferty i funkcjonowania analizowanego szlaku mogą zostaćartykułowane następujące istotne postulaty odnoszące się do modyfikacji systemu:

- 1) Powołanie osobnego koordynatora dla szlaku, zajmującego się tylko organizacją działania systemu lub wypełniającego tę funkcję obok innych usług typowo turystycznych. Codzienne funkcjonowanie szlaku tematycznego jako rozwiniętego produktu turystycznego wymaga aktywności innego rodzaju, niż to miało miejsce na etapie jego tworzenia. Przekazanie takiej jednostce zadań polegających teraz w największej mierze na obsłudze turystów i tworzeniu oraz pośredniczeniu konkretnych ofert z pewnością odbije się korzystnie na jakości obsługi organizatorów turystyki i samych turystów w zakresie potrzebnych im informacji, a także na aktywności koordynatora w odniesieniu do inicjowania, tworzenia i modyfikowania potrzebnych usług i możliwościach jego szybszego reagowania na problemy pojawiające się w związku z codzienną obsługą ruchu

turystycznego. Skutkiem takiej zmiany w odniesieniu do ogólnej oceny systemu będzie także osiągnięcie przezeń statusu szlaku materialnego.

- 2) Pożądane jest zabieganie o pojawienie się przynajmniej sezonowej oferty komunikacyjnej na niektórych odcinkach szlaku, która połączyłaby każdorazowo kilka obiektów leżących w znacznym oddaleniu od siebie i tym samym umożliwiłaby turystom nie poruszającym się samochodami linearne zwiedzanie po dłuższych trasach w ramach systemu, wykraczających poza poszczególne mikroregiony. Szczególnie potrzebne wydaje się to na trasach: Częstochowa-Tarnowskie Góry oraz Ustroń-Żywiec. Do realizacji zadania mogliby zostać pozyskani lokalni usługodawcy w zakresie przewozu osób, współpracujący z koordynatorem systemu lub z poszczególnymi obiektami.
- 3) Dla przyciągnięcia większej grupy zainteresowanych turystyką industrialną turystów indywidualnych potrzebne jest stworzenie w ramach organizacji szlaku lub integracja w jego ofertę szeregu pakietów tematycznych, łączących usługi noclegowe i zwiedzanie poszczególnych (grup) obiektów, usługi przewodnickie i w poszczególnych przypadkach dowóz do obiektów szlaku. W przypadku badanego systemu organizatorami pakietów mogłyby być koordynator szlaku (o ile te zadania wypełniałaby jednostka o charakterze usługowym) lub niektóre obiekty, będące spółkami albo prywatnymi przedsiębiorstwami (jak browary w Żywcu i Tychach, muzeum w Radzionkowie) oraz lokalni touroperatorzy, wreszcie położone w pobliżu ważniejszych obiektów hotele.
- 4) Znacznie wzbogacona powinna być oferta wycieczek organizowanych w ramach szlaku. Niekoniecznie musi to oznaczać zwiększenie aktywności samego koordynatora jako organizatora tych wypraw, wystarczy podjęcie działań zachęcających lokalnych touroperatorów do konstrukcji programów takich wypraw tematycznych i dodatkowe wsparcie w postaci bezpłatnej konsultacji tematycznej takich programów oraz promocji samych produktów (wycieczek) w ramach systemu informacji szlaku.
- 5) Zarządcy szeregu obiektów posiadających duże znaczenie w kontekście dziedzictwa przemysłowego mogliby przystąpić do organizowania dorocznego eventu kulturowego (np. imprezy „żywej historii” o profilu przemysłowym). W szczególności postulat ten dotyczy zakładów i muzeów o unikalnym charakterze, przez co taka impreza mogłaby uzyskać status jedynej w swoim rodzaju na terenie całego kraju. Event taki powinien przypadać na jeden z weekendów w sezonie turystycznym, przy czym jego data powinna być ustalona z uwzględnieniem terminów już odbywających się w ramach szlaku wydarzeń tego rodzaju. Z kolei wpisanie serii takich eventów – organizowanych w kolejne weekendy – jako kulminacyjnych wydarzeń kilkudniowej wycieczki po szlaku lub jego części

może przyczynić się bezpośrednio do znacznego ożywienia ruchu turystycznego w ramach systemu.

- 6) W miejscowościach posiadających kilka obiektów szlaku (jak Zabrze, Katowice, Gliwice, Częstochowa) mogłyby zostać utworzone lokalne tematyczne systemy zwiedzania w postaci tras miejskich, obejmujących wszystkie obiekty szlaku oraz kilka innych miejsc lub obiektów, wiążących się tematycznie z dziedzictwem przemysłu lub techniki. Trasy mogłyby funkcjonować w ramach szlaku i być obsługiwane przez przewodników pracujących w poszczególnych obiektach, lub też stanowić element lokalnej trasy turystycznej, w którą w ten sposób wpisano by także obiekty szlaku. Oferta szlaku zostałaby tym samym uzupełniona o treści lokalne, umiejscawiając dziedzictwo kulturowe w jego historycznym i społecznym kontekście, z drugiej strony zaś pewna grupa turystów zainteresowanych miastami lub regionem trafiłaby do obiektów szlaku.
- 7) W odpowiedzi na zaznaczony powyżej mankament systemu odnoszący się do oferty gastronomicznej, należałoby podjąć starania, by we wszystkich restauracjach znajdujących się w samych obiektach szlaku i w jak najliczniejszych lokalach zlokalizowanych w ich bezpośredniej bliskości zostało wprowadzone menu tematyczne lub przynajmniej tradycyjne. W ten sposób autentyczne dziedzictwo kulturowe regionu byłoby przekazywane turystom multisensorycznie – nie tylko przez pośrednictwo wzroku i słuchu, ale także za pomocą zmysłu smaku. Dodatkowa oferta mikroeventów na zamówienie dla grupowych wycieczek, towarzyszących konsumpcji (np. atrakcyjna w formie prezentacja próbek gwar regionalnej czy zawodowej odmiany języka, wykonanie tradycyjnych piosenek lub nauka przyrządzania prostego dania śląskiego) mogłaby stanowić pożądane urozmaicenie pobytu w kopalniach, hutach czy nawet muzeach.
- 8) Wsparcie udzielone przez samorządy lokalne dla tworzenia nowych miejsc noclegowych, przede wszystkim w kategoriach niższych (jak hostele i schroniska turystyczne) pomogłoby rozwiązać problemy związane z dłuższym przebywaniem w przestrzeni szlaku przez znaczną grupę mniej zamożnych turystów. Najpilniejsze wydaje się to w otoczeniu obiektów kluczowych systemu: potrzebne jest otwarcie hosteli w Częstochowie i Zabrzu, lub/i schronisk turystycznych w Zabrzu i Tychach. Dodatkowo wprowadzenie informacji o noclegach wszystkich klas do portali internetowych i informatorów szlaku (z podziałem na ofertę w poszczególnych miejscowościach) oraz portali i publikacji informacyjnych samych obiektów ułatwi orientację turystów i umożliwi im samodzielne znalezienie odpowiednich dla ich zasobności i preferencji miejsc noclegu. Stopniowe uzupełnianie bazy hotelowej o obiekty najwyższych klas stanowi wprawdzie

postulat o długookresowym terminie realizacji, niemożliwy do spełnienia bez zewnętrznych inwestycji, jednak warto uwrażliwić władze lokalne także na te potrzeby, co mogłoby zaowocować ich konkretnymi działaniami wspierającymi i ułatwiającymi takie przedsięwzięcia.

- 9) Już od chwili powstania analizowanego systemu prowadzone są konsekwentne działania śląskiego Urzędu Marszałkowskiego, zmierzające do wpisania Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego do sieci szlaków dziedzictwa przemysłowego w Europie¹¹⁹. Działania te zasługują na wsparcie wszystkich instytucji pracujących na rzecz rozwoju turystyki. Włączenie śląskiego systemu do tej organizacji na pewno przyniesie mu wzrost rozpoznawalności w skali kontynentu, a co za tym idzie – zwiększenie ilości zagranicznych turystów.

3.4. Analiza potencjału turystyczno-kulturowego Pomorskiego Szlaku Bursztynowego

---

3.4.1. Dane podstawowe

Nazwa szlaku: Pomorski Szlak Bursztynowy

Rodzaj szlaku: turystyczno-kulturowy szlak tematyczny

Rok utworzenia szlaku: 2008

Lokalizacja: gminy województwa pomorskiego położone nad Zatoką Gdańską i Zalewem Wiślanym oraz Malbork i Słupsk (w najbliższym czasie także Pruszcz Gdański).

Zasięg: regionalny

Deklarowana tematyka szlaku: historia i tradycja wydobywania, obróbki i handlu bursztynem

Opis szlaku: Utworzony w roku 2008 szlak tworzą obiekty i podmioty nawiązujące do historii i tradycji obróbki i handlu bursztynem, w tym ekspozycje muzealne, wystawy, targi i galerie, a nawet plaże, na których prawdopodobieństwo znalezienia „Złota Bałtyku” jest największe na całym polskim Wybrzeżu. Ponieważ na Pomorzu historia bursztynu żyje i tworzy się także dziś, oferta szlaku nie ogranicza się do obiektów i ekspozycji o charakterze historycznym oraz do samych kolekcji artystycznych. Imprezy organizowane cyklicznie lub na zamówienie (jak targi wyrobów z bursztynu, pokazy jego pozyskiwania i artystycznej obróbki) mają charakter zarazem edukacyjny i promocyjny. Najważniejszymi obiektami szlaku są: Muzeum

---

¹¹⁹ Europejski Szlak Dziedzictwa Przemysłowego (ang. European Route of Industrial Heritage), więcej informacji o tej sieci szlaków por. [ERIH, www 2009].

Zamkowe w Malborku z ekspozycją dawnych wyrobów bursztynicznych, nowoczesne Muzeum Bursztynu w Gdańsku oraz Gdyńskie Muzeum Inkluzji w Bursztynie, jednak ze względu na tematykę szlaku, obejmującą rzemiosło i handel, integralnym elementem jego zwiedzania powinno być także uczestnictwo turystów w cyklicznych eventach, jak gdańskie targi bursztynicze (Amberif i AmberMart), lub przynajmniej w organizowanych na zamówienie mikroeventach, jak prezentacje w manufakturach (Gdańsk, Słupsk) lub pokaz wydobycia bursztynu (Gdańsk-Stogi).

Informator zaakceptowany dla celów inwentaryzacji i waloryzacji [inf.S]: [Zdrojewski 2008] [inf.S 4]

Przebieg trasy głównej szlaku: Malbork – Stegna – Mikoszewo – Sobieszewo – Pruszcz Gdański – Gdańsk – Gdynia – (Słupsk).

Obiekty kluczowe szlaku:

1. Malbork, Muzeum Zamkowe w Malborku (ekspozycja wyrobów z bursztynu) [wł]¹²⁰
2. Gdańsk, Muzeum Bursztynu, Zielona Brama [wł]
3. Słupsk, Galeria Bursztynowa, ul. Tuwima 9 [wł]

Pozostałe obiekty formalnie zaliczane do szlaku:

4. Gdańsk, Muzeum Archeologiczne (wystawa: „Z bursztynem przez tysiąclecia”) [wł],
5. Gdańsk-Sobieszewo, Bursztynowe Centrum,
6. Gdańsk, Bursztynowy Ołtarz i monstrancja w Bazylice Świętej Brygidy [wł],
7. Gdańsk, Gdańskie Centrum Bursztynu – Galeria Handlowa Manhattan [wł],
8. Gdańsk-Stogi, miejsce wydobycia firmy Golden Amber, przedsiębiorstwa wydobycia bursztynu [www. Golden Amber 2009] [wł],
9. Gdańsk, Amber Manufacture,
10. Stegna, Muzeum Bursztynu „Bursztynowa Komnata” [wł],
11. Międzynarodowe Targi Gdańskie, targi bursztynicze: Amberif, AmberMart,
12. Gdynia, Manufaktura S&A,
13. Gdynia, Muzeum Inkluzji w Bursztynie [wł], *Pruszcz Gdański, „Galeria” (obiekt na etapie włączania do szlaku)*

Przedstawiciel koordynatora, uczestniczący w procesie waloryzacji:

Krystyna Hartenberger, Pomorska Regionalna Organizacja Turystyczna (PROT)

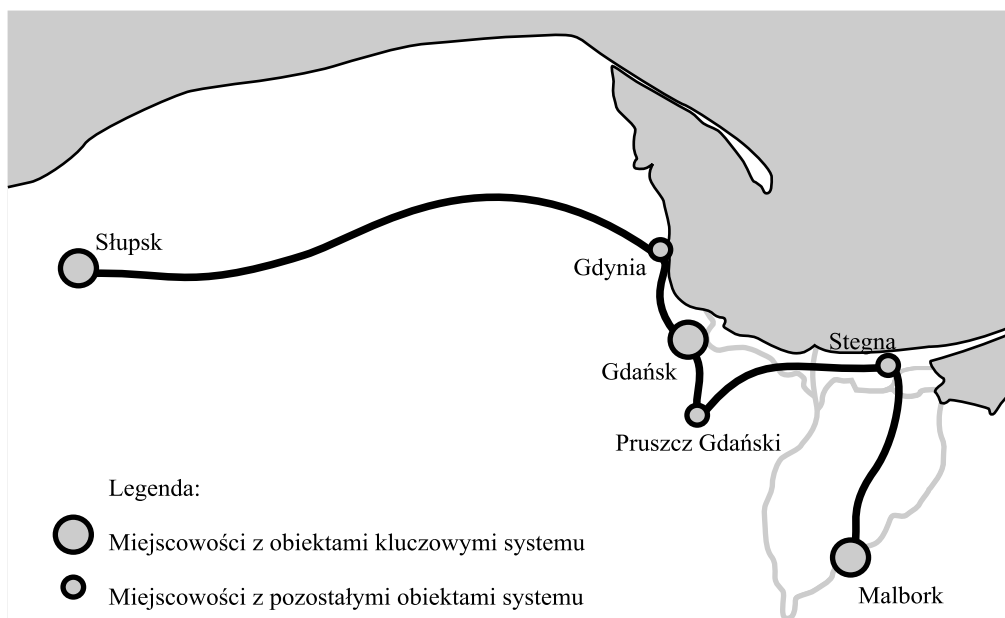
Okres przeprowadzania badania: 10 września–1 października 2009 r.

Data wypełnienia formularza waloryzacyjnego: 30 listopada–2 grudnia 2009 r.

---

¹²⁰ Wizja lokalna na Pomorskim Szlaku Bursztynowym, przeprowadzana w ramach procedur weryfikacyjnych, miała miejsce w dniach 14–16 listopada 2009.

Ryc. 13. Pomorski Szlak Bursztynowy – przebieg trasy i lokalizacja obiektów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ustalonej z koordynatorem listy obiektów.

3.4.2. Formularz waloryzacyjny

Zakres I: Organizacja szlaku

I.A Uzasadniona tematyzacja szlaku

I.A.a Literatura naukowa tematyzująca szlak:

- Monografia naukowa poświęcona tematyce zgodnej z tematem szlaku, zawierająca opracowanie znacznej części jego obiektów, w tym wszystkich obiektów kluczowych*¹²¹ (do dwóch pozycji, po 10 punktów za każdą): [Hochleitner 2009] (10)
- Monografie o charakterze naukowym, poświęcone obiektom kluczowym szlaku*** (do trzech, po 3 punkty): Malbork [Guerquin 1974] (3)

I.A.b literatura popularna tematyzująca szlak:

- Aktualna literatura na temat turystyki, regionu lub tematyki zbieżnej z tematem szlaku, zawierająca opis szlaku w osobnym rozdziale* (do trzech, po 3 punkty za każdą pozycję): [Zdrojewski, 2008] (3); [Szewczykowie 2008, s. 34–37] (3)

¹²¹ Gwiazdka postawiona przy danym kryterium oceny oznacza, że dana opcja oceny jest uwzględniana tylko wówczas, kiedy nie jest spełniony warunek zawarty w zdaniu bezpośrednio ją poprzedzającym. W przypadku większej ilości gwiazdek zasada ta odnosi się do odpowiadającej im ilości bezpośrednio poprzedzających opcji (** – żadna z dwóch poprzednich opcji nie zachodzi, *** – żadna z trzech poprzednich opcji nie zachodzi itd.).

I.A.c Zgodność tematyczna poszczególnych obiektów z deklarowanym tematem szlaku:

- 100% zgodności (20 punktów): *Wszystkie obiekty szlaku wykazują zgodność z jego deklarowaną tematyką, przy czym w wypadku Zamku Malborskiego oraz Muzeum Archeologicznego w Gdańsku zgodność ta jest częściowa (tylko część ekspozycji tych obiektów) (20)*

Suma punktów za cały podzakres I.A: **39**

I.B. Oznaczenie szlaku

I.B.a Oznaczenie szlaku na trasie i przy drogach dojazdowych:

- Za istnienie fizycznych oznaczeń wzdłuż ciągów komunikacyjnych szlaku oraz dojazdu do 91% i więcej obiektów szlaku (20): *Znaki typu e-22 na wszystkich trasach szlaku i przy skrzyżowaniach dojazdowych do obiektów (20)*

I.B.b Oznaczenie fizyczne bezpośrednio przy obiektach szlaku:

- Za istnienie fizycznych oznaczeń przy pojedynczych obiektach szlaku lub mniej niż 75% ogólnej ich liczby (3 punkty): *Tylko niektóre obiekty znaku są oznaczone jego logo, planowane oznaczenie jednolitym logo nie zostało jeszcze zrealizowane (3)*

I.B.c Oznaczenie systemowe przebiegu szlaku:

- Brak (0)

Suma punktów za cały podzakres I.B: **23**

I.C Koordynacja szlaku¹²²

I.C.a Funkcjonowanie koordynatora szlaku:

- Koordynacja szlaku w ramach instytucji lub organizacji, zajmującej się także innymi typami produktów turystycznych lub inną działalnością na rzecz turystyki (6): *Pomorska Regionalna Organizacja Turystyczna (PROT) (6)*

I.C.b Dostępność koordynatora:

- Publiczna całoroczna dostępność danych koordynatora dla potrzeb komunikacji (5): *Biuro Koordynatora jest całorocznie dostępne dla potrzeb komunikacji (5)*
- Publiczna, całoroczna dostępność biura koordynatora szlaku (5): *Biuro Koordynatora jest całorocznie dostępne. Adres: Długi Targ 8–10; 80-958 Gdańsk (5)*

---

¹²² Dane uwzględnione w tym podzakresie pochodzą z ankiety szlaku [as4] i zostały zweryfikowane w trakcie wizji lokalnej w siedzibie koordynatora szlaku.

I.C.c Usługi informacyjne koordynatora w odniesieniu do szlaku:

- Stały, całoroczny numer telefoniczny, obsługujący także inne produkty lub służący innym celom (3): *tel. +48 58 732 70 40 – PROT (3)*

I.C.d Dodatkowe usługi koordynatora:

- *brak (0)*

Suma punktów za cały podzakres I.C: **18**

I.D Dostępność turystyczna obiektów szlaku¹²³

I.D.a Faktyczna dostępność obiektów szlaku:

- Faktyczna dostępność 100% obiektów szlaku (30 punktów): *Wszystkie obiekty szlaku są dostępne stale lub odpowiednio w podanych terminach (30)*

I.D.b Dostępność komunikacyjna obiektów szlaku:

- 90–100% obiektów lub wszystkie obiekty poza jednym, przy ogólnej ilości obiektów większej niż 5, a mniejszej niż 10 (13 punktów): *Brak możliwości parkowania dla autokarów przy Gdańskim Centrum Bursztynu w Galerii Manhattan¹²⁴. Pozostałe obiekty w całości spełniają kryteria dostępności komunikacyjnej. Przy ogólnej liczbie obiektów (13) oznacza to powyżej 90% obiektów w pełni dostępnych (13)*

Suma punktów za cały podzakres I.D: **43**

Za cały zakres I: 123 z 200 możliwych punktów

Zakres II: Ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku

II.A Autentyczność obiektów szlaku:

- Ilość obiektów wykreowanych przekracza 50% wszystkich obiektów szlaku (0 punktów): *Obiekty autentyczne szlaku to: Zamek w Malborku, miejsce wydobywania bursztynu w Gdańsku-Stogach oraz Bursztynowy Ołtarz w kościele Św. Brygidy w Gdańsku. Z kolei obiekty wtórne to Muzeum Bursztynu w Gdańsku, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Muzeum Inkluzji w Bursztynie w Gdyni (w sumie 6). Pozostałe 7 obiektów zostało wykreowanych dla celów handlu i/lub turystyki (0)*

¹²³ Dostępność komunikacyjna i turystyczna obiektów szlaku została stwierdzona na podstawie ankiet obiektowych [ao10, ao11, ao12], danych zawartych w [inf.S:4] oficjalnych portalach obiektów (załączniki grupy 9.B), a także zapytań inwentaryzacyjnych, zamieszczonych w załącznikach grupy 4 (załączniki od 4.29 do 4.31). Stan rzeczywisty zweryfikowano podczas wizji lokalnej, ewentualne niezgodności oraz dodatkowe dane udokumentowano w załącznikach 5.39 i 5.40 oraz 8.150 do 8.153.

¹²⁴ Wymienione ograniczenie zostało stwierdzone w trakcie wizji lokalnej i udokumentowane w Załączniku 5.39.

II.B Zwartość szlaku:

- Za odległość pomiędzy więcej niż 90%, a mniej niż 100% obiektów szlaku, nie przekraczającą 30 km (10 punktów): *Tylko jeden z 13 obiektów (Galeria Bursztynowa w Słupsku) jest oddalony o więcej niż 30 km od najbliższego obiektu (odległość Gdynia-Słupsk wynosi 102 km)(10)*

II.C Liczba obiektów należących do szlaku:

- c) szlak liczy 11 do 15 obiektów (8): *Szlak liczy 13 obiektów (8)*

II.D Regularna usługa transportowa zgodna z przebiegiem szlaku:

- *Brak (0)*

II.E Stan utrzymania poszczególnych obiektów szlaku:

- Stan zadowalający szlaku: za 100% obiektów szlaku w stanie zadowalającym (15 punktów): *Wszystkie obiekty szlaku spełniają kryteria zadowalającego stanu utrzymania (15)*

Za cały zakres II: 33 ze 100 możliwych punktów

Zakres III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów szlaku

III.A Znaczenie kulturowe miejsc lub obiektów na szlaku zgodne z tematyzacją szlaku:

- Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do pięciu, po 10 punktów): *Gdynia, Muzeum Inkluzji w Bursztynie [kuo]¹²⁵ (10); Gdańsk, Muzeum Bursztynu [kuo]¹²⁶ (10); Gdańsk, Bursztynowy Ołtarz w Bazylice Św. Brygidy [kuo]¹²⁷ (10); Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** – do pięciu) (5 punktów); *Gdańsk-Stogi (firma Golden Amber) największe w regionie przedsiębiorstwo legalnego wydobycia bursztynu z bogatą ofertą turystyczną¹²⁸ (5)**
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów szlaku, zgodnych z jego tematyką na terenie jednej miejscowości (do

¹²⁵ Unikalność zbiorów Muzeum Inkluzji w Bursztynie w skali Polski dokumentuje [Kosmowska-Ceranowicz, Popiołek 1981].

¹²⁶ Unikalność zbiorów Muzeum Bursztynu w Gdańsku w skali kraju potwierdza [Bielak 2007; Grążawska 2009]

¹²⁷ Nieukończony ołtarz w kościele świętej Brygidy jest jedynym tej wielkości dziełem sztuki współczesnej, wykonanym w przeważającej części z bursztynu.

¹²⁸ Na mocy Zarządzenia Prezydenta Miasta Gdańska numer 847/2007 z dnia 7 lipca 2007, firma Golden Amber otrzymała prawo do wydobycia bursztynu na dwóch spośród 7 wydzierżawionych działek. Była to pierwsza od ponad 35 lat regulacja prawna w tym zakresie, za pomocą której dokonana została legalizacja tej działalności w Polsce. O unikalnej ofercie turystycznej przedsiębiorstwa Golden Amber, związanej z wydobyciem i przeróbką bursztynu [Golden Amber, www 2009].

trzech zespołów, po 4 punkty): *Gdańsk, 8 obiektów szlaku* (4)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: 39

III.B Eventy zgodne z tematem szlaku [as], [ao], [zi], [www]¹²⁹:

- Wielodniowe regularne eventy zgodne z tematyką szlaku (od 2 dni trwania), organizowane w jego przestrzeni (do czterech, za każdy 10 punktów): *Gdańsk, Targi Bursztynnicze Amberif (największe na świecie) (marzec, 4 dni) (10)*; *Stegna-Jantar, Mistrzostwa Świata w Poławianiu Bursztynu (lipiec, 2 dni) (10)*; *Gdańsk, Targi Bursztynnicze Ambermart (wrzesień, 3 dni) (10)*
- Za każdy dzień trwania jednego z wymienionych eventów tematycznych powyżej 2 dni (1 punkt za każdy dzień i event do 5 dni, maksymalnie 5 punktów): *Targi Bursztynnicze Amberif (4 dni) (2)*; *Targi Bursztynnicze Ambermart (2 dni) (1)*
- Wielodniowe eventy na obszarze szlaku, uwzględniające temat szlaku jako jeden z podstawowych tematów (do trzech, za każdy 4 punkty): *Gdańsk, Jarmark Św. Dominika: jednym ze stałych i promowanych elementów imprezy są pokazy obróbki bursztynu, prezentacja i sprzedaż wyrobów (trzy pierwsze tygodnie sierpnia) (4)*; *Gdynia, Bałtycki Festiwal Nauki (panel dotyczący bursztynu) (3 dni) (4)*
- Mikroeventy w ramach obiektów na zamówienie (za każdy do pięciu w skali całego szlaku po 4 punkty): *Golden Amber (Gdańsk Stogi) – pokazy wydobywania bursztynu metodą gdańską (4)*; *Gdańsk, Gdynia (manufaktury bursztynu na szlaku) – pokazy obróbki bursztynu (4)*; *Słupsk, Galeria Bursztynowa – Prelekcje na tematy związane z pochodzeniem, poszukiwaniem oraz gatunkami bursztynu (4)*

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: 40 (maksymalna)

III.C Dodatkowe atrakcje tematyczne organizowane w obiektach szlaku (do 4 – po 5 punktów) [ao], [inf.S], [inf.O], [zi], [www]¹³⁰:

- *Muzeum Bursztynu w Gdańsku: lekcje tematyczne z prezentacjami multimedialnymi, warsztaty edukacyjne (5)*; *Muzeum Zamkowe w Malborku: lekcje muzealne z prezentacjami w tematyce dotyczącej wystaw (5)*; *Gdańsk-Stogi (Golden Amber): Możliwość odbycia kursu asystenta kopacza bursztynu (certyfikat) (5)*;

¹²⁹ Dane na temat eventów zgodnych z tematyką szlaku, organizowanych w ramach funkcjonowania szlaku, w jego miejscowościach i w obiektach należących do systemu pochodzą z ankiety szlaku [as4], ankiet obiektów kluczowych [ao10; ao11; ao12], odpowiedzi na zapytania inwentaryzacyjne, kierowane do obiektów, (za. 4.29 do 4.31) oraz z informatora szlaku [inf.S 4], z oficjalnych portali www obiektów szlaku (załączniki grupy 9.B), a także z oficjalnych portali www prowadzonych przez samorządy powiatów, gmin i miejscowości położonych w przestrzeni szlaku.

¹³⁰ Dane na temat mikroeventów oferowanych w poszczególnych obiektach pochodzą z ankiet obiektowych [ao10; ao 11; ao12], wydanego przez koordynatora informatora szlaku [inf.S 4], informatorów obiektów oraz oficjalnych portali internetowych tych obiektów (Załączniki grupy 9 B). Dane te zostały zweryfikowane podczas wizji lokalnej przeprowadzanej we wszystkich obiektach kluczowych i w znaczącej części pozostałych obiektów.

Gdańsk-Stogi (Golden Amber): możliwość odbycia kursu szlifierza bursztynu (certyfikat) (5)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **20** (maksymalna)

III.D Znaczenie historyczne miejsc lub obiektów na szlaku:

- Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do trzech, po 5 punktów): *Zamek w Malborku, stołeczny obiekt Zakonu Niemieckiego (Krzyżaków) [kep]¹³¹ (5); Bazylika Świętej Brygidy w Gdańsku, miejsce wydarzeń związanych z początkami i rozwojem opozycji antykomunistycznej w Gdańsku i NSZZ Solidarność [kea]¹³² (5); Muzeum Bursztynu w Gdańsku, siedziba w Wieży Więziennej (fragment zabytkowych obwarowań miejskich Gdańska, zaliczony do PH) [kzo] (5)*
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty): *Zamek w Malborku (Zamek Wysoki, Średni, Podzamcze) (2)*

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **17**

III.E Znaczenie biograficzne obiektów szlaku:

- *Nie stwierdzono odniesień poszczególnych obiektów szlaku do turystyki biograficznej*

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **0**

III.F Związek obiektów szlaku z dziejami religii lub aktualne znaczenie dla życia religijnego:

- Za każdy obiekt o znaczeniu międzynarodowym (do dwóch, po 10 punktów): *Zamek Malborski, główna siedziba historycznego zakonu rycerskiego [kep]¹³³ (10)*
- Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do trzech, po 3 punkty): *Bazylika Świętej Brygidy w Gdańsku [kzo]¹³⁴ (3)*
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2

¹³¹ Wzmianki o krzyżackim państwie zakonnym i jego organizacji wraz z określeniem stołecznej roli Malborka [Jankowiak 1999, s. 159 i 172–174; Wołosik 2002, s. 205 i 210].

¹³² Potwierdzenie znaczącej roli kościoła Św. Brygidy jako bastionu gdańskiej solidarności [Gielżyński 1989; Holzer, Leski 1990].

¹³³ Potwierdzenie w odniesieniu do obiektu w Malborku: jak w podzakresie III.D.

¹³⁴ Tytuł bazyliki gdańskiemu kościołowi Św. Brygidy przyznano w roku 1992. Potwierdzenie tego tytułu: [Dieceja Gdańsk, 2009].

punkty): *Zamek Malborski, zespół obiektów: Zamek Wysoki, Zamek Średni, Podzamcze (2)*

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **15**

III.G Znaczenie obiektów szlaku dla innego typu turystyki kulturowej niż wskazany w temacie szlaku:

- Za każdy obiekt o znaczeniu międzynarodowym (do dwóch, po 10 punktów): *Muzeum Zamkowe w Malborku (turystyka dziedzictwa kulturowego, turystyka historyczno-militarna) [kzo], lista UNESCO (10); Targi Amberif (turystyka sztuki współczesnej) [kuo]¹³⁵ (10)*
- Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do trzech, po 3 punkty): *Muzeum Bursztynu w Gdańsku (turystyka muzealna, turystyka miejska) [kuo]¹³⁶ (3)*
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty): *Muzeum Zamkowe w Malborku: Zamek Wysoki, Zamek Średni, Podzamcze (2)*

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **20** (maksymalna)

III.H Związek poszczególnych obiektów szlaku z innymi grupami etnicznymi albo historią innych narodów (w sumie do dwóch obiektów dla danej grupy narodowej, przy uwzględnieniu maksimum trzech różnych grup narodowych):

- Za każdy obiekt lub grupę obiektów o znaczeniu ogólnokrajowym (narodowym) dla danego narodu (5 punktów): *Zamek Malborski, stołeczny obiekt państwa Zakonu Niemieckiego (de.) [kep]¹³⁷ (5); Gdańsk, Muzeum Bursztynu, siedziba stanowi historyczny element miasta hanzeatyckiego (de.) [kae]¹³⁸, ponadto w ramach Pomnika Historii [kzo] (5)*
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty): *Zamek Malborski (zespół obiektów) (2)*

Suma punktów w tym podzakresie: **12**

¹³⁵ Międzynarodowe znaczenie targów Amberif dokumentują: [Hochleitner 2009; Makowski, Pawłowska 2009]. Targi są drugą największą tego rodzaju imprezą na świecie.

¹³⁶ Potwierdzenie unikalności zbiorów tej placówki zostało dokonane w podzakresie III.A.

¹³⁷ Wzmianki o stołecznej roli Malborka w stosunku do państwa zakonnego: [Jankowiak 1999, s. 172–174 i 180; Wołosik 2002, s. 210].

¹³⁸ O znaczeniu Gdańska dla dziejów i kultury niemieckiej [Cieślak 1978, 1982, 1983, 1993].

III.I Dodatkowe punkty za ofertę wszystkich obiektów wpisanych powyżej klas¹³⁹:

- Za stałych przewodników obiektowych w j. polskim (za pierwsze pięć po 2 punkty): *Muzeum Zamkowe w Malborku (2)*; *Muzeum Bursztynu w Gdańsku (2)*; *Muzeum Archeologiczne w Gdańsku (2)*; *Muzeum Bursztynu w Stegnie (2)*
- Za minimum dwa języki obce w ofercie przewodników obiektowych (w pierwszych pięciu po 1 punkcie): *Muzeum Zamkowe w Malborku: (en.), (de.), (ros.), (it.), (sp.), (fr.) (1)*; *Muzeum Bursztynu w Stegnie: (en.), (de.), (ros.) (1)*
- Przewodniki elektroniczne po obiekcie (za pierwsze pięć obiektów po 2 punkty): *Muzeum Zamkowe w Malborku (2)*; *Muzeum Bursztynu w Gdańsku (2)*
- Za wersje obcojęzyczne przewodników elektronicznych (przynajmniej dwie wersje obcojęzyczne, w maksimum trzech obiektach, dodatkowo po 1 punkcie za obiekt): *Muzeum Zamkowe w Malborku (en.), (de.), (ros.) (1)*; *Muzeum Bursztynu w Gdańsku (en.), (de.) (1)*
- Za ofertę zwiedzania fabularyzowanego na zamówienie w obiektach lub miejscowościach szlaku (do pięciu, po 4 punkty za każdą): *Muzeum Zamkowe w Malborku (program: Krzyżem i Mieczem) (4)*
- Za własny materiał informacyjny w obiekcie (poza książkami, albumami i filmami) (do 10 obiektów, po 1 punkcie od obiektu): *Muzeum Zamkowe w Malborku (liczne informatory) (1)*; *Muzeum Bursztynu w Gdańsku: Poławiacze Bursztynu (folder informacyjny) (1)*; *Amberif, Ambermart: informator targowy (1)*
- Własny materiał informacyjny w obiekcie w przynajmniej dwóch językach obcych w pierwszych pięciu obiektach (po 1 punkcie): *Muzeum Zamkowe w Malborku (en.), (de.), (ros.), (it.), (sp.), (fr.) (1)*; *Muzeum Bursztynu w Gdańsku (en.), (de.), (ros.) (1)*
- Za sklep obiektowy lub infokiosk, oferujący przedmioty związane z tematem obiektu lub obiektu i szlaku (za każdy do pięciu po 3 punkty): *Muzeum Zamkowe w Malborku (3)*; *Muzeum Bursztynu w Gdańsku (3)*; *Galeria Bursztynowa w Słupsku (3)*

Suma punktów dodanych w tym podzakresie: **30** (maksymalna)

III.J Punkty dodatkowe za obiekty unikalne:

- Za każdy obiekt z Listy Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO w ramach szlaku lub w gminie, przez którą przebiega szlak (25): *Zamek w Malborku – obiekt na liście Światowego dziedzictwa Kultury UNESCO (25)*

¹³⁹ Dane na temat oferty turystycznej poszczególnych obiektów pochodzą z ankiet obiektowych [ao10; ao11; ao12], informatorów i przewodników szlaku [inf.S 4] oraz informatorów obiektów [inf.O], a także z oficjalnych portali internetowych tych obiektów (załączniki grupy 9 B). Dane te zostały zweryfikowane podczas wizji lokalnej przeprowadzanej we wszystkich obiektach kluczowych i w znaczącej części pozostałych obiektów.

- Za każdy Pomnik Historii w ramach szlaku lub w gminie, przez którą przebiega szlak (15): *Gdańsk, Pole Bitwy na Westerplatte – PH (15)*; *Gdańsk, miasto w zasięgu obwarowań z XVII wieku – PH (15)*
- Za każdy obiekt unikalny w skali kraju (do trzech, po 5 punktów): *Gdańsk, Muzeum Bursztynu [kuo]¹⁴⁰ (5)*; *Gdynia, Muzeum Inkluzji w Bursztynie Uniwersytetu Gdańskiego [kuo]¹⁴¹ (5)*

Suma punktów dodanych w tym podzakresie: **50** (maksymalna)

Za całość zakresu III: 243 z 300 możliwych punktów

Zakres IV: Obsługa własna szlaku

IV.A Promocja szlaku:

Dane zebrane do oceny w ramach tego zakresu waloryzacji pochodzą z ankiety skierowanej do koordynatora szlaku [as4], z aktualnej dokumentacji, dotyczącej funkcjonowania szlaku lub działalności jego koordynatora, a także z aktualnych informatorów publikowanych w formie papierowej oraz z oficjalnego internetowego portalu szlaku [inf.S 4]. Wyrwykowo ich zgodność została zweryfikowana podczas wizji lokalnej na trasie i w obiektach szlaku.

- Działanie aktualizowanego portalu internetowego szlaku w ramach większego zespołu (np. regionalnej organizacji turystycznej, miasta, regionu) (5): *Strona internetowa szlaku nie jest samodzielna, działa w ramach portalu informacyjnego Trójmiasta: [Bursztynowy Pomorze, www 2009 (wersja1)] (5)*
- Wersje obcojęzyczne portalu internetowego szlaku (do trzech wersji, za każdą po 3 punkty): *W ramach strony szlaków kulturowych Pomorza funkcjonuje strona angielskojęzyczna, prowadzona przez Koordynatora szlaku: www.shopandsee.eu/en/gdansk/touristic_routes (3)*
- Każda samodzielna autoryzowana strona internetowa obiektu należącego do szlaku, pozostająca w połączeniu z portalem szlaku (do 10 obiektów i stron, za 3 pierwsze po 3 punkty, za kolejne po 1): *Muzeum Zamkowe w Malborku [Malbork, www 2009] (3)*; *Muzeum Bursztynu w Gdańsku [Gdańsk Bursztyn, www 2009] (3)*; *Galeria Bursztynowa w Słupsku [Słupsk Galeria, www 2009] (3)*; *Amber Manufacture w Gdańsku [Amber Gdańsk, www 2009] (1)*; *Muzeum Bursztynu w Stegnie "Bursztynowa Komnata" [Stegna Muzeum, www 2009](1)*; *Muzeum Archeologiczne w Gdańsku [Gdańsk Archeologia, www 2009] (1)*; *Muzeum Inkluzji w Bursztynie w Gdyni [Gdynia Muzeum, www 2009] (1)*

¹⁴⁰ Dokumentacja unikalności zbiorów placówki podana wyżej, podzakres III.A.

¹⁴¹ Dokumentacja unikalności tematyki i zbiorów placówki podana wyżej, podzakres III.A.

- Wersje obcojęzyczne na portalach internetowych obiektów (liczone na maksimum 5 portalach obiektów do 2 wersji (za każdą po 1 punkcie), *Muzeum Zamkowe w Malborku (de.), (en.) (2)*; *Muzeum Bursztynu w Gdańsku (de.), (en.), (ros.), (lt.) (2)*; *Muzeum Bursztynu w Stegnie "Bursztynowa Komnata" (de.), (en.) (2)*
- Dokumentalne filmy telewizyjne poświęcone szlakowi lub tematowi szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem (do trzech, za każdy po 5 punktów): *TVE (Hiszpania), Film dokumentalny o szlaku dla serii: „Se busca” (2009) (5)*
- Dokumentalne filmy telewizyjne o poszczególnych obiektach szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem (do czterech filmów – po 2 punkty): *Muzeum Zamkowe w Malborku: Film TVN „Wielcy Mistrzowie” seria „Na tropie tajemnic”, 2008 (2)*
- Książki, albumy, filmy video o poszczególnych obiektach (do pięciu, po 3 punkty): *Muzeum Bursztynu w Gdańsku, „Wirtualna Wycieczka po Muzeum Bursztynu”, 2008 (CD) (3)*; *Muzeum Bursztynu w Gdańsku, Album „Muzeum Bursztynu”, Nowy Oddział Muzeum Historycznego Miasta Gdańska, Otwarcie – prezentacja, Gdańsk 2007 (3)*; *„Zamek krzyżacki w Malborku” (album, opr. B. Świtła), Wyd. Apostolicum, Warszawa 2003 (3)*; *Hafika M., Mierzwiński M., 1992, „Malbork – Zamek Krzyżacki. Miniprzewodnik”, Wyd. GeoCenter Warszawa (3)*
- Zorganizowanie podróży/wizyty medialnej po szlaku lub większości jego obiektów w ciągu ostatnich 2 lat (8 punktów): *Podróż dziennikarzy z Francji (marzec 2009) organizatorzy: Miasto Gdańsk, PROT (8)*; *Podróż dziennikarzy z Hiszpanii (maj 2009) organizatorzy: Miasto Gdańsk, PROT (8)*
- Zorganizowanie konferencji naukowej lub popularyzacyjnej, związanej z tematem szlaku w ciągu ostatniego roku (4 punkty): *I Forum Miast Bursztynowych w Gdańsku (maj 2009), współorganizator: PROT (4)*

Całość punktów za ten podzakres: **45** (maksymalna)

IV.B Oferty wypraw po szlaku:

- *Brak (0)*

Całość punktów za ten podzakres: **0**

IV.C Oferta pakietowa turystyki kulturowej:

- Pakiety turystyczne, związane z tematem szlaku jako całości lub znacznej jego części (każdy do czterech, po 5 punktów): *Gdańsk: „City of Amber and Solidarity”, Biuro Travel Projekt (Manufaktury bursztynnicze Gdańska, Muzeum Bursztynu i wystawa wyrobów z bursztynu na Zamku w Malborku) (5)*; *Gdańsk: „Poszuki-*

wania *Bursztynowej Komnaty*”, *Biuro YoyTrip (Muzeum Bursztyny i Manufaktura Bursztyny w Gdyni)* (5)

- Pakiety dla poszczególnych obiektów szlaku*, nie związane z całością szlaku (każdy do czterech, po 4 punkty): *Malbork-Gdańsk: „The Malbork Castle”, Biuro JoyTrip (Zamek Malborski)* (4)
- Pakiety dla miejscowości leżących na szlaku**, zawierające zwiedzanie obiektów szlaku (za każdy do pięciu, po 4 punkty): *Malbork-Gdańsk, Pakiet: „Pomorskie – Find Your Own Path”, Biuro Leo Travel.pl Marta Kucharska, (Manufaktury bursztynnicze Gdańska i Zamek Malborski)* (4)

Całość punktów za ten podzakres: **18**

IV.D Inne elementy obsługi turystycznej:

- *brak* (0)

Całość punktów za ten podzakres: **0**

Za całość zakresu IV: 63 ze 100 możliwych punktów

Zakres V: Pozostała oferta spędzania wolnego czasu na obszarze szlaku

V.A Inna oferta turystyczno-kulturowa na obszarze szlaku:

V.A.a Muzea poza tematem szlaku:

- O znaczeniu krajowym (do trzech, po 4 punkty): *Muzeum Narodowe w Gdańsku [kzo]¹⁴² (4)*; *Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku [kzo]¹⁴³ (4)*; *Centralne Muzeum Morskie w Gdańsku [kzo]¹⁴⁴ (4)*

V.A.b Inne atrakcyjne z punktu widzenia turystyki kulturowej obiekty w miejscowościach szlaku:

- O znaczeniu międzynarodowym lub krajowym (do trzech na całym szlaku, po 5 punktów): *Gdańsk, Stocznia Gdańska – miejsce rozpoczęcia ruchu Solidarności [kep]¹⁴⁵ (5)*; *Gdynia, Nabrzeże Kościuszki: historyczne okręty „Błysławica” i „Dar Pomorza” [kuo]¹⁴⁶ (5)*; *Gdynia, Akwarium Gdyńskie, największy tego typu obiekt w Polsce [kuo]¹⁴⁷ (5)*

¹⁴² Potwierdzenie ponadregionalnego znaczenia Muzeum Narodowego w Gdańsku [MKiDN, www 2009].

¹⁴³ Potwierdzenie ponadregionalnego znaczenia Muzeum P.Ś. w Słupsku [MKiDN, www 2009].

¹⁴⁴ Potwierdzenie ponadregionalnego znaczenia C. M. Morskiego w Gdańsku [MKiDN, www 2009].

¹⁴⁵ Znaczenie Stoczni Gdańskiej w narodzinach „Solidarności: dokumentują wszystkie polskie podręczniki gimnazjalne, m.in. [Wendt 2000; Przybysz i in. 2002].

¹⁴⁶ Potwierdzenie w skali kraju unikalnego znaczenia okrętów-muzeów w Gdyni [Lijewski i inni, 2008, s. 139].

¹⁴⁷ Potwierdzenie unikalności w skali krajowej Akwarium Gdyńskiego [Lijewski i inni 2008, s. 96].

V.A.c Lokalne (miejskie lub gminne) trasy turystyczne o znaczeniu historycznym lub kulturowym:

- Wirtualne z dostępnymi publikowanymi opisami lub oznaczone w terenie* (do pięciu po 2 punkty): *Trakt Królewski w Gdańsku (2)*; *Trasa turystyczna „Szlak Gotyku Ceglanego” w Słupsku (2)*

V.A.d Eventy poza tematem szlaku:

- Regularne eventy o charakterze kulturowym, mające znaczenie międzynarodowe lub krajowe, odbywające się na terenie gmin, przez które przebiega szlak (do trzech, po 5 punktów): *Gdańsk, Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej w Katedrze Oliwskiej [kuze]¹⁴⁸ (5)*; *Gdynia, Open`er Festiwal, festiwal muzyki współczesnej [kuze]¹⁴⁹ (5)*; *Malbork, Obłężenie Malborka, inscenizacja wydarzenia z r. 1410 (lipiec, 3 dni) [kuze]¹⁵⁰ (5)*

Suma punktów w całym podzakresie V.A: **40** (maksymalna)

V.B Pozostała oferta kulturowa na obszarze szlaku

V.B.a Atrakcje kulturalne i rozrywka na szlaku:

- Funkcjonujące stale placówki teatralne w miejscowościach (gminach) szlaku (za pierwsze trzy obiekty, po 2 punkty): *Gdańsk, Teatr Wybrzeże (2)*; *Słupsk, Nowy Teatr im. Witkacego (2)*; *Gdynia, Teatr Miejski im. W. Gombrowicza (2)*
- Filharmonia w miejscowościach szlaku (za pierwsze trzy obiekty, po 2 punkty): *Gdańsk: Polska Filharmonia Bałtycka (2)*
- Opera w miejscowościach szlaku (za pierwsze trzy, po 2 punkty): *Gdańsk: Państwowa Opera Bałtycka (2)*
- Teatr muzyczny (operetka, rewia lub musical) na miejscu (za pierwsze dwie placówki) (2): *Gdynia: Teatr Muzyczny (2)*
- Kina całoroczne, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku (do czterech, po 1 punkcie): *Gdańsk-Wrzeszcz, Multikino (1)*; *Słupsk Kino Milenium (1)*; *Gdynia, Multikino Silver Screen (1)*
- Kina sezonowe, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku* (do czterech, po 1 punkcie): *Malbork, Kino Klubowe, ul. Sikorskiego 33 (1)*
- Kluby i inne miejsca wieczornej rozrywki, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku (do czterech, po 1 punkcie): *Gdańsk-Oliwa, Blue Time Jazz Club Restaurant,*

¹⁴⁸ Potwierdzenie międzynarodowej rangi festiwalu organowego w Oliwie [Oliwa Program, www 2009].

¹⁴⁹ Potwierdzenie międzynarodowego znaczenia festiwalu Oppen`er w Gdyni [Gdynia Oppener, www 2009; Buczkowska 2009 a, s. 112].

¹⁵⁰ Potwierdzenie ogólnokrajowego znaczenia i masowej skali imprezy rekonstrukcyjnej w Malborku: [Bogacki 2008, s. 311]. Event ten, organizowany od 2000, jest zaliczany do największych tego rodzaju imprez w Europie Środkowej.

ul Kaprów 19/22 (1); Słupsk, Klub Apogeuum, ul. Jagiełły 3 (1); Gdynia: Klub Muzyczny Ucho, ul. Św. Piotra 2 (1); Malbork, Alfa Club, Daleka 125 (1)

V.B.b Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza:

- Ogrody zoologiczne, wieloprzestrzenne akwaria, parki dzikich zwierząt, inne duże obiekty zoologiczne (za każdy do trzech po 2 punkty): *Gdańsk-Oliwa (ZOO) (2)*
- Park Krajobrazowy na terenie gmin przy szlaku (do trzech, po 2 punkty): *Gdynia, Trójmiejski Park Krajobrazowy (2)*
- Rezerwat przyrody na terenie gmin przy szlaku** (do trzech, po 1 punkcie): *Stegna, Rezerwat Przyrody Mewia Łacha (1); Gdynia, Rezerwat „Kępa Redłowska” (1)*
- Ogród Botaniczny, Palmiarnia, Arboretum (za pierwsze dwa obiekty po 2 punkty): *Gdańsk Oliwa (Palmiarnia) (2)*
- Ogród przy rezydencji, park kultywowany (za pierwsze dwa obiekty po 1 punkcie)
- Park miejski duży kultywowany (od 4 ha) z obiektami sztuki (za pierwsze dwa po 1 punkcie): *Gdynia, Park na Kamiennej Górze (1); Słupsk, Słupski Park Kultury i Wypoczynku (1)*
- Park miejski duży, kultywowany, bez obiektów sztuki* (za pierwsze dwa po 1 punkcie): *Malbork, Park Miejski przy ul. Łąkowej (1); Gdańsk, Park im Ronalda Reagana w pasie nadmorskim (Promenada Jana Pawła II)*

Suma punktów w całym podzakresie V.B: **20** (maksymalna)

V.C Pozostała oferta turystyczna na obszarze szlaku

V.C.a Miejsca aktywnego wypoczynku:

- Centra aktywnego wypoczynku (do trzech, po 2 punkty): *Słupsk, Słupski OSiR, ul. Szczecińska 99 (2); Gdynia, Kolibki Adventure Park, Gdynia-Kolibki (2); Malbork, OSiR, ul. Parkowa 3 (2)*

V.C.b Inne atrakcje przyrodnicze:

- Brzeg morski na terenie którejkolwiek miejscowości szlaku (3 punkty): *Gdańsk, Gdynia, Stegna (3)*
- Pomniki przyrody (za pierwsze dwa na trasie szlaku, po 1 punkcie): *Malbork, Dąb piramidalny „Fastigata” (przy ul. Mazowieckiej) (1), Gdańsk-Stogi, Topola czarna, (skwer przy ul. Zimnej) (1)*

V.C.c Pozostałe atrakcje turystyczne:

- Wieże widokowe stale dostępne (za pierwsze dwie na terenie gmin na szlaku po 1 punkcie): *Gdynia, wieża widokowa, Góra Donas (Dąbrowa) (1); Słupsk, wieża widokowa – ratusz miejski (1)*

- Możliwość zamówienia lotu turystycznego nad miejscowościami szlaku (za pierwszą ofertę 3 punkty): *Balloon Charter, Gdynia, ul. Wiejska 5 (loty widokowe balonem)* (3)
- Stała lub sezonowa regularna oferta turystycznych rejsów morskich w miejscowościach szlaku (za pierwsze dwie po 3 punkty): *Rejsy statkiem lub wodolotem Gdyni i Gdańsku Żegluga Gdańska* (3); *Tramwaj wodny Gdańsk-Sobieszewo (ZKM w Gdańsku)* (3)
- Oznaczone trasy rowerowe na terenie szlaku częściowo z nim zbieżne (łącznie minimum dwie miejscowości szlaku) z wypożyczalnią rowerów (za pierwsze trzy po 3 punkty): *System dróg rowerowych miasta Gdańska z wypożyczalnią rowerów „Rowerownia” (www.rowerownia.gda.pl) Gdańsk, ul. Fieldorfa 11* (3)
- Oznaczone trasy rowerowe na terenie szlaku częściowo z nim zbieżne (łącznie minimum dwie miejscowości szlaku) bez wypożyczalni rowerów* (za pierwsze trzy po 1 punkcie): *Hanzeatycka Trasa Rowerowa R-10 (odcinek: Gdynia-Gdańsk-Stegna)* (1)

Suma punktów w całym podzakresie V.C: **20** (maksymalna)

V.D Pozostałe czynniki wpływające na atrakcyjność turystyczną szlaku

V.D.a Krzyżowanie się szlaków turystycznych:

- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu międzynarodowym lub krajowym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze trzy po 5 punktów): *Szlak Gotyku Ceglanego (obiekt wspólny: Zamek Malborski)* (5); *Szlak Hanzeatycki, Gdańsk (Muzeum Bursztynu)*(5)
- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu międzynarodowym lub krajowym, jeśli żaden obiekt nie należy do obu szlaków* (za pierwsze trzy po 3 punkty): *Szlak Romański, (miejsce przecięcia szlaków: Gdańsk-Oliwa)* (3); *Szlak Cysterski (Pętla Pomorska), Gdańsk* (3)
- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu regionalnym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze trzy po 3 punkty): *Szlak Zamków Krzyżackich (Malbork)* (3); *Szlak Zamków Gotyckich (Malbork)* (3)
- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu regionalnym, jeśli żaden obiekt nie należy do obu szlaków* (za pierwsze trzy po 2 punkty): *Szlak Menonitów (Gdańsk, Gdańsk-Stogi)* (2)

V.D.b Duże miasta na szlaku:

- Miasta powyżej 250 tys. mieszkańców, z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku (za każde do trzech po 4 punkty): *Gdańsk, 456 tys. mieszkańców* (4); *Gdynia, 251 tys. mieszkańców* (4)

- Miasta posiadające 50–100 tys. mieszkańców z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku** (za każde do trzech po 1 punkcie): *Słupsk, 95 tys., mieszkańców (1)*

Suma punktów w całym podzakresie V.D: **20** (maksymalna)

Za całość zakresu V: 100 ze 100 możliwych punktów

Zakres VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna

VI.A Baza noclegowa na szlaku: Za każdy pierwszy obiekt noclegowy danej klasy w trzech wyznaczonych miejscowościach przyznaje się po 2 punkty (w sumie do 3 obiektów noclegowych dla całego szlaku i danej kategorii).

- Hotele kategorii 5*****: *Gdańsk, Hotel Dwór Oliwski (2)*
- Hotele kategorii 4****: *Gdańsk, Hotel Hanza (2)*
- Hotele kategorii 3***: *Gdańsk, Hotel Wolne Miasto (2); Malbork, Hotel Stary Malbork (2); Słupsk, Hotel Staromiejski (2)*
- Hotele kategorii 2***: *Gdańsk, Hotel Moris (2); Słupsk, Hotel Atena (2); Malbork, Hotel Dedal (2)*
- Hotele kategorii 1*: *Gdańsk, Hotel Gryf (2); Malbork, Hotel Parkowy* (2); Słupsk, Hotel Mikołajek* (2)*
- Hostele: *Gdańsk, Hostel Baltic (2); Malbork, Hostel Saturn, ul. Słowackiego 75 (2)*
- Pensjonaty: *Gdańsk, Pensjonat Stara Karczma, ul. Stary Rynek Oliwski 7 (2); Strzelinko (dla Słupska), Pensjonat Żelazna Podkowa Strzelinko 14 (2); Malbork, Pensjonat Heldruk SPA-Salon, ul. Partyzantów 3b (2)*
- Schroniska turystyczne lub młodzieżowe: *Gdańsk, Szkolne Schronisko Młodzieżowe, al. Grunwaldzka 244 (2); Słupsk, Szkolne Schronisko Młodzieżowe (SP 5), ul. Hubalczyków 7 (2); Malbork Schronisko Młodzieżowe (Gimnazjum nr 1) ul Żeromskiego 45 (2)*
- Inne nie skategoryzowane stałe usługi noclegowe: *Gdańsk, Apartament Konsul, ul. Wika Czarnowskiego 2A/13 (2); Malbork, Pokoje gościnne przy Zamku ul. Wąłowa 18 (2); Słupsk, Lenart, pokoje gościnne, ul. Westerplatte (Głobino 62) (2)*
- Gospodarstwa agroturystyczne: *Gdańsk, GA Tabun, ul. Konna 29 (2); Dla Słupska: Łosino, GA Peretka, ul. Nad Szupią 10 (2); Dla Malborka: Kamionka, GA Zacisze u Weni, Kamionka 7A (2)*

Suma punktów za cały podzakres VI.A: **50**

VI.B Restauracje i inne obiekty gastronomiczne:

- Restauracje funkcjonujące bezpośrednio przy obiektach szlaku (do pięciu lokali, po 4 punkty): *Muzeum Zamkowe w Malborku: „Gothic Cafe & Restaurant” (4); Muzeum Zamkowe w Malborku, „Restauracja Piwniczka” (4)*

- Dodatek za kuchnię tematyczną (dania związane z tematem szlaku) jeśli jest oferowana w wymienionych restauracjach przy obiektach (do pięciu, po 2 punkty za obiekt): *Muzeum Zamkowe w Malborku*, „*Gothic Cafe & Restaurant*”¹⁵¹ (2)
- Inne restauracje z kuchnią regionalną w miejscowościach przy szlaku* (do pięciu, po 2 punkty): *Gdańsk*, *Restauracja „Velevetka”*, ul. Długa 45 (2); *Słupsk*, *Restauracja „Anna de Croy”*, *Zamek Księżąt Pomorskich* (2); *Gdańsk*, *Tawerna „Mestwin”*, ul. Straganiarska 20/23¹⁵² (2)
- Dodatkowe punkty za każdą z wymienionych restauracji, czynną później niż do godziny 22-giej (po 1 punkt za każdą restaurację): *Gdańsk*, *Restauracja „Velevetka”* (do 23.00) (1); *Słupsk*, *Restauracja Anna de Croy* (1); *Gdańsk*, *Tawerna „Mestwin”* (1)
- Dodatkowe punkty za ofertę kulturalną nie związaną z tematem szlaku lub jego obiektów* w każdej z wymienionych restauracji przy obiektach oraz w restauracjach z kuchnią regionalną lub tradycyjną albo za ofertę związaną z tematem szlaku, lecz nieregularną (do pięciu restauracji – po 1 punkcie): *Gdańsk*, *Tawerna „Mestwin” folkowa muzyka kaszubska* (1)

Suma punktów za cały podzakres VI.B: **20**

VI.C Komunikacja

VI.C.a Dostępność komunikacyjna szlaku (obiekty kluczowe szlaku):

- Jeśli obiekty kluczowe szlaku leżą w odległości mniejszej niż 50 km od lotniska międzynarodowego (za pierwsze dwa obiekty po 5 punktów): *Gdańsk*, *Muzeum Bursztynu (Port Lotniczy Gdańsk)*¹⁵³ (5); *Malbork*, *Zamek (PL Gdańsk)* (5)
- Położenie w odległości mniejszej niż 20 km od zjazdu z autostrady lub drogi ekspresowej (szybkiego ruchu) (za pierwsze dwa obiekty po 5 punktów): *Gdańsk*, *Muzeum Bursztynu*, *Autostrada A1 (Gdańsk – Grudziądz)* (5)
- Przebieganie dróg krajowych przez gminy, w których znajdują się obiekty kluczowe szlaku (do dwóch dróg krajowych na każdy obiekt, lecz do pięciu dróg na cały szlak, po 2 punkty): *Malbork (DK 22 Elbląg-Gorzów Wlkp.)* (2); *Malbork (DK 55 Grudziądz-Nowy Dwór Gdański)* (2); *Słupsk (DK 6 Kołbaskowo – Pruszcz Gdański)* (2); *Słupsk (DK 21 Miastko-Ustka)* (2); *Gdańsk (DK 7 Gdańsk – Warszawa-Chyżne)* (2)
- Duże dworce kolejowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za pierwsze dwa po 3 punkty): *Gdańsk Główny (PKP)* (3); *Malbork (PKP)* (3)

¹⁵¹ Dane na temat restauracji „Gothic Cafe & Restaurant” potwierdzono przez zapytanie pilotażowe [zał.7.3.].

¹⁵² Dane na temat tawerny „Mestwin” potwierdzono przez zapytanie pilotażowe [zał.7.4].

¹⁵³ Gdańsk Airport, www 2009.

- Dworce autobusowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy po 2 punkty): *Gdańsk PKS (2)*; *Malbork PKS (2)*; *Słupsk PKS (2)*

VI.C.b Transport zorganizowany na obszarze szlaku:

- brak (0)

Suma punktów za podzakres VI.C: **37**

Za całość zakresu VI: 107 z 200 możliwych punktów

W sumie za wszystkie zakresy ilość punktów dla szlaku wynosi: 669.

3.4.3. Interpretacja wyników waloryzacji

Łączna ilość punktów przyznanych systemowi we wszystkich zakresach waloryzacji wynosi 669 z 1000 możliwych. Taka ocena ogólna pozwala sklasyfikować go jako **szlak o dużym potencjale turystycznym**. Jednocześnie wyniki waloryzacji wskazują na średni poziom rozwinięcia szlaku jako współczesnego produktu turystycznego.

Wynik waloryzacji potwierdza bardzo znaczący potencjał poszczególnych obiektów i systemu jako całości nie tylko w odniesieniu do deklarowanej tematyki, ale i w zakresie innych form turystyki kulturowej, w tym historycznej, muzealnej, religijnej, etnicznej i tematycznej (poprzez krzyżowanie się z szeregiem innych szlaków). Dodatkowo analizowany szlak zlokalizowany jest w przestrzeni atrakcyjnej dla turystyki, co dodatkowo wpływa na jego potencjał. Dzięki licznym eventom zbieżnym z tematyką systemu w sezonie turystycznym oraz w stałych terminach targów bursztynu, poszczególne obiekty szlaku są potencjalnymi celami wielu wycieczek turystów zainteresowanych imprezami tego rodzaju.

W zakresie I waloryzacji system uzyskał 123 punktów z 200 możliwych, co pozwala na określenie go jako **szlaku realnego**. Stosunkowo najwyżżej oceniona została w tym zakresie faktyczna dostępność obiektów (niemal bez wyjątku otwartych w stałych godzinach). Natomiast w pozostałych podzakresach oceny system posiada liczne braki, uniemożliwiające uznanie go za w pełni rozwiniętą ofertę zorganizowanego zwiedzania. I tak w odniesieniu do kryterium tematykacji: istnieje tylko jedno opracowanie mogące stanowić pośrednio podstawę dla uzasadnienia struktury szlaku, poza Zamkiem Malborskim brak także opracowań, odnoszących się do pozostałych obiektów kluczowych, mało rozwinięta jest literatura o charakterze przewodnikowym. Oznaczenia obiektów szlaku nie są kompletne, zaś koordynator systemu, funkcjonujący w ramach regionalnej organizacji turystycznej ogranicza swoją działalność do działań natury logistycznej, jest trudno dostępny w przypadku konieczności uzyskania szczegółowych informacji turystycznych i nie pełni żadnych innych funkcji w zakresie organizacji ruchu turystycznego na szlaku. Dla osiągnięcia statusu szlaku materialnego te właśnie mankamenty musiałyby być usunięte w pierwszej kolejności.

Tabela 8. Zestawienie punktacji w poszczególnych zakresach dla Pomorskiego Szlaku Bursztynowego

Zakres	Podzakres	Punkty uzyskane	Maksimum możliwych punktów	Uwagi
Zakres I: Organizacja szlaku	A. tematyżacja szlaku	39	50	
	B. oznaczenie szlaku	23	50	
	C. koordynacja szlaku	18	50	
	D. dostępność obiektów	43	50	
	Suma: cały zakres I	123	200	
Zakres II: Ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku	A. autentyczność obiektów	0	40	
	B. wartość szlaku	10	15	
	C. liczba obiektów	8	15	
	D. własna usługa transportowa	0	15	
	E. stan utrzymania obiektów	15	15	
	Suma: cały zakres II	33	100	
Zakres III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów szlaku	A. znaczenie kulturowe temat.	39	60	
	B. eventy zgodne z tematyką	40	40	
	C. dodatkowe atrakcje temat.	20	20	
	D. znaczenie historyczne	17	20	
	E. znaczenie biograficzne	0	20	
	F. znaczenie religijne	15	20	
	G. znaczenie: inne typy tur. kult.	20	20	
	H. znaczenie: grupy etniczne	12	20	
	I. dodatek: oferta obiektów	30	30	
	J. dodatek: obiekty unikalne	50	50	
	Suma: cały zakres III	243	300	
Zakres IV: Obsługa własna szlaku	A. promocja szlaku	45	45	
	B. oferty wypraw	0	20	
	C. oferta pakietowa	18	20	
	D. inne elementy promocji	0	15	
	Suma: cały zakres IV	63	100	
Zakres V: Pozostała oferta turystyczna szlaku	A. inna turystyczno-kulturowa	40	40	
	B. inna kulturowa, przyrodnicza	20	20	
	C. inna turystyczna	20	20	
	D. pozostałe czynniki	20	20	
	Suma: cały zakres V	100	100	
Zakres VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna	A. noclegi	50	60	
	B. gastronomia	20	60	
	C. komunikacja	37	80	
	Suma: cały zakres VI	107	200	
Suma dla szlaku za wszystkie zakresy razem:		669	1000	

W zakresie II system uzyskał zaledwie 33 na 100 możliwych punktów. Oznacza to, że w jego przypadku mamy do czynienia ze **szlakiem o małej (ogólnej) atrakcyjności turystycznej**. Przyczynami tak niskiej oceny są: znaczna przewaga obiektów wykreowanych

wyłącznie dla potrzeb turystyki nad obiektami oryginalnymi i wtórnymi oraz brak regularnej usługi transportowej, zgodnej z przebiegiem szlaku, co w znacznym stopniu redukuje jego atrakcyjność dla poważnej grupy turystów. O ile w odniesieniu do pierwszego z wymienionych punktów szanse na poprawę oceny są niewielkie – z uwagi na tematykę systemu i niemożność zmiany proporcji obiektów oryginalnych i wykreowanych – to w drugim z wymienionych aspektów oceny możliwe są działania naprawcze.

W zakresie III, odnoszącym się bezpośrednio do turystyczno-kulturowej oferty systemu, został on oceniony wysoko: uzyskał 243 na 300 możliwych punktów, przy czym łącznie w podzakresach III.A, III.B i III.C – 99 punktów oraz w podzakresie III.I – maksymalną liczbę 30 punktów. Na podstawie tej punktacji szlak powinien zostać sklasyfikowany jako **system o wybitnej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej i znaczącej koncentracji na deklarowanej tematyce**. Należy przy tym zaznaczyć, że także w odnoszących się do innych niż zbieżne z tematyką szlaku form turystyki kulturowej podzakresach waloryzacji system uzyskał znaczną liczbę 64 punktów na 100 możliwych. Decydujący wpływ na wysoką punktację w tym zakresie miały: znaczna liczba eventów tematycznych i dodatkowych atrakcji tematycznych w obiektach szlaku (maksymalny pułap punktów w podzakresach III.B i III.C), funkcjonowanie w przestrzeni szlaku szeregu obiektów unikalnych (III.J – ocena maksymalna), a także bogata i nowocześnie zorganizowana oferta turystyczna poszczególnych obiektów szlaku (III.I – ocena maksymalna). Z kolei powodem nie uzyskania predykatu „wybitnej atrakcyjności tematycznej” oraz „wybitnej koncentracji na deklarowanej tematyce” było stwierdzone ograniczone znaczenie turystyczno-kulturowe tych obiektów szlaku, które są kluczowe dla tematyki bursztynu i jego wykorzystania w różnorodnych dziedzinach kultury materialnej człowieka.

W zakresie IV systemowi przyznano 63 na 100 możliwych punktów, przy czym w podzakresie IV.A uzyskał on ich maksymalną liczbę (45), zaś w podzakresie IV.C – 18 z możliwych 20 punktów. Jednocześnie w obu pozostałych podzakresach (IV.B oraz IV.D) szlak nie uzyskał ani jednego punktu. Jest to zatem **Szlak z dostatecznym poziomem usług turystycznych i ze znaczną aktywnością autopromocyjną**. Obok różnorodnej działalności promocyjnej systemu badanie wykazało także funkcjonowanie znacznej liczby turystycznych ofert pakietowych, w tym tematycznie związanych ze szlakiem (IV.C), choć nie należą one do jego ofert własnych. Natomiast uzyskanie wyższej oceny uniemożliwiły: brak własnej oferty wycieczek po szlaku i oferty alternatywnych lub ekologicznych tras jego zwiedzania (IV.B), a także nieistnienie własnej organizacji turystycznej i oferty przewodnickiej po szlaku.

W zakresie V Pomorski Szlak Bursztynowy uzyskał maksymalną liczbę 100 punktów, co pozwala określić go jako **system o wybitnym znaczeniu kulturowo-turystycznym i ogólnoturystycznym**. Przyczyną tak wysokiej oceny jest fakt zlokalizowania szlaku na obszarze o dużej ilości znaczących zasobów kulturowych, dodatkowo posiadającym

różnorodną ofertę spędzania wolnego czasu. Dobre zaplecze w zakresie kulturalnej i turystycznej (w tym rekreacyjnej) oferty uzupełniającej tworzy w szczególności nadmorskie Trójmiasto, należące do najważniejszych destynacji turystyki miejskiej i stanowiące zespół metropolitalny z pełnym zakresem usług kulturalnych i rekreacyjnych, w mniejszym stopniu także Słupsk i Malbork (subregionalne centra życia kulturalnego ze znacznymi atrakcjami turystycznymi). Ze względu na lokalizację systemu przy bałtyckim wybrzeżu oraz dzięki instytucjom i obiektom Gdańska, służącym edukacji i turystyce przyrodniczej znacząca jest także oferta kulturowo-przyrodnicza w przestrzeni szlaku. Szeregu przyczyn tej wyjątkowo wysokiej oceny dopełniają liczne szlaki kulturowe o ponadregionalnym znaczeniu, z którymi badany system krzyżuje się w Gdańsku i w Malborku.

W odniesieniu do infrastruktury turystycznej, ocenianej w zakresie VI waloryzacji system uzyskał 107 z możliwych do uzyskania 200 punktów, co stanowi podstawę do określenia go jako **szlaku ze średnio rozwiniętą infrastrukturą służącą turystyce**. Na tę ocenę – zaskakująco niską w kontekście znacznego potencjału turystycznego obszaru, na którym zlokalizowany jest szlak – wpływ miała niewysoka punktacja oferty gastronomicznej (20 na 60 możliwych punktów) oraz zaledwie średnia ocena usług komunikacyjnych (37 na 60 możliwych punktów). Poza Malborkiem nie ma lokali funkcjonujących w samych zwiedzanych obiektach, natomiast znaczna liczba restauracji położonych w pobliżu obiektów kluczowych nie generuje w przypadku badanego systemu automatycznie wysokiej oceny w tej dziedzinie, ponieważ ich oferta kulinarna nie jest w żaden sposób zbieżna z tematyką szlaku, brak także zupełnie dodatkowej oferty kulturalnej, której mogliby oczekiwać bardziej wymagający turyści. Bezpośrednie połączenia komunikacyjne dotyczą z kolei albo wyłącznie większych miejscowości na szlaku (Gdańsk, Słupsk, Malbork) albo poszczególnych obiektów, położonych w pobliżu centrum Gdańska – do innych obiektów trudniej dotrzeć nie zmotoryzowanemu turyście. W tej dziedzinie ocenę szlaku poprawiłoby wprowadzenie własnego sezonowego transportu na całej trasie szlaku albo przynajmniej pomiędzy niektórymi obiektami (np. niektórymi z kluczowych i położonymi w ich pobliżu trudniej osiągalnymi mniejszymi obiektami).

Mocne strony systemu

Czynnikiem istotnie wpływającym na potencjał turystyczny Pomorskiego Szlaku Bursztynowego jest z jednej strony unikalność tematu bursztynu, będącego w skali turystyki światowej przedmiotem handlu i surowcem dla działalności artystycznej w jednym tylko regionie (Europy), z drugiej zaś najwyższy stopień organizacji regionalnego systemu pomorskiego wśród krajowych i zagranicznych szlaków i tras, deklarujących tę tematykę jako wiodącą dla swojej oferty. Pozostałe szlaki tego rodzaju znajdują się na etapie organizacji (jak wspomniany w rozdziale 3 Bursztynowy Szlak Greenways wraz z jego polskim odcin-

kiem), pozostają tylko bardzo luźno związane z deklarowaną tematyką (jak Bursztynowy Szlak w Austrii¹⁵⁴) lub nie zmierzają w kierunku utworzenia faktycznego systemu realnego (jak bursztynowy szlak na Litwie i w pozostałych krajach bałtyckich¹⁵⁵). Polskie Trójmiasto, jako miejsce z największą liczbą warsztatów bursztynniczych oraz ekspozycji muzealnych surowych kamieni i wyrobów z bursztynu, a jednocześnie jako siedziba światowych targów bursztynniczych, jest jednoznacznie kojarzone w tym temacie zarówno w odniesieniu do materialnych świadectw kultury, jak i do turystyki kulturowej. Stanowi to największy i trudny do przecenienia atut regionalnego systemu zwiedzania, przyjmującego temat bursztynu jako podstawę swojej oferty.

Do znaczących czynników wpływających na atrakcyjność szlaku należy różnorodność jego obiektów. Są wśród nich muzea (Gdańsk, Malbork, Gdynia, Stegna), miejsca wydobycia i działalności przemysłowej (Stogi) i artystycznej (warsztaty bursztynników), tematyczne sklepy-wystawy w galeriach handlowych (Gdańsk, Słupsk), wielkie imprezy targowe (Amberif, Ambermart) oraz współczesne monumentalne dzieła sztuki (ołtarz w kościele św. Brygidy w Gdańsku). Takie zestawienie obiektów w ramach jednego wiodącego tematu gwarantuje utrzymanie zainteresowania zwiedzających oraz uzyskanie przez nich naprawdę szerokiej informacji o bursztynie i jego znaczeniu w historii i współczesnej kulturze materialnej, co zyskuje szlakowi wysoką ocenę w aspekcie edukacyjnym.

Zaawansowana nowoczesna organizacja wystaw oraz możliwość organizacji mikroeventów w obiektach należących do szlaku, a także zastosowanie elementów interaktywności i prezentacji multimedialnych na znaczną skalę wyróżniają szlak wśród innych polskich produktów tego rodzaju. Przykładowo gdańskie Muzeum Bursztynu należy do najnowocześniejszych wyposażonych placówek tego rodzaju w Polsce, z kolei miejsce wydobycia w Stogach oferuje zwiedzającym kilka rodzajów różnego rodzaju pokazów i „kursów”, z kolei sezonowe eventy na szlaku organizowane na zasadach konkursu (jak w Stegnie-Jantarze) przyciągają zwolenników przygody i współzawodnictwa. Tym samym organizatorzy systemu spełnili w wysokim stopniu postulatę odnoszącą się do nowoczesnej turystyki, od której w myśl zasady „3xE” wymaga się dostarczania rozrywki, edukacji i pozytywnego „przeżycia”.

Znaczący wpływ na perspektywę szybkiego osiągnięcia popularności przez badany szlak będzie miała na pewno jego korzystna lokalizacja w miejscowościach już dziś znanych jako najznacześniejsze cele licznych form turystyki kulturowej, w tym w skali międzynarodowej i krajowej (Gdańsk, Malbork, Gdynia) oraz w skali regionalnej (Słupsk). Także krzyżowanie się szlaku z innymi znaczącymi systemami turystyczno-kulturowymi, jak Szlak

---

¹⁵⁴ Por. portal internetowy Szlaku Bursztynowego w Austrii ze spisem obiektów tego szlaku w: [*Bursztyn Austria* [www](#) 2009].

¹⁵⁵ System organizacji litewskiego szlaku wyczerpuje się na umieszczeniu na wspólnej mapie miejscowości historycznie związanych z wydobyciem bursztynu i zestawieniu dotyczących ich podaniu informacji turystycznych, przy czym tylko we nielicznych przypadkach (jak Muzeum Bursztynu w Palandze) istnieją tam obiekty faktycznie związane z deklarowanym tematem szlaku. Por portal tego szlaku: [*Litwa Bursztyn*, [www](#) 2009].

Gotyku Ceglanego, Szlak Hanzeatycki, Szlak Zamków Gotyckich, Szlak Zamków Krzyżackich, Szlak M. Kopernika) zwiększa szanse spotkania podróżujących po nich z jego ofertą. Dodatkowych turystów na szlak mogą przyciągnąć obiekty, posiadające znaczenie dla innych form turystyki kulturowej. Dotyczy to w szczególności Zamku w Malborku (obiekt UNESCO), muzeów: Archeologicznego w Gdańsku i Inkluzji w Bursztynie w Gdyni, a także historyczne i sakralne znaczenie bazyliki św. Brygidy w Gdańsku.

Słabe strony systemu

Badanie wykazało brak podejmowanych w ramach organizacji i funkcjonowania systemu działań w kierunku kreowania złożonych ofert turystycznych, związanych z jego tematyką. Dotyczy to przede wszystkim pakietów tematycznych i propozycji zorganizowanych wycieczek na trasach w przestrzeni szlaku. Istniejące oferty pakietów zbieżnych z tematyką badanego szlaku są produktami pomorskich biur podróży i w żaden sposób nie zostały dotąd zintegrowane w ofertę szlaku jako całości, ani nawet nie zamieszczono informacji o nich w ramach informacji o funkcjonowaniu szlaku. Tym samym zostaje zaprzeczony efekt synergii, który mógłby zostać osiągnięty w wyniku współdziałania na linii szlak (jego obiekty) – oferenci pakietów i wycieczek.

Nie została jak dotąd zaproponowana ani nie jest rozwijana żadna oferta alternatywnych sposobów podróżowania pomiędzy wszystkimi albo choćby niektórymi obiektami szlaku w postaci tras rowerowych, wodnych lub pieszych. Brak oznaczonych tras tego rodzaju w przestrzeni Pomorskiego Szlaku Bursztynowego jest przeszkodą do pozyskania dla szlaku nowych potencjalnych zwiedzających, wywodzących się z rosnącego kręgu osób preferujących formy aktywnej i ekologicznej turystyki.

Koordinator systemu, Pomorska Regionalna Organizacja Turystyczna (PROT), która zainicjowała powstanie szlaku, kontynuuje aktualnie oznaczanie dróg i obiektów oraz wydawanie informatorów na jego temat. Natomiast faktycznie nie zajmuje się działalnością typową dla koordynatora szlaku turystycznego, czyli bieżącą informacją oraz organizacją ruchu turystycznego w jego przestrzeni. Tymczasem na etapie działania systemu jako regionalnego produktu turystycznego potrzebne jest mu centrum sterujące faktycznymi usługami i będące partnerem dla touroperatorów chcących wykorzystać ofertę szlaku oraz miejscem udzielania informacji turystycznej i dystrybucji konkretnych ofert. Zadań o takim stopniu szczegółowości organizacja – powołana dla znacznie szerszego zakresu działalności w odniesieniu do regionu – nie będzie w stanie skutecznie wypełniać.

System informacji szlaku, w tym jego oficjalny portal internetowy, nie jest samodzielny i nie ma możliwości bezpośredniego zamieszczania w nim informacji przez administratorów poszczególnych obiektów systemu. Strona internetowa szlaku stanowi część portalu Pomorskiej Organizacji Turystycznej lub (jej druga wersja) element internetowej informacji

o ofercie turystycznej Trójmiasta. Powoduje to znaczne utrudnienia w bieżącej aktualizacji szczegółowych informacji zamieszczonych na portalu, odnoszących się do poszczególnych obiektów oraz w praktyce uniemożliwia wykorzystanie go jako bezpośredniego interaktywnego narzędzia komunikacji turystów lub organizatorów turystyki z poszczególnymi obiektami, czy jako pośrednika konkretnych usług. Taka struktura działania najbardziej dziś popularnego kanału dystrybucji informacji i potencjalnego narzędzia promocji utrudnia jego efektywne wykorzystanie.

Oferta lokali gastronomicznych zlokalizowanych wokół kluczowych obiektów systemu w niewielkim stopniu uwzględnia dania kuchni tradycyjnej i regionalnej, niemal zupełnie brak także uzupełniającej oferty kulturalnej dla turystów w restauracjach. Ze strony organizatorów szlaku nie są jak dotąd podejmowane działania zmierzające do rozszerzenia oferty kulinarnej, a zwłaszcza do jej powiązania ze zwiedzaniem obiektów, przynajmniej za pomocą systemu udostępnianych turystom rekomendacji poszczególnych lokali.

Położenie jednego z obiektów szlaku w Słupsku – znacząco odległym od koncentrującej niemal wszystkie pozostałe obiekty trójmiejskiej metropolii – w wysokim stopniu obniża zwartość szlaku. Dotarcie tam znaczniejszej grupy turystów w ramach jego zwiedzania wydaje się mało prawdopodobne. Warte rozważenia byłoby albo uzupełnienie szlaku o obiekty znajdujące się pomiędzy Gdynią a Słupskiem, albo rezygnacja z tak daleko położonego obiektu.

3.4.4. Postulaty w zakresie modyfikacji i rozwijania oferty szlaku

---

W świetle przeprowadzonego badania systemu, jako pożądane należałoby wskazać podjęcie poniżej wskazanych działań, mających na celu korektę lub rozwinięcie jego oferty. Z uwagi na fakt, że Pomorski Szlak Bursztynowy jest obok Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej najmłodszym z badanych systemów i nadal znajduje się w stadium rozwoju, istnieje szansa na podjęcie takich działań w nieodległym czasie.

1. Dla poprawienia i ugruntowania pozycji systemu wśród innych szlaków kulturowych w Polsce i Europie, a przede wszystkim dla podniesienia jego atrakcyjności w oczach turystów kulturowych, szukających autentycznych świadectw kultury i historii potrzebne są działania zmierzające do głębszego uzasadnienia jego tematyzacji oraz podwyższenia oceny tematycznego potencjału szlaku. Osiągnięcie tych celów mogłoby się dokonać na dwojakiej drodze. Inicjowanie lub wspieranie powstawania nowych opracowań o charakterze syntetycznym, obrazujących geografie najważniejszych historycznych miejsc wydobywania bursztynu, dokumentujących przebieg historycznego szlaku bursztynowego w regionie pomorskim oraz uzasadniających znaczenie poszczególnych kolekcji, znajdujących się w obiektach należących do szlaku doprowadzi do wyższej oceny

stopnia tematyzacji systemu. Z kolei uwieńczone sukcesem starania o przyznanie jednemu lub kilku obiektom muzealnym szlaku wyższej rangi (co jest możliwe, zważywszy na ich stosunkowo młodą metrykę i ciągłą rozbudowę ekspozycji) mogłyby już w niedalekiej przyszłości stanowić podstawę do podniesienia oceny jego tematycznego potencjału.

2. Restrukturyzacja zadań koordynatora szlaku z ewentualnym jednoczesnym przekazaniem tej funkcji innej jednostce. Koordynator analizowanego systemu, zajmujący się dotychczas niemal wyłącznie działaniami organizacyjnymi oraz logistyką, powinien w znacznie większej mierze przejąć zadanie udzielania bieżącej informacji turystycznej oraz kierowanie tworzeniem i rozwijaniem konkretnych usług, potrzebnych do prawidłowego i efektywnego funkcjonowania systemu (np. tworzenia pakietów, organizowania szkoleń przewodników, wytuczania brakujących tras alternatywnych). W świetle takich wymagań wobec koordynatora rozwiniętego szlaku turystyczno-kulturowego warto rozważenia byłoby przekazanie funkcji i zadań koordynatora przez regionalną organizację turystyczną innej powołanej do tego komórce wewnątrz tej organizacji, zespołowi lokalnej informacji turystycznej w jednej z miejscowości na szlaku, lub też administratorom jednego z mniejszych obiektów szlaku, najbardziej zainteresowanych zwiększeniem ruchu turystycznego w jego przestrzeni. Taka jednostka mogłaby podjąć znacznie intensywniej obowiązki związane z obsługą systemu, co istotnie poprawiłoby jego funkcjonowanie i mogłoby wpłynąć na stosunkowo szybkie wzbogacenie jego oferty o te elementy, których dotychczas brakuje.
3. Stworzenie niezależnego portalu internetowego szlaku, zawierającego informacje o wszystkich obiektach (w tym o ich godzinach otwarcia i ofercie turystycznej), na bieżąco aktualizowanego i interaktywnego, czyli umożliwiającego kontakt z koordynatorem, z poszczególnymi obiektami, a także składanie zamówień na przynajmniej niektóre usługi (m.in. przesyłanie literatury, prezentacje i pokazy w obiektach, grupowe oprowadzanie w języku obcym itd.). Funkcjonowanie takiego wielojęzycznego portalu systemu powinno stanowić centralny element publicznej informacji o szlaku i jego ofercie.
4. Stworzenie przynajmniej sezonowej dodatkowej oferty komunikacyjnej, umożliwiającej dotarcie nie zmotoryzowanych turystów do niektórych trudniej dostępnych obiektów (jak muzeum w Stegnie czy przedsiębiorstwo wydobywania bursztynu w Gdańsku-Stogach).
5. Utworzenie i dokładne oznaczenie tras ekologicznych i alternatywnych (rowerowych i pieszych) w ramach całego systemu. Należy przy tym zaznaczyć, że na niektórych odcinkach drogi rowerowe funkcjonują już w strukturze innych

szlaków lub jako odcinki tras dalekobieżnych albo pomorskich tras regionalnych, tym samym wymagają one tylko dodatkowego oznaczenia i wpisania do systemu informacji turystycznej szlaku oraz stworzenia możliwości bezpiecznego pozostawiania rowerów przy zwiedzanych obiektach, co nie wymagałoby znacznie większych nakładów.

6. Podjęcie działań zmierzających do wprowadzenia do oferty restauracji położonych najbliższej obiektów szlaku elementów tematycznych oraz do zwiększenia ilości potraw regionalnych i tradycyjnych. W odniesieniu do specyficznej tematyki szlaku „bursztynowego” wydaje się trudne ustalenie dań z nią korespondujących, niemniej wyeksponowanie szeregu bursztynowych nalewek jako urozmaicenia posiłków oraz próba rekonstrukcji przynajmniej niektórych dań najdawniejszej kuchni kaszubskiej (regionalnej) na pewno przyczyniłyby się do wzrostu atrakcyjności elementu kulinarnego podczas zwiedzania szlaku. Ponadto warto rozważyć wprowadzenie oferty mikroeventów kulturalnych, towarzyszących konsumpcji, w tym np. pokazów związanych z użyciem bursztynu, albo zawierających elementy tradycyjnego folkloru regionu, organizowanych regularnie w stałych godzinach lub przynajmniej na zamówienie grupowe w lokalach położonych w samych obiektach kluczowych (jak w Malborku) lub w ich pobliżu.
7. Pożądane jest zamieszczanie na portalu internetowym szlaku oraz w portalach poszczególnych obiektów informacji o instytucjach i przedsiębiorcach współpracujących z systemem lub oferujących usługi uzupełniające, jak turystyczne pakiety tematyczne i lokalne, o lokalach gastronomicznych z ofertą kuchni regionalnej, tradycyjnej i z kulturalną ofertą tematyczną, o dostawcach dodatkowych usług przewozu osób pomiędzy miejscowościami i obiektami szlaku, nie posiadającymi dobrze rozwiniętej komunikacji publicznej, wreszcie o organizatorach mikroeventów na zamówienie. Jednym z głównych celów działania systemu informacyjnego informacji szlaku powinno być polecanie takich usług turystom, ponieważ w ten sposób nie tylko zwiększy się zainteresowanie turystów ofertą tych jednostek, ale wzrośnie także atrakcyjność samego szlaku.
8. Warte rozważenia jest tworzenie własnych pakietów tematycznych, koordynowanych bezpośrednio w ramach systemu oraz integrowanie różnorodnych usług zewnętrznych (jak noclegi, posiłki dla grup zorganizowanych lub indywidualnych turystów, usługi przewozowe) w takie pakiety tematyczne. W razie potrzeby z inicjatywy koordynatora mogłyby być organizowane szkolenia dla dostawców poszczególnych usług wchodzących w skład pakietów lub uzupełniających system, albo w innych formach (np. osobnego podręcznika, w ramach wspólnych mailingowych list dyskusyjnych, poprzez wysyłanie newsletterów),

służące przekazywaniu im wiedzy niezbędnej do skonstruowania usługi uzupełniającej ofertę systemu lub konkretnej miejscowości, a w miarę możliwości zbieżnej z tematyką szlaku.

9. Pomorski Szlak Bursztynowy jest systemem stosunkowo młodym. Wiedza o nim nie dotarła jeszcze do bardzo wielu polskich, tym bardziej zaś zagranicznych touroperatorów. Dlatego odpowiednio zestawione i zaktualizowane informacje o systemie, o pakietach, propozycjach jednodniowych lub dłuższych wycieczek grupowych, usługach przewodnickich, odbywających się w ramach szlaku eventach, oferowanych w obiektach i lokalach gastronomicznych mikroeventach, dodatkowych usługach transportowych i propozycjach noclegów grupowych powinny być w najbliższych latach – każdorazowo przed rozpoczęciem sezonu – kierowane do polskich i wybranych zagranicznych biur podróży, specjalizujących się w organizacji wypraw turystyczno-kulturowych, ponadto do stowarzyszeń i organizacji o profilu turystycznym oraz do administratorów portali internetowych, zbierających informacje lub pośredniczących w sprzedaży usług turystycznych.
10. Pełne oznaczenie jako przynależnych do szlaku wszystkich jego obiektów – w szczególności zaś tych już popularnych wśród turystów (jak Zamek Malborski czy gdańskie Muzeum Archeologiczne) lub odwiedzanych przez nich z innych powodów (jak galerie handlowe, a w nich sklepy bursztynnicze), albo w ramach zwiedzania innych szlaków – powinno zdecydowanie poprawić rozpoznawalność systemu i może zwiększyć zainteresowanie nim wśród nowej grupy turystów.

3.5. Analiza potencjału turystyczno-kulturowego Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna

---

3.5.1. Dane podstawowe:

Nazwa szlaku: Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna

Rodzaj szlaku: turystyczno-kulturowy szlak tematyczny

Rok utworzenia szlaku: 2008

Lokalizacja: województwo dolnośląskie

Zasięg: regionalny

Deklarowana tematyka szlaku: architektura i sztuka baroku

Opis szlaku: Szlak powstał w celu lepszej ochrony oraz powszechnego udostępnienia najważniejszych dzieł barokowych mistrzów malarstwa i rzeźby jako atrakcji kul-

turowych i turystycznych. Ideą jego funkcjonowania jest według założeń twórców z jednej strony aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz posiadanych przez nie wartości kulturowych, z drugiej uczynienie z dzieł sztuki magnesów turystycznych, przyciągających na Dolny Śląsk miłośników sztuki.

Pierwszy regionalny odcinek szlaku (dolnośląski), który został poddany badaniu, łączy miejsca ekspozycji dwudziestu czterech różnego rodzaju mistrzowskich dzieł i cykli dzieł najlepszych i najciekawszych malarzy barokowych, działających na tym terenie. Są to m.in. prace przybyłych na Śląsk z kilku krajów Europy artystów: Michaela Willmanna, Georga W. Neunhertza, Petera Brandla, Johanna F. Hoffmanna i Jeremiasa Knechtela, Johanna Claesensa i Johanna F. de Backer, Felixa Antona Schefflera, a także dzieła mniej znanych artystów miejscowych, jak Franz Heigel, Johann Michael Steiner, Joseph Hoecker i Johann Nepomuk Kumpffle. Obrazy znajdują się w siedemnastu miejscowościach, położonych na terenie pomiędzy Chełmskiem Śląskim i Lubawką na zachodzie a Ząbkowicami Śląskimi i Kamieńcem Ząbkowickim na wschodzie. Szlak przebiega zarówno przez liczniej odwiedzane przez turystów miejscowości, jak Krzeszów, Strzegom, Świdnica, Bardo, jak i przez mało dotąd znane miejsca, jak Krzeszówek, Zastruże, Stare Bogaczowice, Lusina, Wierzbna, Uciechów, Bobolice, czy Byczeń.

Informator zaakceptowany dla celów inwentaryzacji i waloryzacji [inf.S]: [*Drogi Baroku, www 2009*] [inf.S 5]

Przebieg trasy głównej szlaku: Krzeszów – Krzeszówek – Chełmsko Śląskie – Okrzeszyn – Lubawka – Stare Bogaczowice – Strzegom – Lusina – Zastruże – Wierzbna – Świdnica – Uciechów – Bardo – Ząbkowice Śląskie – Bobolice – Kamieniec Ząbkowicki – Byczeń

Obiekty kluczowe szlaku:

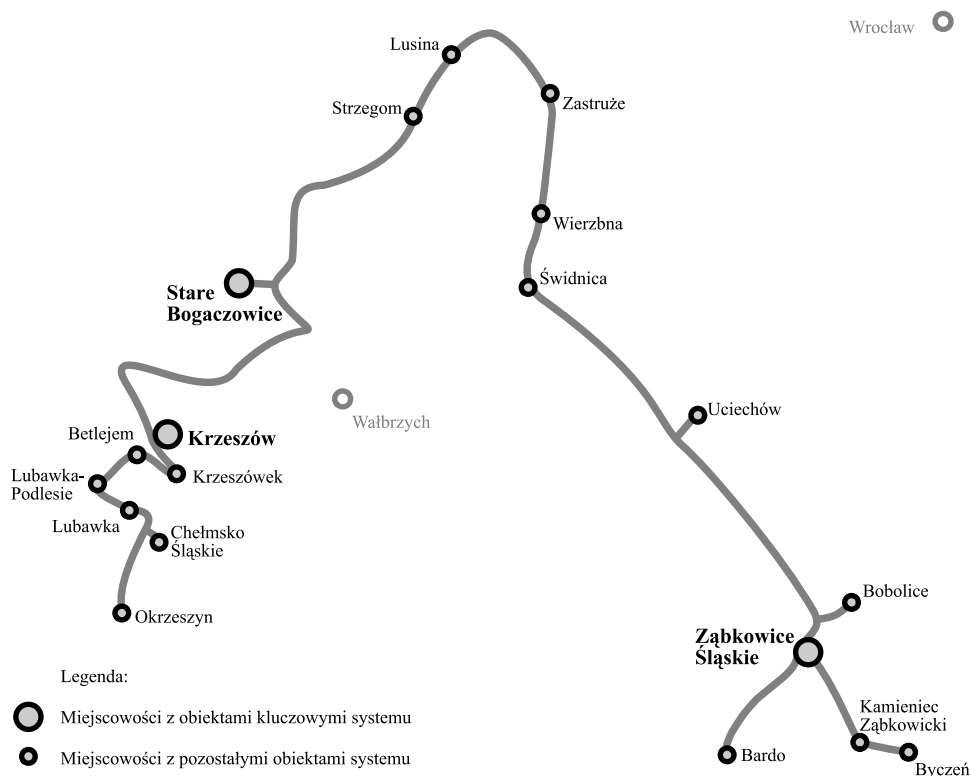
1. Krzeszów, kościół opacki pw. Łaski NMP [wl]¹⁵⁶
2. Stare Bogaczowice, kościół parafialny Św. Józefa [wl]
3. Ząbkowice Śląskie, Izba Pamiątek Regionalnych, ul. Krzywa 1 [wl]

Pozostałe obiekty formalnie zaliczane do szlaku:

4. Lubawka, kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP [wl],
5. Lubawka-Podlesie, kościół filialny pw. św. Krzysztofa,
6. Okrzeszyn, kościół filialny pw. Narodzenia NMP [wl],
7. Chełmsko Śląskie, kościół parafialny pw. Świętej Rodziny [wl],
8. Krzeszówek, kościół filialny pw. św. Wawrzyńca [wl],

¹⁵⁶ Wizja lokalna na Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna, przeprowadzana w ramach procedur weryfikacyjnych, miała miejsce w dniach 28–30 listopada 2009.

9. Krzeszów, kościół pw. św. Józefa,
10. Betlejem koło Krzeszowa, pawilon rekreacyjny opatów krzeszowskich [wl],
11. Stare Bogaczowice, kaplica pw. św. Anny,
12. Strzegom, kościół parafialny pw. śś. Ap. Piotra i Pawła [wl],
13. Lusina, kościół filialny pw. Najświętszej Marii Panny [wl],
14. Zastruże, kaplica pw. Matki Boskiej Królowej Świata [wl],
15. Wierzbna, kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP [wl],
16. Świdnica, kościół parafialny pw. św. Józefa,
17. Świdnica, kościół katedralny pw. św. Stanisława i św. Wacława,
18. Uciechów, kościół filialny pw. św. Bartłomieja,
19. Bobolice, kościół filialny pw. Matki Boskiej Bolesnej [wl],
20. Ząbkowice Śląskie, kościół parafialny pw. św. Anny [wl],
21. Ząbkowice Śląskie-Sadlno, kościół parafialny pw. św. Jadwigi,
22. Kamieniec Ząbkowicki, kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba St. [wl],
23. Byczeń, kościół filialny pw. św. Marcina,
24. Bardo, Bazylika Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny

Ryc. 14. Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna – przebieg trasy i lokalizacja obiektów
Źródło: Opracowanie własne na podstawie ustalonej z koordynatorem listy obiektów.

Przedstawiciel koordynatora, uczestniczący w procesie waloryzacji: Grzegorz Zajązkowski, tel.: 509 044 646; email: grzegorz@drogibaroku.org

Okres przeprowadzania badania: 1.07.–27.09.2009 r.

Data wypełnienia formularza waloryzacyjnego: 29.12.2009–4.01.2010 r.

3.5.2. Formularz waloryzacyjny

Zakres I: Organizacja szlaku

I.A Uzasadniona tematyizacja szlaku

I.A.a Literatura naukowa tematyizująca szlak:

- Monografia naukowa poświęcona tematyce zgodnej z tematem szlaku, zawierająca opracowanie znacznej części jego obiektów, w tym wszystkich obiektów kluczowych* (do dwóch pozycji, po 10 za każdą): *[Kozieł, Lejmann, 2002] (10); [Kozieł 2006] (10)*
- Monografie o charakterze naukowym, poświęcone obiektom kluczowym szlaku*** (do 3) (3): *Krzyszów: [Grimkowski 2005] (3); Stare Bogaczowice: [Strzyż 2003] (3)*
- Artykuły lub samodzielne rozdziały w opracowaniach naukowych, poświęcone obiektom kluczowym szlaku i analizujące je w m.in. kontekście tematyki szlaku**** (do 3, po 3 punkty za każdy): *Krzyszów: [Bobowski, Dziurla 1991] (3)*

I.A.b Literatura popularna tematyizująca szlak:

- *brak (w opracowaniu) (0)*

I.A.c Zgodność tematyczna poszczególnych obiektów z deklarowanym tematem szlaku:

- 100% zgodności (20 punktów): *We wszystkich obiektach są eksponowane dzieła zgodne z tematyką szlaku, w przypadku żąbkowickiej Izby Pamiątek zgodność obiektu z tematyką szlaku dotyczy części ekspozycji (20)*

Suma punktów za cały podzakres I.A: **49**

I.B Oznaczenie szlaku

I.B.a Oznaczenie szlaku na trasie i przy drogach dojazdowych:

- *Brak fizycznych oznaczeń na trasie i na drogach dojazdowych (0)*

I.B.b Oznaczenie fizyczne bezpośrednio przy obiektach szlaku:

- *Brak oznaczeń przy obiektach szlaku (0)*

I.B.c Oznaczenie systemowe przebiegu szlaku:

- Istnienie oznaczenia przebiegu szlaku oraz jego obiektów w systemie nawigacji satelitarnej lub w innych elektronicznych systemach prowadzenia ruchu (10): *Dostępna precyzyjna informacja w Internecie oraz dla mobilnych urządzeń GPS* (10)

Suma punktów za cały podzakres I.B: **10**

I.C Koordynacja szlaku¹⁵⁷

I.C.a Funkcjonowanie koordynatora szlaku:

- Funkcjonowanie koordynatora szlaku, formalnie powołanego lub wyznaczonego do spełniania tych obowiązków (10 punktów): *Fundacja Drogi Baroku* (10)

I.C.b Dostępność koordynatora:

- *Biuro koordynatora niedostępne publicznie* (0)

I.C.c Usługi informacyjne koordynatora w odniesieniu do szlaku:

- *Brak stacjonarnego wyłącznego numeru telefonicznego dla informacji szlaku* (0)

I.C.d Dodatkowe usługi koordynatora:

- *Brak* (0)

Suma punktów za cały podzakres I.C: **10**

I.D Dostępność turystyczna obiektów szlaku¹⁵⁸

I.D.a Faktyczna dostępność obiektów szlaku:

- Faktyczna dostępność mniej niż 80% obiektów szlaku (0 punktów): *Tylko niektóre obiekty są dostępne w określonych dniach i godzinach, jednak system informacji szlaku (w tym wyczerpujące informacje papierowe o każdym z obiektów) umożliwia komunikację z ich administratorami i faktyczny dostęp do znacznej części z nich. W przypadku jednego z obiektów kluczowych (kościół parafialny w Starych Bogaczowicach) oraz następujących pozostałych obiektów (kaplica św. Anny w Starych Bogaczowicach, kościoły w Byczeniu, Bobolicach, Lusinie, Uciechowie, Krzeszówku, i pawilon w Betlejem k. Krzeszowa) konieczne jest uprzednie*

¹⁵⁷ Dane uwzględnione w tym podzakresie pochodzą z [as5] i zostały zweryfikowane w trakcie wizji lokalnej w siedzibie koordynatora szlaku.

¹⁵⁸ Dostępność komunikacyjna i turystyczna obiektów szlaku została stwierdzona na podstawie ankiet obiektowych [ao 13, ao 14, ao 15], danych zawartych w [inf.S 5 – w oficjalnym portalu szlaku] i z istniejących portali obiektów (załączniki grupy 9.B), a także zapytań inwentaryzacyjnych, zamieszczonych w załącznikach grupy 4 (załączniki od 4.32 do 4.42). Stan rzeczywisty zweryfikowano podczas wizji lokalnej, ewentualne niezgodności oraz dodatkowe dane udokumentowano w załącznikach 5.5 do 5.13 oraz 8.26. do 8.45.

umówienie się z administratorem, co ogranicza ich pełną dostępność. Natomiast kościoły w Lubawce-Podlesiu, w Okrzeszynie i w Zastrużu są zamknięte poza godzinami nabożeństw, aktualnie bez możliwości bezpośredniego spowodowania ich otwarcia dla turystów. Punktacja: 13 z 24 obiektów (ok. 54,5%) faktycznie dostępnych bez ograniczeń: **0 punktów**

I.D.b Dostępność komunikacyjna obiektów szlaku:

- Kryteria dostępności komunikacyjnej spełnia 100% obiektów – (20 punktów): *Do wszystkich obiektów można dotrzeć za pomocą komunikacji publicznej, przy każdym lub w akceptowanej w ramach przyjętych kryteriów odległości istnieje możliwość zaparkowania autokaru oraz samochodu (20)*

Suma punktów za cały podzakres I.D: **20**

Za cały zakres I: 89 z 200 możliwych punktów

Zakres II: Ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku

II.A Autentyczność obiektów szlaku:

- Ilość obiektów autentycznych w ogólnej liczbie obiektów szlaku przekracza 50%, zaś ilość obiektów wykreowanych specjalnie dla potrzeb turystyki nie przekracza 25% (40 punktów): *Wszystkie obiekty szlaku z wyjątkiem jednego są autentyczne, żąbkowicka Izba Pamiątek Regionalnych jest obiektem o charakterze wtórnym, brak obiektów wykreowanych dla potrzeb turystyki (40)*

II.B Zwartość szlaku:

- Za odległość pomiędzy każdymi dwoma kolejnymi obiektami szlaku, nie przekraczającą 30 km (15 punktów): *We wszystkich przypadkach odległości pomiędzy kolejnymi obiektami są mniejsze niż 30 kilometrów (15)*

II.C Liczba obiektów należących do szlaku:

- a) szlak liczy powyżej 20 obiektów (15 punktów): *Szlak liczy 24 obiekty (15)*

II.D Regularna usługa transportowa zgodna z przebiegiem szlaku:

- *Brak regularnej usługi transportowej łączącej bezpośrednio obiekty szlaku (0)*

II.E Stan utrzymania poszczególnych obiektów szlaku:

- Stan zadowalający szlaku: za 100% obiektów szlaku w stanie zadowalającym (15 punktów): *Wszystkie obiekty szlaku spełniają przynajmniej cztery kryteria zado-*

walającego stanu utrzymania. W przypadku znacznej części świątyń znajdujących się poza miastami brak dostępnego dla turystów węzła sanitarnego (10)

Za cały zakres II: 80 ze 100 możliwych punktów

Zakres III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów szlaku

III.A Znaczenie kulturowe miejsc lub obiektów na szlaku zgodne z tematyzacją szlaku:

- Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do pięciu, po 10 punktów): *Opactwo w Krzeszowie, Pomnik Historii, [kzo]* (10)
- Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do pięciu, po 5 punktów): *Stare Bogaczowice, kaplica Św. Anny [kuo]¹⁵⁹* (5)
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż dwóch różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów szlaku, zgodnych z jego tematyką na terenie jednej miejscowości (do zespołów, po 4 punkty): *Zespół pocysterski w Krzeszowie* (4)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **19**

III.B Eventy zgodne z tematem szlaku [as], [ao], [zi], [www]¹⁶⁰:

- Jednodniowe regularne eventy tematyczne*, organizowane w ramach działalności szlaku lub jego obiektów (za każdy 5 punktów): *Krzeszów, lipcowe koncerty organowe w ramach cyklu Muzyka Dawnych Mistrzów* (5)
- Mikroeventy w ramach obiektów na zamówienie (za każdy do pięciu w skali całego szlaku po 4 punkty): *Krzeszów, Film o sanktuarium krzeszowskim, wyświetlany po zwiedzaniu grupowym* (4)

Suma punktów w tym podzakresie: **9**

III.C Dodatkowe atrakcje tematyczne organizowane w obiektach szlaku (do czterech, po 5 punktów) [ao], [inf.S], [inf.O], [zi], [www]¹⁶¹:

- brak

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **0**

¹⁵⁹ Dokumentacja unikalności obiektu (dzieła sztuki): [Sachs, Wojturski, 2000, s. 12–24; Kozieł, Lejman, 2002].

¹⁶⁰ Dane na temat eventów zgodnych z tematyką szlaku, organizowanych w ramach funkcjonowania szlaku, w jego miejscowościach i w obiektach szlaku pochodzą z ankiet szlaku [as5], ankiet obiektów kluczowych [ao13; ao14, ao15], odpowiedzi na zapytania inwentaryzacyjne, kierowane do obiektów (zał. 4.32. do 4.42.), z oficjalnego portalu szlaku będącego jednocześnie zaakceptowanym do celów badania źródłem informacji o szlaku [inf.S 5], a także z oficjalnych portali www prowadzonych przez samorządy powiatów, gmin i miejscowości położonych w przestrzeni szlaku.

¹⁶¹ Dane na temat mikroeventów oferowanych w poszczególnych obiektach pochodzą z ankiet obiektowych [ao13, ao 14, ao 15], oficjalnego portalu informacyjnego szlaku [inf.S 5] oraz z oficjalnych portali internetowych tych obiektów, które je posiadają. Dane te zostały zweryfikowane podczas wizji lokalnej przeprowadzanej we wszystkich obiektach kluczowych i w znaczącej części pozostałych obiektów, ewentualne niezgodności zostały udokumentowane w notatkach z wizji lokalnej (załączniki 5.5 do 5.13.) i w dokumentacji fotograficznej, wskazanej w ich treści.

III.D Znaczenie historyczne miejsc lub obiektów na szlaku:

- Nie stwierdzono znaczenia obiektów szlaku dla turystyki historycznej (0)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: 0

III.E Znaczenie biograficzne obiektów szlaku:

- Za każdy obiekt związany z postacią o znaczeniu regionalnym* (do trzech, po 1 punkcie): *Krzeszów, mauzoleum Piastów świdnicko-jaworskich, Bernard Rosa, opat krzeszowski[kea]¹⁶²* (1)
- Za każdy obiekt związany z postacią znaczącą w danej dziedzinie** (do trzech, po 1 punkcie): *Krzeszów, Michael Willmann, malarz barokowy [kum]¹⁶³* (1)
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż dwóch różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż dwóch różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty): *Zespół pocysterski w Krzeszowie* (2)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: 4

III.F Związek obiektów szlaku z dziejami religii lub aktualne znaczenie dla życia religijnego:

- Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do trzech, po 3 punkty): *Katedra Św. Wacława w Świdnicy, siedziba biskupia [kzo]¹⁶⁴* (3); *Pocysterski kościół Łaski NMP w Krzeszowie, sanktuarium maryjne [kzo]¹⁶⁴* (3); *Kościół pocysterski w Bardzie, sanktuarium maryjne [kzo]¹⁶⁵* (3)
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż dwóch różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż dwóch różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 2 punkty): *Zespół pocysterski w Krzeszowie* (2)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: 11

III.G Znaczenie obiektów szlaku dla jednego innego typu turystyki kulturowej niż wskazany w temacie szlaku:

- Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do 3, po 3 punkty): *Świdnica: katedra Św. Stanisława i Wacława: największy gotycki kościół Dolnego Śląska (turystyka regionalna) [kuzr]¹⁶⁶* (3)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: 3

¹⁶² Poświadczenie znaczenia Piastów świdnicko-jaworskich dla dziejów regionu: [Jasiński 1975], potwierdzenie znaczenia osoby Bernarda Rosa dla kulturowego rozwoju regionu [Sandrart, 1925; Grimkovski, 2005].

¹⁶³ Poświadczenie międzynarodowego uznania M. Willmanna: [Sandrart, 1925; Grimkovski, 2005].

¹⁶⁴ Poświadczenie uznania kościoła w Krzeszowie za sanktuarium diecezjalne: [*Sanktuarium Krzeszów, www 2009*].

¹⁶⁵ Poświadczenie uznania kościoła w Bardzie za sanktuarium rangi diecezjalnej [*Diecezja Świdnica www 2009*].

¹⁶⁶ Znaczenie kościoła katedralnego w Świdnicy dla rozwoju kultury materialnej w regionie potwierdza [Nawrocki 1990; Korta 1995], jego współczesne znaczenie dla turystyki regionalnej poświadczone jest w [Nowotny 2005; Nowotny 2009].

III.H Związek poszczególnych obiektów szlaku z innymi grupami etnicznymi albo historią innych narodów (w sumie do 2 obiektów dla danej grupy narodowej, przy uwzględnieniu maksimum 3 różnych grup narodowych):

- Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym* lub w jednej dziedzinie dla danej grupy narodowej (3): *Krzeszów, historyczne sanktuarium katolickich Ślązaków niemieckich i czeskich (de.), (cz.), [kuzr]¹⁶⁷* (3)
- Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż dwóch różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż dwóch różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości (do trzech zespołów, po 3 punkty): *Zespół pocysterski w Krzeszowie* (3)

Suma punktów w tym podzakresie: **6**

III.I Dodatkowe punkty za ofertę wszystkich obiektów wpisanych powyżej klas¹⁶⁸:

- Za stałych przewodników obiektowych w j. polskim (za pierwsze pięć, po 2 punkty): *Krzeszów, zespół opactwa pocysterskiego* (2); *Ząbkowice Śląskie, Izba Pamiątek Regionalnych* (2)
- Za minimum dwa języki obce w ofercie przewodników obiektowych (pierwsze pięć, po 1 punkcie): *Krzeszów (de.), (en.), (cz.)* (1); *Ząbkowice Śląskie, Izba Pamiątek, (de.), (en.)* (1); *Świdnica, Katedra Stanisława i Wacława* (1)
- Za możliwość zamówienia przewodnika obiektowego* (pierwsze pięć obiektów, po 1 punkcie): *Stare Bogaczowice, kaplica Św. Anny* (1)
- Przewodniki elektroniczne po obiekcie (za pierwsze pięć obiektów, po 2 punkty): *Krzeszów* (2)
- Za własny materiał informacyjny w obiekcie (poza książkami, albumami i filmami) (do 10 obiektów, po 1 punkcie od obiektu): *Krzeszów, wybór informatorów i mini-przewodników* (1); *Ząbkowice Śląskie: Izba Pamiątek Regionalnych* (1)
- Własny materiał informacyjny w obiekcie w przynajmniej dwóch językach obcych w pierwszych pięciu obiektach (po 1 punkcie): *Krzeszów, informatory i mini-przewodniki (en.), (de.)* (1); *Ząbkowice Śląskie: Izba Pamiątek Regionalnych informatory (en.), (de.)* (1)
- Za kiosk obiektowy*, oferujący przedmioty związane z tematem obiektu i/lub szlaku (za każdy do pięciu, po 2 punkty): *Krzeszów, kiosk obiektowy* (2)

Suma punktów dodanych w tym podzakresie: **16**

¹⁶⁷ Poświadczenie znaczenia Krzeszowa jako historycznego regionalnego sanktuarium Niemców i Czechów: [Grimkowski 2005; Kozieł, 2006; Fitych 1986].

¹⁶⁸ Dane na temat oferty turystycznej poszczególnych obiektów pochodzą z ankiet obiektowych [ao13; ao14; ao15], z informatora szlaku [inf.S 5] oraz obiektów [inf.O], a także z oficjalnych portali internetowych tych obiektów (załączniki, grupa 9 B). Dane te zostały zweryfikowane podczas wizji lokalnej przeprowadzanej we wszystkich obiektach kluczowych i w znaczącej części pozostałych obiektów.

III.J Punkty dodatkowe za obiekty unikalne:

- Za każdy obiekt z Listy Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO w ramach szlaku lub w gminie, przez którą przebiega szlak (25): *Kościół Pokoju pw. Św. Trójcy w Świdnicy (Obiekt na liście UNESCO) (25)*
- Za każdy Pomnik Historii w ramach szlaku lub w gminie, przez którą przebiega szlak (15): *Zespół dawnego Opactwa Cysterskiego w Krzeszowie, PH (15)*

Suma punktów dodanych w tym podzakresie: **40**

Za całość zakresu III: 108 z 300 możliwych punktów

Zakres IV: Obsługa własna szlaku

IV.A Promocja szlaku: Dane zebrane do oceny w ramach tego zakresu waloryzacji pochodzą z ankiety skierowanej do koordynatora szlaku [as5], z aktualnej dokumentacji, dotyczącej funkcjonowania szlaku lub działalności jego koordynatora, a także z aktualnych informatorów publikowanych w formie papierowej oraz z oficjalnego internetowego portalu szlaku [inf.S 5]. Wyrywkowo ich zgodność została zweryfikowana podczas wizji lokalnej na trasie i w obiektach szlaku.

- Działanie własnego aktualizowanego portalu internetowego szlaku (10 punktów): Portal Szlaku: [*Drogi Baroku, www 2009*] (10)
- Każda samodzielna autoryzowana strona internetowa obiektu należącego do szlaku, pozostająca w połączeniu z portalem szlaku (do 10 obiektów i stron, za trzy pierwsze po 3 punkty, za pozostałe: 1 punkt): *Krzeszów: zespół pocysterski. [Krzeszów, www 2009] (3); Bardo, sanktuarium w dawnym zespole cysterskim [Bardo, www 2009] (3); Strzegom, kościół parafialny św. Piotra i Pawła [Strzegom, www 2009] (3); Stare Bogaczowice, parafia Św. Józefa [Bogaczowice, www 2009] (1)*
- Wersje obcojęzyczne na portalach internetowych obiektów (liczone na maksimum pięciu portalach obiektów do 2 wersji (za każdą po 1 punkcie): *Krzeszów,(de.), (en.), (fr.), (cz.), (sl.) (2)*
- Dokumentalne filmy telewizyjne o poszczególnych obiektach szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem (do czterech filmów, po 2 punkty): *Krzeszów: Tryptyk Krzeszowski (2008) (2); Żąbkowice Śl.(Izba Pamiątek), Film „Żąbkowice Śląskie na weekend” dla TV Polonia Łódź (2008) (2)*
- Książki, albumy, filmy video o poszczególnych obiektach (do pięciu, po 3 punkty): [*Dziurla, Kořán, Wrabec 2001*] (3); [*Nowotny 2009*] (3); [*Kozłowski 2005*] (3),
- Inne formy promocji szlaku (5): *Ulotki informacyjne na temat szlaku i danego obiektu, opracowane w ramach koordynacji szlaku i dostępne we wszystkich obiektach szlaku (5)*

Całość punktów za ten podzakres: **40**

IV.B Oferty wypraw po szlaku:

- Oznaczone trasy rowerowe, wodne lub konne w ramach szlaku, zbieżne z jego tematyką (za pierwsze trzy, po 4 punkty): *Rowerowy Szlak Cystersów (m.in. Krzeszów, Krzeszówek, Chełmsko Śl., Lubawka)* (4)

Całość punktów za ten podzakres: 4

IV.C Oferta pakietowa turystyki kulturowej:

- *brak* (0)

Całość punktów za ten podzakres: 0

IV.D Inne elementy obsługi turystycznej:

- *brak* (0)

Całość punktów za ten podzakres: 0

Za całość zakresu IV: 44 ze 100 możliwych punktów

Zakres V: Pozostała oferta spędzania wolnego czasu na obszarze szlaku

V.A Inna oferta turystyczno-kulturowa na obszarze szlaku

V.A.a Muzea poza tematem szlaku:

- O znaczeniu krajowym (do trzech, po 4 punkty): *Muzeum Gross Rosen (Rogoźnica, gmina Strzegom) [kzo]¹⁶⁹* (4)
- O znaczeniu lokalnym** (do czterech, po 1 punkcie): *Muzeum Tkactwa Śląskiego (Kamienna Góra) [inf.T]¹⁷⁰* (1); *Muzeum Kupiectwa Śląskiego w Świdnicy [inf.T]¹⁷¹* (1); *Bardo, Muzeum Sztuki Sakralnej w zespole pocysterskim [inf.T]¹⁷²* (1)

V.A.b Inne atrakcyjne z punktu widzenia turystyki kulturowej obiekty w miejscowościach szlaku:

- O znaczeniu regionalnym (do trzech na całym szlaku, po 3 punkty): *Kamieniec Ząbkowicki, Zamek (największa w Polsce budowla neogotycka) [kuo]¹⁷³* (3)
- O znaczeniu lokalnym* (do 4 na całym szlaku, po 1 punkcie): *Ząbkowice Śl., Krzywa Wieża [inf.T]¹⁷⁴* (1); *Chełmsko Śląskie, Domki Tkaczy [inf.T]¹⁷⁵* (1); *Kamienna Góra, Kościół Łaski (dziś: MB Różańcowej) [inf.T]¹⁷⁶* (1)

¹⁶⁹ [MKiDN, www 2009].

¹⁷⁰ [Kruczek 2007, s. 145].

¹⁷¹ [Hetnał 2003, s. 423].

¹⁷² [Hetnał 2003, s. 430].

¹⁷³ Potwierdzenie unikalności pałacu kamienieckiego [Gaworski 2006].

¹⁷⁴ Potwierdzenie funkcjonowania obiektu: [Ząbkowice turystyka, www 2009].

¹⁷⁵ Informacja o zabytkach Chełmska Śląskiego [Sarnecki 2007].

¹⁷⁶ Szersza informacja o zabytkach Kamiennej Góry i promocja kościoła Łaski jako atrakcji turystycznej [Kamienna Góra 2001].

V.A.c Lokalne (miejskie lub gminne) trasy turystyczne o znaczeniu historycznym lub kulturowym:

- brak (0)

V.A.d Eventy poza tematem szlaku:

- Regularne eventy o charakterze kulturowym, mające znaczenie międzynarodowe lub krajowe, odbywające się na terenie gmin, przez które przebiega szlak (do trzech, po 5 punktów): *Świdnica, Międzynarodowy Festiwal Bachowski (lipiec/sierpień) [kuze]¹⁷⁷ (5)*
- Regularne eventy o charakterze kulturowym, mające znaczenie przynajmniej regionalne, odbywające się na terenie gmin, przez które przebiega szlak* (do trzech, po 3 punkty): *Świdnica, Festiwal Teatru Otwartego [kuze]¹⁷⁸ (3); Strzegom, Międzynarodowy Festiwal Folkloru [kuze]¹⁷⁹ (3)*

Suma punktów w całym podzakresie V.A: **24**

V.B Pozostała oferta kulturowa na obszarze szlaku

V.B.a Atrakcje kulturalne i rozrywka na szlaku:

- Kina całoroczne, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku (do czterech, po 1 punkcie): *Świdnica, Kino „Gdynia” (1); Strzegom, Kino „Muza” (1)*
- Kina sezonowe, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku* (do czterech po 1 punkcie): *Lubawka, Kino ul. Kamiennogórska 13 (1); Ząbkowice Śl. Kino (ZOK), ul. Rynek 24 (1)*
- Kluby i inne miejsca wieczornej rozrywki, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku (do czterech, po 1 punkcie): *Świdnica: Klub Bolko, Pl. Grunwaldzki 11 (1)*

V.B.b Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza:

- Park Krajobrazowy na terenie gmin przy szlaku (do trzech, po 2 punkty): *Stare Bogaczowice, Świdnica, Książański Park Krajobrazowy (2); Kamienna Góra (dla Krzeszowa): Rudawski PK (2)*
- Ogród przy rezydencji, park kultywowany (za pierwsze dwa obiekty po 1 punkcie): *Kraśków k. Świdnicy, Pałac Kraśków z ogrodem (1); Kamieniec Ząbkowicki, Zamek Kamieniecki (1)*
- Park miejski duży kultywowany (od 4 ha) z obiektami sztuki (za pierwsze dwa po 1 punkcie): *Świdnica, Park im Generała W. Sikorskiego (1)*

¹⁷⁷ Dokumentacja rangi krajowej festiwalu: [Świdnica MFB, www 2009].

¹⁷⁸ Dokumentacja rangi regionalnej festiwalu: [Świdnica FTO, www 2009].

¹⁷⁹ Dokumentacja rangi regionalnej: [Strzegom MFF, www 2009].

- Park miejski duży, kulturowany, bez obiektów sztuki* (za pierwsze dwa po 1 punkcie): *Bardo, park miejski „Za Nysą”, ul. Skarpa (1)*

Suma punktów w całym podzakresie V.B: **13**

V.C Pozostała oferta turystyczna na obszarze szlaku

V.C.a Miejsca aktywnego wypoczynku:

- Centra aktywnego wypoczynku (do trzech, po 2 punkty): *Strzegom, OSiR, ul. Mickiewicza 2 (2); Ząbkowice Śląskie, OSiR, ul. T. Kusocińskiego 7 (2); Świdnica, Świdnicki Ośrodek Sortu i rekreacji, ul Śląska 35 (2)*

V.C.b Inne atrakcje przyrodnicze:

- Góry ze znakowanymi szlakami turystycznymi na terenie szlaku (3 punkty): *Góry Bardzkie, szlak żółty (Bardo-Ząbkowice Śl.) (3)*
- Jeziora (zdatne do kąpieeli, dostępne)(za pierwsze dwa akweny po 2 punkty): *Jezioro Bukówka (zaporowe) (gm. Lubawka) (2); Jezioro w Topoli (zaporowe), gm. Kamieniec Ząbkowicki (2)*
- Pomniki przyrody (za pierwsze dwa na trasie szlaku, po 1 punkcie): *Gorzeszów k. Kamiennej Góry, skała „Diabelska Maczuga” (1); Świdnica, platan klonolistny, róg ulic Żeromskiego i Kotlarskiej (1)*

V.C.c Pozostałe atrakcje turystyczne:

- Wieże widokowe stale dostępne (za pierwsze dwie na terenie gmin na szlaku, po 1 punkcie): *Ząbkowice Śląskie, „Krzywa Wieża” z punktem widokowym (1); Strzegom, Wieża Targowa (1)*
- Oznaczone trasy rowerowe na terenie szlaku częściowo z nim zbieżne (łącznie minimum dwie miejscowości szlaku) bez wypożyczalni rowerów* (za pierwsze trzy, po 1 punkcie): *Powiat ząbkowicki, Europejski Szlak Cysterski (Er-8) – wersja rowerowa: Bardo – Kamieniec (1); Powiaty wałbrzyski i świdnicki, Szlak rowerowy (niebieski) wokół Wałbrzycha: Świdnica, Strzegom, S. Bogaczowice (1); Powiat kamiennogórski, Trasa transgraniczna wschodnia (Chełmsko Śl. Lubawka, Krzeszów, Krzeszówek) (1)*

Suma punktów w całym podzakresie V.C: **20** (maksymalna)

V.D Pozostałe czynniki wpływające na atrakcyjność turystyczną szlaku

V.D.a Krzyżowanie się szlaków turystycznych:

- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu międzynarodowym lub krajowym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze trzy, po 5 punktów): *Szlak Cysterski (pętla śląska), (obiekty wspólne Krzeszów, Bardo, Kamieniec, inne) (5); Szlak Romański, (Wierzbna) (5)*

- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu regionalnym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze trzy, po 3 punkty): *Sudecki Rowerowy Szlak Papieski (Krzeszów) (3)*; *Szlak Via Sacra (Krzeszów) (3)*
- Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu regionalnym, jeśli żaden obiekt nie należy do obu szlaków* (za pierwsze trzy po 2 punkty): *Szlak Ułanów Legii Nadwiślańskiej (punkty przecięcia szlaków: Świdnica, Strzegom) (2)*

V.D.b Duże miasta na szlaku:

- Miasta posiadające 50–100 tys. mieszkańców z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku** (za każde do trzech po 1 punkcie): *Świdnica (61 tys.) (1)*

Suma punktów w całym podzakresie V.D: **19**

Za całość zakresu V: 76 ze 100 możliwych punktów

Zakres VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna

VI.A. Baza noclegowa na szlaku: Za każdy pierwszy obiekt noclegowy danej klasy w trzech wyznaczonych miejscowościach z obiektami kluczowymi lub w promieniu do 15 km od nich – przyznaje się po 2 punkty (w sumie do 3 obiektów noclegowych dla całego szlaku i danej kategorii).

- Hotele kategorii 3***: *Dla Bogaczowic: Szczawno Zdrój, Hotel Dworzysko (2)*
- Hotele kategorii 2***: *Dla Krzeszowa: Kamienna Góra, Hotel Krokus (2)*; *Dla Bogaczowic: Kamienna Góra, Hotel Karkonosze (2)*; *Dla Ząbkowic Śl.: Bar-do Śl., Hotel Kos (2)*
- Hotele kategorii 1*: *Ząbkowice Śl., Hotel Dolnośląski (2)*; *Dla Krzeszowa: Lubawka, Hotel Lubavia (2)*; *Dla Bogaczowic: Świebodzice, Hotel Sportowy, ul. Rekreacyjna 1 (2)*
- Hostele: *Dla Bogaczowic: Wałbrzych, Marcin Olszówka Hostel, ul. Morcinka 8 (2)*
- Pensjonaty: *Dla Bogaczowic: Szczawno Zdrój, Rivendell Pensjonat Lorien, ul. Sienkiewicza 14 (2)*; *Krzeszów, Gościniec Betlejem, ul. Betlejemska 68 (2)*
- Schroniska turystyczne lub młodzieżowe: *Ząbkowice Śl., Schronisko Młodzieżowe PTSM, ul. Kamieniecka 1 (2)*; *Dla Bogaczowic: Szczawno Zdrój, Dom Turysty, ul. Kościuszki 9 (2)*; *Krzeszów, Schronisko PTTK na Leskowcu (2)*
- Inne nie skategoryzowane stałe usługi noclegowe: *Ząbkowice Śl., Pokoje Gościnne, ul. Kamieniecka 37 (2)*; *Krzeszów, Pensjonat-restauracja „Willmannowa Pokusa”, ul. Willmanna 7 (2)*; *Dla Bogaczowic: Szczawno Zdrój, Gospoda „Babinicz”, ul. Spacerowa 24 (2)*

- Gospodarstwa agroturystyczne: *Dla Ząbkowic Śl.: Potworów, GA „Pod Nutkami” (2); Stare Bogaczowice, GA „Przy Kominku”, ul. Główna 1 (2); Krzeszów, GA „Pod Gruszą” Lipienica (2)*

Suma punktów za cały podzakres VI.A: **38**

VI.B Restauracje i inne obiekty gastronomiczne:

- Restauracje funkcjonujące bezpośrednio przy obiektach szlaku (do pięciu lokali, po 4 punkty): *Krzeszów, Restauracja „Willmannowa Pokusa” w zespole pocysterskim¹⁸⁰ (4)*
- Inne restauracje z kuchnią tradycyjną w miejscowościach przy szlaku* (do pięciu, po 1 punkcie): *Świdnica, Karczma „Zagłoba”, ul. Wrocławska 50 (1); Krzeszów, Oberża Wrzosowisko, ul. P. Bradla 11 (1)*
- Inne restauracje w miejscowościach przy szlaku** (do pięciu, po 1 punkcie): *Ząbkowice Śląskie, Restauracja Pod Arkadami, Rynek 21/22 (1); Strzegom, Restauracja „U Bohuna”, Paderewskiego 1 (1)*
- Inne punkty gastronomiczne przy obiektach szlaku*** (do pięciu lokali, po 1 punkcie): *Stare Bogaczowice, Zajazd „Przy kominku” ul. Główna 1 (1)*

Suma punktów za cały podzakres VI B: **9**

VI.C Komunikacja

VI.C.a Dostępność komunikacyjna szlaku (obiekty kluczowe szlaku):

- Przebieganie dróg krajowych przez gminy, w których znajdują się obiekty kluczowe szlaku (do dwóch dróg krajowych na każdy obiekt, lecz do pięciu dróg na cały szlak, po 2 punkty): *Ząbkowice Śląskie (DK 8 Budzisko – Wrocław – Kudowa Zdrój) (2); Krzeszów (DK 5 Świecie – Poznań – Wrocław – Kamienna Góra – Lubawka) (2)*
- Pozostałe* dworce kolejowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (każdy po 2 punkty): *PKP Ząbkowice Śląskie (2)*
- Dworce autobusowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy po 2 punkty): *PKS Ząbkowice Śląskie (2)*
- Przystanki* autobusowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy 1 punkt): *PKS Stare Bogaczowice (1); PKS Krzeszów (1)*

¹⁸⁰ Dane na temat restauracji „Willmannowa Pokusa”, w tym brak kuchni tematycznej potwierdzono przez zapytanie pilotażowe [7.14]. Ponadto na podstawie zapytania pilotażowego wyeliminowano Restaurację „Lubavia” w Lubawce, pierwotnie przewidzianą do uwzględnienia w waloryzacji jako posiadającą kuchnię regionalną [zał.7.11].

VI.C.b Transport zorganizowany na obszarze szlaku:

- brak (0)

Suma punktów za cały podzakres VI C: 10

Za całość zakresu VI: 57 z 200 możliwych punktów

W sumie za wszystkie zakresy ilość punktów dla szlaku wynosi 454.

5.5.3. Interpretacja wyników waloryzacji

We wszystkich zakresach waloryzacji system został oceniony łącznie na 454 punkty z 1000 możliwych. Stanowi to podstawę do określenia go jako **szlaku o średnim potencjale turystycznym**. Jednocześnie wyniki waloryzacji wskazują na relatywnie niski poziom rozwinięcia systemu jako produktu turystycznego.

Przeprowadzona waloryzacja pozwoliła ustalić istnienie ograniczonego potencjału poszczególnych obiektów w odniesieniu do deklarowanej tematyki szlaku oraz stosunkowo niewielką atrakcyjność systemu w zakresie innych form turystyki kulturowej, przy czym najwyższy stwierdzony potencjał dotyczy turystyki religijnej. Funkcjonowanie w przestrzeni szlaku dwóch uznanych obiektów dziedzictwa kulturowego przyczynia się do zwiększenia jego potencjału. Analizowany system zlokalizowany jest na obszarze średnio atrakcyjnym dla turystyki, co tylko w niewielkim stopniu może wpływać na zainteresowanie turystów. Bardzo mała ilość regularnie organizowanych eventów tematycznych o znaczeniu najwyżej regionalnym nie jest w stanie przelożyć się na wzrost popularności szlaku.

W zakresie I system uzyskał 89 punktów z 200 możliwych, jest to zatem **szlak realny**. Bardzo wysoko została oceniona tematyka systemu (49), co ma swoją przyczynę w aktywnej działalności grupy niemieckich (dawniej) i polskich (aktualnie) uczonych, prowadzących badania na temat sztuki barokowej na tych terenach. To właśnie w tym środowisku zrodziła się inicjatywa utworzenia szlaku, a opracowania naukowe stanowiły podstawę do jego wytyczenia. Jako jedyny z grupy badanych systemów Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej został zgodnie z przyjętym założeniem oznaczony wyłącznie w elektronicznych systemach nawigacyjnych, co znacznie obniżyło punktację w podzakresie I.B. Faktyczna dostępność znacznej części obiektów systemu, będących małymi wiejskimi świątyniami jest ograniczona. Wprowadzie system informacyjny szlaku umożliwi w przypadku wielu z nich kontakt zainteresowanych zwiedzaniem turystów z administratorami, jednak w licznych przypadkach udostępnienie obiektu dla zwiedzania zależne jest od obecności na miejscu jednej osoby (proboszcza), co powoduje konieczność uprzedniego zgłaszania takiej chęci, dlatego ocena faktycznej dostępności wypada nisko. Koordynator systemu jest osobą fizyczną i nie posiada publicznie dostępnej siedziby. Powoduje to poważne ograniczenia w komunikacji i może w praktyce uniemożliwić wypełnianie przez niego funkcji

informacyjnych w stosunku do szczegółowych zapytań turystów oraz ewentualne wykonywanie zadań związanych z organizacją ruchu turystycznego na szlaku. Bez gruntownej zmiany systemu organizacji czynników, opisanych w podzakresach I.B, I.C oraz I.D. nie będzie możliwe osiągnięcie przez system statusu szlaku materialnego.

Tabela 9. Zestawienie punktacji w poszczególnych zakresach dla Szlaku Sakralnej Sztuki Baroku im. Michaela Willmanna

Zakres	Podzakres	Punkty uzyskane	Maksimum możliwych punktów	Uwagi
Zakres I: Organizacja szlaku	A. tematyżacja szlaku	49	50	
	B. oznaczenie szlaku	10	50	
	C. koordynacja szlaku	10	50	
	D. dostępność obiektów	20	50	
	Suma: cały zakres I	89	200	
Zakres II: Ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku	A. autentyczność obiektów	40	40	
	B. wartość szlaku	15	15	
	C. liczba obiektów	15	15	
	D. własna usługa transportowa	0	15	
	E. stan utrzymania obiektów	10	15	
	Suma: cały zakres II	80	100	
Zakres III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów szlaku	A. znaczenie kulturowe temat.	19	60	
	B. eventy zgodne z tematyką	9	40	
	C. dodatkowe atrakcje temat.	0	20	
	D. znaczenie historyczne	0	20	
	E. znaczenie biograficzne	4	20	
	F. znaczenie religijne	11	20	
	G. znaczenie: inne typy tur. kult.	3	20	
	H. znaczenie: grupy etniczne	6	20	
	I. dodatek: oferta obiektów	16	30	
	J. dodatek: obiekty unikalne	40	50	
	Suma: cały zakres III	108	300	
Zakres IV: Obsługa własna szlaku	A. promocja szlaku	40	45	
	B. oferty wypraw	4	20	
	C. oferta pakietowa	0	20	
	D. inne elementy promocji	0	15	
	Suma: cały zakres IV	44	100	
Zakres V: Pozostała oferta turystyczna szlaku	A. inna turystyczno-kulturowa	24	40	
	B. inna kulturowa, przyrodnicza	13	20	
	C. inna turystyczna	20	20	
	D. pozostałe czynniki	19	20	
	Suma: cały zakres V	76	100	
Zakres VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna	A. noclegi	36	60	
	B. gastronomia	9	60	
	C. komunikacja	10	80	
	Suma: cały zakres VI	57	200	
Suma dla szlaku za wszystkie zakresy razem:		454	1000	

W zakresie II szlak został oceniony na 80 punktów z możliwych do uzyskania 100, jednak w podzakresie II.D (regularna usługa transportowa) uzyskał 0 punktów. Pomimo maksymalnych ocen w trzech spośród pozostałych podzakresów (autentyczności obiektów, ciągłości szlaku, liczby obiektów) pozwala to sklasyfikować go tylko jako **szlak o średniej atrakcyjności turystycznej**. Zdaniem badającego ma to głębokie uzasadnienie, ponieważ w przypadku szlaku przebiegającego przez niewielkie miejscowości z bardzo ograniczoną ofertą usług komunikacyjnych, zwiedzenie go wzdłuż proponowanej trasy jest praktycznie niemożliwe dla nie zmotoryzowanych turystów, co w poważnym stopniu ogranicza jego potencjał jako oferty turystycznej.

Ocena systemu w zakresie III wypadła znacznie poniżej przeciętnej: uzyskał on za ledwie 108 na 300 możliwych punktów, w tym w podzakresach III.A, III.B i III.C łącznie tylko 28 punktów, zaś w podzakresie III.I – 16 punktów. Jednocześnie punktacja potencjału dla innych poza deklarowaną form turystyki kulturowej (podzakresy III.D, III.E, III.F, III.G, III.H) wyniosła łącznie tylko 24 punkty, co uniemożliwia uznanie systemu za atrakcyjny dla innych typów wycieczek kulturowych. Oznacza to sklasyfikowanie Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej jako **szlaku o niewielkiej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej**. Obok ograniczonego do skali lokalnej znaczenia znakomitej większości obiektów (poza zespołem pocysterskim w Krzeszowie i katedrą świdnicką), nie legitymujących się udokumentowanym uznaniem ich wartości ani faktycznym uznaniem za znaczące cele wycieczek, wpływ na tę niską ocenę miał niemal zupełny (znów poza Krzeszowem) brak eventów tematycznych oraz atrakcji dodatkowych w obiektach, zbieżnych z tematyką szlaku. Z kolei formalne uznanie zespołu w Krzeszowie za Pomnik Historii oraz funkcjonowanie poza systemem w jednej z miejscowości szlaku (Świdnica) obiektu Światowego Dziedzictwa, wpisane na listę UNESCO, przyczyniły się znacząco do poprawienia ogólnej oceny w tym zakresie.

W zakresie IV system osiągnął 44 na 100 możliwych do uzyskania punktów. Znakomita ich większość przypadła na podzakres IV.A (40), pozostałe na podzakres IV.B (4). Z kolei w podzakresach IV.C oraz IV.D było to każdorazowo 0 punktów. W rezultacie system można określić z użyciem predykatu „**szlak o wysokiej aktywności autopromocyjnej i niskim poziomie usług turystycznych**”. Zauważalnej różnorodnej aktywności promocyjnej ze strony organizatorów systemu oraz jednostek obsługi turystycznej funkcjonujących w ramach niektórych obiektów nie towarzyszy tworzenie konkretnych ofert w ramach szlaku, które umożliwiłyby rzeczywistą organizację zwiedzania dla zgłaszających się turystów. Szlak nie posiada ani jednej oferty pakietowej, ani nie promuje żadnej tego rodzaju oferty zewnętrznej, brak także oferty wycieczek po szlaku oraz zintegrowanej z jego przebiegiem sieci alternatywnych lub ekologicznych tras zwiedzania. Nie istnieje również własna organizacja turystyczna ani usługa przewodnicka w odniesieniu do całości systemu.

W zakresie V Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej uzyskał znaczącą liczbę 76 punktów na 100 możliwych, a jednocześnie w liczonej łącznie punktacji podzakresów V.A i V.B – 37 punktów oraz w liczonej łącznie punktacji za podzakresy V.C i V.D – 39 punktów. Skutkuje to przyznaniem mu predykatu **szlaku o dużym znaczeniu kulturowo-turystycznym i ogólno-turystycznym**. Na stosunkowo wysoką ocenę w tej dziedzinie złożyło się kilka czynników: m.in. krzyżowanie się szlaku z kilkoma innymi ważnymi systemami penetracji turystycznej, w tym o tematyce kulturowej, a także znaczna liczba obszarów i obiektów chronionej przyrody w przestrzeni szlaku (w tym parki krajobrazowe, rezerваты i ogrody kultywowane oraz parki miejskie). Natomiast w ograniczonym zakresie jest rozwinięta uzupełniająca oferta kulturalna, w wystarczającym zakresie zaś oferta turystyczna (w tym rekreacyjna), przy czym obydwie zlokalizowane są wyłącznie w większych miejscowościach na szlaku (Świdnica, Strzegom, Ząbkowice Śląskie).

Najslabiej wypadła ocena infrastruktury turystycznej, objęta zakresem VI. W tym fragmencie waloryzacji szlak uzyskał zaledwie 57 z możliwych do uzyskania 200 punktów. Jest to zatem **system ze słabo rozwiniętą infrastrukturą służącą turystyce**. Jedną z głównych przyczyn tej niskiej oceny była bardzo ograniczona oferta gastronomiczna w pobliżu obiektów kluczowych systemu (9 na 60 punktów), nie obejmująca żadnych propozycji kuchni regionalnej czy tradycyjnej, ani nie posiadająca w żadnym z tych miejsc uzupełniającej oferty kulturalnej. Komunikacja w przestrzeni szlaku została oceniona na podobnie niskim poziomie (10 z 80 możliwych punktów). Obiekty systemu położone są w znacznym oddaleniu od lotnisk i autostrad, w pobliżu obiektów kluczowych nie funkcjonują także żadne znaczące węzły kolejowe lub autobusowe, co drastycznie redukuje liczbę bezpośrednich połączeń komunikacyjnych. W lepszej sytuacji są samodzielni i zmotoryzowani turyści, ponieważ w pobliżu obiektów kluczowych systemu przebiega kilka dróg o randze krajowej, umożliwiających stosunkowo wygodny dojazd własnym samochodem. Analizowany system nie posiada także funkcjonującego w jego ramach lub w jakiegokolwiek formie zintegrowanego z jego ofertą transportu zorganizowanego, przez co niekorzystny stan komunikacji zewnętrznej nie jest w żadnym stopniu równoważony. Nieco lepiej – ale także niewystarczająco – rozwinięta jest oferta usług noclegowych w bezpośredniej bliskości obiektów kluczowych. Została ona oceniona na 36 z możliwych do uzyskania 60 punktów. W całej przestrzeni szlaku zupełnie brak hoteli dwóch najwyższych kategorii, zaś noclegi w hotelach kategorii 3* w okolicy obiektów kluczowych możliwe są tylko w pobliżu Starych Bogaczowic. Natomiast stosunkowo dobrze rozwinięte są usługi niższych klas obiektów noclegowych, stwierdzono tylko brak hosteli. Taka struktura bazy noclegowej pozostaje w znacznej sprzeczności z deklarowaną tematyką szlaku, ponieważ grupę potencjalnie zainteresowanych jego walorami kulturowymi stanowią w przeważającej części osoby dobrze wykształcone, z których wiele wymaga wyższych standardów obsługi.

Mocne strony systemu

Nie można wprawdzie mówić o unikalności tematyki sztuki barokowej w grupie dedykowanych tematów szlaków turystyczno-kulturowych nawet w krajowej skali, ponieważ niektóre wybitne realizacje barokowe na terenie Polski są nieformalnie zaliczane do Europejskiego Szlaku Baroku [Buczowska 2008, s. 78]¹⁸¹, w Wielkopolsce funkcjonuje zaś wirtualny Szlak Baroku, obejmujący szereg znanych budowli sakralnych i świeckich¹⁸². Ponieważ jednak badany system jako jedyny posiada strukturę szlaku realnego, stanowi tym samym jedyną ściśle określoną i w pewnym stopniu zorganizowaną polską ofertę szlaku o tej tematyce. Może ona zatem najprędzej przyciągnąć polskich i zagranicznych turystów kulturowych, w szczególności tych, którzy oczekują gotowego programu zwiedzania.

Przebieg szlaku jest merytorycznie w pełni uzasadniony, a autentyczność obiektów (dzieł sztuki barokowej o tematyce religijnej w kościołach i w jednym z muzeów Dolnego Śląska) jest stuprocentowa. Z punktu widzenia świadomych swoich artystycznych zainteresowań turystów, poszukujących spotkania z autentykiem, analizowany szlak stanowi zatem mile widzianą propozycję spędzenia wolnego czasu.

Wartość edukacyjny szlaku należy jak dotychczas rozpatrywać raczej w sferze atutów potencjalnych. Z pewnością zbiór wybitnych obrazów, zestawiony według kryteriów epoki oraz tematyki, a także w pewnej mierze „szkoły” malarstwa, ogniskującej się wokół M. Willmanna jako mistrza, może stać się interesującym narzędziem pogłębionej edukacji w dziedzinie historii sztuki, pożytecznym w nauczaniu tego przedmiotu na poziomie akademickim. Jednak dla realizacji tego celu muszą dopiero zostać wypracowane odpowiednie instrumenty w postaci podręczników, funkcjonujących przynajmniej w niektórych obiektach szlaku prezentacji multimedialnych a także szczegółowych opracowań, dostępnych na miejscu. Z analizy dokumentacji wypracowanej na etapie koncepcji szlaku wynika, że takie właśnie ukierunkowanie systemu przyjęto jako jedno z podstawowych jego zadań, a początek jego realizacji stanowi internetowy kurs „laboratorium sztuki barokowej”¹⁸³ dostępny dla zainteresowanych na oficjalnym portalu szlaku. Rozwijanie tego aspektu szlaku może w rezultacie pozyskać dla niego nową grupę zwiedzających – m.in. dzięki włączeniu go w programy dydaktyczne.

Włączenie licznych niewielkich i rzadko dotąd odwiedzanych miejscowości Dolnego Śląska do regionalnej oferty tematycznej turystyki kulturowej pociąga za sobą pozytywne konsekwencje w postaci pożądanej deglomeracji ruchu turystycznego i powiększenia listy celów wycieczek na obszarze regionu, co stanowi jeden z głównych efektów funkcjonowania szlaków turystycznych. Osiągnięcie tego celu jest jednym z głównych zadań badanego

¹⁸¹ System ten ma na terenie Europy postać wyłącznie wirtualną, dodatkowo obiekty na terenie Polski, mające do niego należeć nie są jednoznacznie wskazane, a ich listy podawane w poszczególnych źródłach różnią się między sobą.

¹⁸² Opis tego szlaku został opublikowany w: [Szlaki Wielkopolski, www 2009].

¹⁸³ Por internetowy adres tego kursu: www.drogibaroku.org/course/view.php?id=6 (27.12.2009).

szlaku, deklarowanych przez jego inicjatorów. W przyszłości – pod warunkiem podjęcia postulowanych poniżej działań promocyjnych i modyfikujących – sposób udostępniania obiektów może to mieć ograniczony pozytywny wpływ na wzrost dochodów pewnej grupy ludzi, zatrudnionych w obiektach szlaku poprzez świadczenie usług o charakterze turystycznym.

Słabe strony systemu

Zupełny brak aktywności ze strony organizatorów systemu w kierunku tworzenia złożonych ofert turystycznych, zbieżnych z jego tematyką – w publikatorach systemu brak nawet informacji o takich usługach, organizowanych przez zewnętrznych oferentów. W ramach szlaku nie funkcjonują pakiety tematyczne, brak także zupełnie propozycji zorganizowanych wycieczek na szlaku, nie są również polecane zewnętrzne usługi przewodnickie w odniesieniu do szlaku i jego poszczególnych obiektów. Oznacza to faktyczną rezygnację z możliwości rzeczywistej obsługi grup zorganizowanych i osób indywidualnych podróżujących w ramach systemu oraz ograniczenie się wyłącznie do informacji i (nie zawsze skutecznego) zapewnienia dostępu do obiektów.

Brak jakiegokolwiek oferty alternatywnych tras umożliwiających podróżowanie pomiędzy wszystkimi albo choćby niektórymi obiektami szlaku, jak tras rowerowych albo pieszych. Nie istnieje żadna oferta przewozu turystów niestandardowymi środkami lokomocji na poszczególnych odcinkach, co w sytuacji znacznego nagromadzenia obiektów na zwartych obszarach (okolice Kamiennej Góry, Świdnicy i Ząbkowic Śląskich) byłoby możliwe do zrealizowania we współpracy z miejscowymi oferentami. W ten sposób liczne grono turystów zainteresowanych aktywnymi formami spędzania czasu wolnego znajduje się poza kręgiem docelowym oferty systemu.

Ograniczona dostępność większości obiektów i uzależnienie ich każdorazowego otwarcia od wcześniejszego zgłoszenia wizyty są potencjalnym czynnikiem, wpływającym na rezygnację znacznej części turystów ze zwiedzenia tych obiektów. Indywidualni turyści, ceniący sobie niezależność, rzadko tylko zdecydują się na tak znaczne uzależnienie dziennej trasy przejazdu oraz przyjętego programu dnia od terminu z góry określonego co do godziny i minuty. Dodatkowo nieobecność jedyne dysponenta obiektu w przewidywanym czasie zwiedzania może być powodem utraty możliwości wejścia do obiektu.

Brak fizycznego oznaczenia obiektów szlaku oraz jego przebiegu wzdłuż dróg. Skutkuje to zaprzepaszczeniem korzyści płynących z pełnego oznaczenia „in situ”, w szczególności dla informacji i orientacji znaczącej większości turystów, nie posługujących się takimi systemami i w rezultacie obniża potencjał szlaku w tej dziedzinie.

W okresie badania systemu (wrzesień-grudzień 2009) jego koordynatorem była osoba fizyczna. Oczywistym rezultatem takiej sytuacji jest ograniczenie dostępności komunika-

cyjnej i fizycznej koordynatora dla potencjalnych partnerów (jak touroperatorzy) oraz zainteresowanych turystów, a tym samym ograniczenie możliwości organizacji i świadczenia usług turystycznych w ramach szlaku, szczególnie w dni wolne i podczas uwarunkowanych życiem zawodowym lub rodzinnym nieobecności koordynatora. Tymczasem warunkiem poprawnego i efektywnego funkcjonowania systemu zwiedzania jako produktu turystycznego jest pełna dostępność koordynatora w zakresie informacji i przynajmniej ściśle określone czasowe ramy jego dostępności w zakresie organizacji ruchu turystycznego. Trwające aktualnie w ramach rozwijania oferty szlaku prace nad powołaniem fundacji „Drogi Baroku” i plany przekazania jej funkcji i zadań koordynatora systemu należy uznać za właściwe działania zmierzające do poprawy sytuacji w tej dziedzinie i podstawę do rozwinięcia aktywnej działalności koordynatora.

Poza nielicznymi wyjątkami poszczególne obiekty szlaku nie posiadają swoich portali internetowych, natomiast dane zawarte w portalu systemu odnoszą się wyłącznie do samych dzieł sztuki i nie zawierają nawet koniecznych informacji na temat dokładnej lokalizacji i dostępności obiektów. Oznacza to spełnianie przez najważniejszy kanał informacji turystycznej systemu wyłącznie funkcji informacji tematycznej, bez wykonywania pozostałych zadań, koniecznych dla organizacji turystyki po szlaku, jak informacji o samych miejscach i czasach otwarcia, terminach, wydarzeniach i wszelkich usługach uzupełniających.

Bardzo wąski jest zakres tematyczny szlaku, przyjęty jako faktyczne kryterium doboru obiektów. Już sam zespół kryteriów, zestawiony w nazwie szlaku ogranicza go do wyłącznie: 1) sakralnej, 2) sztuki i 3) barokowej, w praktyce zaś zastosowano biografię i dzieła patrona szlaku (Michaela Willmanna) oraz dzieła jego uczniów jako dodatkowe kryterium, jeszcze bardziej ograniczające ten dobór. Dodatkowo nawet w ramach tak znacznie ograniczonej tematyki (co w świetle wyartykułowanych w rozdziale 3.6 postulatów odnoszących się do konstrukcji szlaków jest działaniem kontrproduktywnym) nie zostały wykorzystane wszystkie walory dostępne w regionie, np. nie włączono do szlaku znanego i dobrze zachowanego zespołu pocysterskiego w Henrykowie, posiadającego dzieła Willmanna w ołtarzu głównym (!). Tak skonstruowana struktura systemu pociąga za sobą automatycznie naturalną konsekwencję w postaci zmniejszenia potencjalnego kręgu odbiorców tej oferty. Korzystna zmiana tej sytuacji mogłaby nastąpić na skutek znaczącej restrukturyzacji oferty szlaku.

Niewielki i ograniczony do skali lokalnej jest stopień znajomości i uznanej atrakcyjności turystycznej znacznej większości obiektów wchodzących w skład badanego systemu. Jakkolwiek pociąga to za sobą także pozytywne skutki w postaci wspomnianej powyżej deglomeracji ruchu turystycznego, to jednak tak znaczna przewaga tej grupy obiektów w stosunku do obiektów już znanych pomniejsza potencjalną siłę przyciągania całego systemu, redukując oczekiwany efekt synergii. Także ten mankament mógłby zostać usunięty przez podjęcie działań restrukturyzujących ofertę szlaku.

Niski jest stopień rozwinięcia usług infrastruktury służącej turystyce, w tym wszystkich trzech decydujących dla poziomu oferty szlaku: sektora usług noclegowych, gastronomicznych oraz transportowych.

Brak tematycznej i pozatematycznej oferty uzupełniającej w znacznej większości obiektów i miejscowości szlaku w postaci usług przewodnickich, mikroeventów na zamówienie, cyklicznych eventów a także innych atrakcji na miejscu, jak lokalnych tras zwiedzania, rozwiniętej infrastruktury służącej rozrywce lub rekreacji oraz innych propozycji spędzania czasu wolnego. Bez zmiany terytorialnej struktury oferty szlaku lub poważnych inwestycji możliwe jest usunięcie tego mankamentu tylko w ograniczonym zakresie, niemniej jednak w ramach działania samego szlaku należałoby wspierać wszelkie inicjatywy w tym zakresie.

3.5.4. Postulaty w zakresie modyfikacji i rozwijania oferty szlaku

W rezultacie przeprowadzenia oceny potencjału turystycznego Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej możliwe jest wskazanie szeregu postulatów, których spełnienie przyczyniłoby się do jego znaczącego zwiększenia, a tym samym do poprawienia perspektyw szlaku jako atrakcyjnej tematycznej oferty zwiedzania regionu. Ponieważ pomimo dokonanego już formalnego otwarcia szlaku dla turystów jest on nadal rozbudowywany, poniżej zestawione propozycje mogłyby zostać uwzględnione przez organizatorów w ramach bieżącej agendy i w niedługim czasie doczekać się realizacji.

1. Rozszerzenie listy obiektów szlaku. Jest to postulat najdalej idący, wymaga on bowiem zmniejszenia liczby kryteriów, faktycznie zastosowanych przy doborze obiektów (zwłaszcza zaś kryterium ich związku z osobą i dziełem samego Willmanna) oraz zasadniczej przebudowy oferty szlaku. Jego realizacja może jednak przynieść liczne pozytywne efekty w postaci wzrostu rangi kulturowej i turystycznej całości szlaku i zwiększenia jego rozpoznawalności jako oferty turystyczno-kulturowej (a tym samym zwiększenia oddziaływania efektu synergii, korzystnego dla wszystkich obiektów), jak również poprawę oceny infrastruktury służącej turystyce (noclegowej, gastronomicznej i komunikacyjnej) dzięki możliwości wskazania innych obiektów kluczowych. Najważniejszym efektem takiej przebudowy szlaku byłoby jednak pozyskanie nowego, szerszego kręgu zainteresowanych jego zwiedzaniem, ukierunkowanych na dziedzictwo epoki baroku na Dolnym Śląsku, bez utraty turystów zwiedzających dotychczasowe obiekty, z pewnością nie ograniczających swoich zainteresowań do dzieł nielicznej grupy twórców. Najbardziej oczywistym wydaje się dopisanie do listy obiektów systemu pocysterskiego opactwa w Henrykowie, które w pełni spełnia nawet aktualnie stosowane wąskie kryteria ich doboru. Obecność tego obiektu

oznaczałyby dla całego systemu znaczący wzrost potencjału w zakresie turystyki historycznej, literackiej i edukacyjnej (tu wszak powstała znana każdemu polskiemu uczniowi Księga Henrykowska, zawierająca pierwsze zapisane zdanie w języku polskim). Z kolei ewentualna rezygnacja z faktycznie stosowanego kryterium wpisu na listę obiektów systemu tylko tych, w których znajdują się dzieła twórców z kręgu wokół Willmanna (który mógłby mimo to pozostać patronem szlaku) pozwoliłaby na zaliczenie do szlaku na przykład świdnickiego Kościoła Pokoju (obiekt znajdujący się na liście UNESCO). Świątynia ta posiada także cenny wystrój barokowy, spełni zatem trojaki kryterium „sakralnej sztuki barokowej”, przyniesie natomiast systemowi wzrost zainteresowania w grupie miłośników turystyki (formalnie uznanego) dziedzictwa kulturowego oraz wzmocni jego potencjał w dziedzinie turystyki religijnej, etnicznej (Niemcy) i eventowej (z uwagi na organizowany tam Festiwal Bachowski). Wartą rozważenia jest także możliwość poszerzenia listy obiektów o wrocławski kościół Imienia Jezus (stanowiący część kompleksu gmachów uniwersyteckich), posiadający bardzo cenny wystrój barokowy, autorstwa m.in. J. Rottmayera i K. Tauscha, oraz o szczytujący się niemniej cennym wyposażeniem z tej samej epoki poewangelicki jeleniogórski „kościół łaski” (dziś katolicka świątynia Podwyższenia Krzyża Św.). Dołączenie tych obiektów nie zmieniłoby znacząco terytorialnej struktury szlaku i jego zwartości (z Lusiny do Wrocławia jest tylko ok. 40 km, z Krzeszowa do Jeleniej Góry ok. 30), który mógłby nadal zachować regionalny zasięg. Natomiast – obok wzrostu tematycznego potencjału całego systemu – dzięki tym dwóm ważnym ośrodkom turystycznym, dysponującym rozwiniętą infrastrukturą znacząco poprawiłaby się oferta (i ocena) szlaku w zakresie usług komunikacyjnych, noclegowych i gastronomicznych, możliwości spędzenia czasu wolnego oraz rozmaitych usług towarzyszących. W takim rozszerzonym układzie terytorialnym szlaku jednym z obiektów kluczowych systemu pozostałby posiadający znaczny potencjał zespół w Krzeszowie na zachodzie, natomiast pozostałymi stałyby się Kościół Pokoju w Świdnicy albo wspomniany kościół we Wrocławiu zamiast Starych Bogaczowic na północnym wschodzie, a Henryków zamiast Ząbkowic Śląskich na południowym wschodzie.

2. Pożądane byłoby znaczące poszerzenie zadań koordynatora szlaku z ewentualnym utworzeniem osobnej jednostki dla wykonywania tej funkcji lub z przekazaniem jej funkcjonującemu już ośrodkowi informacji turystycznej albo lokalnej organizacji służącej turystyce. Najlepiej, by fizyczna lokalizacja biura koordynatora pozostawała w jednej z miejscowości z już rozwiniętym ruchem turystycznym (Krzeszów, Świdnica, Ząbkowice Śląskie), w bezpośredniej bliskości jednego z ważniejszych obiektów. Taki instytucjonalny koordynator powinien

jak najprędzej podjąć zadania związane z bieżącą informacją turystyczną w skali całego szlaku oraz z integrowaniem w system zewnętrznych – lub organizowaniem własnych – usług decydujących o efektywnym funkcjonowaniu produktu turystycznego (jak pakiety tematyczne i lokalne, usługi transportowe na zamówienie, organizacja lub pośrednictwo w zamawianiu mikroeventów, monitoring stanu dostępności obiektów, bieżąca aktualizacja i dystrybucja informacji o systemie i jego promocja, organizacja przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym).

3. Stworzenie portali internetowych dla wszystkich obiektów szlaku, o jednolitej strukturze i szacie graficznej, powiązanych z portalem szlaku. Aktualnie funkcjonujący portal internetowy szlaku zawiera dobrze opracowane informacje na temat dzieł sztuki umieszczonych w poszczególnych obiektach. Te teksty powinny zostać rozbudowane do postaci niewielkich portali internetowych poszczególnych obiektów. Rozbudowa powinna obejmować ich uzupełnienie o informacje na temat całego obiektu, warunki jego dostępności, sposoby kontaktu z administratorem obiektu lub z odpowiedzialnymi za jego udostępnianie, o ewentualnej usłudze przewodnickiej (z możliwością jej zamówienia), informacje o polecanych usługach gastronomicznych lub/i noclegowych w pobliżu, o cyklicznych lub jednorazowych eventach religijnych, kulturalnych lub rozrywkowych na terenie obiektu lub w jego pobliżu, a także o innych ciekawych obiektach oraz o pozostałych walorach turystycznych w bezpośredniej bliskości obiektu. Możliwość aktualizacji tych danych powinni otrzymać administratorzy obiektów. W miarę możliwości przynajmniej informacje podstawowe powinny zostać przetłumaczone także na języki niemiecki (najliczniejsza zagraniczna grupa potencjalnie zainteresowanych tematyką szlaku) oraz angielski.
4. Stworzenie w ramach systemu lub zainicjowanie i wspieranie powstania współpracującej z systemem usługi przynajmniej sezonowej dodatkowej oferty komunikacyjnej (w wersji optymalnej: jako pakietowej oferty zwiedzania całości systemu dla grup, z noclegami i przewodnikiem po szlaku, oraz w wersji minimalnej: jako środka transportu, kursującego tylko na zamówienie grup turystów). Oferta taka powinna umożliwiać dotarcie zwiedzających z miejscowości z obiektami kluczowymi lub większych miejscowości na szlaku do leżących w pobliżu niektórych trudniej dostępnych obiektów. Takie rejonowe usługi transportowe mogłyby funkcjonować na przykład wokół Krzeszowa (7 obiektów szlaku w okolicy), Świdnicy (4 obiekty) oraz Ząbkowic Śląskich (7 obiektów). Zaistnienie tej usługi znacznie poprawiłoby komunikację w ramach systemu, a tym samym wzmocniłoby jego atrakcyjność dla indywidualnych turystów nie posługujących się własnymi środkami lokomocji.

5. Utworzenie i dokładne oznaczenie pełnej trasy rowerowej dla całego systemu. Istnienie takiej trasy może zachęcić znaczącą grupę turystów do wybrania zwiedzania szlaku jako formy aktywnego urlopu, przy czym dodatkową atrakcją są urozmaicone krajobrazy okolic Sudetów Środkowych, przez które system w większości przebiega. Realizacja tego postulatu może dokonać się poprzez dodatkowe oznaczenie istniejących już szlaków rowerowych oraz wytyczenie nowych tras na stosunkowo krótkich odcinkach, ujęcia ich w systemie informacyjnym szlaku oraz przez zlokalizowanie przy wszystkich obiektach stanowisk umożliwiających bezpieczne pozostawianie rowerów.
6. Pełne i jednolite oznaczenie wszystkich obiektów szlaku „in situ” oraz fizyczne oznaczenie dojazdu do nich przy drogach wzdłuż trasy systemu. Oznaczenie fizyczne nie tylko poprawi orientację podróżujących po szlaku turystów, którzy nie posługują się systemami nawigacji satelitarnej, ale także przyciągnie innych zwiedzających, przejeżdżających w pobliżu obiektów szlaku.
7. Poprawienie dostępności mniejszych obiektów szlaku. Może się to dokonać z zastosowaniem powszechnie dostępnych środków i bez generowania większych wydatków. Najkorzystniejszym sposobem działania byłoby wprowadzenie możliwości otwarcia tych obiektów „na telefon” za niewielką opłatą, połączone z zakupem odpowiedniej liczby telefonów mobilnych i ich dystrybucją w miejscowościach ze wspomnianymi obiektami, z jednoczesnym wprowadzeniem zasady ich przekazywania (pozostawiania) kolejnym osobom, obecnym na miejscu, wreszcie umieszczenie przy wejściu do obiektów wyraźnej instrukcji dla zainteresowanych ich zwiedzeniem turystów wraz z numerem telefonu kontaktowego oraz cennikiem otwarcia.
8. Podjęcie starań zmierzających do wprowadzenia dań kuchni tradycyjnej i regionalnej do oferty przynajmniej tych restauracji, które leżą w bezpośredniej bliskości obiektów kluczowych szlaku i do poszerzenia oferty potraw regionalnych oraz tradycyjnych. W dłuższej perspektywie i w miarę istniejących możliwości personalnych w niektórych z nich (np. w położonym na terenie obiektu szlaku lokalu gastronomicznym w Krzeszowie, może także w Strzegomiu, Lubawce i Świdnicy) można także wprowadzić ofertę towarzyszącego konsumpcji mikroeventu kulturalnego dla zorganizowanych grup turystycznych na zamówienie (np. krótki koncert muzyki barokowej w wykonaniu kameralnego zespołu muzyków).
9. Dla rozszerzenia zorganizowanej oferty turystycznej w przestrzeni szlaku zalecane byłoby zamieszczanie na portalu internetowym systemu oraz w portalach poszczególnych obiektów informacji o instytucjach i przedsiębiorcach współpra-

cujących ze szlakiem lub oferujących usługi uzupełniające, w tym turystyczne pakiety tematyczne i pobytowe pakiety lokalne, o wszystkich lokalach gastronomicznych posiadających ofertę potraw kuchni regionalnej, o zewnętrznych oferentach usług transportowych łączących bezpośrednio poszczególne miejscowości na szlaku (w tym o rozkładach jazdy, jeśli są to usługi regularne). Przyczyni się to do ograniczenia negatywnego wpływu niskiego poziomu rozwinięcia lokalnych usług transportowych na atrakcyjność turystyczną szlaku.

10. Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna, jako produkt funkcjonujący od niedawna w ofercie turystyczno-kulturowej musi na szerszą skalę pojawić się w systemach masowej informacji oraz w ofertach wycieczek tematycznych. Do tego mogą być wykorzystane tradycyjne informatory oraz pakiety informacji sporządzonych w formie elektronicznej, wysyłane do instytucji zajmujących się promocją turystyki w skali regionalnej, krajowej i turystyki przyjazdowej do Polski. Równoległe do tego pożądane byłoby stworzenie i konsekwentne wykorzystywanie systemu regularnej zbiorowej informacji (np. newslettera funkcjonującego w formie listy mailingowej), adresowanego do touroperatorów i administratorów portali turystycznych, który zawierałby informacje o propozycjach noclegu, rabatach dla grup w zakresie usług hotelowych i gastronomicznych, eventach na szlaku, ofercie mikroeventów w obiektach, o propozycjach zorganizowanych wycieczek grupowych, usługach przewodnickich, o dodatkowych usługach transportowych, w tym zwłaszcza z wykorzystaniem tras lub pojazdów alternatywnych wobec konwencjonalnych usług komunikacyjnych. Adresatami takiego newslettera – wysyłanego przed rozpoczęciem sezonu turystycznego – powinny być krajowe biura podróży i zagraniczni touroperatorzy, realizujący wyprawy turystyczne do Polski albo innych krajów Europy Środkowej, biura podróży specjalizujące się w organizacji wycieczek turystyczno-kulturowych i inni potencjalni partnerzy w tworzeniu oferty zorganizowanej turystyki.

4. ZBIORCZA INTERPRETACJA WYNIKÓW ANALIZY POTENCJAŁU REGIONALNYCH SZLAKÓW TEMATYCZNYCH

Dla umożliwienia sformułowania wniosków natury ogólnej wyniki przeprowadzonego badania potencjału poszczególnych szlaków, przedstawione osobno dla każdego systemu w poprzednim rozdziale, powinny być poddane analizie porównawczej. Zostanie ona przeprowadzona w ramach niniejszego rozdziału. W jego części pierwszej (4.1.) dokonano zestawienia i interpretacji wyników badania w zakresie spełniania czterech kryteriów szlaku materialnego. Ten element analizy potencjału badanych systemów został wyodrębniony i stał się przedmiotem bardziej szczegółowej analizy, ponieważ zgodnie z opiniami badaczy turystyki kulturowej oraz z własną argumentacją autora, przedstawioną w rozdziale 1.5. stopień organizacji systemu stanowi w najwyższym stopniu o jego dojrzałości jako produktu turystycznego i ma decydujący wpływ na jego sukces jako oferty turystycznej. Także wynik waloryzacji potencjału systemów w zakresie deklarowanej tematyki oraz w odniesieniu do innych form turystyki kulturowej, jako decydujący o faktycznym znaczeniu turystyczno-kulturowym szlaków został uznany za wymagający szczegółowej interpretacji w kontekście ustalonego zakresu niniejszej pracy (4.2.). W kolejnej części (4.3.) przeprowadzona zostaje analiza porównawcza pozostałych czterech aspektów potencjału, zgodnie z wynikami zestawionymi w ramach zakresów II, IV, V i VI kwestionariuszy waloryzacyjnych poszczególnych systemów. W ostatnim podrozdziale 4.4. wnioski ogólne wynikające z przeprowadzonej analizy porównawczej zostały zestawione w formie postulatów odnoszących się do konstrukcji i modyfikacji oferty polskich szlaków tematycznych. Zastosowanie w tej części pracy znaczącej ilości narzędzi ilustrujących uzyskane wyniki badania w postaci tabel (zbiorczych dla wszystkich systemów) i map (ukazujących kolejno w formie graficznej poszczególne szlaki w odniesieniu do ważniejszych elementów ich oceny) ma w zamierzeniu autora ułatwić przekaz i odbiór rezultatów analizy.

4.1. Analiza stanu badanych systemów w kontekście kryteriów szlaku materialnego

---

Na etapie konstrukcji metody badawczej potencjału szlaków turystyczno-kulturowych przyjęto, że o materialności danego systemu stanowi spełnienie czterech kryteriów, szczegółowo opisanych w rozdziale 1.5. niniejszego opracowania. Są to kryteria: uzasadnionej tematyki szlaku, oznaczenia przebiegu szlaku i samych obiektów, koordynacji systemu oraz faktycznej dostępności obiektów. Wyniki badania stopnia spełnienia wymienionych

kryteriów zostały podane w zakresie I formularzy waloryzacyjnych, wypełnionych dla każdego ze szlaków. **Tabela 10** ilustruje wyniki badania poszczególnych szlaków w formie zestawienia i umożliwia tym samym ich prześledzenie w układzie porównawczym, natomiast podstawę do formułowania konkretnych wniosków stanowią zamieszczone w rozdziale 5 odrębne formularze waloryzacyjne poszczególnych systemów.

Tabela 10. Zestawienie wyników oceny badanych systemów w ramach zakresu I

Podzakres i maksymalna punktacja	Szlak Piastowski	Pomorski Szlak Cysterski	Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego	Pomorski Szlak Bursztynowy	Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej
I.A. 50	33	50	50	39	49
I.B. 50	35	40	40	23	10
I.C. 50	44	23	18	18	10
I.D. 50	23	20	43	43	20
Suma I: 200	135	133	151	123	89

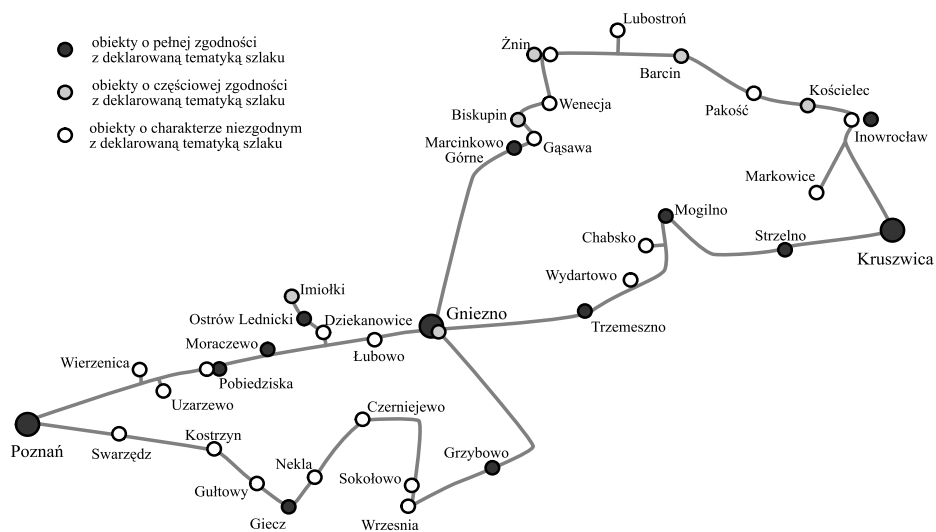
Poziom spełnienia wymagania uzasadnionej tematyizacji jest w badanej grupie szlaków zróżnicowany. I tak w przypadku Pomorskiego Szlaku Cysterskiego, Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego oraz Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej przeprowadzone badanie wykazało istnienie literatury fachowej w zakresie wystarczającym dla uzasadnienia stworzenia szlaku tematycznego, opartego na autentycznym dziedzictwie kulturowym. Osiągnięcie przez wymienione szlaki maksymalnej (lub niemal maksymalnej) oceny w odniesieniu do tematyizacji było możliwe dzięki ustaleniu szerokiego zakresu tego kryterium, umożliwiającemu uwzględnianie także opracowań dotyczących wyłącznie historycznych lub kulturowych podstaw dla ustalania znaczenia materialnych świadectwa dziedzictwa regionu, a także osobnych opracowań ujmujących te same aspekty w odniesieniu do poszczególnych obiektów kluczowych. Stanowią one dobrą podstawę naukową dla dalszych przedsięwzięć, ukierunkowanych na tematyzację systemu jako całości. Warto zaznaczyć, że w odniesieniu do Szlaku Cysterskiego bogata literatura naukowa jest rezultatem działania licznej grupy badaczy z kilku ośrodków naukowych, przeprowadzonego w znacznym okresie czasu, przy czym wiodącą rolę odgrywało środowisko związane z UAM w Poznaniu. W przypadku systemu śląskiego najliczniejsze opracowania powstały w związku z organizowanymi w ostatnich latach konferencjami naukowymi, inicjowanymi i organizowanymi przy znacznym udziale Śląskiego Urzędu Marszałkowskiego, zainteresowanego naukowym ustaleniem znaczenia dziedzictwa przemysłowego, między innymi w kontekście budowy markowego produktu turystycznego dla regionu. Tematyizacja Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej opiera się w znaczącej części na publikacjach polskich badaczy historii sztuki, koncentrujących swoje badania na jej dziedzictwie w ramach regionu. Należy jednak zaznaczyć, że w odniesieniu do pierwszego z wymienionych szlaków nadal brakuje dotychczas opracowań dotyczących wprost aspektu turystyczno-kulturowego, obejmujących swoim zakresem sam system jako wyodrębnioną

całość, uzasadniających wprost jego przebieg na obszarze regionu, opisujących kryteria i procedury dokonywania doboru poszczególnych obiektów, a także analizę zarówno kulturowego, jak i turystycznego znaczenia tychże obiektów. Takich opracowań naukowych brak także w odniesieniu do Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, natomiast załączkowo uwzględnienie tych aspektów w opisie i analizie dziedzictwa kulturowego stwierdzono w przypadku Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej [Kozieł 2006] i Pomorskiego Szlaku Bursztynowego [Hochleitner 2009]. Niewystarczająca okazała się istniejąca literatura o charakterze naukowym, którą można by odnieść wprost do potwierdzenia przebiegu szlaku w przypadku Szlaku Piastowskiego (18 punktów), z kolei deficyt literatury o charakterze popularyzatorskim, w tym publikacji przewodnikowych stwierdzono w przypadku Pomorskiego Szlaku Bursztynowego (6 punktów), a zupełny jej brak w przypadku Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej (0 punktów).

Opisane powyżej wyniki badań przeprowadzonych w tym zakresie pozwalają na wyciągnięcie wniosków natury ogólnej. Jednym z nich jest stwierdzenie, że w przypadku wszystkich badanych systemów nie dokonano jeszcze kompleksowej naukowej analizy ich znaczenia w aspekcie kulturowo-turystycznym, choć w licznych przypadkach istnieją zarówno jej gotowe podstawy w postaci dokumentacji systemów, jak i opracowania szczegółowe na temat poszczególnych obiektów, w tym przynajmniej kluczowych. Drugi wniosek brzmi następująco: przy formułowaniu oferty turystycznej nowych regionalnych systemów turystyki tematycznej istotnym błędem jest nie uwzględnianie potrzeby opracowania literatury o charakterze przewodnikowym, jednocześnie tematyzującej i popularyzującej system, oraz ułatwiającej indywidualną organizację jego zwiedzania. Obniża to w znacznej mierze potencjalną atrakcyjność szlaku tematycznego.

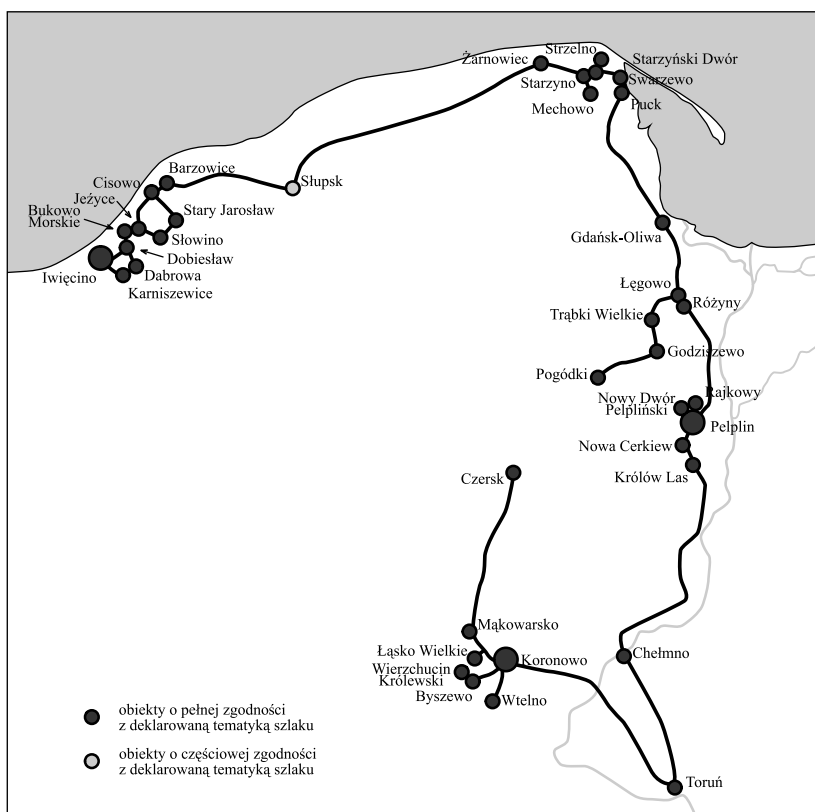
Zgodność charakteru dziedzictwa kulturowego, reprezentowanego przez poszczególne obiekty wchodzące w skład danego systemu z jego deklarowaną tematyką wiodącą stanowiła istotny aspekt jego oceny w zakresie tematyki. W tym aspekcie maksymalną ocenę (20 punktów) otrzymały Pomorski Szlak Cysterski, Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, Pomorski Szlak Bursztynowy oraz Szlak Sakralnej Kultury Baroku, co dokumentuje pełną lub niemal pełną zgodność struktury tych systemów z przyjętą tematyką. Natomiast Szlak Piastowski jako jedyny w badanej grupie uzyskał ocenę minimalną, co jest skutkiem włączenia do systemu szeregu obiektów zupełnie nie związanych z jego tematyką, jednak posiadających znaczną atrakcyjność turystyczną. Ten przypadek, dotyczący znanego i funkcjonującego od dawna systemu penetracji turystycznej, może służyć jako przykład ilustrujący negatywny wpływ rezygnacji z konsekwentnego stosowania kryteriów selekcji obiektów na znaczenie systemu jako potencjalnej destynacji dla zorientowanych tematycznie wypraw turystyki kulturowej. W analizach potencjału turystycznego przeprowadzanych na użytek konstrukcji nowych systemów tematycznego zwiedzania, sporządzona na użytek naszego badania dokumentacja Szlaku Piastowskiego mogłaby zatem posłużyć dla egemplifikacji tego zjawiska, oraz jako materiał porównawczy. Zgodność charakteru obiektów z deklarowaną tematyką poszczególnych systemów ilustrują **ryciny 15, 16, 17, 18 i 19**.

Zbiorna interpretacja wyników analizy potencjału regionalnych szlaków tematycznych

Ryc. 15. Szlak Piastowski – zgodność obiektów z deklarowaną tematyką systemu

Źródło: Opracowanie własne.

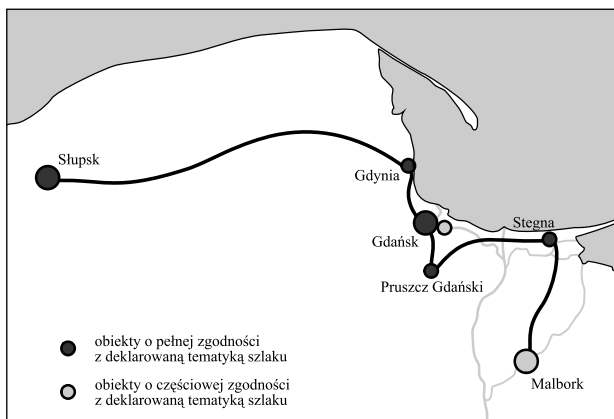
Ryc. 16. Pomorski Szlak Cysterski – zgodność obiektów z deklarowaną tematyką systemu

Źródło: Opracowanie własne.

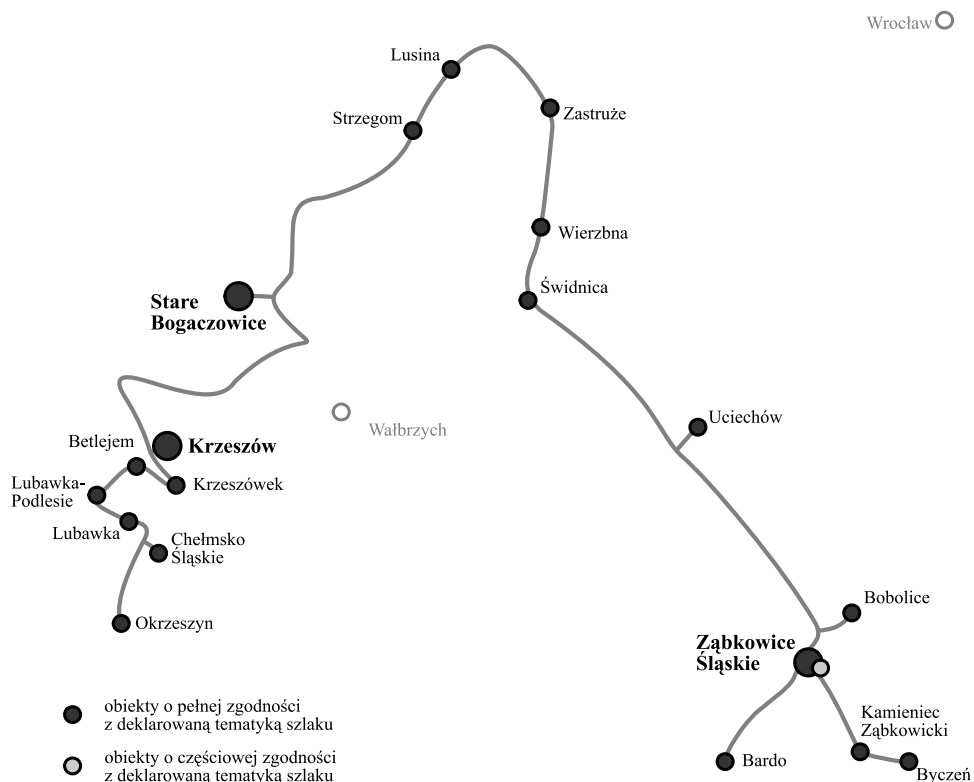

Ryc. 17. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego – zgodność obiektów z deklarowaną tematyką systemu
 Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 18. Pomorski Szlak Bursztynowy – zgodność obiektów z deklarowaną tematyką systemu
 Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 19. Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. M. Willmanna – zgodność obiektów z deklarowaną tematyką systemu
 Źródło: Opracowanie własne.

Kryterium oznaczenia szlaków zostało w grupie badanych systemów spełnione w bardzo zróżnicowanym zakresie. W każdym przypadku takie działanie zostało podjęte, co świadczy o zrozumieniu organizatorów i koordynatorów systemów dla znaczenia tego aspektu w kontekście funkcjonowania realnej oferty tematycznej o charakterze linearnym. Jednak w przypadku żadnego z badanych systemów nie wykorzystano wszystkich istniejących możliwości, co odbiło się negatywnie na uzyskanej punktacji. I tak tylko Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej został wirtualnie wyznaczony w zyskujących coraz szersze zastosowanie wśród zmotoryzowanych turystów systemach nawigacji satelitarnej. Jednocześnie ten właśnie system – jako jedyny z badanych – nie otrzymał fizycznego oznaczenia „in situ” (przy obiektach) oraz oznaczenia przy trasach w przestrzeni szlaku, co drastycznie obniżyło jego ogólną ocenę w tym zakresie (zaledwie 10 punktów na możliwych 50). W przypadku pozostałych systemów zadbano o fizyczne oznaczenie, przy czym w odniesieniu do Pomorskiego Szlaku Cysterskiego i Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego możemy mówić o pełnej lub niemal pełnej realizacji tego kryterium. Natomiast oznaczenie Szlaku

Piastowskiego i Pomorskiego Szlaku Bursztynowego zostało zrealizowane w całości na trasach systemu, jednak tylko przy części należących do nich obiektów, co w przypadku pierwszego z nich świadczy o zaniedbywaniu monitoringu stanu oznaczeń (które niegdyś były umieszczane wszędzie i częściowo uległy destrukcji), natomiast w odniesieniu do drugiego może być interpretowane jako wyraz braku konsekwencji organizatorów szlaku lub administratorów samych obiektów w zakresie ich materialnego oznaczania. Wnioski sformułowane na podstawie tego wycinka przeprowadzanego badania brzmią jak następujące: 1) zastosowanie tylko niektórych dostępnych form oznaczenia systemu nie gwarantuje oczekiwanych skutków w postaci zainteresowania jego ofertą podróżujących przez region turystów, oraz ułatwienia im orientacji w terenie i dotarcia do obiektów; 2) dla prawidłowego funkcjonowania szlaku konieczne jest konsekwentne oznaczenie wszystkich obiektów i tras dojazdowych na etapie tworzenia systemu, a także regularnie przeprowadzany monitoring stanu tych oznaczeń i ich naprawa lub uzupełnianie w okresie jego eksploatacji turystycznej.

Spełnienie przynajmniej w minimalnym zakresie kryterium koordynacji szlaków w postaci jednoznacznego ustalenia jednostki lub osoby odpowiedzialnej za funkcjonowanie systemu stanowiło punkt wyjścia dla doboru badanych systemów. Miało to dwa zasadnicze powody: najpierw ten, że w świetle zrelacjonowanych powyżej badań szlaków turystyczno-kulturowych aktywne działanie komórki koordynującej gwarantuje aktualność oferty turystycznej tych systemów i przynajmniej częściowe ich funkcjonowanie jako konkretnej oferty turystycznej, następnie zaś fakt, że koordynator spełnia w przyjętej procedurze badawczej funkcję głównego partnera w procesie inwentaryzacji i waloryzacji systemu. Wstępny etap badania potwierdził istnienie koordynatorów dla każdego z poddanych analizie systemów, także na etapie zbierania danych i ich weryfikacji podczas wizji lokalnych na szlaku zostało potwierdzone faktyczne funkcjonowanie koordynatorów w odniesieniu do organizacji tych szlaków. Zakres tej działalności jest jednak bardzo różny i w żadnym z badanych systemów nie obejmuje on wszystkich elementów, potrzebnych do zapewnienia sprawnego funkcjonowania szlaku jako dojrzałego produktu turystycznego. Najszerszy zakres działalności organizacyjnej stwierdzono w przypadku koordynatora Szlaku Piastowskiego: oprócz usług informacji turystycznej wykonywanych całorocznie, bez ograniczeń dostępności komunikacyjnej i posiadających bardzo szczegółowy charakter, a także szerokiej działalności promocyjnej Organizacja Turystyczna Szlaku Piastowskiego pośredniczy szereg usług turystycznych w przestrzeni szlaku, prowadzi szkolenia przewodników i oferuje własne produkty turystyczne w postaci wycieczek tematycznych. W pozostałych przypadkach ocena tego aspektu funkcjonowania poszczególnych systemów wypadła znacząco niżej, przy czym każdorazowo wpłynęły na nią problemy związane z bieżącym funkcjonowaniem koordynatora. I tak w przypadku Pomorskiego Szlaku Cysterskiego

komunikacyjna dostępność koordynatora jest ograniczona przez fakt jednoczesnego wykonywania podobnej funkcji na rzecz innych produktów turystycznych (turystyka religijna w odniesieniu do obszaru diecezji), oraz udostępnienia jego narzędzi komunikacji także dla tych produktów. Brak także innych – poza informacyjnymi i promocyjnymi – usług koordynatora na rzecz szlaku. W przypadku Pomorskiego Szlaku Bursztynowego koordynatorem jest regionalna organizacja turystyczna, obsługująca szereg innych produktów i aspektów organizacji turystyki i nie posiadająca wydzielonej komórki ani narzędzi komunikacyjnych dla obsługi szlaku, co znacznie utrudnia (a w dni wolne od pracy nawet uniemożliwia) działalność informacyjną w odniesieniu do jego oferty; zupełnie także brak aktywności tego koordynatora w zakresie innych usług turystycznych. Takich usług nie świadczy także koordynator Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, ponieważ zaś funkcję tę spełnia jeden z wydziałów Urzędu Marszałkowskiego także bez wyodrębnienia jednostki lub stanowiska pracy i osobnych adresów dla komunikacji, jego funkcja informacyjna jest znacznie ograniczona, a kontakt z nim niemożliwy w znacznych przedziałach czasowych (w tym we wszystkie dni wolne od pracy). Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej – tu utrudnienia w kontakcie w oczywisty sposób wypływają z braku fizycznej lokalizacji biura koordynatora oraz oficjalnego kanału komunikacji (jak choćby stacjonarnego numeru telefonu dostępnego w określonym czasie), natomiast fakt, że jest nim osoba fizyczna, stanowi utrudnienie nie tylko w pełnieniu usługi informacyjnej, ale także obniża szanse na zorganizowanie efektywnej obsługi organizacyjnej systemu. Brak także aktywności koordynatora w zakresie pozostałych usług turystycznych.

Na podstawie przedstawionych wyników analizy funkcjonowania koordynatorów uprawniona jest konstatacja, iż we wszystkich przypadkach (przy czym w najmniejszym stopniu dotyczy to Szlaku Piastowskiego) ta funkcja spełniana jest tylko w częściowym zakresie możliwym i pożądanym w kontekście funkcjonowania produktu turystycznego. Fakt ograniczania działalności koordynatora szlaku tylko do jego funkcji informacyjnej (przy dodatkowo utrudnionej jego dostępności, uwarunkowanej typem i zakresem funkcjonowania tej jednostki) i jednoczesna rezygnacja z kreowania, koordynacji i pośrednictwa usług turystycznych mają bezpośredni i znaczący, negatywny wpływ na potencjał turystyczny szlaku, redukując zakres i atrakcyjność jego oferty turystycznej zarówno w odniesieniu do partnerów w dziedzinie organizacji turystyki (touroperatorzy), jak i w relacji z indywidualnymi jej konsumentami.

Kryterium dostępności obiektów badanych szlaków dla turystów zostało sformułowane w rozbiciu na dwa szczegółowe elementy. O ile w odniesieniu do dostępności komunikacyjnej można stwierdzić zadowalający stan w odniesieniu do wszystkich systemów, z nielicznymi wskazanymi na etapie badania szczegółowego wyjątkami, to warunek do-

stępności faktycznej, decydujący o realności oferty w poszczególnych obiektach i pośrednio o atrakcyjności szlaku jako całości, spełniony jest w mocno zróżnicowanym zakresie. Obiekty Pomorskiego Szlaku Bursztynowego i Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego są bez wyjątku dostępne w wyznaczonych dniach i godzinach. Zdecydowanie gorzej sytuacja przedstawia się w przestrzeni pozostałych szlaków. Badanie ankietowe wykazało – a wizja lokalna potwierdziła – fakt, że liczne obiekty do nich zaliczane nie są faktycznie dostępne dla zwiedzających, lub też dostępność ta jest znacznie ograniczona przez konieczność uprzedniego zgłaszania chęci ich zwiedzenia, albo wejście do obiektu jest uzależnione od obecności jedyne go dysponenta kluczy. W znakomitej większości przypadków ograniczonej dostępności licznych obiektów na Pomorskim Szlaku Cysterskim, Szlaku Sakralnej Kultury Barokowej oraz (w mniejszej liczbie) na Szlaku Piastowskim dotyczy to położonych poza miastami świątyń, których administratorzy pomimo wyrażonej zgody na ich przynależność do szlaku, motywowanej w części przypadków względami wzrostu prestiżu obiektu lub wsparciem dla projektu ze strony kościelnego zwierzchnika, nie stworzyli możliwości otwarcia niezależnego od ich obecności i dyspozycyjności, co przekłada się na opisane ograniczenia, a nawet może niespodziewanie uniemożliwić zaplanowane zwiedzanie, w tym także grupowe. Zastosowanie w przypadku Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej metody udostępniania kontaktu telefonicznego z administratorem obiektu za pomocą umieszczenia numeru telefonu w dostępnej dla zwiedzających na miejscu ulotce informacyjnej nie znosi tego ograniczenia, pozostawiając nadal uzależnienie od dyspozycyjności jednej osoby. Podobnie ograniczony wpływ ma publikacja numerów telefonów administratorów obiektów sakralnych w ramach niektórych opracowań o charakterze przewodnickim, odnoszących się do Pomorskiego Szlaku Cysterskiego i Szlaku Piastowskiego.

Wniosek natury ogólnej brzmi zatem jak następuje: funkcjonowanie niektórych mniejszych obiektów w ramach szlaków tematycznych jest utrudnione w przypadku uzależnienia ich dostępności od jednej osoby, tym bardziej zaś w sytuacji braku możliwości kontaktu z administratorami tych obiektów. Dotychczas zastosowane sposoby zapewnienia dostępności takich obiektów okazały się daleko niewystarczające; w konsekwencji niezależnie od ich znaczenia kulturowego obiekty z ograniczoną dostępnością stanowią słabe ogniwo oferty turystycznej polskich szlaków turystyczno-kulturowych, obniżające w poważnym stopniu ich potencjał i zniechęcające w szczególności indywidualnych turystów do korzystania z propozycji tematycznego zwiedzania regionów. Faktyczną dostępność obiektów poszczególnych badanych systemów, ustaloną na podstawie kryteriów, przedstawionych w rozdziale 2.9., ilustrują **ryciny 20, 21, 22, 23 i 24** zamieszczone poniżej.

Zbiornicza interpretacja wyników analizy potencjału regionalnych szlaków tematycznych

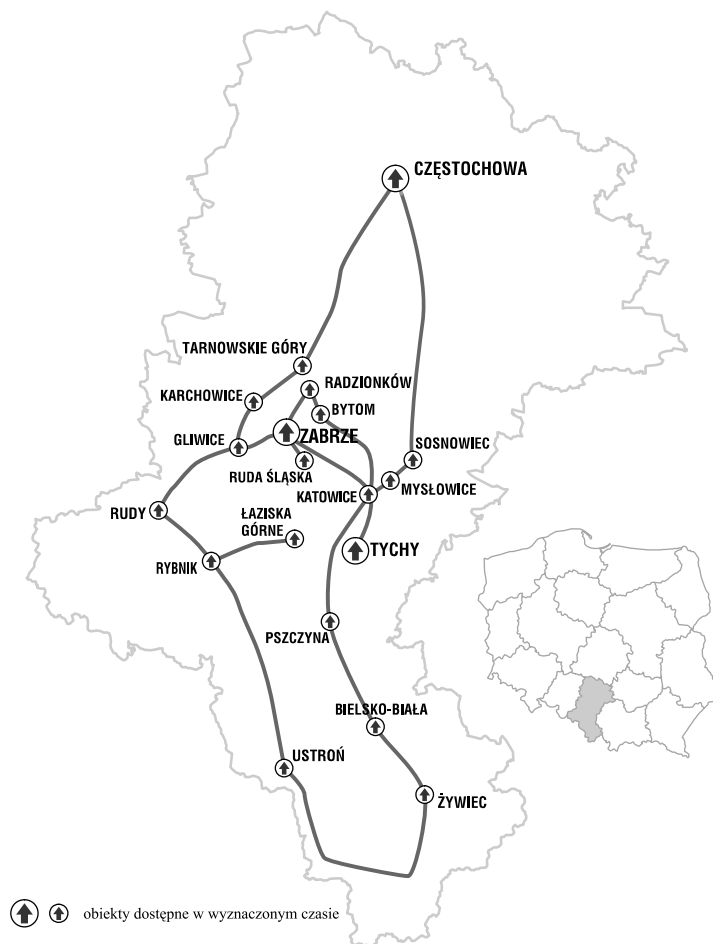
Ryc. 20. Szlak Piastowski – faktyczna dostępność obiektów systemu

Źródło: Opracowanie własne.

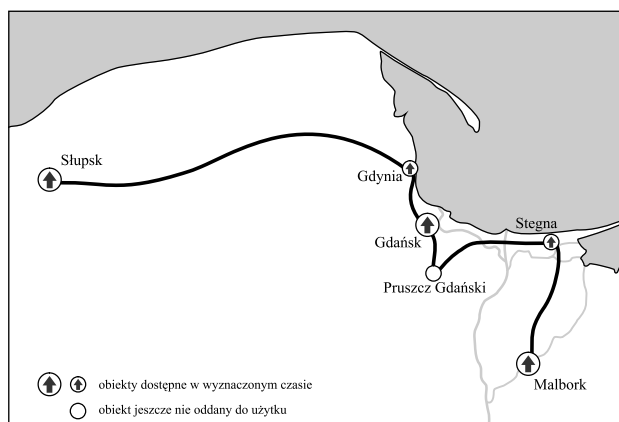

Ryc. 21. Pomorski Szlak Cysterski – faktyczna dostępność obiektów systemu

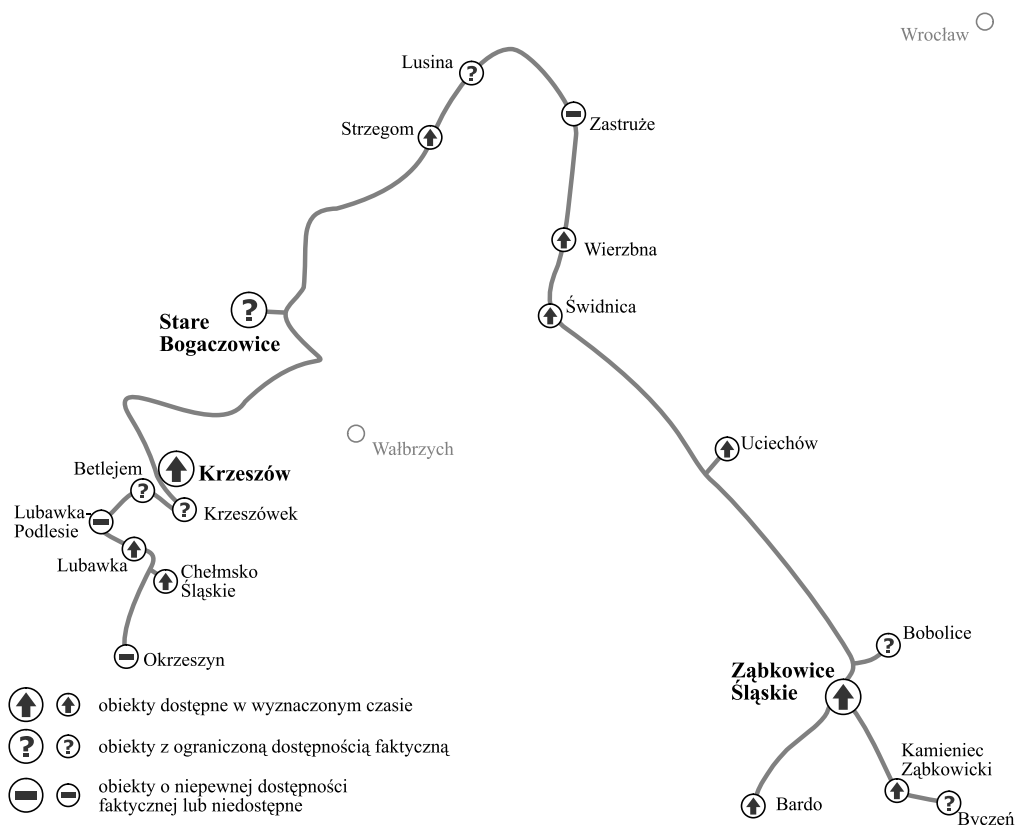
Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 22. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego – dostępność obiektów systemu
 Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 23. Pomorski Szlak Bursztynowy – dostępność obiektów systemu
 Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 24. Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. M. Willmanna – dostępność obiektów systemu

Źródło: Opracowanie własne.

Na zakończenie analizy tego aspektu oceny należy stwierdzić, że w wyniku przeprowadzonego badania ani jeden z poddanych mu systemów nie został ostatecznie sklasyfikowany jako szlak materialny, czyli w pełni rozwinięty produkt turystyczny w kontekście wymagań współczesnej turystyki. Jednak w przypadku niektórych z analizowanych szlaków dla osiągnięcia tego poziomu rozwoju stopnia organizacji oferty turystycznej konieczne są tylko nieliczne przedsięwzięcia, wymagające albo inwestycji tylko nieznacznych środków finansowych, albo zmiany sposobu i zakresu koordynacji, albo nawet wyłącznie poprawy sposobu funkcjonowania systemu w ramach jego istniejącej struktury. Przykładowo w odniesieniu do Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego (ocenionego w zakresie pierwszym najwyżej, bo na 151 punktów) znaczącą poprawę oceny i spełnienie kryteriów szlaku materialnego mogłoby przynieść przekazanie funkcji koordynatora do osobnej jednostki powołanej dla tego celu, lub do jednego z obiektów szlaku, z jednoczesnym rozszerzeniem jej zadań w odniesieniu do organizacji turystyki w przestrzeni szlaku. Szlak Piastowski (aktualnie: 135 punktów w zakresie I) może stać się systemem materialnym po

zapewnieniu faktycznej dostępności wszystkich swoich obiektów oraz a) albo wyeliminowaniu niektórych (i tak rzadko odwiedzanych) obiektów nie posiadających znaczenia w zakresie deklarowanej tematyki albo b) po uzupełnieniu oznaczenia obiektów „In situ” i wprowadzeniu oznaczenia wirtualnego w systemach nawigacji satelitarnej, a najlepiej podejmując działania zmierzające do spełnienia obu tych postulatów. Z kolei Pomorski Szlak Cysterski (133 punkty) mógłby osiągnąć ten status bez żadnych znaczących zmian w swojej strukturze, w jego przypadku wystarczy doprowadzenie do radykalnej poprawy dostępności mniejszych obiektów i rozszerzenie usług koordynatora w zakresie organizacji turystyki na szlaku. Pomorski Szlak Bursztynowy osiągnął w analizowanym zakresie ocenę wyraźnie niższą (123 punkty). W ramach jego dalszego rozwijania koniecznym byłoby zadbanie o pełne oznaczenie obiektów i przekazanie funkcji koordynatora osobnej jednostce, z jednoczesnym rozszerzeniem jego zadań. Pożądanym byłoby także, (co wydaje się zadaniem trudniejszym) doprowadzenie do przynajmniej ograniczonej zmiany proporcji w zakresie autentyczności obiektów przez uzupełnienie ich listy o kilka posiadających faktyczne odniesienie do kultury i dziejów regionu, a jednocześnie mających związek z deklarowaną tematyką szlaku. Ostatni z grupy badanych systemów: Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej, został w tym zakresie oceniony znacznie niżej niż pozostałe, co spowodowane jest koincydencją licznych i różnorodnych czynników, obniżających jego potencjał. W jego przypadku największy deficyt odnotowany został w zakresie oznaczenia obiektów oraz działalności koordynatora, stwierdzono także spełnienie kryterium tematyzacji na niskim poziomie w odniesieniu do literatury o charakterze popularyzującym. Ponieważ oba szlaki wymienione jako ostatnie są systemami bardzo młodymi i pomimo oficjalnego rozpoczęcia działalności znajdują się one nadal w stadium rozwoju, możliwa jest daleko idąca przebudowa sposobu ich organizacji, która doprowadzi do spełnienia kryteriów szlaku materialnego w znacznie wyższym stopniu.

4.2. Analiza stanu badanych systemów w kontekście potencjału tematycznego i w odniesieniu do pozostałych form turystyki kulturowej

---

Waloryzacja potencjału w tym jego aspekcie została dokonana dla każdego ze szlaków w ramach zakresu III formularza waloryzacyjnego. Dane prezentowane w **tabeli 11** stanowią zestawienie wyników osiągniętych przez poszczególne systemy w kolejnych modułach tego zakresu. Umożliwiają one wyciągnięcie wniosków o charakterze ogólnym, natomiast źródłem szczegółowych przykładów, przytoczonych w tej części analizy są odrębne formularze waloryzacyjne poszczególnych systemów, zamieszczone w rozdziale 5.

Tabela 11. Zestawienie wyników oceny badanych systemów w ramach zakresu III

Podzakres i maksymalna punktacja	Szlak Piastowski	Pomorski Szlak Cysterski	Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego	Pomorski Szlak Bursztynowy	Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej
III.A. 60	42	47	37	39	19
III.B. 40	40	40	28	40	9
III.C. 20	5	10	20	20	0
III.D. 20	20	11	10	17	0
III.E. 20	20	8	3	0	4
III.F. 20	15	0	0	15	11
III.G. 20	20	13	9	20	3
III.H. 20	20	0	3	12	6
III.I. 30	30	20	30	30	16
III.J. 50	50	50	45	50	40
Suma III: 300	262	199	185	243	108

W ocenie znaczenia kulturowego obiektów zgodnego z deklarowaną tematyką szlaku jako całości (podzakres III.A) wszystkie badane systemy poza Szlakiem Sakralnej Sztuki Barokowej osiągnęły wyniki powyżej oceny przeciętnej. Powodem nie uzyskania przez żaden z systemów maksymalnej lub zbliżonej punktacji w tym podzakresie był brak obiektów o potwierdzonym znaczeniu większym niż krajowe w grupie obiektów formalnie zaliczonych do danego szlaku. Z kolei niski i odbiegający od pozostałych wynik oceny znaczenia tematycznego obiektów Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej spowodowany jest przyjęciem bardzo wąskich kryteriów doboru obiektów, uniemożliwiających zaliczenie do tego systemu szeregu znaczących sakralnych zabytków barokowych Dolnego Śląska.

Wyniki waloryzacji potencjału zbieżnych z tematyką systemu eventów organizowanych w ramach szlaków lub przez administratorów obiektów są bardzo zróżnicowane i sięgają od maksymalnej oceny w przypadku trzech systemów: Szlaku Piastowskiego, Pomorskiego Szlaku Bursztynowego oraz Pomorskiego Szlaku Cysterskiego (wszystkie po 40 punktów), poprzez przeciętny wynik dla Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego (28 punktów) aż po bardzo niską punktację osiągniętą przez Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej (9 punktów). Należy przy tym zwrócić uwagę na fakt bardzo znaczącej rozpiętości ocen uzyskanych w tym zakresie przez systemy niedawno utworzone: Szlak Bursztynowy (40 punktów), Szlak Zabytków Techniki (28) i Szlak Sztuki Barokowej (9). Wskazuje to bowiem na różny stopień zrozumienia dla znaczenia eventów w funkcjonowaniu szlaków kulturowych i wynikającą z tej różnicy skalę uwzględnienia oferty dla turystyki eventowej w konstrukcji nowych systemów zwiedzania. Na uwagę zasługuje także stwierdzony podczas badania wysoki stopień aktywności poszczególnych gmin leżących w przestrzeni Pomorskiego Szlaku Cysterskiego w organizacji eventów tematycznych,

przekładający się na znaczącą ilość różnorodnych imprez, połączonych jednym wątkiem. Gminy te współpracują ze sobą w ramach specjalnie powołanego w tym celu forum także w innych aspektach organizacji szlaku, co stanowi zresztą charakterystyczny rys wszystkich polskich pętli regionalnych tego systemu. Badanie Pomorskiego Szlaku Bursztynowego wykazało, że wszystkie bez wyjątku eventy tematyczne zaistniały niezależnie od niedawno powołanego do życia systemu, a jego wysoka ocena w tej dziedzinie jest rezultatem przemyślanego działania organizatorów szlaku, zmierzającego od początku do włączenia w jego strukturę zarówno różnorodnych obiektów, jak i wydarzeń, odbywających się na Pomorzu i mających związek z jego tematyką. Z kolei w przypadku Szlaku Piastowskiego nie stwierdzono związku aktywności organizatorów lub koordynatorów tego systemu z funkcjonowaniem grupy znaczących eventów tematycznych – przez dziesięciolecia eksploatacji tematyki początków państwa polskiego dla celów turystyki imprezy te powstawały niejako naturalnie wokół obiektów z inicjatywy instytucji lub osób kierujących ich działalnością (np. Katedra Gnieźnieńska, Muzeum na Ostrowie Lednickim), różnych grup pasjonatów (gród w Grzybowie), lub też lokalnego samorządu (Jarmark Średniowieczny czy Świątojanki w Gnieźnie).

W odniesieniu do funkcjonowania w obiektach szlaków dodatkowych atrakcji tematycznych, oceny badanych systemów były podobnie mocno zróżnicowane. Maksymalną liczbę punktów uzyskały Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego oraz Pomorski Szlak Bursztynowy (obydwa po 20 punktów), w których obiektach obok klasycznych lekcji muzealnych i warsztatów oferowane są niestandardowe propozycje zwiedzania (jak nocne zwiedzanie browaru) a także prezentacje i pokazy multimedialne, istnieje także różnorodna oferta zajęć interaktywnych (w tym „kursy zawodowe” i samodzielne wykonywanie wyrobów, przejazdy zabytkowymi pojazdami). Ocenę przeciętną (10 punktów) uzyskał w tym zakresie badania Pomorski Szlak Cysterski, w którego przestrzeni jedynie administratorzy dawnego opactwa w Pelplinie stworzyli niestandardowe oferty zwiedzania. Warto przy tym zwrócić uwagę na zaniedbanie wątku cysterskiego w turystycznej ofercie najcenniejszego bodaj, a na pewno najbardziej znanego obiektu tego szlaku, pocysterskiego zespołu w Gdańsku-Oliwie. Niespodziewanie niską punktację uzyskał Szlak Piastowski (5 punktów), w którego obiektach albo nie zadbano dotąd o tworzenie dodatkowych atrakcyjnych ofert dla współczesnego turysty (jak m.in. w Poznaniu czy na Ostrowie Lednickim), albo też istniejące oferty nie mają bezpośredniego związku z tematyką szlaku (jak szereg ciekawych propozycji związanych z archeologią eksperymentalną w Biskupinie). Wreszcie w przypadku Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej stwierdzono zupełny brak dodatkowych atrakcji tematycznych w obiektach, co jeszcze raz potwierdza odbiegającą od innych systemów strategię jego organizatorów, nie uwzględniającą znaczenia tego rodzaju atrakcji dla potencjału turystyczno-kulturowego szlaku.

Atrakcyjność poszczególnych systemów dla pozostałych form turystyki kulturowej (innych niż zbieżna z ich deklarowaną tematyką) została zbadana w ramach odrębnych podzakresów formularza waloryzacji III.D, III.E, III.F, III.G i III.H. Zsumowanie wyników osiągniętych przez poszczególne systemy w tych podzakresach (przy maksymalnej ilości do 100 punktów) umożliwiło ustalenie pozatematycznego potencjału turystyczno-kulturowego poszczególnych systemów i porównanie go. W celu przeprowadzenia tej oceny dokonano wyodrębnienia najpopularniejszych w polskich warunkach form turystyki kulturowej (historyczna, religijna, biograficzna, etniczna), ponadto stworzono możliwość uwzględnienia w ramach jednego dodatkowego modułu potencjału obiektów odpowiadających pozostałym jej formom. Dało to dobrą podstawę do formułowania szczegółowych wniosków na temat istniejących w przypadku poszczególnych systemów perspektyw przyciągnięcia innych grup turystów kulturowych – przy założeniu intensywnej promocji skierowanej do tych grup oraz ewentualnego stworzenia oferty uzupełniającej. W ocenie łącznej wymienionych podzakresów waloryzacji zdecydowanie najlepiej ocenianym systemem jest Szlak Piastowski (w sumie: 95 ze 100 możliwych punktów). Pozostałe badane systemy osiągnęły kolejno: Pomorski Szlak Bursztynowy – 64 punkty, Pomorski Szlak Cysterski – 32 punkty, Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego – 25, wreszcie Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej – 24.

Przyczynami tak znacznej przewagi Szlaku Piastowskiego nad innymi systemami są: historyczne znaczenie szeregu jego obiektów (m.in. w Poznaniu, na Ostrowie Lednickim, w Gnieźnie) w skali całego kraju (20 punktów za znaczenie historyczne obiektów), fakt funkcjonowania w strukturze systemu znaczących obiektów sakralnych, w tym pełniących rolę sanktuariów (Gniezno, Markowice, Imiołki), siedzib biskupich (Poznań, Gniezno) i cennych kościołów (Trzemeszno, Mogilno, Kruszwica, Inowrocław, Strzelno), co przyniosło mu 15 punktów za znaczenie religijne obiektów. Istotnymi czynnikami były także: stwierdzone biograficzne odniesienie szeregu obiektów tego szlaku – m.in. w Poznaniu, Gnieźnie i na Ostrowie Lednickim do powszechnie znanych władców Polski, świętych i historycznych duchownych przywódców kraju (20 punktów za znaczenie biograficzne), przebieganie szlaku przez tereny o zróżnicowanej w historii strukturze etnicznej, w tym większe miasta ze znaczącym historycznym i kulturowym dziedzictwem tych grup etnicznych (Niemcy, Żydzi) lub świadectwami związanymi z ich wybitnymi przedstawicielami, wreszcie przynajmniej krajowe znaczenie szeregu miejscowości (w tym Poznania, Biskupina i Gniezna) oraz atrakcyjność szeregu obiektów szlaku dla kilku innych form turystyki kulturowej, w tym zwłaszcza turystyki eventowej.

W przypadku Pomorskiego Szlaku Bursztynowego należy zwrócić uwagę przede wszystkim na międzynarodowe znaczenie Zamku Malborskiego dla kilku różnych form turystyki kulturowej (w tym historycznej, militarnej, dziedzictwa kulturowego, religijnej

i etnicznej) – ten właśnie obiekt, przyciągający turystów o różnorodnych zainteresowaniach, znakomicie przyczynił się do stosunkowo wysokiej oceny szlaku. Obiektem interesującym dla zwolenników turystyki związanej z wydarzeniami historycznymi oraz (w mniejszym stopniu) turystyki religijnej jest bazylika św. Brygidy w Gdańsku, z kolei międzynarodowe targi bursztyńnicze Ambermart przyciągają turystów zainteresowanych sztuką współczesną, natomiast kilka placówek muzealnych eksponujących zbiory o unikalnej tematyce czyni ofertę tego systemu atrakcyjną dla miłośników turystyki muzealnej.

Na ustalenie średniego wyniku, uzyskanego w tym samym aspekcie waloryzacji przez Pomorski Szlak Cysterski wpływ miało z jednej strony nieuwzględnienie znaczenia jego obiektów dla turystyki religijnej (pokrywałoby się to wówczas z tematyką wiodącą szlaku), z drugiej natomiast stwierdzenie znaczącego potencjału niektórych jego obiektów w turystyce biograficznej (Gdańsk-Oliwa, Pelplin, Wtelno), historycznej (Gdańsk-Oliwa, Pelplin), a także muzealnej (Słupsk) i kulturowo-przyrodniczej (Gdańsk-Oliwa).

Ponieważ tematykę Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej stanowi w pierwszym rzędzie dziedzictwo sztuki, system ten został sklasyfikowany także pod względem religijnego znaczenia jego obiektów, pomimo faktu, że są nimi niemal wyłącznie budowle sakralne. Właśnie znaczenie niektórych obiektów (Świdnica, Krzeszów, Bardo) dla turystyki religijnej i pielgrzymkowej miało największy wpływ na ustalenie pozatematycznego potencjału turystyczno-kulturowego tego szlaku. Stwierdzono także (ograniczone) znaczenie pojedynczych obiektów w zakresie turystyki etnicznej (Krzeszów) regionalnej (katedra świdnicka) oraz biograficznej (Krzeszów).

Największy wpływ na ustalenie pozatematycznego potencjału turystyczno-kulturowego obiektów Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego miało międzynarodowe znaczenie historyczne Radiostacji Gliwickiej, a także regionalne znaczenie niektórych innych obiektów dla pozostałych form turystyki kulturowej: Muzeum Chleba w Radzionkowie dla turystyki kulinarnej, Muzeum Prasy Śląskiej w Pszczynie dla turystyki regionalnej i kolejowej linii wąskotorowej w Miasteczku Śląskim dla turystyki hobbystycznej. W bardzo ograniczonym zakresie pojedyncze obiekty tego systemu mogą przyciągać także zwolenników turystyki etnicznej (Żywiec) oraz biograficznej (skansen „Królowa Luiza” w Zabrze i pozostałe obiekty w tej miejscowości).

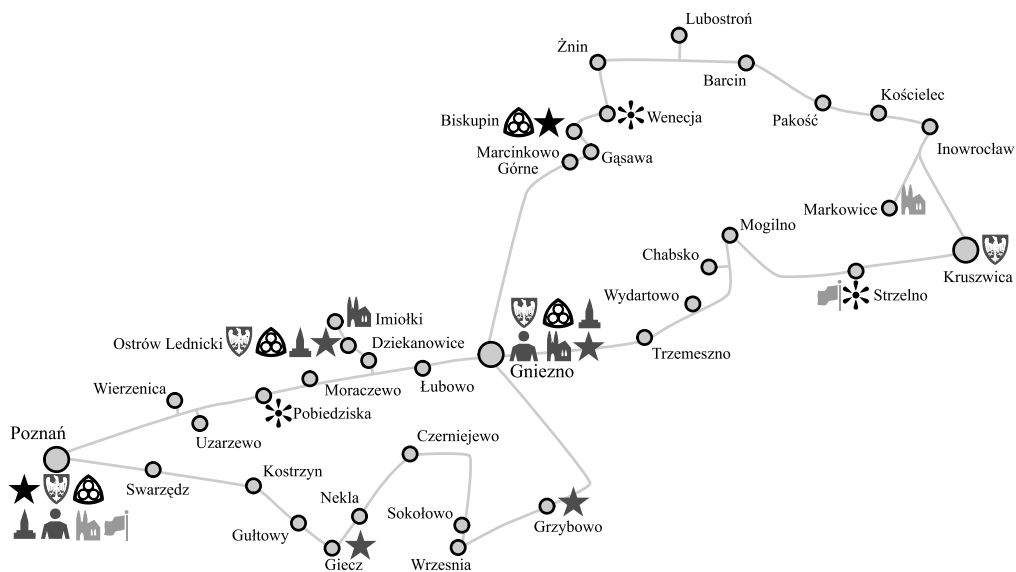
Stopień przygotowania obiektów szlaków, uwzględnionych w ustalaniu wielkości potencjału turystycznego do obsługi turystów zgodny z wymaganiami nowoczesnej turystyki kulturowej został poddany ocenie w ramach podzakresu III.I, przy czym dla osiągnięcia maksymalnej liczby 30 punktów wystarczające było spełnienie wymagań wykraczających poza podstawowe standardy tylko w kilku wybranych obiektach w ramach tej grupy. W tej dziedzinie 30 punktów przyznano Szlakowi Piastowskiemu, Szlakowi Zabytków Techniki Województwa Śląskiego oraz Pomorskiemu Szlakowi Bursztynowe-

mu. Tym samym potwierdzono istnienie dodatkowych elementów obsługi turystycznej w ramach tych systemów w zakresie zadowalającym i w wystarczającej liczbie obiektów. Pomorski Szlak Cysterski uzyskał w tym podzakresie 20, a Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej 16 punktów, co w odniesieniu do obu systemów świadczy o niewystarczającej liczbie obiektów przygotowanych do wymagań nowoczesnych turystów kulturowych w stopniu zadowalającym. W przypadku Pomorskiego Szlaku Cysterskiego za najlepiej przygotowane w tym zakresie należy uznać Zespół Pocysterski w Pelplinie, zespół pocysterski w Gdańsku-Oliwie oraz Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, natomiast w odniesieniu do Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej jedynym obiektem mogącym sprostać takim wymaganiom jest zespół pocysterski w Krzeszowie (który też zebrał znaczną większość punktów w skali całego systemu), w mniejszym stopniu zaś Izba Pamiątek Regionalnych w Ząbkowicach Śląskich.

Ostatni z aspektów badania turystyczno-kulturowego potencjału szlaków obejmował ustalenie znaczenia obiektów unikalnych, mogących stanowić dodatkowe magnesy turystyczne, w tym także obiektów formalnie uznanych za dziedzictwo kulturowe w skali międzynarodowej lub krajowej. Ze względu na znaczną siłę przyciągania obiektów tego rodzaju, nie ograniczającą się do turystów zainteresowanych określoną tematyką, ale dotyczącą wszystkich lub znacznej większości turystów kulturowych, ocena dotyczyła tym razem nie tylko obiektów funkcjonujących w strukturze szlaków, ale wszystkich obiektów znajdujących się w ich przestrzeni (czyli na terenie gmin, przez które przebiegają szlaki). To właśnie przestrzenne kryterium uwzględniania obiektów zadecydowało o fakcie, że udało się wskazać potencjalne magnesy turystyczno-kulturowe dla wszystkich badanych systemów. Maksymalną ilość 50 punktów uzyskały aż trzy z badanych systemów: Szlak Piastowski, Pomorski Szlak Cysterski oraz Pomorski Szlak Bursztynowy. Taki wynik stanowi wyraźne wskazanie na dodatkowe atuty tych systemów, wynikające z możliwości wykorzystania rangi i popularności wspomnianych obiektów. W przypadku Szlaku Piastowskiego o maksymalnej ocenie zadecydowało formalne uznanie aż czterech spośród jego obiektów (Poznań, Gniezno, Ostrów Lednicki i Biskupin) za Pomniki Historii, co oznacza ich najwyższą krajową rangę w odniesieniu do turystyki dziedzictwa kulturowego. Pomorski Szlak Cysterski (oceniony także na 50 punktów) mógłby wykorzystać dla swojej promocji obiekt wpisany na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO (Stare Miasto w Toruniu) oraz trzy Pomniki Historii (Westerplatte i Stare Miasto w Gdańsku a także Stare Miasto w Chełmnie), ponadto Bibliotekę Seminaryjną w Pelplinie z jedynym w Polsce autentycznym egzemplarzem Biblii Gutenberga. Pomorski Szlak Bursztynowy zyskuje na obecności wśród jego obiektów Zamku Malborskiego (obiekt UNESCO), przebieganiu systemu przez Gdańsk (wspomniane dwa Pomniki Historii), ale także dzięki funkcjonowaniu w jego

strukturze dwóch muzeów o unikalnej w skali kraju kolekcji zbiorów: Muzeum Bursztynu w Gdańsku oraz Muzeum Inkluzji w Bursztynie w Gdyni. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego uzyskał w tej dziedzinie 45 punktów, przy czym wyniki badania wskazują jako potencjalne magnesy turystyczne dwa Pomniki Historii: należący do systemu zespół kopalni i sztolni w Tarnowskich Górach oraz leżący w przestrzeni szlaku Klasztor Jasnogórski w Częstochowie, obok nich zaś muzea z unikalną w skali kraju tematyką zbiorów (w Gliwicach, Częstochowie i Zabrze). W przypadku Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej (40 punktów) najsilniejszym magnesem może okazać się posiadający status obiektu UNESCO świdnicki Kościół Pokoju (co podkreśla jeszcze bardziej postulat rozszerzenia systemu o ten obiekt) oraz zespół pocysterski w Krzeszowie, zaliczany do Pomników Historii.

Podsumowanie punktacji wynikającej z poszczególnych elementów potencjału turystyczno-kulturowego w ramach zbiorczej oceny za zakres III pozwoliło ostatecznie na sklasyfikowanie badanych systemów na różnych poziomach atrakcyjności i koncentracji tematycznej, a także na ocenę stopnia ich przydatności dla form turystyki kulturowej innych niż zbieżne z ich deklarowaną tematyką. I tak Szlak Piastowski został uznany za system o wybitnej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej i znaczącej koncentracji na deklarowanej tematyce, uzyskując w sumie w zakresie III 262 z 300 możliwych punktów i spełnienie pozostałych wymagań dla uzyskania tego predykatu. Ten sam predykat przysługuje Pomorskiemu Szlakowi Bursztynowemu (243 punktów i spełnione wymagania w zakresie tematycznej koncentracji potencjału). Pomorski Szlak Cysterski jest z kolei systemem o wyraźnej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej, mniej odpowiednim dla innych form turystyki kulturowej (199 punktów i spełnione wymagania odnośnie atrakcyjności tematycznej). Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego (185 punktów), ze względu na stwierdzony (i zamierzony przez twórców systemu) monotematyczny potencjał swoich obiektów został sklasyfikowany także jako szlak o wyraźnej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej, mniej odpowiedni dla różnych form turystyki kulturowej. Natomiast Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej, którego potencjał znacznie odbiega od pozostałych (108 punktów na 300 możliwych) i który przy swojej dzisiejszej strukturze tylko w niewielkim stopniu byłby w stanie przyciągnąć turystów zainteresowanych innymi formami turystyki kulturowej, powinien w świetle przyjętych kryteriów oceny zostać określony jako system o niewielkiej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej. Atrakcyjność wybranych obiektów poszczególnych badanych systemów w odniesieniu do poszczególnych form turystyki kulturowej, ustaloną na podstawie przyjętych kryteriów waloryzacji i podaną w zakresie III kwestionariuszy waloryzacyjnych sporządzonych dla tych systemów, ilustrują **ryciny 25, 26, 27, 28 i 29.**

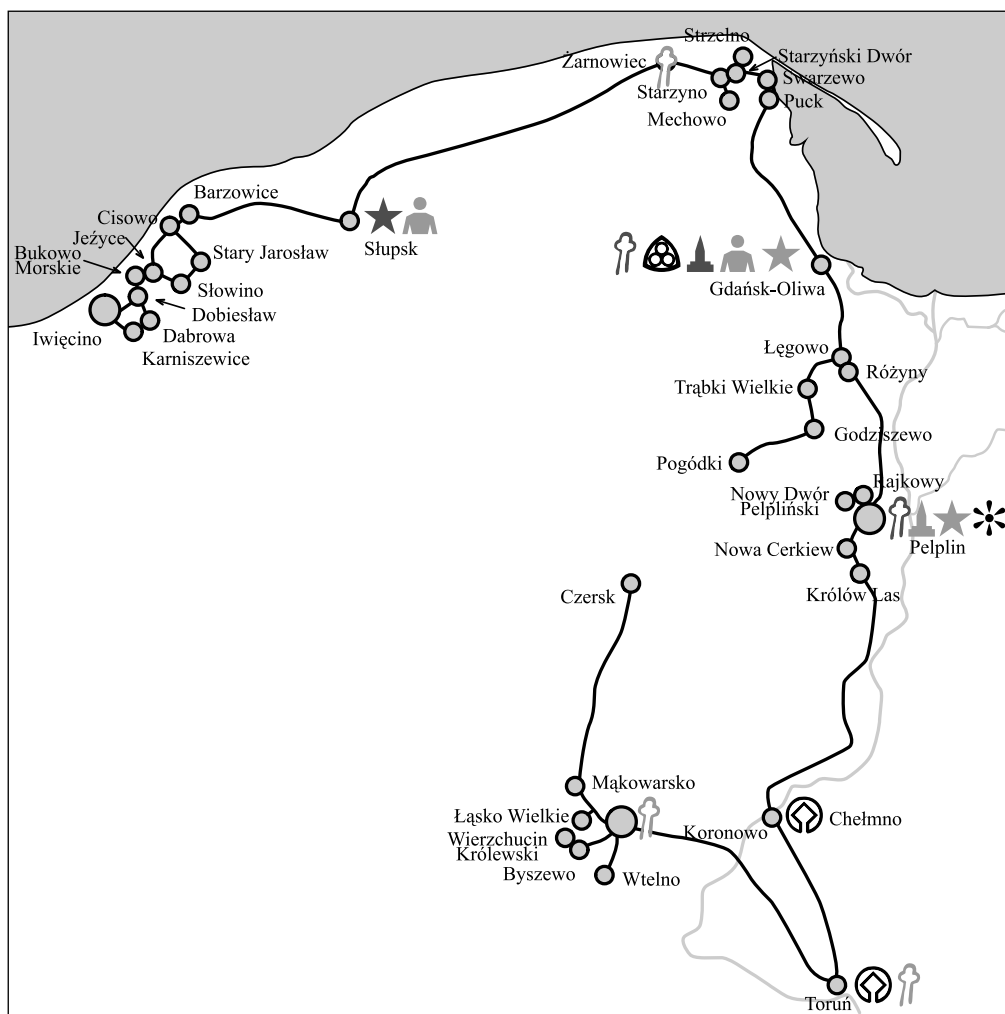

Międzynarodowe	Krajowe	Regionalne	
			Znaczenie obiektu dla formy turystyki, określonej tematyką szlaku (Zakres III.A)
			Znaczenie obiektu dla turystyki religijnej (Zakres III.F)
			Znaczenie historycznego obiektu (Zakres III.D)
			Znaczenie obiektu dla turystyki etnicznej (Zakres III.H)
			Znaczenie obiektu dla turystyki biograficznej (Zakres III.E)
			Znaczenie obiektu dla innej formy turystyki kulturowej (Zakres III.G)
			Znaczenie obiektu dla turystyki dziedzictwa kulturowego, unikalność obiektu w skali kraju lub obecność w miejscowości obiektu UNESCO albo Pomnika Historii (Zakres III.J)

Ryc. 25. Szlak Piastowski – atrakcyjność wybranych obiektów systemu w odniesieniu do różnych form turystyki kulturowej

Źródło: Opracowanie własne.

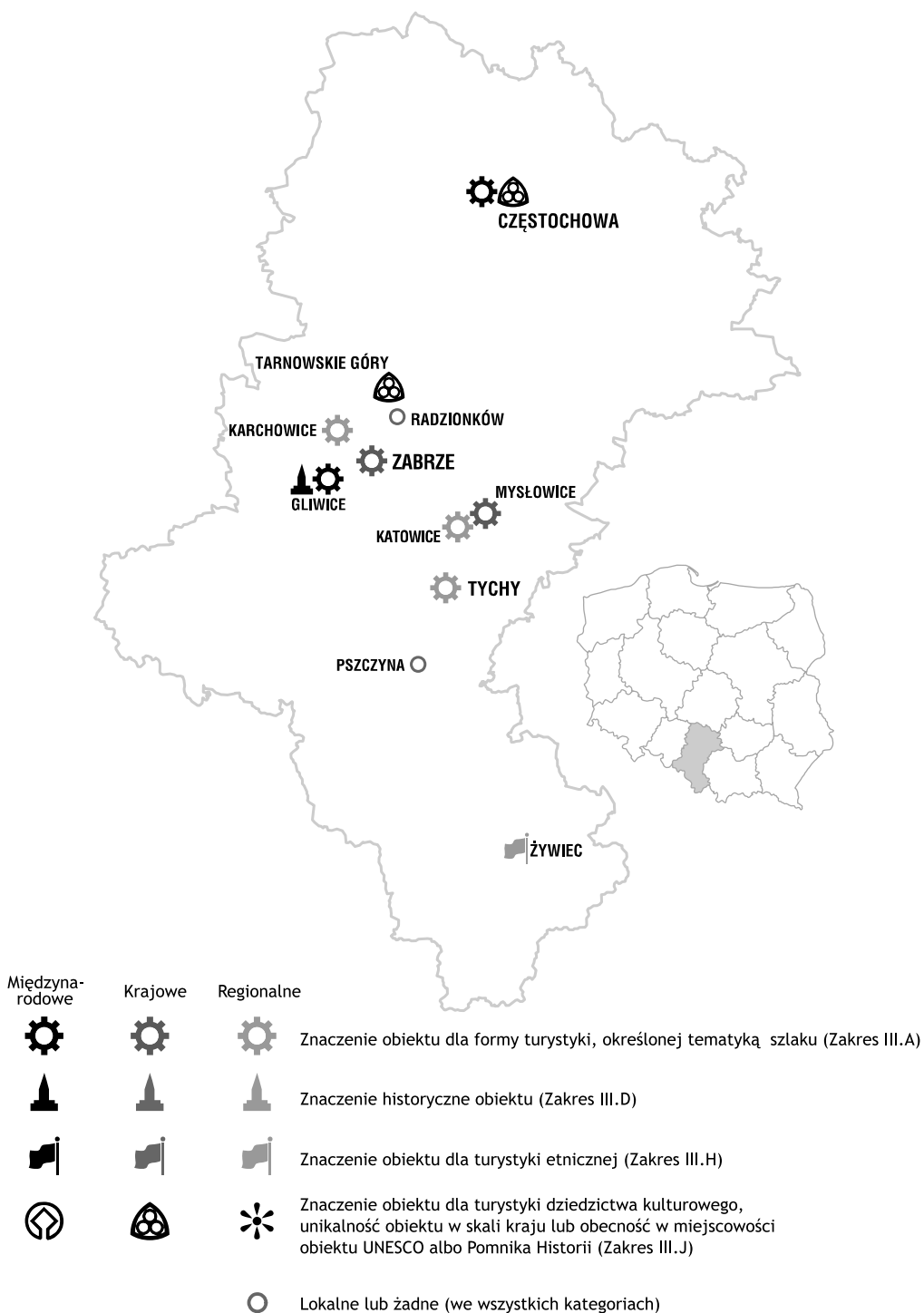

Międzynarodowe	Krajowe	Regionalne	
			Znaczenie obiektu dla formy turystyki, określonej tematyką szlaku (Zakres III.A)
			Znaczenie historyczne obiektu (Zakres III.D)
			Znaczenie obiektu dla turystyki biograficznej (Zakres III.E)
			Znaczenie obiektu dla innej formy turystyki kulturowej (Zakres III.G)
			Znaczenie obiektu dla turystyki dziedzictwa kulturowego, unikalność obiektu w skali kraju lub obecność w miejscowości obiektu UNESCO albo Pomnika Historii (Zakres III.J)

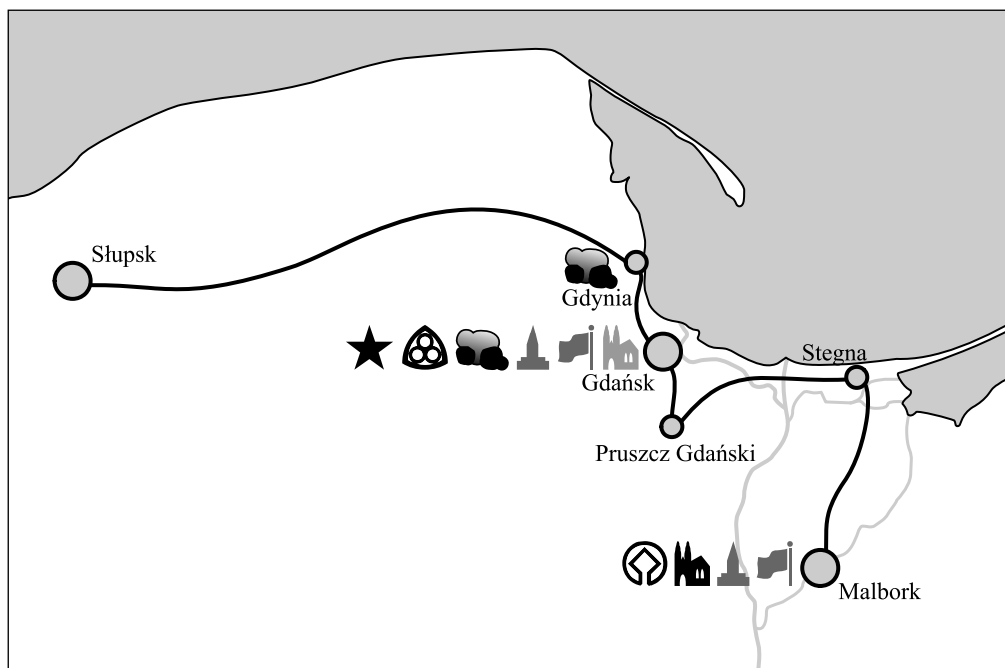
Ryc. 26. Pomorski Szlak Cysterski – atrakcyjność wybranych obiektów systemu w odniesieniu do różnych form turystyki kulturowej

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 27. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego – atrakcyjność wybranych obiektów systemu w odniesieniu do różnych form turystyki kulturowej

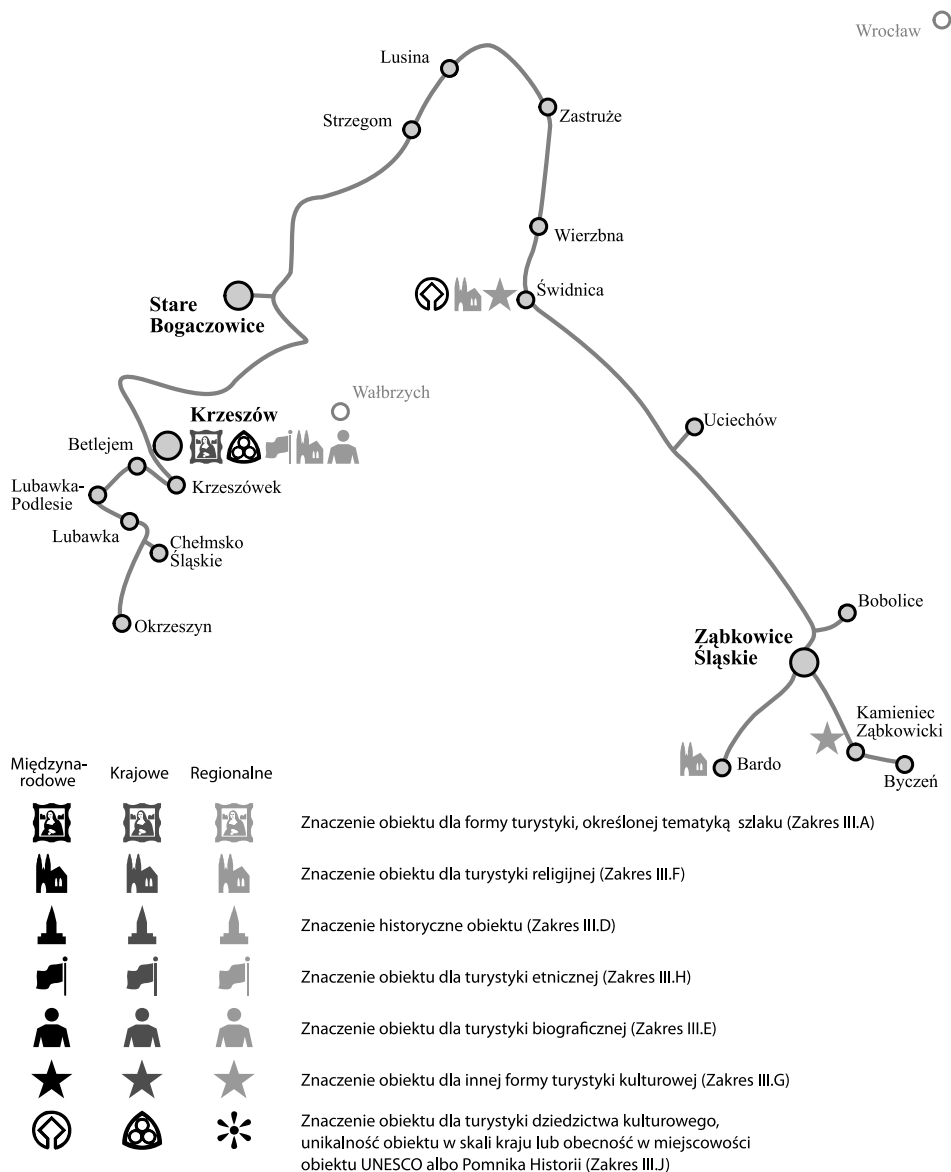
Źródło: Opracowanie własne.

Międzynarodowe	Krajowe	Regionalne	
			Znaczenie obiektu dla formy turystyki, określonej tematyką szlaku (Zakres III.A)
			Znaczenie obiektu dla turystyki religijnej (Zakres III.F)
			Znaczenie historyczne obiektu (Zakres III.D)
			Znaczenie obiektu dla turystyki etnicznej (Zakres III.H)
			Znaczenie obiektu dla innej formy turystyki kulturowej (Zakres III.G)
			Znaczenie obiektu dla turystyki dziedzictwa kulturowego, unikalność obiektu w skali kraju lub obecność w miejscowości obiektu UNESCO albo Pomnika Historii (Zakres III.J)

Ryc. 28. Pomorski Szlak Bursztynowy – atrakcyjność wybranych obiektów systemu w odniesieniu do różnych form turystyki kulturowej

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 29. Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. M. Willmanna – atrakcyjność wybranych obiektów systemu w odniesieniu do różnych form turystyki kulturowej

Źródło: Opracowanie własne.

4.3. Analiza porównawcza pozostałych elementów potencjału turystycznego badanych systemów

W niniejszym podrozdziale zostanie przeprowadzona analiza porównawcza uzupełniających elementów potencjału kulturowo-turystycznego oraz ogólnoturystycznego badanych szlaków. Jej podstawę stanowi zestawienie wyników waloryzacji poszczególnych

systemów, dokonanej w odniesieniu do wyodrębnionych elementów potencjału turystycznego w pozostałych zakresach formularza waloryzacyjnego (II, IV, V i VI). Ze względu na drugorzędne i komplementarne znaczenie tych modułów w odniesieniu do szlaków tematycznych odstąpiono od szczegółowej analizy przyczyn wpływających w znaczącym stopniu na ocenę poszczególnych systemów, podając je tylko w tych przypadkach, w których służą one jako podstawa do późniejszego sformułowania konkretnych postulatów, odnoszących się do konstrukcji lub modyfikacji oferty szlaków tematycznych. W razie potrzeby ustalenia konkretnych przyczyn ustalonej oceny częściowej danego systemu, należy posłużyć się zestawieniem danych w odpowiednim zakresie i podzakresie formularza waloryzacji tego systemu, zamieszczonym w rozdziale 5 niniejszego opracowania. Wyniki badania dla poszczególnych zespołów elementów potencjału zostały zaprezentowane w odrębnych paragrafach odpowiednio do zakresu, do którego zostały one przypisane.

4.3.1. Ogólna turystyczna atrakcyjność badanych szlaków

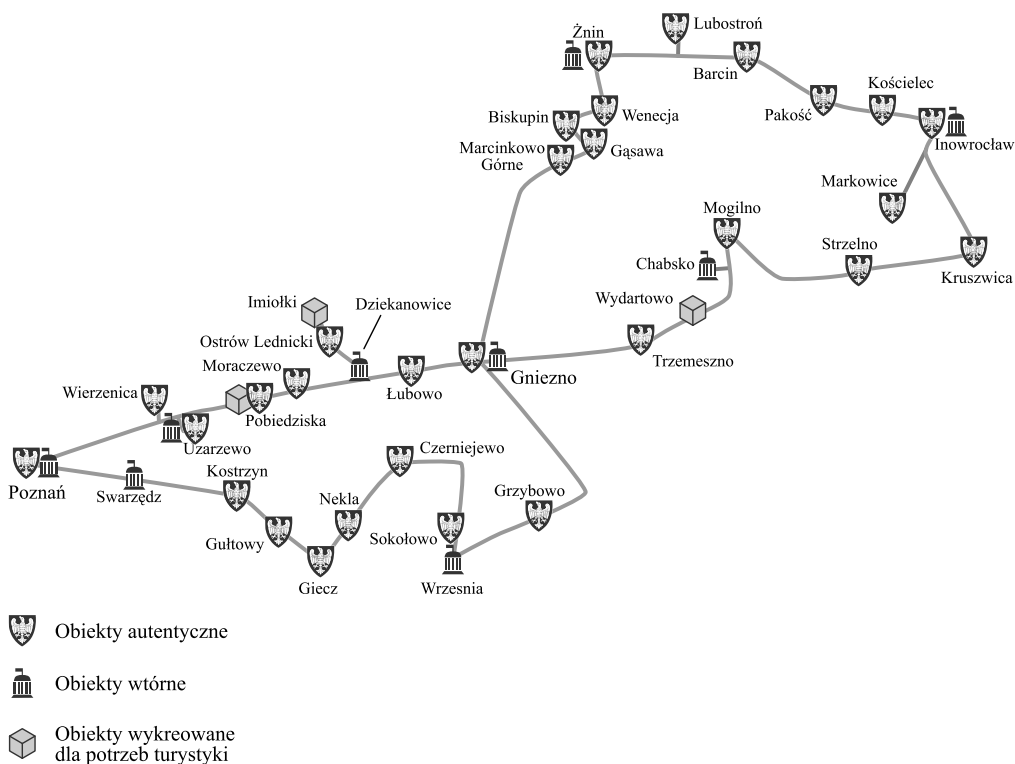
Tabela 12 stanowi porównawcze zestawienie wyników analizy poszczególnych badanych systemów w odniesieniu do elementów składających się na ogólną atrakcyjność turystyczną szlaku. Obejmowały one: autentyczność obiektów systemu (podzakres II.A), współczynnik jego zwartości (II.B), liczbę obiektów formalnie zaliczonych do systemu (II.C) istnienie regularnych usług komunikacji publicznej zgodnych z przebiegiem systemu (II.D), oraz stan utrzymania obiektów szlaku (II.E).

Tabela 12. Zestawienie wyników oceny badanych systemów w ramach zakresu II

Podzakres i maksymalna punktacja	Szlak Piastowski	Pomorski Szlak Cysterski	Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego	Pomorski Szlak Bursztynowy	Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej
II.A. 40	40	40	40	0	40
II.B. 15	15	5	5	10	15
II.C. 15	15	15	15	8	15
II.D. 15	0	0	0	0	0
II.E. 15	10	10	15	15	10
Suma I: 100	80	70	75	33	80

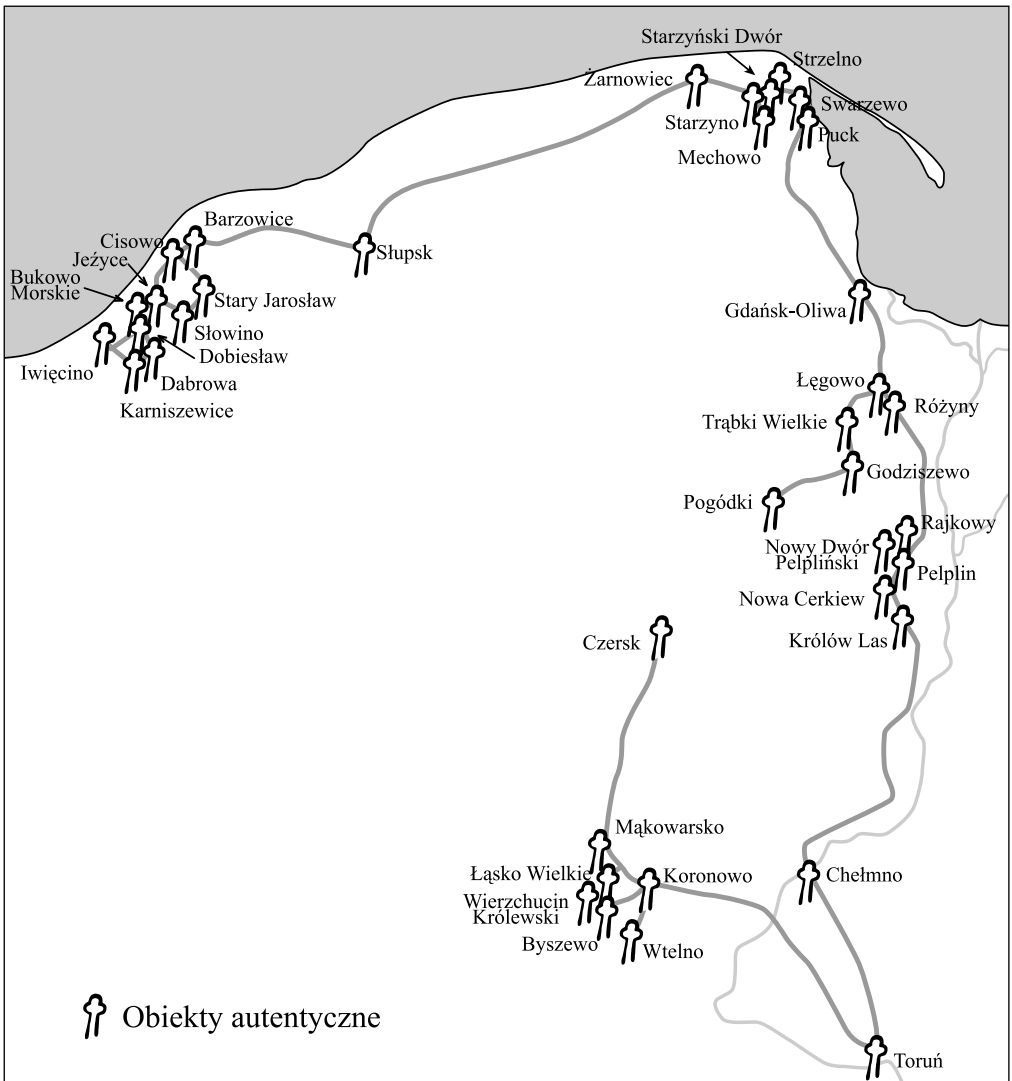
Ogólna ocena badanych szlaków w ramach tego zakresu lokowała się znacznie powyżej średniej. Dwa systemy: Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej i Szlak Piastowski otrzymały po 80 punktów. Pierwszy z nich, poza minimalną oceną w podzakresie II.D (nieistnienie ofert transportu zbieżnego z przebiegiem systemu) i spowodowanym brakiem dostępności węzłów sanitarnych dla turystów ograniczeniem w ocenie stanu obiektów (II.E – 10 punktów) w każdym z pozostałych aspektów oceny uzyskał maksymalną ilość punktów.

Jednak niespełnienie wymagania dotyczącego usług transportu spowodowało, że ogólna ocena tego systemu klasyfikuje go zaledwie jako szlak o średniej atrakcyjności turystycznej. Szlak Piastowski także nie posiada oferty transportu i w części z jego mniejszych obiektów brak dostępu do węzłów sanitarnych. 70 punktów uzyskał Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, tę samą ilość 70 punktów otrzymał Pomorski Szlak Cysterski (w obu przypadkach także brak oferty transportu), natomiast wynik Pomorskiego Szlaku Bursztynowego wyniósł w tym zakresie zaledwie 33, co obok nieistnienia zbieżnych z jego przebiegiem usług transportowych było spowodowane dodatkowo minimalną (0 punktów) oceną w zakresie autentyczności obiektów systemu: w jego przypadku znaczna ich część została wykreowana dla potrzeb turystyki lub handlu. Zgodnie z przyjętymi kryteriami klasyfikacji oznacza to konieczność określenia tego systemu – jako jednego z badanych – jako „szlaku o małej ogólnej atrakcyjności turystycznej”. Wyniki badania autentyczności obiektów dla wszystkich badanych systemów ilustrują **ryciny 30, 31, 32, 33 i 34**, zamieszczone poniżej. Ukazano na nich przebieg wszystkich badanych systemów z wyróżnieniem poszczególnych obiektów, uznanych zgodnie z podanymi w rozdziale 4.9. kryteriami przyjętymi dla potrzeb badania za autentyczne, wtórne i wykreowane dla potrzeb turystyki.

Ryc. 30. Szlak Piastowski – autentyczność obiektów systemu

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 31. Pomorski Szlak Cysterski – autentyczność obiektów systemu

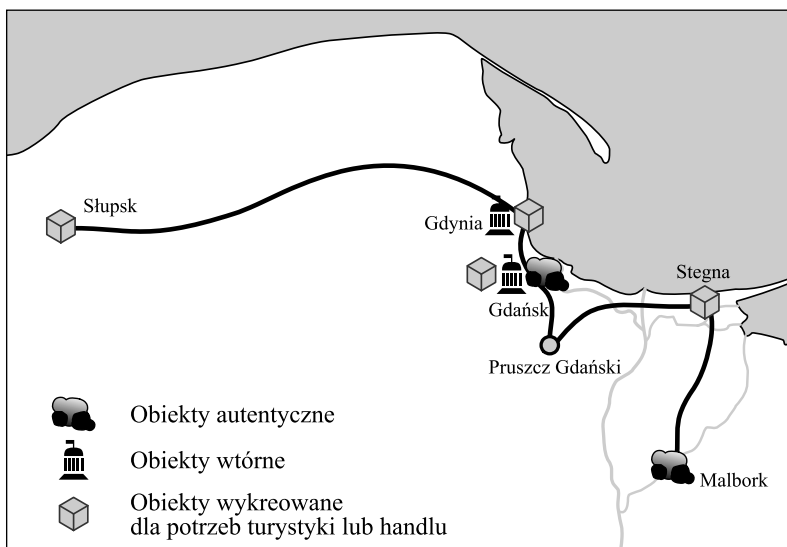
Źródło: Opracowanie własne.

- ⚙️ Obiekty autentyczne
- 🏭 Obiekty wtórne

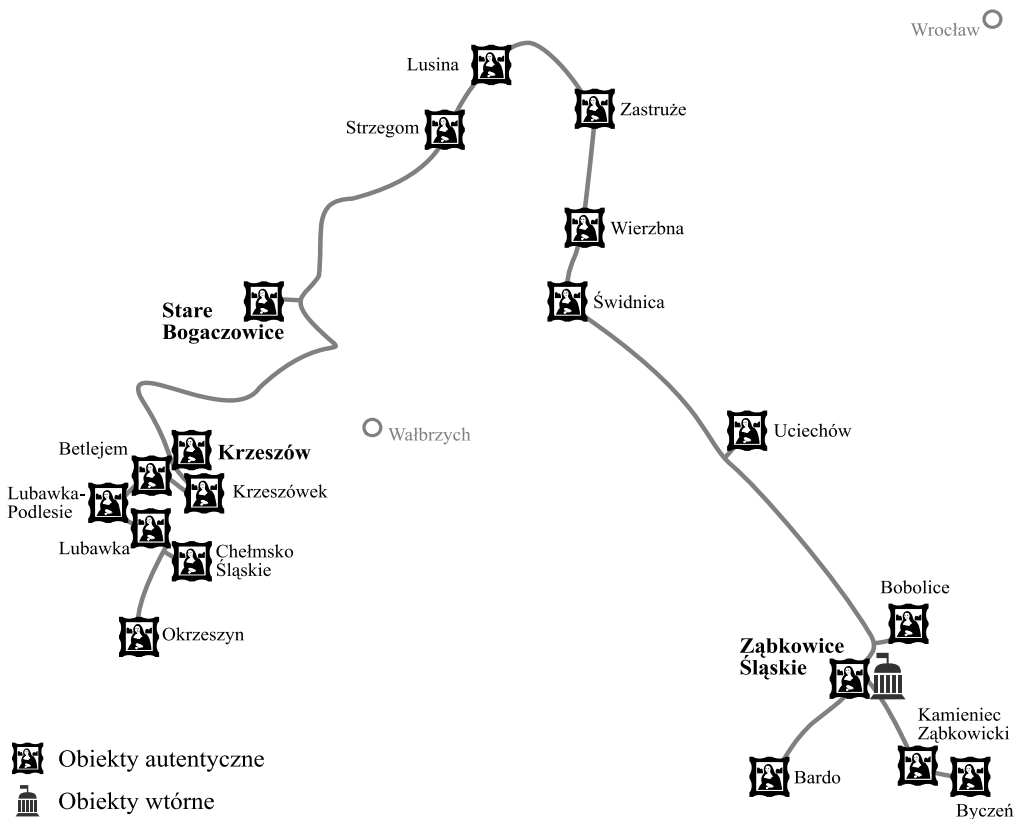
Ryc. 32. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego – autentyczność obiektów systemu
Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 33. Pomorski Szlak Bursztynowy – autentyczność obiektów systemu

Źródło: Opracowanie własne.

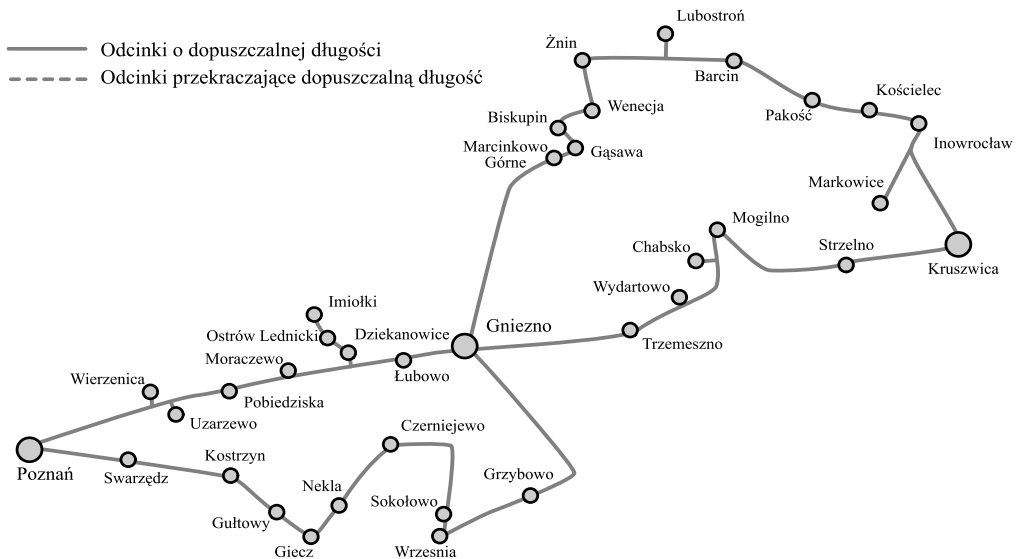

Ryc. 34. Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. M. Willmanna – autentyczność obiektów systemu

Źródło: Opracowanie własne.

W przypadku niektórych z grupy badanych systemów (Pomorskiego Szlaku Cysterskiego, Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego oraz w mniejszym stopniu Pomorskiego Szlaku Bursztynowego) została także stwierdzona niepełna zwartość systemu, której przyczynami są znaczne odległości pomiędzy kolejnymi obiektami. Fakt ten może stanowić czynnik w pewnym stopniu ograniczający atrakcyjność tych szlaków jako systemów zwiedzania. W szczególności może to mieć miejsce w przypadku systemów, w których strukturze niepełna zwartość występuje jednocześnie z brakiem bezpośrednich usług transportu pomiędzy oddalonymi od siebie obiektami lub okolicami z zespołami obiektów. Taka sytuacja występuje na przykład w odniesieniu do Pomorskiego Szlaku Cysterskiego, pomiędzy „pierścieniami” Iwicińsko-Bukowskim i Puckim oraz Koronowskim i Iwicińsko-Bukowskim.

Na uwagę zasługuje fakt stwierdzenia w przypadku wszystkich badanych systemów nieistnienia usługi transportu publicznego w pełni lub choćby w znacznej części zgodnej z przebiegiem szlaku. Oznacza to znaczne osłabienie potencjalnej atrakcyjności systemów zwiedzania w odniesieniu do indywidualnych turystów nie zmotoryzowanych, którzy w sytuacji dodatkowego braku alternatywnych tras dla zwiedzania pieszego – choćby poszczególnych odcinków systemu – lub tras rowerowych pokrywających się z jego przebiegiem nie mają możliwości skorzystania z oferty. W przypadku wszystkich młodszych z grupy badanych systemów taki wynik badania stanowi także potwierdzenie faktu, że przy konstrukcji oferty tematycznej nie brano pod uwagę kwestii organizacji transportu i komunikacji na szlaku, co w konsekwencji doprowadziło do obniżenia atrakcyjności turystycznej systemu. Ten poważny mankament spowodował, że zgodnie z przyjętymi kryteriami ocena któregośkolwiek z badanych systemów nie mogła być ustalona powyżej średniej atrakcyjności turystycznej. Wyniki badania zwartości szlaków, ustalone na podstawie kryteriów podanych w rozdziale 2.9. ilustrują **ryciny 35, 36, 37, 38 i 39.**

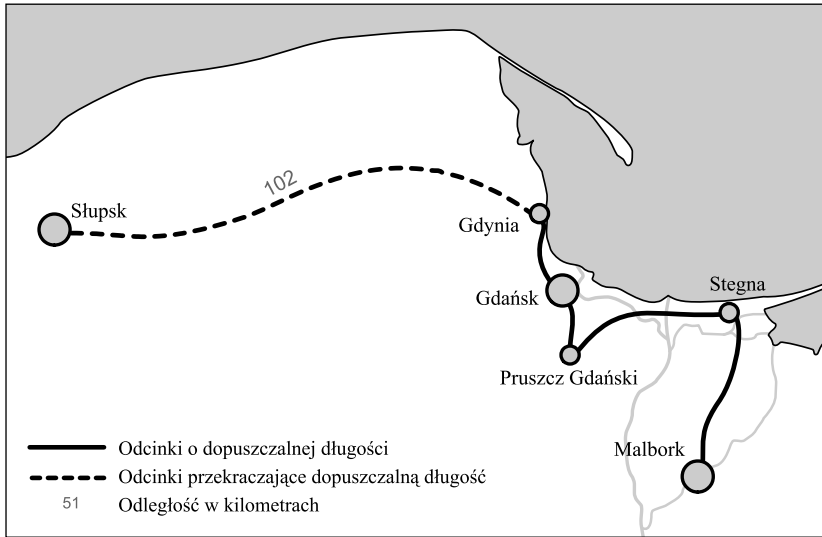
Ryc. 35. Szlak Piastowski – zwartość systemu
 Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 36. Pomorski Szlak Cysterski – zwartość systemu
 Źródło: Opracowanie własne.

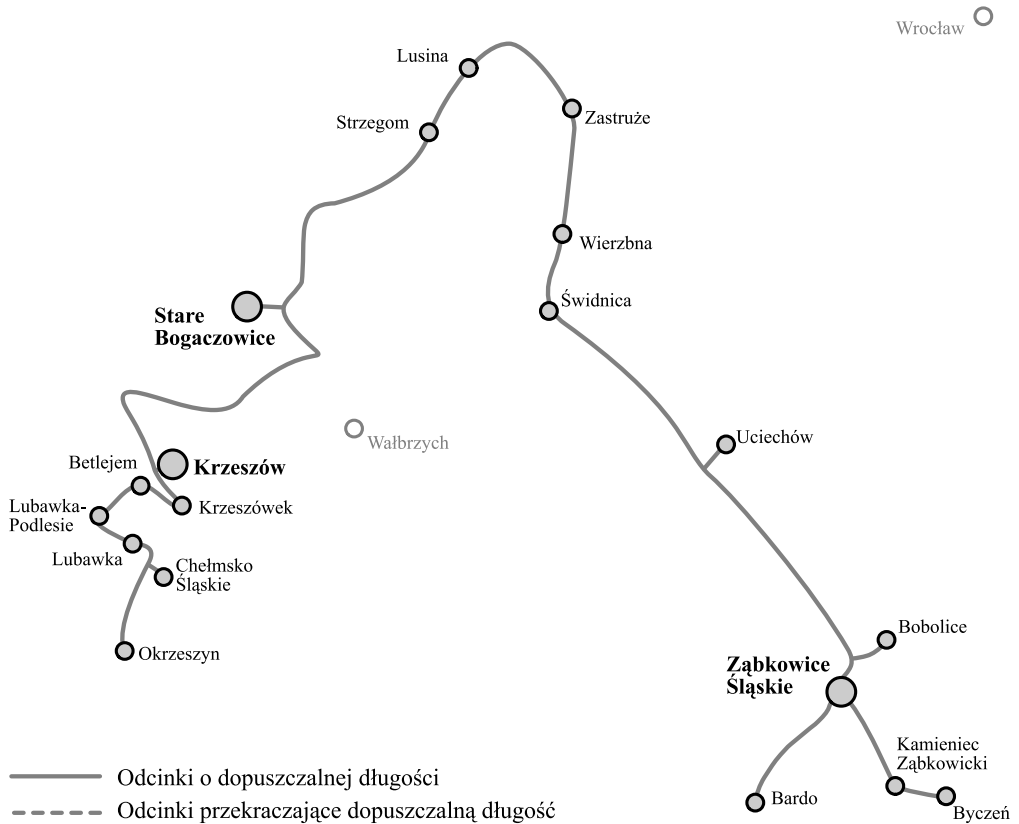

Ryc. 37. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego – zawartość systemu
Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 38. Pomorski Szlak Bursztynowy – zwartość systemu

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 39. Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. M. Willmanna – zwartość systemu

Źródło: Opracowanie własne.

4.3.2. Stopień rozwoju autopromocji i własnej obsługi turystycznej w ramach oferty badanych szlaków i ich autopromocji

Wyniki badania w tym zakresie w ujęciu porównawczym prezentuje **tabela 13**. Analiza poszczególnych szlaków w ramach tego zakresu obejmowała: elementy własnego systemu informacji i promocji szlaku (podzakres IV.A), oferty wypraw po szlaku (IV.B), ofertę tematycznych i pozatematycznych pakietów turystycznych o profilu turystyczno-kulturowym (IV.C) oraz inne elementy obsługi turystycznej, w tym pośrednictwo usług turystycznych i przewodnictwo po szlaku (IV.D).

Tabela 13. Zestawienie wyników oceny badanych systemów w ramach zakresu IV

Podzakres i maksymalna punktacja	Szlak Piastowski	Pomorski Szlak Cysterski	Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego	Pomorski Szlak Bursztynowy	Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej
IV.A. 45	45	45	45	45	40
IV.B. 20	20	12	8	0	4
IV.C. 20	2	11	3	18	0
IV.D. 15	15	0	0	0	0
Suma IV 100	82	68	56	63	44

W odniesieniu do informacji oraz promocji systemu (IV.A) skala punktacji była tak skonstruowana, by dla uzyskania oceny maksymalnej wystarczyło spełnienie podstawowych standardów informacji turystycznej w odniesieniu do szlaku i jego poszczególnych obiektów, a także zaistnienie przynajmniej kilku różnych dodatkowych działań o charakterze promocyjnym w odniesieniu do szlaku jako całości, oraz podjęcie przynajmniej kilku różnych przedsięwzięć zmierzających do popularyzacji oferty przez kilka dowolnych obiektów funkcjonujących w ramach systemu. W tym zakresie wszystkie badane systemy zostały ocenione wysoko, przy czym tylko Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej nie otrzymał najwyższej możliwej ilości punktów (uzyskał ich 40). Oznacza to, że w ramach organizacji wszystkich badanych systemów zostały uwzględnione podstawowe instrumenty informacji i promocji, oraz że w ramach ich bieżącego funkcjonowania podejmowane są regularne działania mające służyć popularyzacji ich oferty turystyczno-kulturowej.

W zakresie systemu informacji i promocji w odniesieniu do najważniejszego bodaj narzędzia, jakim staje się Internet, wszystkie badane szlaki posiadają znaczne mankamenty. W przypadku niektórych z nich (Pomorski Szlak Cysterski, Szlak Piastowski, Pomorski Szlak Bursztynowy) nie podjęto jak dotąd podstawowych działań, zmierzających do zestawienia w ramach wspólnego portalu informacji o ofercie turystycznej wszystkich obiektów, portale poszczególnych obiektów (o ile istnieją) funkcjonują zupełnie odrębnie, często bez powiązania z ofertą szlaku jako całości, co utrudnia identyfikację szlaków jako jednoli-

tych systemów zwiedzania i produktów turystycznych. Poza Szlakiem Zabytków Techniki Województwa Śląskiego żaden z badanych systemów nie posiada obcojęzycznych wersji swojego portalu internetowego.

Badanie oferty tematycznych wypraw oraz tras turystycznych, funkcjonujących w strukturze szlaków (podzakres IV.B) wykazało, że w tej dziedzinie jedynie Szlak Piastowski (20 punktów) posiada rozwinięty system produktów, który jest proponowany przez koordynatora szlaku. Pomorski Szlak Cysterski (12 punktów) nie proponując takich imprez posiada średnio rozwinięty system tematycznych tras rowerowych, z kolei w przypadku Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego (8 punktów) istnieją tylko zewnętrzne oferty wycieczek, polecane przez koordynatora szlaku, natomiast niektóre obiekty Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej (4) łączy tematyczna trasa rowerowa. W strukturze Pomorskiego Szlaku Bursztynowego (0) jak dotąd nie funkcjonuje ani jedna tematyczna oferta wycieczki, jak również żadna trasa tematyczna.

W ramach funkcjonowania żadnego z badanych szlaków nie została jak dotąd stworzona własna oferta pakietów turystycznych (IV.C). Istniejące zbieżne z tematyką szlaków lub inne lokalne pakiety turystyczne są konstruowane i oferowane przez instytucje i przedsiębiorstwa działające niezależnie od systemu organizacji tych szlaków. W tym zakresie najwyższą punktację otrzymały Pomorski Szlak Bursztynowy (18 punktów) oraz Pomorski Szlak Cysterski (11), co w obu przypadkach ma swoje przyczyny w znacznej aktywności Pomorskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej (jako organizatora i agenta promocji) oraz kilku pomorskich biur podróży (jako oferentów pakietów pobytowych na terenie Trójmiasta); ponieważ część z nich ma tematyczny związek z ofertą Szlaku Bursztynowego i w mniejszym stopniu Szlaku Cysterskiego, wpłynęło to na ich wyższą ocenę. Wynik dla Pomorskiego Szlaku Cysterskiego poprawiły także pakiety lokalne, funkcjonujące w Toruniu. Podobnie, lecz na mniejszą skalę, zewnętrzne pakiety lokalne wpłynęły na ocenę tej oferty dla Szlaku Piastowskiego oraz Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego; przyznane tym systemom punkty zostały wygenerowane przez pakiety turystyczno-kulturowe, oferowane odpowiednio dla Poznania oraz dla Częstochowy i nie mające związku z tematyką tych szlaków. W przestrzeni Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej (0 punktów) nie stwierdzono z kolei istnienia żadnych ofert pakietowych dla turystów kulturowych. Wyniki badania w ramach tego podzakresu pozwalają na stwierdzenie, że w polskiej ofercie szlaków tematycznych generalnie brak uwzględniania pakietów turystycznych zbieżnych z tematyką tych systemów, co oznacza znaczący brak w ofercie kierowanej do stale rosnącej grupy turystów indywidualnych.

Podobnie wypadła także ocena pozostałych usług turystycznych, oferowanych w ramach funkcjonowania badanych systemów. Jedynie Szlak Piastowski otrzymał w tej dziedzinie ocenę najwyższą, co ma swoją podstawę w istnieniu własnej Lokalnej Organizacji

Turystycznej, rozwiniętej ofercie przewodnickiej, przeprowadzaniu regularnych szkoleń dla przewodników po szlaku a także w wydawaniu własnego regularnego czasopisma o charakterze promocyjnym. W ramach działalności pozostałych szlaków nie podjęto jak dotąd żadnych podobnych przedsięwzięć ani nie zaproponowano wymienionych usług, co stało się powodem przyznania im najniższej możliwej oceny (0 punktów). Na podstawie tych wyników uprawniona wydaje się konstatacja, że elementy takie jak logistyczna organizacja ruchu turystycznego po szlaku, realizowana poprzez powołanie i działanie własnej organizacji turystycznej, własna obsługa przewodnicka na szlaku oraz przygotowanie i organizacja kadry dla tego typu usług nie są brane pod uwagę zarówno na etapie przygotowywania oferty, jak i w późniejszej codziennej działalności znaczącej części polskich tematycznych szlaków regionalnych. Świadczy to o daleko idącym niezrozumieniu organizatorów tych systemów dla konieczności organizacji turystyki na własnym obszarze i logistycznego wspierania potencjalnych partnerów (takich jak touroperatorzy) w przygotowywaniu i realizacji wypraw, których celem jest przestrzeń szlaku, a motywem zapoznanie zwiedzających z jego tematem i atrakcjami kulturowymi.

4.3.3. Pozostała oferta spędzania wolnego czasu na obszarze badanych szlaków

Pozostała oferta spędzania czasu wolnego w przestrzeni szlaku, nie obejmująca jego obiektów, stanowiła przedmiot waloryzacji w zakresie V. Składały się na nią następujące wyodrębnione elementy: inna oferta turystyczno-kulturowa na terenie szlaku, w tym muzea, pozostałe obiekty, trasy lokalne oraz eventy poza tematyką szlaku (V.A.), pozostała oferta kulturalna w przestrzeni szlaku (V.B), pozostała oferta turystyczna na tym obszarze (V.C) oraz inne czynniki wpływające na jego atrakcyjność turystyczną, w tym krzyżowanie z innymi systemami penetracji turystycznej oraz obecność w przestrzeni szlaku dużych miast z dostateczną ofertą shoppingu (V.D). Wyniki uzyskane przez wszystkie poddane badaniu szlaki w tym zakresie waloryzacji, z wyszczególnieniem punktacji za poszczególne podzakresy prezentuje w formie zestawienia **tabela 14**.

Tabela 14. Zestawienie wyników oceny badanych systemów w ramach zakresu V

Podzakres i maksymalna punktacja	Szlak Piastowski	Pomorski Szlak Cysterski	Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego	Pomorski Szlak Bursztynowy	Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej
V.A. 40	40	40	36	40	24
V.B. 20	20	20	20	20	13
V.C. 20	20	20	20	20	20
V.D. 20	19	20	16	20	19
Suma V: 100	99	100	92	100	76

W odniesieniu do pozatematycznej oferty turystyczno-kulturowej wszystkie szlaki zostały ocenione powyżej przeciętnej. Aż trzy z nich otrzymały przy tym ocenę maksymalną (Szlak Piastowski, Pomorski Szlak Cysterski oraz Pomorski Szlak Bursztynowy), z kolei Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego uzyskał 35 punktów na 40 możliwych, natomiast Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej – 24. Oznacza to, że badane systemy przebiegają przez obszary atrakcyjne z punktu widzenia turystyki kulturowej, posiadające znaczną ilość obiektów i placówek, stanowiących potencjalne cele zwiedzania. W odniesieniu do systemów najwyżej ocenionych znacząca część zlokalizowanych w ich przestrzeni i uwzględnionych w ocenie obiektów posiadała regionalne i ponadregionalne znaczenie historyczne lub kulturowe – istotny wpływ na ocenę wywarło przy tym znajdowanie się na obszarze szlaków dużych historycznych miast (Poznań i Gdańsk), posiadających cenne zasoby zabytków i liczne kolekcje muzealne, oraz będących miejscem odbywania się eventów kulturowych o znacznej randze. W przestrzeni Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego nie ma miast tej wielkości o porównywalnych zasobach, jednak wielość częściowo historycznych mniejszych ośrodków oraz różnorodność placówek muzealnych, a także liczba organizowanych na Śląsku imprez kulturalnych stanowi – niezależnie od ich najczęściej tylko regionalnego znaczenia – podstawę do stosunkowo wysokiej oceny potencjału systemu w tym zakresie. Najniższa ocena Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej wyniknęła wprost z nieobecności takich ośrodków w jego przestrzeni przy jednoczesnym ograniczonym zakresie oferty kulturalnej w Świdnicy i jej ubóstwie w pozostałych miastach na szlaku (jak Ząbkowice Śląskie czy Strzegom).

Podobnie wypadła punktacja badanych systemów w zakresie pozostałych elementów oferty kulturalnej i miejsc atrakcyjnych z punktu widzenia turystyki kulturowo-przyrodniczej. W tej dziedzinie wszystkie szlaki z wyjątkiem Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej osiągnęły maksymalną ilość punktów, co potwierdza wystarczającą różnorodność propozycji uzupełniających w postaci możliwości spędzenia wolnego czasu przez turystów zainteresowanych ofertą kulturalną. O ile oferta atrakcji turystyczno-przyrodniczych jest wystarczająca w przestrzeni wszystkich szlaków, to poważne ograniczenie rodzajów dostępnych instytucji kultury w miejscowościach Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej (w praktyce tylko do kin) znacznie obniża jego potencjalną atrakcyjność w tej dziedzinie.

Uzupełniająca oferta w zakresie innych możliwości zwiedzania oraz aktywnego wypoczynku, istniejąca w przestrzeni szlaków, została we wszystkich badanych przypadkach uznana za wystarczającą, co potwierdza maksymalna ocena, jaką uzyskały wszystkie systemy. Można zatem stwierdzić, że na obszarze każdego z nich znajduje się szereg ośrodków aktywnej rekreacji, miejsc nadających się do wypoczynku lub atrakcyjnych krajobrazowo, a także innych atrakcji turystycznych, gdzie turyści mogą spędzić czas pozostały im po zwiedzaniu obiektów szlaku.

Występowanie pozostałych czynników, dodatnio wpływających na atrakcyjność szlaku, zostało ocenione podobnie dla wszystkich systemów: Pomorski Szlak Cysterski i Pomorski Szlak Bursztynowy uzyskały w ramach podzakresu V.D maksymalną ilość punktów, na co w największej mierze złożyła się wielość i znaczenie innych szlaków turystyczno-kulturowych, z którymi oba systemy krzyżują się w niektórych miejscowościach i obiektach. Szlak Piastowski oraz Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej uzyskały w tym podzakresie po 19 punktów, natomiast Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego 16 punktów; w jego przypadku przyczyną nieco niższej oceny była niewielka liczba innych szlaków turystyczno-kulturowych i uwarunkowany jego industrialną tematyką fakt krzyżowania się z nimi przez ten system bez obiektów wspólnych dla obydwu szlaków, co obniża potencjalne możliwości zetknięcia turystów zwiedzających je z ofertą badanego szlaku.

4.3.4. Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna na obszarze badanych szlaków

Zakres VI oceny potencjału szlaków tematycznych, zamieszczony w ostatniej, szóstej części formularza waloryzacyjnego obejmuje trzy podstawowe elementy infrastruktury służącej turystyce, decydujące o możliwości wielodniowego pobytu turystów w przestrzeni szlaku. Są to: sektor noclegów, transportu publicznego oraz gastronomii. Wyniki badania wszystkich analizowanych systemów z rozbiciem na szczegółową osiągniętą przez nie punktację dla poszczególnych sektorów prezentuje **tabela 15**.

W tym zakresie zostały stwierdzone znaczące różnice wielkości potencjału badanych szlaków. Sięgają one od klasyfikującej ten system powyżej oceny przeciętnej liczby 126 punktów dla Szlaku Piastowskiego, poprzez średni potencjał ustalony dla Śląskiego Szlaku Zabytków Techniki (112) i Pomorskiego Szlaku Bursztynowego (107 punktów), po niski stopień rozwoju infrastruktury w przestrzeni Pomorskiego Szlaku Cysterskiego (65) i Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej (57). Z wysokości punktacji i jej rozkładu w odniesieniu do poszczególnych szlaków wynika, że żaden z nich nie może być uznany za posiadający w pełni rozwiniętą infrastrukturę turystyczną.

Tabela 15. Zestawienie wyników oceny badanych systemów w ramach zakresu VI

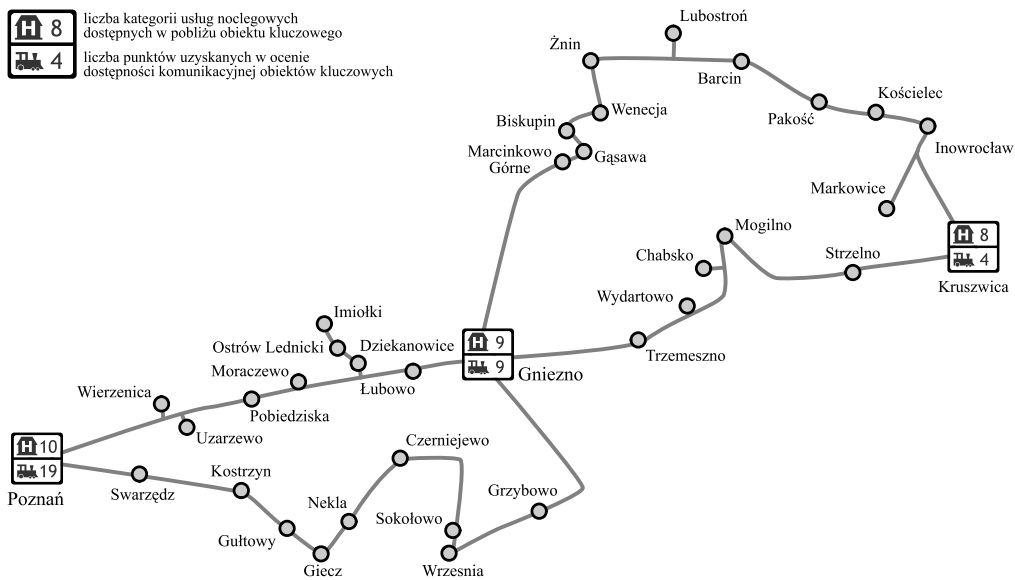
Podzakres i maksymalna punktacja	Szlak Piastowski	Pomorski Szlak Cysterski	Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego	Pomorski Szlak Bursztynowy	Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej
VI.A. 60	56	28	40	50	36
VI.B. 60	30	16	25	20	9
VI.C. 80	40	21	47	37	10
Suma VI 200	126	65	112	107	57

Bardzo wysoki wskaźnik oceny sektora noclegowego uzyskał Szlak Piastowski (56), wysoki natomiast Pomorski Szlak Bursztynowy (50); w obu wypadkach wynika on z obecności w bezpośredniej bliskości wszystkich obiektów kluczowych tych szlaków niemal wszystkich typów i kategorii usług noclegowych. Średnie wyniki badania, osiągnięte przez Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego oraz przez Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej są wynikiem częściowego dla pierwszego, zaś całkowitego dla drugiego z nich braku hoteli dwóch najwyższych klas, oraz częściowego braku hosteli w pobliżu obiektów kluczowych. Najniżej w tym zakresie oceny został sklasyfikowany Pomorski Szlak Cysterski (28 punktów); w jego przypadku było to wynikiem zlokalizowania dwóch spośród trzech obiektów kluczowych (Koronowo i Iwięcino) w oddaleniu od większych ośrodków miejskich oraz obszarów ze znacznie większym ruchem turystycznym, co w warunkach polskich przekłada się niemal automatycznie na niewielką ilość i różnorodność bazy noclegowej.

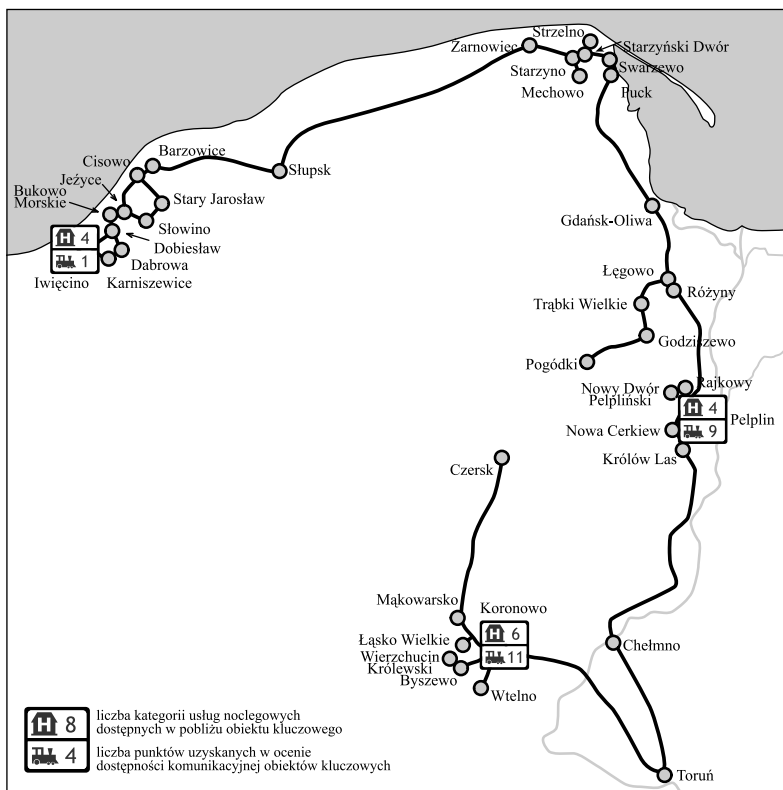
Oferta gastronomiczna w pobliżu poszczególnych obiektów szlaków była badana w szczególności w aspekcie obecności elementów kuchni tradycyjnej zbieżnej z tematyką szlaków, a w ich braku tradycyjnej oferty kuchni polskiej lub regionalnej, przy czym dodatkowo uwzględniano funkcjonowanie lokali gastronomicznych w samych obiektach kluczowych lub bezpośrednio przy nich, a także istnienie dodatkowych propozycji kulturalnych, mogących urozmaicić czas poświęcony konsumpcji. Takie rozłożenie akcentów w ocenie oferty obiektów gastronomicznych, zgodne z postulatami odnoszącymi się do elementu kulinarnego w programach wycieczek turystyki kulturowej, przełożyło się na nieco inny wynik waloryzacji, niż mógłby być spodziewany przy zastosowaniu zwykłych kryteriów rodzajów i klas obiektów gastronomicznych, stosowanych przy badaniu oferty gastronomicznej miejscowości lub obszarów dla potrzeb turystyki. Oceniony w tej dziedzinie najwyżej Szlak Piastowski otrzymał zaledwie 30 punktów, co stanowi połowę możliwych do uzyskania. Kolejne systemy uzyskały: Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego – 25 punktów, Pomorski Szlak Bursztynowy – 20 punktów, Pomorski Szlak Cysterski – 15 punktów, natomiast Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej – tylko 9 punktów. Stosunkowo niska ocena wszystkich systemów wynikała głównie z niemal zupełnego braku tematycznej tradycyjnej oferty kulinarnej, nawet w przypadku lokali położonych w obiektach poszczególnych szlaków (choć w odniesieniu do deklarowanej tematyki niektórych szlaków stworzenie takiej oferty nie nastroczałoby poważnych problemów). Następnym jej powodem był niemal całkowity brak kulturalnej oferty uzupełniającej, nawet tej dostępnej dla grup turystycznych na uprzednie zamówienie – ten mankament dotyczył szczególnie Pomorskiego Szlaku Cysterskiego i Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej, w którego miejscowościach poza Świdnicą i Krzeszowem w ogóle nie stwierdzono obecności oferty staropolskiej kuchni tradycyjnej ani kuchni regionalnej. Natomiast tylko w przypadku pojedynczych restauracji w pobliżu obiektów badanych szlaków (w Gdańsku i w Gnieźnie) potwierdzono istnienie

regularnej oferty kulturalnej, dostępnej bez specjalnego zamówienia w z góry ustalonych regularnych dniach i godzinach. Wynik badania oferty kulinarnej w przestrzeni analizowanych szlaków uprawnia do stwierdzenia, że istniejące w tej dziedzinie braki nie spotykają się z żadną reakcją organizatorów i koordynatorów tych systemów, polegającą na próbach wspierania usługodawców w dziedzinie gastronomii w tworzeniu oferty odpowiadającej tematyce szlaku, czy na inicjatywach współpracy w zakresie tworzenia kulturalnej oferty towarzyszącej. W ramach kanałów informacyjnych badanych systemów zbyt rzadko polecane są także usługi gastronomiczne.

Sektor połączeń komunikacyjnych i transportu publicznego na obszarze, przez który przebiegają badane szlaki jest w znacznym stopniu zależny od stopnia urbanizacji tego obszaru, dlatego w ramach opracowanych do jego badania kryteriów znalazł się element umożliwiający korektę oceny danego systemu w tym zakresie, pod warunkiem funkcjonowania w ramach jego oferty przynajmniej sezonowej usługi transportowej w całej przestrzeni lub łączącej kolejne obiekty na poszczególnych odcinkach szlaku. Przy inwentaryzacji usług transportowych okazało się, że ten element mógł znaleźć zastosowanie tylko w przypadku Szlaku Piastowskiego (dodatkowe usługi przewozowe w sezonie turystycznym i przeprawa promowa w jednym z obiektów przyniosły systemowi w sumie 8 dodatkowych punktów). Ocena stanu infrastruktury komunikacyjnej w przestrzeni poszczególnych systemów potwierdza istnienie znacznych luk komunikacyjnych i ostatecznie (przy maksymalnej liczbie punktów wynoszącej 80) sięga od stosunkowo wysokiego potencjału (47 punktów) w przypadku Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, poprzez średnie wyniki ustalone dla Szlaku Piastowskiego (40 punktów) oraz Pomorskiego Szlaku Bursztynowego (37 punktów), aż po niską ocenę Pomorskiego Szlaku Cysterskiego (21 punktów) i bardzo niską w przypadku Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej (10 punktów). W przypadku obu tych systemów można mówić o ograniczonych możliwościach dotarcia do obiektów kluczowych i jednocześnie o niemożliwości skorzystania przez turystów z usług transportu dla potrzeb bezpośredniego przemieszczania się pomiędzy obiektami w znacznej części obszaru szlaku. Stan infrastruktury noclegowej i komunikacyjnej w pobliżu kluczowych obiektów poszczególnych badanych systemów, ustalony zgodnie z kryteriami podanymi w rozdziale 2.9. ilustrują zamieszczone poniżej **ryciny 40, 41, 42, 43 i 44.**

Ryc. 40. Szlak Piastowski – infrastruktura komunikacyjna i noclegowa przy obiektach kluczowych
 Źródło: Opracowanie własne.

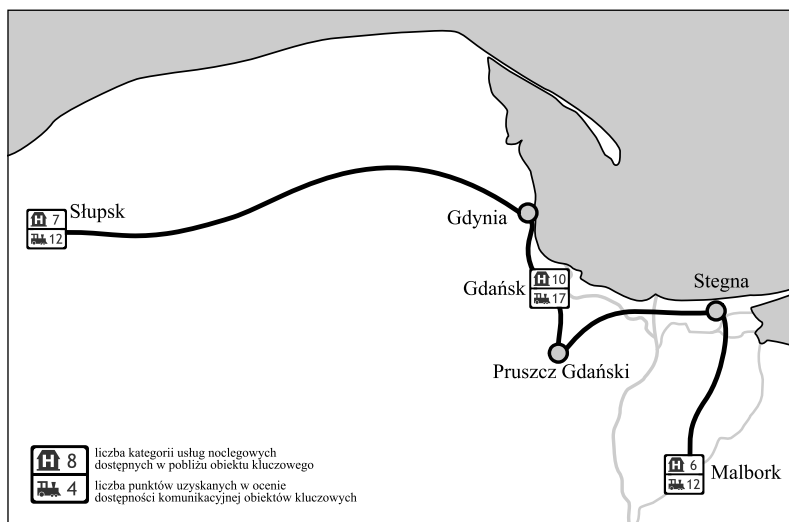

Ryc. 41. Pomorski Szlak Cysterski – infrastruktura komunikacyjna i noclegowa przy obiektach kluczowych
 Źródło: Opracowanie własne.

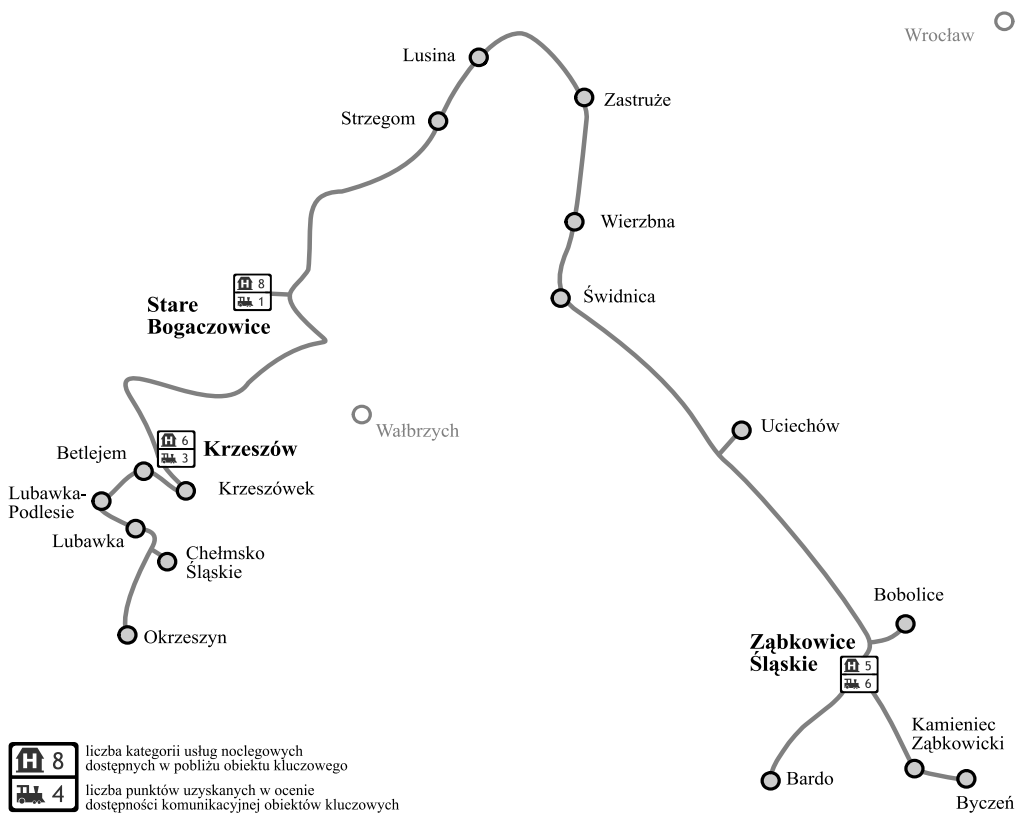

Ryc. 42. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego – infrastruktura komunikacyjna i noclegowa przy obiektach kluczowych

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 43. Pomorski Szlak Bursztynowy – infrastruktura komunikacyjna i noclegowa przy obiektach kluczowych
 Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 44. Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. M. Willmanna – infrastruktura komunikacyjna i noclegowa przy obiektach kluczowych
 Źródło: Opracowanie własne.

Przedstawiona analiza pozwala na wyciągnięcie wniosków o bardzo zróżnicowanym poziomie powiązań komunikacyjnych obszarów lokalizacji poszczególnych szlaków, w tym zwłaszcza ich obiektów kluczowych ze światem zewnętrznym z jednej strony, oraz o różnym stopniu rozwoju usług transportowych w przestrzeni samych systemów, a jednocześnie słabym wykorzystaniu możliwości ich uzupełnienia przez własne lub zewnętrzne usługi oferowane w ramach funkcjonowania szlaków z drugiej.

4.3.5. Ogólne zestawienie wyników waloryzacji badanych systemów

---

Zamieszczona poniżej **Tabela 16** zawiera pełne zestawienie punktacji osiągniętej przez poszczególne badane systemy we wszystkich zakresach waloryzacji potencjału turystycznego. Daje ona możliwość porównania ocen częściowych i ich wpływu na ocenę ogólną danego szlaku, a także porównania ocen ostatecznych między sobą. Wysokość sumy punktów za całość waloryzacji, liczona w stosunku do maksymalnego pułapu 1000 punktów pozwala porównać pomiędzy sobą **ostateczną wysokość punktacji, wyznaczającą pełny potencjał dla poszczególnych szlaków tematycznych**, na którą składają się: stopień organizacji danego systemu (zakres I), jego ogólna atrakcyjność turystyczna (II), jego potencjał tematyczny (III), stopień rozwinięcia informacji, promocji oraz własnych usług turystycznych (IV), pozostały potencjał turystyczno-kulturowy, kulturowy i turystyczny (V) oraz poziom infrastruktury około-turystycznej (zakres VI).

Przedstawione zestawienie wyników pozwala na ustalenie ogólnej klasyfikacji poziomu potencjału turystycznego badanych szlaków. Wynika z niego, że jakkolwiek na podstawie punktacji ogólnej można w odniesieniu do nich mówić o szlakach z wybitnym potencjałem turystycznym (Szlak Piastowski), szlakach z dużym potencjałem (Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, Pomorski Szlak Bursztynowy i Pomorski Szlak Cysterski) i ze średnim potencjałem turystycznym (Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej), to jednocześnie przeprowadzona analiza szczegółowa nie pozwala na określenie żadnego z nich jako w pełni rozwiniętego produktu turystyczno-kulturowego w formie szlaku tematycznego. Ten stopień rozwoju może być jednak osiągnięty, przy czym w większości przypadków nie są do tego konieczne znaczne inwestycje finansowe, a tylko seria działań o charakterze logistycznym i organizacyjnym. Tylko w przypadku Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej uprawniona wydaje się być sugestia bardziej gruntownej reorganizacji systemu. Praktyczne wnioski, wynikające z przeprowadzonej interpretacji potencjału wybranych szlaków dla tworzenia i funkcjonowania tego typu oferty turystyczno-kulturowej w naszym kraju, zostały zestawione w następnym podrozdziale w formie postulatów.

Tabela 16. Zestawienie punktacji w poszczególnych zakresach dla wszystkich badanych szlaków

Zakres waloryzacji	Podzakres i maksymalna punktacja	Szlak Piastowski	Pomorski Szlak Cysterski	Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego	Pomorski Szlak Bursztynowy	Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej
Zakres I: Organizacja szlaku	I.A. 50	33	50	50	39	49
	I.B. 50	35	40	40	23	10
	I.C. 50	44	23	18	18	10
	I.D. 50	23	20	43	43	20
	Suma I: 200	135	133	151	123	89
Zakres II: Ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku	II.A. 40	40	40	40	0	40
	II.B. 15	15	5	5	10	15
	II.C. 15	15	15	15	8	15
	II.D. 15	0	0	0	0	0
	II.E. 15	10	10	15	15	10
Suma II: 100	80	70	75	33	80	
Zakres III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów szlaku	III.A. 60	42	47	37	39	19
	III.B. 40	40	40	28	40	9
	III.C. 20	5	10	20	20	0
	III.D. 20	20	11	10	17	0
	III.E. 20	20	8	3	0	4
	III.F. 20	15	0	0	15	11
	III.G. 20	20	13	9	20	3
	III.H. 20	20	0	3	12	6
	III.I. 30	30	20	30	30	16
	III.J. 50	50	50	45	50	40
Suma III:300	262	199	185	243	108	
Zakres IV: Obsługa własna szlaku	IV.A. 45	45	45	45	45	40
	IV.B. 20	20	12	8	0	4
	IV.C. 20	2	11	3	18	0
	IV.D. 15	15	0	0	0	0
	Suma IV:100	82	68	56	63	44
Zakres V: Pozostała oferta turystyczna szlaku	V.A. 40	40	40	36	40	24
	V.B. 20	20	20	20	20	13
	V.C. 20	20	20	20	20	20
	V.D. 20	19	20	16	20	19
	Suma V: 100	99	100	92	100	76
Zakres VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna	A. 60	56	28	40	50	36
	B. 60	30	16	25	20	9
	C. 80	40	21	47	37	10
	Suma VI 200	126	65	112	107	57
Suma dla Szlaku:	Razem: 1000	784	635	671	669	454

4.4. Propozycje w odniesieniu do konstrukcji oferty polskich regionalnych szlaków tematycznych sformułowane na podstawie wyników analizy wybranych systemów

---

Poniżej wyartykułowane postulaty, zestawione na podstawie porównawczej interpretacji przeprowadzonego badania, mogą zostać wykorzystane zarówno przy modyfikacji struktury i oferty turystycznej już istniejących tematycznych linearnych systemów penetracji turystycznej, jak i przy planowaniu oraz konstrukcji nowych szlaków tego rodzaju. Przed przystąpieniem do ich prezentacji należy jednak zwrócić uwagę na znaczącą różnicę w zakresie ich ewentualnego wykorzystania. I tak postulaty wynikające z analizy stopnia organizacji poddanych badaniu szlaków, z uwagi na możliwość a nawet potrzebę ich bezpośredniego zastosowania do wszystkich linearnych systemów zwiedzania w turystyce kulturowej mogą być bezpośrednio ekstrapolowane na pozostałe systemy tematyczne tego rodzaju. Podobnie możliwe jest ogólne zastosowanie wniosków wynikających z interpretacji zakresów II, IV, V i VI kwestionariusza, dokonanych w podrozdziale 6.3. Natomiast postulaty sformułowane na podstawie interpretacji wyników oceny potencjału tematycznego badanych systemów oraz oceny ich potencjału w zakresie innych form turystyki kulturowej, przeprowadzonej w podrozdziale 6.2., z uwagi na znaczną różnorodność ofert szlaków tematycznych, należy w przypadku ich ewentualnego zastosowania jako materiału porównawczego w procesie oceny innych szlaków (lub konstrukcji nowych systemów) traktować jako wskazówki nie wprost, lecz tylko na zasadzie analogii, każdorazowo uwzględniając specyfikę tematyczną oraz obszarową danego systemu.

- 1) Koordynacja szlaków tematycznych stanowi w dużym stopniu o ich poziomie organizacji, a tym samym ich przydatności (a w rezultacie także atrakcyjności) jako systemów zwiedzania zarówno dla turystyki zorganizowanej, jak i indywidualnej. Jeśli ma się ona stać atutem szlaków w tym zakresie i spełnić swoją funkcję pełnej i wiarygodnej informacji oraz organizacji ruchu turystycznego w przestrzeni tych systemów, funkcja koordynatora powinna w ramach każdego systemu tego rodzaju zostać jednoznacznie ustalona, przypisana do ich oferty i oddzielona od wykonywania innych zadań. Kompetencje i zakres zadań koordynatora powinny zostać ściśle zdefiniowane w odniesieniu do poszczególnych elementów oferty danego systemu, z rozróżnieniem jego funkcji jako: 1. komórki monitorującej stan systemu, głównego miejsca wytwarzania, przetwarzania i kanału dystrybucji informacji, organizatora lub współorganizatora promocji produktu, inicjatora i/lub organizatora szkoleń personelu (wersja minimalna), następnie dodatkowo 2. organizatora konkretnych usług złożonych (jak pakiet lokalny albo wycieczka tematyczna) dla całości szlaku lub konkretnych miejsc, pośrednika usług zewnętrznych (wersja pożądana) i wreszcie ewentualnie 3. organizatora eventów, usługodawcy

w zakresie poszczególnych produktów oferowanych w ramach zwiedzania szlaku (wersja możliwa w zależności od przyjętej koncepcji funkcjonowania szlaku). Oczywiście wydaje się wymaganie, by koordynator każdego systemu był dostępny dla potrzeb komunikacji w oznaczonych dniach i godzinach bez ograniczeń i utrudnień. To z kolei wprost przekłada się na postulat przeniesienia tych zadań z instytucji publicznych lub z pojedynczych osób fizycznych na ustanowione/powołane w tym celu osobne komórki, działające wyłącznie na rzecz systemu, albo łączące tę pracę z inną funkcją, wiążącą się z jego tematyką (np. administrator jednego z obiektów) lub lokalizacją (lokalna organizacja turystyczna dla terenu o silnym nasyceniu obiektami danego szlaku). Takie usytuowanie miejsca i zadań koordynatora w stosunku do systemu powinno uczynić z niego reprezentanta szlaku jako całości (stanowiącej określoną ofertę na rynku usług turystycznych), oraz naturalnego partnera dla potencjalnych konsumentów oferty tego szlaku, do którego będą się oni zwracać o wsparcie logistyczne w planowaniu i realizacji jego zwiedzania. Znaczenie tego postulatu dla perspektyw sukcesu systemu jako (alternatywnej wobec innych) propozycji spędzania wolnego czasu rośnie wraz ze stałym zwiększaniem się odsetka turystów indywidualnych, którzy chcą zachować znaczny zakres samodzielności podczas urlopu, nie tracąc jednocześnie możliwości skorzystania z kompetentnej informacji i z zorganizowanych zgodnie z ich oczekiwaniami usług na miejscu. Nie przesądzając o słuszności przyjętych sposobów organizacji poszczególnych szlaków, mających swoje podstawy w ich specyfice tematycznej i obszarowej, uprawnioną wydaje się konstatacja natury ogólnej, że utworzenie i funkcjonowanie własnej organizacji turystycznej może być najpełniejszą i optymalną formą realizacji zadań koordynatora, ponieważ taki tryb działania powoduje percepcję i akceptację oferty systemu jako rzeczywistego, rozpoznawalnego i zintegrowanego w całościową ofertę rynkową produktu turystycznego. Podmioty działające na rynku turystycznym są świadome, że taka właśnie struktura szlaku wymusza przyjęcie pewnych standardów działań, zgodnych z obowiązującą ustawą o usługach turystycznych – i tym samym zwiększa się poziom zaufania potencjalnych partnerów i konsumentów w odniesieniu do realności organizowanych i proponowanych przez koordynatora szlaku usług oraz zachowania ich standardów.

- 2) Odpowiednio wyznaczony zakres tematyczny szlaku turystyczno-kulturowego i konsekwentne jego zastosowanie w organizacji systemu stanowią warunki rozpoznawalności i atrakcyjności jego oferty w oczach licznej grupy turystów kulturowych, zatem w znaczącym stopniu decydują o faktycznej wielkości jego potencjału. Badania przeprowadzone na wybranych regionalnych systemach

tematycznego zwiedzania wykazały dwojakiego rodzaju ryzyko w tym zakresie – po pierwsze: ustalania zbyt wąskiej tematyki szlaku, posiadającej ograniczoną siłę przyciągania (przykład: Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej z dodatkowym ograniczeniem do jednej grupy twórców), po drugie: niekonsekwencji w stosowaniu kryterium deklarowanej tematyki do doboru obiektów (przykład: Szlak Piastowski ze znaczną grupą obiektów poza tematem). Takich strategii należy unikać w procesie planowania i konstrukcji podobnych ofert, co uchroni je od ich negatywnych skutków w postaci niepotrzebnego ograniczenia kręgu zainteresowanych szlakiem oraz redukcją liczby atrakcyjnych obiektów w jego strukturze w przypadku pierwszym, albo (w drugim) utraty zgodności rodzaju obiektów z deklarowaną tematyką systemu, co może w efekcie wywołać rozczarowanie licznej grupy turystów, zainteresowanych i przyciągniętych tematyką szlaku.

- 3) W przypadku wszystkich regionalnych szlaków tematycznych, w szczególności zaś tych zlokalizowanych na obszarach ze słabiej rozwiniętą komunikacją publiczną, konieczne jest podejmowanie działań zmierzających do uzupełnienia nie istniejącej lub zbyt słabo zorganizowanej oferty publicznego transportu w przestrzeni szlaku przez przynajmniej sezonową własną lub zewnętrzną współpracującą z systemem ofertę usług transportowych na poszczególnych odcinkach. Turyści nie zmotoryzowani nadal stanowią znaczny odsetek zwiedzających, rośnie także grupa turystów świadomie na czas urlopu/weekendu rezygnujących z posługiwania się własnymi pojazdami. Oferta szlaku skierowana do tej grupy konsumentów musi zawierać element alternatywnego transportu w przestrzeni systemu, obejmujący możliwość dotarcia do ewentualnych punktów początkowych i powrotu z punktów końcowych, a także dotarcia przynajmniej do wszystkich obiektów kluczowych systemu, oraz (w wersji optymalnej) przemieszczania się pomiędzy kolejnymi obiektami. Stworzenie w oparciu o istniejące środki transportu publicznego oraz o kombinację własnych lub zewnętrznych usług dodatkowych sprawnie działającej sieci transportowej i dbałość o pełną i aktualną informację na temat jej działania może nie tylko zwiększyć zainteresowanie systemem, ale także przynieść zwiększenie zysku samych organizatorów szlaku lub jego partnerów (usługodawców) przez bezpośrednią obsługę turystów w tej dziedzinie. Absolutnym minimum – wymagającym realizacji niezależnie od podjęcia średniookresowych działań mających na celu uzupełnienie systemu transportu – wydaje się umieszczanie dokładnych i stale aktualizowanych informacji dotyczących usług transportowych pomiędzy miejscowościami szlaku na jego portalu internetowym, na portalach poszczególnych obiektów, oraz w wydawanych informatorach i przewodnikach, odnoszących się do oferty szlaku.

- 4) Pożądane jest wprowadzenie alternatywnych tras zwiedzania systemu, w tym rowerowych (z punktami wypożyczenia rowerów), pieszych, w miarę możliwości i na poszczególnych odcinkach także wodnych lub obsługiwanych regularnie albo na zamówienie przez niestandardowe środki transportu (np. bryczki). Oznaczenie takich tras i wprowadzenie możliwości skorzystania z tego rodzaju usług mogłoby w niektórych miejscach uzupełnić brakującą ofertę transportu publicznego, a jednocześnie stanowiłoby dodatkową atrakcję. Trasy alternatywne i/lub ekologiczne mogłyby funkcjonować na całej długości szlaku, ewentualnie łączyć tylko jego najważniejsze obiekty, działać na wybranych jego odcinkach lub też łączyć wszystkie obiekty w ramach poszczególnych obszarów. Ich wprowadzenie będzie oznaczało pożądane rozszerzenie oferty szlaku w stosunku do dodatkowej grupy turystów, której liczebność stale rośnie, a której preferencje i oczekiwania nadal są w Polsce lekceważone. Trasy alternatywne mogą także stanowić bodziec do skorzystania z oferty szlaku dla znacznego kręgu europejskich obcokrajowców, przyzwyczajonych do takiego sposobu zwiedzania w swoich krajach i na licznych szlakach turystycznych w zachodniej Europie.
- 5) Ponieważ znaczną część zachowanego polskiego dziedzictwa kulturowego stanowią obiekty sakralne, dla potrzeb szlaków tematycznych powinien zostać wypracowany standardowy i powszechnie akceptowany model ich udostępniania dla turystyki. Podstawowe zasady takiego – zdaniem autora – możliwego do przyjęcia systemu zostały już przedstawione jako szczegółowe postulaty, odnoszące się do korekty oferty niektórych badanych szlaków. Polegałyby on na rozszerzeniu listy osób upoważnionych do otwarcia obiektu, wprowadzeniu kontaktowego telefonu mobilnego, przekazywanego sobie przez te osoby i na jednoczesnym zastosowaniu cennika opłat za otwarcie obiektu i ewentualną obiektową usługę przewodnicką. Nic nie stoi na przeszkodzie, by tym samym systemem objęto także inne obiekty, których faktyczna dostępność dla turystów jest dotychczas ograniczona albo niepewna z powodu nieopłacalności utrzymywania stałego personelu (np. małe lokalne muzea, cmentarze, prywatne ekspozycje lub inne mniejsze obiekty w przestrzeni szlaków, stanowiące prywatną własność).
- 6) W przypadku części badanych systemów, a także w odniesieniu do licznej grupy znaczących obiektów (w tym części obiektów kluczowych) badanie wykazało brak zainteresowania instytucji i innych jednostek, odpowiedzialnych za ich funkcjonowanie organizacją cyklicznych imprez kulturalnych, zgodnych z tematyką szlaku lub obiektu. Uwzględnienie artykułowanego w ramach niniejszego opracowania postulatu „eventyzacji” szlaków, czyli integracji w ich roczną lub sezonową ofertę licznych i różnorodnych eventów tematycznych, nie konkurujących

ze sobą wzajemnie i w miarę możliwości przyciągających różnorodne grupy zainteresowanych, stanowi nie tylko pożądane urozmaicenie oferty danego szlaku jako całości, stworzenie szeregu punktów i czasów kulminacyjnych w rocznym cyklu funkcjonowania jego oferty, okazję do jej dodatkowej promocji, ale także konkretną motywację dla touroperatorów do organizowania wypraw grupowych po szlaku w oparciu o termin eventu jako swoistą atrakcyjną kulminację programu tych wycieczek. Jest to także szansa na przyciągnięcie w czasie trwania eventu do poszczególnych obiektów większej liczby turystów, korzystających z indywidualnych pakietów tematycznych.

- 7) W sytuacji rzeczywistej konkurencji rozmaitych ofert spędzania czasu wolnego, funkcjonujących w ramach turystyki kulturowej w Europie, w tym także w jej części środkowo-wschodniej, konieczna jest dbałość o stałe unowocześnianie przynajmniej tych elementów polskich szlaków tematycznych, które w pierwszym rzędzie służą udostępnianiu dóbr kulturalnych (jak muzea) lub wprost turystyce (m.in. obiekty poprzemysłowe i trasy turystyczne w ramach innych typów obiektów). Wyniki przeprowadzanego badania pozwalają na stwierdzenie, że w odniesieniu do wszystkich badanych – a zapewne także do znakomitej większości pozostałych polskich szlaków tematycznych – konieczne jest unowocześnienie oferty ekspozycyjnej obiektów przez wzbogacenie jej o elementy interaktywności (jak przykładowo krótkie „warsztaty” i „kursy” z aktywnym udziałem zwiedzających), oraz nowoczesną organizację ekspozycji i tras zwiedzania z zastosowaniem multimediów. Ponadto wszędzie tam, gdzie to możliwe, należałoby rozważyć wprowadzenie oferty organizacji mikroeventów przynajmniej na grupowe zamówienie, wprowadzić zwiedzania fabularyzowane, w formie dodatkowej atrakcji powinny pojawić się także dodatkowe elementy zwiedzania jak prezentacja szczególnie cennych eksponatów lub prelekcje tematyczne na terenie obiektów dla grup szczególnie zainteresowanych lub zmotywowanych turystów (jak grupy seminaryjne, zawodowo lub poprzez kierunek odbieranej edukacji zainteresowane tematyką szlaku, uczestnicy wycieczek biograficznych itd.). Działania tego rodzaju stanowią właściwą reakcję na coraz powszechniejsze wymagania współczesnych turystów kulturowych, opisywane za pomocą zasady znanej i artykułowanej powszechnie w kręgach badaczy turystyki jako „zasady 3 x E” (education, entertainment, excitement) [*Tourism 2020 Vision...*, 1999, s. 28; Alejski 2000, s. 213]. Wprowadzenie tych elementów na szeroką skalę stanowiłoby spełnienie oczekiwań gości, związanych z chęcią „przeżywania”, a nie tylko oglądania podczas zwiedzania. Owo multisensoryczne „przeżywanie” podczas zwiedzania jest jakąś formą substytutu osobistego „spotkania” z tematem, z bohaterami

słuchanej historii, z wydarzeniami, z unikalnymi wynalazkami lub urządzeniami. Nowoczesna organizacja ekspozycji i tras zwiedzania powiększa także walory edukacyjne szlaku tematycznego, tym samym zaś może zyskać mu nowe grono konsumentów w postaci zorganizowanych grup osób znajdujących się w procesie kształcenia i realizujących poprzez wizytę na szlaku jeden z elementów swojego programu edukacyjnego. Wszystkie wspomniane aspekty modyfikacji oferty obiektów w opisanym kierunku składają się na zwiększenie konkurencyjności szlaku w stosunku do innych podobnych propozycji, funkcjonujących zarówno w przestrzeni danego regionu jako obszaru jego lokalizacji, jak i w odniesieniu do innych systemów penetracji turystycznej o podobnej tematyce.

- 8) Konieczne jest wzbogacenie oferty szlaków o propozycje turystycznych pakietów tematycznych, odnoszących się do całości szlaku albo niektórych jego części (jak wybrane obiekty, obszary lub odcinki) oraz lokalnych pakietów tematycznych obejmujących kilkudniowy pobyt w jednym miejscu z możliwością bardziej urozmaiconego zwiedzania obiektów lub uczestnictwa w eventach, albo skorzystania z innych tematycznych atrakcji. Pakiety, w szczególności te skierowane do turystów indywidualnych, stanowią w turystyce kulturowej istotny element „ukonkretnienia” oferty szlaku do postaci atrakcyjnej dla odbiorców pojedynczych lub podróżujących w małych prywatnych (np. rodzinnych) grupach, którzy samodzielnie konstruując swój program podróży, w wielu przypadkach oczekują jednak logistycznego wsparcia w postaci proponowanej i zorganizowanej według ich życzeń usługi złożonej na miejscu. W przypadku szlaku powinna ona obejmować przynajmniej nocleg (lub noclegi), częściowe lub całkowite wyżywienie i minimum jeden element tematyczny (np. wstęp do obiektu lub usługę przewodnika) oraz zawierać opcjonalnie elementy rozszerzające (udział w evencie lub w mikroeventach, posiłek tematyczny, usługę przewozową wzdłuż szlaku lub na jego odcinku, itd.). Dobrze zaplanowany, zorganizowany i promowany pakiet np. weekendowy może nie tylko znacznie zwiększyć popularność oferty szlaku, lecz być źródłem własnego zysku systemu i jego partnerów, bez ponoszenia większych inwestycji.
- 9) Konstrukcja i modyfikacja oferty polskich szlaków regionalnych, jako realizowanych w wielu aspektach systemów tematycznego zwiedzania, musi w znacznie szerszej mierze uwzględniać elementy uzupełniające, w tym kulinarną ofertę tematyczną (tam gdzie to możliwe) oraz produkty kuchni tradycyjnej (staropolskiej) i regionalnej. Zrozumienie dla uzupełniającej roli kulinarnego aspektu turystyki kulturowej – stanowiącego bez wątpienia kolejny i ważny element kulturowego przeżycia pobytu na zwiedzanych obszarach i w miejscowościach oraz obiektach

- powinno przełożyć się na aktywność organizatorów i koordynatorów szlaków, wyrażającą się we wspieraniu tworzenia kulinarnej oferty tematycznej i regionalnej (w tym także przez dostarczanie usługodawcom opracowanych na podstawie badań historycznych recept kulinarnych), przez umieszczanie ofert posiadających takie propozycje lokali na stronach internetowych szlaków i obiektów, oraz przez polecanie ich usług, wreszcie przez włączanie ich oferty do tematycznych lub lokalnych pakietów turystycznych wszędzie tam, gdzie będą one organizowane.
- 10) Dystrybucja informacji o regionalnych systemach tematycznego zwiedzania i ich promocja powinny być realizowane z użyciem różnych dostępnych kanałów, w tym za pomocą prasy, radia, telewizji, udziału w targach turystycznych, poprzez organizowanie podróży medialnych. Jednak z uwagi na szybkość przekazu danych, niewielkie koszty dla wytwórcy i odbiorcy informacji, a także powszechną i niezależną od ograniczeń czasowych dostępność, najważniejszą rolę wśród kanałów informacji i promocji odgrywa dziś Internet. Portale internetowe szlaków powinny zostać zorganizowane jako profesjonalne narzędzia informacji i interaktywne kanały pośrednictwa usług, powinny one zawierać autonomiczne i aktualizowane przez administratorów obiektów „podstrony” informacyjne na ich temat, być wzajemnie powiązane z portalami własnymi wszystkich obiektów przez system połączeń elektronicznych (tzw. „linków”). Jak najszybciej powinny także zaistnieć obcojęzyczne wersje tych portali przynajmniej w językach najbardziej potrzebnych w kontekście potencjalnych możliwości przyciągnięcia turystów zagranicznych (obok języka angielskiego powinny to być zatem w pierwszym rzędzie wersje: niemiecka i rosyjska).

Przedstawione postulaty, wynikające z mankamentów stwierdzonych podczas badania organizacji i oferty wybranych polskich regionalnych systemów tematycznego zwiedzania, w znacznej mierze odbijają te, które zostały zestawione przez autora z opracowań teoretyków turystyki kulturowej, poświęconych szlakom turystyczno-kulturowym (1.6.), lub sformułowane na ich podstawie (1.5.). Wykazując na podstawie wyników przeprowadzonego badania niedoskonałość licznych modułów istniejącej polskiej oferty szlaków tematycznych, jednocześnie potwierdzono aktualność tak zestawionych wymagań.

5. WNIOSKI KOŃCOWE

Podsumowanie realizacji tez, przyjętych dla niniejszej pracy, da się sformułować następująco:

- 1) dzięki zestawieniu i analizie treści i zakresu turystyki kulturowej, wyznaczanych jej przez autorów współczesnych definicji tego fenomenu, możliwe było stworzenie jej definicji funkcjonalnej a następnie – dzięki analizie literatury specjalistycznej – wskazanie głównych form tej gałęzi turystyki, ukierunkowanej na dziedzictwo kulturowe i przejawy kultury współczesnej,
- 2) analizy przeprowadzone w ramach niniejszej pracy pozwoliły na określenie miejsca, jakie szlaki turystyczno-kulturowe zajmują w ramach oferty różnych form współczesnej turystyki kulturowej oraz funkcji przez nie pełnionej,
- 3) została dokonana inwentaryzacja i klasyfikacja tematycznych systemów penetracji turystycznej o zasięgu przynajmniej regionalnym, realnie funkcjonujących w naszym kraju jako oferty turystyczne,
- 4) na podstawie zestawienia i analizy postulatów formułowanych przez badaczy turystyki kulturowej w odniesieniu do konstrukcji i funkcjonowania produktów turystycznych, w tym szlaków turystycznych i turystyczno-kulturowych jako ich specyficznej formy opracowano kompleksową metodę badania potencjału turystycznego tych systemów zwiedzania, uwzględniającą rozmaite aspekty tego potencjału, w tym znaczenie kulturowe oraz stopień organizacji systemu jako oferty turystycznej,
- 5) zastosowanie metody oceny potencjału turystycznego szlaków tematycznych do wybranych szlaków o zasięgu regionalnym pozwoliło na określenie stopnia organizacji badanych systemów, a także różnic pomiędzy nimi, wynikających ze specyfiki tematycznej, ustalonej dla nich lokalizacji oraz przyjętych zasad konstrukcji ich oferty i sposobu ich realizacji w praktyce – możliwe było także wskazanie zarówno głównych atutów, jak i strukturalnych słabości badanych systemów, wpływających na ich potencjał,
- 6) użycie tej metody badawczej pozwoliło także na dokonanie kompleksowej analizy różnych typów szlaków tematycznych i porównanie ich potencjału, co potwierdziło jej skuteczność dla ustalania potencjału turystycznego szlaków tematycznych o zasięgu regionalnym i możliwość prowadzenia dalszych badań w tym zakresie z jej zastosowaniem,

- 7) na podstawie stwierdzonych mocnych i słabych aspektów oferty i funkcjonowania badanych tematycznych systemów penetracji turystycznej oraz ich analizy porównawczej udało się sformułować ogólne wnioski dotyczące aktualnie istniejącej oferty tej grupy szlaków w Polsce – sformułowano także postulaty odnoszące się do jej modyfikacji oraz zestawiono te elementy strategii, które powinny być konieczne uwzględniane na etapie konstrukcji kolejnych systemów tego rodzaju.

Wydaje się, że istotnym walorem niniejszego opracowania jest zawarta w jego drugim rozdziale metoda analizy potencjału turystycznego regionalnych szlaków tematycznych. Jej konstrukcja jest oparta na sprawdzonych w badaniach nad turystyką metodach, a jednocześnie zawiera wszystkie istotne elementy składające się na potencjał specyficznego rodzaju systemów zwiedzania, jakim są szlaki tematyczne, a także uwzględnia postulaty formułowane pod adresem tego rodzaju oferty turystyki kulturowej.

Do nowych elementów metodycznych zastosowanych w pracy można zaliczyć:

- aplikację metod wykorzystywanych dotychczas między innymi w ocenie atrakcyjności turystycznej obszarów i szlaków, w tym w szczególności tych opierających się na bonitacji punktowej, do nowego zakresu badań,
- włączenie do zakresu badania szeregu licznych nowych elementów, istotnych z punktu widzenia turystyki kulturowej, takich jak: poziom organizacji szlaków, autentyczność obiektów, faktyczna dostępność obiektów, jakość oferty kulinarnej i innych,
- uwzględnienie nie tylko istnienia (czy odbywania się), ale także różnego znaczenia szeregu ważnych obiektów i wydarzeń kulturalnych w przestrzeni badanych szlaków dla ich potencjału turystycznego,
- konstrukcję i zastosowanie szeregu nowych instrumentów badawczych, opierających się o powszechnie uznane kryteria formalnego uznania znaczenia oraz powszechną rozpoznawalność obiektów, eventów, postaci i wydarzeń historycznych,

Analityczna część pracy (rozdziały 3 i 4), prezentująca rezultaty zastosowania opracowanej metody do badania pięciu wybranych systemów penetracji turystycznej o zróżnicowanym profilu, może – zdaniem autora – stanowić potwierdzenie jej przydatności. Szczegółowe wyniki badania potencjału pozwalają na ustalenie zarówno znaczenia i siły przyciągania systemu w odniesieniu do deklarowanej tematyki, jak i stopnia rozwinięcia jego oferty jako nowoczesnego produktu turystycznego, ponadto dzięki porównaniu potencjału większej liczby szlaków możliwe było wyciągnięcie wniosków, odnoszących się do potencjału i stanu organizacji polskich szlaków tematycznych jako odrębnej części oferty turystyki kulturowej w naszym kraju.

Elementami wymagającymi największego nakładu pracy okazało się wypracowanie i sprawdzenie metody oceny potencjału turystycznego, a następnie dokonane za pomocą rozmaitych instrumentów potwierdzenie kulturowego znaczenia poszczególnych obiektów i wydarzeń wybranych dla ustalenia wartości zmiennych waloryzacyjnych. Być może opracowanie i zastosowanie innych instrumentów przyczyni się do zmniejszenia czasu i pracochłonności na etapie waloryzacji szlaków. Niektóre instrumenty badawcze znalazły w pracy tylko marginalne zastosowanie (np. stosowane w odniesieniu do regionalnego znaczenia kryterium nazewnictwa oraz ankieta określająca stopień znajomości osoby). Niekoniecznie musi to jednak oznaczać ich zbyteczność, gdyż jako kryteria pomocnicze służą one zapewnieniu możliwości ustalenia znaczenia obiektu wszędzie tam, gdzie nie jest to (jeszcze) wykonalne w oparciu o kryteria główne. Należy zaznaczyć, że w przypadku wszystkich badanych systemów opracowane instrumentarium okazało się wystarczające dla ustalenia potencjału i tym samym dla osiągnięcia zamierzonego celu, nigdzie też nie zaistniała potrzeba sięgnięcia do ocen subiektywnych, które mogłyby być podstawą do zakwestionowania podstaw analizy potencjału szlaków, dokonanych na podstawie wyników ich waloryzacji. Dbalność o zachowanie proporcji w końcowym opracowaniu wyników oceny porównawczej potencjału badanych szlaków była przyczyną ograniczenia objętości niektórych elementów analizy, uznanych przez autora za uzupełniające, dlatego nie zostały one zaprezentowane w takim samym stopniu szczegółowości, jak elementy wskazane jako decydujące dla tej oceny. Jednak szczegółowo wypełnione formularze waloryzacyjne dla poszczególnych systemów oraz wyniki ich waloryzacji, ustalone w odniesieniu do poszczególnych jej zakresów i podzakresów, stanowią w tym wypadku podstawę dla sformułowania tych wszystkich szczegółowych wniosków i postulatów, które zostały pominięte w analizie porównawczej.

Zdaniem autora charakter pracy, wynikający z kompleksowego podejścia, po raz pierwszy zastosowanego do badania tematycznych systemów penetracji turystycznej o strukturze linearnej, pozwoli na rozwój metodyki i podejść badawczych odnoszących się do dalszego badania problematyki wykorzystania czasu wolnego poprzez penetrację kulturowych walorów przestrzeni turystycznej. Z tego powodu uważa on za celowe sformułowanie w tym miejscu szeregu postulatów dotyczących dalszych badań:

- 1) opracowane i wykorzystane w niniejszej pracy metody analizy mogą zostać zastosowane do ustalenia potencjału oraz poziomu organizacji oferty turystyczno-kulturowej innych tematycznych linearnych systemów penetracji turystycznej o zasięgu regionalnym i (z niewielkimi modyfikacjami) także krajowym,
- 2) przy ewentualnym zastosowaniu opracowanej metody dla oceny potencjału turystycznego wszystkich dotychczas funkcjonujących i nowo pojawiających się

- ofert polskich szlaków tematycznych o przynajmniej regionalnym zasięgu i zastosowaniu oraz wdrożeniu podobnej metody, umożliwiającej zbadanie potencjału turystycznego szlaków o charakterze lokalnym, możliwe byłoby stworzenie wyczerpującego opracowania potencjału całej polskiej oferty szlaków tematycznych, która z kolei mogłaby zostać użyta jako podstawowe źródło dla formułowania oraz promowania polskiej oferty turystyki przyjazdowej w tym zakresie,
- 3) przez wzgląd na liczne i znaczące zmiany, dokonujące się w sferze wytworów kultury w przestrzeni turystycznej naszego kraju, a także z uwagi na trwający proces rozwijania i modyfikacji oferty badanych szlaków turystyczno-kulturowych, dla zapewnienia aktualności oceny potencjału poszczególnych systemów tego rodzaju zalecane byłoby powtarzanie procesu oceny w regularnych odstępach czasu, na przykład co trzy lata, przy czym mógłby on być w decydującej mierze oparty o poprzednio uzyskane wyniki i uwzględniać jedynie zmiany stwierdzone od czasu ostatniego badania,
  - 4) ponieważ ustalenie skali potencjału turystycznego szlaku stanowi tylko jeden (choć podstawowy) element dla uzyskania pełniejszej wiedzy o jego faktycznym aktualnym znaczeniu turystycznym, obok stwierdzenia jego wielkości konieczne jest poznanie także motywów podejmowania decyzji o wyborze szlaków jako przestrzeni spędzania wolnego czasu przez turystów i organizatorów turystyki. W tym celu potrzebne byłoby dodatkowo podjęcie okresowych badań ankietowych wśród zwiedzających poszczególne szlaki i organizujących wyprawiające się w ich przestrzeń grupy wycieczkowe,
  - 5) z kolei dla rozpoznania skali wykorzystania i sukcesu szlaków tematycznych jako produktów turystycznych, obok ustalenia potencjału potrzebne byłoby także badanie aktualnej wielkości ruchu turystycznego we wszystkich obiektach każdego badanego systemu, a także skali ponoszonych nakładów i osiągniętych zysków poszczególnych oferentów usług, organizacji i przedsiębiorstw, których działania i świadczenia składają się na badany produkt. W ten sposób analiza statycznego ze swej natury potencjału zostanie uzupełniona o analizę dynamicznych czynników funkcjonowania danego systemu w danym okresie czasu, co umożliwi osiągnięcie pełnego i każdorazowo aktualnego obrazu szlaku jako produktu turystycznego.

SPIS TABEL, RYCIN I ZAŁĄCZNIKÓW

Tabele:

1. Klasyfikacje szlaków turystycznych
2. Szlaki tematyczne funkcjonujące w Polsce o zasięgu krajowym i regionalnym
3. Kryteria stosowane do ustalania wartości zmiennych waloryzacyjnych
4. Wzór zestawienia punktacji w poszczególnych zakresach dla szlaku tematycznego
5. Zestawienie punktacji w poszczególnych zakresach dla Szlaku Piastowskiego
6. Zestawienie punktacji w poszczególnych zakresach dla Pomorskiego Szlaku Cysterskiego
7. Zestawienie punktacji w poszczególnych zakresach dla Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego
8. Zestawienie punktacji w poszczególnych zakresach dla Pomorskiego Szlaku Bursztynowego
9. Zestawienie punktacji w poszczególnych zakresach dla Szlaku Sakralnej Sztuki Barokowej imienia Michaela Willmanna
10. Zestawienie wyników oceny badanych systemów w ramach zakresu I
11. Zestawienie wyników oceny badanych systemów w ramach zakresu III
12. Zestawienie wyników oceny badanych systemów w ramach zakresu II
13. Zestawienie wyników oceny badanych systemów w ramach zakresu IV
14. Zestawienie wyników oceny badanych systemów w ramach zakresu V
15. Zestawienie wyników oceny badanych systemów w ramach zakresu VI
16. Zestawienie punktacji w poszczególnych zakresach dla wszystkich badanych szlaków

Ryciny:

1. Regionalne szlaki tematyczne poddane badaniu
2. Funkcje szlaku turystycznego ze wskazaniem istotnych zadań szlaku turystyczno-kulturowego
3. Formy turystyki kulturowej
4. Struktura produktu turystycznego
5. Elementy składowe produktu turystycznego – szlak
6. Struktura szlaku turystyczno-kulturowego jako produktu turystycznego
7. Podział szlaków turystycznych według stopnia organizacji
8. Komponenty szlaku turystyczno-kulturowego: atrakcje, usługi, instytucje
9. Etapy oceny potencjału turystycznego regionalnego szlaku tematycznego
10. Szlak Piastowski – przebieg trasy głównej i lokalizacja obiektów
11. Pomorski Szlak Cysterski – przebieg trasy głównej i lokalizacja obiektów
12. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego – przebieg tras i lokalizacja obiektów
13. Pomorski Szlak Bursztynowy – przebieg trasy i lokalizacja obiektów
14. Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna – przebieg trasy i lokalizacja obiektów
15. Szlak Piastowski – zgodność obiektów z deklarowaną tematyką systemu
16. Pomorski Szlak Cysterski – zgodność obiektów z deklarowaną tematyką systemu
17. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego – zgodność obiektów z deklarowaną tematyką systemu
18. Pomorski Szlak Bursztynowy – zgodność obiektów z deklarowaną tematyką systemu
19. Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna – zgodność obiektów z deklarowaną tematyką systemu

20. Szlak Piastowski – faktyczna dostępność obiektów systemu
21. Pomorski Szlak Cysterski – faktyczna dostępność obiektów systemu
22. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego – faktyczna dostępność obiektów systemu
23. Pomorski Szlak Bursztynowy – faktyczna dostępność obiektów systemu
24. Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna – faktyczna dostępność obiektów systemu
25. Szlak Piastowski – atrakcyjność wybranych obiektów systemu w odniesieniu do różnych form turystyki kulturowej
26. Pomorski Szlak Cysterski – atrakcyjność wybranych obiektów systemu w odniesieniu do różnych form turystyki kulturowej
27. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego – atrakcyjność wybranych obiektów systemu w odniesieniu do różnych form turystyki kulturowej
28. Pomorski Szlak Bursztynowy – atrakcyjność wybranych obiektów systemu w odniesieniu do różnych form turystyki kulturowej
29. Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna – atrakcyjność wybranych obiektów systemu w odniesieniu do różnych form turystyki kulturowej
30. Szlak Piastowski – autentyczność obiektów systemu
31. Pomorski Szlak Cysterski – autentyczność obiektów systemu
32. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego – autentyczność obiektów systemu
33. Pomorski Szlak Bursztynowy – autentyczność obiektów systemu
34. Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. M. Willmanna – autentyczność obiektów systemu
35. Szlak Piastowski – zwartość systemu
36. Pomorski Szlak Cysterski – zwartość systemu
37. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego – zwartość systemu
38. Pomorski Szlak Bursztynowy – zwartość systemu
39. Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. M. Willmanna – zwartość systemu
40. Szlak Piastowski – infrastruktura komunikacyjna i noclegowa przy obiektach kluczowych
41. Pomorski Szlak Cysterski – infrastruktura komunikacyjna i noclegowa przy obiektach kluczowych
42. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego – infrastruktura komunikacyjna i noclegowa przy obiektach kluczowych
43. Pomorski Szlak Bursztynowy – infrastruktura komunikacyjna i noclegowa przy obiektach kluczowych
44. Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. M. Willmanna – infrastruktura komunikacyjna i noclegowa przy obiektach kluczowych

Załączniki:

- Załącznik 1. Wzór kwestionariusza identyfikacyjnego dla szlaku
- Załącznik 2. Wzór kwestionariusza ankiety szlaku [as]
- Załącznik 3. Wzór kwestionariusza ankiety obiektu (kluczowego) [ao]
- Załącznik 4. Wzór zapytania inwentaryzacyjnego, kierowanego do obiektów
- Załącznik 5. Wzór notatki o weryfikacji danych obiektu na drodze wizji lokalnej i ewentualnej stwierdzonej niezgodności informacji oraz stanu obiektu
- Załącznik 6. Wzór kwestionariusza ankiety określającej stopień znajomości osoby
- Załącznik 7. Wzór notatki o weryfikacji danych obiektu na drodze zapytania pilotażowego i ewentualnej stwierdzonej niezgodności informacji oraz stanu obiektu
- Załącznik 8. Wzór notatki o przeprowadzeniu badania stopnia popularności osoby zgodnie z kryterium nazewnictwa [kn]

WYKAZ LITERATURY I ŹRÓDEŁ

Opracowania o charakterze naukowym:

- Ailsby Ch. J., 2001, *The Third Reich Day by Day*, Wyd. Zenith Press, St. Paul, USA.
- Alejski W., 2000, *Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku*, Wyd. Albis, Kraków.
- Althoff G., 2003, *Otto III*, Wyd. Pennsylvania State University Press, University Park, PA, USA.
- Altkorn J., 2002, *Marketing w turystyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bąk S., 2007, *Działania Unii Europejskiej na rzecz kultury i turystyki kulturowej*, Wyd. Difin, Warszawa.
- Becker Ch., 1994, *Touristische Strassen, einige grundsätzliche Überlegungen*, [w:] *Touristische Strassen – Beispiele und Bewertung*, Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung, z. 137, Bayreuth, s. 1–14.
- Becker Ch., Steinecke A., (współpraca: S. Höchlin), 1997, *Kulturtourismus: Strukturen und Entwicklungsperspektiven*, Wyd. Fern-Universität Hagen.
- Becker P., 2000, *Themenstraßen – am Beispiel der „Straße der Romanik”*, [w:] *Kulturtourismus*, A. Dreyer (red.), Wyd. Oldenburg, München-Wien, s. 137–150.
- Bertalanffy von, I., 1984, *Ogólna teoria systemów: podstawy, rozwój, zastosowania*, Wyd. PWN Warszawa.
- Bianchini F., 1999, *The Relationship between Cultural Resources and Tourism Policies for Cities and Regions*, [w:] D. Dodd, A. Van Hemel (red.), *Planning Cultural Tourism in Europe*, Wyd. Bookmann Foundation/Ministry of Education, Culture and Science, Amsterdam, s. 78–89.
- Bicz-Suknarowska M., 1993, *Zamek żywiecki – jego właściciele i fazy rozwoju*, [w:] *O sztuce Górnego Śląska i przyległych ziem małopolskich*, E. Chojecka (red.), Wyd. Oddziału Górnośląskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Katowice, s. 73–89.
- Bielak J., 2007, *Bursztynnictwo gdańskie od II połowy XVI do początku XVIII w. Studium z historii nowożytnego rzemiosła gdańskiego*, Instytut Historii Uniwersytetu Gdańskiego Gdańsk.
- Bobowski K., Dziurla H. (red.), 1997, *Krzyszów uświęcony Łaską*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Bogacki M., 2008, *Rola działań odtwórczych i rekonstrukcyjnych w procesie upowszechniania wiedzy historycznej*, [w:] *Polska myśl wojskowa na przestrzeni dziejów, IX Ogólnopolskie Forum Historyków Wojskowości*, W. B. Łach (red.), Wyd. Littera, Olsztyn, s. 304–319.
- Bogdanowski J., 1996, *Architektura obronna w krajobrazie Polski. Od Biskupina do Westerplatte*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków.
- Borowińska I., 2004, *Szlak Romański jako przykład produktu turystycznego województwa łódzkiego*, „Turystyka i Hotelarstwo” nr 6, s. 115–140.
- Bożek G. (red.), 2000, *Architektura przemysłowa i zabytki techniki na Śląsku w dobie restrukturyzacji*, Materiały z konferencji naukowej w Katowicach, 14–16 września 2000 r., Wyd. Centrum Dziedzictwa Kulturowego Górnego Śląska, Katowice.
- Bruski K., 1987, *Opactwa cystersów w Oliwie, Pelplinie i Byszewie. Ich miejsce w dziejach Pomorza*, Studia pelplińskie. Rocznik Diecezji Chełmińskiej, t. 18, s. 17–32.
- Buczowska K., 2008, *Turystyka Kulturowa. Przewodnik metodyczny*, Wyd. AWF, Poznań.
- Buczowska K., 2009 a, *Kulturowa turystyka eventowa*, [w:] *Współczesne formy turystyki kulturowej*, K. Buczowska, A. Mikos v. Rohrscheidt (red.), Wyd. AWF Poznań, Poznań, s. 91–118.
- Buczowska K., Mikos v. Rohrscheidt A. (red.), 2009, *Współczesne formy turystyki kulturowej*, Wyd. AWF Poznań, Poznań.
- Ceglińska A., Karaś H., Mendyk E., Smyk J., 2006, *Droga świętego Jakuba Gniezno-Zgorzelec-Praga. Część Polska*, Wyd. Fundacja Wioski Franciszkańskiej, Janice.
- Cieślak E. (red.), 1978, *Historia Gdańska t. I (do roku 1454)*, Wyd. Morskie, Gdańsk.
- Cieślak E. (red.), 1982, *Historia Gdańska t. II (1454–1655)*, Wyd. Morskie, Gdańsk.

- Cieślak E. (red.), 1983, *Historia Gdańska, Tom III/1 1655–1793*, Wyd. Morskie, Gdańsk.
- Cieślak E. (red.), 1993, *Historia Gdańska, Tom III/2 1793–1815*, Wyd. Inst. Historii PAN, Gdańsk.
- The Council of Europe Cultural Routes*, 2004, Wyd. Council of Europe (EICR), Luxembourg.
- Cultural Heritage and Tourism Development. A Report on the International Conference on Cultural Tourism (Siem Reap in Cambodia 11–13 December 2000)*, 2001, Wyd. World Tourism Organization, Madryt.
- Danilkiewicz M., 1999, *Ocena krajobrazu turystycznego szlaku dla potrzeb wypoczynku i dydaktyki*, [w:] *Geoekologiczne podstawy badania i planowania krajobrazu rekreacyjnego*. Materiały konferencyjne 15–16 10. 1998, AWF Poznań, s. 83–88.
- Dąbrowski K., 1975, *Opactwo cystersów w Oliwie od XII do XVI wieku*, Wyd. Zakład Naukowy im. Osolińskich o. Gdańsk, Gdańsk.
- Deja W., 1982, *Metoda oceny atrakcyjności turystycznej pieszych szlaków turystycznych na przykładzie województwa koszalińskiego*, „Jantarowe Szlaki” XXV, nr 3 (185), s. 11–12.
- Dewar K., 2000, *Cultural tourism*, [w:] *Encyclopedia of tourism*, J. Jafari (red.), Wyd. Routledge, Nowy Jork, s. 125–126.
- Dębowska E., Friedhofen B., Bartel E., 2006, *Gliwice Berlin Sayn. Żeliwo europejskie. Królewskie Pruskie Odlewnie Żeliwa*, Stiftung Stadtmuseum, Berlin, Koblenz.
- Dreyer A. 2000, *Der Markt für Kulturtourismus*, [w:] *Kulturtourismus*, A. Dreyer (red.), Wyd. Oldenbourg, München/Wien, s. 25–48.
- Dreyer A. (red.), 2000a, *Kulturtourismus*, Wyd. Oldenbourg, München-Wien.
- Droga szlaku lokalnego do produktu turystycznego*, 2006, [w:] *Materiały z seminarium Zawoja 7–8 września 2006 r.*, Z. Kruczek (red.), Małopolska Organizacja Turystyczna, Kraków-Zawoja.
- Dziurla H., 2002, *Monumentalne malarstwo Willmanna i jego komplementarność z architekturą kościoła św. Józefa w Krzeszowie*, [w:] *Willmann i inni. Malarstwo, rysunek i grafika na Śląsku i w krajach ościennych w XVII i XVIII wieku*, A. Koziół, B. Lejman (red.), Wyd. Via Nova, Wrocław, s. 66–74.
- Dziurla H., Kořán I., Wrabec J., 2001, *Krzeszów. Europejska perła baroku*, Legnica 2001
- Eder W., 1993, *Wissenschaftliche Reiseleitung und Kulturtourismus*, [w:] *Kulturtourismus in Europa: Wachstum ohne Grenzen?*, Ch. Becker, A. Steinecke (red.), ETI-Studien, Tom 2, Wyd. Fern-Universität Hagen, Hagen, s. 161–184.
- European Association for Tourism and Leisure Education*, 2006 (raport), [w:] *Tourism trends for Europe*, Wyd. European Travel Commission.
- Fitych T., 1986, *Opactwo cystersów krzeszowskich – czołowy ośrodek polskiej kontrreformacji*, Sobótka, t. 41, z. 4, s. 539–559.
- Freyer W., 1997, *Grundlagen der Tourismuswirtschaft für den Kulturtourismus*, Wyd. FernUniversität Hagen.
- Freyer W., 2000, *Event-Management im Tourismus. Kulturveranstaltungen und Festivals als touristische Leistungsangebote*, [w:] *Kulturtourismus*, A. Dreyer (red.), Oldenbourg Verlag, München-Wien, s. 211–242.
- Frydrychowicz R., 1907, *Geschichte der Cistercienserabtei Pelpin und ihre Bau- und Kunstdenkmäler nach historischen Quellen*, Wyd. L. Schwann, Düsseldorf.
- Frużyński A., 2004, *Rysunki techniczne i plany Wyższego Urzędu Górniczego we Wrocławiu (OBB) dotyczące początków przemysłu na Górnym Śląsku w latach 1780–1860*, [w:] *Von der Dampfmaschine zur Eisenbahn. Od maszyny parowej do kolei żelaznej*, P. Chmiel, A. Frużyński, P. Mrass, A. Tyrell (red.), Wyd. Oberschlesisches Landesmuseum/Muzeum Górnego Śląska, Zabrze, s. 41–74.
- Gawel Ł., 2010, *Czy zapalki są dziedzictwem kulturowym?*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej”, seria: „Zarządzanie w kulturze” tom X, K. Plebańczyk, E. Orzechowski (red.), s. 47–53.
- Gaworecki W., 2003, *Turystyka*, Wyd. PWE, Warszawa.
- Gaworski M., 2006, *Patac w Kamieńcu Żąbkowickim*, Wyd. Matiang, Strzelce Opolskie.
- Giełżyński W., 1989, *Gdańsk maj '88. Anatomia strajku*, Wyd. Aneks, Londyn.
- Glinka T., Piasecki M., 2007, *Polska. 60 wycieczek. Najpiękniejsze miejsca*, Wyd. Publicat, Poznań.
- Gołębski G. (red.), 2002a, *Kompendium wiedzy o turystyce*, PWN, Poznań.
- Gołębski G. (red.), 2002b, *Metody stymulowania rozwoju turystyki w ujęciu przestrzennym*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.

- Gotowt-Jeziorska A.**, 1996, *Koncepcja polityki przestrzennej sferze działań związanych z turystyką i zagospodarowaniem turystycznym kraju*, [w:] Kongres Turystyki Polskiej, Warszawa, 6–8 listopada 1995 r., Turystyka – szansą rozwoju kraju, A. Gordon (red.), Warszawa, s. 232–241.
- Gotowt-Jeziorska A.**, 2007, *Znaczenie szlaków turystycznych w promocji dziedzictwa przyrody i kultury*, [w:] Kuleczka P. (red.) *Szlaki turystyczne a przestrzeń turystyczna Materiały z międzynarodowej konferencji, organizowanej przez PTTK*, Wyd. ZG PTTK, Warszawa, s. 117–119.
- Grad J., Kaczmarek U.**, 2005, *Organizacja i upowszechnianie kultury Polsce. Zmiany modelu*, Wyd. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Grażawska J.**, 2009, *Nowożytny zabytki w kolekcji Muzeum Bursztynu w Gdańsku*, [w:] *Materiały z XVI Seminarium „Bursztyn – o zabytkach, inkluzjach organicznych i właściwościach*, B. Kosmowska-Ceranowicz, W. Gierłowski (red.), Organizator i Wydawca: Międzynarodowe Targi Gdańskie SA i Muzeum Ziemi w Warszawie, Gdańsk-Warszawa, s. 23–35.
- Griese H.**, 2001, *Podróżowanie i edukacja – asocjacje i aspekty*, [w:] *Podróże jako projekt edukacyjny*, O. Czerniawska, B. Juraś-Krawczyk (red.), Wyd. WSHE, Łódź, 2001, s. 19–35.
- Grimkowski R.**, 2005, *Michael Willmann. Barockmaler im Dienst der katholischen Konfessionalisierung. Der Grüssauer Josephszyklus*, Wyd. Weißensee Verlag, Berlin.
- Grunt S.**, 2000, *Dzieje dawne i niedawne Collegium Marianum*, Wyd. Bernardinum, Pelplin.
- Guerquin B.**, 1974, *Zamki w Polsce*, Wyd. Arkady, Warszawa.
- Hagen W.**, 1980, *Germans, Poles, and Jews: The Nationality Conflict in the Prussian East, 1772–1914*, Wyd. University of Chicago Press, Chicago.
- Hensel W.**, 1960, *Najdawniejsze stolice Polski. Gniezno, Kruszwica, Poznań*, Wyd. PWN, Warszawa 1960.
- Hey B.**, 1993, *Der Weg ist das Ziel: Historische Kulturrouen*, [w:] *Kulturtourismus in Europa: Wachstum ohne Grenzen?*, C. Becker, A. Steinecke (red.), ETI-Studien, Wyd. Europäisches Tourismus Institut, Tom 2, Trier, s. 212–232.
- Hochleitner J.**, 2009, *Turystyka kulturowa – potencjał i nowe możliwości dla promocji bursztynu*, [w:] *Bursztyn jako stymulator turystyki kulturowej*, J. Hochleitner (red.), Wyd. PTTK o. Ziemi Elbląskiej, Jantar, s. 9–18.
- Holzer J., Leski K.**, 1990, *Solidarność w podziemiu*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź.
- Hücherig R.**, 1999, *Kulturtourismus im Ruhrgebiet*, [w:] *Kulturtourismus. Grundlagen, Trends und Fallstudien*, T. Heinze (red.), Wyd. Oldenbourg München-Wien, s. 262–291.
- ICOMOS**, 2003, *CIIC Annual Meeting Report, Attachment 2*, www.icomos-ciic.org/INDEX_engl.htm (data dostępu: 2. 11. 2008 r.).
- Instrukcja znakowania szlaków turystycznych*, 2007, PTTK, ZG, Wyd. PTTK „Kraj”, Warszawa.
- Irish Tourist Board**, 1988, *Inventory of Cultural Tourism Ressources in the Member States and Assessment of Methods Used to Promote Them*, (raport).
- Jackowski A., Mróz G., Chodorowicz T.**, 2008, *Drogi św. Jakuba w Polsce*, Wyd. UJ, Kraków.
- Jagusiewicz A.**, 2002, *Dziedzictwo kulturowe w turystyce polskiej*, Problemy Turystyki, nr 1–2, s. 105–117.
- Jankowski A.**, 2005, *Drewniany kościół w Gąsawie. Uwagi o podwójnej konstrukcji ścian w architekturze sakralnej*, [w:] *Zabytkowe budowle drewniane i stolarka architektoniczna wobec współczesnych zagrożeń*, E. Okoń (red.), Wyd. UMK, Toruń, s. 199–194.
- Jarzewicz J.**, 2001, *Kościół w Koronowie: architektura cysterska a ekspansja brandenburska w końcu XIII wieku*, *Nasza Przeszość*, 96 (2001), s. 283–298.
- Jasiński K.**, 1975, *Rodowód Piastów Śląskich*, tom 2: Piastowie świdniccy, ziebiccy, głogowscy, żagańscy i oleśniccy, Wyd. Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, Wrocław.
- Jätzold R.**, 1993, *Differenzierungs- und Förderungsmöglichkeiten des Kulturtourismus und die Erfassung seiner Potenziale am Beispiel des Ardennen-Eifel-Saar-Moselraumes*, [w:] Becker Ch, Steinecke A. (red.), *Kulturtourismus in Europa – Wachstum ohne Grenzen?* Wyd. Europäisches Tourismus Institut, ETI, Universität Trier, Tom 2, Trier, s. 135–144.
- Jerczyński M., Koziarski S.**, 1992, *150 lat kolei na Śląsku*, Wyd. Instytut Śląski Opole-Wrocław.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B.**, 2005, *Produkt turystyczny. Pomysł, Organizacja, Zarządzanie*, Wydawnictwo PWE, Warszawa.
- Kapała Z.** (red.), 2002, *Friedrich Wilhelm von Reden i jego czasy*, Wyd. Muzeum w Chorzowie.
- Kazimierczak M.** (red.), 2004, *Turystyka w humanistycznej perspektywie*, Wyd. AWF Poznań, Poznań.
- Kazimierczak M.**, 2009, *W poszukiwaniu autentyczności turystyki kulturowej*, [w:] *Człowiek w podróży*, Z. Krawczyk, E. Lewandowska-Tarasiuk, J. W. Sienkiewicz (red.), Wyd. Almam, Warszawa, s. 41–58.

- Klemp A.**, 1987, *Katedra oliwska, fundacja i nekropolia książąt gdańsko-pomorskich*, Wyd. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Oddział Gdańsk, Gdańsk.
- Kokoska B.**, 2001, *Impresjonizm polski*, Wydawnictwo Ryszard Kluszczyński. Kraków.
- Korta W.**, 1995, *Świdnica. Zarys monografii miasta*, Wydawnictwo DTSK Silesia, Wrocław-Świdnica.
- Kosmowska-Ceranowicz B., Popiołek J.**, 1981, *O zbiorach bursztynu w Polsce na podstawie niepublikowanych maszynopisów Adama Chętnika z lat 1951–1958*, Prace Muzeum Ziemi 34, s. 3–29.
- Kotler Ph.**, 1980, *Principles of Marketing*, Wyd. Prentice Hall Inc., New York.
- Kowalczyk A.** (red.), 2008a, *Turystyka Kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Kowalczyk A.**, 2008b, *Współczesna turystyka kulturowa – między tradycją a nowoczesnością*, [w:] *Turystyka Kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, A. Kowalczyk (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 9–57.
- Kowalski R.**, 1996, *Przegląd metod waloryzacji środowiska przyrodniczego*, „Folia Turistica” Nr 6 (1996), s. 7–19.
- Kozieł A.**, 2006, *Angelus Silesius, Bernhard Rosa i Michael Willmann, czyli sztuka i mistyka na Śląsku w czasach baroku*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Kozieł A., Lejman B.** (red.), 2002, *Willmann i inni. Malarstwo, rysunek i grafika na Śląsku i w krajach ościennych w XVII i XVIII wieku*, Wyd. Via Nova, Wrocław.
- Kozłowski K., Poduralski J.**, 1985, *Gryfici. Książęta Pomorza Zachodniego*, Wyd. Krakowa Agencja Wydawnicza, Szczecin.
- Koźuchowski K.**, 2005, *Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji. Podręcznik akademicki*, Wyd. Kurpisz S.A., Poznań.
- Krawczyk Z., Lewandowska-Tarasiuk E., Sienkiewicz J. W.** (red.), 2009, *Człowiek w podróży*, Wyd. Almamer, Warszawa.
- Krantz-Domasłowska L., Domasłowski J.**, 2001, *Kościół świętego Jakuba w Toruniu*, Wyd. Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń.
- Kruczek Z., Sacha S.**, 1995, *Geografia atrakcji turystycznych Polski*, Wyd. Ostoja, Kraków.
- Kruczek Z.**, 2005, *Kompendium pilota wycieczek*, Wyd. Proksenia, Kraków.
- Kruczek Z.**, 2007, *Polska. Geografia atrakcji turystycznych*, Wyd. Proksenia, Kraków.
- Kuleczka P.** (red.), 2007, *Szlaki turystyczne a przestrzeń turystyczna, Materiały z międzynarodowej konferencji, organizowanej przez PTTK*, Wyd. Zarząd Główny PTTK, Warszawa.
- Kuleczka P.**, 2007, *Kulturowe aspekty szlaków turystycznych*, [w:] *Szlaki turystyczne a przestrzeń turystyczna, Materiały z międzynarodowej konferencji, organizowanej przez PTTK*, P. Kuleczka (red.), Wyd. ZG PTTK, Warszawa, s. 29–38.
- Kumaniecki K.**, 1989, *Cyceron i jego współczesni*, Wyd. Czytelnik, Warszawa.
- Labuda G.** (red.), 1969, *Historia Pomorza*, tom 1 (do roku 1466), Wyd. Poznańskie, Poznań.
- Labuda G.** (red.), 1972, *Historia Pomorza*, tom 2, do roku 1815, cz. 1 (1464/66–1648/57), Wyd. Poznańskie, Poznań.
- Lewyson S.**, 1878, *Vollständige Biographie des Rabbi Akiba Eger*, Wyd. Landsberger, Poznań.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J.**, 2008, *Geografia turystyczna Polski*, Wyd. B zmienione, PWE, Warszawa.
- Linette E., Kurzawa Z.** (red.), 1983, *Miasto Poznań. Ostrów Tumski i Śródka z Komandorią*, Wyd. PAN, Warszawa.
- Lisowski W.**, 1989, *Professor Doctor Ludwik Rydygier (1850–1920) creator of modern Polish surgery*, *Materia medica Polona*, Polish journal of medicine and pharmacy, Apr–Jun, 21(2), s. 143–146.
- Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym – stan w dniu 31.12.2007 r.**, 2008, Wyd. Głównego Urzędu Statystycznego, Warszawa.
- Łobożewicz T., Bińczyk G.**, 2001, *Podstawy turystyki*, Wyd. Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Warszawa
- Machura B.**, 2004, *Zamek Książąt Pomorskich w Słupsku*, Wyd. Muzeum Pomorza Środkowego i Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, Słupsk.
- Makowski M., Pawłowska B.**, 2009, *Motywy udziału w imprezie wystawienniczej na przykładzie targów branżowych Amberif*, [w:] *Bursztyn jako stimulator turystyki kulturowej*, J. Hochleitner (red.), Wyd. PTTK o Ziemi Elbląskiej, Jantar, s. 91–104.
- Marciszewska B.**, 2010, *Potencjał turystyczny regionu a kreowanie jego wizerunku*, [w:] *Potencjał turystyczny. Zagadnienia przestrzenne*, B. Meyer (red.), Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 13–21.

- Meyer B.** (red.) *Potencjał turystyczny. Zagadnienia przestrzenne*, Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Middleton V. T. C.**, 1996, *Marketing w turystyce*, Wyd. Polska Agencja Promocji Turystyki, Warszawa.
- Mikos von Rohrscheidt A.**, 2008a, *Turystyka Kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, Wyd. Milenium, Gniezno.
- Mikos von Rohrscheidt A.**, 2008b, *Turystyka Kulturowa. Wokół definicji*, [w:] *W kręgu humanistycznej refleksji nad turystyką kulturową*, M. Kazimierczak (red.), Wyd. AWF Poznań, s. 28–49.
- Mikos von Rohrscheidt A.**, 2009a, *Podróże studyjne jako klasyczna forma turystyki kulturowej*, [w:] K. Buczkowska, A. Mikos v. Rohrscheidt, *Współczesne formy turystyki kulturowej*, Wyd. AWF, Poznań, s. 119–156.
- Mikos von Rohrscheidt A.**, 2009b, *Tematyczne podróże po szlakach jako forma turystyki kulturowej*, [w:] K. Buczkowska, A. Mikos v. Rohrscheidt, *Współczesne formy turystyki kulturowej*, Wyd. AWF, Poznań, s. 384–402.
- Mikos von Rohrscheidt A.**, 2009c, *Region jako cel współczesnej turystyki kulturowej*, *Folia Turistica* 21, s. 73–96.
- Mikos von Rohrscheidt A.**, 2009d, *Nowoczesne trasy miejskie jako forma prezentacji historii i kultury oraz oferta turystyczna*, [w:] *Kultura i turystyka. Wspólnie zyskać!*, A. Stasiak (red.), Wyd. WSTH w Łodzi, Łódź, s. 95–126.
- Mikos von Rohrscheidt A.**, 2009f, *Miejsca i szlaki. Szlak Piastowski*, „Turystyka Kulturowa”, nr 4(2009) s. 79–125.
- Mikułowski B., Wyrzykowski J.**, 1993, *Klasyfikacja atrakcyjności turystycznej obszarów, miejscowości i obiektów turystycznych Polski na potrzeby zagranicznej turystyki przyjazdowej*, [w:] *Uwagowania rozwoju turystyki zagranicznej w Europie Środkowej i Wschodniej*, zeszyt 2., Wydawca: Zakład Geografii Regionalnej i Turystyki Instytutu Geograficznego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 34–47.
- Milobędzki A.**, 1989, *Zarys dziejów architektury w Polsce*, Wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Miodek J.**, 1991, *Śląska ojczyzna polszczyzna*, Wyd. Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej, Katowice.
- Moll J.**, 1983, *Our surgical heritage. Ludwik Rydygier (1850–1920)*, *Zentralblatt für Chirurgie*, nr 108(23); s. 1532–1535.
- Nahrstedt W.**, 1997, *KulturTourismus*, Wyd. FernUniversität Hagen, Hagen.
- National and regional tourism planning: Methodologies and case studiem**, 1995, WTO, Wyd. Routledge, London-New York.
- Nawrot Ł., Zmyślony P.**, 2009, *Międzynarodowa konkurencyjność regionu turystycznego. Od programowania rozwoju do zarządzania strategicznego*, Wyd. Proksenia, Kraków.
- Nawrocki E.**, 1990, *Kościół Parafialny św. Stanisława i św. Wacława w Świdnicy*, Wyd. Komisja opieki nad zabytkami PTTK, Świdnica.
- Nitecki P.**, 2000, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa.
- Orzechowska-Kowalska K.**, 2002, *Europejski szlak kultury Wikingów*, *Problemy Turystyki*, nr 3–4, vol. XXV, s. 53–61.
- Orzechowska-Kowalska K.**, 2003, *Zasady tworzenia europejskich szlaków kulturowych*, *Turyzm*, nr 13/2, s. 69–78.
- Page S.**, 1995, *Urban tourism*, Wyd. New York Routledge, London.
- Pazder J.**, 2008, *Atlas architektury Poznania*, Wyd. Wydawnictwo Miejskie, Poznań.
- Piliś W., Jasiński N.**, 2006, *Postindustrialne zabytki i atrakcje jako walory turystyczne województwa śląskiego*, [w:] *Zeszyt Naukowy Katedry Turystyki, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa, Katowice*, s. 102–108.
- Podemski K.**, 2008, *Turystyka kulturowa dla każdego*, [w:] *Turystyka w humanistycznej perspektywie*, M. Kazimierczak (red. 2004), Wyd. AWF Poznań, s. 8–16.
- Pokropiński B.**, 2007, *Muzealne parowozy wąskotorowe w Polsce (dla toru szerokości 750 mm)*, Wyd. Muzeum Ziemi Pałuckiej, Znin.
- Przybyś J.**, *Dylematy wiejskiej turystyki kulturowej*, [w:] *Turystyka Kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, A. Kowalczyk (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa s. 85–117.
- Puczko L., Ratz T.**, 2007, *Trailing Goethe, Humbert, and Ulysses; Cultural Routes in Tourism*, [w:] *Cultural tourism, Global and Local perspectives*, G. Richards (red.), Wyd. The Haworth Hospitality Press, Nowy Jork, s. 131–148.

- Quack H-D., Steinecke A.**, 2003, *Konzeption und Marketing kulturtouristischer Routen – dargestellt am Beispiel der „Route der Historischen Stadtkerne“*, [w:] *Tegernseer Tourismus Tage 2002, Proceedings*, Schmude (red.), w serii: „Beiträge zur Wirtschaftsgeographie, 2), Regensburg, s. 77–90.
- Rączka Z.** (red.), 2006, *Habsburgowie żywieccy i ich siedziba w Żywcu*, Wyd. Towarzystwo Miłośników Ziemi Żywieckiej, Żywiec.
- Recommendations on tourism statistic*, 1994, WTO (red.), Wyd. United Nations, New York.
- Reitel F.**, 1993, *Ehemalige militärische Anlagen als touristische Ziele? [w:] Kulturtourismus in Europa. Wachstum ohne Grenzen?*, Ch. Becker, A. Steinecke (red.), Wyd. Europäisches Tourismus Institut (ETI), Universität Trier, Tom 2, Trier, s. 96–111.
- Resolution CM/Res12E (10 October 2007), On the cultural routes of the Council of Europe*, 2007, Komitet Ministrów Rady Europy, Wyd. Rada Europy, Strasburg.
- Resolution (98) 4E (17 March 1998), On the Cultural Routes of the Council of Europe*, 1998, Komitet Ministrów Rady Europy, Wyd. Rada Europy, Strasburg.
- Rękas A.**, 2002, *Dziedzictwo kultury technicznej jako czynnik rozwoju turystyki na Śląsku*, „Problemy Turystyki i Hotelarstwa”, nr. 4, s. 66–72.
- Richards G.** (red.), 2007, *Cultural Tourism. Global and Local Perspectives*, Wyd. The Haworth Hospitality Press, Nowy Jork.
- Robaczyński W.**, 2006, *Przegląd uwarunkowań zagospodarowania przestrzeni, zasad tworzenia i funkcjonowania szlaków turystycznych (analiza prawna przygotowana na zlecenie Ministerstwa Gospodarki), Ministerstwo Gospodarki*, Warszawa.
- Sachs R., Wojturski G.**, 2001, *Heigel Franz – malarz świdnicki doby baroku*, [w:] *Rocznik świdnicki 2000*, M. Staffa (red.), Wyd. Towarzystwo Regionalne Ziemi Świdnickiej. Świdnica, s. 12–24.
- Sandrrart J. von**, 1925, *Von der Hoch-Teutschen berühmten Mahler/Bildhauer und Baumeister Leben und Lob. Aus der Teutschen Academie des Joachim von Sandrrart auf Stockau*, Wyd. Frankfurter Verlags-Anstalt, Frankfurt/M.
- Schmidt-Rutsch O.** (red.), 2008, *Friedrich Wilhelm Graf von Reden 1752–1815. Beiträge zur Frühindustrialisierung in Oberschlesien und an der Ruhr*, Wyd. LWL-Industriemuseum Dortmund, Essen.
- Schmude J., Trono A.**, 2003, *Routes for tourism and culture. Some examples for creating thematic routes from Italy, Greece, Portugal and Germany. 2003*, [w:] *Beiträge zur Wirtschaftsgeographie, Regensburg*, Band 5), Wyd. Universität Regensburg, Regensburg.
- Schwark J.**, 2000, *Thementourismus*, [w:] *Kulturtourismus*, A. Dreyer (red.), Wyd. Oldenbourg, München/Wien 2000, s. 117–136.
- Schwendemann H., Dietsche W.**, 2003, *Hitlers Schloß. Die „Führerresidenz“ in Posen*, Christoph Links Verlag, Berlin.
- Sewerniak J.**, 1979, *Metoda oceny i projektowania turystycznych szlaków pieszych w strefie podmiejskiej Torunia*, „Problemy Turystyki” 3(5), s. 84–96.
- Sewerniak J.**, 1982, *Problematyka zagospodarowania programowo-przestrzennego szlaków turystyki pieszej*, Problemy Turystyki, Nr 4 (18).
- Seweryn R.**, 2003, *Zróżnicowanie atrakcyjności turystycznej Polski w układzie przestrzennym. Próba pomiaru*, Problemy Turystyki, vol. XXVI, 1–4, s. 31–48,
- Silbergh D., Fladmark M., Henry G., Young M.**, 1994, *A strategy for theme trails*, Cultural Tourism, s. 123–146,
- Skórski W.**, 1998, *Twierdza świdnicka w świetle reliktyw kubaturowych oraz zachowanych podziałów własnościowych*, [w:] *Fortyfikacja*, t. V, Wyd. TPF, Warszawa-Kraków s. 203.
- Smith M. K.**, 2003, *Issues in cultural tourism studies*, Wyd. Routledge, London.
- Soida K.**, 1999, *Koleje wąskotorowe na Górnym Śląsku*, (tom III), Wyd. Emi-Press, Łódź.
- Sołowiej D.**, 1992, *Weryfikacja ocen integralnych atrakcyjności środowiska przyrodniczego człowieka w wybranych systemach rekreacyjnych*, Seria Geografia nr. 53, Wyd. Naukowe UAM, Poznań.
- Spieß A., Lichtenstein H.**, 1979, *Unternehmen Tannenberg. Der Anlass zum Zweiten Weltkrieg*, Wyd. Limes Verlag, Wiesbaden/München.
- Spyra A.**, 1987, *Prasa polska na ziemi pszczyńskiej (1806 – 1939)*, Wyd. Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Pszczyńskiej, Pszczyzna.
- Stasiak A.**, 2006, *Produkt turystyczny – szlak*, Turystyka i Hotelarstwo, nr 10 (2006), s. 9–40.
- Stasiak A.**, 2007, *Szlaki turystyczne – zagospodarowanie, atrakcja czy produkt turystyczny?*, [w:] *Szlaki turystyczne a przestrzeń turystyczna*, P. Kuleczka (red.), materiały z konferencji, Wyd. Zarząd Główny PTTK, Warszawa, s. 45–54.

- Stasiak A.**, 2009a, *Turystyka literacka i filmowa*, [w:] *Współczesne formy turystyki kulturowej*, K. Buczkowska, A. Mikos v. Rohrscheidt (red.), Wyd. AWF, Poznań, s. 223–265.
- Stasiak A.** (red.), 2009b, *Kultura i turystyka. Wspólnie zyskać!*, Wyd. WSTH w Łodzi, Łódź.
- Staszewska-Ludwiczak A., Nitkiewicz-Jankowska A.**, 2007, *Analiza porównawcza sposobu turystycznego wykorzystania wybranych zabytków techniki w województwie śląskim*, „Ekonomiczne Problemy Turystyki” nr 8, s. 319–323.
- Steinecke A.**, 2007, *Kulturtourismus. Marktstrukturen, Fallstudien, Perspektiven*, Wyd. Oldenbourg, München-Wien.
- Stępińska K.**, 1977, *Pałace i zamki w Polsce dawniej i dziś*, Wyd. Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa.
- Styperek J.**, 2002, *Linearne systemy penetracji rekreacyjnej*, Wyd. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Styperek J.**, 2004, *Funkcje szlaków turystycznych w aspekcie edukacyjnym*, [w:] *Turystyka w humanistycznej perspektywie*, M. Kazimierczak (red.), Wyd. AWF Poznań, Poznań, s. 327–332.
- Szlaki turystyczne a przestrzeń turystyczna*, 2007, P. Kuleczka (red.), Materiały z międzynarodowej konferencji, organizowanej przez PTTK, Wyd. ZG PTTK, Warszawa.
- Śniadek J., Styperek J.**, 2007, *Marka produktu turystycznego*, „Studia Periegetica”, 1/2007, s. 84–89. Świechowski Z., 2009, *Katalog architektury romańskiej w Polsce*, Wyd. DiG, Warszawa.
- Terminologia turystyczna. Zalecenia WTO, ONZ-WTO*, 1995, Wyd. UKFIT, Warszawa.
- Tomalska H.**, 2001, *Historia. Polska i świat w XX wieku. podręcznik dla gimnazjum*, Wyd. Juka, Warszawa 2001.
- Topolski J.** (red.), 1994, *Dzieje Poznania*, t. 2. cz. 1. (1793–1918), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Towner J.**, 1985, *The grand tour – a key phase in the history of tourism*, “Annals of Tourism Research” 1, s. 297–333.
- Tourism – 2020 Vision. A new forecast from the. Executive Summary*, 1999, WTO (World Tourism Organization), Wyd. WTO, Madrid.
- Turos L.**, 2004, *Turystyka i odkrywanie wartości „małej ojczyzny”*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej ZNP, Warszawa.
- Turystyka polska w 2004 roku. Wielkie miasta*, 2005, B. Radkowska (oprac.), wyd. Instytut Turystyki Warszawa.
- Twarowska M.**, 1962, *Leon Wyczółkowski*, Wyd. Oficyna Wydawnicza Auriga, Warszawa.
- UNESCO**, 2005, *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (February 2005). Annex 3 (Guidelines on the inscription of specific types of properties on the World Heritage List)*. WHC. 05/2, World Heritage Centre, Paris.
- Urry J.**, 2009, *Socjologia mobilności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Warszyńska J.**, 1971, *Waloryzacja miejscowości z punktu widzenia atrakcyjności turystycznej (zarys metody)*, „Zeszyty Naukowe UJ”, Prace Geograficzne., z. 27.
- Warszyńska J., Jackowski A.**, 1978, *Podstawy geografii turystyki*, Wyd. PWN, Warszawa.
- Wendt J.**, 2000, *Historia III. Podręcznik (gimnazjalny)*, Wyd. Rożak, Gdańsk.
- Wieczorkiewicz A.**, 2008, *Apetyt turysty. O doświadczeniu świata w podróży*, Wyd. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków.
- Wyrwa A. M.**, 1999, *Opactwa cysterskie na Pomorzu. Zarys dziejów i kultury*, Wyd. Księgarnia św. Wojciecha, Poznań.
- Wyrwa A. M., Dekański D., Słyszewska A.** (red.), 2002, *Kulturotwórcza rola cystersów na Kociewiu*, Wyd. Bernardinum, Pelplin-Tczew.
- Wyrwa A. M., Strzelczyk J., Kaczmarek K.** (red.), 1999, *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. I i t. II, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Wyrzykowski J.**, 2010, *Potencjał turystyczny w ujęciu geograficznym*, [w:] Meyer B. (red.) *Potencjał turystyczny. Zagadnienia przestrzenne*, Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 33–42.
- Wyszowska I.**, 2008, *Szanse rozwoju turystyki biograficznej w Polsce*, [w:] M. Kazimierczak (red.) *W kręgu humanistycznej refleksji nad turystyką kulturową*, Wyd. AWF Poznań, s. 382–391.
- Wyszowska I.**, 2009, *Turystyka kulturowa w Wielkopolsce*, [w:] *Współczesne formy turystyki kulturowej*, K. Buczkowska, A. Mikos v. Rohrscheidt (red.), Wyd. AWF, Poznań, s. 403–433.

Czasopisma naukowe:

ANNALS OF TOURISM RESEARCH, ISSN 0160-7383, Wydawca: Elsevier Science Ltd. Pergamon, Kidlington, Oxford.

FOLIA TURISTICA, ISSN: 0867-3888, Wydawca: Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie

INFORMATIONEN ZUR POLITISCHEN BILDUNG, ISSN 0046-9408, Wydawca: Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn.

JOURNAL OF TRAVEL RESEARCH, ISSN 0047-2875, Wydawca: Sage Publications, Inc. Thousand Oaks, CA (USA).

MATERIA MEDICINA POLONA. POLISH JOURNAL of MEDICINE and PHARMACY, ISSN: 0025-5246, (ukazywało się do 1999).

NASZA PRZESZŁOŚĆ, ISSN 0137-3218, Wydawca: Instytut Wydawniczy Księży Misjonarzy w Krakowie.

NAUKA, ISSN 1231-8515, Wydawca: Biuro analiz., Informacji Naukowej i Wydawnictw Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.

PRACE I STUDIA GEOGRAFICZNE, ISSN: 0208-4589, Wydawca: Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego.

PRACE MUZEUM ZIEMI, ISSN 0032-6275, Wydawca: Polska Akademia Nauk (Instytut Geologiczny), Warszawa.

PROBLEMY TURYSTYKI, ISSN: 0138-0478, Wydawca: Instytut Turystyki, Warszawa.

PROBLEMY TURYSTYKI I HOTELARSTWA – (pismo ukazuje się nieregularnie), Wydawca: Akademia Morska w Gdyni.

STUDIA PELPLIŃSKIE – Rocznik Diecezji Chełmińskiej, ISSN 0239-4456, Wydawca: Wyd. Bernardinum i Diecezja Pelplińska, Pelplin.

SOBÓTKA – Śląski Kwartalnik Historyczny, ISSN: 0037-7511, Wydawca: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii, Wrocław.

STUDIA PEREGIETICA, ISSN: 1897-9262, Wydawca: Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania w Poznaniu.

TOURISM GEOGRAPHIES, ISSN 1461-6688, Wydawca: Routledge Journals Department, New York.

TURYSTYKA i HOTELARSTWO, ISSN: 1644-8871, Wydawca: Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Łodzi.

TURYSTYKA KULTUROWA, ISSN 1689-4642, Wydawca: Kultour.pl/Zakład Kulturowych Podstaw Turystyki AWF Poznań. www.turystykakulturowa.org (data dostępu: 22.12.2009 r.).

TURYZM, ISSN 0867-5856, Wydawca: Uniwersytet Łódzki. Instytut Geografii Miast i Turyzmu.

ZENTRALBLATT FÜR CHIRURGIE, Zeitschrift für Allgemeine, Viszeral und Gefäßchirurgie, ISSN: 0044-409X, Wydawca: Universität Magdeburg/Georg Thieme Verlag KG Stuttgart.

ZESZYTY NAUKOWE UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO, ISSN: 0137-2432, Wydawca: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Literatura o charakterze podręcznikowym, przewodnikowym i popularyzatorskim, wykorzystywana w ramach identyfikacji i tematyzacji szlaków i obiektów kluczowych oraz waloryzacji potencjału obiektów

Abbayes Normandes, Guide for Groups, 2009, Wyd. Stowarzyszenie Abbayes Normandes Route historique, Bihorel.

Apostol S., 2005, *Szlak gotycki*, Wyd. Arete II, Krosno.

Atlas der Industriekultur, 2005, Wyd. Regionalverband Ruhr, Essen.

Bañkosz R., *Cerkwie Szlaku Ikon*, Wyd. Arete II, Krosno.

Barwny świat czarnych skarbów – Zabytkowa Kopalnia Guido – Przewodnik, 2008, Wyd. Kopalnia Guido, Zabrze.

Begegnungen, die berühren. Via Sacra – przewodnik, 2008, Wyd. Euroregion Neisse i Marketing-Gesellschaft Oberlausitz, Görlitz-Ostritz.

Bogacz J., 2004, *Gniezno. Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej. Przewodnik*, Wyd. Gaudentinum, Gniezno.

- Bogacz J.**, 2006, *Gniezno. Katedra Gnieźnieńska. Przewodnik*, Wyd. Gaudentinum, Gniezno.
- Ceglińska A., Karaś H., Mendyk E., Smyk J.**, 2006, *Droga świętego Jakuba Gniezno-Zgorzelec-Praga. Część polska*, Wyd. Fundacja Wioski Franciszkańskiej, Janice.
- Dedo E., Zaborowska J.** (red.), 1998, *Polska na weekend. 52 trasy po najpiękniejszych miastach i regionach*, Wyd. Pascal, Bielsko-Biała.
- Dylewski A.**, 2004, *Śladami Kultur Pogranicza. Od Gdańska do Ustrzyk Dolnych*, Wyd. Pascal, Bielsko-Biała.
- Dziurla H., Kořán I., Wrabec J.**, 2001, *Krzeszów. Europejska perła baroku*, Wyd. Legnicka Kuria Biskupia, Legnica.
- El legado andalusí, una sociedad mediterranea*, 2001–2009, czasopismo popularnonaukowe, Wyd. Fundacion El Legado Andalusí, 37 zeszytów w l. 2001–2009).
- Entdeckerpass*, 2009, Wyd. Regionalverband Ruhr, RVR-Betrieb Route der Industriekultur, Essen.
- Firlej K., Adamczak S.**, 2006, *Wielkopolska na Weekend. Przewodnik turystyczny*, Wyd. Pascal, Bielsko-Biała.
- Glinka T., Piasecki M.**, 2007, *Polska. 60 wycieczek tematycznych. Najpiękniejsze miejsca*, wyd. Publi-
cat, Poznań.
- Guerquin B.**, 1974, *Zamek w Malborku*, Wyd. Arkady, Warszawa.
- Henzler M.**, 2009, *Półprzewodnik Polityki*, [w:] Tygodnik „Polityka”, rocznik 2009, numery: 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34 i 35 (seria ośmiu artykułów na temat polskich szlaków turystyczno-kulturowych lub wirtualnych propozycji tematycznych).
- Iwicki Z.**, 2001, *Oliwa wczoraj i dziś: przewodnik po zabytkach katedry i byłego klasztoru*, Wyd. Bernardinum, Gdańsk.
- Jankowiak S.**, 1999, *Historia. Podręcznik do gimnazjum*, Razem poprzez wieki I, Wydawnictwo Arka, Poznań.
- Jarczewski A.**, 2009, *Provokado. Gawędy Klucznika Radiostacji*, Gliwice.
- Jurkiewicz J. L.**, 2006, *Pomorski Szlak Cystersów*, Wyd. Bernardinum, Gdynia-Pelplin.
- Łęcki W.**, 2006, *Szlak Piastowski*, Wyd. WBP, Poznań.
- Kaczyński I. T.**, 2008, *Szlakiem Piastowskim. Przewodnik turystyczny*, Wyd. MUZA, Warszawa
- Kamienna Góra**, 2001, E. Oleksiak, R. Plata, B. Pecio, M. Karasińska, M. Dańczak, M. Zdanowicz, Wyd. Eureka, Męcina.
- Kantor Z., Dudek T., Szronek A. R.**, 2004, *Piwne Historie. Tyskie Browary*, Wyd. Kompania Piwowarska, Tychy.
- Kenig P., Stysińska W.**, 2008, *Muzeum Techniki i Włókiennictwa w Bielsku-Białej. Zarys dziejów bielskiego przemysłu i przewodnik po ekspozycji włókienniczej*, Wyd. Muzeum w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała.
- Knowles D.**, 2008, *Route 66 Adventure Handbook*, Wyd. Turnaround Publisher Services, Londyn.
- Kozłowski R.**, 2005, *Kościół Parafialny pw. Wniebowzięcia NMP i Jakuba Starszego w Kamińcu Ząbkowickim*, Wyd. AGA, Wrocław.
- KulTour.pl. Ihr zuverlässiger Partner für Reisen mit Niveau**, 2006, (katalog ofert), Wyd. KulTour.pl, Poznań.
- Mackiewicz E., Gałkowska D.**, 2002, *Zabytki techniki województwa śląskiego. Przewodnik po wybranych obiektach*, Wyd. Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego, Katowice.
- Małuśkiewicz P.**, 1993, *Wielkopolskim szlakiem Adama Mickiewicza*, Wyd. Wielkopolska Biblioteka Krajoznawcza, Zeszyt nr 3, Poznań.
- Małkowski T., Rzeźniowski J.**, *Historia II. Podręcznik dla klasy II gimnazjum*, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Gdańsk.
- Mikołajczyk G.**, 1990, *Katedra Gnieźnieńska – Przewodnik*, Wyd. Gaudentinum, Gniezno.
- Miszta A.**, 2009, *Śląskie. Przewodnik Pozytywny*, Wyd. Śląska Organizacja Turystyczna i Amistad Sp. z o.o., Katowice.
- Moore B., Cunningham R.**, 2003, *The Complete Route 66 Guidebook and Atlas*, Wyd. Route 66 Magazine, Port Richey.
- Myk G.**, 1998, *Przewodnik turystyczny po zespole pocysterskim w Koronowie*, Wyd. UMiG Koronowo.

- Nibelungen Siegfried Strasse. Durch den Odenwald vom Rhein zum Main*, 2006, Wyd. Arbeitsgemeinschaft Nibelungen-Siegfried-Straße, Rheinheim.
- Nowotny S., 2005, *Rys krajoznawczo-turystyczny ziemi świdnickiej*, Wydawnictwo „Warto”, Dziegiełków.
- Nowotny S., 2009, *Przewodnik po świdnickiej katedrze*, Wyd. Gmina Miasto Świdnica, Świdnica.
- Pasierb J. St., 1995, *Pelplin*, Wyd. „Bernardinum” i „Interpress”, Warszawa.
- Pawlik J., 1985, *Szlak husarii polskiej*, Wyd. PTTK Kraj, Warszawa.
- Plenzler A., 2007 a, *Szlak zabytków techniki w Wielkopolsce*, Wyd. WOT, Poznań.
- Plenzler A., 2007 b, *Szlak zamków, pałaców i dworów*, Wyd. WOT, Poznań.
- Polen, Städtereisen, Studienreisen, Jugendreisen*, 2007, (katalog ofert), Wyd. Janpol, Kraków.
- Polska dla turysty (przewodnik i album elektroniczny)*, 2006, Wyd. Kultour.pl, Poznań.
- Hetnał A. (red.), 2003, *Polska na Weekend. 52 Trasy po najpiękniejszych miastach i regionach* (przewodnik turystyczny), Wyd. Pascal, Bielsko-Biała 2003.
- Przewodnik po szlakach kulturowych Pomorza*, 2008, Wyd. PROT, Gdańsk.
- Przybysz K., Jakubowski W., Włodarczyk M., 2002, *Historia dla gimnazjalistów. Klasa III*, Wyd. Oficyna Edukacyjna – Krzysztof Pazdro, Warszawa.
- Reuffurth F., 2006, *Giszowiec – nowa śląska wieś górnicza*, Wyd. miejski Dom Kultury Szopienice-Giszowiec, Katowice, reprint z: Wyd. Boehm, Katowice 1910, reprint.
- Rościszewski P., 1984, *Szlak husarii polskiej. Przewodnik*. Wyd. PTTK, Gliwice.
- Route 66 Magazine*, 1999–2009, czasopismo tematyczne, poświęcone szlakowi Route 66), Wydawca: Route 66 Magazine (P. i S. Taylor), Port Richey.
- RuhrTour 2009*, 2008, (przewodnik), Wyd. Regionalverband Ruhr, Essen.
- Extra Schicht. Die Nacht der Industriekultur*, 2009, (przewodnik po dorocznej imprezie regionalnej na szlaku), Wyd. Ruhr Tourismus, GmbH, Essen.
- Sarnecki J., 2007, *Herbowa wieś Chełmsko Śląskie*, Wyd. Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Chełmska Śląskiego, Chełmsko Śląskie.
- Sikorska J. (red.), 2006, *Skąd się Polska zaczęła, od Kruszwicy do Poznania. Rzecz o Szlaku Piastowskim*, Wyd. Mirex, Bydgoszcz.
- Skibiński S., 2001, *Katedra Poznańska*, Wyd. Księgarnia świętego Wojciecha, Poznań.
- Słyszewska A., 2008, *Pomorski Szlak Cysterski*, wyd. Bernardinum, Pelplin.
- Słyszewska A., Dekański D., 2008, *Szlak Cysterski. Pomorze wschodnie*, Wyd. Bernardinum, Pelplin.
- Szewczykowie I. i R., 2008, *Szlaki turystyczne*, Wyd. Carta Blanca, Warszawa.
- Sobczak J., Kucharski B., 2009, *Wielkopolska wybitnych Polaków*, WOT, Poznań.
- Szejnert M., 2007, *Czarny Ogród, (Zbeletryzowana historia osiedla Giszowiec)*, Wyd. Znak, Kraków.
- Szlak Architektury Drewnianej*, 2005 (dz. zbiorowe), Wyd. Bezdroża WSP. z Urzędem Marszałkowskim Województwa Małopolskiego, Kraków.
- Szlak Cysterski na Dolnym Śląsku. Przewodnik*, 2005, (konsultacja tekstu: H. Dziurła), redakcja i wydawca: Dolnośląska Organizacja Turystyczna, Wrocław.
- Szlak Piastowski. Przewodnik kieszonkowy*, 2006, Wyd. Pascal, Bielsko-Biała (red. prowadzący: K. Stańczyk).
- Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego (ilustrowany turystyczny zeszyt informacyjny)*, 2009, E. Wieczorek (oprac.), Wyd. Śląska Organizacja Turystyczna, Katowice.
- Szpilewski S., 1996, *Zamek Książąt Pomorskich*, Wyd. Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, Oddział w Słupsku, Słupsk.
- Świechowski Z., 1998, *Strzelno romańskie*, Wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań.
- Wendt J., 2000, *Przez Wieki, Podręcznik do historii do klasy III gimnazjum*, Wyd. M. Rożak, Gdańsk.
- Wojciechowski G., 2000, *Historia. Podręcznik do gimnazjum. Razem poprzez wieki, zrozumieć przeszłość*, Wyd. Arka, Poznań.
- Wołosik A., 2002, *Historia. Opowiem Ci ciekawą historię. Podręcznik dla uczniów klasy I gimnazjum*, Wydawnictwo Edukacyjne Zofii Dobkowskiej, Warszawa.
- Zajączkowski W., 1999, *Biskupin. Przewodnik po rezerwacie archeologicznym*, Wyd. Zet, Wrocław.
- Zdrojewski J., 2008, *Szlakiem Bursztynowym*, (Informator Turystyczny), Wyd. Pomorska Regionalna Organizacja Turystyczna, Gdańsk.

Atlasy i mapy:

- Polska. Atlas drogowy i przewodnik turystyczny**, 2004, E. Niemiec (oprac.), Wyd. Daunpol sp. Z.o.o. – Wydawnictwo Kartograficzne, Warszawa.
- Koleje, www 2009 Mapa linii kolejowych PKP SA**, www.pkp.pl/files/polska.html.txt (data dostępu: 10.12.2009 r.).
- Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego**, 2008, (Mapa z informatorem), Wyd. Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego i Śląska Organizacja Turystyczna, Katowice.

W pracy wykorzystano wzmiankowane w treści i odsyłaczach katalogi polskie i międzynarodowe akty prawodawcze, dokumenty polskich instytucji rządowych i organizacji turystycznych, polskich oraz zagranicznych biur podróży oraz oficjalne dokumenty publikowane przez międzynarodowe organizacje działające na rzecz kultury lub turystyki, oficjalne portale internetowe organizacji, instytucji oraz biur podróży. Przy informacjach pochodzących z wymienionych aktów i dokumentów podano ich źródło zgodnie z przyjętymi zasadami cytacji wszystkich publikacji, w przypadku źródeł publikowanych w Internecie podano w przypisach ich dokładne referencje wraz z datą dostępu.

Portale instytucji i organizacji:

- Diecezja Gdańsk, www 2009**, Archidiecezja Gdańska, sanktuaria diecezjalne www.diecezja.gda.pl/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=35 (23.12.2009)
- Diecezja Gniezno, www 2009**, Archidiecezja Gnieźnieńska (sanktuaria diecezjalne) www.archidiecezja.pl/pl/informacje/sanktuaria.html (27.12.2009)
- Diecezja Legnica, www 2009**, Diecezja Legnicka: (sanktuaria diecezjalne) www.diecezja.legnica.pl (5.21.2009)
- Diecezja Pelplin, www 2009**, Diecezja Pelplińska (strona oficjalna) www.pelplin.diecezja.org/?a=1 (29.12.2009)
- Diecezja Świdnica, www 2009**, Diecezja Świdnicka (sanktuaria diecezjalne) www.diecezja.swidnica.pl/teksty/519.html (5.12.2009)
- IAM, www 2009**, Instytut Adama Mickiewicza www.culture.pl (10.12.2009)
- ICOMOS, www 2009**, International Council on Monuments and Sites (Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków) www.icomos-ciic.org (dostęp: 2. 11. 2008)
- KOBiDZ, UNESCO, www 2009**, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków (lista polskich obiektów Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO) www.kobidz.pl/idm,79,miejsca-swiatowego-dziedzictwa-w-polsce.html (6.12.2009)
- KOBiDZ, Pomniki, www 2009**, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków (lista Pomników Historii) www.kobidz.pl/idm,80,pomniki-historii.html (6. 12.2009)
- KOBiDZ, rejestr, www 2009**, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków (wykaz obiektów nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków) www.zabytek.pl/idm,1040,idn,461,rejestr-zabytkow-nieruchomych-stan-na-30-wrzesnia-2009-r.html (12.11.2009)
- Lednica 2000, www 2009**, Portal internetowy katolickiego ruchu lednickiego www.lednica2000.pl/ruch_lednicki.php (29.12.2009)
- Lednica ośrodek, www 2009**, Portal internetowy Domu-Ośrodka im. Jana Pawła II na Lednicy (Imiołki) www.domjp2.lednica2000.pl (30.12.2009)
- MKiDN, www 2009**, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (lista muzeów pod opieką resortu) www.mkidn.gov.pl/kultura/1948.html (8.10.2009)
- PTTK Szlaki, www 2009**, zestawienie szlaków turystycznych www.szlaki.pttk.pl (11.12.2009)
- SIT Hotele, www 2010**, Rządowy serwis Informacyjny Turystyki, rejestr obiektów hotelarskich www.turystyka.gov.pl/MOH.aspx (11.01.2010)

- UM Śląskie, www 2009**, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego (samorządowe placówki kultury)
www.bip.silesia-region.pl/index.php?grupa=4&grupaj=1 (13.11.2009)
- UM Pomorskie, www 2009**, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Samorządowe jednostki organizacyjne (kultura), Pomorskie Muzea, www 2009
www.wrotapomorza.pl/pl/bip/umwp/jednostki_organizacyjne (13.11.2009)
- UM Dolnośląskie, www 2009**, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego: Instytucje Kultury prowadzone przez DUM, Dolny Śląsk Muzea, www 2009
www.umwd.dolnyslask.pl/kultura/instytucje-kultury (20.11.2009)
- Wielkopolska muzea, www 2009**, Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego (muzea samorządowe)
www.umwww.pl/kultura/muzea.html (10.12.2009)
- Wielkopolska Hotele, www 2009**, Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego (baza hotelowa Wielkopolski)
www.umwww.pl/turystyka/baza-noclegowa.html (10.12.2009)

Oficjalne portale www szlaków poddanych waloryzacji:

- Bursztynowy Pomorze, www 2009:** (wersja 1, 2, 3), Pomorski Szlak Bursztynowy:
1. Główny: www.wrotapomorza.pl/pl/turystyka/szlaki/tematyczne/bursztynowy (14.11.2009)
2. Uzupełniający: www.prot.gda.pl/4szlaki/bursztyn/index.html (20.10.2009)
3. Wersja skrócona portalu, zintegrowana w ofertę turystyczną Trójmiasta:
www.poznaj3miasto.pl/pl/gdansk_przewodnik/szlaki_turystyczne/amber_route_szlak_bursztynowy (14.11.2009)
- Drogi Baroku, www 2009**, Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna
www.drogibaroku.org (14.11.2009)
- PSC Pomorski, www 2009**, Szlak Cysterski, Pętla Pomorska
www.psc.woj-pomorskie.pl (14.11.2009)
Portal uzupełniający: www.informacja.pelplin.com/?a=19 (14.11.2009)
- Szlak Piastowski, www 2009**, Szlak Piastowski
www.szlakpiastowski.com.pl (24.10.2009)
- Szlak ZTWS, www 2009**, Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego
www.silesia-region.pl/szt/ (20.10.2009)

Portale www pozostałych szlaków:

- Abbeyes, www 2009**, Szlak Abbayes Normandes (opactwa Normandii)
www.abbeyes-normandes.com/ (24.10.2009)
- Architektura Młp., www 2009**, Szlak Architektury Drewnianej (pętla małopolska)
www.drewniana.malopolska.pl (17.10.2009)
- Architektura Podkarp., www 2009**, Szlak Architektury Drewnianej (pętla podkarpacka)
www.podkarpackie.pl/szlak/obiekt.php?akcja=GOLCOWA (17.10.2009)
- Bursztyn Austria, www 2009**, Bursztynowy Szlak w Austrii
www.bernsteinstrasse.net/website.php?id=/de/niederosterreich/suche.htm (23.12.2009)
- Bursztyn Litwa, www 2009**, Bursztynowy Szlak Litwy i pozostałych krajów bałtyckich
www.balticamberroad.net (23.12.2009)
- Bursztynowy Greenways, www 2009**
www.szlakbursztynowy.pl (25.10.2009)
- Chasydzki, www 2009**, Szlak Chasydzki
www.fodz.pl/?d=5&id=32&l=pl (22.10.2009)
- Droga Jakuba, www 2009**, Droga św. Jakuba (odcinek polski)
www.camino.net.pl (24.10.2009)
- El Legado andalusi, www 2009**, Szlak El Legado andalusi (dziedzictwa Andaluzji)
www.legadoandalusi.es/ (24.10.2009)
- ERIH, www 2009**, European Route of Industrial Heritage/Europejski Szlak Dziedzictwa Przemysłowego
www.erih.net/index.php (22.12.2009)

- Gotyk Ceglany, www 2009**, Europejski Szlak Gotyku Ceglanego
www.eurob.org (22.10.2009)
- Jagielloński, www 2009**, Szlak Jagielloński (projekt)
www.szlakjagiellonski.pl/ot.html (21.10.2009)
- Kolejowy Karpaty, www 2009**, Turystyczny Szlak Kolejowy przez Karpaty
www.mot.krakow.pl/f_menager/index.php?f_menager_do=download&f_menager_id=92
(21.10.2009)
- Literacki, www 2009**, Szlak Literacki (małopolski i świętokrzyski)
www.rp.pl/artykul/232589,300422_Swietokrzyski_Szlak_Literacki.html (20.10.2009)
www.panczakiewicz.pl/~szlakliteracki (20.10.2009)
- Lubomirscy, www 2009**, Turystyczny Szlak Rodowych Gniazd Lubomirskich (transgraniczny)
www.szlak-lubomirskich.stalowawola.pl/glownaa.htm (20.10.2009)
- Lubuski szlak, www 2009**, Lubuski Szlak Wina i Miodu
www.ziemialubuska.pl/2330,2242,,.html (20.10.2009)
- Naftowy, www 2009**, Szlak Naftowy (transgraniczny)
www.beskidniski.org.pl/szlaki/naftowy/pl/szlak_main_pl.htm (21.10.2009)
- Nibelungen, www 2009**, Nibelungen-Siegfried-Strasse/Szlak Nibelungów i Zygryda (Niemcy)
www.nibelungen-siegfriedstrasse.de/ (24.10.2009)
- Owocowy Młp., www 2009**, Małopolski Szlak Owocowy
www.owoce.hybrid.pl (dostęp: 21.10.2009)
- Renesans, www 2009**, Szlak Renesansu w Małopolsce
www.szlakrenesansu.pl (21.10.2009)
- Rękodzieło, www 2009**, Szlak Rękodziela Ludowego na Podlasiu
www.wrotapodlasia.pl/pl/turystyka/szlaki+turystyczne/szlak_rekodziela.htm (22.10.2009)
- Romański, www 2009**, Szlak Romański (w Polsce)
www.szlakromanski.pl (18.10.2009)
- Route 66, www 2009**, Szlak Route 66 (USA)
www.national66.com (23.10.2009)
- Route Coeur, www 2009**, Szlak Jacques de Coeur
www.route-jacques-coeur.org/accueil.php (28.12.2009)
- Route Industriekultur, www 2009**, Route der Industriekultur/Szlak kultury przemysłowej
www.route-industriekultur.de (23.10.2009)
- Szlak Cysterski, www 2009**, Szlak Cysterski w Polsce
www.szlakcysterski.org (18.10.2009)
- Szlak Fredry, www 2009**, Szlak turystyczny Śladami Aleksandra Fredry (transgraniczny)
www.wrota.podkarpackie.pl/pl/turystyka/szlaki/szlak_sladami_fredry (21.10.2009)
- Szlak Hydrotechniki, www 2009**, Szlak Hydrotechniki na Pomorzu
www.prot.gda.pl/4szlaki/hydro/index.html (20.10.2009)
- Szlak Ikon, www 2009**, Szlak Ikon (dwie trasy)
www.szlakikon.pl (21.10.2009)
- Szlak Latarni, www 2009**, Szlak Latarni Morskich
www.wrotapomorza.pl/pl/turystyka/szlaki/tematyczne/latarnie_mapka (22.10.2009)
- Szlak Szwejka, www 2009**, Szlak Dobrego Wojaka Szwejka (transgraniczny)
www.btc.bieszczady-online.pl/szwejk_start.php (22.10.2009)
- Szlak Zielonka, www 2009**, Szlak Kościołów Drewnianych wokół Puszczy Zielonka
www.koscioly-drewniane.info (20.10.2009)
- Szlaki Wielkopolski, www 2009**, lista wirtualnych propozycji tematycznego zwiedzania Wielkopolski
www.regionwielkopolska.pl/pub/uploaddocs/sz_baroku.pdf (24.12.2009)
- Śladami Niemców, www 2009**, Szlak Śladami Niemców w Polsce (oferta tematyczna)
www.kultour.pl/pl/?one=opis_tras&mt=niemcy_pl&miejsca=opis (21.10.2009)
- Śladami Fortec, www 2009**, Szlak Śladami Dawnych Fortec (oferta tematyczna)
www.kultour.pl/pl/?one=opis_tras&mt=fr&miejsca=opis (21.10.2009)
- Via Sacra, www 2009**, Szlak Via Sacra (transgraniczny)
www.via-sacra.info (20.10.2009)
- Wschód-Zachód, www 2009**, Szlak Wschód-Zachód (projekt)
www.zachod-wschod.pl/szlakkupiecki.htm (21.10.2009)
- Zamki gotyckie, www 2009**, Szlak Zamków Gotyckich
www.prot.gda.pl/4szlaki/zamki/index.html (20.10.2009)

Portale www obiektów:

- Amber Gdańsk, www 2009**, Amber Manufacture w Gdańsku
www.ambermanufacture.com.pl/michel_pl/Amber%20Manufacture.html (14.11.2009)
- Bardo, www 2009**, Sanktuarium w dawnym klasztorze
www.sankt_bardo.opoka.net.pl (6.12.2009)
- Biskupin, www 2009**, Muzeum Archeologiczne w Biskupinie
www.biskupin.pl (8.10.2009)
- Bogaczowice, www 2009**, Stare Bogaczowice, parafia św. Józefa
www.bogaczowice.diecezja.swidnica.pl (6.12.2009)
- Browarium, www 2009**, Tyskie Browarium
www.tyskiebrowarium.pl (11.11.2009)
- Częstochowa Zapalki, www 2009**, Muzeum Produkcji Zapalek w Częstochowie
www.zapalki.pl/pl/index.php (11.11.2009)
- GL Odlewnictwo, www 2009**, Oddział Odlewnictwa Muzeum Gliwickiego
www.muzeum.gliwice.pl/wystawy_stale/wystawy_stale.php (11.11.2009)
- Gasawa Mikołaj, www 2009**, Kościół parafialny św. Mikołaja w Gasawie
www.mikolaj-gasawa.net (10.10.2009)
- Gdańsk Archeologia, www 2009**, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku
www.archeologia.pl (14.11.2009)
- Gdańsk Bursztyn, www 2009**, Muzeum Bursztynu w Gdańsku
www.mhmg.pl/index.php?oddzial=4 (14.11.2009)
- Gdynia Muzeum, www 2009**, Muzeum Inkluzji w Bursztynie w Gdyni
www.muzeum.gda.pl (14.11.2009)
- Gniezno Muzeum Archidiecezji, www 2009**
www.archidiecezja.pl/pl/instytucje/muzeum/muzeum.html (28.12.2009)
- Golden Amber, www 2009**, Przedsiębiorstwo Golden Amber, Gdańsk-Stogi
www.golden-amber.pl (13.11.2009)
- Grzybowo, www 2009**, Grodzisko w Grzybowie
www.grod-grzybowo.icpnet.pl (11.10.2009)
- GS Koleje Wąskotorowe, www 2009**, Górnośląskie Koleje Wąskotorowe
www.sgkw.eu/index.php (11.11.2009)
- Krzeszów, www 2009**, Zespół pocysterski w Krzeszowie
www.opactwo.eu/pl (5.12.2009)
- Lednica, www 2009**, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
www.lednicamuzeum.pl (9.10.2009)
- Lubostroń, www 2009**, Pałac Lubostroń w Lubostroniu
www.palac-lubostron.pl (28.12.2009)
- Luiza Zabrze, www 2009**, Skansen Kopalnia Luiza w Zabrzu
www.luiza.zabrze.pl (11.11.2009)
- Malbork, www 2009**, Muzeum Zamkowe w Malborku
www.zamek.malbork.pl (14.11.2009)
- MPPP, www 2009**, Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie
www.mppp.pl (8.10.2009)
- Muzeum Energetyki, www 2009**, Muzeum Energetyki w Łaziskach Górnych
www.muzeumenergetyki.pl 911.11.2009)
- Muzeum Pelplin, www 2009**, Muzeum Diecezjalne w Pelplinie
www.muzeum.diecezja.org/muzeum/index.html (14.11.2009)
- Muzeum Pożarnictwa, www 2009**, Centralne Muzeum Pożarnictwa w Mysłowicach
www.cmp-muzeum.pl (11.11.2009)
- Nikiszowiec, www 2009**, Osiedle Nikiszowiec w Katowicach
www.nikiszowiec.pl (11.11.2009)
- Oliwa, www 2009**, Katedra Oliwska
www.archikatedra.diecezja.gda.pl/index_1.html (14.11.2009)
- Pałuki Muzeum, www 2009**, Muzeum Ziemi Pałuckiej z Żninie
www.muzeumznin.pl (11.10.2009)

- Pobiedziska, www 2009**, Skansen Miniatur Szlaku Piastowskiego w Pobiedziskach
www.okis-pobiedziska.pl/szablon.php?ids=393,SKANSEN%20MINIATUR (13.10.2009)
- Pszczyna Muzeum, www 2009**, Muzeum Prasy Śląskiej w Pszczynie
www.tmpz.pl/muzeum.php (11.11.2009)
- Radzionków Muzeum, www 2009**, Muzeum Chleba w Radzionkowie
www.muzeum-chleba.pl (11.11.2009)
- TG kopalnia, www 2009**, Zabytkowa Kopalnia Srebra i Sztolnia Czarnego Pstrąga w Tarnowskich Górach
www.kopalniasrebra.pl (11.11.2009)
- Sanktuarium Krzeszów, www 2009**, Zespół jako sanktuarium Diecezji Legnickiej
www.diecezja.legnica.pl/teksty/s_010.php (5.12.2009)
- Ślupsk, www 2009**, Muzeum Pomorza Środkowego w Ślupsku
www.muzeum.slupsk.pl (14.11.2009)
- Ślupsk Galeria, www 2009 (a, b)**
a) Galeria Bursztynowa w Ślupsku: www.galeriabursztynowa.prv.pl (14.11.2009)
b) druga strona www: Ślupsk Galeria www 2009b: www.galeriabursztynowa.pl (8.12.2009)
- Stegna Muzeum, www 2009**, Muzeum Bursztynu w Steganie „Bursztynowa Komnata”
www.bursztynowakomnata.com (14.11.2009)
- Strzegom, www 2009**, kościół parafialny Św. Piotra i Pawła w Strzegomiu
www.bazylika.strzegom.pl (6.12.2009)
- Strzelno, www 2009**, Zabytkowe świątynie Strzelna
www.trojcastrzelno.za.pl (12.10.2009)
- Szyb Wilson, www 2009**, Galeria „Szyb Wilson” w Katowicach
www.szybwilson.org (11.11.2009)
- Ząbkowice turystyka, www 2009**, Oficjalny portal internetowy Starostwa w Ząbkowicach Śląskich (dział: Informator dla turystów)
www.zabkowice-powiat.pl/portal/index.php (30.12.2009)
- Żnin Kolej, www 2009**, Żnińska Kolej Powiatowa
www.ciuchciaznin.pl (8.10.2009)
- Żywiec Browar, www 2009**, Muzeum Browaru Żywiec, Browar Żywiec
www.muzeumbrowaru.pl (11.11.2009)

Inne oficjalne portale internetowe:

- A Part www 2009**, Festiwal A Part w Katowicach, program
www.apart.art.pl/fest.htm (12.12.2009)
- Amberif, www 2010**, Międzynarodowe Targi Bursztynu, Bizuterii i Kamieni Jubilerskich Amberif w Gdańsku, Program na rok 2010
www.mtgsa.pl/e4u.php/3,pl (4.01.2010)
- Autobusy, www 2009**, Rozkład jazdy autobusów
www.pf.pl/serwis/Dworce%20autobusowe--B550495V3_YP.html?client=adword-pf (11.12.2009)
- Bydgoszcz Airport, www 2009**, Bydgoszcz Airport BZG
www.plb.pl (10.12.2009)
- EEA Eionet, www 2010**, European Environment Agency, (Gemet Thesaurus) Definicja szlaku turystycznego
www.eionet.europa.eu/gemet/concept?langcode=en&cp=10884 (11.01.2010)
- Eventi, www 2009**, Eventi e Turismo – Stowarzyszenie hoteli i partnerów biznesowych
www.eventieturismo.it (15.11.2009)
- Gdańsk Airport, www 2009**, Port Lotniczy im. L. Wałęsy w Gdańsku
www.airport.gdansk.pl (12.12.2009)
- GDDKiA, www 2009**, Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad (aktualny stan autostrad i dróg ekspresowych)
www.gddkia.gov.pl/article/sprawdz_na_mapie_przygotowanie_drog_i_autostrad/index.php (12.12.2009)
- Gdynia Opener, www 2009**, Festiwal Open'er w Gdyni, występujący zgodnie z programem za rok 2009
www.opener.heineken.pl/artysci/opener_2009/zagraniczni.html (27.12.2009)
- Itaka, Toscana, www 2009**, Program wyprawy do Toskanii
www.itaka.pl/wycieczki/wlochy/toskania_z_dedykacja_1548.php (dostęp: 10.03.2009).

- Katowice Airport, www 2009**, Górnośląskie Towarzystwo Lotnicze SA (Lotnisko w Pyrzowicach)
www.gtl.com.pl (10.12.2009)
- Kontakt Program, www 2009**, Program Międzynarodowego Festiwalu Teatralnego Kontakt w Toruniu za rok 2009
www.teatr.torun.pl/_portal/1231934748496dd51c417e9/Kontakt_2009.html (23.12.2009)
- Malta Program, www 2009**, Program Międzynarodowego Festiwalu Teatralnego Malta w Poznaniu za rok 2009
www.malta-festival.pl/pl/home/573/index.html (14.12.2009)
- Oliwa Program, www 2009**, Program Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Organowej w Katedrze Oliwskiej za rok 2009
www.rozrywka.trojmiasto.pl/info_imp.php?id_imp=122881 (dostęp 27.11.2009)
- PKP, www 2009**, Rozkład jazdy pociągów PKP SA
www.rozklad-pkp.pl (11.12.2009)
- Poznań Airport, www 2009**, Port Lotniczy Poznań-Ławica
www.airport-poznan.com.pl (30.11.2009)
- Prowincjonalia, www 2010**, Festiwal Sztuki Filmowej „Prowincjonalia we Wrześni, program 2010
www.prowincjonalia.com.pl/ (3.01.2010)
- Solo Tours Toskania, www 2010**, Wycieczka „Zapach Toskanii”
www.sol-tours.pl/slm_toskania.php (11.01.2010)
- Spotkania Program, www 2009**, Program Międzynarodowego Festiwalu Teatrów Lalek „Spotkania” w Toruniu za rok 2009
www.bajpomorski.art.pl/teatr.php?id=20&l=pl (23.12.2009)
- Strzegom, MFF, www 2009**, Międzynarodowy Festiwal Folkloru w Strzegomiu (program)
www.strzegom.pl/2004/mff/2009/program.htm (13.12.2009)
- Śląsk Gastronomia, www 2009**, lista obiektów gastronomicznych
www.gosilesia.pl/pl/obiekty/kategorie/gastronomia_pobyt (12.12.2009)
- Śląsk Noclegi, www 2009**, lista obiektów noclegowych
www.gosilesia.pl/pl/obiekty/kategorie/nocleg_pobyt (12.12.2009)
- Śląsk Rowerowy, www 2009**, lista tras rowerowych
www.gosilesia.pl/pl/obiekty/kategorie/aktywnie/20/obiekty (12.12.2009)
- Świdnica FTO, www 2009**, Festiwal Teatru Otwartego w Świdnicy (program)
www.sok.com.pl/fto2/2t.php (13.12.2009)
- Świdnica MFB, www 2009**, Międzynarodowy Festiwal Bachowski w Świdnicy (program)
www.bach.pl/program.php (13.12.2009)

ZAŁĄCZNIKI

Do wydania książkowego zostały włączone wyłącznie wzory załączników dla wszystkich grup. Wszystkie załączniki dokumentujące wyniki badania zostały sporządzone w formie elektronicznej i są zarchiwizowane w Bibliotece Głównej UAM w Poznaniu, bibliotece Instytutu Kulturoznawstwa UAM, a także w archiwum redakcji czasopisma „Turystyka Kulturowa”, skąd mogą być udostępnione dla celów badawczych.

Załącznik 1. Wzór kwestionariusza identyfikacyjnego dla szlaku

Załącznik 2. Wzór kwestionariusza ankiety szlaku [as]

Załącznik 3. Wzór kwestionariusza ankiety obiektu (kluczowego) [ao]

Załącznik 4. Wzór zapytania inwentaryzacyjnego, kierowanego do obiektów

Załącznik 5. Wzór notatki o weryfikacji danych obiektu na drodze wizji lokalnej i ewentualnej stwierdzonej niezgodności informacji oraz stanu obiektu

Załącznik 6. Wzór kwestionariusza ankiety określającej stopień znajomości osoby

Załącznik 7. Wzór notatki o weryfikacji danych obiektu na drodze zapytania pilotażowego i ewentualnej stwierdzonej niezgodności informacji oraz stanu obiektu

Załącznik 8. Wzór notatki o przeprowadzeniu badania stopnia popularności osoby zgodnie z kryterium nazewnictwa [kn]

Załącznik nr 1.0

Szanowni Państwo w .....

koordynujący funkcjonowanie Szlaku .....

Nawiązując do rozmowy telefonicznej, w związku z przeprowadzaną dla celów naukowych oceną potencjału turystyczno-kulturowego polskich regionalnych szlaków tematycznych, uprzejmie proszę o pomoc w inwentaryzacji i późniejszej waloryzacji potencjału Waszego szlaku. Państwo, jako osoby posiadające najpełniejszą wiedzę na temat struktury, przebiegu a także oferty szlaku jako produktu turystycznego, proszę o odpowiedź na podane poniżej pytania. Najprostszą wersją odpowiedzi będzie wpisanie odpowiednich informacji w wolne pola pomiędzy pytaniami i odesłanie wiadomości na adres nadawcy.

Bardzo proszę o odesłanie pliku z odpowiedziami na mój adres e-mail:

armin@kultour.pl

Kwestionariusz identyfikacyjny dla szlaku kulturowo-turystycznego

1. Nazwa szlaku: .....

2. Deklarowana tematyka szlaku: .....

3. Data formalnego powołania szlaku: .....

4. Sposób formalnego powołania szlaku:

a) dokument władzy centralnej lub samorządowej (nazwa, sygnatura, data)

.....

b) Deklaracja obiektów/miejscowości szlaku o jego powołaniu (nazwa, sygnatura, data)

.....

c) Wprowadzenie oznaczenia szlaku przy obiektach, zaakceptowane przez ich administratorów (forma oznaczenia, data)

.....

d) Faktyczna dystrybucja informacji o szlaku i jego przebiegu za zgodą i przy udziale administratorów obiektów zaliczanych do szlaku (tytuł publikacji, wydawca, data i miejsce wydania)

.....

5. Zasięg szlaku: międzynarodowy / transgraniczny / krajowy / regionalny / lokalny
(właściwie podkreślić)

a) Przez teren jakich województw przebiega szlak:

.....

6. Przebieg szlaku: Typ linearny tak / nie, typ inny (np. sieciowy) jaki:

.....

7. Przebieg – miejscowości z ważniejszymi obiektami (na trasie głównej szlaku):

a) miejscowość początkowa: .....

b) miejscowości pośrednie: 1.....

2..... 3.....

4..... 5.....

6..... 7.....

c) miejscowość końcowa: .....

8. Przewodnik po szlaku lub inne opracowanie, akceptowane przez koordynatora jako mogące stanowić podstawę ustalenia przebiegu szlaku i inwentaryzacji jego obiektów (autor, tytuł, wydawnictwo, miejsce i rok wydania):

.....

9. Oficjalna strona www szlaku, mogąca stanowić podstawę do ustalenia przebiegu szlaku i inwentaryzacji jego obiektów:

.....

10. Instytucja koordynująca szlak

a) nazwa koordynatora: .....

b) adres kontaktowy koordynatora: .....

c) telefon koordynatora: .....

d) adres email koordynatora: .....

11. Dane osoby wypełniającej:

a) imię i nazwisko: .....

b) funkcja: .....

c) data wypełnienia kwestionariusza: .....

**Załącznik nr 2.0 – Ankieta wstępna
SZLAK TURYSTYCZNO-KULTUROWY**

DANE PODSTAWOWE SZLAKU

1. Nazwa szlaku: .....

2. Rodzaj szlaku:

- tematyczny
- historyczny
- biograficzny
- archeologiczny
- handlowy
- rzemiosła
- militarny
- architektury lub sztuki
- religijny/pielgrzymkowy
- kultury ludowej
- kultury wysokiej
- inny

3. Data powstania szlaku (dd-mm-rrrr): .....

4. Inicjatorzy szlaku: nazwa lub nazwisko/a: .....

5. Inicjatorzy szlaku: Rodzaj inicjatora szlaku:

- Instytucja państwowa
- Instytucja samorządowa
- Organizacja turystyczna
- Osoby prywatne
- Stowarzyszenie
- Inna

6. Formalne akty prawne powołujące szlak tak/nie

- Tak
- Nie

7. Formalne dokumenty, ustalające przebieg szlaku:

- Tak
- Nie

8. Formalne akty prawne, ustalające sposób funkcjonowania szlak (statut, regulamin itd.)

- Tak
- Nie

9. Sposób finansowania działalności Szlaku:

.....

Proszę opisać przykładowo w następujący sposób: Funkcjonowanie szlaku w całości finansowane ze środków samorządowych. Szlak w części finansowany ze środków samorządowych a w części z dochodów z turystyki. Szlak w całości finansowany z dochodów z turystyki, Szlak finansowany w części z dochodów, w części ze składek podmiotów wchodzących w skład szlaku, itd.

LITERATURA NA TEMAT SZLAKU

10. Ważniejsze publikacje naukowe na temat szlaku (o ile są):
Autor, tytuł, miejsce i rok wydania, rodzaj (publikacja zwarta, artykuł, dysertacja akademicka, inny – jaki?):
- 1.....
2.....
3.....
11. Ważniejsze publikacje popularne na temat szlaku, wydane w ciągu ostatnich 3 lat:
Autor, tytuł, miejsce i rok wydania, rodzaj (przewodnik turystyczny, artykuł publicystyczny, film tematyczny, album, inny – jaki?):
- 1.....
2.....
3.....
4.....
5.....
12. Wydawnictwa multimedialne na temat szlaku:
Autor, tytuł, miejsce i rok wydania, rodzaj (CD, DVD, inny – jaki?):
- 1.....
2.....
3.....

KOORDYNATOR SZLAKU

13. Koordynator Szlaku (nazwa): .....
14. Koordynator szlaku (typ instytucji):
- Organizacja powołana specjalnie dla szlaku
  - Lokalna Organizacja Turystyczna
  - Regionalna Organizacja Turystyczna
  - Instytucja Samorządowa
  - Stowarzyszenie
  - Inna instytucja
15. Siedziba:
- Stały lokal i publicznie dostępny wyłącznie dla potrzeb koordynacji szlaku
  - Stały i publicznie dostępny lokal dla różnych potrzeb turystycznych
  - Stały, niedostępny publicznie lub dostępny z ograniczeniem lokal (np. mieszkanie, biuro urzędu)
  - Inny rodzaj siedziby
16. Adres Koordynatora (pocztowy i e-mail): .....
17. Osoba dla kontaktów (nazwisko, kontakt telefoniczny i e-mail):
.....
18. Strona www szlaku: .....

19. Zakres działań koordynatora w ramach funkcjonowania szlaku

Prowadzenie portalu internetowego szlaku (aktualizacja)	Tak Nie
Udzielanie informacji o szlaku	Tak Nie
Pośredniczenie usług przewodnickich /pilockich po szlaku	Tak Nie
Świadczenie usług przewodnickich/pilockich po szlaku	Tak Nie
Monitorowanie stanu szlaku	Tak Nie
Konserwacja oznaczeń/punktów szlaku	Tak Nie
Koordinacja pakietów turystycznych w ramach szlaku	Tak Nie
Koordinacja eventów turystycznych w ramach szlaku	Tak Nie
Promocja szlaku w ramach targów turystycznych	Tak Nie
Inny rodzaj promocja Szlaku (jaki?)	Tak Nie
Prowadzenie szkoleń związanych z funkcjonowaniem szlaku (przewodnickie, pilockie)	Tak Nie
Organizacja eventów w ramach działalności szlaku	Tak Nie
Działalność wydawnicza związana z funkcjonowaniem szlaku	Tak Nie
Inna (jaka?)	

PRZEBIEG SZLAKU

20. Długość szlaku (od punktu/obiektu początkowego do końcowego): .....

20.a. (W przypadku większej ilości tras w ramach szlaku):

Ilość tras szlaku: .....

Trasa główna: (nazwa lub przebieg): .....

Trasa uzupełniająca 1: (nazwa lub przebieg): .....

Trasa uzupełniająca 2: (nazwa lub przebieg): .....

Trasa uzupełniająca 3: (nazwa lub przebieg): .....

Trasa uzupełniająca 4: (nazwa lub przebieg): .....

21. Obiekty/Punkty kluczowe szlaku*:

21.a. Obiekt początkowy:

Nazwa: .....

Miejscowość: .....

Rodzaj obiektu: .....

Adres: .....

Strona www: .....

21.b. Środkowy obiekt kluczowy:

Nazwa: .....

Miejscowość: .....

Rodzaj obiektu: .....

Adres: .....

Strona www: .....

21.c. Obiekt końcowy:

Nazwa: .....

Miejscowość: .....

Rodzaj obiektu: .....

Adres: .....

Strona www: .....

OBIEKTY SZLAKU

22.a. Ilość obiektów oficjalnie należących do Szlaku: .....

22.b. Określenie obiektów: W przypadku ilości większej niż 25 obiektów proszę podać tylko 25 ważniejszych obiektów:

1. Nazwa, adres: .....
2. Nazwa, adres: .....
3. Nazwa, adres: .....
4. Nazwa, adres: .....
5. Nazwa, adres: .....
6. Nazwa, adres: .....
7. Nazwa, adres: .....
8. Nazwa, adres: .....
9. Nazwa, adres: .....
10. Nazwa, adres: .....
11. Nazwa, adres: .....
12. Nazwa, adres: .....
13. Nazwa, adres: .....
14. Nazwa, adres: .....
15. Nazwa, adres: .....
16. Nazwa, adres: .....
17. Nazwa, adres: .....
18. Nazwa, adres: .....
19. Nazwa, adres: .....
20. Nazwa, adres: .....
21. Nazwa, adres: .....
22. Nazwa, adres: .....
23. Nazwa, adres: .....
24. Nazwa, adres: .....
25. Nazwa, adres: .....

OZNACZENIE SZLAKU

23. Oznaczenia przy obiektach:

- Przy każdym obiekcie jednolite oznaczenia z logo szlaku
- Przy niektórych obiektach jednolite oznaczenia z logo szlaku
- Inny typ oznaczeń przy obiektach

24. Oznaczenie przy drogach:

- Na całej trasie szlaku oraz drogowskazy w pobliżu obiektów z logo szlaku
- Tylko drogowskazy w pobliżu obiektów z logo szlaku
- Na całej trasie szlaku oraz drogowskazy w pobliżu obiektów z nazwą, ale bez logo szlaku
- Tylko drogowskazy w pobliżu obiektów z nazwą ale bez logo szlaku
- Inne oznaczenia

REGULARNE EVENTY NA SZLAKU

(dotyczące tematyki szlaku, nie tylko poszczególnych obiektów)

25. Wyszczególnienie Eventów (Nazwa, miejsce, data, długość trwania, organizator):

Event I: .....

Event II: .....

Event III: .....

Event IV: .....

Event V: .....

OFERTY TURYSTYCZNE WYPRAW PO SZLAKU

26.a. Organizowane przez koordynatora (nazwa oferty, adres www oferty):

1.....

2.....

3.....

4.....

5.....

26.b. Organizowane przez innych oferentów (nazwa oferty, oferent, adres www):

1.....

2.....

3.....

4.....

5.....

PROMOCJA SZLAKU

27. Działanie własnego aktualizowanego portalu internetowego szlaku:

Tak

Nie

27.a. Wersje obcojęzyczne portalu internetowego szlaku:

Tak

Nie

28. Dokumentalne filmy telewizyjne poświęcone szlakowi lub tematowi szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem:

Tak

Nie

28.a. Dokumentalne filmy telewizyjne o poszczególnych obiektach szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem (do 4 filmów – po 2 punkty):

Tak

Nie

29. Albumy o szlaku (do 2 wydań w ciągu ostatnich 3 lat):
- Tak
  - Nie
- 29.a. Wersje językowe albumów lub stosowane w albumach:
- Tak
  - Nie
30. Samodzielny udział szlaku (własne, osobne stoisko) w **światowych prestiżowych targach turystycznych** w ostatnich 2 latach:
- Tak
  - Nie
31. Samodzielny udział szlaku w **krajowych targach turystycznych**:
- Tak
  - Nie
32. Zorganizowanie podróży/wizyty medialnej po szlaku lub większości jego obiektów w ciągu ostatnich 2 lat:
- Nie
  - Tak (data, grupa uczestników (typ), organizator):
I Podróż: .....
II Podróż: .....
33. Zorganizowanie konferencji naukowej lub popularyzacyjnej, związanej z tematem szlaku w ciągu ostatnich 12 miesięcy:
- Tak
  - Nie
34. Wydawnictwa o charakterze promocyjnym na temat szlaku:
- Nie
  - Tak (tytuł, miejsce wydania rok wydania, rodzaj (folder informacyjny, broszura, ulotka, inny – jaki?):
1.....
2.....
3.....
4.....
5.....
35. Wypełniający ankietę:
- Nazwisko:.....
- Relacja do szlaku (funkcja): .....
- Adres kontaktowy: (pocztowy lub e-mail): .....
- Telefon: .....
36. Data i miejsce wypełnienia: .....

Załącznik nr 3.0 – Ankieta obiektowa
OBIEKT SZLAKU TURYSTYCZNO-KULTUROWEGO

DANE OGÓLNE OBIEKTU

1. Nazwa szlaku: .....
2. Nazwa obiektu: .....
3. Typ obiektu:
  - Zabytek sakralny
  - Zabytek architektury
  - Zabytek techniki
  - Zabytek militarny
  - Placówka muzealna
  - Placówka paramuzealna
  - Inny typ obiektu. Jaki? .....
4. Adres pocztowy obiektu: .....
5. Telefon do obiektu (biuro): .....
6. Strona www. obiektu: .....
7. Adres e-mail obiektu: .....
8. Administrator obiektu: nazwa, kontakt: .....
9. Osoba kontaktowa obiektu: Nazwisko, kontakt: .....

OPIS OBIEKTU

10. Dokładniejszy opis obiektu (w tym np. obiekty wchodzące w skład zespołu obiektów, funkcjonujące wystawy stałe, autonomiczne części lub fragmenty obiektu, wyszczególnione trasy zwiedzania wewnątrz obiektu, istniejące różne opcje zwiedzania itd.): .....
11. Stan zachowania obiektu
  - Bardzo dobry,
  - Dobry
  - Niezadowolający, nie zagrażający bezpieczeństwu zwiedzających
  - Niezadowolający, zagrażający bezpieczeństwu zwiedzających
  - Ruina
12. Dostępność obiektu (okres):
  - Obiekt dostępny przez cały rok
  - Obiekt dostępny więcej niż 6 i mniej niż 10 miesięcy w roku
  - Obiekt dostępny sezonowo (do 6 miesięcy w roku)
13. Czas otwarcia:
  - Obiekt ogólnie dostępny, bez ograniczeń czasowych
  - Codziennie, przynajmniej 8 godzin dziennie
  - Codziennie, pomiędzy 6 a 8 godzin dziennie

- Codziennie, mniej niż 6 godzin dziennie
- Minimum 6 dni w tygodniu, przynajmniej 8 godzin dziennie
- Minimum 6 dni w tygodniu, pomiędzy 6 a 8 godzin dziennie
- Minimum 6 dni w tygodniu, mniej niż 6 godzin dziennie
- 4 lub 5 dni w tygodniu, przynajmniej 8 godzin dziennie
- 4 lub 5 dni w tygodniu, pomiędzy 6 a 8 godzin dziennie
- 4 lub 5 dni w tygodniu, mniej niż 6 godzin dziennie
- Obiekt zamknięty, otwierany na żądanie zwiedzających (telefon lub dzwonek na miejscu)
- Obiekt zamknięty, otwierany na żądanie turystów (uprzednie zgłoszenie telefoniczne)
- Obiekt zamknięty, otwierany na żądanie turystów (uprzednie zgłoszenie pisemne)
- Różne obiekty zespołu otwarte według różnych zasad, przynajmniej jeden obiekt codziennie
- Różne obiekty zespołu otwarte według różnych zasad, przynajmniej jeden obiekt minimum 6 dni w tygodniu
- Różne obiekty zespołu otwarte według różnych zasad, przynajmniej jeden obiekt minimum 4–5 dni w tygodniu
- Inne zasady otwarcia. Jakież? .....

ADMINISTRATOR OBIEKTU

14. Lokalizacja administratora:

- Administrator na terenie obiektu w wyznaczonych stałych dniach i godzinach
- Administrator w publicznie dostępnym biurze poza terenem obiektu w wyznaczonych stałych dniach i godzinach
- Administrator poza terenem obiektu, bez wyznaczonych stałych dni i godzin

15. Kontakt z administratorem:

- Telefoniczny stale, stały numer telefonu
- Telefoniczny w wyznaczonych godzinach, stały numer telefonu

16. Komunikacja za pomocą poczty elektronicznej

- Tak
- Nie

17. Komunikacja za pomocą faksu, stały numer faksu:

- Tak
- Nie

18. Strona (portal) internetowy obiektu:

- Własna, odrębna strona (portal) www, administrowana z obiektu
- Własna obiektowa podstrona www (część większego projektu, administrowana z zewnątrz)
- Tylko stała informacja o obiekcie na stronie zewnętrznej, administrowanej z zewnątrz

19. Wersje obcojęzyczne portalu internetowego obiektu:
- Tak – jakie? .....
  - Nie
20. Aktualizacja informacji internetowych o obiekcie
- 20.a. Samodzielnie ze strony administratorów obiektu:
- Nie
  - Tak
- Jeśli tak, to:
- Przynajmniej raz w miesiącu
  - Przynajmniej 6 razy w roku
  - Przynajmniej 3 razy do roku
  - Przynajmniej 1 raz w roku
  - Rzadziej niż 1 raz w roku
- 20.b. Zewnętrznie (przez pośrednictwo innych):
- Nie
  - Tak
- Jeśli tak, to:
- Przynajmniej raz w miesiącu
  - Przynajmniej 6 razy w roku
  - Przynajmniej 3 razy w roku
  - Przynajmniej 1 raz w roku
  - Rzadziej niż 1 raz w roku

FUNKCJONOWANIE TURYSTYCZNEJ OFERTY OBIEKTU

21. Stali przewodnicy obiektowi w języku polskim:
- Tak
  - Nie
22. Stali przewodnicy obiektowi w języku obcym:
- Tak – w jakich językach? .....
  - Nie
23. Możliwość zamówienia przewodnika obiektowego:
- Tak
  - Nie
24. Możliwość zamówienia przewodnika obiektowego w języku obcym:
- Tak – w jakich językach? .....
  - Nie
25. Przewodniki elektroniczne po obiekcie
- Tak
  - Nie
26. Wersje obcojęzyczne przewodników elektronicznych
- Tak – w jakich językach? .....
  - Nie

27. Oferta zwiedzania fabularyzowanego na zamówienie w obiekcie:

- Tak
- Nie

28. Elementy multimedialne ekspozycji obiektu:

- Tak
- Nie

29. Własny materiał informacyjny w obiekcie (publikacje monograficzne, albumy):

- Tak
- Nie

30. Własny materiał informacyjny w obiekcie w przynajmniej dwóch językach obcych:

- Tak – w jakich językach? .....
- Nie

31. Opis obiektu na miejscu (wystaw, eksponatów, pomieszczeń):

- Tak
- Nie

32. Opis obiektu na miejscu w językach obcych:

- Tak – w jakich językach? .....
- Nie

33. Sklep obiektowy lub infokiosk, oferujący przedmioty związane z tematem obiektu:

- Tak
- Nie

34. Gastronomia przy obiekcie:

- Tak
- Nie

Jeśli tak:

- Karczma tematyczna przy obiekcie
- Restauracja funkcjonująca bezpośrednio przy obiekcie z ofertą związaną tematycznie z obiektem
- Restauracja funkcjonująca bezpośrednio przy obiekcie bez oferty związanej tematycznie z obiektem
- Kawiarnia
- Bar

35. Przynależność obiektu do szlaków turystycznych:

- Tak
- Nie

Jeśli tak, do jakich szlaków?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....

36. Eventy (imprezy kulturalne lub turystyczne): Obiekt organizuje samodzielnie lub na terenie obiektu organizowane są z jego udziałem regularne (przynajmniej coroczne) eventy kulturalne:

- Tak
- Nie

Proszę podać nazwy eventów, długość ich trwania, zwyczajowy okres odbywania się:

- 1.....
- 2.....
- 3.....

37. Mikroeventy (krótkotrwałe imprezy na zamówienie grup). Obiekt organizuje mikroeventy:

- Tak
- Nie

Jeśli tak, proszę wymienić rodzaje oferty (nazwa, czas trwania):

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

38. Oferta edukacyjna w obiekcie (lekcje muzealne, warsztaty i inne):

- Tak
- Nie

Jeśli tak, proszę wymienić ważniejsze rodzaje oferty edukacyjnej:

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

AKTYWNA PROMOCJA OBIEKTU

39. Dokumentalne filmy telewizyjne poświęcone obiektowi, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem:

- Tak – Tytuły i rok produkcji: .....
- Nie

40. Albumy o obiekcie (do 2 wydań w ciągu ostatnich 3 lat):

- Tak – Tytuł, rok i miejsce wydania: .....
- Nie

41. Wersje językowe albumów lub stosowane w albumach

- Tak – Jakie wersje? Tytuł albumu, wersje:
  - 1.....
  - 2.....
  - 3.....
- Nie

42. Samodzielny udział obiektu (własne, osobne stoisko) w światowych prestiżowych targach turystycznych w ostatnich 2 latach:

Tak – Jakie targi (nazwa i rok)?

1.....

2.....

3.....

Nie

43. Samodzielny udział szlaku w krajowych targach turystycznych w ostatnich 2 latach:

Tak – Jakie targi (nazwa i rok)?

1.....

2.....

3.....

Nie

44. Zorganizowanie konferencji naukowej lub popularyzacyjnej, związanej z obiektem lub tematyką z nim związaną w ciągu ostatnich 12 miesięcy

Tak – Tytuł konferencji, miejsce i data:

1.....

2.....

Nie

45. Wydawnictwa o charakterze opisowym lub promocyjnym na temat obiektu wydane w ciągu ostatnich 3 lat:

Tak – tytuł, miejsce wydania, rok, rodzaj (folder, broszura, ulotka, inny – jaki?):

1.....

2.....

3.....

4.....

5.....

Nie

46. Grupy wspierające obiekt (funkcjonujące przy obiekcie)

Tak – proszę wymienić

1.....

2.....

3.....

Nie

DANE UZUPEŁNIAJĄCE – Wypełniający ankietę:

47. Nazwisko: .....

48. Relacja do szlaku (funkcja): .....

49. Adres kontaktowy: (pocztowy lub e-mail): .....

50. Telefon: .....

51. Data i miejsce wypełnienia: .....

Załącznik nr 4.0
KWESTIONARIUSZ ZAPYTANIA INWENTARYZACYJNEGO

Szanowni Państwo w .....

W związku z przeprowadzaną dla celów naukowych, we współpracy z koordynatorem ....., oceną potencjału turystyczno-kulturowego tego szlaku, uprzejmie proszę o pomoc w inwentaryzacji Waszego obiektu. Państwo, jako osoby posiadające pełną wiedzę na temat wyposażenia i oferty, proszę o odpowiedź na znajdujące się poniżej pytania. Najprostszą wersją odpowiedzi będzie wpisanie odpowiednich informacji w wolne pola pomiędzy pytaniami i odesłanie wiadomości na adres nadawcy. W razie odpowiedzi negatywnej na któreś z pytań wystarczy pod pytaniem wpisać słowo: „nie”. W przypadku, gdy pytanie nie dotyczy Waszego obiektu, proszę wpisywać bezpośrednio pod nim symbol „nd”:

Bardzo proszę Państwa o odpowiedź na adres e-mail: armin@kultour.pl.

Czy Wasz obiekt jest z jakiegokolwiek powodu (np. pod względem kulturowym, technicznym, historycznym, architektonicznym, religijnym lub biograficznym) uznawany przez fachowców z odnośnej dziedziny za unikalny w skali światowej, europejskiej, krajowej? Jeśli tak, to pod jakim względem (w takim przypadku proszę także podać autorów takiej opinii i tytuł opracowania, rok i miejsce wydania; w braku takich opracowań można także podać sygnaturę wpisu do katalogu zabytków):

.....
.....

Czy wśród eksponatów, dzieł sztuki, kolekcji zbiorów i innych elementów materialnych Waszego obiektu znajdują się takie, które przez fachowców są uznawane za unikalne w skali światowej, europejskiej lub krajowej? Jeśli tak, to jakie? (w takim przypadku proszę także podać autorów takiej opinii i tytuł opracowania, rok i miejsce wydania). Pytanie dotyczy także dokumentacji fachowej, jak np. rejestr lub katalog zabytków):

.....
.....

Czy istnieje osobna, własna dla Waszego obiektu lub zbiorów publikacja o charakterze naukowym opisująca sam obiekt lub jego zbiory? Jeśli tak, proszę podać jej autora, tytuł, rok i miejsce wydania oraz wydawnictwo:

.....
.....

Czy istnieje osobna, własna dla Waszego obiektu lub zbiorów publikacja o charakterze przewodnika, albumu, filmu, albumu CD lub inna, opisująca sam obiekt lub jego zbiory? Jeśli tak, proszę podać jej autora, tytuł, rok i miejsce wydania oraz wydawnictwo:

.....
.....

Czy w Waszej placówce odbywa się regularnie (np. raz do roku) otwarta impreza o charakterze kulturalnym lub masowym, związana tematycznie z obiektem, jego historia lub jego ekspozycją albo ze szlakiem i jego tematyką? Jeśli tak, proszę podać jej nazwę, miesiąc, w którym się odbywa lub dokładną datę, czas trwania oraz szacunkową liczbę uczestników?

.....
.....

Czy w Waszej placówce możliwe jest zamówienie imprezy kulturalnej lub rozrywkowej dla turystów (np. grup zorganizowanych), związanej tematycznie z obiektem lub szlakiem? Jeśli tak, proszę podać jej nazwę, przybliżony czas trwania i krótką charakterystykę (2–3 zdania):

.....
.....

Czy ekspozycja Waszej placówki posiada opisy tylko w języku polskim, czy też także w językach obcych (jeśli tak, to w jakich?):

.....
.....

Czy w Waszej placówce są zatrudnieni stali przewodnicy obiektowi, oprowadzający nawet nie zgłoszone uprzednio grupy lub turystów? Jeśli tak, w jakich językach prócz języka polskiego?

.....
.....

Czy w Waszej placówce istnieje możliwość zamówienia oprowadzania grupy po obiekcie lub zbiorach przez przewodnika, jeśli zostanie to uprzednio zgłoszone? Jeśli tak, w jakich językach prócz języka polskiego?

.....
.....

Czy stosowane są w Waszym obiekcie lub w poszczególnych ekspozycjach przewodniki elektroniczne lub inne typy audioprzewodniki. Jeśli tak, to stacjonarne czy przenośne, w jakich wersjach językowych?

.....
.....

Czy w Waszym obiekcie funkcjonuje kiosk z materiałem informacyjnym, książkami, pamiątkami związanymi z tematyką obiektu lub jego wystaw? Czy jest to kiosk (sklep) osobny, czy działa w ramach kasy obiektu?

.....
.....

Czy na terenie obiektu funkcjonuje lokal gastronomiczny? Jeśli tak, to jakiego typu?

.....
.....

Czy przy obiekcie znajduje się parking dla samochodów osobowych i stałe miejsce parkowania dla autokarów? W jakiej odległości od wejścia do obiektu?

.....
.....

Jakie obowiązują aktualnie regulacje w sprawie dostępności waszego obiektu (w określonych dniach i godzinach w całym roku, w sezonie (w jakich miesiącach)? Jeśli nie, to jakie są zasady dostępu (telefoniczne wcześniejsze zgłoszenie, klucz na żądanie, numer telefonu wywieszony przy wejściu do obiektu, inne?):

.....
.....

Czy w ciągu ostatniego roku (12 miesięcy) Wasz obiekt wziął udział w targach turystycznych w Polsce lub za granicą, prezentując swoją ofertę samodzielnie (na własnym stoisku?). Jeśli tak, proszę podać nazwę i miejsce targów i miesiąc oraz rok wystawienia Waszej oferty):

.....
.....

Pod czyją opieką i zarządem znajduje się obiekt? Czy jest placówką pod opieką władz centralnych, samorządowych wojewódzkich, samorządowych lokalnych (jakich?), prywatną?

.....
.....

Oficjalna nazwa obiektu:

.....
.....

Osoba udzielająca odpowiedzi: nazwisko, imię i funkcja:

.....
.....

Data udzielenia odpowiedzi:

.....
.....

Załącznik nr 5.0

Notatka o weryfikacji danych obiektu na drodze wizji lokalnej i ewentualnej stwierdzonej niezgodności informacji oraz stanu obiektu

1. Nazwa szlaku: .....
2. Nazwa obiektu: .....
3. Typ obiektu: .....
4. Dostępność faktyczna obiektu: pełna / ograniczona / niepewna (*zaznaczyć odpowiednio*). Opis sposobu udostępnienia obiektu: .....
5. Stan obiektu (stan stwierdzony zaznaczyć):
  - 5.1. brak zagrożeń budowlanych dla zwiedzających: tak/nie
  - 5.2. wyposażenie obiektu w WC i węzeł sanitarny: tak/nie
  - 5.3. estetyczny wygląd zewnętrzny obiektu: tak/znaczące mankamenty
  - 5.4. estetyczny wygląd wewnętrzny obiektu: tak/znaczące mankamenty
  - 5.5. czystość bezpośredniego otoczenia obiektu: tak/znaczące mankamentyUwagi wyjaśniające odnośnie stwierdzonego stanu obiektu: .....
6. Dostępność komunikacyjna obiektu:
  - 6.1. Dojazd: bez ograniczeń/z ograniczeniami (jakimi?): .....
  - 6.2. Możliwość parkowania: autokary (odległość w metrach: .....
  - 6.3. Możliwość parkowania: samochody osobowe (odl. w metrach: .....
  - 6.4. Najbliższy przystanek/stacja kolejowa: na miejscu (odl. w km: .....

Notatka o niezgodności danych

1. Źródło zakwestionowanych danych: .....
- a) dane przesłane przez: .....
- b) dane opublikowane w: .....
2. Treść zakwestionowanych danych (opis): .....
3. Stwierdzony stan faktyczny (opis): .....

Sposób stwierdzenia (weryfikacji) danych

- Wizja lokalna przeprowadzona w dniu: .....
- Dowód stanu faktycznego w postaci:
- a) zdjęcia: nr. ....
  - b) dokumentu pt. .... wystawionego przez: .....
  - c) w innej postaci (jakiej): .....
- Dowód zarchiwizowany w: .....
- Przeprowadzający weryfikację: .....

Załącznik nr 6.0
Notatka o przeprowadzeniu ankiety AZO
(Określanie stopnia znajomości osoby)

1. Data próby ustalenia stopnia znajomości osoby: .....
  2. Skala badanej znajomości osoby: krajowa regionalna
  3. Dla terenu: .....
  4. Dla osoby: .....
  5. Liczba badanych:
50 osób w wieku od ..... do ..... lat
  6. Miejsce lub miejsca przeprowadzonego badania: .....
  7. Wyniki badania:
Odpowiedzi pozytywne: ....., odpowiedzi negatywne: .....
  8. Wynik ostateczny badania:
 pozytywny negatywny
-

Użyty kwestionariusz ankiety:

Ankieta
Określanie stopnia znajomości osoby

Pytania biograficzne

1. Czy słyszałeś o N. N.? Odpowiedź: tak/nie
Jeśli znasz N.N., to z jaką dziedziną życia publicznego kojarzy ci się postać N.N.
(np. muzyka, architektura, wojna, literatura, sztuka, edukacja, religia, inne)?
Odpowiedź: .....
2. Czy N.N. kojarzy ci się z jakimś konkretnym wydarzeniem/dziełem/osiągnięciem?
Jeśli tak, to z jakim?
Odpowiedź: .....

Dane dotyczące trybu przeprowadzenia ankiety

Osoba badana:

- a) płeć: mężczyzna/kobieta
- b) wiek: ..... lat

Ankieta przeprowadzona:

- a) data: .....
- b) miejsce: .....
- c) przez: .....

Załącznik nr 7.0

Notatka o weryfikacji danych obiektu na drodze zapytania pilotażowego i ewentualnej stwierdzonej niezgodności informacji oraz stanu obiektu

1. Nazwa szlaku: .....
2. Nazwa obiektu: .....
3. Typ obiektu: .....
5. Adres obiektu: .....
4. Badana usługa: .....
5. Dane pierwotne: .....
6. Źródło danych pierwotnych: .....
7. Stwierdzony stan rzeczywisty: .....
.....
.....
8. Uwagi wyjaśniające odnośnie stwierdzonego stanu rzeczywistego: .....
.....
.....

Notatka o niezgodności danych

1. Źródło zakwestionowanych danych: .....
  - a) dane przesłane przez: .....
  - b) dane opublikowane w: .....
2. Treść zakwestionowanych danych (opis): .....
.....
.....
3. Stwierdzony stan faktyczny (opis): .....
.....
.....

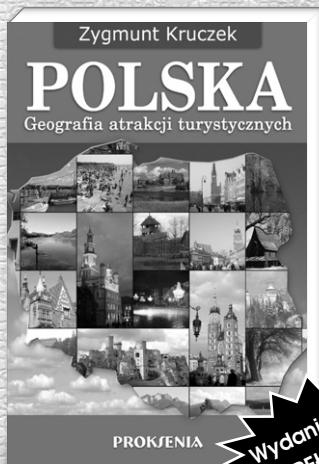
Sposób stwierdzenia (weryfikacji) danych

- Zapytanie pilotażowe dokonane w dniu: .....
- Na drodze: e-mail telefon faks list (odpowiednie zaznaczyć)
- Odpowiedź udzielona w dniu: .....
- Na drodze: e-mail telefon faks list (odpowiednie zaznaczyć)
- Przez: .....
- Dowód zarchiwizowany w postaci:
- a) dokumentu p.t./nr. ....
  - b) w innej postaci (jakiej): .....
nr.....
- Przeprowadzający weryfikację: .....

Załącznik nr 8.0
Notatka o przeprowadzeniu badania stopnia popularności osoby
zgodnie z kryterium nazewnictwa [kn]

1. Data próby ustalenia regionalnego stopnia znajomości osoby: .....
2. Skala badanej znajomości osoby: krajowa regionalna
3. Dla terenu: *województwa* .....
4. Dla osoby (nazwisko, imię, profesja): .....
5. Narzędzie badania:
wyszukiwarka: ....., wersja językowa polska
6. Hasła używane dla przeprowadzenia kwerendy: .....
.....
.....
7. Adresy internetowe wykreowane dla badania: .....
.....
.....
8. Znalezione miejsca, obiekty i organizacje odpowiadające wymaganiom kryterium nazewnictwa: .....
.....
.....
9. Wyniki badania (ilość znalezionych miejsc, obiektów i instytucji): .....
.....
.....
10. W regionach: .....
.....
.....
11. Wynik ostateczny badania:
 pozytywny negatywny
12. Badanie przeprowadził(a): .....

POLECAMY PODRĘCZNIKI Z ZAKRESU TURYSTYKI

„POLSKA. GEOGRAFIA ATRAKCJI TURYSTYCZNYCH”

Zygmunt Kruczek

Wydanie VIII poprawione.

Książka zawiera opis atrakcji i walorów turystycznych Polski w układzie problemowym oraz regionalnym. Za podstawę opisu przyjęto regiony administracyjne (obecne województwa), a w ich obrębie jednostki fizjograficzne wg podziału J. Kondrackiego. Ponadto zamieszczono opisy szlaków turystycznych, słownik podstawowych terminów i pojęć, liczne mapy, tabele i wykresy, bogaty zestaw literatury oraz adresów stron www.

Proksenia, Kraków 2010, ISBN 978-83-60789-07-0

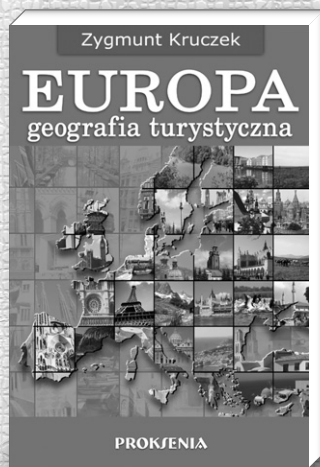
**Wydanie VIII
UZUPEŁNIONE**

„EUROPA. GEOGRAFIA TURYSTYCZNA”

Zygmunt Kruczek

Nowa, uzupełniona edycja popularnej geografii turystycznej Europy zawiera: ogólną charakterystykę warunków rozwoju turystyki w Europie, analizę ruchu turystycznego, podział Europy na makroregiony turystyczne. W części drugiej znalazły się opisy wszystkich państw Europy uwzględniające warunki rozwoju turystyki w danym państwie oraz opisy regionów turystycznych.

Proksenia, Kraków 2008, ISBN 978-83-60789-08-7

**Wydanie VII
AKTUALNIONE**

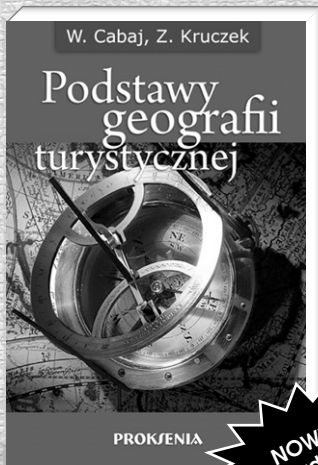
„KRAJE POZAEUROPEJSKIE. ZARYS GEOGRAFII TURYSTYCZNEJ”

Praca zbiorowa pod red. Z. Kruczka

Wydanie VII zaktualizowane.

Trzecia część cyklu materiałów dydaktycznych z zakresu geografii turystycznej zawiera opisy kontynentów i krajów pozaeuropejskich. Układ treści jak w pozycji „Europa. Zarys geografii turystycznej”: mapy, tabele, aktualne dane o wielkości ruchu turystycznego i wpływach z turystyki oraz bazy noclegowej.

Proksenia, Kraków 2010, ISBN 978-83-60789-06-3

**NOWE
III Wydanie**

„**PODSTAWY GEOGRAFII TURYSTYCZNEJ**”

Wacław Cabaj, Zygmunt Kruczek

Wydanie III zaktualizowane.

Publikacja ta ma charakter kompendium wiadomości z przedmiotu geografia turystyczna nauczanego na studiach I stopnia kierunku turystyka i rekreacja. Podręcznik jest zgodny z ministerialnymi standardami kształcenia. Może być również wykorzystywany na tych kierunkach studiów, na których turystyka i rekreacja występują jako specjalizacja lub specjalność uzupełniająca. W książce zawarto teoretyczne podstawy geografii turystycznej, rozdziały o kartografii turystycznej i metodologiczne zasady sporządzania opisów. W zwięzły sposób opisano regiony turystyczne Polski, Europy i pozostałych kontynentów.

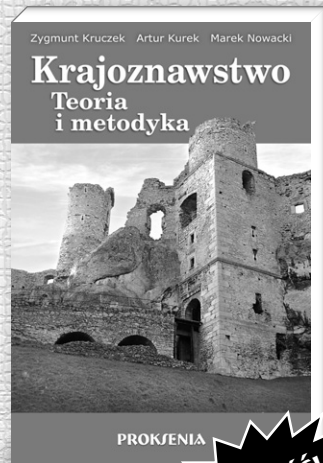
Proksenia, Kraków 2010, ISBN 978-83-60789-14-8

„**KRAJOZNAWSTWO. TEORIA I METODYKA**”

Zygmunt Kruczek, Artur Kurek, Marek Nowacki

Książka zawiera w części I syntetyczne ujęcie problematyki krajoznawstwa: od jego pojęcia, poprzez rozwój, rolę we współczesnym społeczeństwie do omówienia głównych jego form i kierunków działania. W części II – metodycznej – zawarto opis metod i środków stosowanych w krajoznawstwie ze szczególnym uwzględnieniem krajoznawstwa połączonego z turystyką (programowanie imprez turystycznych, warsztat krajoznawczy pilota wycieczek), inwentaryzacji krajoznawstwa oraz popularyzacji wiedzy krajoznawczej. Nowością w polskiej literaturze fachowej jest rozdział o interpretacji dziedzictwa. Publikacja przydatna dla studentów kształcących się w zakresie turystyki, pedagogiki, geografii, dla działaczy PTTK i innych organizacji społecznych oraz dla pracowników turystyki.

Proksenia, Kraków 2010, ISBN 978-83-60789-20-9

NOWOŚĆ!

**NOWE
X Wydanie**

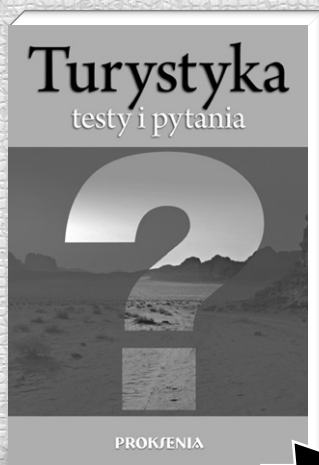
„**KOMPENDIUM PILOTA WYCIECZEK**”

Praca zbiorowa pod red. Z. Kruczka

Wydanie X.

Najpełniejszy zbiór wiedzy o pilotowaniu wycieczek. Zawiera ocenę przemysłu turystycznego, zasady obsługi imprez turystycznych, omówienie problematyki prawnej, psychologicznej, medycznej turystyki, warsztatu krajoznawczego pilota, wzory dokumentów i słownik pojęć. Układ publikacji dostosowany do programu szkolenia pilotów określonego ustawą o usługach turystycznych i rozporządzeniami MG – uwzględniono zmiany wynikające z ustawy kompetencyjnej.

Proksenia, Kraków 2010, ISBN 978-83-60789-03-2

„TURYSTYKA. TESTY I PYTANIA”

Praca zbiorowa pod red. Z. Kruczka

Wydanie IV poprawione i uzupełnione.

Publikacja przeznaczona dla organizatorów kursów pilotów, wykładowców na tych kursach, kandydatów na pilotów i przewodników oraz dla nauczycieli akademickich i studentów turystyki. Zawiera ułożone tematycznie pytania testowe stosowane na egzaminach na pilota wycieczek oraz z kilku przedmiotów akademickich (m.in. podstawy turystyki, geografia turystyczna, krajoznawstwo). Zamieszczono również pytania do egzaminu ustnego, sytuacje awaryjne, zadania praktyczne i fotozagadki.

Proksenia, Kraków 2010, ISBN 978-83-60789-04-9

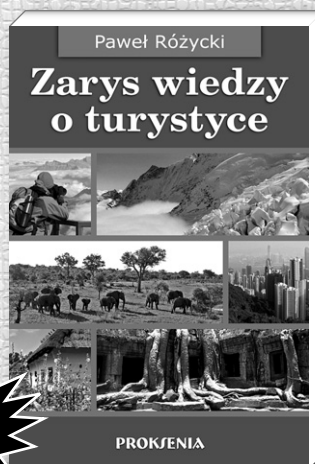
**NOWE
IV Wydanie**

„ZARYS WIEDZY O TURYSTYCE”

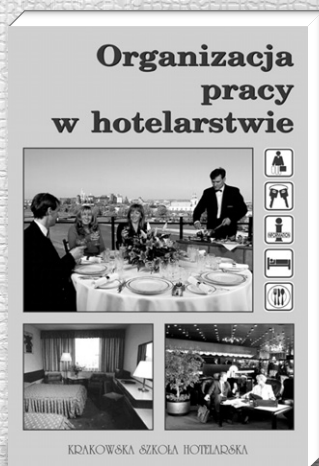
Paweł Różycki

Zwięzły i przejrzysty wykład na temat podstaw turystyki przydatny dla wszystkich studiujących turystykę. Książka zawiera podstawowe informacje o turystyce – definicje, klasyfikacje, uwarunkowania rozwoju, funkcje turystyki, omówienie organizacji turystyki i ruchu turystycznego w Polsce i na świecie. Wydanie II zostało poszerzone i zaktualizowane.

Proksenia, Kraków 2009, ISBN 978-83-60789-18-6

**NOWE
II Wydanie**

„ORGANIZACJA PRACY W HOTELARSTWIE”

Praca zbiorowa

Publikacja zawiera syntetyczny opis poszczególnych stanowisk pracy w obiektach hotelarskich oraz predyspozycji, zadań i zakresu obowiązków pracowników zatrudnionych w hotelach.

Książka ta jest użytecznym materiałem dydaktycznym w średnich i wyższych hotelarskich szkołach zawodowych.

Wydanie II zostało zaktualizowane i poszerzone o nowe rozdziały prezentujące główne trendy w przemyśle hotelarskim, modele zarządzania oraz tematykę jakości w hotelarstwie (norma ISO 8402).

W aneksie zamieszczono m.in. kodeks etyki hotelarza, kodeks postępowania, aktualne przepisy kategoryzacji bazy hotelowej oraz słownik podstawowych pojęć z zakresu hotelarstwa i gastronomii.

KSH i Proksenia, Kraków 2006, ISBN 83-921418-9-X

„OBSŁUGA RUCHU TURYSTYCZNEGO”

Praca zbiorowa – redaktor naukowy Z. Kruczek

Nowa wersja podręcznika, dostosowana do podstawy programowej kształcenia w zawodzie technika obsługi turystycznej (symbol 341[05]) w szkołach średnich i pomaturalnych. Publikacja zawiera najważniejsze informacje dotyczące organizacji i działania biura podróży, kultury obsługi turystów, elementów składowych produktu turystycznego – bazy noclegowej, żywienia, transportu, pilotażu wycieczek i przewodnictwa. Omówiono aspekty prawne usług turystycznych – przepisy paszportowe, wizowe, celne, dewizowe, ubezpieczenia w turystyce oraz problematykę umów. Osobny rozdział poświęcono obsłudze podróżniczej oraz tworzeniu produktu turystycznego.

Zamieszczono wzory dokumentów stosowanych w obsłudze ruchu turystycznego oraz słownik terminów i pojęć używanych w turystyce. Wydanie II poprawione.

Proksenia, Kraków 2010, ISBN 978-83-60789-25-4, Numer ewidencyjny w wykazie MEN: 44/2010

„PROMOCJA I INFORMACJA W TURYSTYCE”

Zygmunt Kruczek, Bartłomiej Walas

Publikacja dotyczy wykorzystania promocji i informacji w turystyce. W części I dokonano systematyki pojęć, omówiono instrumenty i środki promocji. Osobne rozdziały dotyczą promocji miejsca docelowego – organizacji, finansowania oraz budowy marki. Zamieszczono studium przypadku realizacji strategii i kampanii promocyjnej kraju, regionu, miasta oraz atrakcji turystycznej. Część II poświęcona została informacji turystycznej od przybliżenia podstaw teorii informacji, poprzez ewolucję rozwiązań organizacyjnych aż po prezentację aktualnych tendencji w informacji turystycznej, a nawet oznakowaniu turystycznym. Książka będzie przydatna zarówno dla studentów turystycznych kierunków szkół wyższych, słuchaczy studiów policealnych, jak i dla pracowników branży turystycznej, szczególnie administracji samorządowej wspierającej rozwój gospodarki turystycznej.

Proksenia, Kraków 2010, ISBN 978-83-60789-19-3

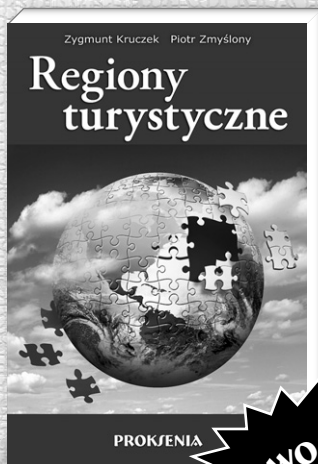

„REGIONY TURYSTYCZNE”

Zygmunt Kruczek, Piotr Zmysłony

Podręcznik do nauczania przedmiotu regiony turystyczne na II stopniu studiów uzupełniających magisterskich na kierunku turystyka i rekreacja, zgodny z ministerialnymi standardami kształcenia (załącznik nr 108 do Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 12 lipca 2007 r.). Zawarto w nim teoretyczne zagadnienia regionalizacji, przedstawiono makroregiony turystyczne świata według UNWTO, opisano gospodarkę turystyczną w regionach, tworzenie regionalnych produktów turystycznych, omówiono podstawy tworzenia strategii rozwoju i zasady sterowania ruchem turystycznym. Publikacja zawiera liczne przykłady ilustrujące zagadnienia teoretyczne.

Proksenia, Kraków 2010, ISBN 978-83-60789-26-1

SERIA - BIBLIOTEKA METODYCZNA TURYSTYKI

„METODYKA I TECHNIKA PRACY PILOTA – REZYDENTA”

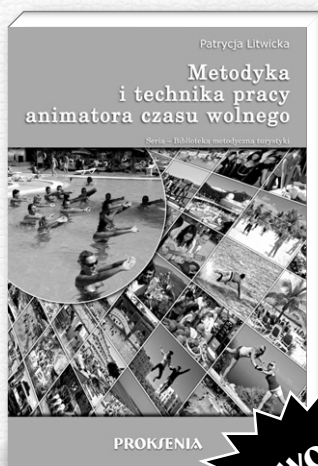
Zygmunt Kruczek, Małgorzata Wajdzik

Podręcznik przeznaczony dla pilotów podejmujących pracę jako rezydenci biur podróży. Omówiono uwarunkowania prawne i ekonomiczne pracy rezydenta, nakreślono jego sylwetkę zawodową. Opisano umowy, zasady ubezpieczania i procedury reklamacji. Zasadniczy rozdział to opis metodyki i techniki pracy pilota – rezydenta. W aneksie zamieszczono wzory stosowanych dokumentów oraz przykładową książkę hotelową. Wydanie II zaktualizowano i poszerzono o rozdział o uwarunkowaniach lokalnych pracy rezydenta oraz inne przydatne materiały.

Proksenia, Kraków 2010, ISBN 978-83-60789-09-4

**WYDANIE II
POPRAWIONE**

NOWOŚĆ!

„METODYKA I TECHNIKA PRACY ANIMATORA CZASU WOLNEGO”

Patrycja Litwicka

Publikacja przeznaczona dla animatorów czasu wolnego podejmujących pracę w ośrodkach wypoczynkowych, resortach i hotelach. Zawiera teoretyczne podstawy animacji, ocenę predyspozycji osobowościowych i organizacyjnych animatora, omawia prawne uwarunkowania zatrudnienia i pracy w animacji czasu wolnego. W osobnym rozdziale opisano przykłady pracy animatora w różnych środowiskach społecznych (dzieci, młodzież, dorośli). Zwrócono uwagę na subiektywne i obiektywne trudności występujące w pracy animatora, wskazano różne sposoby radzenia sobie w sytuacjach konfliktowych i zagrażających zdrowiu i życiu uczestników zajęć animacyjnych.

Proksenia, Kraków 2010, ISBN 978-83-60789-23-0

„METODYKA I TECHNIKA PRACY PILOTA IMPREZ NARCIARSKICH”

Ryszard Nowak

Publikacja przeznaczona jest zarówno dla pilotów wycieczek zamierzających prowadzić imprezy narciarskie oraz organizatorów wyjazdów narciarskich, jak również dla studentów i wykładowców szkół wyższych na kierunku turystyka i rekreacja. Opracowanie składa się z dwóch części. Część pierwsza zawiera podstawowe wiadomości o narciarstwie, które powinien znać pilot obsługujący tego typu wyjazdy. Część druga przedstawia metodykę oraz techniki pilotażu imprez narciarskich. Na zakończenie zamieszczono wzory dokumentów niezbędnych przy pełnieniu funkcji pilota.

Proksenia, Kraków 2010, ISBN 978-83-60789-24-7

NOWOŚĆ!

„ZACHOWANIA KONSUMENTÓW NA RYNKU TURYSTYCZNYM”

Leszek Rudnicki

Książka zawiera przystępnie podane wiadomości o zachowaniu się konsumenta na rynku turystycznym – od teorii zachowań poprzez ich uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne oraz analizę potrzeb i procesu podejmowania decyzji.

Publikacja przydatna dla studentów kształcących się w zakresie turystyki, zarządzania, marketingu oraz dla pracowników branży turystycznej.

Proksenia, Kraków 2010

ISBN 978-83-60789-22-3

SERIA MONOGRAFII O TEMATYCE TURYSTYCZNEJ

„MIĘDZYNARODOWA KONKURENCYJNOŚĆ REGIONU TURYSTYCZNEGO”

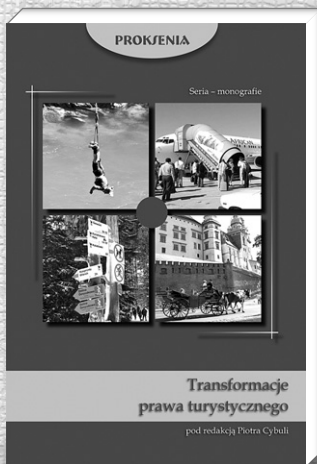
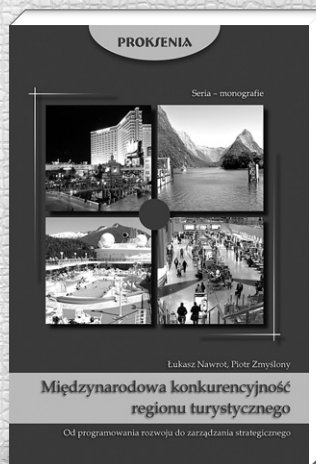
Od programowania rozwoju do zarządzania strategicznego

Lukasz Nawrot, Piotr Zmysłony

Problematyka monografii odniesiona została do czterech głównych obszarów badawczych: teorii regionu turystycznego, jego międzynarodowej konkurencyjności, kształtowania produktu turystycznego ze szczególnym uwzględnieniem procesów inwestycyjnych jako podstawy rozwoju gospodarczego w ogóle oraz wybranych zagadnień z zakresu zarządzania i ich implementacji do poziomu regionu turystycznego. Publikacja polecana studentom turystyki na wszystkich uczelniach, zwłaszcza w odniesieniu do przedmiotu regiony turystyczne.

Proksenia, Kraków 2009

ISBN 978-83-60789-12-4

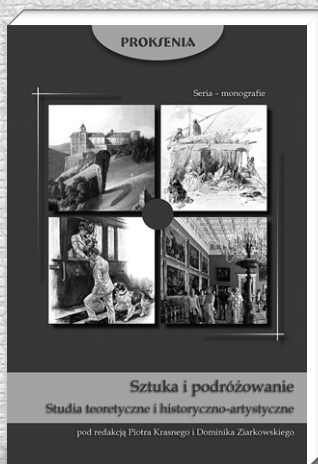
„TRANSFORMACJE PRAWA TURYSTYCZNEGO”

Praca zbiorowa pod red. P. Cybuli

Publikacja składa się z piętnastu rozdziałów opracowanych przez autorów reprezentujących różne ośrodki akademickie. Każdy z rozdziałów stanowi „zamkniętą” wypowiedź autorską, co oznacza, że za zaprezentowane w nim poglądy ponosi odpowiedzialność wyłącznie jego autor.

Książka adresowana jest do wszystkich osób zainteresowanych prawem turystycznym zarówno „teoretyków”, jak i „praktyków”. Pozostaje mieć nadzieję, że poglądy w niej zawarte zostaną wzięte pod uwagę w związku z toczącymi się aktualnie pracami legislacyjnymi nad regulacjami odnoszącymi się do turystyki.

Proksenia, Kraków 2009, ISBN 978-83-60789-15-5

„SZTUKA I PODRÓŻOWANIE”

Studia teoretyczne i historyczno-artystyczne

Praca zbiorowa pod red. P. Krasnego i D. Ziarkowskiego

Monografia tematycznie koncentruje się wokół rozmaitych związków sztuki z podróżowaniem i turystyką. Teksty przygotowane przez specjalistów z zakresu nauk o turystyce, historii sztuki, historii, etnologii i antropologii kulturowej. Publikacja cechuje się różnorodnością tematyczną oraz metodologiczną. Odnosi się zarówno do współczesnej turystyki kulturowej, wykorzystującej zabytki architektury, muzea i dzieła sztuki jako atrakcje turystyczne, jak również aspektu historyczno-artystycznego, ukazującego znaczenie sztuki dla rozwoju turystyki i krajoznawstwa w minionych epokach. Dodatkowym atutem są liczne ilustracje. Książka adresowana jest do osób zainteresowanych dziedzictwem kulturowym, sztuką oraz humanistycznymi aspektami podróżowania i turystyki.

Proksenia, Kraków 2009, ISBN 978-83-60789-17-9

„ETYKA PRZEWODNIKÓW TURYSTYCZNYCH I PILOTÓW WYCIECZEK”

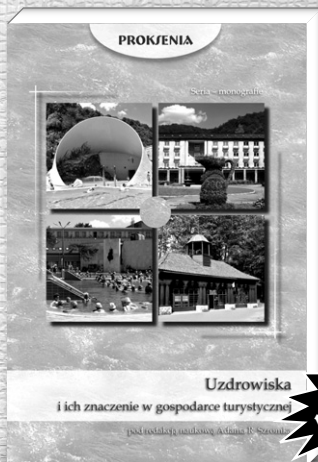
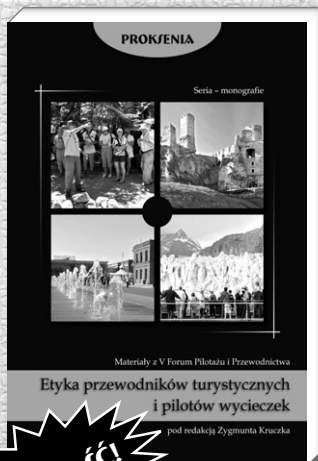
Materiały z V Forum Pilotażu i Przewodnictwa

Praca zbiorowa pod red. Z. Kruczka

Monografia zawiera artykuły tematycznie koncentrujące się wokół przewodniej tematyki V Forum Pilotażu i Przewodnictwa w Łodzi – grudzień 2009 r. Część I – wystąpienia na temat etyki i kodeksów etycznych, od Globalnego Kodeksu Etycznego po próbę formułowania zasad etyki dla zawodu przewodnika i pilota. Część II – sprawy szkolenia przewodników i pilotów. Zamieszczono ważniejsze głosy w dyskusji na temat specyfiki pracy rezydentów, animatorów, przewodników oraz referaty prezentujące atrakcje i produkty turystyczne Łodzi, województwa łódzkiego i świętokrzyskiego. W aneksie zebrano przykłady różnych form kodeksów etycznych.

Proksenia, Kraków 2010

ISBN 978-83-60789-21-6

„UZDROWISKA I ICH ZNACZENIE W GOSPODARCE TURYSTYCZNEJ”

Praca zbiorowa – redaktor naukowy A. R. Szromek

Monografia zawiera 14 artykułów poprzedzonych wstępem prof. R. W. Butlera podzielonych na 4 działy: Rozwój obszarów uzdrowskich, Turystyka zdrowotna w uzdrowskich, Produkt uzdrowski oraz Przedsiębiorstwo uzdrowskie i jego rola w uzdrowsku. Poszczególne rozdziały tego opracowania opisują i poddają analizie modele, historię, stan obecny i przyszłość polskich uzdrowskich. Monografia kładzie nacisk na obecne i potencjalne korzyści ekonomiczne wykorzystania tych miejscowości.

Proksenia, Kraków 2010, ISBN 978-83-60789-27-8

DYSTRYBUCJA I SPRZEDAŻ KSIĄŻEK

**Wydawnictwo „PROKSENIA”, ul. Sarego 23/2, 31-047 Kraków
tel./fax: 0-12 421-63-80; tel. 0-12 421-56-16, e-mail: proksenia@proksenia.pl**

KSIĘGARNIA INTERNETOWA – www.proksenia.pl

Wydawca: Wydawnictwo „PROKSENIA”

ul. Sarego 23/2, 31-047 Kraków, tel./fax (0-12) 421-63-80

www.proksenia.pl, e-mail: proksenia@proksenia.pl

ISBN

© Copyright by „PROKSENIA”, Kraków 2010

Skład, przygotowanie do druku i druk:

Agencja Reklamowo-Wydawnicza „OSTOJA”
www.arwostoja.pl, e-mail: biuro@arwostoja.pl
tel. +48 601 41 01 01